B.A.R.P.R.
II
570154

GEORGE
BARIT și
conteḿṕoranii
săi

Vol. II

II 570154

GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII SĂI

II

Coperta: *Victor Feodorov*

GEORGE BARIȚ
ȘI
CONTEMPORANII SĂI

VOL. II

Corespondența primită de la
PAVEL VASICI, ALEXANDRU ROMAN
ȘI ATANASIE ȘANDOR

EDIȚIE DE ȘTEFAN PASCU, IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIȘ, GELU NEAMȚU,
GRIGORE PLOEȘTEANU și MIRCEA POPA
COORDONATORI: ȘTEFAN PASCU și IOSIF PERVAIN

STUDII ȘI DOCUMENTE

EDITURA MINERVA
BUCUREȘTI — 1975

II 570154

SECRETARIATUL EDIȚIEI

Ioan Chindriș, secretar; *Ana Ciurdariu* și *Konrad Gündisch*, consultanți pentru limba germană; *Carol Engel*, consultant pentru limbile maghiară și latină; *Virginia Negru*, fotograf

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

CUVÎNT LA VOLUMUL AL DOILEA

A trecut un an de la apariția întîiului volum al acestei ediții și, iată, ne înfățișăm acum publicului iubitor al culturii naționale și specialiștilor cu un nou efort spre ceea ce unul dintre recenzenții volumului I aprecia că va fi, în final, corpusul corespondenței lui George Bariț: „o adevărată istorie epistolară a legăturilor culturale dintre țările române și Transilvania“ [1] în secolul al XIX-lea. Acest al doilea volum adîncește constatarea de mai sus, îi dă un înțeles nou, completiv și în același timp superior.

Din întreaga corespondență a lui Bariț cu contemporanii răzbate adevărul că românii transilvăneni au avut dintotdeauna sentimentul istoric al *unității* neamului, al integrității sale spirituale și culturale. Volumul pe care-l prezentăm acum documentează acest fapt dintr-un unghi de vedere original și convingător. Schimbul de scrisori nu se face de data aceasta de pe un versant pe altul al Carpaților, cei trei corespondenți ai lui Bariț — Pavel Vasici, Alexandru Roman și Atanasie Șandor — sînt transilvăneni prin excelență, fiecare dintre ei cu un anumit rol în viața politică și culturală a românilor din principat și, firește, preocupat fiecare în cea mai înaltă măsură de înaintarea conaționalilor în aceste domenii. Fiecare scrisoare, ca și documentele anexe și comentariile ce s-au impus dovedesc cu prisosință acest lucru.

Ceva mai mult, materialul epistolar din volum facilitează o interesantă comparație între personalități aparținînd aceleiași grupări politico-ideologice — partida națională, mai tîrziu Partidul Național Român din Transilvania — dar deosebite ca temperament, modalitate de acțiune și obiectiv imediat. Dacă, de pildă, în modestul dascăl Atanasie Șandor vedem un harnic continuator al direcției bănățene a Școlii Ardelene, preocupat de răspîndirea cunoștințelor în popor și de promovarea limbii române, Pavel Vasici se ridică, de pe acum, în rîndul eminenților reformatori culturali, îmbinînd metodologia iluministă cu acțiunea politică, aceasta aservită, însă, scopului cultural. Cu Alexandru Roman se dezvăluie convingerea că centrul de greutate al luptei românilor transilvăneni trebuie să fie unul politic, scrisorile sale din acest volum alcătuind nucleul epistolar cu cel mai pregnant caracter politic din întreaga corespondență barițiană. Consecvența obsedantă a acestui caracter nu este, de fapt, decît o subliniere continuă a necesității prezenței *politice*, ca încununare a prezenței naționale românești în Transilvania. Această linie, pe care s-au situat adevărații reprezentanți ai națiunii — Bariț, Ioan Rațiu, Iosif Hodoș, mai tîrziu Vasile Lucaciu și alții — se va dovedi, istoric, cea adevărată.

---

[1] Nicolae Manolescu, *Bariț și contemporanii săi*, în *România literară*, VI, 1973, nr. 18, p. 7.

În această suită de portrete avem posibilitatea de a urmări o mare secvenţă a gîndirii transilvănene — a acţiunilor care au subliniat această gîndire! — pe o porţiune de timp ce se întinde de la apariţia primelor publicaţii româneşti din principat, *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* şi pînă la actul epocal al *Memorandului.* Perioadă hotărîtoare, de fapt, pentru formarea conştiinţei naţionale şi politice în termeni moderni şi pentru verificarea acestei conştiinţe în lupta pentru cultură mai întîi, pentru recunoaştere naţională mai apoi, pentru afirmare politică în final.

Corespondenţa este impresionantă prin volumul informaţiilor sociale şi culturale referitoare la românii transilvăneni, este surprinzătoare prin detaliile biografice pe care le conţine, este, şi nu în ultimă instanţă, spectaculoasă datorită fidelităţii cu care oglindeşte atmosfera intimă a unei epoci. Valoarea scrisorilor creşte cu atît mai mult cu cît — faţă de primul volum — aici *totul* este inedit, neutilizat de către cercetători. Punerea lor în circuit înseamnă, de fapt, a oferi date preţioase despre viaţa şcolilor româneşti din Transilvania, a publicisticii naţionale, despre activitatea politică şi culturală a fruntaşilor naţiunii. Aceste coordonate sînt subliniate, de altfel, atît în paginile introductive ce preced fiecare trimiţător în parte, cît şi în note. Dar, revenind la ideea de la începutul acestor rînduri, corespondenţa este impresionantă mai cu seamă prin noua formă de manifestare a unităţii spirituale a românilor de pretutindeni, pe care o surprindem aici.

Practic, toată corespondenţa se poartă în limitele Transilvaniei, mai apoi ale Ungariei, a care principatul a fost anexat cu forţa în 1867. Şi totuşi, în volumul întreg este cu persistenţă prezentă românimea de pretutindeni, prin prezenţa ideilor panromâneşti ale epocii.

Scrisorile lui Atanasie Şandor către Bariţ urmează cuminte ruta cezaro-crăiescului oficiu de poştă de la Arad la Braşov, dar conţinutul fiecăreia este o punte către spiritualitatea din „prinţipaturi“, de care bănăţenii se dovedesc a fi însetaţi. „Novelele din prinţipaturi plac multora, şi poate că vom face o societate ca să le aducem pe toate“, scrie dascălul arădean, şi aflăm cu uimire că în urbea de pe Mureşul de jos soseau *toate* publicaţiile din Ţara Românească şi Moldova, pînă şi foile oficiale sau de anunţuri comerciale ca *Mercurul Iaşilor. Magazin istoric pentru Dacia*, purtătorul de cuvînt al ideologiei dacoromane, este pomenit în fiecare epistolă.

Dacă viaţa principatelor este atent urmărită în prima parte a corespondenţelor lui Vasici şi Roman către Bariţ, la primul prin prelungirea unor acţiuni paşoptiste în anii absolutismului, iar la al doilea prin observarea şi imitarea atitudinii politice a liberalilor democraţi din Ţara Românească, ultimele scrisori îi leagă organic de viaţa culturală din capitala României, ca membri activi ai Academiei Române. Pentru amîndoi, chemarea în sînul forului ştiinţific naţional însemna încheierea unui ciclu de gravitaţie către marea cultură naţională, dincolo de „ţări“ şi regionalisme.

Întîiul volum al ediţiei este o privire a unor mari transilvăneni trăitori în principate, spre românii din Dacia Superioară şi spre soarta acestora. Acest al doilea volum este o privire a unor mari transilvăneni trăitori în nedreptăţita lor patrie, spre românii din principate şi spre speranţele ce se aşteptau de acolo. Ambele ipostaze definesc, la urma urmelor, dorinţa arzătoare de unitate naţională, definesc un mare front al luptei pentru realizarea ei, cu victorii mai modeste sau mai însemnate, care vor face posibilă victoria finală.

Cluj, 19 noiembrie 1974

AUTORII

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

În privinţa conţinutului, principiul de alcătuire al volumului de faţă este acelaşi ca la primul volum: se cuprind trei seturi masive de corespondenţă *primită* de Bariţ, de la trei prieteni şi colaboratori apropiaţi. La capitolul rezervat fiecărui trimiţător, scrisorile sînt aşezate în ordinea lor cronologică şi numerotate cu cifre romane. Notele urmează nemijlocit la sfîrşitul fiecărei scrisori, pentru uşurarea consultării volumului.

În *Cuvîntul înainte* la vol. I se insistă asupra necesităţii de a perfecţiona continuu ţinuta ştiinţifică a acestei ediţii, concepute la dimensiuni considerabile. Faţă de volumul anterior s-a realizat în acest sens — pe lîngă o mai mare siguranţă în transcrierea textelor — o perfectă coordonare a criteriilor tehnice de editare. În stabilirea acestor criterii am beneficiat de sugestiile preţioase ale Editurii Minerva, sugestii aplicate în bună parte şi la primul volum. Acum, am eliminat ultimele inconsecvenţe de ordinul punerii textului în pagină, găsind o modalitate optimă — credem — de ordonare a *adausurilor*, *post-scriptumurilor*, *aserţiunilor marginale*, *notărilor răzleţe* de pe scrisori, elemente adeseori foarte derutante. Socotind că textul scrisorii însăşi, ca obiect fundamental al ediţiei, trebuie să curgă firesc, în forma sa genuină, s-a renunţat la practica enunţării în paranteză de editor a naturii acestor elemente, de altminteri caracteristice stilului epistolar. S-au înlăturat specificări ca [P.S.:], [Marginal, P.S.:], [P.7.316, marginal, adausul:] etc. folosite parţial la primul volum. Pasajele ulterioare, de multe ori chiar 2—3 la aceeaşi epistolă, notate în cine ştie ce colţ al acesteia, le-am adăugat, în ordinea gîndirii corespondentului, după semnătură. Fiecăruia îi corespunde — ca de altfel întregii scrisori — indicarea, în spaţiul marginal, a filei de manuscris la care se găseşte.

Faţă de primul volum, am schimbat în oarecare măsură caracterul notelor. Păstrînd întreg rostul lor *lămuritor*, *micro bio-bibliografic* şi de *comentariu*, am întărit mult preocuparea pentru variante, inedite legate de textul scrisorilor sau documente adiacente care facilitează însuşirea optimă a acestora. Corespondenţa purtată de George Bariţ nu este una familială, intimă. Conţinutul ei e de ordin politic, social, cultural, literar. E interesant de ştiut că, pe plan arhivistic, îi corespunde un număr impresionant de documente paralele, direct legate de cuprinsul epistolelor. Considerăm ca o datorie ştiinţifică publicarea alături, în note, a acestor documente întregitoare, care nu rareori sînt valoroase scrieri inedite ale cărturarilor contemporani cu Bariţ. Este cazul celor cîteva articole ale lui Pavel Vasici, rămase în manuscris din cauza cenzurii despotice a vremii, care văd pentru prima dată lumina tiparului în acest volum. De altfel, numărul documentelor de acest fel va creşte cu fiecare volum, pe măsura lărgirii orizontului asupra corespondenţei bariţiene.

Problemele de limbă nu diferă, în esență, de primul volum, principiile și normele de transcriere enunțate acolo rămînînd valabile. Atragem și de data aceasta atenția mai cu seamă asupra alternanțelor de formă ale unor cuvinte, fenomen caracteristic perioadei de maturizare a limbii literare. Să nu se confunde aceste alternanțe cu niște greșeli de transcriere sau de tipar! Intervin paralelisme ca *sîntem — suntem*, *isprăvi — izprăvi, sub — subt*, *bagsamă-bacsamă, țară — țeară*, *Ardeal — Ardial* ș.a., uneori în cuprinsul aceleiași propoziții. Peste tot s-a transcris *sasii* și nu *sașii*, pronunția corectă a vremii fiind prima (ca *ministri*, *pedestri* etc.). Am lăsat, ca excepții de la principiul de transcriere, care vizează reconstituirea felului cum *vorbeau* contemporanii lui Barit, unele forme ortografice cu totul interesante, care trădează evoluția formei neologismelor la noi: *chauviniști*, *quintesență*, *a quita*.

Limba celor trei corespondenți, dezbrăcată de haina slovelor chirilice sau a ortografiei etimologizante este frumoasă și cursivă. Alexandru Roman surprinde, chiar, prin modernitatea vocabularului. Ceea ce rămîne de observat este un oarecare număr de regionalisme, mai cu seamă la Vasici și Șandor (*can* — cam, *dîcă* — rîcă, *au fi* — ar fi, *modru* — chip, *ansă* — îndemn, *baș* — dar, numai, *sgîmboia* — a privi cu insistență, *deschilini* — deosebi, *gostiu* — oaspete, *bețiu* — bețiv) sau de forme arhaice ori latinisme de la începutul secolului al XIX-lea (*lesnime* — ieftinătate, *încrezămînt* — încredere, *nerăsturnabil* — de neînlăturat, *cote* — note muzicale, *mapă* — hartă, *reversal* — aviz, *substanție* — avere, *masă* — cantitate, *dilucidație* — deslușire, *despect* — dispreț, *coev* — contemporan ș.a.).

Dincolo de aceste locuri comune, stilul epistolar este diferit la fiecare: familiar și oral la Vasici, gazetăresc și literar la Roman, amestec de frază latinizantă, stil de cancelarie și expresie populară la Șandor.

La alcătuirea volumului ne-am bucurat de sprijinul continuu al Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.S. România, în persoanele cercetătorilor Ioan Domșa, director, Liviu Ursuțiu și Ioan Gabor, cărora le aducem pe această cale cele mai vii mulțumiri. Ilustrațiile s-au realizat cu ajutorul bibliografei Elena Mosora, șefa cabinetului de manuscrise și carte rară de la Biblioteca Universitară din Cluj.

TABEL SINOPTIC AL SCRISORILOR DIN VOLUMUL II

PAVEL VASICI

Nr. scrisorii	Data			Locul expedierii	Biblioteca (arhiva, revista) în care se găsește sau a fost publicată scrisoarea	Fila sau pagina
	Anul	Luna	Ziua			
1	2	3	4	5	6	7
I	1840	septembrie	8	Timișoara	B.A R., ms. rom. 1003	5 r — 6 r
II	1847	noiembrie	22	[Timiș]	“ “ “	7 r + v
III	“	“	26	[“]	“ “ “	8 r + v
IV	“	decembrie	29	[“]	“ “ “	9 r
V	[“]	[“]	?	[“]	“ “ “	10 r
VI	1848	martie	4	[“]	“ “ “	11 r
VII	“	“	25	[“]	“ “ “	12 r — 13 r
VIII	“	aprilie	1	[“]	“ “ “	14 r
IX	“	iunie	26	[“]	“ “ “	15 r
X	[1851]	[februarie]	?	[“]	“ “ “	16 r
XI	1851	aprilie	24/12	Sibiu	“ “ “	33 r — 37 v
XII	1856	octombrie	9	“	“ “ “	42 v
XIII	1858	noiembrie	28/16	[“]	“ “ “	44 r — 45 r
XIV	1860	martie	20	“	“ “ “	46 r — 47 v
XV	“	mai	3	“	“ “ “	48 r — 51 v
XVI	“	“	30	“	“ “ “	52 r — 53 v
XVII	“	decembrie	13/1	“	“ “ “	54 r — 55 v
XVIII	“	“	16	“	“ “ “	56 r — 57 v
XIX	“	“	20/12	“	“ “ “	58 r — 59 v
XX	“	“	21	“	“ “	60 r — 61 v
XXI	“	“	26	“	“ “ “	62 r — 63 v
XXII	1861	ianuarie	1	“	“ “ “	64 r — 66 v
XXIII	“	“	7	“	“ “ “	67 r — 68 r
XXIV	“	“	30/18	“	“ “ “	69 r — 72 v
XXV	“	februarie	5	“	“ “ “	73 r — 74 v
XXVI	“	“	19/7	“	“ “ “	75 r — 76 v
XXVII	“	“	25	“	“ “ “	77 r — 78 v

continuare

1	2	3	4	5	6			7
XXVIII	1861	aprilie	16/4	“	“	“	“	79 r — 80 v
XXIX	“	mai	4/16	“	“	“	“	81 r — 82 v
XXX	“	“	9	“	“	“	“	83 r — 84 v
XXXI	“	august	7	“	“	“	“	85 r — 86 v
XXXII	“	septembrie	15/3	“	“	“	“	87 r — 88 v
XXXIII	[1862]	mai	3	“	“	“	“	89 r + v
XXXIV	“	iunie	21/9	“	“	“	“	91 r — 92 v
XXXV	“	august	4/16	“	“	“	“	93 r + v
XXXVI	“	“	28	“	“	“	“	95 r — 96 v
XXXVII	“	septembrie	11	“	“	“	“	97 r+v; 99 r+v
XXXVIII	“	“	26/14	“	“	“	“	102 r — 103 r
XXXIX	“	octombrie	13/25	“	“	“	“	104 r — 105 r
XL	“	“	18/6	“	“	“	“	106 r — 107 r
XLI	“	noiembrie	29	“	“	“	“	108 r — 109 v
XLII	“	decembrie	22	“	“	“	“	110 r — 111 v
XLIII	1863	ianuarie	27/15	“	“	“	“	112 r — 113 v
XLIV	“	februarie	23/11	“	“	“	“	114 r — 115 v
XLV	“	martie	24/12	“	“	“	“	116 r — 117 v
XLVI	“	aprilie	9	“	“	“		118 r — 119 v
XLVII	“	“	22	“	“	“	“	120 r — 121 v
XLVIII	“	mai	2/14	“	“	“	“	122 r — 123 v
XLIX	“	“	30/18	“	“	“	“	124 r — 125 v
L	1864	aprilie	8	“	“	“	“	126 r — 127 v
LI	“	“	25	“	“	“	“	130 r — 131 v; 286 r — 287 v
LII	“	octombrie	31	“	“	“	“	128 r + v
LIII	1865	martie	3	“	“	“	“	146 r — 147 v
LIV	“	mai	2	“	“	“	“	237 r — 238 v
LV	“	“	9	Făgăraş	“	“	“	148 r
LVI	“	“	20	Sibiu	“	“	“	149 r — 150 v
LVII	“	august	8	“	“	“	“	151 r — 152 v
LVIII	“	“	19	“	“	“	“	153 r — 154 r
LIX	“	octombrie	18	Cluj	“	“	“	155 r — 157 v
LX	“	noiembrie	21	“	“	“	“	158 r — 160 v
LXI	“	decembrie	13	“	“	“	“	161 r — 162 v
LXII	1866	martie	17	“	“	“	“	163 r — 164 v
LXIII	“	mai	2	“	“	“	“	166 r — 167 v
LXIV	“	august	15/3	“	“	“	“	168 r — 169 v
LXV	“	“	21	“	“	“	“	170 r — 171 v
LXVI	“	septembrie	3	“	“	“	“	172 r — 174 v
LXVII	“	“	25	“	“	“	“	175 r — 180 v
LXVIII	“	octombrie	16	“	“	“	“	181 r — 182 v
LXIX	“	noiembrie	4	“	“	“	“	183 r — 184 v
LXX	1867	ianuarie	9	“	“	“	“	185 r — 186 v
LXXI	“	“	25	[“]	“	“	“	187 r — 188 v
LXXII	“	februarie	8	[“]	“	“	“	189 r — 190 v
LXXIII	“	aprilie	10	[“]	“	“	“	191 r — 192 v
LXXIV	“	mai	3	“	“		“	193 r — 194 v
LXXV	“	“	9	“	“	“	“	195 r — 196 v
LXXVI	“	iunie	22	[“]	“	“	“	197 r — 199 v
LXXVII	“	iulie	16	“	“	“	“	200 r — 202 v
LXXVIII	“	“	23	“	“	“	“	203 r — 204 v
LXXIX	“	septembrie	1/10	“	“	“	“	205 r — 206 v
LXXX	“	decembrie	4	“	“	“	“	207 r — 208 v
LXXXI	“	“	16	“	“	“	“	209 r — 210 v
LXXXII	1868	februarie	11	“	“	“	“	217 r — 219 v
LXXXIII	“	iunie	26	“	“	“	“	220 r — 221 v
LXXXIV	“	august	15	Zam	“	“	“	222 r — 224 v
LXXXV	“	noiembrie	1	Cluj	“	“	“	225 r — 226 v
LXXXVI	“	decembrie	11	“	“	“	“	227 r + v
LXXXVII	1869	aprilie	6	“	“	“	“	235 r + v
LXXXVIII	“	“	16	“	“	“	“	236 r + v
LXXXIX	“	iulie	5	Timişoara	“	“	“	239 r — 240 v
XC	“	august	10	“	“	“	“	241 r — 242 v
XCI	“	octombrie	28	“	“	“	“	243 r — 246 v
XCII	1870	ianuarie	11	“	“	“	“	247 r — 248 v
XCIII	“	martie	19	“	“	“	“	249 r — 250 v
XCIV	“	iulie	14	“	“	“	“	251 r — 252 v
XCV	“	octombrie	25	Sibiu	“	“	“	253 r — 254 v
XCVI	“	decembrie	24/12	Timişoara	“	“	“	255 r — 256 v
XCVII	1871	februarie	27	“	“	“	“	257 r — 258 v
XCVIII	“	iulie	5	“	“	“	“	259 r — 260 v
XCIX	1872	iunie	12—13	“	“	“	“	261 r — 264 v
C	1873	iunie	29	“	“	“	“	265 r — 266 r
CI	“	decembrie	6	“	“	“	“	267 r — 268 v
CII	1875	mai	3/15	“	“	“	“	269 r — 270 v
CIII	“	decembrie	31	“	“	“	“	271 r — 272 v
CIV	1877	aprilie	12	“	“	“	“	273 r — 274 v

continuare

1	2	3	4	5	6	7
CV	1878	iulie	19	"	Bibl. Univers. Cluj, Fond ms.	sertar 316/2, nr. 26
CVI	"	august	22	"	B.A.R., ms. rom. 1003	246 r — 247 v
CVII	1879	ianuarie	15	"	" " "	275 r + v
CVIII	"	iulie	25	"	" " "	276 r — 277 v
CIX	1880	martie	12	"	" " "	278 r — 279 v
CX	"	octombrie	27	"	" " "	281 r — 282 v

ALEXANDRU ROMAN

1	2	3	4	5	6	7
I	1863	iunie	11	Pesta	B.A.R., ms. rom. 1001	24 r — 25 v
II	1866	iulie	6	"	" " "	26 r — 29 v
III	1867	decembrie	31	"	" " "	32 r — 35 v
IV	1868	aprilie	23	"	" " "	36 r — 37 v
V	"	iulie	6	"	" " "	38 r — 43 v
VI	1869	octombrie	6	Sebiş	" " "	44 r — 45 v
VII	"	decembrie	15	Pesta	" " "	46 r — 47 v
VIII	1870	aprilie	9	"	" " "	123 r — 124 v
IX	"	decembrie	3	Vaţ	" " "	48 r — 51 v
X	1873	februarie	18	Pesta	" " "	54 r — 55 v
XI	1876	iulie	28	"	" " "	56 r — 57 r
XII	1878	ianuarie	6	"	" " "	58 r — 65 r
XIII	1879	aprilie	22	"	" " "	66 r — 68 r
XIV	"	mai	16/4	"	" " "	69 r — 70 v
XV	"	"	19	"	" " "	71 r + v
XVI	1881	iunie	18	"	" " "	73 r — 78 r
XVII	"	noiembrie	28	"	" " "	79 r — 80 v
XVIII	1882	februarie	6	"	" " "	81 r — 82 r
XIX	"	noiembrie	6	"	" " "	83 r — 84 v
XX	"	"	18	"	" " "	85 r — 87 v
XXI	"	"	24	"	" " "	88 r — 95 r
XXII	1883	februarie	16	"	" " "	96 r — 101 r
XXIII	"	"	24	"	" " "	102 r — 103 v
XXIV	"	martie	3	"	" " "	106 r — 109 v
XXV	"	"	25	Sebiş	" " "	110 r + v
XXVI	1884	"	12	Pesta	" " "	111 r — 116 v
XXVII	1890	octombrie	26	"	" " "	117 r — 120 v
XXVIII	"	noiembrie	23	"	" " "	121 r — 122 v

ATANASIE ŞANDOR

1	2	3	4	5	6	7
I	1843	decembrie	30	Arad	B.A.R. ms. rom. 1002	3 r + v
II	1844	aprilie	5	"	" " "	5 r — 6 v
III	"	noiembrie	1	"	" " "	10 r + v
IV	"	decembrie	23	"	" " "	11 r — 12 v
V	1845	ianuarie	1	"	" " "	13 r — 14 r
VI	"	"	21	"	" " "	15 r — 16 r
VII	"	martie	13	"	" " "	17 r — 18 r
VIII	"	iunie/iulie	21/3	"	" " "	21 r — 22 v
IX	"	iunie	10	"	" " "	23 r — 24 v
X	"	iulie	11	"	" " "	25 r — 26 v
XI	"	septembrie	3	"	" " "	29 r — 30 r
XII	"	decembrie	16	"	" " "	33 r — 34 v
XIII	"	"	28	"	" " "	35 r — 36 v
XIV	1846	ianuarie	7	"	" " "	37 r + v
XV	"	"	14	"	" " "	39 r + v
XVI	"	februarie	26	"	" " "	41 r — 42 r
XVII	"	martie	16	"	" " "	43 r — 44 r

continuare

1	2	3	4	5	6			7
XVIII	1846	aprilie	9	“	“	“	“	45 r — 46 r
XIX	“	mai	11	“	“	“	“	47 r — 48 v
XX	“	iunie	20	“	“	“	“	49 r + v
XXI	“	decembrie	6	“	“	“	“	50 r + v
XXII	1847	ianuarie	12	“	“	“	“	51 r + v
XXIII	“	februarie	1	“	“	“	“	52 r — 53 r
XXIV	“	“	16	“	“	“	“	54 r — 55 r
XXV	“	“	22	“	“	“	“	56 r — 57 r
XXVI	“	“	26	“	“	“	“	58 r — 59 r
XXVII	“	mart./apr.	24/5	“	“	“	“	60 r — 61 r
XXVIII	“	octombrie	1	“	“	“	“	62 r + v
XXIX	“	decembrie	30	“	“	“	“	63 r — 64 r
XXX	1848	februarie	11	“	“	“	“	65 r — 66 v
XXXI	“	mai	12	“	“	“	“	67 r — 68 r
XXXII	“	iulie	14	“	“	“	“	69 r + v
XXXIII	“	august	4	“	“	“	“	70 r
XXXIV	“	“	17	“	“	“	“	71 r + v
XXXV	1850	februarie	?	“	“	“	“	73 r — 74 v
XXXVI	“	“	11	“	“	“	“	75 r — 76 r
XXXVII	“	mart./apr.	27/8	“	“	“	“	77 r — 78 r
XXXVIII	1861	septembrie	11	“	“	“	“	79 r + v
XXXIX	1868	ianuarie	1/13	“	“	“	“	81 r + v

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pavel Vasici

(1806—1881)

Cele 110 scrisori păstrate din corespondenţa lui Pavel Vasici cu George Bariţ, şi care văd acum pentru prima oară lumina tiparului, constituie unul din valoroasele izvoare de istorie politică şi de istoria culturii, documente lămuritoare a frămîntărilor care au jalonat complexa istorie a Transilvaniei în secolul al XIX-lea. Corespondenţa Vasici-Bariţ dezvăluie momente, evenimente şi aspecte mai puţin cunoscute din viaţa politică şi culturală a românilor transilvăneni şi completează, astfel, cele ştiute şi cunoscute din alte surse contemporane.

Înainte de toate, aceste scrisori sînt importante şi revelatoare pentru cunoaşterea biografiei şi activităţii multilaterale a lui Pavel Vasici, figură reprezentativă, alături de G. Bariţ, T. Cipariu şi alţii, a vieţii spirituale a românilor transilvăneni în veacul trecut. În afară de conţinutul ei istoric intrinsec, corespondenţa Vasici-Bariţ apare ca o mărturie, cu valoare de unicat, atît în epocă cît şi din perspectiva timpului, asupra uneia din cele mai frumoase prietenii din cîte au existat vreodată între cărturarii noştri, un excepţional document uman. O prietenie sinceră, emoţionantă, clădită pe un fundament trainic — stima şi preţuirea reciprocă — o prietenie care a stimulat şi susţinut activitatea celor doi învăţaţi şi patrioţi, în folosul naţiunii române. O prietenie pe care n-au reuşit să o umbrească nici distanţele, nici obstacolele sau adversităţile, amintindu-ne prin conţinutul, durata şi nobleţea ei de marile amiciţii pe care le-au cunoscut în antichitate strămoşii romani şi care rămîne pînă astăzi o pildă a istoriei culturii româneşti!

În ce împrejurări s-au cunoscut Pavel Vasici şi George Bariţ?

Absolvent al Facultăţii de medicină din Pesta, unde în anul 1832 obţinuse doctoratul în obstetrică, medicină şi chirurgie, autor a două valoroase manuale medicale, *Antropologia* şi *Dietetica*, apărute în „vestita tipografie a Universităţii din Buda“, răspîndite şi apreciate în toate provinciile locuite de români, Pavel Vasici, după doi ani de practică medicală în oraşul natal, Timişoara, şi alţi doi petrecuţi ca medic în Carantina de la Jupalnic (Ruşava) de lîngă Orşova, a fost înaintat în funcţie, fiind numit, cu începere din 16 iunie 1836, director al carantinei de la Timişul de Sus, de lîngă Braşov [1]. La numai o lună după sosirea sa la Timiş (în 29 iulie 1836), Vasici l-a cunoscut pe George Bariţ — chemat în 1836 ca profesor la Braşov — care, împreună cu profesorul blăjean Timotei Cipariu şi cu Ioan Maiorescu, călătorea spre Ţara Românească [2]. Ne-au rămas, din fericire, două mărturii asupra acestei întîlniri binefăcătoare pentru destinul culturii transilvănene. Ele aparţin lui G. Bariţ şi T. Cipariu. „La 8 august după amiazi — relatează Bariţ — am ieşit din Braşov petrecuţi de fraţii Grigore şi Vasile Moldvai pînă la pasul Timişului, unde, mai înainte de despărţirea noastră, peste aşteptare, cunoscurăm cum că directorul şi doctorul carantinei este d-l Vasici, editorul *Antropologiei* şi *Dieteticei* româneşti, venit de la Lazaretul Orşovei, căsătorit şi aple-cînd tinerica doamnă pe un mic Vasici la pieptu-şi“ [3]. „Rămas bun prieteni, peste scurt timp ne vom vedea“, adaugă acelaşi. Cunoscîndu-se atunci, Vasici şi Bariţ, cărturari ani-maţi de aceleaşi idei iluministe şi democrate, se vor reîntîlni adeseori, la Braşov sau în Timişul de Sus, pentru a discuta problemele românilor transilvăneni şi necesităţile dezvoltării lor în toate domeniile: cultural, economic şi politic, proiectul întemeierii periodicelor *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* şi *Gazeta de Transilvania*. Vasici îşi va fi oferit desigur întregul său sprijin pentru noile publicaţii. Cel dintîi rezultat al prieteniei care se înfiripă şi al năzuinţelor şi preocupărilor lor comune îl ilustrează faptul că după întemeierea, în anul 1838, a celor două periodice româneşti braşovene, Vasici, primindu-le cu „nespusă bucurie“, devine, vreme de 11 ani, „cel mai diliginte colaborator“ al periodicului literar şi din 1843 şi al celui politic [4].

---

[1] Pentru viaţa şi activitatea lui Pavel Vasici, vezi *Biografia lui dr. Paul Vasici*, în *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 309—310; nr. 78, p. 313—314; nr. 79, p. 317; nr. 80, p. 321—322; Em. Pop, *Doctorul Pavel Vasici*, în *Contribuţiuni la istoria medicinii în R.P.R.*, Bucureşti, 1955, p. 327—354; Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici (1806 — 1881)*, în *Studii de literatură română şi comparată*, I, Cluj, 1970, p. 369 — 373; Grigore Ploeşteanu, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea — Paul Vasici*, în *Studii*, 1971, nr. 1, p. 93—114 ş.a.

Nu peste mult timp, în anul 1841, legăturile prieteneşti dintre Vasici şi Bariţ se întăresc prin cele de „rudenie“. Bariţ căsătorindu-se la 3/15 aprilie 1841 cu Maria Valisar, Paul Vasici este, alături de maiorul George Arbutina, unul din cei doi naşi ai tinerei perechi [5]. Şi tot Vasici este naşul primului lor copil, Aurelia (născută în 8/20 martie 1843, decedată în 6/18 mai a aceluiaşi an) [6].

Odată stabilite şi consolidate, legăturile dintre Bariţ şi Vasici vor avea o durabilitate de peste patru decenii, adică pînă la moartea celui din urmă, întîmplată în anul 1881, timp în care biografia lor se va interfera adeseori.

Cronologic — şi cronologia corespunde în linii mari unor perioade istorice bine delimitate din istoria modernă a Transilvaniei — corespondenţa Vasici-Bariţ poate fi grupată în: a) scrisori din anii 1840—1849, adică din perioada premergătoare, din timpul şi de după înfrîngerea revoluţiei burghezo-democratice de la 1848—1849; sînt expediate, cu o singură excepţie (din Timişoara), din Timişul de Sus; b) scrisori din anii 1850—1859, adică din perioada regimului neoabsolutist habsburgic; expediate din Sibiu; c) scrisori din anii 1860—1869, adică din anii regimului „liberal“, ai încheierii acordului dualist austro-ungar şi ai începutului noului regim în Transilvania; expediate aproape în totalitatea lor din Sibiu şi Cluj; d) scrisori din anii 1869—1881, expediate din Timişoara, centrul Banatului românesc, reîncorporat în 1860 la Ungaria.

Cea dintîi scrisoare care ni s-a păstrat — şi cu siguranţă că a fost precedată de altele, care însă s-au pierdut — datează din 8 septembrie 1840. O menţionăm deoarece ea atestă îndoita însemnătate pe care o are întreaga corespondenţă Vasici-Bariţ, adică de document strict biografic şi de document istoric în acelaşi timp, reflectînd mişcarea politico-naţională românească din Banat şi Transilvania, în care a fost implicat, alături de Bariţ, şi Pavel Vasici. Acesta îi destăinuie prietenului său succesul deplin al călătoriei întreprinse la Timişoara, unde se hotăreşte să se căsătorească şi îl informează despre calităţile viitoarei sale soţii (cea de a doua), calităţi pe care însuşi Bariţ va avea prilejul să le cunoască şi să le preţuiască: „Am venit, am văzut şi am învins! Domnişoara Iuliana Iancio este aşa un îngerel, de am ales-o de nevastă. Calităţile care le are sînt: blondul ochi tresător şi mîngîietor, un suflet curat, încă nestricat, şi are şi bani, carii eu niciodată nu i-am căutat“ [7]. Asemenea destăinuiri, numeroase, ne facilitează astăzi reconstituirea vieţii personale, familiale, a profilului moral-etic al învăţatului medic.

În aceeaşi scurtă epistolă, Vasici mai scrie: „Îţi voi aduce ceva interesant. Ce au vrut unii sîrbi să facă cu românii la congresul alegerii mitropolitului?“ [8]. Scrisoarea atestă, deci, preocuparea lui permanentă faţă de situaţia românilor bănăţeni, atenţia cu care a urmărit de timpuriu evoluţia raporturilor româno-sîrbe; ea confirmă afirmaţia lui Bariţ — făcută în *Părţi alese din istoria Transilvaniei* — că Vasici a fost, alături de fratele său Andrei Vasici, de Petru Cermena şi Nicolae Tincu Velia, unul din principalii săi informatori şi consilieri în privinţa problemelor Banatului [9]. Vasici nu s-a limitat, aşadar, nicidecum la preocupări „doftoriceşti“ şi literare. Sperînd în eliberarea confesional-naţională a românilor din Banat şi Transilvania, el sprijină — aşa cum reiese din următoarele scrisori — alegerea amicului şi fostului său coleg de universitate Andrei Şaguna ca episcop [10].

O însemnătate aparte o au, în grupul scrisorilor expediate în această perioadă, cele din anii 1847—1849. Acestea subliniază — asemenea corespondenţei lui Vasici şi Bariţ cu Aron Florian, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu şi Atanasie Şandor — rolul îndeplinit de Vasici, de mijlocitor al relaţiilor cultural-politice şi economice interromâneşti, în această perioadă de puternică afirmare a conştiinţei unităţii naţionale pe ambele versante ale Carpaţilor. Cele trei scrisori din anul 1848 constituie un document singular privind receptivitatea transilvăneană faţă de evenimentele de la 1848 din Ţară, un document al interesului deosebit pe care l-au manifestat românii din Transilvania faţă de desfăşurarea revoluţiei la sud şi est de Carpaţi [11].

Corespondenţa a continuat şi în anii următori, dar s-a rărit considerabil. Aceasta desigur nu din cauza depărtării lui Vasici, numit referent şi apoi consilier pentru şcolile greco-neunite pe lîngă Guberniul de la Sibiu. De altfel, din corespondenţa lui Vasici cu Iacob Mureşanu reiese că cel dintîi a continuat să-i scrie lui Bariţ fie direct, fie folosindu-l ca intermediar pe Iacob Mureşanu [12]. Faptul că legăturile epistolare dintre Vasici şi Bariţ sînt mai rare se datorează, credem, mai multor factori. Condiţiile excepţionale impuse de regimul absolutist restaurat în Transilvania au însemnat, pe lîngă altele, şi supravegherea revoluţionarului Bariţ, precum şi a funcţionarului de stat Vasici. Apoi, Vasici a încetat colaborarea la *Gazeta Transilvaniei* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, el însuşi devenind redactor-şef, în anii 1853—1856, al periodicului sibian, întemeiat de A. Şaguna, *Telegraful român*. Probabil că schimbul epistolar dintre cei doi prieteni a fost afectat într-o oarecare măsură şi de conflictul confesional izbucnit în aceşti ani între conducătorii mişcării naţionale româneşti, alimentat cu abilitate sau făţiş de către autorităţile de la Viena, de conflictul dintre A. Şaguna, pe de o parte, şi G. Bariţ şi *Gazeta Transilvaniei*, pe care cel dintîi o afuriseşte, pe de altă parte.

---

[2] *Observatoriul*, IV, nr. 77, p. 309.

[3] Vasile Netea, *Timotei Cipariu şi George Bariţiu călători prin Ţara Românească în 1836*, în *Studii*, XI, 1958, nr. 1.

[4] *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 310.

[5] O. Boitoş, *Memoriile lui George Bariţiu*, în *Studii literare*, Sibiu, 1942, p. 10—11.

[6] *Ibidem*, p. 11.

[7] Vezi scrisoarea I.

[8] *Idem.*

[9] George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, III, Sibiu, 1891, p. 132.

[10] Vezi scrisorile II şi III.

[11] Vezi scrisorile VII, VIII şi IX.

[12] Arhiva Mureşenilor, Braşov, dosar 16 (Corespondenţa Vasici — Iacob Mureşanu). Publicată de Axente Banciu, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureşanu*, în *Ţara Bârsei*, X, 1938, nr. 4—6, p. 434—447.

Care a fost atitudinea lui Vasici în aceste dispute dăunătoare pentru mişcarea naţională, ne-o confirmă, alături de corespondenţa Vasici-Iacob Mureşanu, lunga scrisoare din 24/12 aprilie 1851. Ea este un document edificator, care confirmă întru totul afirmaţia lui Bariţ, că în perioada disputelor confesionale, a neoabsolutismului austriac, „care şi pusese piciorul în prag, pentru ca să spargă şi nimicească orice bună înţelegere între români, prin urmare să arunce tensiunile aprinse confesionale ... nimeni ca Vasici nu deplîngea acea stare de lucruri şi nimeni ca el n-a ostenit atîta spre a reconcilia, apropia, împăca, scurt a stinge flăcările urei stupide“ [13]. Scrisoarea aceasta, ca atîtea altele, este încă o dovadă a caracterului onest al lui Vasici, a clarviziunii sale, a gîndirii progresiste şi democrate de care a fost animat în toate împrejurările vieţii sale.

Din anul 1860 corespondenţa dintre Vasici şi Bariţ sporeşte considerabil, şi aceasta, fără nici o îndoială, ca un reflex al evenimentelor din viaţa Imperiului austriac şi îndeosebi a Transilvaniei.

Conducătorii românilor transilvăneni, între care Bariţ, reprezentant de frunte al aripii înaintate din mişcarea naţională şi Vasici, sînt preocupaţi — după emanarea Diplomei din octombrie 1860 şi a Patentei din februarie 1861 — de găsirea soluţiilor optime pentru cîştigarea, în noul cadru constituţional, a drepturilor revendicate de atîta vreme, a egalităţii naţionale şi confesionale a poporului român cu naţionalităţile şi confesiunile conlocuitoare din Transilvania. Aceste frămîntări răzbat în permanenţă în dialogul epistolar dintre cei doi cărturari, corespondenţa lor avînd un tot mai pronunţat caracter politic. Aflîndu-se la Sibiu, cunoscînd activitatea guberniului şi culisele vieţii politice, Vasici îl informează în permanenţă pe Bariţ despre toate mişcările, despre felul în care este receptată activitatea sa în cercurile guvernamentale, îi oferă informaţii recepţionate din Sibiu, de la Viena sau din preajma lui Şaguna. Orientarea sa politică şi principiile pe care se întemeia aceasta, cu toate nuanţele impuse de situaţia sa de înalt funcţionar austriac, sînt — aşa cum mărturiseşte şi corespondenţa — identice sau asemănătoare cu cele profesate de Bariţ. „Subscriu toate principiile d-tale“ [14], îi scrie Vasici în 20 decembrie 1860, îndemnîndu-l: „Te rog, ca pe un bărbat care ai meritat încrederea naţiunii, să nu pregeţi a lucra mai departe pentru dînsa“[15]; „programa d-tale este şi programa noastră“, revine el mai tîrziu, în 21 noiembrie 1865, într-o altă scrisoare, subliniind adeziunea totală la programul de apărare a autonomiei Transilvaniei, a egalei îndreptăţiri politico-naţionale.

Corespondenţa din această perioadă — de mai mică însemnătate în anii 1863—1864, cînd cei doi s-au înîlnit la Sibiu în cadrul Dietei şi în afara acesteia — atestă rolul, mai puţin cunoscut pînă în prezent, pe care l-a avut Vasici în viaţa politico-naţională a românilor transilvăneni în anii regimului „liberal“, străduinţele sale, îndreptate îndeosebi spre realizarea unităţii de acţiune a fruntaşilor politici români [16], a capilor bisericii ortodoxe şi greco-catolice, consideraţi încă drept conducători ai mişcării naţionale; situaţia privilegiată a acestora la Viena putea fi folosită în favoarea mişcării naţionale, pentru succesul acţiunii revendicative româneşti. Acţiunile întreprinse de Vasici în calitate de membru al comisiei permanente aleasă la Conferinţa naţională de la Sibiu din 1/13 — 4/16 ianuarie 1861, consfătuirile politice care au avut loc în aceşti ani la Sibiu şi Cluj, preocuparea lui Vasici în vederea reuşitei alegerilor pentru Dieta din 1863—1864 etc., fiecare în parte şi toate la un loc urmăreau acelaşi scop.

Alte scrisori evidenţiază atenţia cu care fruntaşii politici români urmăreau evoluţia evenimentelor din principate, atitudinea lui Alexandru Ioan Cuza faţă de românii transilvăneni, îndeosebi politica sa externă [17], şi totodată panica autorităţilor habsburgice, potenţată în momentele de dificultăţi interne şi complicaţii externe: „La anul 1859, cînd începu rezbelul italian — scrie Vasici în 16 iulie 1867 — veni de sus la Locuţiinţă, sau mai bine la prezidiu, o provocare ca să învegheze căci au să vină din ţară nişte emisari îmbrăcaţi giobăneşte [recte = ciobăneşte] şi să aducă o proclamaţiune prin caşcavale, cu care să haranghieze poporul românesc“ [18].

Numeroase scrisori se referă, începînd din anul 1860, la activitatea de consilier şcolar a lui Pavel Vasici, la strădaniile pe care le-a depus acesta pentru propăşirea învăţămîntului românesc din Transilvania, greutăţile deosebite pe care le-a întîmpinat în activitatea sa, lupta pe care a trebuit să o susţină împotriva nepăsării, incorectitudinii şi inculturii multor reprezentanţi ai clerului, conflictul cu autoritarul Andrei Şaguna, care nu înţelegea să permită ştirbirea autonomiei şcolii confesionale ortodoxe, sprijinul pe care l-a primit, încurajator, din partea prietenului său Bariţ [19]. „Cu cît mi se păreau auspiţiile cele mai favoritoare cînd începui carierea mea ca inspector de şcoale, cu atît sîmt mai tare greutăţile ce se ridică înaintea mea la tot pasul. Crede-mă că, de nu aş şti că sunt român şi nu aş şti că am să fac iarăşi cu aceştia, ar trebui să desperez şi să mă las unei inerţii nepăsătoare“, îi scrie Vasici lui Bariţ încă în 1860, şi adaugă: „Dar mă doare inima de bietul popor, cu a cărui nume se fac atîtea abuzuri“ [20]. Şi revine într-o altă scrisoare din 3 mai 1860: „N-ai crede ce lupte am şi acuma, nici de am putea vorbi adevărul. Aţi vedea că eu aşi trebui să caz cu inima şi să las toate în drumul său, însă cauza cea mare şi sfîntă care o apăr îmi dă încă putere să lupt. Alţi inspectori, care şi altfel lucru în pămînt cultivat, află toate înlesnirile. Iar eu, care trebuie să sparg piatră, mă văd împiedicat din partea aceea care ar trebui să-mi dea tot ajutorul. Atîta durere de inimă nu am avut în viaţa mea, ca de vreo doi ani încoace, de cînd am văzut mişeliile pe faţă şi pe dos, şi nu văd mod de vindecare decît ducîndu-mă la Viena sau schimbîndu-se împrejurările. Şcoala e monopol de speculă, şi nimic alta“ [21].

În acest context Vasici speră, după reactivarea lui în octombrie 1862 în postul de consilier şcolar (desfiinţat în 15 aprilie 1861), că prietenul său Bariţ, care a manifestat serioase preocupări pentru învăţămîntul transilvănean, va accepta funcţia de consilier şcolar pentru şcolile greco-catolice, spre folosul general al şcolii româneşti şi întreprinde demersuri pentru numirea lui. „Aşa, eu sperez că încă în anul acesta — îi scrie Vasici în 13/25 octombrie 1862 — te voi îmbrăţişa şi săruta ca pe colegul meu, dacă numai vei vrea d-ta şi te vei interesa pentru acest post“ [22]. Speranţele însă nu i s-au împlinit. Bariţ a preferat să-şi păstreze independenţa faţă de autorităţile habsburgice. Oricum, corespondenţa ne oferă posibilitatea înţelegerii unui moment mai puţin cunoscut cu privire la activitatea marelui cărturar şi patriot Bariţ.

---

[13] *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 80, p. 321.
[14] Vezi scrisoarea XIX.
[15] Vezi scrisoarea LX.
[16] Scrisorile XXI şi XXII.

[17] Scrisorile XVII, XXIII etc.
[18] Scrisoarea LXXVII.
[19] George Bariţ a fost şi el un adversar al autonomiei excesive a şcolii confesionale româneşti, al confesionalismului, atitudine exprimată adeseori în paginile *Gazetei Transilvaniei*; vezi de exemplu articolul *Şcoalele autonome*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 33, p. 129—130; nr. 34, p. 132—133; nr. 35, p. 437—438; nr. 36, p. 141—142.
[20] Scrisoarea XIV.
[21] Scrisoarea XV.
[22] Scrisoarea XXXIX.

Informații importante cuprind scrisorile — al căror număr sporește — din anii 1865—1867. Ele se referă la consfătuirile deputaților români, care au avut loc la Cluj în preajma deschiderii Dietei din noiembrie 1865, la consfătuirile din primăvara (31 aprilie) anului 1866, pentru stabilirea atitudinii românilor față de Dieta din Pesta, la *Memoriul* din decembrie 1866. Corespondența Vasici-Bariț constituie — alături de corespondența Rațiu-Bariț [23] — o valoroasă sursă documentară pentru cunoașterea frămîntărilor în rîndul românilor în anii încheierii acordului dualist austro-ungar, prin care Transilvania era alipită cu sila la Ungaria și, o dată cu aceasta, românii pierdeau tot ce obținuseră în urma istoricei Diete de la Sibiu din 1863—1864. Ea oferă uneori date în plus față de corespondența Rațiu-Bariț, completînd informațiile cunoscute referitoare la culisele vieții politice a Transilvaniei în acești ani. De altfel uneori chiar Ioan Rațiu îi transmitea lui Bariț informații aflate de la Vasici, sau transmise prin intermediul său de acesta [24]. Acum ca și altă dată, de atîtea ori, Vasici îl informa pe Bariț, pentru ca acesta să se poată orienta corespunzător în hățișurile vieții politice și ale publicisticii [25].

Ultimele scrisori din perioada clujeană oglindesc procesul de declin fizic și psihic al lui Vasici, măcinat de conflictul cu Șaguna, proces care a avut loc în legătură cu tristele evenimente care au dus la încheierea acordului dualist și care îl dezgustă. „Prin manifestul care a ieșit — îi scrie Vasici în 22 iunie 1867 lui Bariț — și avem știre despre el din telegrame — se desființează tot ce s-a făcut de la 1848 încoace, prin urmare și anghirea noastră“ [26].

Receptiv, ca și la începuturile publicisticii românești din Transilvania, Vasici se arată gata să colaboreze la noua revistă *Transilvania*, organ al Astrei redactat de Bariț.

Retras la Timișoara, după pensionarea sa, în aprilie 1869, Vasici a continuat să corespondeze cu finul său. Valoarea scrisorilor din Timișoara constă în dezvăluirea prodigioasei sale activități cultural-științifice, medicale, școlare, a zelului său deosebit în instruirea și educarea științifică, medicală a populației bănățene, a interesului manifestat în continuare pentru activitatea Astrei și pentru Academia Română. În acești ani a scris și a publicat: *Catechismul antropologic* și *Catechismul sănătății* (1870), a editat revista *Higiena și școala* (1876—1880), a scris studiile *Cercul vieții* (1879), *Darwinismul* (apărut postum în 1882), *Istoria naturală* (tratat al cărui prim volum a apărut postum în 1881). După întemeierea, de același Bariț, a *Observatoriului*, care apare la Sibiu în anul 1878, Vasici colaborează cu articole și corespondențe la noul periodic românesc.

Un interes aparte prezintă scrisoarea din 29 iunie 1873, cuprinzînd o schiță biografică — una din cele dintîi — a lui Andrei Șaguna, decedatul mitropolit, la care s-a referit de atîtea ori în corespondența sa Vasici [27]. Biograful mitropolitului din Sibiu va trebui firește să țină seama de această corespondență, în care se întîlnesc și alte figuri marcante ale istoriei și culturii românești din Transilvania: Iacob și Andrei Mureșanu, Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Ioan Rațiu, Axente Sever, Dimitrie Moldovan, Ladislau V. Pop, Ioan Alduleanu, Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian, Ioan Popazu și mulți alții, desprinzînd de sub învelișul patimei doza de adevăr cuprinsă în relatările și aprecierile lui Pavel Vasici, ca de altfel și ale lui George Bariț. Nevoia judecății imparțiale o afirma însuși Vasici, atunci cînd scria: „Faptele Șagunei aveau să fie judecate de viitorime, fără predilecțiune și fără patimă și ură ... “[28].

Cea din urmă scrisoare păstrată din corespondența Vasici-Bariț, datată Timișoara 12 martie 1880, este un ultim cuvînt de îmbărbătare adresat de Pavel Vasici aceluia pe care l-a admirat o viață întreagă și alături de care și-a raliat capacitatea și energia în opera de emancipare a românilor transilvăneni și bănățeni, de ridicare a nivelului lor de cultură și civilizație, George Bariț, supus din nou atacurilor *Telegrafului român*: „Să treci peste toate cu tăria sufletească ce ai dovedit totdeauna“ [29].

În completarea corespondenței publicăm și cîteva articole manuscrise ale lui Vasici, deosebit de curajoase pentru vremea în care au fost scrise, a căror tipărire n-a fost socotită oportună de către fostul redactor al *Gazetei de Transilvania*. În felul acesta imaginea cultural-politică a poporului român și de asemenea personalitatea lui Pavel Vasici se completează, se întregesc. Acesta se înfățișează istoriei culturii ca un publicist cult, ancorat puternic în realitățile poporului român din Transilvania și Banat, care continua să sufere în acest veac al XIX-lea îndoitul jug al asupririi naționale și sociale.

---

[23] Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861—1892)*, Cluj, 1970.

[24] Vezi scrisorile LVII și LVIII; Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu ...*, p. 86—87, 102—103, 144—145, 164—167.

[25] Scrisorile LXVII, LXVIII etc.

[26] Scrisoarea LXXVI.

[27] Scrisoarea C.

[28] Scrisoarea CIX.

[29] Scrisoarea CX.

I

Temeşvar [1], die 8^{a} 7^{br} (1)840

Domnule dragă,

Am venit, am văzut şi am învins! [2] Domnişoara Iuliana Iancio [3] este aşa un îngerel, de am ales-o de nevastă. Calităţile care le are sînt: blondul ochi tresător şi mîngîietor, un suflet curat, încă nestricat, şi are şi bani, carii eu niciodată nu i-am căutat. Astăzi am cerut de la Înaltul Gheneral com[an]do [4] slobozenie de însurat. Pe drum ce am pătimit, îţi va fi spus d-l doctor [5]. Însă acum iarăşi se fac toate bune. / 5

Cu strugurii aicea este rău, sînt foarte acri, căci una ploaie. Pepeni sînt fără seamă mulţi, şi mai degeaba.

Din Peşta, nici o scrisoare. Se vede că peştanii [6] or uitat de mine cu totul; n-am ce le face. La Peşta, din această pricină nu mă duc, însă cum voi găta lucrul cu popii, eu voi să fac excursii şi prin Bănat.

Te rog să spuni sănătate la fraţii Moroşani [7] şi la toţi prietenii cei buni.

Îţi voi aduce ceva interesant. / 5v

Ce au vrut unii sîrbi să facă cu românii la congresul alegerii metropolitului? [8]

Fii sănătos, şi mă iubeşte. Adevărat prietin,

dr. Vasici [9]. / 6

[Adresa:] An den Herrn Professor und Redacteur Georg v[on] Baritz, Wohlgeboren, zu *Kronstadt*, *Siebenbürgen* lui A. Șandor adresată lui P. Vasici s-au păstrat cîteva piese în același fond G. Bariț de la B.A.R.

---

[1] Timişoara.

[2] Expresia originală în limba latină, „Veni, vidi, vici!“, aparţine generalului roman Caius Iulius Caesar, care raporta lapidar senatului victoria obţinută în 21 mai 47 î.e.n. la Zela, asupra lui Pharnaces, fiul lui Mitradates IV Eupator.

[3] Iulia Iancsó, a doua soţie a lui Paul Vasici. S-au căsătorit la 29 septembrie 1840 în Timişoara. Iulia a fost o soţie de nădejde, care l-a sprijinit „în toate luptele vieţii sale“. Au avut şase copii, dintre care au ajuns vîrsta maturităţii Cornelia, Aurelia, Isabela şi Iulia. S-a stins din viaţă la 25 octombrie 1882 (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 309; *ibidem*, V, 1882, nr. 84, p. 336).

[4] Comandamentul militar austriac din Sibiu. Carantinele erau supuse jurisdicţiei militare. (Vasici era directorul Carantinei de la Timiş, de lîngă Braşov).

[5] Atanasie Şandor. Vezi datele bibliografice de la p. 272—281. Şandor şi Vasici s-au preţuit reciproc în întreaga lor viaţă. Corespondenţa lui P. Vasici cu A. Şandor se găseşte la B.A.R., ms. rom. 1015, f. 37—39, 283—322. Din corespondenţa

[6] Referire la familia primei sale soții, Aloisia Benitzky. Vasici a cunoscut-o în anii petrecuți la Pesta, ca student al Facultății de medicină (1827—1831). S-au căsătorit în 1834. Era o ființă „pe cît de modestă și cultă, pe atît de frumoasă". După o căsătorie fericită de patru ani, Aloisia moare la 17 octombrie 1838, cînd nu împlinise încă vîrsta de 25 de ani, de o boală de inimă (*Foaie pentru minte, inimă și literatură* [II], 1838, nr. 45, p. 357). Lovitura a fost deosebit de grea pentru tînărul medic. Influențat și de lectura preromanticului englez Edward Young, autorul *Cugetărilor nocturne (Night thoughts)*, Vasici și-a transpus durerea în planul literaturii. Vezi Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici (1806—1881)*, în *Studii de literatură română și comparată*, vol. I, Cluj, 1970, p. 414—415. Au apărut astfel, sub semnătura sa: *Despărțirea (Pe patul morții)*, *Tînguirea și mîngîierea* și *La mormîntul doritei mele soții*. Vezi *Foaie pentru minte, inimă și literatură* [I], 1838, nr. 20, p. 153; nr. 22, p. 171—172; *ibidem* [II], 1839, nr. 16, p. 125—126.

Ecoul morții soției se resimte puternic și în eseul *Păreri la metafizica muririi*. Aici însă durerea este temperată, Vasici, omul de știință și gînditorul sesizînd dialectica vieții și a morții. Ideea fundamentală a eseului o constituie tocmai întrepătrunderea și continuitatea celor două fenomene, viața și moartea, respectiv a celor două procese, „vierea și murirea": „nu numai viața și moartea, ci și vierea și murirea sînt așa legate, cît nici o viață nu este în care să nu fie murirea și nici o moarte să nu fie vierea" (*Foaie pentru minte, inimă și literatură* [II], 1839, nr. 45, p. 356—359; nr. 46, p. 363—365. Emil Pop, *Doctorul Pavel Vasici*, în *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.*, București, 1955, p. 337; Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici*, p. 416).

Soarta este din nou necruțătoare cu Vasici, în anul 1841 murind de scarlatină Cornelia, unicul copil din prima căsnicie. Experiența tristă străbate în două „rugăciuni": *La năprasnica moarte a scumpei mele fetițe (rugăciune)* și *La mormîntul iubitei mele Corneliei (rugăciune)*, din *Foaie pentru minte, inimă și literatură* [IV], 1841, nr. 8, p. 62—63; nr. 27, p. 214—216.

[7] *Iacob Mureșanu*, 1812—1887, profesor și publicist. Din 1850 redactor al periodicelor *Gazeta Transilvaniei* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Vasici l-a cunoscut în 1837, cînd I. Mureșanu își începe cariera de profesor la nou înființatul gimnaziu romano-catolic din Brașov. O parte din corespondența lui Vasici cu I. Mureșanu s-a păstrat la Casa Mureșenilor din Brașov. A fost publicată. Vezi Ax. Banciu, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureșanu*, în *Țara Bîrsei*, X, 1938, nr. 4—6, p. 434—447.

Andrei Mureșanu, 1816—1863, profesor, poet și publicist. Vasici l-a cunoscut în mediul brașovean. Între ei s-au stabilit relații amicale și de stimă reciprocă. A. Mureșanu a colaborat la *Macrobiotica* lui Vasici, traducînd *Contenirea de gustarea amorului fisic în junie și afară de căsătorie (Männerkeuscheit)* de Bürger, *Viața cîmpeană și de grădini (Das Stadt und Landleben)* de Herder și cîteva versuri de Schiller (Pavel Vasici, *Macrobiotica sau măiestria a lungi viața*, tom. II, Brașov, 1845, p. 124—125, 148, 165—168; Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici*, p. 423; C. Căliman, *Colaborarea lui A. Mureșanu la Macrobiotica lui P. Vasici*, în *Astra*, I, 1966, nr. 6, pag. 7). Pentru legăturile lui P. Vasici cu Mureșenii, vezi și Ioan Rațiu, *Viața și operile lui Andrei Mureșan*, Blaj, 1900, p. 109—113 și George Moroianu, *Unirea de la 1859 și contribuția vechiului regat la unirea cea mare*, Cluj, 1927, p. 49, nota 1.

[8] Originar din Banat, bun cunoscător al limbii sîrbe încă de pe băncile școlii, Vasici s-a interesat în permanență de evoluția raporturilor româno-sîrbe și a fost în această privință alături de fratele său Andrei Vasici, Petru Cermena și Nicolae Tincu-Velia, principalul informator și consilier al lui Bariț. Prin articole publicate anonim în *Gazeta de Transilvania*, Vasici a combătut tendințele de asuprire a românilor bănățeni de către ierarhia superioară bisericească sîrbă. Vezi George Bariț, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 132, 136. Pentru raporturile româno-sîrbe înainte de 1848 vezi I. D. Suciu, *Nicolae Tincu-Velia (1816—1867). Viața și opera lui.* București, 1945, p. 9—21; idem, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 29—30, 36—39.

[9] De mîna lui Bariț: „1840. Dr. P. Vasici scrie de la Timișoara, despre căsătoria sa a doua".

II

22/11, (1)847

Domnule,

Mă provochezi să-ți dau opinia în treaba articulilor trimiși. Iată-o: cei sîrbești [1] nu i-aș fi făcut niciodată de nu mă ar fi provocat fratele Moroșanu [2], și de aceea nu-mi pasă, sau că-i vei pune, sau nu. Iară ce se atinge de a 3^{le}, acela ți l-am trimis fără opinie, că eu nu l-am făcut din puntul de vedere politic, și ți-am scris înainte că nu am de a mă sfii de nimenea. Dacă au ajuns, dară, tîrziu, și nu au aflat loc, îmi pare rău.

Eu, într-însul, nu am numit pre nime; apoi de vor cunoaște cititorii în omul doririlor mele pe Șaguna [3], atuncea eu mi-am ajuns scopul, iară dacă pe altul, ei facă pe acela. Nu e urmare că trebuie să fie în candidație, căci ei toți pot striga: „Să trăiască Șaguna!", și atunci alegerea e gata. Așa se făcu mitropolit Stancovici [4], și nu se trimise candidație la Împărat, ci îl rugă numai pentru întărire, care și urmă.

Eu, și cei binesimțitori, aflu acelea calități toate în Șaguna. Apoi de ce să-mi fie sfială de cei nebuni și demoralizați, care nici pe Dumnezeu nu-l țin / sfînt?

Închei, că d-l Gött nu mai așteaptă. Adio, 7

Vasici. / 7v

[Adresa:] An den Hr. Redacteur Georg v. Baritz, Wohlgeboren, Kronstadt în domeniul economic, politic și cultural, profesînd concepții progresiste. Vezi Carol Göllner, *Gîndirea economică a sașilor din Transilvania în secolul al XIX-lea*, București, 1969, p. 15—16. Pentru relațiile dintre G. Bariț și J. Gött, vezi Vasile Netea și Carol Göllner, *Die Beziehungen zwischen Georg Barițiu und dem Kronstädter Buchdrucker Johann Gött*, în *Forschungen zur Volksund Landeskunde*, Band 9, nr. 1, 1966, p. 76—90.

---

[1] Unul dintre „articuli", o polemică cu „gazeta sîrbească din Pesta", apare anonim în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 98, p. 389—390.

[2] Iacob Mureșanu.

[3] *Andrei Șaguna*, 1808—1873, episcop, mai tîrziu mitropolit. Personalitate marcantă a vieții publice românești din Transilvania. P. Vasici l-a cunoscut pe Șaguna la Pesta, în anii studenției. Cel dintîi urma Facultatea de medicină, cel din urmă frecventa cursurile Facultății de drept. Se vor fi întîlnit adeseori în casa lui Atanasiu Grabovski, comerciant de vază și mecenat al culturii românești, unchiul după mamă al lui Șaguna, la care acesta locuia (Nicolau Popea, *Archiepiscopul și metropolitul Andreiu Baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, p. 20, 23). Vasici s-a numărat între acei apropiați care l-au sfătuit pe Șaguna să se dedice carierei bisericești, cu scopul mărturisit de a vedea un român în fruntea bisericii ortodoxe din Banat și Transilvania. Între Vasici și Șaguna au existat relații apropiate. Mai tîrziu însă, în anii „regimului liberal", a izbucnit între ei un puternic conflict. În timp ce Vasici, ajuns consilier al guberniului transilvănean pentru școlile ortodoxe, a criticat aspru lipsurile din învățămînt, după opinia sa datorate în mare măsură autonomiei excesive a școlii confesionale ortodoxe, Șaguna, urmărind să evite orice posibilitate de amestec și de deznaționalizare din partea regimului, era un înverșunat apărător al autonomiei. S-au împăcat „într-un timp cînd unul din ei (Șaguna, n.n.) era aproape de mormînt" (Ilarion Pușcariu, *Din anii ultimi ai vieții mitropolitului Andreiu baron de Șaguna, despre boala și moartea lui*, în *Mitropolitul Andreiu baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 429). Articolul la care se referă scrisoarea era trimis de Vasici *Gazetei de Transilvania* în preajma alegerii de episcop ortodox. Nu a fost publicat.

Vasici este și cel care a mijlocit cele dintîi legături dintre G. Bariț și A. Șaguna. Vezi George Bariț, *Părți alese* ..., vol. III, p. 564.

[4] Ștefan Stankovici, mitropolit sîrb în anii 1837—1842.

[5] Johann Gött, 1810—1888, tipograf și editor brașovean. A tipărit *Gazeta de Transilvania*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, publicațiile germane progresiste *Siebenbürger Wochenblatt* și *Satellit*. A desfășurat o activitate susținută

III

26/11, (1)847

Domnule,

Eu în scrisoarea mea de luni ți-am însemnat cu o delicatețǎ că-mi pare rău cum că proclamarea mea nu au aflat loc în gazeta d-tale, fiindcă au venit tîrziu, așteptînd, așișderea, delicateța d-tale a o tipări în *Gazeta* de ieri. Fiind însă că nici acuma nu se tipări, văd că altă pricină e la mijloc.

Eu, bunul meu domn, cunosc pusăciunea d-tale în minutele acestea, dar d-ta nu poți opri, cu netipărirea acestora, șiroiul simțimintelor ce se freacă și izbucnesc acuma în cauza aceasta. Apoi, pentru un prieten, puteai aceasta face fără nici un scăzămînt. Frica de ura cu ăla și ăla e deșartă, căci dacă dînșii sînt oameni cu simțiminte bune, atuncea nu pot să se mînie, iară de nu sînt, nu am perdut nimica în prietenia lor. D-ta cunoști haracterul meu, și nu am a mai esplica simțirea mea mai departe. Una însă nu mă pot conteni a nu ți-o face cunoscută: adică eu, atîta înaintea Șagunei, căruia am scris despre acest articul, iară mai vîrtos înaintea protopo[pu]lui Verza [1], sînt urît comprometat, căci dînsul fiind aicea, mi-au spus curat că d-ta nu vei tipări acest articul niciodată, și văd că au ghicit. A/poi dînsul tot o să spună despre el. 8

Vei zice, însă, că de ce nu ți-am scris despre acestea? Și eu însumi răspund: Pentru că mai întîi aș fi crezut că-mi voi mușca nasul, decît că d-ta mă vei trata așa de neprietenește. Mă rog să-mi trimiți articulul îndărăpt. Dacă știam asta, aș fi dat a se tipări deosebi acest articul, și îl împărțeam în seara de alegere [2], foarte bine.

Spune-mi, cu ce față să stau eu înaintea Verzii, care pe d-ta te ține de cel mai mare antagonist a Șagunei, după ce îmi pusă scăuș în gură, ca să nu mai vorbesc nimica?

D-le, îți zic mai o dată că nu ai făcut bine, m-ai compromitat urît, dar eu tot mă rog să trimiți articu[lu]l, ca să-l trimit Șagunei, să mă arăt barem naintea lui că nu am mințit.

Adio. Încă nu e tîrziu,

8v *Vasici* [3] /

[Adresa:] Domnului Gheorghie Bariț, la Brașov. Foarte degrabă!

---

[1] Alexe Verza, protopop ortodox al Brașovului.

[2] Vezi nota 3 la scrisoarea a II-a. Alegerea de episcop ortodox la Sibiu a avut loc la 2 decembrie 1847 în Turda. Deși a obținut numai 27 de voturi, față de cele 33 ale lui Ioan Moga și 31 ale lui Moise Fulea, Șaguna a fost denumit, prin rezoluțiunea împărătească din 5 februarie (24 ianuarie) 1848, episcop al eparhiei vacante a

Transilvaniei (*Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 95, p. 377—379; Andrei baron de Șaguna, *Istoria bisericei ortodoxe răsăritene universale*, tom. II, Sibiu, 1860, p. 206—209; Nicolau Popea, *Archiepiscopul și metropolitul Andreiu...*, p. 29, 37; Ioan Lupaș, *Vieața și faptele mitropolitului Andreiu Șaguna*, în *Mitropolitul Andreiu baron de Șaguna*, p. 60—61; Arhiepiscopul și Mitropolitul Andrei Șaguna, *Memorii din anii 1846—1871*, Sibiu [1923], p. 13).

[3] Cu însemnarea lui Bariț: „P. Vasici supărat pe mine".

IV

29 d-v. (1)847

Domnule!

La scrisoarea d-tale am numai atîta a-ți răspunde, cum că îți dau toată dreptatea să mă mustri, căci ce are să-mi pasă mie de va fi Petru sau Pavel vlădică în Ardeal?

În privința lui Verza te înșeli tare, căci nu e treaba așa, pot să-ți dau dovezi eclatante. Apoi nu știu ce să zic, dacă însuși fratele Moroșanu [1] îmi zisă, cînd fusei în Brașov, cum că d-voastră aveți vineri a da acestui om instrucții cum să se poarte. Însă acum destul opiniile, să nu se strice prietenia cea veche și sinceră, și dacă te-am vătămat, eu cer pardon.

Pentru lemne, cărăușii sînt foarte scumpi și nu vreu să le deie jos. Eu stau de speditori ca haiducu la execuție, să-ți trimită barem un stînjen [2]. Eu am pus pe sub mînă cordoniști [3] de ți-am făcut un stînjen la graniță, dar nu pot să aflu cărăuș să ți-l aducă jos, nici cu un preț. Ți-aş fi trimes de acelea ce am la schit, dar iar cărăușii sînt pricina. Nicoliță îmi făgădui că săptămîna asta va face vreun mijloc.

Am dat pentru slobozirea boilor, și am nădejde că va avea rezultat bun. Bine ar fi să mai publicați prin gazetă cum că au încetat boala, şi că ar fi bine să se sloboadă boii, căci s-ar mai ușura chiria și ar spori negoțul, mai ales cu bucate [4], și domnul Gött [5] să mai samene masa [?].

Șaguna au pornit joi din Sibiu, și va ajunge sîmbătă în locul destinat.[6] Dar în așa împrejurări, eu sînt cel dintîi carele rog pe Dum[nez]eu să-l ferească de vlădicia în Ardeal.

Adio,

Vasici [7]. / 9

[Adresa]: Domnului Gheorghe Bariț, redactor, în Brașov pentru astfel de preocupări. Cînd, în urma încetării epizootiilor în Ţara Românească măsurile restrictive luate la carantină erau înlăturate, Vasici îl înştiinţa cu promptitudine pe Bariţ, care publica ştirea în *Gazeta de Transilvania*. Informaţiile provenite de la Timiş au avut un rol stimulator în intensificarea legăturilor economice şi umane de o parte şi de alta a Carpaţilor. Vezi Grigore Ploeşteanu, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea — Paul Vasici*, în *Studii*, tom. 24, nr. 1, 1971, p. 98—99.

---

[1] Iacob Mureșanu. Vezi scris. I, n. 4.

[2] Stînjenul cubic, unitate variabilă de măsurat lemnele. Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971, p. 300.

[3] Soldați aflați în serviciu la Carantina Timișului.

[4] În deceniul premergător revoluției de la 1848, Vasici a fost unul din cei mai ferventi susţinători, prin scris şi faptă, al intensificării legăturilor economice, politice şi culturale dintre ţările române. Numeroasele corespondențe, semnate sau anonime, dar care îi aparțin, apărute în *Gazeta de Transilvania*, atestă preocuparea permanentă a directorului Carantinei Timișului de a facilita circulația persoanelor, mărfurilor și a animalelor prin pasul Timiș, devenit cea mai importantă arteră de legătură între Transilvania și Țara Românească. Informația cuprinsă în scrisoare este revelatoare

[5] Johann Gött. Vezi scris. II, n. 5.

[6] Viena. Vezi *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 97, p. 386.

[7] Bariţ adnotează scrisoarea: „1847. Dr. P. Vasici".

V

[Sfîrşitul lui decembrie 1847] [1]

Domnule,

Astăzi să espeduiră de aicea cărţile ce le trimite d-l Laureanu [2], cu următoarele *Declaraţii*, şi gazetele ce veniră cu scrisoarea alăturată, şi ce erau încă aicea [3].

Îţi trimit o scrisoare de la d-l Şaguna, să vezi ce-mi scrie. Adevărat că făcuta alegere [4] nu place la mulţi. Eu mă mir unde aud pe braşoveni a vorbi nişte vorbe despre aceasta, ce ei, săracii, nu le pricep. Nu auzi alta decît că pierdurăm iuşu nostru, dar ce iuş avură d[um]nealor? Mare e egoismul, şi îneacă pe mulţi!

D[omnul] Verza au fost marţi la mine şi mi-au povestit cum fu toată alegerea, şi dacă s-au purtat dînsul aşa precum zice, provocîndu-să pe Bălăşescu [5] şi pe Bologa [6], atuncea el au făcut destul aşteptării mele.

Îmi spune că P[opazu] [7] au plîns, şi lui Gher[man] [8] i-ar fi zis Şaguna: „Dumneata eşti duşmanul meu", şi că 26 de protopopi s-au dus la Şaguna şi i-au spus că ei dînsului voi da votum. Îmi povesti ce aplauz făcură damele şi nemeşii cînd să citea numele Şaguna, şi că P[opaz]u ar fi zis: „Şi vicariu au intrat în Ardeal cu prevaricaţie, şi noi nu vom lăsa ca şi vlădică să se facă cu prevaricaţie" [9]. Zice cum că comisariu nu au zis alta decît ca să caute să aleagă om vrednic, iară baronul Kemény [10] zicea în antişamber: „Vedeţi de alegeţi om harnic. Şaguna e bun".

Cu toate acestea, Şaguna va fi vlădică, şi mulţi din braşoveni nu au drept a vorbi nimicuri, dacă să ţin oameni înţelepţi.

La S. Andrei, Şaguna merse la Reşinariu [11], ca să scoaţă pre cei doi antagonişti [12] din pusăciunea cea grea de a-i gratula. Aceasta o văzui din scrisoarea ce o trimisă lui Verza.

Adio,

Vasici.

10 Obşteasca Adunare nu s-au deschis [13]. /

[Adresa:] Domnului redactor Georgie Bariţ, în Braşov

---

[1] Scrisoarea e databilă la sfîrşitul lunii decembrie 1847, pe baza următoarei însemnări a lui Bariţ: „1847, dec. Alegerea lui Şaguna, de P. Vasici."

[2] *August Treboniu Laurian*, 1810—1881, istoric şi filolog. În această perioadă îndeplinea funcţia de revizor şcolar în Ţara Românească (Ilie Popescu Teiuşan şi Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viaţa şi activitatea sa*, Bucureşti, 1970, p. 51). „Cărţile" trimise de Laurian: un pachet pentru Transilvania din *Manual de filosofie şi de literatură filosofică de W. Traug. Krug. Tradus după a treia ediţiune de A. Treb. Laurian, profesor de filosofie*, tom. I, Bucureşti, 1847. Vezi *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. I, Bucureşti, 1973, scrisori primite de la A. Treboniu Laurian, XX—XXI.

[3] În anii premergători revoluţiei de la 1848, Vasici, folosindu-se de calitatea lui oficială — director al Carantinei de la Timiş — a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a asigura circulaţia corespondenţei, periodicelor şi cărţilor dintr-o parte într-alta a Carpaţilor. Corespondenţa primită de el şi de Bariţ de la Aron Florian, August Tr. Laurian şi Ioan Maiorescu — publicată integral în primul volum al acestei colecţii — atestă rolul său esenţial în organizarea legăturilor dintre ţările române. Vezi Pompiliu Teodor, *Din nou despre „Magazinul istoric pentru Dacia"*, în *Acta Musei Napocensis*, III, 1966, p. 513; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională*, 1834—1849, Bucureşti, 1967, p. 279, 293—294.

Un rol deosebit a avut în acţiunea de difuzare a *Magazinului istoric pentru Dacia* în Transilvania, a lucrărilor lui A. Tr. Laurian, între care *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains* — în limba germană *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänen* — a periodicelor *Curierul de ambe sexe* etc. etc. Prin activitatea sa legală sau conspirativă, Vasici a asigurat pătrunderea în Transilvania a majorităţii tipăriturilor şi publicaţiilor apărute în acei ani la Bucureşti. Scrisoarea pe care A. T. Laurian i-a adresat-o în 14 noiembrie 1846 constituie o mărturie elocventă a serviciilor pe care Vasici le-a adus în această problemă şi deopotrivă a încrederii de care s-a bucurat în cercurile intelectualilor progresişti de peste munţi. Reproducem scrisoarea mai jos:

„*Domnule doctor!*

Deşi n-am avut pînă acum norocirea a vă cunoaşte în persoană, cu toate acestea marea încredere în deosebita d-voastră bunătate, care o am cîştigat mai ales din spusele amicul[ui] nostru Bariţ, m-a îndemnat a vă supăra în deosebite rînduri cu însărcinări care poate că abia aşi fi putut aştepta de la un amic cunoscut şi încercat, ca să mi le împlinească. Iertaţi-mi, domnule doctor, această îndrăzneală şi binevoiţi a primi a mea mulţumire, ca de la un adevărat estimator al laudabilului caracter al d-voastră. Noi avem puţini români adevăraţi, şi către aceia pe carii îi cunoaştem de adevăraţi îndrăznim poate mai mult decît ar cere buna-cuviinţă. Ştiu, domnule doctor, cîte greutăţi v-au cauzat însărcinările mele în anul trecut şi în acesta şi aşi vrea să nu abusez de bunătatea d-voastră, dară împrejurările pentru folosul românilor nu mă iartă să fac altminterea. Lucrurile care le trimit în Transilvania nu poci să le espeduiesc pe la Turnu-Roşu, că de acolo mi le trimit înapoi sau le confiscă şi n-am acolo o persoană care să ştie desvolta lucrul înaintea pedanţilor de amploiaţi. Aşadară nu poci face altminterea decît să vă rog iarăşi pe d-voastră, ca pînă puteţi, fără a fi compromis în dregătoria d-voastră, să aveţi deosebita bunătate a ne sta într-ajutor.

Aici trimiţ domnului Bariţ vreo cîteva coale îmbroşate din tomul III al *Magaz[inului]* mai înainte de ce va putea să primească tot tomul censurat de la guvern. Aveţi bunătatea de i le daţi.

În zilele acestea voi espedui şi două pachete cu broşurile, n-rile 1, 2, 3 şi 4. Le-am dat la espeditorul Visarion, poate că le-a şi espeduit. Aveţi bunătatea de le primiţi şi le treceţi prin formele cuvinite ca să nu causeze vreo compromitere din partea nici unuia. Cînd aşi şti că nu se poate fără aceasta, atunci mai bine le-aş lăsa să stea, cu toate că socotesc tomul acesta de mai mult interes pentru transilvani decît pentru românii de aici.

Iertaţi pe îndrăznitorul şi-l număraţi între ai d-voastră adevăraţi stimatori,

A.T. Laurian.

Bucureşti, 14 noem. (1)846

Aducătorul acestora e d. Sükei, fiul preotului reformat de aici, un tînăr foarte amabil şi de multă speranţă".

(B.A.R., ms. rom. 996, f. 153—153v. Publicată de Cornelia Bodea, în *Lupta românilor* ..., p. 293—294).

[4] Vezi nota 2 la scrisoarea a III-a.

[5] Nicolae Bălăşescu, cărturar de origine ardeleană, profesor în Bucureşti. În preajma revoluţiei s-a reîntors în Transilvania. Membru al Comitetului naţional. A avut relaţii amicale cu Vasici.

[6] *Iacob Bologa*, 1817—1888, avocat, figură marcantă a vieţii politice şi culturale a românilor din Transilvania. Din 23/11 decembrie 1847 pînă în 18 octombrie 1849 a îndeplinit funcţia de prim notar al Consistoriului diecezan ortodox din Sibiu (Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei române din Sibiu, Fond Şaguna, act. nr. 496).

[7] *Ioan Popazu*, 1808—1889, protopop ortodox al Braşovului, mai tîrziu episcop al Caransebeşului. A avut un rol important în dezvoltarea învăţămîntului românesc din Transilvania. A exercitat, alături de G. Bariţ, o influenţă pozitivă asupra lui P. Vasici, cu care s-a cunoscut în anul 1837. Vezi Dr. Vasici, *Reflesiuni la Ochire chronologică despre fundarea şi augmentarea şcoalelor române ort. r. din Braşov*, în *Biserica şi şcoala*, III, 1879, nr. 32, p. 249. Atunci cînd duşmanii lui Vasici, om cunoscut pentru corectitudinea sa, s-au străduit „din răsputeri" ca să-l îndepărteze de la Carantina Timişului, Popazu şi Bariţ au intervenit la autorităţi, convingîndu-le „că mutarea lui Vasici din carantina principală a Transilvaniei ar fi un adevărat triumf pentru defraudatori şi contrabandieri" (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 310). În scrisoarea de faţă este vorba de speranţa lui Popazu de a fi ales episcop la Sibiu. El n-a întrunit însă decît 11 voturi. Cf. I. Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna*, ed. II, Sibiu, 1911, p. 48.

[8] *Petru German*, 1790—1860, protopop ortodox al Braşovului. Vezi necrologul în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 32, p. 127.

[9] Prevaricaţiune, termen din limba latină, are înţelesul de „abatere din calea dreaptă". Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, tom. III, Sibiu, 1904, p. 669. Aluzie la faptul că Şaguna nu a fost ales ci numit — prin rezoluţia împărătească din 27 iunie 1846 — vicar general al eparhiei ortodoxe transilvănene.

[10] Probabil Josif Kemény, secretar erarial la Sibiu, cunoscut om de cultură şi istoric.

[11] Răşinari.

[12] Ioan Moga şi Moise Fulea.

[13] Adunarea Obştească, organ legislativ în Principate. Vasici se referă la Adunarea Obştească a Ţării Româneşti. Lucrările ei s-au deschis la 18 ianuarie 1848 (*Vestitorul românesc*, XII, 1848, nr. 6, p. 4).

VI

4/3, (1)848

Domnule,

Pînă îţi voi scrie mai pre larg în privinţa acestii scrisori, te rog să o mai laşi la mine, ca să mă înţeleg cu omul ce ştie aşa bine intriga. Pînă atuncea, iată o declaraţie. Dă-o lui Bălăşescu[1], să o arate d-lui episcop[2], căruia mă rog să-i spui cum că Vasici au fost prietenul purtării lui Verza[3], în privinţa prietenului său, tocma aşa ca şi d-l Bălăşescu, şi va fi urgisitoriul oricării intrigă şi defaimă, prin carea nu numai numele oamenilor cinstiţi, ci însuşi măria-sa episcopul poate veni la bănuială de ură şi persecuţie cătră mai micii săi.

Sănătate, că mă grăbesc!

11 *Vasici*[4]. /

[Adresa:] Domnului redactor *Georgie Bariţ*, în Braşov

---

[1] Nicolae Bălăşescu.

[2] Andrei Şaguna.

[3] Alexe Verza.

[4] Cu însemnarea lui Bariţ: „1848, dr. Vasici".

VII

25/3, (1)848

Domnule,

Evenimentele din Franţa se văd a nu fi făcut la boieri nici o impresie, sau că doară se prefac[1]. Prietenul nostru[2] zice: „Ei se par că sînt destinaţi a se supune soartei subjugării, care demult îi ameninţă, şi sînt cum am zice abgestumpft für jede Freiheit[3], dar mi să pare altfel, căci ascultă: „Un student de la «Radu Vodă», anume Vernescu[4], face alocuţie la tovarăşii săi, pentru revoluţia din Franţa, şi Iancu Manu[5] îl duce la poliţie şi îi dă 50 de nuiele bune, fără nici o cercetare. În canţelaria vistieriei se deprind vreo cîţiva scrietori cu descrierea unei poezii, ce iarăşi circulează prin Bucureşti, şi aceştia se scot din slujbă şi se pălmuiesc preste urechi de Iancu Manu. Iată strofa dintîi:

Un tiran cu nas mare
Şi la suflet mic
A strîns la Obşteasca Adunare
Spre a ţării perzare
Tot oameni de nimic.

Poliţia opri a purta stilete şi a fuma ţigări pe uliţi. Se aude că la un otel nişte streini ar fi deşertat o sticlă de şampan pentru sănătatea Republicei franţeză. Iancu Manu aleargă şi spune la Vodă[6]. Cela-i recomandă linişte.

Românii care prevedeau o alianţă între Austria şi Rusia, în privinţa Italiei, să tem de / moarte că ruşii vor face invazie în Moldo- 12
România, zicînd că acestora ar sta atuncea calea deschisă pînă la Constantinopol. Vestea, însă, despre căderea lui Metternich[7] îi cutrieră pînă la răruchi, şi îşi perdură cumpătu. Aceasta ajunsă în Bucureşti la 22 martie, prin o scrisoare a fraţilor Gherman[8] carii şi fură poftiţi de loc la palat, unde în 23 dimineaţa se află şi Timoni[9] şi Kotzebue[10]. Consulul franţez[11] luă insignele regeşti şi pusă celi ale republicii.

Obşteasca Adunare primi contribuţie de acţize[12], şi mări contribuţia pătentelor[13] grozav.

Se aude că cît [de] curînd se vor alege episcopi, pro forma, căci ei sînt denumiţi: la Buzău, Filotei[14], la Argeş, ficariu mitr[o]poliei, la Rîmnic, Nifon[15].

Un scandal mai amar decît a lui Jani se întîmplă iarăşi în Departamentul justiţii: un nu ştiu cine, Serdachi, avu a se arăta în 2 martie la Curtea apelativă (Tagsatzung)[16], dar el ceru de la ministru dreptăţii, Băleanu[17], un urlaub[18] de 14 zile la Focşani. Acesta i-l dă, şi scrie preşedintelui Văcărescu (Furtună)[19] să-i prelungească terminul. Cesta bagă hîrtia în buzunari şi, necompărînd Serdachi la vreme, îl judecă în contumacie. Băleanu se cătrăneşte şi cere hîrtia îndărăpt. Necăpătînd-o, însă, vrea să închiză pre serdarul Costache Bălan, ajutoriu la Curtea apelativă. Sare, însă, Văcărescu şi nu lasă, apoi merge la
Depart[amentul] justiţiei / şi strigă: «Hoţi, huntfuţi[20] şi blăstămaţi!» 12v
Băleanu de abia scapă, şi aleargă la Vodă. Directoru (Ioan Filipescu)[21]

se ascunde. Vodă interveni și să făcu pace. Frumoase lucruri, și bune a da peste cap gubernului!

Depeșele către Guizot [22] și Me[tternich] încetară. Consulul franțez scrie privat, cu peceată roșie (pînă acuma, neagră)“.

Boala de vite tot mai ține colo-colo, mai vîrtos în județul Slam-Rîmnic [23], Dolj, Teleorman și Vlașca.

La drum, cum auzii, vor începe a lucra, la 1^{iul} aprilie, petriș pe drumul făcut. Și podurile s-au dat cu mezat, și după ce vor isprăvi pînă între Prahove, și vor face și pod acolo, vor merge la Orăștie. La noi e cu atîta mai rău și mai desfundat drumul, de ți-i groază să te uiți la el. Alta, nimica,

13 *Vasici* [24]. /

[Adresa:] An den Herrn Redacteur Georg v. Baritz. Wohlgeboren, zu Kronstadt. Dürch Güte

---

[1] Revoluția de la 1848 din Franța și apoi cea românească trebuie să-i fi dat mari speranțe lui Vasici, ea fiind menită să realizeze dorințele sale dintotdeauna: emanciparea și libertatea românilor, unitatea lor. I-a pricinuit însă amărăciune situația în care se găsea la Timiș, „soarta care l-a pus într-o funcțiune de care era legat ca cu cătușe de fer“. Destăinuindu-și amărăciunea bunului prieten G. Bariț, acesta l-a încurajat cu cuvinte profetice: „În această epocă d-ta ești chemat a face în alt mod mari servicii națiunii noastre“ (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 78, p. 313). Documentele, cîte cunoaștem, relevă într-adevăr că directorul Carantinei de la Timiș a adus în anii 1848—1849 servicii însemnate revoluționarilor pașoptiști, cauzei revoluției române și că a fost în aceeași vreme și unul din exponenții de seamă ai ideii și tendințelor de unitate națională. Vasici a urmărit cu mare atenție desfășurarea evenimentelor din Țara Românească încă de la începutul anului 1848. Corespondența cu Bariț ni-l prezintă ca pe un priceput observator politic. Urmărind evoluția situației de peste munți, reacția diferitelor clase sociale față de evenimentele care aveau loc pe plan european, el îl informa cu promptitudine, acum ca și în anii anteriori, pe redactorul *Gazetei de Transilvania*.

[2] Probabil August Tr. Laurian, care se afla în acea perioadă la București.

[3] Nesimțitori față de orice libertate.

[4] *Gheorghe Vernescu*, născut în 1830, devenit mai tîrziu om politic însemnat, era socotit un liberal moderat.

[5] *Iancu Manu*, 1803—1874, ministrul poliției în Guvernul Țării Românești.

[6] *Gheorghe Bibescu*, 1804—1873, domn al Țării Românești în anii 1842 — 1848.

[7] *Klemens Wentzel von Metternich*, cancelar al Austriei, unul din stîlpii reacțiunii europene după căderea lui Napoleon.

[8] Frații Gherman, revoluționari munteni. Unul dintre ei, E. Gherman, a făcut parte din Comisia financiară a Locotenenței domnești instituită la 3 august 1848 (cf. *Anul 1848 în Principatele române*, III, p. 194).

[9] *Casimir von Timoni*, consul al Austriei la București.

[10] *Carol de Kotzebue*, consul al Rusiei la București.

[11] *Dore de Nion*, consul al Franței la București.

[12] Accise, dări indirecte impuse pe articolele de consum.

[13] Dări plătite de meseriași și negustori.

[14] *Filotei*, episcop al Buzăului, de origine ardeleană.

[15] *Nifon Sevastis*. În 29 martie 1848 Laurian îi scria și el lui Bariț că: „episcopii nu s-au ales“. Vezi și *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, 1902, p. 181. Printr-un „ofiț“ adresat Obșteștii Adunări la 23 martie 1848, domnul Gh. Bibescu a amînat alegerea episcopilor (*Vestitorul românesc*, XII, 1848, nr. 25, p. 97; *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 28, p. 117).

[16] Termen de înfățișare în fața instanței.

[17] *Emanoil Băleanu*, ministru al Departamentului dreptății (justiției).

[18] Învoire, concediu.

[19] *Teodor Văcărescu*, 1774—1853, președinte al Înaltei Curți din București.

[20] Expresia derivă din cuvîntul german Hund, cîine; în accepțiunea obișnuită șmecher, șarlatan.

[21] Directorul Departamentului justiției.

[22] *François Guizot*, președinte al Consiliului de Miniștri al Franței.

[23] Slam-Rîmnic = Rîmnicu-Sărat.

[24] Bariț notează: „1848, mart. 25, Pavel Vasici“.

VIII

1/4, (1)848

Domnule,

Prietenul [1] ne scrie numai cum că în capitală nu e nimic. Vodă, însă, văzîndu-se strîmtorat de evenimente, hotărî ziua de alegere pentru 3 episcopi în 22 mar[tie]. Alții zic că în 25, alții 27 [2]. Românii noștri sînt tocmai ca poamele iernatice, care nu se coc decît numai în fîn.

„Auzim că D[omnul] Moldovei ar fi tulit-o din Iași [3]. Altfel, în Valahia este liniște, pînă acum“. Eu, însă, din toate ce aud, mă tem că orizontul politic, în România, pe zi ce trece se tulbură tot mai tare. Ascultă, dară, vești:

„Duminica trecută fu gală mare la palat. Vodă [4] era tare galan și prietenos, bătea pe boierii cei mai mari pe umeri și îi îndemna spre bunul obștesc și frăție (?!). Poliția are îndoită strajă, și pusă încă vreo cîțiva la umbră, pentru că vorbiră slobod. Să spune că s-au aflat scrisori unde românii să chiamă la răsculare. Știrbei [5] pleacă la Paris, și oamenii vreau a ști că acesta este signalul de revoluție. Boierii duc sculele [6] mai prețioase la consulul rusesc [7]. Unii vreu să știe că în Vodă domnește atîta frică, cît el de o săptămînă încoace nu mai doarme în palat, ba în cazarmă, unde se duce cu îmbrăcăminte schimbată, petrecut numai de Banov [8], pe o ușă dindărăpt, seara, pe la 10 oare. La palat sînt soldați mulți, gata de lovire. Ba călătorii spun că Vodă ar fi dat poruncă oastei să ascuță săbiile și baionetele. Vodă, ca să vadă credința oștirii, făcu într-o seară alarm, și fiindcă aceasta sări gata, cinsti pe tot soldatu cu un 20-g [=zwanzig] [9]. Vodă perde tot mai tare din popularitate, și nu e mai mult nici la ofițeri plăcut.

Pe Kotzebue îl văzură preumblîndu-se prin grădină, supărat, mișcînd din mîni și puind mînile la ochi. După aceea, deloc să făcu veste că Nicolae [10] e mort de moarte năpraznică. Apoi, să mai spune că Kotzebue ar fi zis Vodii: «Doi din București nu vor mînca aicea paștile și ouă roșii». Vodă îl întrebă cine ar fi aceia, și el zice: «Eu și Măria-ta» [11].

Boierii cei mici colcăie, și eu nu dau nimic pe tronul lui Bibescu.

Mai mult, adio,

Vasici [12]. / 14

[Adresa:] An den Herrn Redacteur Georg v. Baritz, Wohlgeboren, zu Kronstadt. Dürch Güte

---

[1] Probabil Aug. Treboniu Laurian. Vezi nota 2 la scrisoarea VII.

[2] Vezi notele 14—15 la scrisoarea VII.

[3] *Mihail Sturdza*, 1795—1884, domn al Moldovei în anii 1834—1849. Informaţia este eronată. Mişcarea revoluţionară din martie 1848 de la Iaşi a eşuat (*Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 33, p. 136; nr. 34, p. 139—140).

[4] Gheorghe Bibescu.

[5] *Barbu Ştirbei*, 1799—1869, domn al Ţării Româneşti în anii 1849—1853 şi 1854—1856, frate al domnitorului Gheorghe Bibescu.

[6] Obiectele, lucrurile.

[7] C. de Kotzebue.

[8] Colonelul *Al. Banov*, şeful statului major.

[9] Douăzecier, monedă.

[10] *Nicolae I*, ţarul Rusiei.

[11] Întîmplarea este relatată şi într-o corespondenţă din Bucureşti către *Mercure de Souabe*, reluată de *Journal des Débats* din 16 martie 1848: „On dit que le consul russe, M. de Kotzebue, aurait dit au Prince: « Il est probable que vous et moi nous ne mangerons pas à Bucharest nos œufs des Paques »". Vezi *Anul 1848* ..., tom. I, p. 170. S-ar putea ca autorul corespondenţei să fie una şi aceeaşi persoană cu informatorul lui Vasici.

[12] Însemnarea lui Bariţ: „1848, apr. 1, d. Vasici".

IX

26/6 (1)848

Ascultă, domnul meu !

Revoluţia care era să izbucnească în 21 iunie fu vîndută şi stăpînirea luă măsuri aspre: pusă, la mănăstirea Radu Vodă, unde clopotul mare avea, dimineaţa la trei ceasuri, să deie signalul, 200 soldaţi, şi la toate văpselele [1] împărţi infanterie şi cavalerie [2].

Poporul se spăimîntă de cele ce vede că face stăpînirea, stă în aşteptare şi frică, şi aşteaptă a 3^{ie} ceas, dar, în loc de revoluţie omenească, vine alta elementară, un vifol să rădică, cu trăznete şi fulgeri, şi aruncă gloanţe de gheaţă. Ziua e nădufnesuferit, căldura se rădică la 30° R. Vodă, care la şapte slobozi prochemăciunea [3] carea ţi-o alătur, merge cu Vilara [4] la prinblare. Ce se întîmplă vezi din alăturata publicare [5]. Colonelul Voinescu [6], Roset [7], căpitanul Teologu [8], 3 fraţi Goleşti [9], Cococechi [10], zac în feară, pentru libertate [11]. Colonelul Solomon [12] zice Vodii să-i trimetă la Izmeil [13], căci din Turcia pot scăpa. Ce să mai aşteptăm din ţară?

Holera se lăţeşte cu o intensie şi estensie tot mai mare, în toată ţara. Ba şi la noi se văd simtome care ne pot fi dovadă că aerul este îngreoiat de constituţia holerii.

Costache [14] nu mai primeşte *Gazeta.* Ce vom face?

Adio,

Vasici [15].

15 Ce mai făcurăţi? /

[Adresa:] An S. Wohlgeboren dem Herrn Redacteur v. Baritz, zu Kronstadt. Ich bitte üm die gätige baldige Einhändigung

---

[1] Circumscripţiile capitalei numite după culori: roşu, verde, galben, albastru.

[2] Izbucnirea revoluţiei în Ţara Românească a produs o mare însufleţire în Transilvania. G. Bariţ afirmă că „românii transilvăneni au simpatizat pe faţă cu puntele proiectului de constituţiune ieşite din pana lui Eliad" (George Bariţ, *Părţi alese* ..., vol. II, p. 571). Afirmaţia este valabilă şi pentru Vasici. El a aflat însă, mai întîi, de arestările care au avut loc în 9/21 iunie 1848 la Bucureşti, în urma atentatului comis împotriva domnului Gheorghe Bibescu. Cu două zile mai tîrziu, în 10/22 iunie, Aron Florian îi trimitea şi el o scrisoare lui Gh. Bariţ, al cărei conţinut este asemănător cu cele cuprinse în epistola lui Vasici (*Anul 1848* ..., vol. I, p. 506—507; vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. I, Bucureşti, 1973, p. 65—66). *Gazeta de Transilvania* se grăbeşte şi ea să-şi informeze cititorii: „Mai nou! În 9/21 iun. seara la $8^1/_2$ c. trei procleţi puşcară în Domnul ţării pe şoseaua Kiselef, însă nu-l nemeriră. Revoluţia se sugrumă" (XI, 1848, nr. 48, p. 200).

[3] Circulara din 7 iunie 1848, „către toţi locuitorii satelor". Publicată în *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 49, p. 203.

[4] *Alexandru Villara*, marele vornic al Ţării Româneşti.

[5] Se referă la atentatul comis împotriva domnului Gh. Bibescu. Vezi *Comunicat despre atentatul de la şosea*, în *Anul 1848*..., p. 502—503. Redacţia *Gazetei* din Braşov a publicat actul, prefaţîndu-l cu următoarele cuvinte: „În 9 iunie seara nişte tineri esaltaţi traseră cu pistolul în D-nul ţării, a cărei descriere o împărtăşim numai precum ne veni tipărită de la Bucureşti" (*Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 49, p. 203).

[6] *Ion Voinescu II*, 1816—1855, membru al Comitetului revoluţionar de la 1848.

[7] *C. A. Rosetti*, 1816—1885, om politic, revoluţionar paşoptist.

[8] *Nicolae Teologu*, revoluţionar, viitor şef al Gărzii naţionale.

[9] Ştefan, Nicolae şi Radu.

[10] persoană neidentificată.

[11] Aron Florian menţionează în scrisoarea din 10 iunie 1848 arestarea următoarelor persoane: „Goleştii, Voinescu, Grădişteanu, Floreştii etc. etc."

[12] *Ion Solomon*, 1793—1865, colonel, contrarevoluţionar.

[13] Ismail, localitate în Basarabia.

[14] *Constantin Olteniceanu.*

[15] Însemnarea lui Bariţ: „1848, dr. Vasici".

X

[Februarie, 1851][1]

Domnule !

Doară vei fi venit acasă. Iată, îţi trimit ce am scos din gazeta sîrbească [2], şi un articul ce l-am făcut pentru alegerea episcopului. Te rog însă să puni tot cum e aici, să nu laşi nimic afară. Însă de vrei a adăoage ceva, poţi, şi să faci oricum ca să iasă duminică. Dacă a fi cu cale, poţi să mă şi subscrii, că eu nu am să mă sfiesc de niminea.

De la Alexandrescu [3], o scrisoare şi o carte. Ţi le alătur aci.

Pentru lemne, duminică vin tăietorii, şi pe loc voi da barem 2 stînjeni să-ţi taie, şi să ţi-i trimit la Braşov. Eu gîndesc că mai scump de 3 f.c.m. nu va veni stînjenul pînă la Braşov. Apoi, voi da să-ţi taie vreo 20 de stînjeni, şi să-i pun aicea, la păstrare.

Nou, nimica. Adio,

Vasici [4].

Îmi pare rău că nu ne întîlnirăm [5]. / 16

---

[1] Scrisoare nedatată. Este din februarie 1851. Datarea se face potrivit însemnării lui Bariţ şi a conţinutului ei.

[2] Sînt cele două articole-manuscris intitulate *De la margini 10 februarie* (B.A.R., ms. rom. 1003, f. 17—20) şi *De la margini 15 februarie* (B.A.R., ms. rom. 1003, f. 21—32).

În cel dintîi, Vasici se referă la o corespondență apărută în nr. 12 al periodicului *Serbske Novine* din Belgrad, care interesa pe români. Vasici afirmă în introducerea articolului său: „Se vede că sîrbii începură a cunoaște și respecta năciunalele și politicile interese ale românilor, și a lor năzuire spre o unitate națională ..." Apoi reproduce pasaje excerptate din corespondența menționată, traduse în limba română. Ele au apărut, prescurtate și cu unele modificări, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1850, nr. 23, p. 90–91, însoțite de o succintă notă a redacției: „Noi la toate acestea nu facem nici un comentariu, ci lăsăm lucrurilor desfășurarea lor". Reproducem comentariile lui Vasici, care combate unele idei cuprinse în corespondența din *Serbske Novine* și circumscrie, din motive tactice, dorința de unitate a românilor în și la cadrele monarhiei habsburgice: „Ne bucurăm din inimă că, de asemenea credință cu noi, sîrbii prevăd neapărata lipsă a să alia cu noi în contra elementelor streine, care ne-ar fi periculoase atît pentru starea noastră politică-năciunală, cît și pentru dezvoltarea năciunalității și introducerea limbei năciunale în Dieta și administrăciunea țării, și dorim ca aceasta a lor aliație să fie curată și sinceră, iară nu numai ca un mijloc pentru scop! [...] noi dorim și am dorit unitatea românilor în monarhie, iară nu și înafară de monarhie; dar că afară de monarhie dorim și am dorit totdeauna din suflet emanciparea și libertatea fraților noștri din România, Moldova etc. este încă adevărat, însă aceasta nu ne veți putea nici d-voastră, nici alții lua în nume de rău, ca dacă e slobod ca slavii să simpatizeze cu slavii, și în speție sîrbilor bănățeni și sirmieni cu sîrbii sau serbianii din principatul Serbiei, și nemții cu nemții, de ce să nu fie asta iertat și românului, căci sîngele nu se face apă, dar nici nu ar fi bine să se facă, căci ne-am îneca.

Da, noi dorim fraților noștri români, oriunde se află, o soartă mai omenoasă, mai potrivit genului uman.

Negăm și aceea [...] cum că românii mai nainte au pretins tot Bănatul, și că numai din 6^{a} 9^{vrie} a.t. au cerut despărțirea Bănatului și unirea lor laolaltă, căci românii n-au vrut în Bănat și nicăiri a domni peste alte năciuni, și dacă au cerut naciunalitatea lor în Bănat, departe au fost cu gîndul ca să se întindă și preste ținutul Bănatului de la miază-zi și apus, unde mai cu seamă locuiesc sîrbii, ci numai acea parte care e, sau toată, sau cea mai mare parte, locuită de români. Românii nu au cerut uniunea tuturor românilor numai de la 6^{lea} 9^{vrie} a.t., ci ei au cerut aceasta totdeauna; petițiunea românilor așternută în 25 febr. (1)849 Maiestății Sale Împăratului are aceasta în puntul întîi unde zice: « *Unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singură năciune de sine stătătoare, subt schiptrul Austriei, ca parte întregitoare a monarhiei* ». [...] Noi, în adevăr, privim pe toți aceia de inimicii noștri, carii ne împedecă în dezvoltarea și drepturile noastre năciunale, dar negăm că noi sîntem așa de strîns legați de sîrbi, de nemți și de unguri, cît din această legăturință să se smintească unirea tuturor românilor, căci poate că nici o națiune în Austria, pe cît se poate zice de amestec, nu locuiește mai potrivit în privința aceasta decît românii. Noi nu vedem, dară, altă pedecă aicea decît numai răința contrariilor noștri. Noi nu ne vom însoți cu nici un popor spre stricarea [unui] al treilea niciodată, iară spre dobîndirea drepturilor competente, fără prejudețul altora, bucuroși vom căuta amici.

Noi nici nu învinuim pe nime, nici nu ne mestecăm în treburile altora, pînă cînd acestea curg fără stricarea noastră. Nu vom rămînea însă nimănui dători, cari ori în ce privințe se vor încerca a ne ataca, a le răspunde cu demnitate, că și noi trăim.

Așa e: dacă ne vom goni și sfîșia unii pe alții, numai nouă ne vom strica; dar noi mai zisărăm odată că noi nu gonim pe nimenea, iară de cei ce ne gonesc pe noi ne vom apăra cu toate armele morale.

Cum că ar fi în Bănat mai mulți sîrbi decît români, noi nu o credem niciodată, ba ne îndoim de vor fi sîrbi numai pe jumătate cît sînt românii. Iară cîtu-i pentru limba d-voastră, fiți siguri că aceea nu veți lăți-o peste români mai mult. Românii au venit la maturitate și își cunosc interesele sale. Cu adevărul neclintit a cuvintelor lui Palațki: voința d-voastră este a ne ajuta și sprijini la dreptele noastre cereri, căci singuri o vedeți pe față că numai așa ne vom pune și noi pe picioare. Și dacă d-voastră nu vedeți asigurate interesele d-voastră în unirea cu croații, ca de-o viță și rădăcină cu ei, cu atîta veți crede românilor de ce vreu ei să aibe institutele sale năciunale, și în privința politică, și religioasă. Românii n-au pretins lucruri nedrepte, ci numai acele ce după *Octroiata Constituție* li se cuvine înaintea lumei și a

lui Dumnezeu. Și vă mai spun o dată că, precum ei nu pretind a li se supune alt popor, așa nici nu se vor da a fi întrebuințați de alții a subjuga pe alt popor. Însă nici ei nu vor suferi a mai fi subjugați și împilați de alții".

În manuscrisul *De la margini 15 februarie 1850*, Vasici excerptează și comentează o corespondență apărută în nr. 5 al aceleiași publicații sîrbești și cîteva afirmații cuprinse într-o dizertație publicată înainte de constituirea Voivodinei sîrbești și a Banatului Timișoarei (care a avut loc în noiembrie 1849). Articolul nu a apărut, deoarece, afirmă Bariț, pe marginea filei 21 „sub legea marțială nu se putea tipări în *Gazeta*".

Vasici susține drepturile românilor bănățeni și, după lucrarea lui A. T. Laurian *Temișiana*, face o scurtă istorie a acestei provincii românești.

[3] *Grigore Alexandrescu.* Probabil volumul acestuia *Suvenire și impresii, epistole și fabule*, București, 1847, din care *Foaie pentru minte, inimă și literatură* reproduce mai multe fabule. Vezi George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, București, 1969, p. 320–321.

[4] În urma acestei scrisori, Bariț adaugă cîteva rînduri destinate, probabil, altor documente: „Simion Bărnuțiu, Dim. Boeriu, foști profesori în Blaj, și unele scrisori anonime din epoca cea grea, sortate în 1885".

[5] Între această scrisoare și următoarea, Vasici a mai corespondat cu Bariț, trimițîndu-i un articol referitor la problema desființării regimentelor românești de graniță. Manuscrisul este amintit și în biografia lui Vasici, publicată de Bariț în 1881, cu următoarea mențiune: „Un articol scris în 1852 (de fapt în 1850, n.n.) despre nedreptatea făcută regimentelor românești de graniță prin desființarea lor, articol care nu se putea publica fără mare pericol pentru autor ca funcționar de stat și pentru redactori în anii absolutismului" (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 80, p. 321–322).

Articolul era scris în preajma desființării regimentelor de graniță, hotărîtă în 22 ianuarie 1851. Regimentele grănicerești, atît cele românești cît și cele secuiești, au fost încorporate în regimentele cezaro-crăiești „de linie", pentru a se împiedeca acțiunile lor în scopuri „separatistice" (*Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 171). Românii s-au simțit ofensați prin invocarea acestui motiv, și a aceluia că în 1849 grănicerii „s-au bătut rău" (George Bariț, *Părți alese ...*, vol. II, p. 675). Ofensa se resimte și în articolul-manuscris al lui Vasici. Faptul că acesta, funcționar de stat—ceea ce inevitabil și-a pus amprenta asupra gîndirii și scrisului său—face apel la „credința" față de împărat și casa domnitoare, nu este surprinzător în condițiile acelei epoci. Dar Vasici știa prea bine că românii în 1848–1849 au luptat pentru ei, și o afirmă într-alt loc, pentru drepturile lor, și nu pentru împărat. Reproducem manuscrisul pentru marele său interes documentar:

„Între cele multe cabale ce vin națiunei române din partea contrarilor săi au fost și propunerea a se desființa regimentele de graniță, și cele române, credincioase, ca și cele rebele secuiești. Cît au ajuns ei în privința aceasta scopul lor nu am putut înțelege lămurit. Atîta însă știm cu adevărat că faima despre desființarea regimentelor de graniță române din Transilvania au început a se lăți, nu numai în cercurile politice mai de jos, ci mai cu seamă și în cele înalte. Temeiurile cu care se slujesc contrarii românilor în privința aceasta sînt cam următoare: « *Regimentele de graniță din Transilvania nu și-au împlut datorința sa în campania de astă iarnă și de aceea nu e văzută lipsa pentru ce să mai steie. Nu ar fi de cuviință, ba nici corespunzătoriu polittcei de față a lăsa arme în mîna românilor acestora. Scopul regimentelor de graniță este a păzi hotarăle de incursiile turcilor și de ciumă; fiind însă că acuma nu mai sîntem vecini cu turcii ci cu muscalii, nu e mai mult frică nici de incursii, nici de ciumă* ».

Noi nu ne vom întinde în adîncul acestor la privirea dintîi destul de săci arguminte, ci reflectăm numai atîta cum că tocmai astea regimente în anul trecut avură curaj a fi cele dintîi care denegară ministeriului unguresc supunerea și se dechiarară că vor apăra drepturile monarhului cu sîngele său. Și acest a lor promis l-au împlut cu bărbăție, iară dacă rezultatul nu au fost așa de eclatant cum cer aceia carii nu încetă a defăima bravii aceștia ostași, vina nu e a lor — aceasta o spunem fără sfială —, ci ea zace mai adînc, și noi o știm prea bine. Lăsăm însă pentru timpuri mai favorabile a vorbi despre dînsa, dar nu vom rămînea datori.

Apoi, știm că regimentul al 2^{lea} român, ieșind în Galiția, află la poporul acela recunoștință, căci îl judecă după împrejurări, iară nu din pismă. Și tocmai acest regiment este care mai voi a se supune muncii de șanțuri, decît a jura la rebeli credință, fără să-l fie mișcat frica cu care era amenințat că va fi zăciuit.

Ne este și aceea cunoscut cum că unii cu dinții ascuțiți, carii și-au făcut de meserie a defăima pe alții, ca să nu fie ei defăimați, au fost început cu tot deadinsul a defăima și bravul regiment româno-banatic care, în Italia, în Timișoara, în Bănat la Poarta de Fier și în alte locuri și-au dobîndit cununa vitejiei și recunoașterea supremilor lor comendanți, pentru că la Poarta de Fier, în primăvara trecută, au putut înfrînge puterea lui Bem.

Nația română au fost provocată a se arma de Împăratul, și acestei provocări au răspuns în sensul cel mai strîns, căci el și-au cîștigat armele cu brațele sale, fără ajutoriu străin, și despre întrebuințarea lor ne sînt dovezi destule: însuși aceia asupra cui le-au rădicat și oaspeții noștri muscali. Ba nici contrarii noștri nu le pot denega, însă ca să detragă bravura aceasta de la nația română, ei numesc vitejia românilor „barbarism, cruzime“, iară micimea de inimă a lor o numesc „cultură“.

Apoi deși, precum ziserăm, românii și-au cîștigat armele cu brațele sale, totuși, la provocarea celor mai mari, le-au depus cu supunerea aceea ce așa frumos caracterizează nația română. De este, dară, voia Împăratului ca credincioșii români greniciari să depuie armele, ei nu se vor împotrivi, precum nu s-au împotrivit nici la apucarea lor. Întrebăm însă: este de cuviință și corespunzătoriu politicei de față a desarma niște regimente atît de credincioase monarhului, tot în acel timp cînd se desarmă și regimentele rebele? Și aceasta numai pentru aceea pentru că unei nații mult viclene nu este plăcut a vedea arma în mîna românului, ca să nu o mai întreacă în vitejie, precum a întrecut-o pînă acuma. Răspunză la aceasta frații noștri români din Bănat, sărbii, slovenii și croații, carii încă poartă cu onoare acestea arme, și care însuși s-ar putea afla vătămați prin astfeli de faptă.

Apoi, dacă știură acestea regimente a purta armele lor încredințate de la Maiestatea Sa 85 ani, nu se vede cauza de ce să fie ele astăzi în mîna lor periculoase, și de ce nu erau în anul trecut, cînd ne călcau rebelii pe călcîi?

Bravul batalion al grenadirilor, care cîștigă recunoștința monarhului, regimentul lui Leiningen, Karl Ferdinand, Turani încă constă mai tot din români, și se pot numi române, deși contrarii noștri le numesc „vaterlandische“ [= „ale patriei“, adică nu numai românești]. Cere-vor, dară, și de la acești bravi ostași inimicii noștri armele, pentru că sînt români și pentru că li[-i] frică de armă în mîna românului? Noi, pînă stau Principatele în întregimea sa, nu știm să fim vecini cu muscalii. Rădicarea carantinelor între Moldova și Basarabia încă nu ne-au făcut vecini. Și, deși este adevărat că prin orînduielile și măsurile ce s-au înființat la Dunăre noi am scăpat de incursiile turcești și de biciul ciumei, totuși nu e urmarea că trebuie desființate regimentele de graniță din Ardeal, căci atunci s-ar putea aceasta cere și pentru regimentele militare din Bănat. Apoi, nu este scopul regimentelor acestora numai a păzi hotarăle de cătră turci, ci scopul lor este cu mult mai nobil, mai frumos: a fi cele mai încrezute trupe ale monarhului, precum am văzut de atîtea ori în faptă.

Mișcarea regimentelor de graniță la 1829, ca să tăcem de timpurile mai de demult, ne sînt cunoscute. Apoi, nu ieși regimentul al 2lea român la anul 1846 în Galiția, nu cel banatic în anul trecut în Italia? Și nu dădură ele dovezi destule despre a lor credință și vitejie?

A desființa, dară, regimentele de graniță române din Transilvania ar fi o faptă carea ar asupri credincioasa nație română, ar fi o apucare silnică, care ar degrada meritele acestor regimente, ar fi o faptă neconformă făgăduințelor împărătești, neconformă jertfelor ce au adus aceste regimente pre altariul patriei, pentru Împăratul și preastrălucita sa casă, ar fi o greșală politică, căci a desființa credincioasele acestea regimente tot în acel timp cînd se desființează și cele rebele, numai pentru că așa poftesc inimicii națiunei române, cari nu încetă a o calumnia ca să-i păteze nefățarnica credință, nu se poate numi politică; ar fi o greșală asupra dreptății, căci a se ajuta cu brațele acestor regimente 85 ani și apoi a le tăia tocmai atuncia cînd ar trebui să merite cea mai vie recunoștință nu se unește cu dreptatea. Ar fi o greșală asupra *Constituției*, căci aceasta chezășuiește starea regimentelor de graniță; ar fi o greșală asupra egalității, căci a desființa credincioasele regimente române în timpul cînd la alte națiuni se înființează batalioane naționale, nu poate fi conform cu egalitatea.

Credința acestor regimente este mai lămurită în apă și foc decît să o poată degrada calumniele inimicilor ei, măcar de ar fi cît de puternici, și ar întrebuința orice cabale și minciuni împotriva lor“.

[De mîna lui Bariț:] „Dr. Vasici, 1851“.

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 39r—41v)

În același timp, probabil, Vasici redactează o „apologie“ pe care de asemenea i-o trimite lui G. Bariț. Este un aspru rechizitoriu împotriva unor elemente aristocratice săsești, reacționare, în care dezvăluie „o mulțime de calomnii vomite asupra națiunei românești și toate batjocurele aruncate pe românii din România de unii sasi și ofițeri refugiați în Muntenia la 1849 și după aceea pînă în 1852 neîncetat“. Articolul este, în același timp, un cald omagiu adus fraților de peste Carpați, iar din motive tactice prohabsburgic. Redactînd acest articol — nepublicat pînă astăzi — Vasici nu urmărea intenții polemice cu sașii. El și prietenul său Bariț, destinatarul „apologiei“, sînt, dintre toți intelectualii români din secolul al XIX-lea, adepții cei mai sinceri ai frăției dintre neamurile din Transilvania. Un articol din *Observatoriul* (IV, 1881, nr. 80, p. 322), adevărată pledoarie pentru înțelegerea dintre români și naționalitățile conlocuitoare, este ilustrativ în acest sens.

Textul integral al „apologiei“ este următorul:

„Între cei loviți de soarte pentru credința sa către casa stăpînitoare este și autorul articolului acestuia care, cu toate că perdu tot ce avu, nu suferi atîta năcaz ca de la defăimarea ce văzu că cade pe nația sa din atîtea guri deșarte. Refugiat cu oștirile împărătești, călători împreună cu ele, și avu ocaziune a cunoaște mulți oameni, în deosebitele sale poseciuni. Cea mai dureroasă impresie făcu în el tonul cu care mulți, altfeliu oameni înțelepți, ba și ostași, defăimară nația română, zicînd că de nu ar fi fost ea, urgia aceasta (adecă a fugi în Țara Românească) nu cădea pre noi, căci toată vina că ne goni Bem din Ardeal o puneau pre români, pe cari ei îi batjocoresc cu numele de: „romunkel“ și „romankel“. Urgia aceasta crescu și mai tare după ce începură a călători prin Țara Românească, unde nu erau birturi cu odăi și cu toate cele trebuincioase pentru călătorii, și pentru că lipseau acestea, și satele constau numai din bordeie, era nația românească — care primi atîția refugiați cu brațele deschise și le dădu ajutoare în bani și bucate, care lăsă oștirea împărătească în pămîntul ei cu sabia în mînă de două ori — iarăși cea mai slabă, cea mai rea, numind-o die niederträchtige Nation.

Aceasta ziceau oamenii aceștia nu din convingere ci pentru că urau pe români, că nu i-au primit mai bine, fără să ieie în socotință că o țară a căria esistință politică fu pînă acum atîta de precarie nu se poate rădica la culmea culturii în două-trei decenii, că această țăruță, oricum o vedeau d-nealor de incultă, hrănește de un an 2 oștiri, și este asuprită cu potvezi (vorspann) și o mie alte greutăți, că a primi niște oaspeți în număr de 8—9000 și cu atîția cai etc. presupun gătiri mai mari decît ce îngăduia timpul a se face. Apoi dacă se uitau românii cîteodată la noi și cu ochii întorși, zău, domnilor, nu-i veți judeca așa aspru, de veți lua în băgare de seamă cum că și noi nu ne purtarăm tocmai bine și frumos cu primitorii noștri, căci deși luarăm cîte un mel, vițel, găină, multe porțioane de fîn, de rachiu și de vin cam cu sila, ca să ne omorîm foamea, totuși făcurăm și lucruri nelegiuite, căci sparserăm unde-unde și lăzile cîrciumarilor, dedurăm cep buților cu vin, de curgea vinul ca apa, aprinserăm cîte o cîrcimă și băturăm pe bieții birtași pentru că ne rugau și se vaietau să nu facem de acestea. Aicea, dară, domnilor, zace urgia care o arăta românul cătră noi, și ar fi arătat-o nu numai românul, ci orice limbă de om, iară nu pentru că e românul niederträchtig cum îl numeați dumneavoastră. Apoi știți că d-voastră făceați și glume, căci acolo întrebarăți pe cîr[ciu]mărița, care tremura de groaza d-voastră, cetit-au gazetele, și ce se lucră la Paris, și la Francfurt, și pentru că jupîneasa cîrciumăreasa vă întoarsă dosu, vă mîniareți și iarăși era națiunea română de vină, căci o numirăți îndată niederträchtig. Eu vă întreb însă, domnilor, precum am întrebat și pînă acuma pe mulți, mîncat-ați d-voastră undeva mai ieftin bucate decît în ospătăriile românești, unde se aflau, adecă la Craiova, București, Giurgiu și beut-ați vin mai ieftin decît în Țara Românească? Apoi vedeți că tocma aceasta de dumneavoastră atîta de urgisită țară este acuma comoara de unde trăim, și de ne-ar închide-o zău nu știu ce am face. Să fim, dară, recunoscători și să nu defăimăm o țară, o națiune, numai pentru că e română, și nu putu să ne deie mai bune comodități și altele, ce ne lipseau nouă, şi care nu le avea nici ea. Cu toate înjurăturile, cu toate defăimările acestei ţări, ieşirăm în zile frumoase de primăvară dintr-însa şi venirăm iarăşi în ţara noastră, adecă în Bănat (cu toate că mulţi, mai vîrtos sasi, şi aicea erau streini, şi pentru ei era numai Ardealul, sau mai bine cuibul lor nestrein). Aicea trăiau mai bine cei ce aveau bani, şi mult mai rău cei mai sărăcuţi, căci scumpetea creştea pe zi ce mergea. Ce se auzi şi aicea? Înjurări şi defăimări asupra naţiei române, şi pentru ce? Nu ştiu. Eu voi aduce numai nişte conversaţii ce să făceau naintea mea, cu defăimarea unei naţiuni întregi. Să zisă că nu poate suferi grenadirii împărăteşti cu căciulile cele mari. Întreabă unul de ce? Răspunde: pentru că sînt „rumunkel". Un sas gardist (aceştia aveau cea mai sfătoasă şi rea gură) zice public că nici aerul nu era bun în Ţara Românească, şi că mai bine ar sări în Dunăre decît să mai plece vreodată în această ţară. Şi, ca să-şi facă batjocura mai cu urgie, începu a povesti cît sînt de neghiobi şi lacomi boierii, căci suflînd el paralele mărunte, ce le căpăta la Craiova îndărăpt de la cafegiu, ca să-şi facă glumă, boierii şi — nota bene — bine îmbrăcaţi, alergau şi le strîngeau de pe jos? Apoi scuipa şi întreba că să poate cugeta vreo naţie mai slabă şi mai afurisită decît cea românească? Acesta însă se înecă în ruşinea sa, căci la retirada din Ruşava fu el mai întîi pe vapor, şi îi păru bine căci căpătă milă şi ospitalitate de la aceia pre care el îi batjocură.

Mai mulţi ofiţeri zic către maiorul R. cam în glumă, cam în batjocură: « ce fac rumunkulii tăi? », la care răspunde vrednicul bărbat cu un sarcasm ascuţit: « Şi voi vă tociţi dinţii în carnea românilor, ca să ascundeţi ruşinea voastră; românii mei au arătat la Mediaş bravură destulă deşi sînt recruţi, şi regimentul în care slujesc eu este cunoscut de vitejia lui, şi e viteaz şi însemnat numai pentru aceea pentru că constă mai tot din români ».

După retirada de la Poarta de Fier a oştirilor împărăteşti şi după ocuparea Caransebeşului de Bem, iarăşi românii fură de vină, căci mişelele creaturi (precum îi numeau unii) nu ţinură bătaia ci fugiră ca c...

Aci se împlu paharul şi orice român care cunoaşte numai cea mai mică politică trebui să se rădice cu o indignaţiune asupra acestor imputări aşa de grele asupra unei naţiuni întregi, care aduse atîtea jertfe pentru ţinerea tronului împărătesc. Un fiu vrednic al naţiunei române zise atuncea către mine următoarele cuvinte, care vor rămînea pururea în inimă întipărite: « *Domnule! De s-ar fi strîns toţi vrăjmaşii din lume şi s-ar fi sfătuit cum să ducă cauza românilor la o degradare mai urîtă nu ar fi putut să facă mai mult decît ce ne fac acuma conaţionaliştii noştri* ». Şi cu adevărat, căci de s-ar fi răstignit acuma Hrist, şi nu pe vremea jidovilor, iarăşi românii erau de vină.

De s-au împlut românii ostaşi datorinţa sa, sau nu, şi dacă nu, pentru ce nu, nu e treaba noastră a cerceta, căci istoria va şti să judice ori pe cine, şi va aduce la lumină toate cele ce s-au întîmplat, şi care noi poate acuma nu le-am putea destul de lămurit judeca. Aicea putem numai atîta atinge, cum că oastea mobilă din Ardeal, care ţinu vrăjmaşul în frîu atîta vreme, şi bătu de atîtea ori, constă partea mai mare din români, căci afară de 2 regimente de grăniceri, batalionul de grenadiri, regimentul lui Leinensen, a lui Carl Ferdinand, este mai tot din români. Divizionul de usari încă e tot românesc, apoi mai sînt români o parte bună, adică cei ce rămaseră credincioşi, în regimentul lui Turani. Şi regimentul lui Jivcovici şi Parma încă are un număr însămnat de români. Iară ce se atinge de regimentul de grăniceri românobanatic, acela are istoria sa şi purtarea lui eroică din Italia este mai bine cunoscută decît să mai cercăm a o lămuri aicea.

Scopul nostru de căpetenie este aicea, a cerceta pentru ce atîta ură asupra românilor, şi de unde vine aceasta, şi meritat-au românii această defăimare sau nu? Izvorul cel de căpetenie de unde au izvorît şi izvoreşte şi acuma ura asupra românilor în general, sînt — de ce să nu o spunem? — fraţii noştri sasi. Ca să lămurim aceasta a noastră aserţie ne vom sluji cu însuşi armele lor. Sasii învăţaţi a purta mantaua totdeauna dincotro bate vîntu, văzîndu-se strîmtoraţi de unguri, şi avînd teamă că-i vor înghiţi, dădură mîna cu românii şi îi numea „Brüder Romänen". Însă precum se vede acuma din faptele lor, nu pentru că-i iubea, şi din sinceritate, ci numai ca să-şi ajungă scopul. Ei adică gîndind: „Românii sînt o naţie crudă, săracă, fără nici o iscusinţă, cu inteligenţă puţină, sau nicicîtă, însă numeroşi, şi pentru aceia pot să miruie oricărei alte naţii, afară de aceasta neclintiţi în credinţa către Împăratul, precum arătară la adunarea de la Blaj! Noi, din contra, sîntem iscusiţi, avem bani, vază, oameni învăţaţi, şi pentru aceia românii ne vor prea preţui, şi ne vor înălţa peste sine. După ce însă se înfiinţă Comitetul românesc, şi se întări de General comando ca competentă dicasterie, şi românii dezvoltară mai multe puteri intelectuale, o credinţă neclintită, şi nenumărate alte jertfe decît ce aşteptau sasii, aceştia începură a se gîndi că şi românii le pot fi primejdioşi, şi aşa începură a-i înfera undeunde puteau, cu drept şi cu nedrept, destul că o făceau. Gazetele săseşti sînt dovadă destulă la aceasta. Întîmplarea [de] la Aiud, [de] la Zlatna ni-o băgau în toate zilele sub nas, şi înferau cu ea naţiunea. Dacă făceau românii orice bravură, aceea era înferată cu batjocuri şi cu oftări că românii sînt cruzi, că poartă resbel crud şi că dumnealor sasii nu ştiu cari sînt mai cruzi, secuii că arseră mai mult de 300 de sate româneşti şi omorîră atîtea mii de români, pînă aceştia stau cu mîinile în sîn, şi nu făceau la nime nimica, sau românii, căci ca să-şi răzbune asupra ucigaţilor lor şi asupra rebelilor se arse Aiudu şi Zalatna? Aceasta o vedem şi astăzi, căci în gazetele lor începură şi ei să laude pe bravul Iancu şi Axentie, numai ca să-i înfereze că poartă resbel crud şi sîngeros. Ca cînd în resbelu civil aceasta nu s-ar fi mai auzit în alte locuri, ci numai la români. De mi se va imputa cum că asertul meu n-ar avea loc, eu răspund cum că l-am auzit din gura mai multor sasi, cari vreau să aibă însămnătate la naţia sa, cum povesteau aceasta unor sîrbi în Banat, încheind cu aceste cuvinte: « *Noi cu săcuii trăirăm atîta vreme bine, ca nişte naţiuni libere şi nu puturăm rămînea şi acuma cu dînşii, ci ne mestecarăm cu o naţie slabă, barbară, care prin faptele ei cele crunte întărîtă săcuii asupra noastră, şi ne adusă această mizerie. Nu merită românul să ne batem pentru el??!!* » Dar poate că veţi zice aicea iară: « *O rîndunică nu face primăvara, ce un om vorbeşte, nu vorbeşte o naţie* ». La care vă răspundem cum că aceasta şi naţia vorbeşte prin gazetele ei, mai vîrtos prin *Bote* [= *Siebenbürger Bote*] şi acesta este organul naţiunei săseşti, după mărturisirea d-voastră. Şi apoi hai să vedem ce zice *Bote*. Acesta numeşte pe români rebeli, pentru că pînă cînd sasii făceau iluminaţii pentru buna stare a republicei maghiare şi vărsau rugăciuni la ceriu pentru întemelirea ei, românii se băteau în contra ei, vrînd a rămînea credincioşi casei domnitoare. Ce era însă cugetul fraţilor noştri sasi se vede lămurit din ad[a]osul ce-l fac la articul din *Fruşna gora* şi care sună aşa: « *Ce avem noi acuma de acolo că ne-am bătut cu ungurii (aduce pe sîrbi vorbind) dacă iarăşi şvabul să ne stăpînească, de la care noi şi pînă acuma am răbdat mai mult decît de la unguri* ». Apoi *Bote* adaogă: « *Aşa şi nu altfeli ne-ar fi îmblat şi nouă aicea în Ardeal cu românii, dacă aceşti[a] ajungea scopul său. Militărimea care a desmerda[t] Comitetul şi prefecţii ar fi avut cea dintîi luptă cu cruda animozitate a iubiţilor ei „romuni" (zice acest nume în batjocură) iară despre sasi s-ar fi zis cum că românii au avut a suferi mai mult de la ei, îşi mărturisesc păcatele, şi atunci ar fi venit rîndul pe sasi. Să mulţumim lui Dumnezeu, cum că, precum în Banat celei sîrbeşti, aşa şi în Ardeal celei româneşti, cu sînge şi mîrşăvie pătatei domnii s-au pus sfîrşitu* ».

Un ţăran sas din Cristian zice în *Bote*: « *Noi am trăit cu ungurii în pace, însă cu românii, domnule, nu era de suferit, pînă nu au venit ungurii. În hotară nu mai era rînduială şi siguranţă. Pădurea ne-a tăiat-o. Ne ameninţa că ne vor scoate şi din casele noastre. Acum iarăşi sînt în rînduială bună.* ***Hei***, *ba s-au făcut iarăşi cu totul umiliţi. Noi lăudăm pre Dumnezeu căci au venit ungurii!* ».

Directorul de poliţie a Sibiului, Schmit, zice în cuvîntul său pentru independinţa Ungariei, întră altele: « *Să purtăm şi noi spre grabnica reformă a statului de acuma, a ne fericirisi prin caldă lipire de unguri, fără de care noi, precum învederat văzurăm în timpul din urmă, ne-am fi făcut prada crudului element* », (vezi bine, românesc) ş.a. mai multe.

Noi la acestea reflectăm numai atîta, cum că domnii sasi sau au avut drept a se arăta aşa de duşmănoşi către noi, şi a se vîrî sub aripile ungurilor, sau nu. De au avut drept, de ce acuma iarăşi întorc mantaua şi se vîră sub aripile casei domnitoare şi ale ruşilor, iară de nu, de ce atîta defăimare asupra românilor. Apoi păcătosul totdeauna se teme de păcatele sale, şi pentru aceea le aduc pururea înainte, precum fac şi sasii cu românii; eu ştiu prea bine cîte nedreptăţi au făcut românilor, şi de aceea le fu frică că aceştia îşi vor izbîndi. Însă în deşert, că românului nu i-au căşunat niciodată să-şi izbînde asupra sasilor, precum nu-şi izbîndea nici asupra ungurilor, de nu ar fi fost la aceasta provocaţi de însuşi ungurii. Vezi bine că acuma iară ne vor veni sasii cu fărădelegile şi cu jafurile, ce zic că au făcut Landsturmul românesc. Noi cunoaştem şi mărturisim cum că s-au putut face jafuri, şi s-au făcut întru adevăr, și nu escusăm întru nimica pe aceia ce au purtat vina la aceasta. Însă vrem a reflecta numai atîta, că dacă Landsturmul, care era rînduit pe trei sau patru zile a merge cu merinda lui la lagărul vecin, fu purtat din districtul Făgărașului în țara Bîrsii, și de la Reșinar pînă la Arad, unde trebuia să mînce, nu putea fi mai bun și de ar fi vrut. Apoi am văzut ce fac în așa împrejurări și oștirile regulate, ba și însuși Iagherii săsești pe care d-voastră puneți atîta laudă. Însă din altă parte vedem că însuși ungurii laudă omenoasa purtare a românilor, cari cu o mare jărtfire se făcură făcători de bine și mîntuitorii ungurilor celor nearmați. Să vedem însă dacă românii, ca o nație crudă, necultivată au prădat și au stricat curțile dușmanilor unguri sau săcui, rămas-ați d-voastră sasilor ca nație cultivată, care aude în toate duminicile și sărbătorile cuvîntul lui Dumnezeu și are toate mijloacele a-și cultiva mintea, și nobila inima, cu Landsturmul d-voastră de această pată scutiți precum vă lăudați?

Ce zice despre aceasta *Bote*? D-l Josef Marlin se ostenește cu toate puterile să arate înaintea lumei cum că el și garda lui au rămas cu mîinile curate în Feldzugul ce l-au făcut. Apoi se întoarse către unguri și zice: « *Fraților unguri, nația săsească n-au meritat urgia voastră!* » ș.a. La aceasta răspunde un ungur așa: « *Este cunoscut cum că pre Landsturmum s-au făcut ucideri și prăzi, ce se va arăta acuma cu dovezi, și totuși vreau unii sasi a nega părtinirea și știrea nației la aceasta* ». Și mai departe zice: « *Păcatul întregii națiuni este căci toate instrucțiuile și planurile au purces din consiliul comun, din cuibul tuturor intrigelor și a trădării : din Congregația Universității și mai tîrziu de la organul națiunei, de la comite* ».

Mai departe: « *Însă a voastră impopulație s-a purtat către concetațianii săi rușinos, cu frîngerea cuvîntului, insidios și ucigaș* ».

L. Brus, sas, vorbește către L. Barciai, în deschisa sa epistolă, între altele și acestea: « *Pe Dumnezeu, o parte a sasilor nu are așea simpatie. Ei sînt încărcați cu povara păcatelor. Ei au trezit păcatul căci prin ei s-au lățit insurgența română* ». Mai departe: « *Cu durere gîndesc la Aiud. Cel mai frumos trecut a nații noastre nu poate face a se uita păcatele prezentului său. Soldații lui Tili nu au turbat așa de tare în bogata bibliotecă de la Heidelberg la an. 1622, ca sasii și românii în Institutul de la Aiud. Vechea archivă de la Burgund, carea au dus-o Kustins din Epira și Kandan, fu întrebuințată mai tîrziu pentru patroane. Însă în Aiud s-au ars colecțiile lui Szász și Leik, prin sasi și români, în curte, în grămezi. Regele englez Jacob au pus pe gîdea să ardă operele lui David Pereus, precum au făcut sasii în Aiud. Acolo unde atîția tineri săsești au ascultat cu mine rădicătoarea de inimă istorie a sasilor* ». La sfîrșit zice: « *Să uităm întîmplările de la Maroș Vașarheiu, Aiud, Vințu și Orăștie* ». Cu toate acestea redacția se ostenește a înfrînge părerea lui Brus, zicînd că soldații împărătești și românii iar nu sasii au stricat acele opere; nu ajută însă nimic, căci este de față cum că Landsturmul cel cultivat și nobil al sasilor au lucrat tocmai așa ca și cel crud și necultivat al românilor, și de aceea să jălim întîmplările, să tragem un văl peste ele și să ne ferim de altele, căci toți sîntem păcătoși, și nu poate nici unul rădica piatra să deie în altul.

Mai rămîne să mai vorbim ceva și despre credința sasilor cătră Casa domnitoare, cu care ei se laudă că covîrșesc toate popoarele. De vom căuta în *Bote* sub stăpînirea ungurească, vom vedea fără nici o osteneală cum că și aceasta e cu mult mai mică, decît ... Ba caută și acuma a micșora faptele lui Iancu și a românilor, zicînd că puseciunea locului i-au ajutat. Însă n-aveți drept, domnilor, că și d-voastră aveți munți și d-voastră aveți puseciuni bune, dară nu ați vrut sau nu ați fost vrednici a le întrebuința. Apoi oricum și cu toate detragerile d-voastră Iancu se purtă ca un erou român, și dacă d-voastră nu vreți să cunoașteți aceasta, o cunoscu Bem, o cunoscu Kossuth, căci îi trimisă ablegați ca să trateze cu el de pace, o cunoscu monarhia și o va cunoaște Europa, cu toate că românii nu știu să trîmbiță faptele lor prin toate unghiurile lumei, precum știu sasii ale dumnealor. Românii își ascunseră puștile în pădure, le îngropară, și cînd veniră oștile auxiliare le scoaseră și veniră cu ele să păzească cetatea, iară d-voastră ce făcurăți cu atîtea arme? Le dădurăți ungurilor. Apoi știți cum vă zisă domnul H[aynau].

Iată dară, domnilor, că românii ca români făcută ceva iar d-voastră nimica, și totuși vă stau românii în ochi, vă înghiempă faptele lor, îi defăimați fără cruțare, îi pătați, îi inferați cu tot felul de calumnii, îi numiți cruzi, barbari ș.a., ș.a. fără să vă mustrați pe d-voastră, să vedeți oare sînteți curați de toate petele ce puneți pe români. Nici însuși muscalii, cărora faceți acuma atîtea complimente, și ați făcut și astă iarnă, nu rămaseră nepătați de d-voastră; vă silirăți a arăta cum că religia rusească este mai păgînă decît cea mahomedană. Cereți ca să se pedepsească aceia carii stau în capul trebilor și fură pricina omorîrei ungurilor, și aceia ce au chiemat pe ruși, numai ca să vă arătați iarăși buni noilor voștri frați unguri. Românilor din România, în loc să vă arătați mulțămitori căci vă primiră mai bine decît pe însuși frații lor, le arătarăți cotul și nu vă plăcu, căci văzurăți că li se făcu mulțămire publică de la cei mai înțelepți. Atăta sînteți de interesați! Apoi ori din ce temei ați făcut aceasta, dovada noastră stă cum că nația română n-au meritat de la nime, cu atăta mai puțin de la d-voastră, acestea defăimări, cum că aceasta o faceți numai ca să o micșorați înaintea lumei, pentru că să arătă mai credincioasă decît voi și cum că d-voastră trageți măntaua dincotro bate vîntul și vreți să ieșiți curați unde e interesul dumneavoastră în pericul. *Căci cereați să vă armeze?* Noi lăsarăm pe români dezarmați și îi aflarăm armați, iară pe d-voastră, sasilor, armați, și vă aflarăm dezarmați. Aceasta însă nu e statornicie, nu e credință neclintită. Faptele o dovedesc.

Descoperind nedreptățile ce ni le faceți, și arătîndu-vă că toate acele calomnii cu care vă siliți d-voastră a ne înfera pe noi se pot binișor aplica și la nația săsească, vă rugăm să încetați a înfera o nație pentru căci se întîmplă vreo faptă rea colo și colo, pentru care nu poate să răspundă nația întreagă, și dacă românii sunt neculți, cruzi, băgați în seamă că nu avură cînd se coace, cum se cultiva, razele soarelui puține vineau pînă la focul lor să-i încălzească, iar d-voastră ca niște oameni culți și luminați, învățați pe cei mai proști cu blîndețe, precum cere evanghelia. Nu vă țineți mai buni decît alții, nu cereți privilegiuri și drepturi particulare, căci în timpurile noastre n-au acestea loc, drepturile istorice au încetat, sîntem într-un veac nou, egalitatea este de monarh enunțiată, și nu se vor face excepții pentru o națiune așa mică ca a d-voastră, precum însuși o mărturisirăți ungurilor: « *Micul popol al sasilor nu ar putea fi chemat a se opune cursului reformelor statului* ». Noi nu urîm nici o nație, noi nu ne mestecăm în trebile lor interne, noi dorim să fim toți fericiți și să ajungem scopul pentru care ne luptăm, însă nu vom nici suferi ca alte nații să se mestece în trebile noastre naționale. Noi ne vom cultiva limba noastră după puterile noastre, principiul egalității îl vom păzi cu scumpătate și nu ne vom lăsa mai mult a ne subjuga altă națiune.

Vom împinge de la noi toate defăimările nemeritate cu bărbăție cuviincioasă, însă vom primi și bucuroși învățături bune de la străini, vom fi precum am fost, credincioși împăratului și patriei noastre, și nu ne vom teme de nimenea".

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 290r—301v)

Ce concluzie istorică se poate desprinde din acest document de o rară demnitate și frumusețe? În primul rînd, el întărește trista constatare că, în urma revoluției de la 1848—1849, soarta românilor a fost privită de oficialități cu același dispreț de dinaintea marelui eveniment. Apoi, lucru de mare importanță, sesizat deosebit de timpuriu de Vasici, patriciatul săsesc și nobilimea ungară se repliază din nou în urma revoluției, făcînd eforturi de a-i readuce pe români la situația politico-socială din timpul Stărilor și Ordinilor. Diagnosticul se va confirma la 1867 cînd aristocrațiile din imperiul austriac realizează dualismul catastrofal pentru români.

„Apologia" lui Vasici este de o demnitate remarcabilă; apără națiunea română împotriva calomniilor patriciatului săsesc, periclitat în privilegiile sale „istorice", dar nu aruncă oprobriul asupra altor popoare. Omul cu vederi înaintate subliniază adevărul că „drepturile istorice au încetat, sîntem într-un veac nou" și că românii nu se vor mai lăsa călcați în picioare: „nu ne vom teme de nimenea".

Vasici își dădea prea bine seama că situația românilor transilvăneni în urma revoluției se datorește Curții vieneze. Pedalează totuși pe „credința" acestora față de Împăratul — pretext de epocă pur formal! — sperînd că articolul va putea fi astfel publicat, iar patriciatul calomniator pus la respect.

Bariț, aglomerat de greutăți și nu exagerat de îndrăzneț, lasă „apologia" la judecata posterității. O publicăm noi astăzi, subliniind încă o dată că Vasici n-a nutrit gînduri ostile față de sași, așa cum a fost un bun prieten al maghiarilor, al sîrbilor, dar iubirea față de neamul său îi înaripează condeiul, care lovește aprig în patriciatul care, pretextînd interesele propriei „națiuni", se străduia să-și păstreze privilegiile feudale într-o vreme cînd ele căzuseră în desuetudine.

XI

Sibiu, 24/12 april (1)851

Domnul meu,

Băncilă [1] nu au dat pe aicea. D. Helbricht, care astăzi o săptămînă îmi făcu vizită, împărtăşind scrisoarea d-tale şi că-i mulţămeşti despre buna opiniune ce are despre d-ta, el zisă că n-ai drept, dar fiindu-ţi venitul mai bun acolo, aceea e alta. Cu toate, el mai ad[a]ogă: „Ubrigends [recte = ubrigens] wir wollen bei ihm noch etwas versuchen, ich werde darüber noch denken“ [2].

Pentru noua deputăţiune, [3] scrie Laureanu [4] către Man (popa) [5] ca să ne înţelegem cu braşovenii şi bălgrădenii, dar aici s-au răcit oamenii, şi nu mai au nici o voie, zicînd că ar fi degeaba. Mai vîrtos căci şi eu le spusăi, după primirea scrisorii d-tale, că braşovenii nu se mai încumeată a strînge subscripţiuni [6]. Răşinărenii mai adaogă că episcopul [7] nu le scrie nimic, şi că ei află cu cale să nu mai meargă a cheltui banii în zadar. De aceea, să ştiţi că de aicea nu va merge niminea.

Acuma să venim la un obect foarte serios, care taie în viitoarea
noastră viaţă naţională, şi care îmi ţin de datorinţă a ţi-l descoperi,
cu toată încrederea ce am în d-ta, cu atît mai mult, cu cît de la d-ta
aştept un îndreptar dorit în privinţa aceasta, fiind mai presus de toate
partidele confesionale [8]. Domnule, îmi ştii pri[n]cipii, mă cunoşti că
iubesc mult naţiunea, ştii că n-am fost din cei esaltaţi, dar nici pesimist.
Dar ştii şi aceea că pare că cobeam, şi îmi şoptea cineva la ureche cum că
33 ura confesională va creşte între / români, şi se vor deşchina [9] ca niciodată.
Am venit aicea, am avut nenorocirea să văd certele cele mai scîrboase
între popi, care însă totodată loveau şi batjocoreau naţiunea pe faţă,
naintea lumei, naintea duşmanilor şi naintea gubernului st[r]ăin. M-am
scîrbit, căci vedeam că nu mă înşală de ce mă temeam. Mai răsuflam
către amici, către d-voastră, într-acolo. Îmi spuneţi ca să nu mă tem,
că sînt certe popeşti partizane. M-am alinat. Am văzut duelul de into-
leranţă, am văzut călcată în picioare lăudata şi de toţi românii enunciată,
în Cîmpul libertăţii, egalitate [10]. M-au durut, însă am răbdat, cugetînd
că vine de la o partidă înrăutăţită.

Se restatornici la uniţi mitropolie şi se înfiinţară două episcopii, încă şi acolo pe unde uniţii de abia se cunosc de nume. Ne scîrbi, căci văzurăm care e tendinţa gubernului [11]. Aveam, însă, bună speranţă că fraţii noştri nu ne vor lăsa bajocoriţi şi postpuşi, căci dacă mitropolia nu putu fi română, ca unită sau neunită nu ne va ferici. Ne înşelarăm şi aci, căci începură a ne călca însuşi fraţii noştri. Apoi, cetind cu bună luare de seamă petiţiunea deputaţilor uniţi şi luînd în consideraţiune paşii ce i-au făcut ei la nunţiile [12], trebuie să venim la acela cuget că dezbinarea se făcu între noi tocmai prin acei deputaţi. Aceasta e cu atît mai probabil, cu cît Şuluţ [13] cel liberal caută fericirea românilor numai în unime [14], iară ce e şi mai mult, unul dintră inteligenţii cei mai de frunte, care apără asertele Şagunei pentru mitropolia din Bălgrad [15], scrisă, după înfiinţarea mitr[opoliei], unui amic aşa: „Şaguna e năcăjit
pentru că s-a a/deverit aceea ce era totdeauna adevăr: adică că uniţilor 33v
se cuveni mitropolia“.

Şi iată că principiul acesta se publică acum prin toate bisericile
unite, cu comentariu de ură asupra fraţilor neuniţi, şi cu scăderea şi
înfruntarea lor. Noi, aceşti de aici, care am vrea să ţinem frăţia naţională
ori cu ce preţ, am hotărît a merge la amîndouă bisericile şi a ne arăta
că nu ne pasă de blăstămăţiile popeşti. Merserăm dară, în lunea patimilor,
chitiţi, îmbrăcaţi, cu neveste, la biserică, la Man [16]. Ne sluji frumos şi
avurăm plăcere. După slujbă, citeşte Man (omul naţiunei române, mai
presus de toate confesiunile, neaprobătoriul principelor lui Şuluţ ş.a.)
cercularíul pentru restatornicirea mitropoliei româneşti la Belgrad şi
înfiinţarea episcopiilor în Logoj şi Gherla. Apoi, sfîrşind cu acel circula-
riu, începu a predica aşa: „Am zis că Împăratul s-au îndurat a restator-
nicii mitropolia românească în Belgrad. Aceasta aşa trebuie înţeles:
mai nainte erau la Ardeal numai două legi, cea românească neunită şi
cea papistăşească [17]. Din asta de pe urmă s-au făcut, prin împerechiri
şi certe, patru legi, adică cea papistăşească, cea calvină, cea unitărăşă [18],
care crede numai în Dumnezeu, dar altele nu le bagă în seamă, şi cea
luterană, cum îi zicem noi, săsească. Aceste 4 legi se împăcară mai tîrziu
şi se legară laolaltă, iară cea românească neunită, rămasă nesocotită.
Românii, văzînd acestea, s-au plîns la împăratul Leopold [19]. El însă au
zis că el au jurat pe cele patru legi şi nu-şi poate călca / jurămîntul. Ci 34
dă voie la români să se lipească pe lîngă una din cele patru. Românii,
văzînd aceasta, se lipiră de cea papistăşească, care e mai aproape de cea
românească, numai căci altariul e făcut altfel, şi hainele, şi au ţerimonii
mai scurte. Şi aşa, adunîndu-se toţi protopopii, au subscris s[fînta] uniune
în 17 martie 17 ... (am uitat anul), subt mitropolitul Teofil [20]. Această
uniune au jurat-o mai tîrziu, subt mitropolitul Atanasie, şi s-au făgăduit
că nu o vor mai părăsi-o [21]. De atunci, au încetat mitropoliţii în Belgrad,
şi s-au făcut episcopie, dar noi totdeauna am pomenit pe episcopul
nostru arhiepiscop, precum pomenirăm astăzi pe Alexandru Şuluţ.
Acuma, dară, Împăratul nostru [22], credinţa noastră, prin stăruinţa episco-
scopului Erdeli [23], a depusului — mulţămită lui — episcop Lemeni [24]
şi al bărbaţilor noştri, s-au îndurat a restatornici iarăşi mitropolia în
Belgrad, cu 10 canonici, din care cel mai tînăr are 1200 f.c.m. leafă, şi a
înfiinţa două episcopii, una la Gherla, alta la Lugoj, în Banat, cîte cu
6 canonici. Atîta e de mare mila Împăratului către noi, pentru credinţa
noastră, şi avem să mulţumim Împăratului, pentru aceasta, cu atîta
mai tare, pentru că eram asupriţi de neuniţi, carii ziceau că legea noastră
nu ar fi bună, nici curată. Însumi, aicea în Sibiu, am răbdat multe de la
ei, şi acuma, văzînd ei cele ce am dobîndit de la Împăratul, au rămas
ruşinaţi, şi să le zicem: „Doamne, iartă-le, / că nu ştiură ce fac!“ Iară 34v
voi, dragii mei, să fiţi tari în credinţă, carea este şi al împăratului, şi al
patriarhului de la Roma, căci italianii sînt de un sînge cu noi, şi ne
iubesc, şi pe lîngă Împăratul sînt episcopii catolici, carii ne apără împo-
triva tuturor. Iară neuniţii s-au lipit, în Ţara Românească şi în Moldova,
de greci, închinînd mănăstirile lor şi luîndu-le veniturile, adică, cum
am zice noi, ţinem vaca şi altul o mulge. Cei de la noi s-au supus la mitro-

politul sîrbesc din Carloviț [25], care nu-i iubește și nu le dă nici o dreptate, pe cum veți fi citit, și se lipesc și de *ruși*. Așadară, noi să ne ținem credința carea au jurat-o strămoșii noștri, și să nu ne dăm înșălați de neuniți, cari altfel au tot acea lege cu noi".

Cît am rămas noi de încremeniți auzind unele calumnii ca acestea din gura unui om care simula, subt masca naționalității, cele mai liberale principie, poți gîndi, iară ce impresiune poate așa cuvîntare face asupra poporului, nu e de lipsă a comenta.

Dar poate vei zice că Man este un nebun, precum ziseră și alții, ce vreau să ne mîngîie și să ascunză tendința popilor, ce e pe față. Aceasta, însă, nu are loc, pentru că Man era nainte om cu minte, pentru că el era pregătit de venirea noastră, pentru că e român. Apoi, precum zisăi mai sus, rugăciuni de aceste se mai fac și pe alte locuri pentru noi.

Mai avurăm încă nenorocire a vedea că unii din frații noștri uniți / 35 se bucură de această grosolană înfruntăciune, alții se rîdeau, iară numai cei mai puțini se indignară. Unul mai zisă către Susana [26], carea era năcăjită de moarte: „Frumos, domnilor, ne-ați chemat la biserica d-voastră ca să vă bateți joc de noi!" „Noi o zicem, dar d-voastră o faceți".

Drept aceea, nu e mai mult îndoială că noi stăm în ajunul dezghinării naționale totale, și că, în scurt, nu ne vom întreba de sîntem români, ci uniți sau neuniți.

Tendința stăpînirii, ca să ne unească pe toți, numai cel orb nu o vede. La aceasta dau uniții braț puternic, ba se fac și instrumente asupra fraților săi. Aceasta nu o poate nega nimenea care au urmărit cele pînă acuma întîmplate, și noi avem să priveghem. Ca să putem însă priveghia, avem să ne înțelegem frățește, care ce tendință avem, însă pe față și cu toată sinceritatea, iară nu subt masca naționalității, și aceasta degrabă, pînă nu va răsări sămînța sămînată.

Ce e, dară, de făcut? D-ta îmi spusei că ai mijloace sigure a nimici pre cei ce se scoală asupra noastră. Eu te-aș provoca acuma ca să ni le areți, căci e al 11*le* ceas. Dar, mă uit la starea de față și mă întreb: oare este cu cale a ne da în public că sîntem slabi și necopți, precum ne descriu dușmanii noștri? Și totuși, de nu vom ieși, sîntem dezghinați. Apoi barem să rămînem pe lîngă aceasta, și dacă e soarta românului să nu fie un trup,/ 35*v* el barem să nu-și taie mînile și să nu se batjocorească, că trebuie și el să simtă durere, dacă nu e încă mort. Eu îți voi arăta, subt peceta încrederii, cele ce știu din acte guberniale în obiectul acesta.

După ce primi și episcopul Șaguna intimatul împărătesc pentru trecerea de la o confesiune la alta, spre publicare [27], comunitățile care nainte de 30, de 20, 10, 9, 5 ani au fost înșelate a trece la unire, și văzîndu-se înșelate, căutau totdeauna a se întoarce, dar nu putură, pentru greutățile ce cercau la esamenul de 6 săptămîni, auzind acesta intimat, alergară a face formele cuviincioase și a trece. Popii uniți nu li se împotrivi, la început; mai tîrziu, însă, le făcu toate greutățile. Ei însă nu căzură cu inima. Fură însă pîrîți de popi, protopopi și capitul [28], ca niște răzvrătitori și dușmani ai s[fintei] uniuni, ca niște șchișmatiți pernițioși, ca impostori neuniți, ca niște îndrăzneți urmași ai lui Fotie [29] și Tunsului [30]. Se rînduiră de la guvern cercetație, și lucru ieși altfel. Capitulu, care văzu că va rămînea nedrept pîrîtoriu, protestă asupra comisarilor (cu toate că nu era nici unul neunit, ci din contră), că ar fi participat și dușmanii catolicismului și a sfintei uniuni. Umblînd reposatul Wolgemuth [31] prin țară, îi umplură urechile cu cele mai urîte calumnii asupra neuniților (aci se deose beaPapfalvi [32], ca nici unul). Acesta / 36 își făcu adnotații și, venind năcăjit asupra asupra ep[isco]pului Șaguna, se dete la referada noastră, ca să se facă episcopului, Șagunei, înfruntări, și unele demustrări pentru cele ce i s-au spus despre vasilian. Se făcu, dar între aceea se mai stîmpără și mînia, și se află cu cale a se modifica decretul. Se făcu și aceasta, dar decretul nu se trimisă Șagunei nici astăzi, căci mai pre urmă ieși lucru acolo că acestea le auzi d-l gubernator de la uniți, dar nu le văzu pe unde umblă.

Certele cresc, capitulul strigă în gura mare. Eu văd ce va să iasă de aici, și stăruiesc cu d-l Dorgo [33] să trimitem comisiune gubernială din bărbați cunoscuți de a lor caracter și dreptate. Mergem la gubernatorul, îi propunem lucru, îl aprobă. Facem instrucțiunile, se dau la reviziune, nu pot trece: să mai lăsăm remonstranță. Pîre vin din nou, să modificăm. O facem, e bine, dar comisiunea nu poate merge, ci să dăm tot lucrul lui Șuluț, să-l judece el. Ne împotrivim. Rămîne, dară, jos. Între aceea, învinuie Șuluț pe Șaguna cum că un pamflet asupra papei ar fi ieșit în tipografia lui. Această supoziție face pe Șaguna să se retragă. Șuluț vine jos și dă un circulariu ca uniții să nu mai batjocorească pe neuniți, dîndu-le tot felul de nume, pentru că și ei sînt frații lor, și de atunci au mai încetat pîrele asupra neuniților, însă nu și șicanele, căci aceștia îi năpăstuiesc într-una, ca să fie siliți / 36*v* neuniții a se plînge, știind bine că ei vor dobîndi totdeauna drept.

Acuma se laudă uniții cu mitropolie, și batjocoresc pe neuniți că n-au nimică ș.a. Șaguna, după principiul egalității, scrie către capitulile unite ca căsătoriile mestecate să se facă la mireasă. Muncaciu primește [34]. Blajul, unde s-au enunciat egalitatea, nu, ci stă pe lîngă drepturile sale, pîrînd pe toți aceia care cutează altfel, cere esamen de 6 săptămîni ș.a. [35]. Șaguna dete la Min[isterul] cultului o petițiune, ca să se hotărască odată aceste controversii. Minist[erul] îl înfruntă că au îndrăznit să întrebuie principul egalității, și trimite lucrul, prin noi, lui Șuluț, însă alătură și doja[na] episcopului Șaguna dată, și zice: „Încît se poate aceasta uni cu duhul veacului și cu breve [36] a cutărui papă?" Vezi, domnul meu, iară breve! Așadară, știi înainte rezultatul. Cu toate acestea, Șuluț are acum cîmp a să arăta că e român, sau episcop catolic. Noi însă, lucre el cum va vrea, strige-ne, împingă-ne, ne vom tîngui soarta și vom răbda.

În toate actele, nu aflu nici o pîră din partea neuniților. Declărăciunile date la cererea gubernului sînt modeste și / 37 de aceea nu am temei a-i învinovăți și pre ei. Dar d-ta îmi ziceai de o scrisoare care ar fi scris-o Șaguna în privința prozelitismului. Cît ai face de bine să ne-o trimiți, ca să-i arătăm în față că și dînsul n-au lucrat cuviincios și drept.

Să mă ierți că ți-am scris atîtea, dar eu aflai de trebuință să te informez de toate, și d-ta vei judeca.

Pîrlea [37] mi-au trimis documentele, și e deosebit recomandat pentru stipendiu.

Vă sărut pe toți, și ne-au supărat cele auzite din Brașov, dar ce e de făcut?

Karl Schwarzenberg ne va veni de gubernator, pînă la 10 mai[38]. La Ungaria se vorbește de prințul Leopold[39].

Între cei credincioși nu au făcut mare supărare moartea gubernatorului.

37v

Vasici[40] /

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgie Bariț, la Brașov

---

[1] *Petru Băncilă*, folclorist. A publicat *Colindele Crăciunului și ale Paștilor*, Sibiu, 1875.

[2] În traducere: „De altfel noi vrem să mai încercăm ceva în legătură cu el, trebuie să mă mai gîndesc asupra acestui lucru“.

[3] Deputațiunea românilor la Viena pentru a reclama drepturile promise de Împăratul.

[4] A. Tr. Laurian, care pînă în aprilie 1852 a rămas la Viena. Vezi Ilie Popescu Teiușan și Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, p. 139. O analiză competentă a activității lui Laurian în cadrul Delegației române la Viena vezi în *George Bariț și contemporanii săi*, vol. I, București, 1973, p. 99–208.

[5] *Nicolae Maniu*, 1796–1865, protopop greco-catolic al Sibiului. Corespondența dintre Laurian și Maniu este consemnată în *Însemnările inedite a lui A. T. Laurian de la 1 ianuarie 1851–17 aprilie 1852 în timpul cît s-a aflat la Viena*. Vezi și Ilie Popescu Teiușan și Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, p. 290–291.

[6] Subscripții pentru cheltuielile deputațiunii la Viena.

[7] Andrei Șaguna.

[8] Paul Vasici a fost în întreaga lui viață, și cu deosebire în anii regimului absolutist, unul din cei mai înverșunați adversari ai disensiunii confesionale dintre românii transilvăneni, alimentată fățiș sau cu abilitate de Curtea din Viena. Într-o perioadă în care autoritățile habsburgice căutau „să spargă și nimicească orice bună înțelegere între români, prin urmare să arunce tensiunile aprinse ale certelor confesionale în ambele biserici românești“, găsindu-și „instrumente prea plecate“, „nimeni ca el — afirmă cu temei Bariț — n-a ostenit atîta spre a reconcilia, apropia, împăca, scurt, a stinge flăcările urei stupide“ (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 80, p. 321).

[9] Dezbina.

[10] Referire la punctul al doilea al protocolului de la Blaj, prin care „Națiunea română pretinde ca biserica română, fără distincțiune de confesiune, să fie și să rămînă liberă, independentă de la oricare alta biserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte biserici ale Transilvaniei...“

[11] Alimentînd rivalitățile între românii transilvăneni, guvernul absolutist austriac a accentuat prin dispozițiile sale antagonismele confesionale, avantajînd evident biserica greco-catolică. Prin rezoluția împărătească din 12 decembrie 1850 episcopia de la Blaj a fost ridicată la rangul de mitropolie, avînd în subordine două noi episcopii, la Gherla și Lugoj, în afară de cea mai veche de la Oradea. Pentru existența bisericii ortodoxe și, în ultimă instanță, pentru existența națiunii române din Transilvania, deosebit de periculoasă era campania întreprinsă de ministrul de interne Al. Bach și de ministrul cultelor Leo Thun pentru a-i determina pe toți românii să se convertească la unire. Vezi Keith Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, 1970, p. 37. Vasici a sesizat țelurile autorităților absolutismului austriac.

[12] Nunțiu = trimis al Papei în străinătate.

[13] *Alexandru Sterca-Șuluțiu*, cel dintîi mitropolit greco-catolic al Transilvaniei.

[14] Exagerări confesionale.

[15] A. Șaguna insistase pe lîngă oficialitățile din capitala imperiului pentru „restaurarea mitropoliei orientale române din Alba Iulia“. Vezi *Memorandul lui Șaguna* publicat în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. I, ed. a II-a, Sibiu, 1904, p. 658–667.

[16] Vezi nota 5.

[17] Romano-catolică.

[18] Unitariană.

[19] Leopold I.

[20] Se referă la actul din 21 martie 1697, semnat de episcopul Teofil și întregul cler.

[21] Acțiunea de unire a fost reluată, după moartea lui Teofil, sub mitropolitul Atanasie Anghel. Noul act al unirii, acceptat în sinodul din Alba Iulia, este datat „Bălgrad (Alba Iulia) 7 octombrie 1698“. Pe baza acestui act apare prima *Diplomă leopoldină* din 16 februarie 1699, urmată de cea de a doua *Diplomă leopoldină* din 19 martie 1701, care asigura biserica și preoții uniți de privilegiile și scutirile bisericii și preoților catolici.

[22] Francisc Iosif I.

[23] *Vasile Erdély*, 1794–1862, episcop gr.-catolic de Oradea. A stăruit pentru reînființarea mitropoliei unite de Alba Iulia și Făgăraș. Are merite în sprijinirea culturii românești, dar s-a compromis în timpul revoluției din 1848–1849.

[24] *Ioan Lemeni*, 1794–1862, episcop gr.-catolic, compromis și el în revoluția de la 1848, de aceea a fost detestat de întreaga generație pașoptistă transilvană. A fost destituit din episcopat în 1849.

[25] Karlowitz, localitate în R. S. F. Iugoslavia. Biserica ortodoxă a Transilvaniei și Banatului s-a aflat sub jurisdicția patriarhului sîrb de la Karlowitz. Lupta pentru independența bisericii ortodoxe române din Transilvania și Banat a durat multă vreme. Ea a fost revendicată și în protocolul de la Blaj din 16 mai 1848.

[26] *Suzana Mureșanu*, soția lui Andrei Mureșanu, care se afla în acel timp la Sibiu, unde îndeplinea funcția de translator și concipist pe lîngă Guberniu.

[27] În 1850 este emis rescriptul cu privire la modalitatea trecerii de la o confesiune la alta. Șaguna îl comunică preoților cu circulara nr. 141–1850. Cf. I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1909, p. 135.

[28] Capitulul episcopal de la Blaj.

[29] Patriarhul de la Constantinopol Fotie este considerat autorul moral al schismei bisericii răsăritene.

[30] Tunsu, preotul și apoi protopopul Ioan Molnar. „Vicariu“ în Sadu (Sibiu), tuns de episcopul Petru Pavel Aron pentru că se hirotonise în Țara Românească și pentru că participase, cu rol important, la luptele împotriva unirii pe la mijlocul secolului XVIII.

[31] *Ludwig Wohlgemuth*, 1788–1851, feldmareșal, baron, guvernator civil și militar al Transilvaniei în anii 1849–1851. Vezi Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei 1774–1867*, Sibiu, 1943, p. 72–79.

[32] *Constantin Papfalvi*, 1804–1892, canonic blăjean din anturajul episcopului Lemeni.

[33] *Gavril Dorgo*, funcționar român transilvănean, a îndeplinit o perioadă de timp funcția de secretar gubernial. A fost membru al Astrei.

[34] Episcopia de Munkacs (Mukačevo) ruteano-unită.

[35] Vezi și Andrei Șaguna, *Memorii*, p. 32.

[36] *Breve* „se numesc și constituțiunile papale care se dau prin secretariatul brevelor în afaceri de mai puțină însemnătate“ (C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, tom. I, Sibiu, 1898, p. 583).

[37] Student bursier.

[38] *Karl von Schwarzenberg*, 1802–1858, prinț, guvernator militar și civil al Transilvaniei în anii 1851–1858. Și-a făcut intrarea solemnă în Sibiu la 24 mai 1851 (Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei*, p. 74).

[39] Guvernator al Ungariei.

[40] Tîrziu, probabil, Bariț notează, în legătură cu această scrisoare, în josul primei file: „Cînd caută să-mi dea vreun post“. Apoi, la finele scrisorii: „1851, dr. Vasici, Sibiu“.

XII

Sibiu, 9 octomvrie (1)856

Domnul meu !

Ieri am primit prin cărăuşi două lăzi cu cărţi, şi îţi foarte mulţămesc
pentru grija ce ai purtat asupra lor. Eu am gîndit că nu a mai rămas
nici una din furia revoluţiei [1]. Cu cele ce le-au dat d-l Németh [2] în comi-
42 siune mă învoiesc, precum şi cu proţen/turile ce le cere, de 25%.

Mai mulţămindu-ţi încă o dată, şi închinîndu-mă de sănătate doamnei, rămîn cu deosebită stimă, slugă plecată,

42v *Dr. Vasici* /

---

[1] Cele două lăzi cuprindeau, desigur, lucrările tipărite de P. Vasici la Braşov: *Macrobiotica sau măiestria a lungi viaţa*, tom. I—II, Braşov, 1844—1845 şi *Neputinţa şi a ei totală vindecare cu mijloace simple, cercate prin experinţă şi aprobate de mulţi pătimaşi*, Braşov, 1846 şi care s-au aflat de vînzare la redactorul *Gazetei de Transilvania*, G. Bariţ. Vasici îşi pierduse — ca şi Bariţ — bunurile în timpul evenimentelor din anul 1849. Casa lui din Timiş a ars pînă la temelie. Vezi *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 78, p. 313—314 şi George Bariţ, *Părţi alese...*, vol. II, p. 484, nota 1.

[2] *Wilhelm Németh*, librar în Braşov.

XIII

28/16 9$^{br.}$ (1)858

Domnul meu !

Părintele Meţian [1] îmi scrise mai deunăzi că te-ai întors acasă în fuga mare, auzind că o copilă îţi este bolnavă. Trag nădejde că se va fi sănătoşat.

Nevastă-mea sosi în 31/19 octomb. din Bănat, şi noaptea mi se
bolnăvi copila cea mai mică, Justina, de şarloh [2], într-un grad mare.
44 Poţi cugeta cum ne-am spăriat, fiindcă am mai / perdut în boala
aceasta două. O cură negativă şi o dietă răcoroasă, pe lîngă ungerea
pielei cu untdelemn, a fost, însă, destulă, şi acuma este copila iarăşi
veselă.

Nevasta a plecat ieri cu Ica la Orăştie să aducă pe Aurelia, pe care o lăsase acolo. Marţi o aştept.

D[octo]rul Şandor [3] îmi scrie pentru un articul trimis d-lui Moroşanu[4], care însă pînă acuma nu s-a tipărit. Să facă bine să mi-l trimetă încoace, sau să-l tipărească. /

44v Pe la noi merg lucrurile ca mai nainte.

Ce zici, la răspunsul asupra apologiei lui Eliad? [5] S-a întrecut unul pre altul în expresii urîte. Canonul 64 şi tîlcuirea lui prin Valsamon pare că închide uşa lui Eliad. Cartea aceasta biblicistică mă făcu şi pe mine să citesc *Biblia*, cartea ce sfîntă, dar îţi mărturisesc că m-a scandalizat tare. [...]

Complimente doamnei şi la copii. Neli sărută pe Victoria [6].
Sînt mari greutăţi cu şcoalele.

Vasici. / 45

Prinţul gubernator [7] pleacă astăzi din Viena şi miercuri va fi aicea. / 44
[Adresa:] Domniei-sale domnului Bariţ, în Braşov, Zărneşti

---

[1] *Ioan Meţianu*, 1828—1916, administrator protopopesc al Branului, mai tîrziu (1899) mitropolit al bisericii ortodoxe a românilor din Transilvania şi Ungaria.

[2] Scarlatină.

[3] Atanasie Şandor. Într-o scrisoare anterioară, datînd din 14/2 octombrie 1858, Vasici îl înştiinţa pe Şandor, că: „În privinţa articulului d-tale voi scrie d-lui Bariţ, el însă nu se află acuma acasă ...“ (B.A.R., ms. rom. 1015, f. 289r). Este, probabil, articolul serial publicat în acelaşi an în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, cu titlul: *Motivele pentru şi în contra lui* u *nerespuns de a se scrie ori de a nu se scrie la capătul cuvintelor, urmînd după consonantă (fragmente dintr-un studiu)*. Vezi George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, p. 312.

[4] Iacob Mureşanu.

[5] Se referă la polemica dintre A. Şaguna şi I. Heliade Rădulescu, în legătură cu traducerea *Bibliei*. În timp ce Şaguna tipărea la Sibiu o nouă ediţie a *Bibliei* (1856—1858, în 4 volume), I. Heliade Rădulescu publica la Paris (în 1858) o altă traducere, din care au apărut doar primele două cărţi ale *Pentateonului lui Moise: Cartea Facerii (Geneza)* şi a *Eşirii* (*Exodul*). Ca anexe, Heliade a publicat „adnotări“ cu titlul *Biblice sau notiţii historice, philosophice, religioase şi politice asupra Bibliei*, Paris, 1858. Şaguna publică în *Telegraful român* o critică severă împotriva traducerii lui Heliade, contestîndu-i competenţa de a traduce *Biblia*, interpretarea falsă a învăţăturilor ei şi acuzînd întrebuinţarea unei limbi latinizante. Heliade răspunde violent şi polemica degenerează în atacuri personale, subiective. Şaguna răspunde „ereticului“ şi prin broşura *Respingere a unor atacuri în treaba unei traduceri noue a Bibliei*, Sibiu, 1858. În acelaşi an, prin pastorala din 24 mai 1858, Şaguna a osîndit şi afurisit „cartea aceasta biblică şi comentariul ei, carea o au început a tipări în Paris mireanul Heliade...“ Potrivit canonului 64 al Soborului VI, interpretat de Şaguna, mirenii „nu au voie să înveţe pe alţii în cele dumnezeieşti şi bisericeşti, ci sunt datori a asculta pe cei ce au primit darul învăţătorescului cuvînt“. Vezi Gheorghe Tulbure, *Mitropolitul Şaguna. Opera literară, Scrisori pastorale, Circulări şcolare. Diverse*, Sibiu, 1938, p. 37—40; p. 209—212.

[6] Fiica cea mai mare a lui Bariţ. Vezi O. Boitoş, *Memoriile lui George Bariţ, Studii literare*, 1942, p. 12.

[7] *Friedrich Lichtenstein*, 1807—1885, general, principe, guvernator militar şi civil al Transilvaniei în anii 1858—1861. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei*, p. 87.

XIV

Sibiu, 20 martie (1)860

Domnul meu !

Tare m-au atins moartea d-lui Ioan Iuga [1]. Bărbatul acesta, stimat de toţi în viaţă, şi-a lăsat un monument vecinic în inimile tuturor concetăţenilor săi, iară mai vîrtos în ale noastre. Fie-i ţărîna uşoară! Alătur o scrisoare de condurere cătră obidita lui soţie. Mă rog fă bine şi i-o dă./

În numărul de pe urmă al *Foaei pentru minte* etc. citirăm doi articuli 46
cari fac onor celor ce i-au scris, şi cari nu vor sminti a face efectul cel

mai cuviincios în inimile celor ce l-au priceput. Pînă nu vom da ranele
și durerile noastre pe față, pînă nu vom înghiți și cele mai amare hapuri,
pînă nu ni se va zgudui trupul național, amorțit și moros, prin niște medicine
46v drastice, nu e speranță de vindecare. Asta-i / drumul pre care trebuie
să mergem, ca să venim la ținta cea dorită.

La noi se făcu ceva mare, ce eu numesc de aceea mare, căci se făcu în înțelegerea cea mai bună. Pasul e gigantic, dar aicea află plăcere, și va fi sprijinit.

Cu cît mi să păreau auspițiile cele mai favoritoare cînd începui cariera
mea ca inspector de școale, cu atîta simt mai tare greutățile ce se ridică
înaintea mea la tot pasul[2]. Crede-mă că, de nu aș ști că sînt român și
47 nu aș ști că am să fac iarăși cu aceștia, / ar trebui să desperez și să mă
las unei inerții nepăsătoare. Dar mă doare inima de bietul popor, cu a
cărui nume se fac atîtea abuzuri. Toată iarna nu am avut alta a lucra,
decît a mă opune din răsputeri tuturor încordărilor celor ce erau țintiți
să-mi împedece lucrarea. Cît este, însă, de obositoriu astfel de lucru,
cuget că nu e lipsă să-ți descoper.

Veni și de la Mitropolia Blajului o reprezentație mai energică, dar nu destul pentru mutarea, sau mai bine, perderea școalei capitale de la Orlat[3].

Mă cam mușcai cu F[ule]a[4].

Fii sănătos, cu toți ai dumnitale, și dacă ai vreme, scrie-mi cîte ceva.

Al d-tale amic,

Vasici[5]. /

47v De la toți ai mei, multe complimente. /

---

[1] *Ioan Iuga*, unul din negustorii fruntași români din Brașov. Necrologul lui I. Iuga publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 11, p. 41. Alături de G. Iuga, R. Orghidan, G. Ioan etc., I. Iuga a fost dintre cei ce au manifestat o atitudine binevoitoare față de tînărul medic Vasici, sosit în 1836 în Transilvania pentru a-și ocupa postul de director al Carantinei de la Timiș (Dr. Vasici, *Reflessiuni la o ochire chronologică despre fundarea și augmentarea școalelor române ort.-or. din Brașov*, în *Biserica și școala*, III, 1879, nr. 32, p. 249).

[2] Vasici și-a început activitatea în învățămînt în toamna anului 1850, cînd a fost numit membru al comisiei școlare de pe lîngă Guberniul de la Sibiu, ocupîndu-se cu problemele școlilor ortodoxe din Transilvania. Ulterior, în 26 noiembrie 1855, a fost numit consilier școlar și inspector al școlilor ortodoxe, desfășurînd în această calitate o susținută și neobosită activitate. Învingînd numeroase greutăți, Vasici a adus o contribuție substanțială la progresul școlii românești din Transilvania. Pe bună dreptate I. Breazu afirma: „Avem credința că, de la Șincai, școala românească din Transilvania n-a mai avut în fruntea ei un conducător așa de luminat și de devotat“ (Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici*, p. 392).

[3] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 52, p. 214.

[4] *Moise Fulea*, ultimul director al școlilor naționale ortodoxe din Transilvania, protopresbiter al Sibiului.

[5] Însemnarea lui Bariț: „Răsp. 16 apr. 1860“.

XV

Sibiu, 3 mai (1)860

Domnul meu !

Venind de la excursia ce o făcusăm în săptămîna Paștilor, acasă,
aflai scrisoarea d-tale și, avînd tocmai în momentul acela a săvîrși
cevași în cancelaria episcopească, îmi spuse p[ărintele] Popia[1] cum e de
supărat e[piscopul][2] pe d-ta pentru un articul ce a ieșit în *Gazetă*,
despre patronat[3]. Eu îi spusei că mi-ai scris, și ce ai însemnat despre
fundația ce a făcut-o Iuga[4], că adică are să fie / subt supravegherea 48
episcopului. Acesta se folosi de cele ce-i spusei și făcu cunoscut celui mai
mare[5]. Ce să vezi, părerea să schimbă dintr-o dată, și începu: „Vezi,
Nicolae, aceasta au făcut Bariț. Vezi, el tot e om de omenie. *Inimicus
personae*, dar *amicus rei*“[6]. Apoi mă chemă la prînz și, întrebîndu-mă
cine mi-a scris, și este adevărat ce [a] auzit, eu zisei că d-l Mețian[7] mi-au
scris, și e adevărat. Apoi, iată colocviul mai departe: „Citit-ai tu articulul
în *Gazetă*?“ „Ba“. „E urît, dar eu acuma îl pricep altfel. Bariț a lovit în
comunele / noastre cele nesupusă, și bine au făcut“. „Se poate, exelenție“. 48v
Seara, mă duc iară. Vorba se întoarce, și vine iară la Bariț. „Ce zici,
Pavele, am avut drept să zic așa?“ „Avut, exelenție. Eu am citit articulul,
și iată, să-ți mai spui una: Moroșanu[8] îmi dădu o scrisoare de la Bariț,
să o citesc, în care este scris: „Episcopul Sibiului e supărat pe comune
etc.“ Nici nu am isprăvit pînă mi-a luat vorba din gură: „Vezi, Pavele,
avut-am drept? Bariț știe. Spune tu Moroșanului că ai auzit din gura
mea că / eu prețuiesc partea cea bună în Bariț, numai de ar lepăda și 49
cea iezuitică. El este un bărbat cu minte, și fie sigur că-l voi stima“ etc.
Aseară mă întrebă că: „Vorbit-ai cu Murășanu, și spusu-i-ai?“ „Da,
i-am spus.“ „Bine ai făcut. Dar vezi, în necrologul lui Iuga nu pomenește
nici de dedicația mea, nici de *Istoria* mea“[9]. „Nu, pentru că atunci nu
a putut avea *Istoria.*“ „Oare să nu-i trimit una, că el o va ști mai bine
judeca?“ „Ba, să-i trimiți.“ Vom vedea.

Acestea ți le descopăr ca să vezi cum stai înaintea lui. Căci am
mințit cu Mețianu și Murășanu, am ținut de lipsă pentru ca să / pot vorbi 49v
cu dînsul fără a veni în vreun propus. De ai face acuma un articul despre
însemnătatea *Istoriei* lui la Consiliul imperial, l-ai lovi unde se gîdilă.

În privința contelui Rosetti, era mai deunăzi un articul în *Telegraf*, și de atunci au scris unul altuia, și banii zac în sparcasă, cu interese[10].

Cîtu-i pentru cele ce-mi observezi despre publicitate, nime nu simte
mai mult ca mine. Am făcut acuma în *Amicul școalei* un articul despre 50
activitatea mea, dar știu că am turnat ulei pe foc[11]. Ci mie nu-mi pasă,
nu am ambiționat niciodată, dar dacă văd că sudoarea mea și silința
mea se atribuie în *Telegraf* la articulul cel lung despre școalele centrale[12],
preoțimii cei blasnice, care nu numai că n-au sprijinit ci, din contră, în
tot locul mi-au pus pedece, atunci trebuie să se umfle sîngele și să răsufle
oareunde. N-ai crede ce lupte am și acuma, nici de am putea vorbi
adevărul. Ați vedea că eu aș trebui să caz cu / inima și să las toate în 50v
drumul său, însă cauza cea mare și sfîntă care o apăr îmi dă încă putere
să mă lupt. Alți inspectori, care și altfel lucru în pămînt cultivat, află

toate înlesnirile, iară eu, care trebuie să sparg stînci de piatră, mă văd împedecat din partea aceea care ar trebui să-mi dea tot ajutorul.

Atîta durere de inimă nu am avut în viața mea, ca de vreo doi ani
încoace, de cînd am văzut mișăliile pe față și pe dos, și nu văd modru de
51 vindecare decît ducîndu-mă la Viena sau / schimbîndu-se împregiurările.
Școala e monopol de speculă, și nimic alta. Protopopul din Hălmagiu
a mîncat atîția bani, dar cu acesta, fiind subt Arad, mi-a fost mai ușor.
I-am trimis o comisie pe cap, și s-a încurcat bine.

Ieri a fost Balint [13], și alaltăieri Raț [14], la episcopul la prînz. Decretul nu i-a venit pînă acum [15]. Săptămîna viitoare va pleca.

Fii sănătos, cu toți ai d-tale. De la ai mei toți, îmbrățișări și sărutări.

Mai scrie-mi cîte ceva. Al d-tale cel vechi,
51v

Vasici. /

---

[1] *Nicolae Popea*, 1826—1908, istoric, membru al Academiei Române, secretar consistorial și profesor de teologie la Sibiu, mai tîrziu episcop al Caransebeșului.

[2] A. Șaguna.

[3] Vezi B[ariț], *Dreptul de patronat*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 15, p. 58. În articol, Bariț, dezbătînd sensul „juridic-bisericesc“ al noțiunii de „patron“ face referiri la consecințele dăunătoare în viața românilor transilvăneni a nereglementării „dreptului de patronat“. Mai multe aluzii erau supărătoare pentru Șaguna.

[4] Fundația lăsată de negustorul brașovean Ioan Iuga, mort la 12 martie 1860.

[5] Șaguna.

[6] Traducere din limba latină: *Dușman al persoanei*, dar *prieten al faptei.*

[7] Ioan Mețianu, cf. nota 1 la scrisoarea XIII.

[8] Andrei Mureșanu.

[9] Lucrarea lui Andrei Șaguna, *Istoria bisericei ortodoxe răsăritene universale, de la întemeierea ei pînă în zilele noastre*, tomul I—II, Sibiu, 1860, dedicată lui Ioan Iuga. Reproducem dedicația: „Vrednicului de binecuvîntarea arhierească și de amintire obștească, răposatului nobil Ioan Iuga de Băcii, cetățean și negutătoriu în Brașov, mădulariu dintîi al Eforiei școlare, făcătoriu de bine al săracilor, al tinerimei școlare, și sprijinitoriu al institutelor școlare și filantropice, carele, fiind de 72 de ani, au adormit în Domnul în 12-lea martie 1860 și, pre lîngă 5000 fl. bisericei, și 4200 fl. Gimnaziului nostru, ce au dăruit el în viața sa, au testat prin diată Gimnaziului nostru 12600 f.v.a. la fondul lefelor profesorale, 6300 fl. v.a. ca interesele acestui capital să se adauge la leafa unui profesoriu, 2100 fl. ca interesele din suma aceasta să se împărțească în tot anul în zioa sfîntului Ioan Botezătoriul (onomastica răposatului) între săracii din Brașov și 4200 fl. la Spitalul din Brașov“.

[10] *Scarlat Rosetti*, 1802—1872, conte, mecenat al culturii românești din Transilvania. Vasici se referă la suma de bani oferită de Sc. Rosetti ca premiu pentru cea mai bună istorie a națiunii române (suma inițială de 1000 florini m.c., depusă în 1855 la Episcopia din Sibiu a fost dublată în anul 1860). Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 22, p. 85—86; George Bariț, *Părți alese...*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 99—100.

[11] Dr. Vasici, *Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania*, în *Amicul școlii*, I, 1860, nr. 2, p. 141—166.

[12] Vezi *Telegraful român*, VIII, 1860, nr. 14 și nr. 15.

[13] *Simion Balint*, 1810—1869, prefect în timpul revoluției de la 1848—1849, preot și apoi protopop în Roșia Montană.

[14] *Ioan Rațiu*, 1828—1902, fruntaș politic; a luptat în revoluția din 1848; în 1861, vicecomite, unul din autorii *Pronunciamentului*, în care se pledează pentru menținerea autonomiei Transilvaniei și pe care *Federațiunea* îl va publica. Are rol de frunte în organizarea Conferinței de la Miercurea (1869), iar în mai 1892 a condus

deputăția la Viena pentru a prezenta *Memorandul* Împăratului. La procesul memorandiștilor este condamnat și face închisoare 1 an și 3 luni, la Seghedin.

[15] Decretul de numire a lui Șaguna ca membru al Senatului imperial lărgit, care și-a desfășurat lucrările la Viena între 31 mai și 28 septembrie 1860. Numirea lui Șaguna ca membru al Senatului imperial anunțată în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 18, p. 69.

XVI

Sibiu, 30 mai (1)860

Domnul meu !

Fiind în călătorie, nu-ți putui scrie despre rezultatul manevrii noastre. Eu îi împărtășii o scrisoare, zicînd că e trimisă lui Murășan [1]. O citi, dădu din cap, strigă: „Apoi, să mai încerce el să scrie ceva bine și loial asupra denumirei mele la Consiliul imperial, să vedem cine-i va zice cev.

Cu toate văzui că e aplecat să ieie altă cale, despre care, la venirea
mea, vom vorbi / mai mult. Aud că în *Gazetă* ar fi ieșit un articul cam 52
cum îi place lui, și i s-a trimis, dar nu-l putui căpăta să-l citesc [2].

Eu cuget să plec în 24/12 iunie de aicea, și să fiu în 25 acolo, la examene, apoi să umblu cu d-l Mețianu în protopopiatul său, la ținerea examenelor de vară [3], fiindcă îmi scrisă că se țin apoi și vara. Cu această ocazie avem multe de vorbit, numai de ai fi acasă.

Aștept de la Viena scrisoare, apoi să le mai scriu și eu / cele ce se 52v
mai fac pe aicea. Cu asocierea [4] ce vrem să o facem ne vom apropia mult,
și e un cîștig mare a-l vedea pe dînsul figurînd în frunte [5], dar celălalt [6]
mă tem că ne va strica treaba. Cît se vede, noi tot nu sîntem matori
de astfel de lucruri, pentru că căutăm etichete unde nu se pot prea da.
La alte neamuri, stă un gubernator subt presidiul unui profesoraș. La
noi trebuie și aci să ne căciulim. / 53

Dacă ai putea să-mi răspunzi în vreo cîteva zile, pînă voi scrie la Viena, aș mai întrebuința cîte ceva din scrisoare.

Sînt foarte ocupat, căci m-am însărcinat și cu referada sănătății [7], și pînă umblai în vizitație, mi se umplu masa.

Complimente la ai d-tale, de la noi toți. Al d-tale amic,

Vasici.

Am întîrziat, auzind că ești la București.

Pentru sinod [8], a venit. Nu ni s-a apladidat deocamdată. Voi aduce cu mine ordinăciunea ministerială, să ne svătuim asupra ei, că e demnă.

Articulul sus-atins l-am citit, e spre plac. Despre celelalte, la venirea mea acolo, în ziua de Rusalii.

Idem. / 53v

---

[1] Andrei Mureșanu.

[2] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 19, p. 73.

[3] În 25 iunie 1860 P. Vasici este prezent la Brașov. Participă la examenele publice ale Gimnaziului ortodox, apoi la examenele „celor patru clase normale de

copii și ale celor 3 de fetițe, precum și ale institutului privat de fetițe al demoaselei [= domnișoarei] Vautier, în care majoritatea școlărițelor este română". În 2 iulie, pleacă, însoțit de protopopul ortodox Ioan Mețianu, „pe la sate spre a ține peste tot examenele de vară, așa, pe la sate, examene de semestru", după care inspectează școlile din ținutul Branului (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 26, p. 103; nr. 29, p. 114).

[4] „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român" (Astra). Cu data de 10 mai 1860 din Sibiu, se înainta autorităților „rugămintea mai multor bărbați fruntași ai națiunei noastre către înalta Locotiință c.r. transilvană pentru a se da voia la ținerea unei adunări consultătoare în privința înființării unei asociațiuni pentru literatura și cultura poporului român." Vezi *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862. Peste o lună, în *Gazeta Transilvaniei* apărea următoarea informație: „O reuniune a inteligenții române pentru cultura poporului român fu o dorință generală a românului. Această dorință află eho întru toată inteligența română austriacă, care cu mari, cu mici și pășiră la înaltul gubern cu o petițiune modestă, spre a ne concede constituirea reuniunei." Redacția își exprima totodată speranța că gubernul va aproba constituirea Asociațiunii (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 27, p. 108).

[5] A. Șaguna. Cu ocazia adunării constituante a *Astrei*, care a avut loc la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 în Sibiu, Șaguna a și fost ales președinte al Asociațiunii.

[6] Al. Sterca Șuluțiu. Vezi scris. XI, n. 13.

[7] În cadrul Guberniului transilvan, Vasici a îndeplinit și funcția de referent în problemele sanitare ale Transilvaniei.

[8] Sinodul bisericii ortodoxe, care și-a desfășurat lucrările în zilele de 24—26 octombrie 1860 în Sibiu. Vezi *Telegraful român*, VIII, 1860, nr. 43, p. 170; nr. 44, p. 173.

XVII

Domnul meu ! Sibiu, 13/1 dece. (1)860

Îți alăturez aici o epistolă de la știutul oficier, cu acea rugare ca să binevoiești, încît îți este cu putință, a mă scăpa, sau într-unul sau în alt feli, de el. Deacă afli cu cale, voi scrie și eu d-lui Maiorescu [1], da' nu mai nainte de ce voi înțelege despre cele ce ai făcut d-ta.

Acuma să venim la cele politice. Denumirea cancelariului urmă [2]
și, după cum îmi împărtăși un sas sub rosa, deputațiunea noastră ar
fi preste măsură ațițată [3]. În programa cancelariului se știe că pe prole-
54 tarii de ro/mîni îi va împăca cu 5 föspáni [4]. Se zice că ar fi denumiți
și consiliarii de curte la cancelaria, și föspanii, și că și guvernul va urma.
Pentru cancelarie ar fi, după una versiune, Banfi Miklos [5], după alta
Kabos [6], apoi Kozma Dineș [7], Roth [8], Angyal [9] după una, după altă
versiune Arduleanu [10], după a treia Pap [11]. Arduleanu ar fi designat și
de föispan, cu Mezei [12], Bohătzel [13], Pap Șiga [14]. Comesul săsesc [15] va veni,
precum se zice, în 24 acestea să-și ocupe postul și noi vom fi resfirați care
încotro. Sasii mai dobîndiră și autonomia bisericei perfectă; ieri veni de
la Minis[terul] cultelor depeșa telegrafică către presidiul de aici că ar fi
54v urmat dorita / rezoluțiune în 4 decembre și azi-mîne va sosi ordinațiunea.
Doi din românii noștri de aici, carii nu subscriseră nici petițiunea către
Împăratul, can codesc și se văd tare mulțămiți cu cele ce urmează. Alții,
din contra, nu.

De la deputați, numai o știre, dară și aceea pînă nu a fost ajuns
mitropolitul, și nu de prea mare însemnătate. Promulgarea unor articuli
de ai d-tale nu aflară plăcere. Pe aici umblă protopopul Gusti [16] și, cum
îmi spuse fratele Andrei [17], el ar spiona în numele unor unguri carii
l-ar fi cumpărat. Se zice că ar fi plecat către Făgăraș și Brașov, / tot în 55
asemenea misie. Poate că ne trebuiesc și de aceștia.

Scrie-mi, rogu-te, este adevărat despre faimele ce să făcură cu Principatele, că ar da mînă de ajutoriu magiarilor? [18] Eu nu pot să cred.

Pe săptămîna viitoare se așteaptă Principile [19], dar pare că va veni numai în calitate de general — comandante gubernului; e ca amorțit. Batjocurele ce se fac amploiaților în Ungaria i-a băgat în grije, ba îți spun drept că și noi, unii, am început a ne îngriji de viitoriu.

Complimente finei [20] de la noi toți, la copile, salutări și sărutări.

Al d-tale amic,

Vasici.

Astăzi la 4 ore încep sasii sinod. / 55v

---

[1] *Ioan Maiorescu*, acum la București, director al Eforiei școlilor.

[2] Contele *Francisc Kemény*, numit președinte provizoriu al Cancelariei aulice a Transilvaniei. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 55, p. 227.

[3] Deputațiunea română, condusă de Al. Sterca-Șulutiu, care se afla în acea vreme la Viena. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 55, p. 229—230. „Mai vîrtos denumirea lui Kemény împlu de grijă pe toți românii, cari nu așteptau de la acesta nici o dreptate", afirmă George Bariț în *Părți alese...*, vol. III, p. 64. Fr. Kemény era un partizan al alipirii Transilvaniei la Ungaria. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei*, p. 83.

[4] Comiți supremi = prefecți de județe.

[5] Nicolae Bánfi.

[6] *Daniel Káboș*, consilier al Curții de casație.

[7] *Dionisiu Cosma*, consilier ministerial și referent asesor al Supremului tribunal urbarial; în 1861 vicepreședinte al guberniului transilvan. A decedat în 29/17 decembrie 1862 (*Telegraful român*, X, 1862, nr. 102, p. 404).

[8] *August Roth*, consilier aulic al Curții de casație.

[9] *George Anghel*, 1807—1887, funcționar român, participant la mișcările politice din Transilvania. A fost unul din cei 10 secretari ai Adunării naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848, a participat la Congresul național de la Sibiu din 1863, la Dieta de la Sibiu din anii 1863—1864 și la Dieta de la Cluj din 1865 ca deputat regalist.

[10] *Ioan Alduleanu*, 1821—1871, avocat, participant activ la mișcările politice ale românilor din Transilvania în anii „regimului liberal", consilier al gubernului Transilvaniei din Cluj (1861), vicepreședinte al Tablei regești din Tîrgu-Mureș (1864), mai tîrziu consilier în Ministerul de justiție în Budapesta și membru al Curții de casație (1869). Vicepreședinte al Dietei din 1863—1864 de la Sibiu. Unul din cei opt membri români ai Conferinței mixte de la Alba Iulia.

[11] *Vasile Ladislau Pop*, 1819—1875, fruntaș politic român. În 1861 a fost numit vicepreședinte (1861) al Guberniului Transilvaniei (singurul român ajuns în această funcție). Președinte al *Astrei* în anii 1867—1874.

[12] *Macavei Mezei.*

[13] *Alexandru Bohățel*, 1816—1897, căpitan suprem al Districtului Năsăud, membru fondator al *Astrei*.

[14] *Sigismund Pop*, 1817—1889. În 1861 a fost numit căpitan suprem în Chioar. Prin rezoluția împărătească din 26 decembrie 1860 au fost numiți consilieri de curte la cancelaria aulică a Transilvaniei, Daniel Kábos, Dionisiu Cosma, August Roth și Vasile L. Pop. Carl Eder a fost numit consilier gubernial (de Tezaurariat), iar Iosif Plecker, Nicolas Biró, Anton Dobokai și Dimitrie Moldovan, secretari la Cancelaria aulică a Transilvaniei (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 61, p. 252).

[15] *Francisc Salmen*, comitele sașilor.

[16] *Augustin Pop*, protopopul unit al Albei Iulii.

[17] Andrei Mureșanu.

[18] Un ecou al tratativelor purtate de Al. I. Cuza cu revoluționarii maghiari, în scopul încheierii unei alianțe antihabsburgice. Vezi Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 114–115.

[19] *Friedrich Lichtenstein.*

[20] Maria Velisar, soția lui Bariț. Vasici le era naș (O. Boitoș, *Memoriile lui George Barițiu*, p. 10).

XVIII

Sibii, 16/12 (1)860

Domnul meu !

Mai nainte cu vreo cîteva zile ți-am fost scris unele și altele. Acuma mai adaug încă cîte ceva, dacă nu-ți vor fi cunoscute.

Alaltăieri primi episcopul nostru [1] de la patronul din Viena [2] una epistolă, în care îi face cunoscut că în 10/12 au avut audiențea numai cu Popazu [3]; ceialalți nu avură norocire a fi primiți [4]. Cuvinte căpătară
56 destul de frumoase, și la locul cel mai înalt și la ministri dar, precum / se vede, vom rămînea numai cu cuvinte frumoase.

Astă-dimineață sosi și principele [5]. Auzim că în Viena e încurcătură mare; noul ministru și bărbatul liberal Schmerling [6] pretinde de la ministri unguresti și cancelariu să-și de[a] mîna și să jure că vor susținea monarchia cu toate puterile, că vor avea cugete curate etc., etc. În urma acestei cereri, se zice că acești din urmă își vor da dimisia.

Bătrînul [7] scrie că s-a conces ca conferințele să se țină la Belgrad [8], și noi auzim că și bărbații de încredere ar fi designați fără intervenirea
56ᵛ episcopilor. / Episcopul nostru a rescris ca Bătrînul să ceară de loc audienție privată și să arate monarchului nemulțămirea națiunei române pentru neprimirea deputaților ei [9]. Afară de adresa ce a dus-o de aici cu subscrierile noastre, au mai dat și alta, compusă acolo în Viena. Amicul nostru Pop [10] să fie designat la comisie (cancelarie) cu Angyal [11].

Articulul de la Blaș, în care se vorbește de dogme, a făcut aicea o mare neplăcere. Va ieși în *Telegraf* o refutație [12] (dar moderată). Faceți
57 bine, în interesul național, și nu mai primiți astfeli / de articuli. Rog și pe fratele Iacob [13] să grigiască ca să nu ne mai dezbinăm acum, cînd trebuie să lucrăm cu puteri noite.

Mitropolitul scrie frumos și trebuie să dăm mulțămită lui Dumnezeu că am ajuns iară pînă aci. Gusti e acolo? Ce face? Aicea nu e mai mult taină că e spion strein; un cațenmuzic [14] nu i-ar strica.

Dacă te mulțămești cu cele ce-ți împărtășesc, eu nu voi conteni a te înștiința despre toate, însă numai așa ca apoi să arzi scrisorile și să știu dacă ești acasă.

Oare să nu ceară prietenul din Galiția ceea ce vrea de-a dreptul de la Vodă [15], precum zice în scrisoare?

57ᵛ Adio! /

Episcopul nostru e rezolut să nu meargă la conferință [16], de nu vor
56 fi bărbați de aceia pe carii îi vor recomînda episcopii. /

[1] Andrei Șaguna.

[2] Alexandru Sterca-Șuluțiu.

[3] Ioan Popazu. Vezi scris. V, n. 7.

[4] Se referă la deputațiunea română, condusă de mitropolitul unit Al. Sterca-Șuluțiu, care se afla în decembrie 1860 la Viena. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 58, p. 242.

[5] Fr. Lichtenstein.

[6] *Anton Schmerling*, 1805–1893. Bărbat de stat austriac. În 1849 a fost ministru al justiției în cabinetul Schwartzenberg; a ieșit din minister la 1851. După publicarea Diplomei din 20 oct. 1860, devine din nou ministru și mijlocește Patenta din 21 februarie 1861. După realizarea dualismului (1867), părăsește scena politică. Memoriile trimise lui de către fruntașii români cereau unirea tuturor românilor din Imperiul austriac.

[7] Al. Sterca-Șuluțiu.

[8] Alba Iulia.

[9] Vezi nota 3 la scrisoarea precedentă. Din cei peste 20 membri ai deputațiunii române, n-au fost primiți în audiență de către împăratul Francisc Iosif decît Al. Sterca-Șuluțiu și Ioan Popazu, pe motiv că „n-aveau formele prescrise“(*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 58, p. 242; George Bariț, *Părți alese ...*, vol. III, p. 65). Potrivit unei alte informații, ar fi fost primiți în audiență „vro 7 deputați români“ (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 59, p. 246).

[10] Ladislau V. Pop. Cf. nota 11 de la scrisoarea precedentă.

[11] George Anghel. Cf. nota 9 de la scrisoarea precedentă.

[12] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 55, p. 227–228. Afirmațiile referitoare la „dogme“ ale corespondentului din Blaj au fost combătute ponderat în *Telegraful român*, nr. 49, p. 193–194.

[13] Iacob Mureșanu. Vezi scris. I, n. 7.

[14] Serenadă oferită mai ales unor persoane compromise din punct de vedere politic. Ad litteram: „muzică de pisici“. Era un oprobiu la modă.

[15] Al. I. Cuza.

[16] La conferința „mixtă“ de la Alba Iulia din 11–12 februarie 1861. În adunarea formată din 24 maghiari, 8 români și 8 sași a biruit conservatorismul feudal, majoritatea votînd pentru încorporarea Transilvaniei la Ungaria, ceea ce contravenea cuprinsului Diplomei din octombrie 1860 și Patentei din februarie 1861. Vezi *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 190. Nemulțumirea se datora faptului că cei 8 membri români ai conferinței de la Alba Iulia au fost numiți de cancelarul Francisc Kemény, și mai ales numărului mic al reprezentanților români, neproporțional cu numărul populației românești din Transilvania. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 1, p. 4.

XIX

20/12 (1)860

Domnul meu !

Cînd mă pregăteam a-ți mai împărtăși cîte ceva, primii în minutul acesta și a doua scrisoare.

În articulul din Blaș, precum vei vedea din remonstura în *Telegraf* [1], nu este într-adevăr nimica vătămătoriu pentru noi, dar asemănaria dogmelor astăzi, cînd avem trebuință de cea mai vie concordie, nu a fost și nu poate să fie la locul său, cu atîta mai puțin cu cît de aci se poate lua a uza a striga în lung își lat.

Eu dară vă mai rog o dată să nu atingeți coarda religiei întru nimica; noi suntem români și ca aceștia să ne înțelegem frățește, iară nu popește.

Eu sunt mîhnit de moarte căci văd că niște momente mici, niște lucruri neînsemnate se primesc cu o furie, cu strigări și cu amenințări

a ne despărți în două tabere, care mie îmi rod cu atît mai tare la baiera
58 inimii, cu cît văd că află eho și aprobațiune/ în unele inimi seci care se
încălzesc numai la focul altuia. Să vezi, însă, și să judeci de am dreptate.
Se auzi că Angyal [2] ar fi denumit de cons[ilier] de curte. D[omnul]
B[ran] [3] ne pofti la E[piscop]u [4] să ne mai sfătuim. Veni și aceasta pe
tapet și *Cela* ne pofti din partea *Ăluia*. El merge la Viena să direagă
treaba (cu toate că mai nainte eram provocați să ne dăm mînile că nu
vom primi nici un servițiu care nu ar fi cu știrea nației noastre), căpătă
însă negativă, apoi se svătui să se scrie lui M. ... n [5] la Orăștie, care fiind
bine cu Ș. ... u [6] să îi scrie ca să împedece treaba. Dar fiindcă se știa
că. Ș. ... u e bine cu Anghyal, cu o delicateță M. ... n trimete acea scri-
soare, subscrisă de Ci. [7], lui Ș. ... u și acesta răspunde acuma că el
pentru națiune va aduce și această ardere de tot, dar că e drept ca un
om de omenie, după convingeri, să apere pe Angyal [8], și zice că noi să
nu stricăm cauza națională îmblînd după unele și altele și vînînd pos-
turi grase, să nu aducem în prepus pe oamenii de omenie, și că el roagă
pe confratele lui să țină o disciplină mai bună între inteligenția sa.
Această scrisoare se trimisă ieri de M. ... n aicea, unde de loc fuserăm
58*v* chemați la o consfătuire. / Ce să vezi: furie, strigări! Și arătîndu-se o
hîrtie ungurească unde se scria cancelariului și se recomînda Ci. de
cons[ilier] de curte și M. ... n de cons[ilier] de gubern, se aflară toate
bune. Celelalte ți le las să le cugeți. Cum că la cei interesați va fi
aflat plăcere, nu am ce-ți scrie. Destul că eu sunt mîhnit pînă în
suflet, și mă tem că iară intră dracul cel cu coarne între romani, ca
să fie urgisiți și între sine și de toată lumea.

Din aceste ce-ți descoper în cea mai *mare confidență* și cu cea mai
curată sinceritate, vei vedea că nu numai nu-i pot osîndi, dar suscriu
toate principiile d-tale și te rog ca pe un bărbat care ai meritat încre-
derea națiunei, să nu pregeți a lucra mai departe pentru dînsa, cum te
va lumina Dum[ne]zeu. De am putea să mai vorbim față în față, ne-am
înțelege și mai bine. De ce deputați, de ce cheltueli, de ce consfă-
tuiri, de ce să te espui la primejdii, dacă viitoriul nostru atîrnă de la
niște fleacuri, dacă trebuie să ne căutăm vreo partidă și pe aceea o aflăm
mai bine în unguri? De ce ostenim pre Împăratul, cînd ne putem așa
de frumos și bine împăca acasă, cum vreau unii să zică? Ci destul de
nonsensis!

59 D[omnul] Cepescu [9] îți va mai spune cîte ceva./

Așa, ăla nu a fost la Brașov! Mai bine.

În privința celui din Galiția îți descoper că, fiind și eu odată apucat
de a astfeli de boală, și aducîndu-mi aminte cît de nobile erau simțurile
mele, m-am convins dintr-o scrisoare confidențială, unde mi se spune
ca să cer orice sacrificiu de la el, și nu va refuza a mi-l împlini, numai
să-l ajut să-și poată ajunge scopul, că are simțuri curate. Deci te rog,
dacă îți este prin putință, roagă pe fratele Nitya, descoperindu-i, în cît
cugeți, motivele, ca să stăruiască aplicaria lui în milițția românească.
El știe italienește bine, franțozește binișor, e un gladiator foarte bun și
informator (Obrister) de recruți dibaci, cari însușiri îl pot mult re-
comînda.

Aicea circulase o listă de föspani cari se zice că ar fi denumiți, afară de 4 carii se vor da românilor.

Miko [10] ar avea, după știrea ungurilor, să vină aicea în 28/12 și va compune guvernul cel nou, care va intra în luna lui marțiu în viață.

Ți-am scris destule. Fii sănătos cu toți ai d-tale,

Vasici.

Cu Cornelia? [11] Da, dar cum și unde? Uitasem: polițaiul cel mare,
și cel peste dînsul, m-a întrebat că mai scrii ceva, și eu am zis că scrii,
arătîndu-le unii articuli cari nu fură refăcuți./ 59*v*

Voi trimite cît [de] curînd un articul interesant, din condeiul lui
Grim [12]./ 58

---

[1] Vezi nota 9 la scrisoarea precedentă.

[2] George Anghel, cf. nota 9 la scrisoarea XVII.

[3] *Ioan Bran de Lemény*, secretar al Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848, membru al Comitetului național de la Sibiu. În 1861 este numit căpitan suprem al Districtului Făgăraș. Deputat în Dieta din 1863—1864 de la Sibiu și în Senatul imperial din Viena, în 1865.

[4] Andrei Șaguna.

[5] *Dimitrie Moldovan*, 1811—1881, jude primar în Comitatul Hunedoara, adjunct al comandantului Districtului din Alba Iulia, din 1853 comisar cl. I la Orăștie, iar din 1861 secretar al Cancelariei aulice din Viena.

[6] Al. Sterca-Șuluțiu?

[7] Cipariu?

[8] G. Anghel este acuzat pe nedrept că ar fi fost renegat. Vezi George Bariț, *Părți alese* ..., III, p. 514—515 (scrisoarea lui Al. St.-Șuluțiu către Bariț, trimisă din Viena și datată 14/2 decembrie 1860).

[9] *Barbu Cepescu*, negustor brașovean.

[10] *Mikó Imre*, 1805—1876, președintele Gubernului transilvan între 1860—1861.

[11] Fiica lui Vasici.

[12] Autor neidentificat, care voia să rămînă anonim. Cf. scrisoarea următoare.

XX

Sibiu, 21/12 (1)860

Domnul meu!

Iată articulul promis. Auctorul lui este acela pre care ți l-am numit
în scrisoarea de ieri, care însă vrea să rămînă necunoscut. El ar trebui
să iasă, din condeiul unui român din Ardeal, în *Gazetă*, apoi de aci în
gazete germane. Poate că nu vă va plăcea unde diferem de programul
Brașovului, dar eu cuget că aceasta nu face nimica unei programe, și
păreri pot fi mai multe [1]. / De ce vrea auctorul lui să iese nainte în romă-
nește este cauza că articulul din Cluș, edat în *O[st] Deutsche Post* [2] tot 60
de acest auctor, s-a zis că a ieșit din condei german plătit. Dacă îl veți
întrebuința, trimite-l îndărăpt, ca să iese și în *Bote* [3], ca scos din *Gazetă*.
Auctorul este gata a ne mai da din cînd în cînd, și acuma a trimis la
Allgemeine [4] unul foarte frumos. Acolo unde vorbește ca un străin de
noi ar trebui să vorbească auctorul român.

60v Cele împărtășite latinește în scrisoarea din urmă sînt urîte, dar / de
crezut. Abia îmi spune d-l Cepescu [5] că au venit epistole anonime mitropolitului [6]
și lui Axente [7], tot în feliul acesta.

Ce zici de petițiunea românilor? [8] Eu o aflu bine lucrată și motivată cumsecade ceea ce am fost trimis noi, iară aci figurează că anexa a fost scurtă și puțin motivată, cu toate că se aud glasuri că nici această petițiune nu ar fi bună, ba unii iau argumentațiunele ei în rîs.

Ungurii de aici știu toate cele ce se fac, prin Viena și aicea, din
61 partea noastră, și le îm/prăștie cu augment. Zilele acestea se răspîndi
famă pe aicia că episcopul [9] ar fi căpătat o scrisoare de la Cuza [10] și
noi proclamațiuni să nu ne opunem gubernului unguresc, și mai vîrtos
uniunei, că aceasta nu va aduce sminteală. Mă întrebară la prezidiu,
și eu le arătai articulul din *Național* [11].

Nu am căpătat încă *Gazeta*, ca să citesc lecțiunea dată lui *Quartalschrift* [12],
care făcu întipărire bună și la străinii nesași. S[ch]merling [13]
telegrafi[e] sinodului săsesc că cauza despăgubirei dișmelor se va deslega
favoritor. Doi deputați pleacă în 28/12 la Viena, Ranicher [14] și
popa din Sighișoara. Etc.
61v

Vasici./

---

[1] În timpul frămîntărilor politice ocazionate de revenirea la perioada constituțională („regimul liberal“), fruntașii români au formulat mai multe proiecte de programe naționale și politice — la Sibiu, Orăștie, Alba Iulia, Brașov etc. — în care se exprima poziția față de noile acte constituționale și se formulau revendicările națiunii române (George Bariț, *Părți alese ...*, vol. III, p. 63—64. Proiectele publicate în Teodor Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, ed. a II-a, p. 132—140).

[2] *Ostdeutsche Post*, periodic german.

[3] *Siebenbürger Bote*, periodic săsesc din Sibiu cu tendințe conservatoare.

[4] *Allgemeine Zeitung*, periodic german din Augsburg.

[5] Barbu Cepescu, cf. nota 9 de la scrisoarea precedentă.

[6] Al. Sterca-Șuluțiu.

[7] *Ion Axente Sever*, 1821—1906, prefect în revoluția din 1848—1849. A luat parte la mișcarea politică și culturală a românilor din Transilvania pînă la sfîrșitul vieții.

[8] Petiția din 7 noiembrie 1860, prin care i se cerea Împăratului să numească un cancelar român, iar conferința „mixtă“ să se întrunească la Alba Iulia sau Sibiu (George Bariț, *Părți alese ...*, vol. III, p. 64). Printr-o nouă petiție, adresată la 10 decembrie 1860, se cere permisiunea întrunirii românilor într-un congres național (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 141).

[9] Andrei Șaguna.

[10] Al. I. Cuza.

[11] *Naționalul*, bisăptămînal bucureștean, a apărut în anii 1857—1861, sub redacția lui Vasile Boerescu, apoi a lui I. D. Bălășescu și, în sfîrșit, a lui Aristide Pascal. A acordat o atenție permanentă situației românilor transilvăneni, în rîndul cărora era citit cu interes. G. Bariț a fost colaborator al *Naționalului*. Vezi Gr. Chiriță, *Periodicul bucureștean „Naționalul“ (1857—1861) și problemele Transilvaniei*, în *Studii*, tom. 25, 1972, nr. 1, p. 81—96.

[12] *Siebenbürger Quartalschrift*, periodic german din Sibiu, redactat în anii 1853—1860 de profesorul Heinrich Schmidt (1815—1870). Vezi Joseph Trausch, *Schriftsteller — Lexicon oder biographischliterärische Denk — Blatter der Siebenbürger Deutschen*, Kronstadt (Brașov), 1871, p. 205—207. În această perioadă, în presa germană au apărut atacuri scrise de sași conservatori la adresa românilor,

la care G. Bariț răspunde cu demnitate. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 59, p. 244—245 și nr. 60, p. 248—249; George Bariț, *Părți alese ...*, vol. III, p. 69.

[13] A. Schmerling. Vezi scris. XVIII, n. 6.

[14] *Jakob Rannicher*, deputat al sașilor din Transilvania, jurist.

XXI

Sibiu, 26/12 (1)860

Domnul meu !

Cu plăcere te înștiințez că de cînd a trecut Popazu [1] pe aicea și
ne-a descoperit cîte ceva, s-a schimbat mult în casa cutare. Asară avui
ocaziune a vorbi multe, citindu-i scrisoarea din 23, cu anexul, ce fură
bine primite, și apoi mai ad[ă]ogai și din celelalte scrisori, ca cînd le-aș
fi citit de la fratele Andrei [2]. Ei bine, de ce, dară, nu m-ai prevenit,
fiindcă d-lor știu cît sunt eu aici de vulnerabil? / 62

O copie din anex se va trimite astăzi d-lui ministru S[chmerlin]g [3], în nex cu cele ce au ieșit în *O[st] [Deutsche] P [ost]*[4] și cu vorbele ce se lățiră pe aicea, că e[piscopul] [5] ar fi primit de la Cuza o epistolă unde îi amenință să nu se opună uniunei cu Ungaria etc. [6] Toți ai noștri, afară de unu-doi mai precauți, se speriară de cele ce se fac din partea confraților maghiari.

D[omnul] M[oldovan] de la Orăștie [7] îmi scrie că mîne sau poimîne
va sosi și m[itropolitul] [8] din Viena, și că el l-ar persvada [9] să treacă
pe aicea, dacă ar ști că va fi bine primit. Eu îi și răspunsei că / noi 62v
toți dorim să-l vedem între noi. Apoi mai știi ce? Tot acest amic a
primit de la a doua persoană de aicea o epistolă privată, unde îl face
atent la o ordinăciune și îi zice că cel mai mare ar fi văzut subscrierea
lui în petiția noastră, și că ar fi trebuit să nu fie făcut aceasta. Nouă
pînă acuma nu ne-a venit nimica. Iată ce e amploiatul, ca frunza pe apă.

Ți-am scris prin d-l Cepescu [10] multe, știu că le vei fi primit. Acuma
îți mai însemnez în privința articulului german, că auctorul lui m-a
rugat ca să-i dau de știre / cînd va ieși, ca să scrie unchiului său, cons[ilier] 63
de ministeriu la Min[isteriu] poliției și să-l facă atent; apoi a
făcut și el, ca german, pentru gazete străine, o recensiune asupra lui
și asupra tuturor articulilor ieșiți pînă acuma din partea noastră. Dacă
nu vă învoiți cu toate, mai schimbați sau puneți voi; numai de ar
ieși, că mai avem să așteptăm de la el.

Mă întrebă și despre bărbații noștri cei mai aleși, ca să-i facă cunoscuți tot acolo, cu jurămînt că aceasta o face din cugetul cel mai bun, pentru că vede că suntem atacați de toate părțile. Așadar, cravalurile începură. Vezi bine că cu organismul nou au să urmeze lucruri nouă.

Adio.

Sănătate la ai d-tale și fratelui Iacob [11]. Ce a pățit, aceasta o așteptam eu.

Vasici/ 63v

[1] I. Popazu. Vezi scris. V, n. 7.
[2] A. Mureşanu.
[3] Cf. nota 13 de la scrisoarea precedentă.
[4] Cf. nota 2 de la scrisoarea precedentă.
[5] Andrei Şaguna.
[6] Cf. nota 17 de la scrisoarea XVII.
[7] Cf. nota 5 de la scrisoarea XIX.
[8] Al. Sterca-Şuluţiu.
[9] Sfătui.
[10] B. Cepescu. Vezi scris. XIX, n. 9.
[11] Iacob Mureşanu.

XXII

Domnul meu ! Sibiu, 1/1 (1)861

Vei aştepta răspuns de la mine la preţuita scrisoare din 24/12. Am priceput toate, dar de am putea vorbi faţă în faţă, apoi ţi-aş spune mai lămurit multe care eu bine le prevăd, căci îmi cunosc oamenii, de nu vor intra la mijloc oareşicare împregiurări. Însă despre aceste, cum zic, în faţă, căci îmi promiseşi că vei veni încoace şi, precum vei vedea mai la vale, vei trebui să vini.

Sîmbăta trecută ne telegrafi Moldovan din Orăştie [1] şi Gusti din Belgrad [2], că duminecă vine mitropolitul [3] încoace, după ce eu mă
64 înţelesesem cu Moldovan [4] să-l mişte încoaci. Deloc se făcură / pregă- tirile cuviincioase pentru primirea unui oaspe atît de înalt şi capul deputaţiunei române. Duminecă ieşiră ca la 30 de iurişti călări, cu steag naţional tricolor, înainte. Episcopul nostru trimise pre p[ărintele] protosincel cu căleaşa cu patru cai, ca să întîmpene pe escelenţia-sa mitropolitul la Crestiani [5], să-l poftească în acea caleaşcă şi totodată, pe altă zi, la prînz [6].

La ¹/₂2 ieşii şi eu cu Măcelariul [7] şi Bologa [8], şi ne întîlnirăm pe la 4 ore la Cristiani. Drumul era tare rău pentru neaua cea mare. Eu trimisei pe flăcăii călăreţi înainte, şi aceştia întîlniră pe escelenţia sa cînd se pogora de pe dialul Săcelului şi aşa îl petrecură între vivaturi
64ᵛ pînă la Cristiani, unde îl aşteapta poporul şi noi, cu vivaturi / răsună- toare. P[ărintele] protosingel îi ţinu o cuvîntare foarte potrivită, şi es- celenţia-sa mulţămi pentru întîmpinare şi bună primire, apoi plecarăm mai departe, suindu-se escelenţia sa în caleaşca episcopului nostru. Pe la 5 ¹/₂ ajunserăm la Sibiu, subt neîntrerupte vivaturi, la „Coroana Un- gariei“, unde îl aşteptară vreo cîţiva amploiaţi români de aicia.

La 8 ore, tinerimea îi aduse o serenadă cu facle. Conductul ieşi din Seminariu, merse prin piaţul mare şi Uliţa măcelarilor; în drept cu Episcopia, stătu şi strigară de repetate ori: „Să trăiască!“; apoi de aici, vezi bine, cu *Marşul lui Mihai* şi *Hora Unirii*, drept quartirul mitro- politului, unde iuristul Străvoiu [9] îi ţinu o cuvîntare frumoasă, la care răspunse bătrînul foarte ni/merit, zicînd că românii au erezit de la stră- bunii săi alipirea către domnitori, amiciţie şi frăţietate către conlocui- toarele popoare etc., etc. Şi tocmai cînd vorbea aceste, iată o sanie cu

doi cai albi şi, cum se zice, cu nişte unguri într-însa, strigă, trecu şi vru să străbată printre făclii, însă tinerii înfocaţi o întoarse aşa iute îndărăpt, cît aceia d-abia scăpară prin fuga cailor de nu luară cu flambourile peste cap.

Ieri se făcură vizitele cuviincioase, apoi la 3 ore fu prînz mare la episcopul nostru, unde luară parte toţi românii inteligenţi. Episcopul nostru rădică un toast de tot nemerit pentru Împăratul şi escelenţia sa mitropolitul, apoi acesta pentru episcopul nostru, apoi Fulea [10] pentru înfrăţirea românilor şi îndelunga viaţă a capilor bisericeşti. Amin!

După aceea avurăm conferinţă pînă la ¹/₂ 9, şi se otărî să ne adunăm în 10 ianuariu aicea [11]; pentru de a dobîndi voie, merg astăzi amîndoi episcopii la principele [12]. Schmerling [13] ne-au dat voie. / Astăzi 65ᵛ la 4 iarăşi ne adunăm.

Mai primii o epistolă de la Moldovan [14], cu alta către mitropolitul. Îmi zice: „De nu vei fi chiemat pînă acuma pe Bariţ, deloc îl cheamă, că un lucru interesant, de mare importanţă, este de la Viena venit. Bate în interesul nostru naţional afund“.

Mă bucur din inimă că mai ajunsei să văd şi aceasta. Apoi celelalte le vom mai suferi, căci cînd sufer toţi pare că nu e prea greu. De tactica mitropolitului îmi place.

Bran [15], Puşcariu [16], vorbiră bine. Arduleanu [17] făcu greotăţi. El şi Dunca [18] sunt consiliari de guvern.

D-ta faci cu Nelica [19] cum a făcut Cer/mena [20] odată cu mine. Să-mi 66 crezi, domnule, că ea este româna cea mai înfocată, însă neavînd praxă în vorbire, nu se poate esprima cum ar dori. Apoi eu m-am învăţat rău, că nu pot cu ei a vorbi altă limbă decît cea germană. La Timişoara, Cermena şi Lazarini [21], amîndoi români buni şi vorbesc sîrbeşte, dedîndu-se încă din şcoală.

Auzim că Banatul şi Voivodina s-a adnexat [22].

Adio. Sănătate la toţi,

Vasici.

Dusei scrisoarea. Îmi zise că Moldovanu primeşte secretariatul de culte.

Apoi veni episcopul nostru şi, luîndu-l, merseră la principele, unde stau mai bine de ¹/₂ oră.

Ungurii să se fie declarat că pe cei compromişi români nu-i vor aplica./ 66ᵛ

---

[1] Cf. nota 5 de la scrisoarea XIX.
[2] Augustin Pop, protopopul unit al Albei Iulii.
[3] Alexandru Sterca—Şuluţiu.
[4] Dimitrie Moldovan.
[5] Descrierea primirii lui Al. Sterca-Şuluţiu în *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1860, nr. 61, p. 254 (corespondenţa *Mitropolitul român Alexandru St.—Şuluţiu în Sibiu*). Relatarea este, cu modificări neînsemnate, cea din scrisoarea lui Vasici, de unde a fost preluată.
[6] Cristian, localitate în judeţul Sibiu.
[7] *Ilie Măcelariu*, 1822—1891, om politic, luptător pentru drepturile sociale şi naţionale ale românilor transilvăneni. Tribun în timpul revoluţiei de la 1848—

1849, consilier de tribunal în Sibiu, apoi jude regesc al Scaunului Mercurea. A participat la toate acțiunile politice ale românilor în anii regimului liberal. Deputat în parlamentul din Budapesta. A avut un rol important în organizarea Conferinței naționale de la Mercurea din 7–8 martie 1869. Președinte al Băncii „Albina“ din Sibiu.

[8] *Iacob Bologa*, notar al Adunării din 3/15 mai 1848 de pe Cîmpia Libertății, consilier de tribunal și la Curtea de apel, protonotar la Tabla regească, consilier gubernial și la Cancelaria aulică de la Viena.

[9] *Nicolae Străvoiu*, avocat.

[10] Moise Fulea. Vezi scris. XIV, n. 4.

[11] Se referă la Congresul național al românilor din Transilvania, care și-a desfășurat lucrările la Sibiu în zilele de 1/13–4/16 ianuarie 1861. Vezi *Protocolul ședințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 pînă în 4/16 ianuariu 1861 la Sibiu*, Brașov, 1861. Publicat și în George Bariț, *Părți alese ...*, vol. III, p. 70–84.

[12] Fr. Lichtenstein, cf. nota 19 la scrisoarea XVII.

[13] A. Schmerling. Vezi scris. XVIII, n. 6.

[14] Dimitrie Moldovan.

[15] Ioan Bran de Lemény i. Vezi scris. XIX, n. 3.

[16] *Ioan Pușcariu*, 1824–1913, om politic, fruntaș al românilor transilvăneni. A luat parte activă la acțiunile politice din Transilvania. În 1861 îndeplinea funcția de pretor cercual al Cercului Veneția, fiind numit apoi prefect al Comitatului Cetatea de Baltă. Istoric de orientare romantică. Lucrări principale: *Comentariu la Prea Înalta Patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardeal, lucrat pentru poporul român*, Sibiu, 1858, 2 vol.; *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu, 1892–1895, 2 vol.; *Fragmente din istoria bisericească a românilor*, Sibiu, 1903; *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, 1904–1907, 2 vol.; *Notițe despre întîmplări contemporane*, Sibiu, 1913. Vezi Ștefan Pascu și Eugen Stănescu, *Istoriografia modernă a României. Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, în *Studii*, XVII, 1964, nr. 1, p. 145.

[17] I. Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.

[18] *Paul Dunca*, 1800–1888, secretar al Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848. În anul 1861, numit consilier la guberniu. Membru fondator al „Astrei“.

[19] Cornelia, fiica lui Paul Vasici.

[20] *Petru Cermena*, 1804–1882, fruntaș al românilor bănățeni. În 1848 a fost ales căpitan al cetății Timișoara. A întreținut relații de prietenie cu Vasici. Corespondența lui P. Cermena către P. Vasici publicată în Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49*, vol. II, Sibiu, 1944, p. 508–510 și I. D. Suciu, *Știri românești privitoare la revoluția sîrbilor din 1848*, în *Revista istorică română*, vol. XVII, 1947, fasc. I–II, p. 121–130.

[21] *I. Lazarini*, fruntaș român bănățean.

[22] În pofida dorinței românilor bănățeni de a avea un căpitanat autonom, cu limba oficială românească, prin rezoluția din 27 decembrie 1860 împăratul Francisc Iosif, satisfăcînd pretențiile aristocrației maghiare, a decretat reîncorporarea Banatului la Ungaria (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 61, p. 254; George Bariț, *Părți alese ...*, vol. III, p. 66; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, ed. a II-a, Sibiu, 1904, p. 181).

XXIII

Sibiu, 7/1 (1)861

Domnul meu !

Să nu faci altmintrilea, ci să vini pe duminecă, căci altfeli tocmai gurile cele stricate ar striga mai mult asupra d-tale. Eu vă aștept pe sîmbătă, cu părintele Popazu [1], la mine. Dacă ți-e îndemînă, să aduci și pe d[omnișoara] Victoria [2]. S-ar bucura fetele mele, care mă însărcinară să-ți scriu aceasta.

Eu împărtășii cele scrise cu d-l g[uvernator] [3], și îmi zise că ai
face rău să nu vini, și să nu te uiți în gura nimănui, ci să pășești mai
departe. Apoi, ar vrea și d-lui să se înțeleagă cu d-ta. Mai vorbii și
cu de ai noștri (Bologa [4], Papiu [5] etc., etc.) și toți te roagă să vini.
Tim/purile sînt grele și puseciunea noastră se face tot mai critică. D-ta 67
ai lucrat pentru popor necontenit, d-ta ți-ai căpătat la el meritată încredere și stimă, și pentru aceea ar trebui toți să se surprindă dacă ai refuza a lua parte la dezbateri pentru soartea națiunei în momentul cel mai însemnat. Dar de ce mai înșir eu unele și altele? D-ta nu poți să te retragi, căci ești omul dorințelor și bărbatul poporului. Așadară, vă aștept de sigur [6].

Astăzi prînzește escelenția-sa mitropolitul la episcopul nostru [7]. Voi lua parte și eu.

Noutăți însemnate nu avem, decît auzim că Kömény [recte = Ke-
mény] [8] este în Cluș, și cătră finea lunii / aceștia se vor ținea conferin- 67^{v}
țele [9], care vor sta din 40 de bărbați: 8 ung[uri], 8 secui, 8 sasi, 8 rom[âni] și 8 din ceilalți, și că de la 1^{a} martiu vor fi toți amploiații disponibili, cari nu știu ungurește. Mai departe, auzim că Schmerling [10] o să-și deie dimisiunea.

Declararea principelui Cuza în privința neutralității au produs aicea cea mai plăcută întipărire. E bună și pentru noi, căci vor mai înceta a ne negri în colori posomorîte, cum sunt inimele cele rele.

Astăzi e tîrg de țară. Ieri erau 15 grade frig, dar cu seară porni o boare călduroasă și sui termometrul la 3° pozitive. Acuma curge apa pe uliți și împiedecă pe bieții oameni în trebile sale.

Multă sănătate la ai d-tale de la noi toți, și te așteptăm cu dor.

Al d-tale sincer amic,

dr. Vasici./ 86

Veniră niște iuriști la mine și mă întrebară că e adevărat cum că nu vei veni, căci ei vreu a-ți scrie. Eu le zisei că eu tocmai îți scrisei și cred că nu se va adeveri ce au auzit ei [11].

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgiu Bariț, în Brașov / Kronstadt.

---

[1] I. Popazu.

[2] Victoria, fiica lui G. Bariț. Între copiii lui Bariț și Vasici au existat, ca și între părinți, relații de caldă prietenie. Vezi și nota 5 la scrisoarea XXXV.

[3] Fr. Lichtenstein.

[4] Iacob Bologa. Vezi scris. V, n. 6.

[5] Alexandru Papiu Ilarian. Papiu Ilarian se afla în acea vreme în Principatele Române, îndeplinind funcția de jurisconsult al Moldovei. Conducător al revoluției pașoptiste transilvănene, Papiu Ilarian s-a interesat îndeaproape de soarta celor rămași pe pămîntul cezaro-crăiesc, în Transilvania, unde, în urma revoluției, românii aveau aceeași situație politică din timpul Stărilor și Ordinilor. Anul 1861, an al maximei „liberalizări“ politice în Imperiul habsburgic, corespunde cu anul celor mai intense eforturi depuse de fostul tribun de la 1848 pentru drepturile românilor din Transilvania. Este anul cînd publică valoroasa sa lucrare *Independența constituțională a Transilvaniei* și cînd expediază foștilor luptători din Transilvania

o serie de epistole conținînd sfaturi de conduită politică în noile condiții ale „liberalizării" (Vezi Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I—II, Cluj, 1972). Scrisoarea lui Vasici aduce prețiosul amănunt că Papiu Ilarian a întreprins chiar un drum în Transilvania, spre a se sfătui — desigur în condiții cvasilegale — asupra chestiunilor politice importante.

[6] Bariț a sosit la Sibiu și a participat activ la lucrările Congresului național din ianuarie 1861.

[7] Alexandru Sterca—Șuluțiu la Andrei Șaguna.

[8] Fr. Kemény. Vezi scris. XVII, n. 2.

[9] Vezi nota 16 la scrisoarea XVIII.

[10] A. Schmerling. Vezi scris. XVIII, n. 6.

[11] Adaosul, după semnătură, e pe coperta scrisorii. Epistola mai poartă și următoarea însemnare a lui Bariț: „Epistolele lui D. Vasici".

XXIV

Sibiu, 30/18 ianuar. (1)861

Domnul meu !

După ce plecară toți [1], se mai auzea ici colea cîte un glas, că aceasta
și aceea nu a fost bună, că ăla și ăla își dede aer de dictator, că protocolul nu e perfect, că secretarii nu și-au împlinit datoria etc.

Cele două petiții se făcură, se subscriseră aicea, apoi se trimiseră
la Blaș, cu acea rugare ca să le ducă un canonic la Viena [2]. Dară aceasta /
69 neputîndu-se face, hîrtiile se trimiseră lui Axente [3] la Alba Iulia și se
pofti episcopul să trimită și el pe cineva. Axente telegrafă că învoieș-
te-se Sibiu[l] cu conclusul din Blaș? De aicea se răspunse că nu, și să se
trimită deloc hîrtiile încoaci. Axente le trimise aseară, cu aceea că dacă
sîntă friculița a celor ce încungiură mai aproape pe episcopul ar fi cauza
neîncrederii în el, atunci s-ar vătăma toată națiunea. La aceasta răs-
69v punse episcopul foarte modest./

Hîrtiile sunt acuma aci și poate se vor trimite pe alt drum.

Ne speriaserăm auzind că Șuluțiu e bolnav rău. Duseseră pe Szabo,
de aici [4], dar îi e mai bine. Eu zic numai acuma să mai știi.

Aici se can aude că magiarii vor să facă o serenadă capului nostru
de aici [5] și să-i de[a] un banchet. De nu aici, la Bălgrad [6]. Magiarii sunt
tare mulțămiți de purtarea lui, deși prin gazete îl can scarmănă. Oare
cine să fie dat magiarilor protocolul conferințelor noastre și să-i fie
70 informat din fir în păr, cum se văd că sunt?/

Eu sunt mult îngrigit pentru esistința mea [7]. Episcopul orice, numai
postul în care mă aflu nu l-ar mai suferi. Eu, după ce nu aflu alt post
amăsurat caracterului meu, voi trebui să mă retrag și să merg în pensie.

Prietenul din Galiția a sosit ieri aicea și mîne pleacă la Brașov. De
vei merge în țară, te rog caută să mă scapi, ori într-un fel ori în altul,
de grija aceasta, ce mi se face nesuferită.

Ți-a scris și episcopul. Dobran [8] m-a înștiințat că hîrtia către prin-
țul [9] s-a trimis de-a dreptul lui.

Fiți cu toții sănătoși.

Al d-tale amic,

70v

Vasici. /

2. Tocmai primii scrisoarea a 3^a și îți mulțămesc pentru cele împărtășite, prin care m[i]-am lămurit dubietatea.

Să vorbim sincer. Eu iată cum văd lucrul, și cuget că nu voi greși.
S-a văzut lipsă de o deputațiune la Viena:

„— Ia-n [fă] bine să ne conduci.

— Nu pot, că sunt bolnav. Lasă să meargă altu".

Ăsta primi, și cu aceasta se revărsă o bucurie între toți românii,
carii nu aveau altele îndărăpt decît deputațiunea. Aceasta poate / că 71
cășună o grije ca ăla să nu capete vreo popularitate mai mare. Vine la
Orăștie; se bolnăvește; acuma e bine; nu vru să meargă; să meargă
dară cel de la Gherla; ăsta nu merge; și mai bine; ăsta pleacă; va face
vreo treabă; nu e bine, să căutăm nod în papură [10]. Aceasta se află în
articulul de la Blaș și în scrisoarea menționată. Ia-n bine, scrie ăluia
ungurește și laudă-i timpurile cele bune ce erau subt ei. / 71v

Astfeli e moartea noastră sigură, dacă acei ce pot nu vor ieși cu
medicini zdravene. Quod non curat medicamen, ferrum curat [11]. Dacă
un cap al bisericei, fără să fie provocat și fără nici o mai departe consfă-
tuire, recomandă doi bărbați — altfel buni și cu merite — ca să împace
pre cei neuniți, atunci denumirea lor a împăcat toate pretensiunile
acestor[a] și nu mai avem ce umbla după nimic./ 72

Asta nu e princip, ci e pripeală, care a stricat și va strica orișicînd
cauzei cei drepte și sînte a națiunei noastre. Din acestea vei vedea ce
este de făcut. Bate unde trebuie, dar știi: Prelschuss [12], să nu dai de-a
dreptul, dar tot să usture, și să potrivești la timpul său.

Vasici./ 72v

Cine e I.N... n care răspunde așa bine criticului petițiunei noastre?/ 69r

---

[1] Vezi nota 11 la scrisoarea a XXII-a.

[2] Cele două petiții votate de Conferința națională de la Sibiu cuprindeau revendicările românilor și au fost înaintate Împăratului în iunie 1861. Petițiile publicate în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 211—215.

[3] *Axente Sever*. Vezi scris. XX, n. 7.

[4] Șt. Szabó, medic în Sibiu.

[5] Andrei Șaguna.

[6] Alba Iulia.

[7] O dată cu reorganizarea politico-administrativă a Transilvaniei s-a desființat și instituția consilierilor școlari. Cu data de 15 aprilie 1861 a încetat și activitatea de consilier școlar a lui P. Vasici, fiind pus în disponibilitate. Urmările negative ale acestei măsuri n-au întîrziat să se arate. Așa cum afirmă Bariț, „școlile, din cîte apucaseră a se înființa în cei 10 ani, cădeau cu repeziciune uimitoare" (George Bariț, *Părți alese* ..., vol. III, p. 139). În urma cererilor unanime ale conducătorilor români transilvăneni, în octombrie 1862 Vasici a fost reactivat în funcția de consilier școlar (*Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 80, p. 318). De acum încolo, însă, Vasici va întîmpina tot mai mult opoziția lui A. Șaguna, pe tema autonomiei școlii confesionale românești. Vezi și nota 3 la scrisoarea II.

[8] *Ioan Dobran*, funcționar superior român la Viena.

[9] Fr. Lichtenstein. Vezi scris. XIII, n. 7.

[10] Persoanele subînțelese sînt Al. Sterca-Șuluțiu, A. Șaguna și episcopul unit al Gherlei Ioan Alexi.

[11] Traducere: „Ce nu vindecă medicamentul, vindecă fierul".

[12] Lovitură ricoșată.

XXV

Domnul meu ! Sibiu, 5 febr. (1)861

Nu ți-am retrimis deloc scrisoarea d-lui Maiorescu [1], căci așteptai
să-ți scriu cevași și despre cele ce au să se facă în Alba Iulia [2]. Aseară
fusei la bătrînul și îmi citi o cuvîntare care vrea să o spună în adu-
nare [3]. E foarte bună, și eu — zicînd că va răsuna în toate unghiurile
73 locuite de români — îl îmbărbătai / să o spună asta în limba romă-
nească; dar s-a pregătit — de se va cere — să o tălmăcească și magia-
rește.

La reflexiile din *Gazetă* în privința cercetării lui Gojdu [4], îl între-
bai: oare este cu putință să vină acesta? La care îmi răspunse că nu,
iar de ar veni totuși, atunci negreșit că trebuie să fie însărcinat de voi.
Dar ad[a]ogă: „— De mi-ar da toate comoarele lumii, eu nu voi face
împotriva voinței și dorinței națiunii mele“. „— Așa e, Eselență, co-
moarele trec, dar renumele bun este păstrat pentru istorie. Eselen-
73v ția / voastră sunteți al istoriei, și de aceea aveți a îngriji ca să vi se
mărească numele, spre lauda națiunii întregii. Cînd vorbiți Eselenția
voastră, vorbesc 600.000 români.“

Pe urmă îmi arătă — sub rosa — că a primit o cocardă ungurească
cu 1848, într-o scrisoare în care e rugat de mai mulți să o poarte la
Bălgrad [5]. Scrisoarea nu e subscrisă. Se rîse și o puse la o parte. Mai
departe, îmi spusă că au înțeles cum că 500 români vor să-l întîmpine,
și de aceea nu va spune cînd pleacă (sîmbătă pe la 9 ore), ca să ocolească
zgomotul.

74 Hîrtiile s-au trimis / și pe joi vor fi în mîna Împăratului [6]. Cance-
laria aulică transilvană ne-a încuviințat Societatea pentru cultura
limbii etc. [7]

Îți mulțămesc pentru cele împărtășite și mă rog să scrii și dom-
nului Maiorescu mulțămirea mea; văd că nu e mult de a spera. De
i-ar spune și lui căci, cum îmi spuse, s-a adresat cu o petițiune către
Vodă [8].

Din scrisoarea ce ți-am trimis-o, vei fi priceput îngrigirea mea, care
crește cu atît mai tare, cu cît văd că trebile se încurcă tot mai tare,
și mă tem că nu vom scăpa fără sînge, precum bine a observat d-l Maio-
rescu [9].

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Vasici.

74v M-am bucurat de cele ce am citit din Brașov./

---

[1] Ioan Maiorescu.

[2] E vorba de Conferința „mixtă“ de la Alba-Iulia. Vezi nota 16 la scrisoarea XVIII.

[3] Cuvîntarea rostită de A. Șaguna în ședința din 12 februarie 1861 a conferinței de la Alba-Iulia. Publicată în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 247—248.

[4] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 6, p. 25. Într-o corespondență datată „Timișoara, 18 ianuarie 1861“, referitoare la sosirea noului comite suprem al Comitatului Caraș, Emanuil Gojdu, autorul corespondenței, adaugă următoarea

informație: „Se vorbește cum că d-l comite suprem Emanuel Gojdu ar avea o misiune în Ardeal, unde se va întîlni în Sibiu cu ... Șaguna“. Comentîndu-se această știre în *Telegraful român*, IX, 1861, nr. 4, p. 15, se afirma: „Nu știm încît e adevărată știrea aceasta, totuși la noi mulți în multe feliuri o comentează. Unii vreau cu rădicarea mitropoliei greco-orientale în Ardeal, alții cu uniunea Ardealului cu Ungaria a o aduce în încopciere“. În încheierea notei se spunea: „Nouă aici în Sibiu ne este cu totul necunoscută faima aceasta“.

[5] Alba Iulia.

[6] Este vorba de propunerile conferinței regnicolare de la Alba-Iulia. Vezi George Bariț, *Părți alese ...*, vol. III, p. 92; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 260.

[7] *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* („Astra“).

[8] A. I. Cuza.

[9] În Transilvania perioada de tranziție de la emiterea diplomei din octombrie 1860 și pînă la instaurarea deplină a regimului „liberal“ s-a caracterizat printr-o activitate febrilă în toate cercurile politice (*Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 190). Totodată ea a cunoscut și momente de nesiguranță și tensiune. „După răsturnarea sistemei absolutistice și apucarea feudalilor deasupra — scrie G. Bariț — funcționarii puși în disponibilitate se întrebau fiecare ce are să se aleagă din ei și din familiile lor. Mulți din ei se temeau de o răzbunare cumplită (Vendetta) ...“ (George Bariț, *Părți alese ...*, vol. III, p. 69).

XXVI

Sibiu, 19/7 fevr. (1)861

Domnul meu !

Însărcinat de Eselenția-sa [1], viu a te încunoștința cum că Minis-
teriul afacerilor dinafară a împărtășit Eselenției-sale că a însărcinat pre
consulul din București să meargă în persoană și să ducă hîrtia sinodului
în privința Merișenilor [2], care a și împlinit această însărcinare, și arată
că prințul / Cuza s-a esprimat că știe despre această petiție. Fiind însă 75
Mereșenii acuma moșie mitropolitană, nu o va putea da mitropoliei
ardelene, dar va stărui la Cameră ca să se dea o desdăunare potrivită.
Aceasta spre informarea d-tale, mergînd la București sau scriind cuiva.

Mare ne-a fost bucuria auzind că românii au votat compact la
Bălgrad [3]. Cînd a sosit telegramul, eram la prințul [4] la bal, unde văzui
cum / se bucurau toți și mă felicitau, spuindu-mi că românii „sind po- 75v
litisch disziplinirt“ [5]. Sasii turbă asupra celor trei: „Drei Sachsen sind
in das ungarische Lager übergangen: Stebriger, Friedensfels und der
Vater des Hoffkonzipisten [6] (feciorul lui Conradsheim e concipist la
curte)“.

Precum îmi spune d-l Alduleanu [7], tendința românilor a fost să
impuie ungurilor, carii ne țin de / reacționari moralicește, și să le arate 76
că noi tot pe calea aceea dorim a cîștiga pentru noi atîta cît doresc și
ungurii pentru ei; și au impus. Mitropolitul nu a primit nici cuartier
nici prînz la episcopul catolic [8]. Mercuri a dat el membrilor și inteligințeiu
din Bălgrad [9] un prînz unde, cum îmi spune d-l Arduleanu, au vorbit
multe și s-au înțeles bine.

Auzim că nici Popazu nu primește föșpania [10].

Fii sănătos cu toți ai d-tale. Al d-tale amic,

Vasici./ 76v

[1] Episcopul Andrei Șaguna.

[2] Sinodul bisericii ortodoxe din 24–26 octombrie 1860 a adresat o rugăminte către principele Cuza și guvernul său pentru restituirea moșiei Merișeni, din județul Argeș, dăruită la 1700 de Constantin Brîncoveanu mitropoliei ardelene. Vezi Dr. Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna* ..., p. 258. Hrisovul pentru dăruirea proprietății Merișeni a fost publicat de A. Tr. Laurian în *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania (Magazin istoric*, III, 1846, p. 305). Vezi *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, vol. I, 1790–1850, partea a III-a, București, 1967, p. 1141.

[3] La Conferința de la Alba Iulia din februarie 1861, toți reprezentanții români au susținut proiectul de lege electorală pentru Dieta Transilvaniei prezentat de Al. Sterca-Șuluțiu, refuzînd să recunoască valabilitatea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, Vezi *Conferința regnicolară din Alba Iulia*, la Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 225–260; George Barit, *Părți alese* ..., vol.III, p. 90–98.

[4] Fr. Lichtenstein.

[5] Traducerea: „Sînt disciplinați în ale politicii".

[6] Traducerea: „Trei sași au trecut în lagărul maghiar: Stebriger, Friedensfels și tatăl concipistului de Curte". Cei trei sași au recunoscut valabilitatea legii din 1848, de încorporare a Transilvaniei la Ungaria.

[7] I. Alduleanu.

[8] Mitropolitul Alex. Sterca-Șuluțiu, la episcopul L. Haynald.

[9] Alba Iulia.

[10] Funcția de comite suprem.

XXVII

Sibiu, 25/2 (1)861

Domnul meu !

După ce mă rugai de Escelenția-sa[1] să-mi deie cópii de la petițiele
noastre îndreptate mai de curînd monarhului, îmi spuse aseară că le-a
decopiat și ți le va trimite ca astăzi. Poate că te va interesa să știi
cine le-a făcut și cine le-a dat. Le-a făcut episcopul, dar Arduleanu[2]
le-a modificat, precum le vezi, le-a trimis lui Dobran[3], și ăsta scrie că
77 le-a dat / Maiestatei-Sale care, semnîndu-le, a zis: „ich werde sie meinem
Ministerium zur Beachtung übergeben"[4]. Cum s-au dat și ce s-au făcut
nu știm, că după vreo cîteva zile ieșiră în jurnalele ungurești.

Noutăți mai de însemnat nu avem. Vineri se lăți faima pe aicea că unia s-ar fi sancționat de Împăratul[5]. Să fi văzut alergările ungurilor! Însă se teșicară, că nu a fost nimica.

Pentru cele ce ai reflectat asupra mea îți mulțămesc, dar mai
ascultă-mă o dată: noi subscriserăm circulariul că cu 15 aprile încează
77^{v} acti/vitatea noastră și așa cădem toți cu 1° mai în disponibilitate[6],
firește că și eu, și pentru aceea fiindcă un an tragem leafa întreagă,
nu-s nebun să merg mai nainte de finirea lui în pensie. Eu încă îmi
încred atîta destoinicie, că aș ști să duc un servițiu administrativ,
precum l-am și dus, și dacă am știut da ordinațiunei [recte: ordinațiuni]
în acești 10 ani, le-aș ști și pune în lucrare. Însă eu aș putea primi
numai un astfeli de servițiu unde nu ar veni pensiunea în întrebare,
și de aceea la un caz contrariu aș mai voi să merg eu cu jumătate,
78 840 f.C.M. decît să o perd. / Însă nici aceasta nu atîrnă de la mine, căci
cei în disponibilitate au să se aplice cam unde-i va așeza.

Îmi scrisă și tînărul nostru. A pățit-o rău, sărmanul. Dacă i-a făcut-o din București, apoi rău! Eu cuget că s-au prins epistola la Chizătău[7], unde a dat-o. Pe lîngă mulțimea de griji care mă impresoară în multe privințe, m[i]-a mai trebuit și aceasta. Eu îi voi scrie categoric să se lase de o idea ce nu se poate realiza. El îmi scrie că tocmai acum are cea mai bună speranță. Spune-m[i], nu-i nebun? Ba, așa! Dar dracul de amor l-a nebunit.

Sănătate la toți ai d-tale de la noi toți.

Eu sunt cel vechi,

Vasici.

Dacă vei pleca, fă-m[i] prin cineva cunoscut./ 78^{v}

---

[1] Episcopul Andrei Șaguna.

[2] Ion Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.

[3] Ioan Dobran. Vezi scris. XXIV, n. 8.

[4] Traducerea: „Am să le predau ministerului meu, să le aibă în atenție".

[5] Uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

[6] Vezi nota 7 la scrisoarea XXIV.

[7] Sat în jud. Timiș.

XXVIII

Sibiu, 16/4 aprilie (1)861

Domnul meu !

Îți împărtășesc un estras din scrisoarea oficioasă a gubernatorului[1]
în privința noastră, îndreptată cătră principele Lichtenstein[2], cu acea
rugare ca să faci un articul în care, după părerea mea, să se dovedească
lipsa acestui organ[3] la români în general, și la ambele confesiuni în spe-
cie; să se provoace ordinariatele sau, mai bine, sinoadele, ce au să se
țină în scurt timp de amîndouă părțile, / ca să arate necesitatea acestor 79
organe pentru școalele noastre în culori vii, să se arate pașii carii îi fac
școalele în acest scurt timp etc. Eu cuget că ele nu sunt în contra auto-
nomiei confesiunilor, ba din contră, tocmai autonomia cere ca trebile
școlare să se pună în mîna organelor române, și de confesiunea pe care
o va avea să o reprezenteze etc. Scrisoarea îți arată unde trebuie lovit.[4]

Ieri merse o deputațiune mai mare, de 100 bărbați din toate comu-
nele scaunului Sibiului, la comesul[5] și / îi spuseră mîhnirea și indigna- 79^{v}
țiunea pentru cele întîmplate la Mercurea[6]. Comesul merge la Noc-
rich[7], fără să fie făcută aici alegerea; ea rămasă pînă se va întoarce.

Astăzi avui cu mai mulți vorbă, în urmarea demonstrațiunei de
ieri, și ei vreu oricum să ne împece, numai să le lăsăm consulul. Îmi
promiseră că vor face pe Bologa jude (Schulsrichter)[8], dar eu zisăi că
el nu primește, ci să ne facă pe Servian Popovici[9]; mi se promiseră,
mai vîrtos spuindu-le ce post îmbracă el astăzi. Mă rog vor/bește 80
cu dînsul, și scrie-mi dacă ar vrea să primească, ca să lucru mai departe
prin Ranicher[10] etc.

În strada Măcelarilor[11], nedorminare: unia, neunia[12]; nemulțumire, căci făcîndu-se vorbe despre amploiații cei ce vor înceta, aceștia nu mai dau bună ziua. Apor[13] lucră, merge mereu; alții nu.

Togma fuse fratele Bologa [14] la mine. L-a poftit comesul; merge la el. Îi spusei pentru fratele Servian etc.

Comesul pleacă mîne cătră Nacrich. Conrad Schmidt [15] — candidat de consul, ca să urmeze lui Salmen.

80v Fiți toți sănătoși. Multe salutări de la ai mei.

Vasici./

---

[1] Emeric Mikó.

[2] Vezi scris. XIII, n. 7.

[3] Consilier școlar.

[4] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 36, p. 156—157 (*Brașov, 12 mai, ce fac românii transilvani cu școalele lor*).

[5] Franz Salmen. Vezi scris. XVII, n. 5.

[6] Protestul românilor în legătură cu modul fraudulos de desfășurare a alegerilor pentru funcții în Scaunul Mercurea. Vezi articolul *Decurgerea alegerii amploiaților superiori în Scaunul Mercurei*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 29, p. 123—124. Pentru relațiile românilor cu sașii din „Fundul regiu“, în această perioadă, vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 611—632.

[7] Sat în jud. Sibiu.

[8] Iacob Bologa.

[9] *Servian Popovici Barcianu*, 1820—1888, secretar gubernial, jude la Tabla regească din Tîrgu-Mureș.

[10] Jakob Rannicher. Vezi scris. XX, n. 14.

[11] Stradă în Sibiu.

[12] Uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

[13] *K. Apor*, baron, președintele Tablei regești din Tîrgu-Mureș.

[14] Iacob Bologa.

[15] L-a înlocuit pe Fr. Salmen, după numirea acestuia în noiembrie 1861 ca referent la Cancelaria aulică, în funcția de comite al sașilor. Vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 631.

XXIX

Sibiu, 4/16 mai (1)861

Domnul meu!

Pornind d-l Măcelariu [1], marți, în grabă la Blaș, m-a rugat să-ți scriu că venind deputățiunea ce a dus protestul mercurenilor la Cluș îndărăpt, i-a spus că acolo se așteaptă și protestul brașovenilor etc. El, dar, te roagă ca să îngrijești pentru trimiterea lui.

81 Episcopul nostru [2] pleacă luni la Cluș, de unde se va / întoarce prin Blaș, de nu-l va stingheri adunarea de acolo, de care el la plecare nu a știut nimic. Mitropolitul [3], crezînd că la noi se va ținea duminică sinod, era să vină încoace [4], ca să confereze în privința unei scrisori a lui Gojdu [5], de care îți scrisesem în scrisoarea de dăunăzi, ce veni și episcopului nostru, și despre alta a lui Mocioni [6], pentru congres.

Comesul [7] se află aicea; astăzi mi se pare că se întregește comuna 81v în toată tăcerea. Auzim că ei și-au / pus carul în patru să delăture pe români, sau să aleagă cît se vor putea mai puțini.

M-am bucurat de cele ce citii în *Gazetă* despre deputații noștri în Pesta [8], mai vîrtos că văd și pe Mihali [9] și pe Manu [10] figurînd între ei.

Pentru articulul despre școale îți mulțămesc, însă acuma ar trebui spus și ce s-a dat episcopilor, căci aceasta nu e mai mult secret.

Principele [11] nostru se făcu / general de cavalerie, afară de rînd, 82 și merge cît de curînd la Timișoara.

Cei străini de la guvern și tribunale au cam părăsit Sibiul, care a cam murit.

Episcopul a trimis lui Gojdu memorialul despre care îți amintisem. [12] E foarte bun, și-l va arăta în copie și mitropolitului.

Nu știu, primit-ai o broșură [13] de la Cernăuți, în care neagă la mireni dreptul de a intra în sinod?

Fii sănătos cu toți ai d-tale. Complimente și sărutări de la noi toți. Dar ce zice Ironim și Aurelia? [14] În anul acesta nu îi voi putea esamina.

Al d-tale sincer amic,

Vasici./ 82v

---

[1] Ilie Măcelaru.

[2] Andrei—Șaguna.

[3] Alex. Sterca-Șuluțiu.

[4] A. Șaguna convocase pe data de 8 mai 1861 un sinod, care însă, din cauza împrejurărilor, a fost revocat (Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, p. 259).

[5] *Em. Gojdu*, membru al Casei magnaților din Pesta, care pregătea un proiect de lege pentru națiunea română, s-a adresat mitropolitului Al. Sterca-Șuluțiu și episcopului A. Șaguna să-i comunice „ultimatul“ revendicărilor românilor din Transilvania. *Ibidem*, p. 204—205. Corespondența dintre Gojdu, Șuluțiu și Șaguna publicată în Dr. Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, tom. I, Sibiu, 1883, p. 353—382.

[6] *Andrei Mocioni*, 1812—1880, om politic, conducător al mișcării naționale din Banat, membru în Senatul imperial întărit, președintele clubului parlamentar român din Pesta. A. Mocioni socotea că numai un congres general al românilor din monarhie poate constitui cadrul în care aceștia își pot formula revendicările. Vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 261—268.

[7] Franz Salmen.

[8] Se referă la cei 18 deputați români în Dieta din Pesta (6 aprilie 1861—22 august 1861). *Ibidem*, p. 289.

[9] *Gavril Mihalyi de Apșa*, deputat în Dieta din Pesta, septemvir, comisar regesc al Maramureșului.

[10] *Iosif Man*, comite suprem al Maramureșului în anii 1860—1875, membru al Casei magnaților. Președinte al *Asociației pentru cultura poporului român din Maramureș*. Vasici i-a cunoscut pe G. Mihalyi și I. Man încă din anul 1831, cînd a fost trimis în Maramureș unde izbucnise holera (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 309).

[11] Fr. Lichtenstein, care la 21 aprilie 1861 și-a încheiat activitatea de guvernator, în luna mai a aceluiași an a părăsit Sibiul.

[12] De fapt, scrisoarea din 23 aprilie (11 mai) 1861. Vezi Dr. Ilarion Pușcariu, *Documente...*, p. 369—382. Șaguna îl roagă pe Gojdu să propună „ținerea unui congres național, carele să formuleze modul și chipul egalei îndreptățiri a nației și limbei române“. *Ibidem*, p. 381.

[13] Se referă la broșura *Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privința organizării canonice a diecezei și a ierarhicei sale referințe în organismul bisericei ortodoxe din staturile Austriei*, Cernăuți, 1861, în care Șaguna era combătut pentru că chemase și mireni la sinoadele bisericii ortodoxe din 1850 și 1860. A. Șaguna a combătut aceste „dorințe“, ca anticanonice, în lucrarea *Anthorismos sau deslușire comparativă asupra broșurei „Dorințele“*, Sibiu, 1861. Substratul polemicii era

de ordin politic. Episcopul bucovinean Hacman se opunea planului de unire a tuturor românilor din monarhie sub o singură conducere bisericească, deci creierii unei mitropolii ortodoxe. Vezi Dr. Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna*, p. 265–268.

[14] Ieronim şi Aurelia Bariţ, copiii lui George Bariţ.

XXX

Sibiu, 9 mai (1)861

Domnul meu !

Venind d-l Arduleanu [1] încoace, spuse eselenţiei-sale că la guvern
s-a otărît ca în privinţa cons[ilierului] de şcoală să se întrebe ordinaria-
tele. Ieri a şi venit hîrtia, şi de bună seamă şi eselenţiei sale d-l mitro-
polit Şuluţiu. Al nostru zice că se va decide pozitiv, însă mai înainte
ar dori o conferinţă mixtă.

83 Eu tare cred / că dacă protopopii, şi anume cei de aici, vor otărî despre
soartea acestor organe, apoi nu am mai avea de vorbit nimic, căci ei
greu sufere controla lucrărilor lor, carii în şcoală nu văd alta decît numai
un ram de venituri. Arduleanu zicea că celelalte confesiuni nu ar fi
pentru staveritatea acestor organe, însă eu întrebai la sasi, şi ei le vor
susţinea. E lesne lui Hainald [2], care are comisiunea catolică şi referentul
83v său, a nega / necesitatea consiliarilor de şcoală. Dar ce vom zice noi?
Fi-va d-nii Arduleanu şi Dunca [3] în stare de la masa verde a conduce
treaba şcolară, care în faţa locului apare cu totul altfeli de cum o vedem
prin rapoartele protopopilor etc.?

Gojdu scrise episcopului şi cere ultimatum can ce vreu românii [4].
Acesta compusă un memorial tare bun şi îl va trimite, jurîndu-l totodată
84 pe Dumnezeu să apere cauza dreaptă a noastră./

Pentru limbă, am să te încredinţez că de cînd a venit ordinaţiunea astă-vară de la consistoriul nostru nu a mers nimic în altă limbă, dar fiindcă la Blaş se întrebuinţă cea latinească, iară în Gherla şi Lugoş cea germană, episcopul nostru se teme că acuma vor scrie ungureşte, şi atunci va fi silit să scrie şi el aşa.

Pe Pipoş [5] îl vor depune şi în locul lui vor aduce pe Mihali de la Marmoroş [6].

Comesul e chiemat la Cluş.

Îţi gratulăm cu toţii onomastica trecută, cam tîrziu, dar din inimă. Dumnezeu să te ţină, cu întreaga familie!

Sunt al d-tale sincer amic,

Vasici.

Fii bun, dă scrisoarea amărîtului aceluia, că nu cutez a scrie de
84v drept./

---

[1] I. Alduleanu.

[2] *Ludovic Haynald*, 1816–1891, episcop romano-catolic al Transilvaniei, arhiepiscop de Kalocsa şi cardinal.

[3] Paul Dunca, acum asesor de tribunal şi consilier gubernial. Vezi scris. XXII, n. 18.

[4] Vezi notele 5 şi 12 la scrisoarea XXIX. G. Bariţ a răspuns şi el lui Gojdu, printr-o scrisoare datată „Braşov, 13/1 mai 1861“, în privinţa cauzei românilor din Transilvania (Dr. Ilarion Puşcariu, *Documente ...*, p. 382–384).

[5] *Ioan Pipoş*, 1822–1888, avocat, membru în Comitetul naţional la 1848. În anul 1861 a fost numit comite suprem al Comitatului Zarand. A contribuit la organizarea şcolilor şi la întemeierea Gimnaziului român din Brad.

[6] Gavril Mihali. Vezi scris. XXIX, n. 9.

XXXI

Sibiu, 7/8 (1)861

Domnul meu !

Nu ţi-am scris demult. Vei fi citit scrisoarea ce a trimis-o e[pisco-
pul] [1] la deputaţi, de care eu nu am ştiut nimica pînă ce am citit răs-
punsul acestora şi am văzut din el ce a can fost scris. Însă i-a dat, cum
înţelesei, circulariul mitropolitan şi o copie a scrisoarei trimise de M[ăce-
lariu] [2] lui Gojdu [3], şi împărtăşită în copie ep[iscopului], unde se zice
că deputaţii noştri vor cerceta pe Deák şi Ötves [5], ce din jurnalele
germane se şi văzu că s-ar / fi şi făcut, ce însă nu a fost adevărat, şi 85
pentru că aceştia nu scriau apriat cu cine au consultat. Dar toate s-au
făcut iarăşi bune. Mi-a spus, dar nu mi-a arătat, că ar fi venit de la
Mihali [6] un plan despre dătoria şcoalelor către d-l mitropolit [7], şi acesta
i l-ar fi împărtăşit pentru de a-şi da părerea, care ar fi şi dat-o, că
nu-i trebuiesc şcoale mestecate [8]. E bine, dară ce vom face unde nici
una nici alta comună bisericească nu e în stare a susţinea o şcoală?
Noi putem păstra, pe lîngă caracterul naţional în şcoală, şi cel confe-
sional, numai să ne înţelegem, după / cuviinţă; şi apoi acesta este un 85v
lucru care ar fi cerut o rumegare mai coaptă, a mai multor bărbaţi, iară
nu un răspuns pripit. Vezi, rogu-te, dacă cumva te-ai întîlni cu eselenţia
sa d-l mitropolit, ce e în proiectul acela, că eu mă tem că vom rămînea
fără şcoale dacă iarăşi ne vom deosebi aşa de precis unii de alţii.

Bietul oficier îmi scrie alaltăieri că i-ai înlesnit a trimite o scrisoare
la Vodă [9] însuşi, şi aşteaptă iarăşi prin d-ta răspuns. Mă roagă să fac
şi eu cele de lipsă. Eu i-aş face din toată inima, însă nu ştiu către cine să
mă / îndrept, ca să-i descopăr împregiurările fără să bat toba în tîrg. 86
Eu, fireşte că — precum zice şi el — asta mi-ar fi pentru dînsul faţă cu
mine, cea mai plăcută puseţiune. Mie mi se spune că nu primesc nici-
decît oficieri străini, şi mai vîrtos austriaci.

Aud că sunteţi la Zărneşti cu toţii. Ce face studentul meu? [10] Cine l-a esaminat anul acesta? Dar diliginta Aurelia? [11]

D[omnul] Meţianu [12] nu ne mai vine încoace.

Îţi alătur 4 fr. 40 cr. pentru 11 esemplare din actele congresului [13], cari le-am vîndut la iurişti, căci celelalte le-a luat toate Filts [14].

Oare cum mai stăm, mergem la Reichsrath [15]?

Multe complimente, sărutări şi sărutări de mînă la toţi ai d-tale, de la noi toţi.

Iară eu rămîn al d-tale amic,

Vasici.

Neli [16] învaţă regulat româneşte./ 86v

[1] Andrei Şaguna.

[2] Ilie Măcelariu.

[3] Emanuel Gojdu. Vezi scris. XXIX, n. 5.

[4] *Deák Ferenc*, 1803—1876, conducător al partidului „moderat“ maghiar. A avut un rol important în realizarea pactului dualist austro-ungar.

[5] *Eötvös József*, 1813—1871, om politic, membru al partidului „moderat“ maghiar. Preşedinte al Academiei Ungare. Unul din făuritorii compromisului dualist.

[6] Gavril Mihali.

[7] Alex. Sterca—Şuluţiu.

[8] Fiind un susţinător al caracterului confesional şi al autonomiei şcolii româneşti ortodoxe, Şaguna era adversarul neîmpăcat al şcolilor „mestecate“ sau naţionale, la întemeierea cărora se preconiza contribuţia comunelor bisericeşti fără deosebire de confesiune.

[9] Al. I. Cuza.

[10] *Ieronim Bariţ*, fiul lui G. Bariţ.

[11] Fiica lui Bariţ.

[12] Ioan Meţianu. Vezi scris. XIII, n. 1.

[13] *Protocolul şedinţelor Conferinţei naţionale româneşti ţinute din 1/13 pînă în 4/16 ianuariu 1861 la Sibiu*, Braşov, 1861.

[14] *Samuel Filtsch*, tipograf şi librar sibian.

[15] Dieta imperială din Viena. Şi-a deschis lucrările la 1 mai 1861. Transilvania nu era reprezentată, deoarece dieta care trebuie să aleagă delegaţii nu se întrunise. Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 595.

[16] Cornelia, fiica lui Vasici.

XXXII

Sibiu, 15/3 sept. (1)861

Domnule preastimate !

Aici alăturez scrisoarea către d-l general Florescu [1], precum mi-ai dat invi[t]aţiune. Ai bunătate şi o espedează prin cine vei şti mai bine. Eu voi să scriu şi lui Aron [2] etc.

Ieri încă îţi scrisei cîteva rînduri în privinţa d[omnul]ui Emilian. Îmi pare rău că nu am putut să-i împlu dorinţa, dar lucru a fost prea pripit, şi inimei nu poţi impune.

D[omnul] Bologa [3] este acolo. Vă va spune cele ce se fac pe la noi.
87 D[omnul] co/mes[4] m-a chemat mai dăunăzi la dînsul (ba, mai bine, a
întrebat cînd m-ar putea cerceta; şi aşa, m-am dus eu la dînsul) şi m-a
ţinut mai o oră, dezvinovăţîndu-se că el nu a lucrat în contra noastră,
şi că vrea să trăiască cu noi: „Ich sehe meine Herren dass sie in den vergangenen zehn Jahren viel gelernt haben, wogegen meine Gimpel noch dieselben geblieben sind etc.“ [5].

Vei fi văzut răspunsul la scrisoarea episcopului; pe joi va ieşi şi
87v replica episcopului [6]./

Iarăşi auzim că Dieta va fi în Alba Iulia [7]. Dar unde vor avea loc acolo?

M-a însărcinat Înaltul guvern cu agendele comisiunei sanitare ce s-a înfiinţat aicea pentru boala vitelor, şi astfeli vom începe mîne escursiunile, însă numai în apropiere. Preşedintele e b[a]r[onul] Conradsheim şi eu cu maiorul Hefeler, membri [8]. Nu ne-au dat nici o invi[t]aţiune mai

departe, nici o anticipaţiune, şi eu m-am dechiarat că fără aceasta nu
voi putea funga [9]./ 88

Dacă braşovenii au vorbit de adresă [10], apoi să caute să o facă cît mai curînd, căci altfeli nu are nici o însemnătate, şi la observaţiunile lui *Sieb[enbürger] Bote* ar fi tocmai potrivit.

Fratele meu [11], care se află de 2 săptămîni aicea, şi va mai rămînea încă una, îţi spune multă sănătate. Şi noi toţi vă salutăm şi sărutăm.

Rămînînd al d-tale sincer amic,

Vasici./ 88v

---

[1] *Ioan Em. Florescu*, 1819—1893, general şi om politic din Principatele Române, ministru „de rezbel“ în timpul domniei lui Al. I. Cuza.

[2] Aron Florian.

[3] Iacob Bologa.

[4] Franz Salmen.

[5] Traducerea: „Văd, domnii mei, că în ultimii zece ani aţi învăţat mult, pe cînd nerozii mei au rămas încă aceiaşi“.

[6] Vasici se referă la schimbul de scrisori dintre A. Şaguna şi Fr. Salmen. Comitele saşilor i-a acuzat pe preoţii români care revendicau drepturi politico-naţionale, de „sfătuitori ascunşi“ şi „agitatori“ ai poporului împotriva noilor „diregătorii“. Şaguna s-a adresat la 27 august 1861 lui Salmen, luînd energic apărarea preoţimii române şi susţinînd legitimitatea doleanţelor românilor, care formau majoritatea populaţiei în „fundul regiu“. Totodată i-a cerut lui Salmen să-i indice „numele preoţilor, cari sunt, timpul cînd, şi locul unde s-au făcut aceia vinovaţi de asemenea imputări“. Comitele saşilor i-a răspuns nesatisfăcător la 11 septembrie 1861. De aceea Şaguna i se adresează din nou, la 13 septembrie 1861, arătîndu-şi nemulţumirea că răspunsul lui Salmen „are forma unui răspuns privat“ şi nu-i indică nominal pe preoţii „turburători“ (Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 624—631; Dr. Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna*, p. 254—256).

[7] Dieta se va deschide abia în 1863 la Sibiu.

[8] Vezi şi *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 79, p. 317.

[9] funcţiona.

[10] Vezi nota 6. Pentru atitudinea sa energică, Şaguna a primit numeroase adrese de mulţumire şi solidaritate, între care şi cea a braşovenilor din 2/14 septembrie 1861 (*Adresa braşovenilor către ex. sa d. episcop gr. răs. Br. Andrei de Şaguna în recunoştinţă pentru apărarea causei naţionale*, în *Foaie pentru minte ...*, XXIV, 1861, nr. 35, p. 279. Reprodusă în Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 631—632).

[11] *Andrei Vasici*, fratele lui Pavel Vasici, senator în Vîrşeţ, colaborator al *Foii pentru minte, inimă şi literatură*, membru de onoare al „Astrei“.

XXXIII

Sibiu, 3 mai [1862]

Domnul meu !

În minutul acesta primii un telegram de la Orăştie, în care mi se zice să aştept pre escelenţia-sa desearà la 10 ore. Înştiinţîndu-te despre aceasta, aş vrea să ştiu că veni-vei şi d-ta pe marţi încoace, fiindcă luni e S. Georgiu. Dacă ai pleca cu poşta, seara, luni, marţi pînă către 10 ore ai fi aicea şi te-am putea aştepta, cu toate că nu avem pînă acuma nici un obiect de vreo importanţă.

89 Poftindu-ți ca ziua onomastică / să o petreci în deplină mulțămită încă mulți, mulți fericiți ani, cu toată familia, căreia, de la toți ai mei, multe complimente și sărutări, rămîn, cu cuvenita stimă, al d-tale sincer amic,

Vasici.

89v Fratelui Andrei și Iacob [1], multe complimente. /

[Adresa:] An wohlgeborenen Herrn Georg v. Baritz, Fabriks Direktor in Cronstadt.

---

[1] Andrei Mureșanu și Iacob Mureșanu.

XXXIV

Sibiu, 21/9 iunie (1)862

Domnule fine!

M-a aflat scrisoarea d-tale cu condeiul în mînă și, după ce văzui cele scrise, încetai, ca să văd ce voi putea isprăvi.

Eu pînă acuma nu m-am hotărît să vin la Brașov. Am mai multe cauze care mă rețin și care ți le voi împărtăși la întîlnire, căci țin desigur că te voi îmbrățișa lunea viitoare [1].

Cu diletanții, adecă cu capul lor, Bodilă, vorbii, dar și ei au dîcă, și că nu se va putea.

91 Constande [2] a făcut pentru Rășinari mormîntul / lui Christos și-l va trimite mai nainte, la espozițiune. Fetele mele încă fac un covor, ceva simplu, dar pînă acuma rar, migălos, nu știu cum vor izbuti [3]. De altele nu știu, pentru că coconițele sau, mai bine, domnițele noastre sunt prea delicate.

Pentru tinerii d[omni] Davila [4] poate că vom face ceva, numai acuma sunt ocupat cu esamenele, și ducerea pînă la București ar fi grea.

Pe la începutul lui iuniu te așteptam ca pe Messia și nu veniși. Mă tot zgîmboiam prin carele de poștă, și inti, și ioc! Nici nu puturăm ținea ședința.

91v 9 D[omnul] Fesztl, precum vei vedea din *Tele/graf*, se denumi de Studien-Ober-Director și căpătă titlu și rang de consiliar regesc [5]. Acest directorat formează acuma oficiolat independinte, cu 1 secretariu, 2 actuari și un cancelarist. Leafa e 1000 f., bani de cuartir și de călătorie; reședința — Bade. Acuma să lucru în două părți și de pelea mea. Însă cele mai aproape fiind mai delicate, ți le voi împărtăși de față.

Aici se fac pregătiri mari pentru primirea gubernatorului [6]; astăzi va sosi la d-voastră. Sositu-v-au oaspeții ceialalți: mitropolitul Nifon etc.? [7]

92 Sasii lucră în Viena, și eu mă tem tare că vor reuși. Venirea / comesului ca să primească pe gubernatorul, și ducerea lui îndărăpt nu a făcut-o din degite, ci ca să demonstreze că ei sunt loiali. Ranicher [8] cu Gull [9] lucră pe lîngă ministri; două capacități eminente.

Noi stăm cu totul. Comitetul permanent [10] e paralizat, nu are indivizi, nu se ocupă cu nimica; cum e mai rău. Niște întîmplări amenință iarăși ghezghinare între noi; și apoi atunci mai bine să murim cu toți.

Te aștept cu nerăbdare. Pînă atunci, multe complimente și sărutări de la toți ai mei, la toți ai d-tale. Fiți toți sănătoși.

Studentul meu se va pregăta de esamen; dar școlărița era diliginta Aurelia [11] și Marița, sau cum [o] chiamă pe fiia d-lui Coroiu.

Adio,

Vasici.

La toți cunoscuții, sănătate./

---

[1] În iulie 1862 Vasici este prezent la Brașov, unde participă la adunarea generală a „Astrei" care și-a desfășurat lucrările între 28/16 și 30/18 iulie 1862 (*Telegraful român*, X, 1862, nr. 57, p. 225).

[2] *Ioan Constande*, gravor român.

[3] Iulia Vasici a participat la expoziția organizată de „Astra" la Brașov, „cu scrobeală produsă și preparată în casă și de mîna sa". Cornelia și Aurelia Vasici au participat cu „1 covor cusut cu multă măiestrie" și „1 pereche pantofi de casă", iar Isabela Vasici cu „1 draperie de fereastră din harasu". Vezi *Suplement* la *Telegraful român*, X, 1862, nr. 59.

[4] Să fie vorba de Carol Davila, medicul din București? Dar celalalt tînăr Davila?

[5] *Karoly Fesztl*, consilier școlar romano-catolic. În anul 1862 numit în fruntea Directoratului școlar din Comitatul Pestei.

[6] *Ludovic Folliot de Creneville*, 1813—1876, feldmareșal, guvernator al Transilvaniei în anii 1861—1867.

[7] *Nifon*, mitropolitul Ungro-Vlahiei. În iulie 1862 era la Brașov. Vezi *Telegraful român*, X, 1862, nr. 58, p. 228.

[8] Jakob Rannicher. Vezi scris. XX, n. 4.

[9] *Josef Gull*, judecător în Sighișoara, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

[10] Se referă la Comitetul permanent ales de Congresul național de la Sibiu din ianuarie 1861. Vasici era unul din cei 18 membri cărora le-a fost „concrezută cauza națională și confesională *română*". Vezi *Protocolul ședințelor Conferinței naționale ...*, p. 23.

[11] *Aurelia Bariț*, fiica cărturarului.

XXXV

Sibiu, 4/16 aug. (1)862

Domnule fine!

Ajunserăm sănătoși acasă și aflarăm toate în pace.

Discursul nostru, și acasă și la eselenția-sa [1], e tot! De Brașov a fost și este și acuma tare îndestulit. Fetele mele sunt și acuma încîntate, și le vine Sibiul cu atît mai tăcut, cu cît toți s-au risipit care pe unde; de abia mai vezi cîte unul ici, colea [2].

Eselenței-sale i-a plăcut tare cămeșa ce a avut-o pe sine domnișoara Orghidanu (fiia părintelui Orghidan) la concert, și m-a însărcinat să-ți scriu că deloc să tocmești o ast/feli de cămeșă, însă cositurele să fie de aur curat, și să-mi scrii prețul, stăruind ca să s[e] izprăvească cît mai curînd. Te rog, dar, în cît te iartă trebile, fă-i această bunătate. 93

Alta: eu, neavînd la mine bani la concertul domnișoarei Circa [3], fratele d-tale Octaviu a fost bun și mi-a dat un bilet pe barbă. Eu, ce-i drept, l-am căutat de două ori ca să-i plătesc, dar nu l-am aflat, și așa am uitat să-ți dau d-tale dătoria. Includ, dară, aici 1 f. și mă rog să-l puni la suma cuvenită.

Noi am avea lipsă de actele și protocoalele Asociațiunii, ce se află acolo.

Directorul Kratky [4] și Bieltz [5] se țin foarte mîndri că i-am ales membri onorari. Bietul Akner [6] muri fără să-și fi primit diploma; ieri l-am îngropat.

Complimente la doamna fină și la toți cunoscuții.

Al d-tale sincer amic,

93v

Vasici [7]./

---

[1] Andrei Șaguna.

[2] Vezi nota 1 la scrisoarea XXXIV.

[3] *Eliza Circa*, violonistă. A studiat la Conservatorul din Viena. A susținut concerte în țară și străinătate. Distinsă cu mențiune la concursul de la Montpellier pentru *Imnul gintei latine.*

[4] *Dr. Kratky*, director al gimnaziului de stat din Sibiu, filoromân. Vezi Ioan Stanciu, *Istoricul Liceului „Gheorghe Lazăr" din Sibiu* Sibiu, 1943, p. 136. La propunerea lui Vasici a fost ales membru de onoare al „Astrei" *(A II-a Adunare generală a Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român ținută în Brașov de la 28/16–30/18 iuliu 1862*, Sibiu, [1862], p. 30).

[5] *Eduard Albert Bielz*, 1827–1898, om de știință sas, membru al mai multor societăți științifice străine. La propunerea lui T. Cipariu, ales membru de onoare al „Astrei". Cea mai cunoscută lucrare *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistischtopographische Beschreibung dieses Landes*, Hermannstadt (Sibiu), 1857. Vezi Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexicon oder biographischliterärische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, Kronstadt (Brașov), 1868, p. 133–135.

[6] *Michael Johann Ackner*, 1782–1862, paroh luteran, istoric și arheolog de renume. Membru de onoare al „Astrei" (la propunerea lui T. Cipariu) și al mai multor societăți științifice străine. Opera principală: *Die Römischen Alterthümer und Deutschen Burgen in Siebenbürgen. Ibidem*, p. 1–8. P. Vasici a participat, împreună cu P. Man și dr. I. Nemeș, ca reprezentant al „Astrei" la înmormîntarea învățatului din Gușterița. Vezi *Telegraful român*, X, 1862, nr. 62, p. 243.

[7] Scrisoarea e însoțită de următoarea epistolă a fiicelor lui Vasici, Aurelia și Cornelia, către fiica mai mare a lui Bariț, Victoria:

„Liebe Victoria!

Wir träumen noch immer von Kronnstadt und finden uns um so öder in Hermannstadt, als alle Bekannten sich zerstreit [recte: zerstreut] haben.

Die Noten werden wir Dir bald schiken, bis dahin lebewohl, unterhalte Dich gut und grüsse alle unseren Bekantinen und Fre[u]ndinen, die Frau von Curcu insbesonders, und Deinen Costi.

Deinen Eltern küssen wir die Hände und verbleiben deine Fr[e]undinen,

Aurelie. Cornelie."

(f. 94 r.)

Traducere:

Dragă Victoria!

Noi încă tot mai visăm Brașovul, și cum toți cunoscuții noștri s-au risipit, ne simțim cu atît mai singure în Sibiu.

Notele ți le vom trimite în curînd; pînă atunci, rămîi cu bine, să-ți petreci bine și salută (din partea noastră) pe toate cunoscutele și prietenele noastre, în special pe d-na Curcu și pe Costi al tău.

Părinților tăi le sărutăm mîinile și rămînem ale tale prietene,

Aurelia, Cornelia.

XXXVI

Sibiu, 28 aug. (1)862

Domnule și fine!

Cînd vream să-ți scriu în privința venirei încoace, îmi spuse d-l Popea [1] că e însărcinat de eselenția-sa [2] să-ți scrie în numele lui. Acuma, primind prețuita scrisoare din 25, te înștiințez că ne învoim cu toate cele ce ați făcut.

Telegraful are lipsă de 833 exemplare pentru ad[a]os, și e destul dacă le vei aduce d-ta, ca să iese pe numărul de joi [3].

În privința cauzei d-tale cu faurul săsesc, noi, afară de articulul cel mic al d-lui Feti [4], nu atinserăm nimic, din / cauză că, cum a ieșit 95
spurcatul de articul, deloc ne-a conchiemat eselenția-sa la o consvătuire pentru cele ce ar fi de făcut aci, fiindcă a atacat întreaga națiune. Conclusul a fost că să comunicăm lucrul cu d-l Pop [5] și să cerem și svatul lui, ce se și făcu; și fiindcă pînă în momentul de față încă nu a venit de la dînsul nici un răspuns, trebuie să așteptăm cu cele ce avem de-a face.

Dar nu ai văzut, rogu-te, ce corespundință are *Strigoiul* [6] în nr. din 28, din Brașov, asupra espozițiunei, cum batjocorește pe episcopul au pe d-ta, cum pe damele din Brașov și mai ales pe Neli [7] mea / care 95v
atîta e de nevinovată de inculpațiunea ce i-o impută, ca oricare fată care nu a fost acolo. Ce n-au putut dușmanii noștri să ne impute, ne impută un hontsfut [8] de tînăr, în gunoiul său, ce-l resfiră în acel jurnal. Eu am prepus pe Vulcan [9] și pre Ioachim [10]; să le fie de bine, dar dacă scriu minciuni și ocări asupra unor fetițe, care cu cea mai vie bucurie au alergat să vadă industria română și s-au întors încîntate îndărăpt, atunci îi considerez ca pe oamenii cei mai înjosiți. Dacă vreu să scrie cu umor, apoi au avut materie destulă; însă penelul dedat a fi muiat în cele mai urîte spurcăciuni cu greu poate a se deda la liniamente sublime. Grobianitățile și necioplitura e mai ușoară / decît cuviința și gustul 96
bun, la un dobitoc care a crescut în troaca de porci. Eu îți spun drept că nu citesc astfeli de gunoaie cum sunt în *Strigoiul* dar, făcîndu-mă alții atent, îl citii și mi se întoarse rînza. Biata Neli s-a întristat de moarte și s-a speriat de o atacare atît de grosolană, unde se dă pe față că ar fi potrat o crimă în contra națiunei sale. Cine va cuteza să se mai apropie de ai noștri, dacă ei așa de puțină politețe posed?

Dacă nu-ți va fi spre incomodare, te poftesc să tragi la mine; îți las, însă, în liberă voie.

Complimente și sărutări la ai d-tale, iară eu rămîn al d-tale sincer amic,

Vasici./ 96v

[1] N. Popea, acum profesor și arhimandrit la episcopia din Sibiu. Vezi și scris. XV, n. 1.

[2] Andrei Șaguna.

[3] *Telegraful român.* Vasici a îndeplinit în perioada martie 1861— noiembrie 1862 funcția de redactor interimar al periodicului sibian (B.A.R., ms. rom. 1015, f. 309 v).

[4] *Spiridon Fetti,* funcționar român, membru al Comitetului permanent ales de către Congresul național de la Sibiu din ianuarie 1861. A întocmit *Mapa Transilvaniei Română.*

[5] Vasile L. Pop. Vezi și scris. XVII, n. 11.

[6] *Strigoiul,* periodic satiric român apărut în Pesta în anul 1862, sub redacția lui Emeric B. Stănescu.

[7] Cornelia Vasici.

[8] Șmecher, om de nimic.

[9] *Iosif Vulcan,* 1841—1907, om de cultură, scriitor, redactor al revistei *Familia.* Membru al Academiei Române.

[10] *Ioachim Mureșan,* publicist.

XXXVII

Sibiu, 11 sept. (1)862

Domnule fine !

Eu am văzut deloc greșala și, neavînd altă ocaziune mai grabnică, am dat conceptul d-lui Gaertner [1], care plecă cu poșta de vineri seara, ca să-l dea deloc d-tale sau d-lui I. Mureșanu [2]; sperez că-l veți fi primit.

În privința comisiunei, eu nu am mai întrebat pe eselenția-sa, ci,
dacă se poate lăsa, să se facă, iară de ar fi pedeci, apoi scriem că nu
97 se poate din cauza .../

Ce se ține de obiectul știut, trebuie să-ți mărturisesc că hotărîrea d-tale m-a îmbucurat [3], căci eu nu văd prosperitate pentru școalele noastre fără organele aceste, însă nici fără bună-nțelegerea lor și armonică conlucrare. Dar eu aș fi de părere să mergi la Bătrînul [4] și să te înțelegi cu dînsul — acuma e la Spring [5], la moșie — și apoi să faci ceea ce îmi scriseși că vrei să faci cu fratele Iacob. Dacă lucrul a intrat în Cancelaria aulică de cînd ni s-a scris, apoi mă mir că nu a ieșit încă. Se vede că mai sunt cîrlige.

În catalogul espusețiunei am văzut covorul fetelor mele [6] ca dăruit.
Eu l-am fost destinat pentru d-l Boiu [7], ca contraprezent pentru dedi-
97ᵛ carea manualului [8], și pentru aceea nu / l-am fost însemnat ca dăruit,
însă acuma s-a făcut, nu-mi pasă. Numai te rog ca, dacă nu ar fi vîndut,
să-l răscumperi pentru mine spre scopul acesta. Așijderea și pantofii,
și eu îți voi trimite prețul cu mulțămire.

Isa [9] îmi veni. E mare și a învățat binișor sîrbește.

Cu Bătrînul avui multă voroavă după ce plecași, și e tare aplecat a primi tot ce îi bine precugetat și ce ar fi apt a ne păzi de vreo dezghinare nouă. Ar trebui să fii mai aproape și să vini mai des încoace.

99 Ranicher [10] veni de la Viena și zice / că în cele principali au cîștigat
tot. Comesul [11] așteaptă după soluțiunea împărătească, mai ales salari-
zarea din punga statului.

D[omnul] Vasile de la Cluș a scris să ne lăsăm de pîră cu cela, că nu vom reuși subt împregiurările de față.

Pe A[xente] îl slobozиră [12]. A fost numai o ură personală asupra lui și, precum se aude, s-a blamat referentul cel ce lucră pe ascuns tocmai așa de bine ca și șeful lui.

Mi se scrie că Sîrbu [13] ar fi denunțat pe Mocioni la Forgaciu [14], că mitropolia este la cela numai pretest a-și ajunge scopuri naționale. Ai fi cugetat de Sîrbu ? [15] Iată ce face servilismul și unde aduce pe adepții săi. Vai de noi.

Fiți toți sănătoși. Complimente de la toți, iară [eu] rămîn al d-tale cel vechi,

Pavel./ 99ᵛ

---

[1] *Carol Gärtner,* inginer sibian.

[2] Iacob Mureșanu.

[3] Bariț acceptase, inițial, propunerea de a ocupa funcția de consilier școlar pentru școlile unite (greco-catolice) din Transilvania.

[4] Mitropolitul Al. Sterca-Șuluțiu.

[5] Șpring, localitate în județul Hunedoara.

[6] Vezi nota 3 la scrisoarea XXXIV.

[7] *Zaharia Boiu,* 1834—1903, profesor, poet, redactor al *Telegrafului român* în anii 1863—1865, membru al „Astrei“, membru corespondent al Academiei Române. Autorul volumelor de versuri *Sunete și răsunete,* Sibiu, 1862 și *Frunze de laur. Poezii eroice din anii 1877—1878,* Sibiu, 1904 și al mai multor manuale școlare, între care *Abțdariu pentru școalele populare române,* Sibiu, 1862, însoțit de o *Manuducere.*

[8] Cartea de metodică *Manuducere pentru învățători la întrebuințarea Abțdarului* (vezi nota 7), dedicată consilierului școlar P. Vasici „care l-a îmbărbătat și sprijinit pe autor, prin cuvînt și faptă la compunerea *Abecedarului,* cît și la această *Manuducere*“. Vezi Dr. Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești,* în *Analele Academiei Române,* seria a II-a, tom. XXXVIII, 1915—1916, mem. secț. ist., București, 1916, p. 170.

[9] *Isabela Vasici,* fiica lui P. Vasici, care, probabil, s-a întors de la unchiul său aflat la Vîrșeț.

[10] Jakob Rannicher. Vezi scris. XX, n. 14.

[11] Franz Salmen.

[12] Axente Sever. A fost deținut în august 1862 în închisoarea de la Aiud, sub învinuirea de incitare la tulburare publică și răscoală. În septembrie 1862 Axente Sever „este eliberat din prinsoare, neputîndu-se dovedi nimica asupra lui“ (*Telegraful român,* X, 1862, nr. 70, p. 278; vezi și *Gazeta Transilvaniei,* XXV, 1862, nr. 69, p. 274).

[13] *Teodor Serb,* administratorul Comitatului Caraș. Judecata lui Vasici e subiectivă, izvorîtă din faptul că Serb nu era susținătorul subordonării școlilor bisericii.

[14] *Forgach Antal,* 1819—1885, cancelar al Ungariei.

[15] A. Mocioni a acționat în acea perioadă pentru obținerea independenței bisericii ortodoxe românești față de mitropolia de la Karlowitz (vezi nota 25 la scrisoarea XI-a), pentru înființarea unei mitropolii proprii naționale. Vezi George Bariț, *Părți alese ...,* vol. III, p. 128—131 și Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur,* vol. II, p. 699—711.

XXXVIII

Sibiu, 26/14 sept. (1)862

Domnule și fine!

Îți alătur scrisoarea ce o primii ieri de la Dumitru [1], la care i-am și răspuns să lucre, că noi suntem înțeleși. Se vede că a fost o simpatie spirituală între noi, de am venit la asemenea cugetări. În privința circulatoriului [2], fusei întrebat [dacă] nu mi-ai scris ceva. „Ba ie! — răspunsei — îmi zice că prin bunătatea e[xcelenței] s[ale] primi circulariul". Acuma știm de ce să ne temem, așadară, e bine. B[ologa] [3] m-a priceput.
102 El va aștepta să-l tipărim, dar fără observări și comentări. /

Despre articulii *Concordiei* [4] îți pot reflecta numai atîta, că sunt întru adevăr buni, dar nu-i pot reproduce, ca să nu-mi aud infamatori.

Cele cu fratele Iacob [5] lasă-le lui Dumnezeu, și nu te abate de la propusul d-tale [6]. Nu te vor da în lături, căci este cine să vorbească acolo. Angyal [7] e omul bătrînului, și aceasta are valor mare la Nădajdi [8]. Pre Moise [9] nu-l cunosc, dar oamenii aceștia tineri, și mai vîrtos cei care au îmblat mult prin Pesta și Viena, nu sunt de treabă. Aceasta scrie, dară, Bătrînului cît de curînd.

Episcopul nostru se ocupă tare cu școalele. Făcu o instrucțiune pentru învățători, din enciclopedii pedagogice, dar primi și planul învă-
102v țămîntului ministerial / în ea, ce vrea să zică mult, căci așa văd că nu se va mai împotrivi. Unele ar mai fi ici-colea de a se pili și obli, însă și aceste, cu timpul, se vor putea face. Bine că-l văzui și într-atîta hotărît.

Ar trebui să facem cîte o scrisoare lui Andrei [10] și cocoanei Csica; vom și face. Prezentul îi vei fi dat. Scrisorile le vom trimite iarăși d-tale.

D[omnul] secretariu Rusu [11] nu e acasă.

Aș vrea să știu ce plan de studii au făcut corpul nostru profesoral. [12] Cu bietul catehet nu se prea purtară.

Fiți cu toții sănătoși. Complimente la toți ai d-tale.

Al d-tale sincer amic,

Pavel.

103 Să mă ierți că nu avui a mînă hîrtie de poștă. /

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgiu Barit, degrabă, în Brașov

---

[1] Dimitrie Moldovan. Iată scrisoarea:

„Wien, 22/9 1862

Frate Pavele!

Nu știu, răspunsu-ți-am pă epistola din 8 august? Apoi, dacă nu ți-am rescris la ea, poți fi convins că aceea au făcut în mine impresiunea cea mai plăcută. Îmi pare bine că sunteți în părerile mele multămiți, tot atît îndemn pentru mine ca părerile să ajungă fapte! Numai D-zeu să ne ajute!

Mă întorc la epistola d-[ta]le din 4 septem[brie]. Mă bucură tare că făcurăți adresa pentru însănătoșirea Majestății-sale a Împărătesei. Dacă fuse greu a o face în numele Comitetului național, îi bine și așa. Ideea mea fuse că cu inițiative de aceste vom putea cîștiga un teren legal pentru viața noastră politică națională.

În reprezentațiunile noastre de anul [trecut] multe mearseră la tron în numele Comitetului. Fură cu plăcere primite, mai cu samă și protestul în contra guberniului micoian [al lui Miko — n.ns.] Cancelaria memorandă, în reprezentațiunea sa cătră Majestate, de lucrarea comitetului acestuia, și acuși o să-i primim rezoluțiunea de la Majestate. Precum am lucrat și o să lucrăm totdeauna și în interesul tronului, o să ne trezim cu comitetul nostru recunoscut.

Am fost scris escelenței-sale [lui Șaguna—n. ns.] despre cauza domniei tale. Acum îmi ieu plăcere a te înștiința că de la Cancelarie au mers reprezentațiunea la Majestate, ca deloc să fii reactivat. Rezoluțiunea [o] așteptăm în toate zilele și, fiindcă și episcopul Șuluț au poftit un consiliar, poate că va rezolva Majestatea și pentru uniți unul, însă cine va fi? Eu am scris lui fratele Bariț că dacă se va deschide un concurs, să competeze. Am scris și lui e[piscopul] Șuluț ca să-l protegeze. Eu numai așa văd una harmonie în cauza școalelor, dacă veți fi amîndoi în coînțeles a sprigini pă episcopi în rădicarea școalelor.

Scrii că fratele Bariț se va îndoi a concurge. Scrie-i însă să cugete că dacă va concurge el, au concurs toată națiunea. Și la așa lucru trebuie să-și subordineze simțul propriu!

Îmi scrii, frate, că ai voi din cînd în cînd a scrie în public despre activitatea mea. Aceasta să nu o faci, însă, venindu-vă la cunoștință fie ce mic act în favoarea națiunei sau religiunei noastre, lăudați activitatea Cancelariei, tocma ca cînd așa nici nu ar fi român, lăudați activitatea șefului. Ce se atinge de activitatea mea, priviți-o aceea ca sîntă dătorie pusă în programul nostru, și cînd eu nu oi mai fi, veți găsi între actele mele însămnate acele cerințe a poporului nostru ce io, după sîntă dătoria mea, trebuie să le împlinesc. Slăbiciunile și timpul, însă, nu-mi iertase a le împlini cum inima mea cerea. Ziceți atunci următoriului meu: „Împlinește!"

Nu-mi scriași ce cauză fu pentru care fu Axente depus la Aiud.

Escelenței-sale spune-i cele mai adînci-mi complimente, apoi și aceea că consiliariul Stoiakovits au fost la mine. Nu-mi place omul acela. El îi referent în cauza mitropoliei noastre. Peste 3 zile am nădejde a scrie eselenței-sale despre multe obiecte și bune împărtășiri.

Cu soția mea împreună, salutez doamna soție, rămînînd al domniei-tale sincer,

Dimitriu".

[2] Circulara din 26 august 1862, în care Șaguna apără autonomia școlii românești ortodoxe și declară încercările „pentru formarea unor școale naționale fără caracter confesional" „de ilegale și anormale". Circulara, publicată la Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna*, p. 321—328. Vezi și nota 3 la scrisoarea XXXI.

[3] Iacob Bologa.

[4] *Concordia*, ziar politic și cultural de orientare democrat-burgheză. A apărut la Pesta în anii 1861—1870 sub redacția lui Sigismund Pop și Alexandru Roman.

[5] Iacob Mureșanu.

[6] Vezi nota 3 la scrisoarea XXXVII.

[7] Georghe Anghel.

[8] *Francisc Nádasdy*, președinte al Cancelariei aulice.

[9] Moise Fulea. Vezi scris. XIV, n. 4.

[10] Andrei Mureșanu.

[11] *Ioan V. Rusu*, 1826—1905, profesor. Din 1862 paroh și protopop gr.-catolic al Sibiului. Secretar II, mai tîrziu vicepreședinte al „Astrei". Lucrări: *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, Sibiu, 1864; *Elemente de istoria Transilvaniei pentru învățători și școalele poporale române*, Sibiu, 1865; *Carte de lectură pentru clasele gimnaziale inferioare*, Sibiu, 1876. Vezi prof. Nic. Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 82—83.

[12] Se referă la gimnaziul ortodox din Brașov.

XXXIX

Sibiu, 13/25 octobre (1)862

Domnule dragă!

Ca părinți cari înșuși avem fete, vă poftim ca pasul ce-l face iubita fiică a d-voastră, Victoria [1], să fie într-o oră bună și fericită, și vă mulțumim că nu ne-ați uitat.

D[omnii] Bologa [2] şi Iuga [3] sunt aicea; fratele Dumitru [4] scrise celui dintîi.

În rescriptul împărătesc pentru denumirea mea stă încă: „Gleichzeitig genehmige ich für die griechisch katholischen einen Schulrath mit demselben Gehalte unter den gegebenen Modaliteten“ [5]. Acuma,
104 aceste nu le ştim, dar oricare ar / fi acele „gegebene Modaliteten“, nu poate să ne strice nimica. Consiliarii necatolici s-au otărît, din alt incident, să surpe acea comisiune catolică, sau să o reducă la ceea ce e, ca să nu poată esorbita. Aşa, eu sperez că încă în anul acesta te voi îmbrăţişa şi săruta ca pe colega meu, dacă numai vei vrea d-ta, şi te vei interesa pentru acest post. Deci iată ce e de făcut: b[a]r[onul] R[ichtenste]in [6] va să sosească cît de curînd aicea. Acesta e amicul d-tale. Poate că vine şi d-l vicepreşedinte [7]. Bologa încă va fi aicea; apoi vei veni şi d-ta la şedinţa din 11 noiembre [8], şi ne vom vorbi despre toate, precum ne îndreaptă Dumitru. Şi eu nu mă pot îndoi de succes.

Mă rog să-mi scrii în privinţa aceasta şi încă, dacă vei veni, şi într-o epistolă separată, unde să mă înştiinţezi despre venire, pe scurt, ca să
104ᵛ o pot arăta epi/scopului; la întîlnire îţi voi spune de ce.

Decretul încă nu mi-a venit. Dumitru scrisă episcopului ca să rămîn aicea [9]. Da, ar fi bine în privinţa stării materiale, căci sunt aşezat; dar în privinţa vezei [recte: vazei] morale? Mă tem să nu mă degradez la postul lui Fulea [10], şi să am de o parte ordinariatul, iară de alta gubernul cu biciul în mînă. Vom vedea.

Vino, dară, te rog, dacă numai îţi îngăduiesc împregiurările, căci d-ta nu ştii cît interes am eu ca să fim amîndoi în această sferă de activitate, tocmai din punct de vedere al activităţii mele.

Aşteptînd răspuns, te sărut şi sunt al d-tale cel mai sincer,
105

Pavel. /

---

[1] Se referă, probabil, la căsătoria fiicei lui G. Bariţ cu Constantin Iuga.

[2] Iacob Bologa.

[3] Probabil Constantin Iuga.

[4] Dimitrie Moldovan; cf. nota 1 de la scrisoarea precedentă.

[5] Traducere: „În acelaşi timp aprob pentru greco-catolici un consilier şcolar cu aceeaşi leafă, ţinînd seama de modalităţile existente“.

[6] *Franz Reichenstein*, baron, consilier la Cancelaria aulică, din 1863 vicepreşedinte al Cancelariei aulice (transilvane).

[7] Vasile L. Pop.

[8] Se referă la şedinţa lunară a comitetului „Astrei“. Vasici, membru al comitetului, şi Bariţ, secretar al „Astrei“, s-au întîlnit la şedinţa care a avut loc în Sibiu la 23 octombrie 1862. *Telegraful român*, X, 1862, nr. 85, p. 335. Şedinţa din noiembrie 1862 a comitetului „Astrei“ n-a avut loc. *Ibidem*, nr. 93, p. 370.

[9] Vezi nota 1 la scrisoarea anterioară.

[10] Moise Fulea, fost inspector al şcolilor ortodoxe.

XL

Sibiu, 18/6 octom. (1)862

Domnule fine!

Dumitru [1] ne scrise că eu sunt reactivat, cu otărîrea preaînaltă din 9 octom[brie]. Şi pentru uniţi s-a recunoscut în princip un consiliariu

de şcoală, însă mai nainte să se facă întrebare la comisia catolică [2]. Nu s-ar putea oare face destul uniţilor prin aplicarea unui membru [al] bisericii unite acolo? Nu se pot ei lăsa de catolici? Eu cuget că acuma va atîrna de acolo cum va sprigini Bătrînul [3] lucrul acesta. / 106

Fiind d-l canonic Cipariu la şedinţa din urmă aicea, avui cu el, despre cele ce-ţi împărtăşisem mai nainte, cuvînt, şi el îmi zisă că dacă va cere trebuinţa ca organul şcolar să aibe reşedinţa în Cluş, Bătrînul va cere lumean [4], iară de nu, preot. Eselenţia-sa episcopul nostru vrea tocmai să mă reţină aicea.

Aş vrea să ştiu că isprăvit-ai cu trebile şi veni-vei pe noembre, precum îmi cam promiseşi, încoace, că am mai avea multe şi altele de vorbit.

Aşteptai pe d-l Bologa [6], dar văd că nu vine. Ştim că în Cluş se ţine conferinţă între prezidele şi vicepreşedinţi; apoi s-au întins şi la consiliari; apoi mai veniră întrebări despre purtarea lui Ulpianu [7], şi preste tot a românilor ... / 106ᵛ

Cu mitropolia stăm bine. S-a dat la cabinet, şi de acolo la Consiliul de stat. Cu propoziţiunea suntem îndestuliţi [8]. Ni se scrie că toate au să se facă încă în anul curinte, adică aplacidarea sau înfiinţarea mitropoliei, denumirea eselenţiei-sale de conducătoriu ei, conchiemarea sinodului, alegerea mitropolitului şi celelalte.

Mă recomand şi sunt al d-tale stimător,

Pavel./ 107

[Adresa:] An Wohlgeborenen Herrn *Georg v. Baritz* zu *Kronstadt*

---

[1] Dimitrie Moldovan; cf. nota 1 de la scrisoarea XXXVIII.

[2] Prin rezoluţia din 24 februarie 1863, Ioan Maior a fost numit consilier şcolar pentru şcolile greco-catolice din Transilvania (*Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 16, p. 61).

[3] Al. Sterca-Şuluţiu.

[4] Mirean.

[5] Andrei Şaguna.

[6] Iacob Bologa.

[7] *Ulpianu* Simion, „auditoriu de teologie“ şi scriitor.

[8] Împăratul Francisc Josif se va „îndura“ abia la 24 decembrie 1864 să scoată biserica ortodoxă română de sub jurisdicţia mitropoliei de la Karlowitz, ridicînd episcopia ortodoxă a Transilvaniei la rangul de mitropolie şi pe episcopul Andrei Şaguna la rangul de mitropolit.

XLI

Sibiu, 29/11 (1)862

Domnule şi fine!

De mult am dorit să-ţi scriu dar, împedecat în timpul cînd cugetam că eşti la Braşov, nu am putut.

După plecarea d-tale, înţelesei că bărbatul nostru din Cluş [1], avînd cu cel de la Viena [2] mai aproape vorbă despre d-ta, i-a spus că îi place de d-ta şi că el numai atîta vrea să ştie de la cel din Cluş, că putea-ţi-s-ar încredinţa inspecţiunea creşterii fără să fie teamă de dacoromanism?

Acesta se rîsă și zise că fără nici o condițiune: „Also ich werde nicht nur dafür sein, sondern auch wirken, dass er es wird“ [3].

108 Unele greutăți ce se păreau din partea lui Șuluțiu [4], adecă ei să /
se lese de a cere ca cons[ilierul] de școală să fie popă și să șadă în Balș, a
luat asupra-și d-l P. [5] să le izprăvească, și cuget că le va fi și isprăvit.

Al nostru [6] nu-mi spuse nimic despre cele ce a vorbit cu d-ta, și eu am toată dreptatea să cuget că le-a cîrpit.

Eu căpătai în 15/3 noem[brie] decretul, în care mi se spune că sunt
reactivat și am să încep deloc funcționarea, pe baza instrucțiunei de
mai nainte, totodată că și pentru greco-catolici a aplacidat Maiestatea-sa
postul acesta, adecă susținerea lui. Am cerut, dară, o anticipațiune și voi
să întreprind o vizitațiune [7] cum voi putea, cum voi căpăta anticipațiu-
108ᵛ nea și voi scăpa de *Telegraf*, care la 1 decembre c.v. îl voi da lui Boiu [9]./

Eselenția-sa, după ce a primit răspuns de la Blaș și învoire a lucra la reprezentațiunea ei, are să o aștearnă guvernului în privința congresului [1]. D[omnul] v[icepreședinte] L. Pop îi scrie că ar fi bine să lese pe gubernaliști afară, ca ei să-și poată apoi da votul lor fără sfială, dar acesta, și după părerea mea cu drept, zice că nu o va face. Guvernul, cum cam am putut înțelege, nu ne va da voie, ci lucrul va merge la Curte, unde nu va sta nimica în contra.

Cu alegerile nu cred că vom putea izbuti, și episcopul nostru vrea
109 să designeze pe cei ce au să ia parte. /

Dumitru [11] mi-a scris, și mă întreabă că ce am izprăvit cu cel din Viena. I-am răspuns.

Profesorii [12] trimiseră protocoalele, planul studielor și programul. Le vom cenzura.

Alte noutăți nu avem. Nota ce s-a făcut din partea redacțiunei *Gazetei* la circulariul episcopesc pentru preparandie a cam necăjit.

Sănătate la toți ai d-tale, de la noi toți; iară eu sunt al d-tale amic,

Pavel.

Comesul [13] vă va fi venit.

Ce zici despre eroul munților [14] și cele ce ți-a împărtășit es[elența]
109ᵛ sa? Omul nu are astîmpăr. /

---

[1] Vasile L. Popp, acum vicepreședinte al guberniului din Cluj.

[2] Fr. Reichenstein. Vezi scris. XXXIX, n. 6.

[3] Traducere: „Atunci nu numai că am să fiu de acord, ci am să și acționez ca el să fie“.

[4] Mitropolitul Al. Sterca-Șuluțiu.

[5] Vasile L. Popp.

[6] Andrei Șaguna.

[7] Vasici a efectuat în anul 1863 o inspecție a școlilor ortodoxe din Transilvania.

[8] Vezi nota 3 la scrisoarea XXXVI și *Telegraful român*, X, 1862, nr. 96.

[9] Zaharia Boiu. Vezi scris. XXXVII, n. 7.

[10] La 2 decembrie 1862 A. Șaguna, împreună cu Al. Sterca-Șuluțiu, s-au adresat guberniului, cerînd permisiunea întrunirii unui congres național român, în care să se facă cunoscută rezoluția împărătească din 18 octombrie 1862, prin care se promitea că „regularea legală a referințelor juridice de stat *ale națiunii române și ale confesiunilor ei* are să formeze una dintre primele probleme ale celei mai de-aproape diete transilvane“, și „să se tracteze despre o adresă de mulțumire ...“. Guberniul a înaintat petiția în 31 decembrie la Viena, iar la 17 februarie 1863 Împăratul „a conces“ întrunirea congresului; hotărîrea a fost adusă la cunoștința lui Șaguna de către Guberniul din Cluj, la 20 februarie 1863. Congresul s-a întrunit la Sibiu, în zilele de 7/19—11/23 aprilie 1863. În discuțiile purtate în legătură cu textul adresei către Împărat, s-au delimitat două orientări: una loialistă, în frunte cu Șaguna, care s-a pronunțat pentru acceptarea necondiționată a reformelor liberale, și alta radicală reprezentată de G. Barit, care propunea amendamente la diploma din octombrie 1860. S-a acceptat formula propusă de Șaguna, care a întrunit majoritatea (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. II, p. 729—781).

[11] Dimitrie Moldovan.

[12] Profesorii de la Gimnaziul ortodox din Brașov.

[13] Fr. Salmen.

[14] Avram Iancu.

XLII

Sibiu, 22/12 (1)862

Domnule dragă!

Eu am primit ordinațiunea să merg la Cluș și să primesc servițiul, și voi pleca deocamdată singur, sîmbătă după Crăciun [1]. E cam greu pentru mine, însă de altă parte mă bucur.

Fratele Iacob [2] îmi scrie că el aude că d-ta nu vrei să primești postul
știut, și de aceea Bătrînul [3] vrea să se escrie concurs. Eu i-am răspuns
că, după părerea mea, concursul se va face la cererea acelora carii nu
voiesc ca d-ta să fii în postul acela, căci eu aș fi cel dintîi ca/re te-ar 110
desmonta de la concurs. Mă rog, dară, să-mi scrii pozitiv în ce stă lucrul.

Eu voi avea o pozițiune foarte grea, și fără d-ta cu atît mai grea. Mi se spune că să nu primesc și să nu fac nimica ce ar fi în contra autonomiei bisericei. Apoi, cînd întreb în ce stă autonomia bisericei, nu capăt răspuns. Dacă zic că eu am să mă țin de normativele prescrise, mi se spune că încît acele vor vătăma autonomia bisericei, nu se vor primi. Apoi, mai departe, vrea să se otărească toate aicea, și așa aplicarea mea la Cluș ar fi superfluă.

Pentru gimnaziu [4] a venit subsidiu de 4000 f. pe trei ani. Nimica
tot. Se vede că tot decretul e lucrat de oameni cari nu-s / de specialitate. 110ᵛ
Eu am să-m[i] dau opiniunea în privința unor puncte pe care nu le prea
pricep, că sunt ungurește. Am dat să mi se traducă [5].

Dar ce zici de comedia ce se făcu în Brașov și în Lugoș domnișoarei Dunca? [6] Eu mult prețuiesc acea persoană pentru soliditatea ei, însă ca un corp profesoral să-i facă vizită oficioasă, așa zicînd, și preoțimea, pare că e prea mult, și ne arătăm atît de naivi, cît și fără tact.

Aicea este un iurist din Brașovul Ve[c]hi, anume Ghimbașianu,
care îi foarte sărac. I-am dat din fondul iuriștilor 25 f., dar puțin s-a
putut ajuta cu ei. Am scris și d-lui protopop Popazu să caute să i se
facă vreun ajutor în Brașov, căci ei și așa nu au pe altul. Fii bun și d-ta
și îi stă întru ajutoriu, doară va căpăta ceva. / 111

Pentru congres [7], s-a ținut la gubern ședință plenarie mercuri, și s-a trimis cancelariei spre aplacidare. Dar, precum ne spune Dunca, amploiații nu vor lua parte, sau nu în așa întindere mare. Eu nu vreu, asta e tot.

Mă întreabă și dînsul că ce știu despre d-ta, primești postul de cons[ilier] de școală, sau ba?

Mă rog [ca] alăturata scrisoare să o trimiți d-lui prot[opop] Mețianu.

Poftindu-vă sărbători fericite, sunt cu deosebită stimă al d-tale sincer amic,

Vasici.

111v De la ai mei toți, complimente și sărutări. /

---

[1] P. Vasici a plecat la Cluj în ziua de 30 decembrie 1862 (*Telegraful român*, XI, 1863, nr. 1).

[2] Iacob Mureșanu.

[3] Mitropolitul Al. Sterca-Șuluțiu.

[4] Gimnaziul ortodox din Brașov.

[5] *Telegraful român*, X, 1862, nr. 93, p. 370.

[6] *Constanța Șchiau-Dunca*, scriitoare. Lucrări: *Elena*, Paris, 1862; *Martira inimii*, dramă în 5 acte, București, 1870; *Motiv de despărțire*, comedie, 1870; *Cartea mumelor*, 1872; *Femeia în familie*, 1871; *La alme. Povești noi pentru copii*, Sibiu, 1881; *Feminismul în România*, *Educațiunea copilului*, 1906. Vezi despre primirea la Brașov și Lugoj (în decembrie 1862), în *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 99, p. 394 și *Telegraful român*, X, 1862, nr. 98, p. 389. La Sibiu a fost salutată și de Vasici. *Ibidem*.

[7] Vezi nota 10 la scrisoarea XLI.

XLIII

Cluș, 27/15 ianuariu (1)863

Domnule și fine!

Mă aflu de două săptămîni rătăcind prin Cluș, fără cuartir și fără birou. În chiliele cele iezuitice de la guvern d-abia mai pot încăpea. Stau boțiți cîte 5—7 într-o odaie. Nici un consiliariu, afară de Nemeș[7], nu are biroul său deosebit. Mizeria cea mai mare. Pe mine mă [a]mînă dintr-o zi în alta; apoi mi se spuse să-mi iau o odaie afară de edificiul gubernial,
112 și mi se va plăti. /

În luna trecută, 7/19 ianuariu, se făcu candidațiunea pentru Tabla regească și unde, prin multe lupte demne de toată lauda, au străbătut bărbații noștri în păzirea principiului confesionale care, din partea unora, bucuros s-ar fi călcat în favoarea altor confesiuni. A[ldulea]nu[2] nu a căpătat toate voturile pentru vicepreședinte, și șeful guvernului s-a învoit ca acesta să fie român.

Ieri, altă luptă: avea să se întregească postul de concipist, care îl ocupase Barbu[3]. Și aci se propuse români catolici și alții, din cauză că neuniți nu ar fi. Lupta fu mare și ai noștri străbătură, alegînd pe Nemeș Petru, fratele advocatului de la Sibiu. E de însemnat că sasul
112v Herbert[4] în toate a mers cu ai noștri, nu însă și Flebs. /

De cînd a murit Cosma[5], bărbatul nostru[6] se bucură de încrederea șefului[7], și ăsta e mai aplecat către noi. Am putut pricepe și din primirea ce mi-a făcut cînd m-am insinuat la el.

Candidațiunea pentru cons[ilier] de școală unit a venit: Maior[8], Fekete[9], Bohățel[10]. Toți se miră că de ce nu ești d-ta. Nu s-a referat încă. Dumitru[11], din Viena, zice că poate nu au lipsă, de lasă lucrul atîta îndelungat.

Cu frat[ele] Iacob[12] a fost greșală de la mine că nu am adausul din Cluș, adecă B... a.

Știi că comisiunea care s-a fost compus în absența lui P. și B. pentru cercetare asupra grecilor s-a nimicit de la Curte. Vom vedea ce se va face
acuma. / 113

În privința celor ce mi-ai scris pentru Fondul Iugaian[13], am să mă înțeleg cu d-ta, căci sunt însărcinat din partea guvernului a face un plan pentru gimnaziul de sus. Episcopul scrise Eforiei să nu primească unele puncte, adică mai cu seamă întărirea profesorilor de la Curte, făgăduindu-le că-i va întări el. Eforia constă din oameni ce nu cunosc pusețiunea unui gimnaziu. Profesorilor poate le veni bine așa, căci altfeli poate că s-ar cere mai multe de la ei, și așa ușor îi va cîștiga, dacă nu se va afla nici unul care să mă sprijoane.

Eu, după congres, voi să vin la Brașov și mă rog ca să-mi fii mînă de ajutoriu[14].

De altmintrelea sunt sănătos și-ți poftesc și d-tale toată fericirea cu toți ai d-tale, rămînînd al d-tale sincer amic,

dr. Vasici.

Nu știu, scrisu-ți-au Boiu[15] că primește articulul anonim în privința știută? / 113v

---

[1] *Ioan Nemeș*, numit în anul 1863, după moartea lui D. Cosma, vicepreședinte al Guberniului transilvan. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei*, p. 94.

[2] I. Alduleanu va fi numit în anul 1864 vicepreședinte al Tablei regești din Tîrgu-Mureș. *Telegraful român*, XII, 1864, nr. 23, p. 89.

[3] *Nicolae Barbu*, concipist gubernial, numit în anul 1862 secretar gubernial (*Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 99, p. 394).

[4] *Herbert Eduard*, vicepreședinte al Curții de Apel.

[5] Dionisiu Cosma.

[6] Vasile L. Popp.

[7] Ludovic Folliot de Creneville. Vezi scris. XXXIV, nr. 6.

[8] Vezi nota 2 la scrisoarea XL.

[9] *Ioan Fekete Negruțiu*, 1817—1888, profesor, protopop, inspector al școlilor gr.-catolice, canonic. Deputat în Dieta de la Sibiu și în Senatul imperial. Autor de manuale școlare.

[10] *Mihai Bohățel*, 1823—1888, magistrat, inspector școlar. Deputat în Dieta de la Sibiu.

[11] Dimitrie Moldovan.

[12] Iacob Mureșanu.

[13] Fundația lăsată de negustorul brașovean Ioan Juga pentru ajutorarea școlilor românești.

[14] În martie 1863 Vasici se afla la Brașov, unde se preocupă de problemele organizatorice ale Gimnaziului românesc. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 18, p. 70—71 și *Telegraful Foman*, XI, 1863, br. 18 p. 69.

[15] Zaharia Boiu, cf. nota 9 de la scrisoarea XLI.

XLIV

Domnule şi fine !

Sibiu, 23/11 februariu (1)863

Eu sunt în călătorie cătră Braşov, şi, cuget, săptămîna viitoare,
miercuri sau joi, să plec într-acolo.

Văzînd din scrisoarea d-tale cele ce s-au întîmplat în Braşov, pricep
că problema mea are să fie cu atît mai grea, cu cît Eforia capătă de la
Ordinariat unele invitaţiuni, care ţintesc numai într-acolo ca, sub
pretestul autonomiei bisericeşti şi al liberei mişcări, să se dea toată
puterea în mîna Ordinariatului. Şi apoi, ştiind cu cine am de-a face, văz
114 lupta ce se poate naşte şi care aş dori ca să o încungiur pe cît s-ar putea. /
Eu, ce e drept, am inviaţiunea şi sunt dătoriu a mă ţinea de ea, dar totuşi
m-ar durea inima să văd o rătăcire care la timpul său ar fi greu de îndreptat.

Cererea profesorilor [1] e prea pretenţioasă şi, după părerea mea,
n-are loc. Eu aş dori tare a mă înţelege cu unii membri ai Eforiei, pe
carii mi i-ai designat d-ta mai capaci, a ne înţelege fără vreo compromisiune.
Apoi atunci aş putea să-mi descoper mai departe părerea mea.
De aceea te rog să-mi fii mînă de ajutoriu în cauza aceasta atît de importantă,
şi să-mi dai oareşcare îndreptări.

Cînd plecai din Cluş (joi) îmi zise d-l gubernator să spun eselenţiei-sale
114v că-i va scrie cît /[de] curînd ceva dorit în privinţa congresului [2]. Eu îi
spusei, dar omul nu vrea să creadă. Ieri îi scrise Dumitru [3] că congresul
e aplacidat fără nici o restrîngere şi că s-a şi espedat cele de lipsă la
Cluş. Aşadară, tot va fi, dar nu ştiu cînd, că aceasta încă nu s-a
hotărît.

Am să-ţi spun multe despre cele ce se fac la centru şi despre luptele
bărbaţilor noştri. Aicea sunt pregătiri mari pentru 26 februariu din
partea sasilor [4].

Oare la cine să mă adresez ca să mi se facă un cuartir în edificiul
gimnaziale, în loc, ca să nu fiu silit a îmbla de la n. 1 sau Pomul verde
115 şi pînă la Schei, iară a doua, ca să ies cu mai puţină cheltuială? /

Pe ai mei i-am aflat sănătoşi.

Poftindu-vă tot binele şi dorind să ne revedem în pace, rămîn al
d-tale amic,

Pavel.

115v Multe complimente la toţi ai d-tale de la noi toţi [5]. /

---

[1] Vezi nota 14 la scrisoarea XLIII.
[2] Vezi nota 10 la scrisoarea XLI.
[3] Dimitrie Moldovan.
[4] Adunarea Universităţii săseşti.
[5] Cu specificarea lui Bariţ: „Răsp[uns] 28 febr. (1)863“.

XLV

Sibiu, 24/12 martiu (1)863

Domnule şi fine !

Am sosit acasă duminecă seara la 6 ore, sănătos, şi am aflat şi pe
ai mei sănătoşi.

Venind d-l Boiu [1] la mine, îmi spuse unele ce mă fac să cred că despre
purtarea mea la Braşov s-a referat aicea. Luni mersei la Bătrînul [2];
mă primi rece ca niciodată, vorbi despre nişte articuli din *Gazetă* etc.,
apoi mă îndepărtai. Aseară mă luă la tacrir despre purtarea mea la
Braşov / şi veni lucrul într-atîta, să-i declar curat şi verde că eu nu voi 116
şi nu pot sprigini pretensiunile lui nejuste, şi că de ar fi ştiut dînsul unele
ca aceste, nu aş fi eu astăzi consiliariu de şcoală. Am dechiarat că sunt
gata a resigna dacă va cere poporul, dar nu unul şi altul, şi îl rog ca să
convoace sinod să mă dechiar că, deşi sunt sărac şi cu familie grea, dar
încă nu am perdut dignitatea personală etc., etc. Mai pe urmă zise că
ne vom înţelege, şi luă partea cea mai bună, dar eu rămăsei serios. / 116v
Aşa am păţit-o. De faţă, mai mulţi.

Joi plec la Dobra [3], deşi dumnealui îmi spuse că nu am ce căuta
acolo. Dar eu zisei că să împedece călătoria mea dacă poate. M-am temut
de aceasta, dar nu-mi pare rău că s-a întîmplat, că poate că voi avea
odihnă. Mi-a zis că va juca el pe braşovenii carii nu-l ascultă, şi eu i-am
răspuns că ei îl prea ascultă, numai dreptul nu-l pot da din mînă, pentru
că e al lor. / 117

Mîne avem conferinţă, nu ştiu despre ce.

D[omnul] Ianache a rămas afară dintre deputaţii congresului, şi
în rîndul lui este rînduit d-l Costi [4].

De faţă, mai multe. Pînă atunci, rămîneţi cu toţii sănătoşi.

Al d-tale amic,

Pavel.

Astăzi fusei în şedinţa Universităţii săseşti [5]. Obiectul a fost legea
comunală. Dezbaterea, foarte interesantă. / 117v

---

[1] Zaharia Boiu.
[2] Episcopul Andrei Şaguna.
[3] Comună în judeţul Hunedoara.
[4] *Ioan Constantin*, negustor braşovean.
[5] Universitatea săsească, organism politico-administrativ cu jurisdicţie asupra teritoriului „Fundus regius“.

XLVI

Sibiu, 9/4 (1)863

Domnule şi fine !

Sosind astă-dimineaţă din călătoria mea de la Dobra, Haţeg, Deva,
mă grăbesc a-ţi răspunde la multpreţuita scrisoare din 3 aprilie a.c.,
şi adecă: 1° că bucuros vedem pe doamna Victoria [1] la noi; ba Neli şi

Aurelia nu o pot aștepta [2]; 2° că cărțile dorite ți le-am cumpărat și le-am
118 pus astăzi pe poștă. /

În strada Măcelarilor [3], deși nainte de plecare eram măgulit, fusei
iarăși rău întîmpinat. Se poate că ieși referat cum ne-am purtat pe unde
am umblat. Se poate că programul congresului a căzut greu la rînză:
căci puturăm pînă acuma fi fără aceasta, de ce acuma să umblăm după
de aceste, apoi să le și tipărim? Eu nu lucru de la masa verde, ci din
118v praxă, din mijlocul poporului, și / de aceea trebuie să lucru așa precum
am început, dacă vreau să devin la vreun rezultat. Poate că și cererea
mea este greșită, însă eu alta nu văd, și dacă diregătoria polită va da
protopopilor școli dotate, eu nu cred că aceasta ar fi în contra autonomiei
bisericești.

Apropos! Avui rara fericire să iau parte la un sobor sau sinod
119 protopopesc pentru înaintarea trebii școlare, în / Dobra, a cărei președinte
născut, sau — vi officii — este protopopul, căci așa cere constituțiunea
bisericii. Eforii constau din fiii protopopului și din nește rudenii,
carii aflară de bine a oferi și casiriatul tot președintelui, iarăși după
regulele constituțiunei bisericești. Lucrul trebuia să meargă bine, că
era în mîna bisericii.

Salutări și sărutări la toți ai d-tale.
Sărbători fericite!
Al d-tale amic,

Pavel.

Frate[le] Iacob [4] să facă bine să-mi trimită numerii în carii sunt
119v articuli despre autonomie [5] etc., că nu-i pot căpăta aicea. /

---

[1] Soția lui G. Bariț.

[2] Fiicele lui G. Bariț și P. Vasici.

[3] Sediul episcopiei din Sibiu.

[4] Iacob Mureșanu.

[5] *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 19, p. 73 și nr. 20, p. 77 (*Autonomia*, de G. B[ariț]). Articolele susțin libertatea și autonomia Transilvaniei.

XLVII

Sibiu, 22 aprilie (1)863

Domnule și fine!

Ziua de mîne mi-e mai scumpă, și mie și la toți românii, decît să
o trec cu vederea [1]. Poftesc, dară, ca Domnul Dumnezeu să te țină întreg
și sănătos, spre bucuria familiei, amicilor d-tale și a întregii națiuni.
Acestea sunt nu numai simțămintele mele, ci simțămintele întregii mele
familii, și mă rog să le primești în semn de prețuire[a] ce avem către
120 d-ta și întreaga-ți familie. Dumnezeu să vă țină la mulți ani! /

Eu, după plecarea d-voastră, fusăi foarte rău: d-abia mai putui vorbi, tusa mă omorea. Acuma, mulțămită lui Dumnezeu, sunt mai bine și voi pleca săptămîna viitoare, după ședința Comitetului Asociațiunii, la Cluș, ca să-mi fac relațiunile despre cele ce am aflat. Apoi iarăși voi călători mai departe și poate că ne vom vedea iarăși la examene la Brașov.

Despre deputațiunea noastră [2] nu am auzit nimic pînă astăzi. Conducătoriul nu era prea bine dispus la plecare.

Citii cu atențiune despre autonomie și în specie despre cea bisericească. Sapienti satis.[3]/ Aflai și un articul despre petrecerea și activi- 120v
tatea mea în Brașov [4]. Firește că acesta cu observațiunile lui a cauzat
amărăciune, însă ne vom deda.

Din partea sasilor se numiră de consiliari guberniali Haupt și Ranicher [5]; keine romanen, fresser [6].

D[omnul] Datco [7] nu află acasă pe eselenția-sa [8] și așa toată pregătirea îi fu zadarnică.

D[oamna] Victoria [9] a uitat aicea un Lusterrok [10]. Nu știu cum să-l trămitem. Aurelia [11] zice că l-ar aduce ea, însă eu am reflectat că dacă va fi drum de fier.

Am lipsă pentru documentarea particularului de călătorie de un / 121
atestat despre distanța de la Brașov la Moeciu de Sus și de acolo la
Zărnești, prin Tohanul Vechi și Nou, de la Zărnești la Brașov, apoi de
la Brașov la Satu-Lung [12]. Cel dintîi ți l-ar putea da d-l Costa Ioan [13],
cel de pe urmă d-l Panțu [14]. Dacă ai face bine să mi le ceri și trimite,
m-ai îndătora prea mult.

Repețind urările noastre de felicitare, sunt cu toată stima al d-tale sincer amic,

Pavel.

D[omnului] cons[ilier] Bologa [15], care se află în mijlocul d-voastră,
multă sănătate. / 121v

---

[1] Ziua onomastică a lui George Bariț.

[2] Se referă la deputațiunea, aleasă de Congresul național din aprilie 1863 și condusă de Șaguna, plecată la Viena să prezinte „adresa de mulțumire din partea românilor transilvăneni“. Vezi *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 32, p. 126; nr. 36, p. 141 ș.a.

[3] Expresie în limba latină, „Fiți înțelepți“.

[4] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 18, p. 70—71 *(Brașov 7/15 marțiu)*.

[5] Vezi *Telegraful român*. XI, 1863, nr. 34, p. 135. *J. Rannicher*, fost secretar la Locotenența c.r. a Transilvaniei și *Haupt*, fost consilier, au fost numiți consilieri guberniali.

[6] Traducere: „Nu sînt mîncători de români“.

[7] Efor al școlilor românești din Brașov.

[8] Episcopul Andrei Șaguna.

[9] Soția lui G. Bariț.

[10] Haină, jupă.

[11] Fiica lui G. Bariț.

[12] Sat în jud. Brașov.

[13] Constantin Ioan, negustor din Brașov?

[14] *Constantin Panțu*, 1824—1885, jurist, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

[15] Iacob Bologa.

XLVIII

Sibiu, 2/14, mai (1)863

Domnule fine!

Te-am fost rugat pentru un atestat, dar îți multămesc, că l-am căpătat aicea, de la comisariatul provinciale.

Mîne plec la Cluș. Este chiemat și Ranicher, Haupt și Conrad Schmidt [1], pe ședința de luni.

Episcopul ne spuse multe de la Viena [2]. Nemții i-au omorît cu omenia. Nadajdi [recte: Nádasdy] [3] a fost tare îndestulit. El a zis că va denumi pe regaliști numai oameni independinți, iară amploiații să stăruiască ca
122 să se aleagă. /

Ținurăm marți ședință lunarie [4], unde luară parte și d-nii Cipariu, Papfalvi și Antonelli [5]. Se dezbătu programa și se primi, și decurseră toate în bună înțelegere.

Sasii se pregătesc din toate puterile pentru alegeri [6] și cuget că vor scoate un număr însemnat de ai lor. Cercurile de alegere li se par potrivite spre scopul acesta. Dar ce vom face noi? Eu și d-l Dunca [7] provocarăm pe escelenția-sa să ne adune în comitet [8], ca să ne consultăm ce ar fi de făcut ca și noi să scoatem o majoritate și să nu se aleagă unguri
122v sau sasi între români, sau unul de două și de trei ori. El ne răspunse / că bărbații noștri fiind aicea, ar fi specificat care ar fi să fie deputați, fără să-l întrebe pe dînsul, și de aceea el nu știe ce au făcut aceia și ce poate face el, ca să nu strice ce au făcut aceia. Noi ziserăm că nu știm nimic de așa ceva, dar de e așa, ne vom interesa și noi. Mie îmi spuse că comitetul e o himeră, și cine ascultă de el? Eu reflectai că așa s-a numit și mai nainte, și la adunare totuși s-au cerut lucrările lui și, fiindcă regimul nu
123 l-a dezavuat, ar trebui să-l susținem pînă se va decide altfeli. / La aceasta nu-mi reflectă nimic, ci trecu la alt obiect, că adecă eu nu știu ce nevoie are el, ce vreu ai noștri să facă cu el la Dietă; mai mult nu poate spune. Eu, cugetînd că vrea să mă pună la probă, zisei că nu știu nimic de acestea; poate că se lucră ceva în secret, ce eu nu știu. Voi vedea. Eu nu știu ce ar fi acestea.

Fii bun și dă scrisoarea alăturată d-lui cons[ilier] gubernial Bologa [9].

Și, salutîndu-vă dimpreună cu ai mei toți, pe toți, sunt al d-tale amic sincer,

123v

Pavel. /

---

[1] J. Rannicher, Haupt și Schmidt, fruntași politici sași din Sibiu.

[2] Vezi nota 2 la scrisoarea XLVII.

[3] Francisc Nádasdy. Vezi scris. XXXVIII, n. 8.

[4] Ședința lunară a Comitetului „Astrei“ care a avut loc în 12 mai 1863. Vezi *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 37, p. 148.

[5] T. Cipariu, C. Papfalvi, canonic și I. Antonelli, profesor, toți din Blaj.

[6] Alegerile pentru Dieta Transilvaniei din anii 1863—1864.

[7] Paul Dunca.

[8] Comitetul permanent ales la Congresul național de la Sibiu din ianuarie 1861.

[9] Iacob Bologa.

XLIX

Cluș, 30/18 mai (1)863

Domnule fine!

Am primit multstimata scrisoare a d-tale din 25 ale acesteia și mă grăbesc a te mai înștiința de cîte ceva. D[omnul] vicepreședinte [1] pofti pe capii națiunei să deie în prezidiale rezervate invitațiuni cătră protopopi în privința purtării națiunei noastre la alegere, și primi de la cel din Sibiu circulariul [2], cu acel adaus că, după ce el nu cunoaște lista care au făcut-o inteligința fără știrea lui la Sibiu, nu se poate lăsa în specialități. La aceasta i-a răspuns d-l Pop. Circulariul lui, care vine mai mult de la un cap bisericesc decît național, ne atinsă și într-atîta tare neplăcut, căci cita în el scrisoarea d-lui gubernator [3], care, la intrevenirea / d-lui 124
Pop, i se încrezui ad fideles manus [4], și care dete atîta publicitate unui lucru, prin demandarea a se publica circulariul în toate bisericile, ce trebuia să rămînă pe cît se poate de secret.

Auzind că unii dintre sibiani ar merge la dînsul și l-ar ruga să pună ceva în lucrare din partea comitetului, pentru alegeri, și că el îi mîna la Pop, ne-am adunat alaltăieri și ne-am sfătuit ca să se scrie în părțile unde nu au candidați cualificați, ca să arate încoace pe cine ar dori. Pe mine mă candidează la Morlaca [5], adecă în cercul de alegere a Uiedinului [= Huedinului]. Fiindcă cumnatul d-tale nu vrea să primească, nu știu de vor putea izbuti toate. În comitatul acesta te aleseră și pe d-ta ca candidat [6].

Joi se alesără regaliștii [7] și se candidară cîte 30 din fiecare naționalitate. Între români este și Nopcea [8]. / Din Brașov este d-l Popazu [9], 124v
Munteanu [10], Costi [11] și I. Mureșanu [12].

S-au înființat mai multe comisiuni pentru formarea articulilor de lege dietali, privitori la înarticularea națiunei și a religiunelor noastre, a limbelor, a împărțirii țării, a institutului ipotecării etc. Ai noștri merită toată lauda.

La ședința din 18 mai, unde se aflară față toți sasii, dimpreună cu comesul [13], propuse referentul Grois [14] o instrucțiune pentru comisiunea ce s-a înființat pentru împărțirea țării, ca să poată lucra aceasta pe o bază mai sigură. La aceasta se opusă Rannicher [15] cu toată svada sa și cu toate argumentele juridice și istorice, însă îl înfrînse Alduleanu [16] și, venind lucrul la votizare, rămase numai el cu cei doi sasi carii îl sprijiniră,/ 125
comesul și Herbert [17], iară Haupt [18] trecu la maioritate, spre cea mai mare nemulțămire a lor.

Adunarea Comitatului Clușului ținu foarte scurt. Din unguri vorbi Zeik [19] și Josika [20], dechiarînd de nelegali ordinea de alegere și Dieta, la care însă, din cauze binecuvîntate, sunt siliți să aleagă deputați și să meargă. Comuna orașului se dechiară ieri că, din respect și omagiu cătră Împăratul, va alege deputați și-i va trimite la Dietă. Oare nu vor face și cu Reichsrath-ul așa? Văzut-ai pe *Közlöny* [21] ce politică a luat?

Eu voi pleca iarăși în călătorie, pe la 15 iuniu [22]. Pe aicea se vorbește tare, însă numai pe strade, că Dieta se va amîna pînă cătră 26 iuliu.

Acuma fii sănătos cu toţi ai d-tale.
Aurelia [23], care se află cu mine aicea, sărută pe d. Victoria [24].
Rămîn al d-tale cel vechi,

Vasici.

125v D[omnul] Maior [25] a venit. /

---

[1] Vasile L. Popp.

[2] A. Şaguna. Vezi *Cerc[ulariu] episcopesc*, în *Foaie pentru minte...*, XXVI, 1863, nr. 20, p. 147—148. Reprodus la George Bariţ, *Părţi alese...*, vol. III, p. 178—180 şi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. III, Sibiu, 1905, p. 41—43.

[3] L. Folliot de Creneville.

[4] Expresie în limba latină, „în mîini sigure".

[5] Morlaca, localitate în judeţul Cluj.

[6] Vezi *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 49, p. 199 şi *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 50, p. 197—198. Paul Vasici, ca de altfel şi George Bariţ, a participat ca „regalist" la Dieta de la Sibiu din 1863—1864, dietă de mare însemnătate în istoria Transilvaniei, în care s-a votat şi legea egalei îndreptăţiri a poporului român şi a confesiunilor sale cu celelalte naţionalităţi şi religii ale Transilvaniei.

[7] Lista „regaliştilor" români publicată la Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. III, p. 46.

[8] Francisc Nopcea. Numele său nu figurează între deputaţii „regalişti".

[9] Ioan Popazu.

[10] *Gavril Munteanu*, 1812—1869, profesor şi director al Gimnaziului român ort. din Braşov. Membru al Academiei Române. Autor a numeroase lucrări, manuale, traduceri şi al cunoscutului dicţionar *Deutsch-romänisches Wörterbuch*, vol. I—II, 1853—1854. Vezi biografia lui Gavril I. Munteanu, publicată de G. Bariţ ca o prefaţă la *Opurile lui Caiu Corneliu Tacitu traduse de Gavril I. Munteanu*, Sibiu, 1871, p. I—X.

[11] *Ioan Constantin*, 1823—1867, jurist, comandant al gărzii naţionale din Braşov în timpul revoluţiei de la 1848, din 1861 senator la magistratul din Braşov (preşedinte al Tribunalului penal). Mecenat al culturii naţionale, şi-a lăsat averea pe seama şcolilor româneşti din Braşov. Necrologul în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 3, p. 9.

[12] *Ioachim Mureşanu*, asesor la tribunal.

[13] Se referă la şedinţa Universităţii săseşti.

[14] Gustav Groisz, consilier gubernial.

[15] Anton Rannicher. Vezi scris. XX, n. 14.

[16] Ioan Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.

[17] *Herbert Eduard*, vicepreşedinte al Curţii de apel, deputat în Dieta din 1863—1864.

[18] Fr. Haupt, fruntaş politic sas.

[19] *Zeyk Károly*, fruntaş politic maghiar, deputat în Dieta din 1863—1864.

[20] *Josika Ludovic*, om politic maghiar, consilier gubernial, comite suprem.

[21] *Kolozsvári Közlöny*, ziar maghiar care a apărut la Cluj în anii 1856—1875.

[22] Vezi *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 51, p. 207.

[23] Aurelia, fiica lui G. Bariţ.

[24] Victoria, altă fiică a lui G. Bariţ.

[25] *Ioan Maior*, consilier şcolar, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

L

Sibiu, 8 aprilie (1)864

Domnule şi fine !

Articulul din n. 22 al *Gazetei* [1] a făcut, precum aud, şi în strada Măcelarilor [2] sînge rău, ţinîndu-mă sau suspiţionîndu-mă pre mine

că aş fi dat datele cuprinse într-însul. Eu, ce e drept, am făcut relaţiunea
mea oficioasă unde, ca să nu ascund adevărul, am trebuit să ating abu-
zurile şi neajunsurile în care au devenit şcoalele noastre [3]. Şi fiindcă în
menţionatul / articul se impută consiliarilor de şcoală ca cînd ar fi trecut 126
peste ele sau le-ar fi scăpat din vedere, aşadară eu îmi propusei a răspunde
că nu ne-a trecut nicidecum, şi a deduce cum stă lucrul şi de unde vine,
dar, ocupat fiind cu sinodul, nu putui încă răspunde. Durere că abuzurile
enumerate acolo trebuie să le întăresc, fiindcă le-am luat şi în relaţiunea
mea. Eu ştiu că mulţi se vor ţinea loviţi, dar eu tocmai pentru aceea
în relaţiunea mea nu am specificat unde s-a întîmplat răul, ca să nu dezgo-
lesc pe nimenea de-a dreptul, dar nici să nu acopăr adevărul şi / răul 126v
de care pătimesc şcoalele, spre dauna tinerimei. În Dobra [4] s-au maltratat
învăţătoriul Păcurariu, un tînăr ca lumina, cu gimnaziu mare în Carloviţ
şi cu 3 ani de teologie. În Nocrih [5] au făcut, la tîrgul mare, din şcoală
cîrciumă unde s-au bătut cei beţivi şi au rupt scaunele; aşa am aflat
şcoala în noemvrie. În Cincul Mare [6], fiind protopopul Maier la vizita-
ţiune, s-au ospătat în şcoală, în care aflai vin turnat şi împuţit. Lîngă
aceasta, învăţătoriul ţinea porcul în cămara de lemne, care a rîmat
edificiul cel nou şi frumos înfiinţat de cadru. În S. Ivani [= Szent Ivány] [7]
şi Sadu [8] am aflat în şcoală arest şi depo/zitoriu de lemne, în Gura Rîului [9] 127
de cucuruz. În tractul *Iliei* [10] sînt scoşi învăţătorii şi preoţii, precum zic
ei, cu ştirea protopopului; trag lefile fără să înveţe pe copii, ci pun nişte
copii carii pipă în şcoală. Am şezut în şcoală şi, necunoscîndu-mă, a pipat
înaintea mea, stînd cu pălăria pe cap. Că şcoala s-a făcut azil de scăpare
a unor neghiobi, nu încape îndoială. A văzut însuşi administratorul din
Murgundeal [11]; m-a făcut atent că în Tartlen [12] plăteşte învăţătoriul
comunei, iară nu aceasta lui ş.al., ş.al. Aceste eu nu le-am putut tăcea.
Apoi dacă le-a întrebuinţat cineva în publicitate, nu mă miră, că boala
e rea [13].

De altfel, multămindu-ţi pentru cele împărtăşite, sunt cu toată stima al d-tale stimătoriu naş,

Pavel.

Cel ce şi-a făcut dătoria nu se va tîngui. / 127v

---

[1] Se referă la articolul *Un cuvînt la timpul său*, semnat ..X.., apărut în *Gazeta Transilvaniei*, XXVII, 1864, nr. 22, p. 86—87. Autorul îşi punea întrebarea dacă „cei de sus" cunosc abuzurile sîvîrşite sub pretextul autonomiei bisericeşti-şcolare. Vezi şi scrisoarea lui P. Vasici către I. Mureşanu, datată 5 februarie 1865 (Arhiva Mureşenilor, Braşov, dosar 16, nr. 2765; publicată la Ax. Banciu, *Din scrisorile Doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureşanu*, în *Ţara Bîrsei*, X, 1938, nr. 4—6, p. 444).

[2] Reşedinţa lui A. Şaguna.

[3] Vezi Dr. Paul Vasici, *Raport în cauza şcolilor* (1864), B. A. R., ms. rom. 1003, f. 132—144 v. Raportul atestă neînţelegerile dintre autorităţile politice şi cele bisericeşti care, prevalîndu-se de principiul autonomiei, pretindeau conducerea şi controlul învăţămîntului, consecinţele nefaste ale acestui conflict, greutăţile pe care le-a întîmpinat în activitatea sa consilierul şcolar Vasici. Totodată el cuprinde şi propunerile lui Vasici, menite să contribuie la înlăturarea neajunsurilor semnalate în învăţămîntul românesc de confesiune ortodoxă din Transilvania şi să promoveze dezvoltarea acestuia. Constituind un izvor preţios pentru cunoaşterea

istoriei școlii românești din Transilvania în perioada regimului neoabsolutist, publicăm integral acest raport, atît în originalul german cît și în traducerea românească:

„Nach Bewältigung der Wirren war die Sorge der hohen Regierung auf den Unterricht und Erziehung des Volkes ohne Unterschied der Konfession und Nationalitäten gerichtet. Es wurde nach Siebenbürgen ein Ministerial-Kommissär gesendet, welcher mit Beziehung der Männer aller Konfessionen, die sich um das Schulwesen interessirten, den Grundstein zu einem gedeihlichen Unterricht überhaupt und insbesondere zu dem Volksunterrichte legen soll.

Die Instruktion des Ministerial-Kommissärs lautete dahin, „dass die Volksschulen im Einverständnisse mit den Bischöfen und Konsistorien zu ordnen seien, welchen bemerklich zu machen ist, dass die Regierung das Volks-Schulwesen als eine *gemeinsame Angelegenheit des Staates und der Kirche* betrachtet und dass sie diese den Bischöfen und Konsistorien, welche sich desselben mit Liebe und Eifer anzunehmen geneigt zeigen, auch da, wo sie bisher auf die Leitung der Volksschulen keinen Einfluss hatten, einen solchen ihrerseits gerne einzuräumen bereit sei, und dass eine besondere Aufmerksamkeit *die Volksschulen der Romanen verdienen*“.

Nach diesem Zugeständnisse von Seite der hohen Regierung wurde von derselben folgender Grundsatz aufgestellt: „Bezüglich der Verwaltung der Volksschulen ist an dem Grundsatz zu halten, dass die *inneren Angelegenheiten* derselben, namenlich der Unterricht und Schulzucht zunächst in dem Wirkungskreise *der geistlichen Schulaufsicht*, d.h. der Pfarrer als Lokalschulvorsteher, der Dekante als Schulbezirksaufseher und des Ordinariats als der Diözesan-Schulbehörde fallen, welche Organe *berufen sind, die bezüglichen gesetzlichen Vorschriften in Ausführung zu bringen*. Hiewieder die Sorge für die *äussere Anordnung und die materiellen* Bedürfnisse der Volksschulen liegt den *politischen Behörden* zunächst ab. Die geistlichen und weltlichen Organe müssen sich aber *gegenseitig unterstützen*, und in Schulangelegenheiten, welche beide Wirkungskreise berühren, allemal einvernehmlich handeln. Die k.k. Statthalterei als Landesbehörde hat über das *Ganze* zu wachen, innerhalb der bestehenden Gesetze alle zweckdienlichen Verbesserungen und Verfügungen zu treffen, in dem hingegen, was ihren Wirkungskreis überschreitet, die Weisungen vom Unterrichts-Ministerium einzuholen. „Die oberste Aufsicht und Leitung über das Volksschulwesen behielt sich das Unterrichts-Ministerium vor, welches sich in dem was seinen Wirkungskreis überschreitet, die allerhöchste Weisung Sr. k. k. apostolischen Majestät des Kaisers erbat. Die Schulangelegenheiten einer ganzen Diözese wurden von dem bischöflichen Ordinariate, welchem der von Sr. Majestät ernannte Schulen-Oberaufseher als Referent beigegeben wurde, jene des ganzen Kronlandes von der Landesstelle geleitet, welcher die k.k. Schulräthe als Volksschul-Inspektoren hingegeben waren. Hiedurch wurde auch bei meiner Nation der Sin[n] für die Bildung der Jugend in ordentlichen, dem Zwecke entsprechenden Schulen allenthalben rege, und die Gemeinden angeeifert durch die politischen Beamten, insbesondere der romanischen Nationalität, welche nun zu diesen Dienstposten gelangten, und viele der verständlicheren Geistlichen wetteiferten, Schulhäuser zu errichten und die Lehrer zu dotiren, dieser zum Vortheile der Schulen sich kundgegebene Eifer dauerte jedoch nicht lange, da die politischen und kirchlichen Organe, denen die Beförderung des Volksschulwesens oblag, ihren Wirkungskreis nicht gehörig kennend oder achtend, denselben in ihrem Eifer hie und da überschreit[e]ten, wodurch Kollisionen entstanden. Das Hochwürdigste gr. orient. Ordinariat, gestützt auf § 17 des Protokolles der am 12-ten März 1850 abgehaltenen Synodial-Versammlung, wollte und will noch immer die Leitung und Beaufsichtigung des ganzen Schulwesens mit gänzlicher Beseitigung einer wie immer gearteten Einflussnahme der politischen Behörden als ein aus der Autonomie der Kirche abgeleitetes Ahnrecht an sich ziehen und es nicht als ein vom Staate übertragenes Amt ansehen; und deshalb erhob dasselbe Einsprache gegen der Thätigkeit der politischen Behörden in Schulangelegenheit. Je schrof[f]er aber die Kirche gegen die politischen Organe in dieser Richtung auftrat, je gehemmter der Einfluss der letzteren auf die Volksschulen wurde, desto matter wurde auch der Sinn der Gemeinden für den Volksunterricht, so dass viele derselben, infolge dieser zwischen der Kirche und den politischen Behörden entstandenen Missfälligkeiten, die Errichtung der Schule und die Dotirung der Lehrer als eine drückende Last anzusehen begannen und es noch heute ansehen, demzufolge weder Schulen errichten, noch die Lehrer ohne Zwang dotiren wollten, ja selbst die Schulhäuser, welche bereits unter Dach gebracht wurden, verbleiben lange in dem Zustande und befinden sich vielleicht auch heute noch in demselben, weil sie von Niemanden gezwungen werden, selbe zu vollenden. Man würde sich aber gewaltig täuschen, wenn man glauben sollte, dass mit der Abnahme des Einflusses der politischen Behörden auf das Volksschulwesen die Thätigkeit der kirchlichen Behörden gesteigert wurde. Im Gegentheil, die Absicht der Kirche schien nur dahin zu gehen, dass die Schule bei der Kirche äusserlich verbleibe, ohne dass die Kirche bei der Schule verblieben wäre. Die üblen Folgen, welche aus der Hemmung des Einflusses der politischen Behörden auf das Schulwesen hervortraten, liessen nicht lange auf sich warten. Die Pfarrer und die Erzpriester, welchen das Gedeihen der Volksschulen nur einigermassen am Herzen lag, klagten laut, dass sie ohne Einfluss und Beihilfe der politischen Behörden keine Schule zu Stande bringen können, folglich dass eine zeit[an]gemessene Volkserziehung unmöglich geworden sei u.s.w.

Inzwischen erfolgte die Ernennung der Schulräthe auch für das Grossfürstenthum Siebenbürgen, und ich wurde vom hohen Unterrichts-Ministerium mit der Inspektion der gr. orient. Schulen betraut. Ich verkannte nicht meine schwierige Aufgabe, trat aber dessenungeachtet die Inspektion der mir anvertrauten Schulen um so vertrauungsvoller bezüglich eines sicheren allmähligen Resultates an, als das Höchste bischöfliche Ordinariat die Güte hatte, mich als das Regierungsorgan für die Inspektion der gr. orient. Schulen der unterstehenden Geistlichkeit mittels Rundschreibens anzuempfehlen und diese aufzufordern mich in meinem sch[w]eren Berufe zu unterstützen. Das Gedeihen der Schulen stets vor Augen haltend, suchte ich die Bedürfnisse des Volkes in dieser Richtung zu erforschen, die Klagen und Wünsche desselben zu vernehmen, die Hindernisse, welche dem Gedeihen des Schulwesens entgegentraten, kennen zu lernen und nach Thunlichkeit zu beseitigen oder um deren Beseitigung höheren Orts zu bitten und so eine möglichst solide Volkserziehung und einen entsprechenden Volksunterricht zu erzielen.

Meine diesfällige Relation über die erste Schulinspektion fand bei dem bestandenen Unterrichts-Ministerium in ihrer unterm 11-ten Mai 1857 Z. 2761 erfolgten Erledigung die lebhafteste Würdigung und vollste Anerkennung, und es wurden an die bestandene Statthalterei die nöthigen Andeutungen bezüglich der Verwaltung und des harmonischen Zusammenwirkens der politischen und Kirchen-Behörden zum Gedeihen des romanischen Volksschulwesens in Siebenbürgen herabgelangt, und *dieses als eine Landesangelegenheit* anempfohlen, wobei ausdrücklich bedeutet wurde, dass es zum Gedeihen des Schulwesens bei den gr. orient. Religionsbekennern keineswegs genüge, im *Wege des bischöflichen Ordinariats allein* zu wirken, sondern dass vielmehr auch von den Kreis- und Bezirksbehörden *unmittelbar Hand* angelegt werden müsse. Diese von der hohen Regierung in bester Absicht herabgelangte und ordnungsmässig kundgerechte Verfügung fand von Seite des Höchsten bischöflichen Ordinariats nicht nur keine Beachtung, sondern im Gegentheil, es wurde darüber Einsprache erhoben und keiner weitern Kundmachung bei seinen unterstehenden Organen gewürdigt, was zur Folge hatte, dass die kirchlichen Schulorgane mit den politischen Behörden nicht mehr einverständlich wirken konnten, sondern fortwährend im Widerspruche zum grössten Nachtheile des Schulgedeihens standen; das[s] aber hiedurch meine Thätigkeit sehr oft gehindert und im Mittel der grössten Kraftentwickelung auch gehemmt wurde, ist leicht zu begreifen, denn ich hatte nicht nur mit der Indolenz und eingewurzelten Vorurtheilen, nicht selten auch mit der Maliz des Volkes, sondern auch mit den Hindernissen, welche mir die Kirche entgegenstellte zu kämpfen, um nur einige günstigere Resultate auf dem Gebiete des Volksschulwesens erzielen zu können. Dessenungeachtet wurde von der Statthalterei in Folge des obigen Ministerial-Erlasses mit der Verordnung vom 13. Oktober 1857 Z. 11553 zur Vermeidung aller Kollisionen der Wirkungskreis für die politischen und kirchlichen Schulbehörden näher bezeichnet; die Bestimmungen über die Verpflichtung zum Besuche der Volksschulen und über die Hintanhaltung und Bestrafung der Vernachlässigung derselben und über die Modalität der letzteren durchgeführt (13/5 1857 Nro. 6813 & 7/3 1858 Nro. 5817) und so der Schulbesuch geordnet; die weltlichen Ortsschulaufseher eingeführt und mit der Überwachung des Schulbesuches betraut (9561 ex 58), Normalien bezüglich der Errichtung neuer

Schulhäuser, der Erhaltung in gutem Zustande der bereits bestandenen und der
Dotation der Lehrer erlassen (21019 ex 58). Die Exemtion der Militairpflichtigkeit
der Schullehrer näher bezeichnet (5/1 12/2 1859 Nro. 30435 ex 58), wegen Errichtung
der Centralschulen für kleinere Ortsgemeinden nach Zulässigkeit der Termin-Ver-
hältnisse und, wo die Unzulänglichkeit der Mittel es gebietete, die erforderliche Ein-
leitung getroffen (Nro. 4404 ex 59), die Gränzschulen den competenten Ordinariaten
untergestellt (2/6 1858 Z. 7298) und wege[n] Einführung der Schulsessionen das
Nöthige eingeleitet.

Bezüglich der richtigen Frage wegen der Leitung un[d] Beaufsichtigung der
gr. orient. Volksschulen und wegen der Anstellung der Lehrer in allen gr. orient.
Diözes[en] wurde vom Unterrichts-Ministerium die Verhandlung in Angriff genommen,
und um diesen Gegenstand d[er] gesetzlichen Entscheidung und nothwendigen
Regelung zuführen zu können, mit dem Erlasse vom 18. April 1858 Z. 5957 (St. Z.
9653) im Wege der bestehenden Statthalterei von den betreffenden gr. orient. Ordina-
riaten und Schulräthen über die nachfolgenden Fragen die gutachtliche Wohlmei-
nung verlangt: wie gross ist die Anzahl der gr. orient. Religionsbekenner, wie ist
ihre Organisirung in kirchlicher Beziehung, wie gross ist die Anzahl der Volksschulen,
wie dieselben geleitet und beaufsichtiget werden und auf welchen gesetzlichen Bestim-
mungen gründen sich die in dieser Hinsicht bestehenden Einrichtungen, ob diese
Einrichtung entspreche dem Zwecke des Gedeihens und Fortschreitens dieser Schu-
len, und welche Massregeln wären wegen der Leitung und Beaufsichtigung derselben
für die Zukunft zu treffen, ob die Local-Aufsicht der Volksschule dem Pfarrer mit
seiner Erwartung übertragen werden könnte, dass hiedurch die Jugendbildung
wahrhaft gefördert werde, kann die Bezirksschulaufsicht dem Erzpriester mit Erfolg,
wie bei den Katholiken, übertragen werden, erscheint es zweckmässig und ausführbar
und wird es von den gr. orient. Bischöfen und Consistorien gewünscht, dass sie auf
die Leitung und Überwachung denselben Einfluss nehmen, welcher den katholischen
Ordinariaten eingeräumt ist, und sind im Bejahungsfalle eigene Referenten in Schul-
sachen nothwendig oder doch erwünscht?

Und da die Wohlmeinung über die obigen Fragepunkte sowohl vom Hoch-
würdigsten Bischöflichen Ordinariate als auch vom gefertigten Schulrathe bejahend
ausgefallen war, so hat die Statthalterei unterm 9. November. 1857 Z. 21063 beim
Unterrichts-Ministerium den Antrag gestellt, den gr. or[ient]. Kirchenorganen bezüg-
lich der Leitung- und Beaufsichtigung ihrer Volksschulen jenen Einfluss einzuräu-
men, welcher den katholischen Kirchenorganen eingeräumt wurde. In Folge dieses
und von anderen Statthaltereien ergangenen Antrages wurde mit dem Erlasse des
Unterrichts-Ministeriums vom 23-ten Februar 1859 No. 16663/1441 (St. Z. 5559 ex 59)
der Einfluss der gr. or. Kirchenorgane auf die Leitung und Beaufsichtigung ihrer
Volksschulen im Grundsatze anerkannt und die Instruktionen für die Beaufsicht-
gun[g]sorgane so wie auch das Normale bezüglich der Anstellung des Direktors, der
Lehrer und des Katecheten an den katholischen Hauptschulen mit dem Auftrage
herabgeschickt, dieselben dem gr. orient. bischöfl. Ordinariate zu dem Ende mitzu-
theilen, um solche entweder nach ihren ganzen Inhalte anzunehmen, oder jene
Abänderungen und Zusätze vorzuzeichnen, welche für die betreffenden Schulauf-
sichtsorgane in Betracht der besonderen Verhältnisse der gr. orient. Kirche und der
ihr angehörigen Gemeinden als nothwendig oder wünschenswerth erkannt werden.
Das hochwürdige bischöfl. Ordinariat weigerte sich, im Widerspruche mit derfrüheren
diesfälligen Äusserung (St. Z. 19520 ex 57), diese Instruktionen weder anzunehmen
noch eine Abänderung derselben zu verlangen (St. Z. 18493 ex 59), weil es meinte,
dass unsere Kirche und Hierarchie auch von den heilsamsten Anordnungen, welche
ohne sie(?) über sie erlassen werden sollen, keinen beruhigenden Erfolg sich verspre-
chen könne, um so weniger neue Instruktion, welche dem besonderen Verhältnisse
unserer Kirche entsprochen hätten, zu entwerfen, wie ich diess in meinem Berichte
vom 28-ten Oktober 1859 zu erörtern nicht unterlassen habe. Und so bleiben unsere
Schulaufsichtsorgane bis heute ohne alle Instruktion in dieser Richtung nur zum
Nachtheile unseres Volksschulwesens, da doch zur gehörigen Führung eines Amtes
eine Instruktion auch bei fähigsten Individuen erforderlich ist, geschweige denn bei
unseren geistlichen Schulaufsichts-Individuen, welche auf einer verschiedenen,
leider noch zu niedrigen Stufe der Bildung stehen, als dass sie ihre in Absicht der

Schule selben auferlegte Pflicht auch ohne Instruktion versehen und gehörig erfüllen können. Die diesfällige Verhandlung in dieser Angelegenheit wurde bei dem Unterrichts-Ministerium wegen der eingetretenen Umstaltung im Staatsorganismus nicht weiter betrieben, sondern der Gegenstand der hohen königl. siebenbürgischen Hofkanzlei abgetreten, Hochwelche, mit dem Dekrete vom 13-ten September 1861 Z. 2810 (Gub. Dc. 25. Sept. St. 7750 ex 61), verfügte, dass von der besagten ministerial Verordnung abzukommen sei, da dieselbe die Regulirung der gr. orient. Volksschulen mit Beseitigung der Kirchen-Jurisdiktion beabsichtige und weil durch eingetretene Umstaltung im Staatsorganismus die Verhältnisse des Vaterslandes sich geändert haben; die Verfassung der Instruktionen für die Inspektionsorgane wurde nach dem Grundsatze der Kirchen-Autonomie dem bischöflichen Ordinariate so anvertraut, dass es dieselbe nach eigenem Urtheile und den entwerfe; wenn es nothwendig finden wird, jedoch zur weiteren Disposition höheren Orts vorlege; dass durch diese Entscheidung unser Volksschulwesen nicht nur nicht gedeihen und vorrücken sondern, im Gegentheil, rückschreiten müsse, ist nicht schwer zu erweisen; denn was heisst mit andern Worten: die Verfassung der Beaufsichtigungs-Instruktionen dem bischöfl. Ordinariate nach dem eigenen Urtheile und wenn es nöthig erachten wird zu überlassen, als die Regelung der Volksschulen bei den gr. orient. Religionsgenossen auf die lange Bank zu schieben und das Volk noch immer in der tiefen Unwissenheit schmachten zu lassen. Auch kann wahrlich einst ersehen werden, wie sich dieses Dekret mit der Autonomie der Kirche, unter deren Maske man so oft sich verstecken will, verträgt, da doch die Kirche nicht allein aus dem bischöfl. Ordinariate besteht, sondern auch andere Faktoren besitzt, welchen doch gewisse Rechte in Schulsachen nicht abgesprochen werden können. Welches Zetergeschrei haben die gr. orient. Religionsbekenner im Banat und Ungarn in den Journalen und ausserhalb derselben bei verschiedenen Gelegenheiten nur deshalb ausgestossen, weil die Beaufsichtigung und Leitung der Volksschulen nicht dem Erlasse der ungar. Statthalterei v. 2-ten August 1862 Nro. 49173 ß den Kirchen-Organen übertragen wurde.

Wenn unsere Kirche synodal konstitutionell ist, so kann ein solches Dekret unmöglich dem Geiste der so oft hervorgehobenen Kirchen-Autonomie entsprechen, denn mag der jeweilige Bischof noch so viel Liebe für das Gedeihen des Volksschulwesens haben, mag derselbe deren Beförderung mit dem grössten Kraftaufwand und der sorgsamsten Pflege anstreben, so können ihm allein die Schulen konstitutionellmässig um so weniger anvertraut werden, als es eben gegen die Kirchen-Autonomie anstössig wäre. Das belobte Dekret ist aber auch auf unrichtigen Prämissen begründet, indem in demselben behauptet wird, dass das Unterrichts-Ministerium die fraglichen Instruktionen für die Schulaufsichts-Organe mit Beseitigung der Kirchen-Jurisdiktion einzuführen beabsichtigte, was unstatthaft ist, weil eben das Unterrichts-Ministerium über diesen wichtigen Gegenstand früher die Meinung sämtlicher gr. or. Ordinariate der Monarchie eingeholt, und nur nachdem sämtliche für den gestellten Grundsatz eingestanden sind, hat dasselbe die fraglichen Instruktionen herabgeschickt und auch dann nur zu dem Ende, damit die betreffenden Ordinariate ihre Meinung wegen etwaiger Annahme derselben oder über die nöthig erscheinen sollenden Änderungen oder Zusätze abgeben. Und hat nicht auch die hohe Hofkanzlei das bischöfl. Ordinariat aufgefordert, die von ihm verfassten Instruktionen zur weiteren Disposition höheren Orts vorzulegen, folglich eine Vereinbarung zwischen der Kirche und Regierung in dieser Richtung zu erzielen? Ein solches Dekret konnte wahrlich nur im Jahre 1861, wo man alles in das Alte, für uns Romanen doch in vielen Beziehungen sehr ungünstige Geleis leiten wollte, und weil der Referent vielleicht in die Sache nicht genauer eingedrungen ist, herausgegeben werden.

In dieser Meinung wurde ich um so mehr gestärkt, als ich aus dem später erlassenen Hof-Dekret v. 8-ten Jänner 1862 Z. 4265 ex 61 ersah, dass dem Ansuchen des bischöfl. Ordinariats, die Hauptschule in Resinari nach eigenem Plane zu regeln, nicht willfahrt werden konnte, indem derselbe von dem diesfälligen vorgeschriebenen Ministerial-Plane vom 23-ten März 1855 (R.G.B. 72) abweicht. Gleichfalls sind die eingeleiteten Verhandlungen wegen Errichtung einer entsprechenderen, von dem theologischen Lehrkurse abgesonderten selbständigen Lehrerbildungs-Anstalt für die Heranbildung der Jugend zum Lehramte an Volksschulen aus demselben Grunde nicht zu Ende geführt worden.

Meine Aktivität als Schulrath hat wegen der erwähnten Veränderungen im Staats-Organismus mit 15-tem April 1861 aufgehört und mit ihr, wie so viele Zeitungsartikel und allseitige Klagen dargethan haben, auch die Aktivität fast aller gr. orient. Volksschulen. Die fähigeren Lehrer wurden entlassen und anstatt dieser solche von den autonomen Kirchen-Gemeinden aufgenommen, welche wohlfeiler dienen wollten, ohne sich um deren Fähigkeiten zum Lehrfache zu kümmern, und hiedurch arteten die Volksschulen zum Asyl unwissender Individuen, welche sich der Militair-Pflicht entziehen wollten; die Schulgebäude, wie ich oben bemerkte, wurden ruinirt, der Schulbesuch vernachlässigt und auf die Stufe v. 1848. rückgelangt, weil der autonomen Kirche die moralische Kraft fehlt, um auf das Volk mit Nachdruck wirken zu können und das Volk im allgemeinen noch nicht auf jener Bildungsstufe steht, um den Mahnungen der Kirche, welche hie und da geschehen sein mögen, ein geneigtes Ohr zu schenken und die Schule für seine grösste Wohlthat ansehen zu können. Dass dieser Umstand einen unumstösslichen Beweis liefert, dass das Volksschulwesen bei den Romanen mit Rücksicht auf ihre materiellen und geistigen Verhältnisse nur dann gedeihen kann und wird, wenn es als eine Angelegenheit des Staates und der Kirche betrachtet und von beiden Seiten unterstützt wird, braucht nicht wieder erörtert zu werden. Und dieses ist die kurze Skizzirung der Entwickelung des noch stark in der Wiege liegenden Volksschulwesens der gr. orient. Religionsbekenner dieses Grossfürstenthums, aus welcher hervorgeht, dass nach den faktischen Verhältnissen das gr. orient. Volksschulwesen, wenngleich das Höchste Ordinariat einen jeden Aufschwung desselben nur der Kirchenfürsorge zuschreiben will, keineswegs blos durch kirchliche Fürsorge sich entwickelt und es zu keiner Zeit und nirgends eine Dependens der Kirche gewesen, sondern der äussere Verband desselben mit der Kirche nur dort bestand, und noch besteht, wo die Staatsgewalt es zuliess oder angeordnet hat. Um einen weiteren Beweis hier zu liefern, führe ich an, dass gleichgültige Schulen im Banate und Ungarn, welche bis zum Jahre 1862 unabhängig von der Kirche standen und gediehen, welche heute noch den Verlust ihrer Unabhängigkeit und die Unterstellung unter die Ordinariate, wodurch sie in Dekadenz geriethen, laut beklagen. Auch wird niemand in Abrede stellen können, dass sich unsere Schulen nur dort und in so lange wesentlich zu heben und zu gedeihen begannen, wo die Thätigkeit des Staates und der Gemeinden wirksam sich gezeigt und wo die Staatsgewalt die Oberleitung der Schulen in die Hand nahm und sie fest behielt.

Wenn aus den Kirchen-Satzungen abgeleitet werden will, dass der Organismus der Schule eine natürliche Folge des Organismus der Kirchen-Autonomie sei, und daher es nothwendig erscheine, die Schule der Kirche so zu unterstellen, dass sie ein rein kirchliches Institut werde, folglich dass die Kirche auf die Schule ein solches Anrecht besitze, dass sie damit schalten und walten könne, ohne hierüber dem Staate eine Rechenschaft zu geben oder dessen wie immer gearteten Einfluss auf dieselbe zu dulden, so muss dem entgegengestellt werden, dass die gr. orient. Schulen in den romanischen Fürstenthümern, dann in Serbien, Griechenland und selbst in Russland und auch in Österreich bis vor Kurzem unabhängig von der Kirche geleitet und verwaltet wurden, dass laut Gesetzartikel 60. des Jah. 1791 und des neuesten Gesetzartikels Seine k.k. apostol Majestät bezüglich der Erziehung der Jugend etc. sich das Oberaufsichtsrecht vorbehalten und dasselbe mittels dero Allerhöchster Organe auszuüben berechtigt ist, dass ferner die Synodal-Versammlung v. Jahre 1850, auf welche sich das Ordinariat beruft, im § 12 des diesfälligen Protokolles dieses Aufsichtsrecht des Staates anerkannt, indem dasselbe ein Organ im Gremio des Landes-Guberniums verlangte, welches das Schulwesen befördern und zugleich Referent in Kirchen-Angelegenheiten sein soll, und endlich weil auch in der National-Versammlung vom Jahre 1861 durch ein Memorial der Intelligenz unter andern verlangt wurde, dass den Männern, welche in den verflossenen zehn Jahren zum Gedeihen und Fortschreiten des Volksschulwesens beigetragen haben, der öffentliche Dank ausgesprochen werde, und dass man dahin strebe, dass beim k. Landes-Gubernium fortwährend zwei romanische Schulräthe angestellt werden, nehmlich für eine jede Konfession derselben einer, und in Gemässheit dieses Verlangens, hat nicht nur das Hochwürdigste gr. orent. bischöfl. Ordinariat um die Wiederanstellung des gewesnen Schulrathes, sondern auch das Höchwürdigste gr. kthl. Ordinariat um die Ernennung eines gr. kth. Schulrathes angesucht, was auch erfolgt ist. Dass aber hiedurch die National-Versammlung die wirksame Thätigkeit der Regierung in Beförderung des Schulwesens dankbarst anerkannt habe, braucht nicht erörtert zu werden. Es ist aber auch der richtige Umstand nicht ausser Acht zu lassen, dass unsere Kirche synodal-mässig noch gar nicht konstituirt ist und ihre Geistlichkeit mit Rücksicht auf das Volksschulwesen im Ganzen noch nicht jene Fähigkeit besitzt, die so nothwendig zur Förderung desselben verlangt wird, um es ihrer Fürsorge mit Beruhigung anvertrauen zu können, wesshalb dieselbe jener der Reformirten und insbesonders der neu konstituirten evangelischen Kirche Siebenbürgens, wo die Laien und die landesfürstlichen Beamten in den Presbyterien, in Konsistorien Sitz und Stimme haben, nicht zur Seite gestellt werden könne. Daher zum Gedeihen des Volksschulwesens bei den gr. orient. Religionsbekennern um so mehr der wohlthätige Einfluss der Regierung und ihrer Organe angesprochen werden muss.

Es bedarf keines Beweises, dass im Volksschulwesen Österreichs und insbesondere der Romanen eine totale Reform vorzunehmen sei, und dass diese, wenn sie dem gewünschten Zwecke entsprechen sollte, nicht von einzelnen Konfessionen oder Kirchen-Autoritäten vorgenommen werden könne, sondern sie muss im Reichsrathe oder auf den Landtagen besprochen und entschieden werden, da wie eine Zeitung vortrefflich bemerkt hat, das Interesse für die Schule in der Bevölkerung nur dann lebendig wird, wenn das Volk im Wege seiner Vertreter und der öffentlichen Stimme eine thatsächliche Betheilung an Schulfragen zu äussern in der Lage ist. Wenn aber bis dahin das hohe k. Gubernium aus den angeführten Gründen für das höheren Orts aufgestellte Prinzip, welches bis jetzt nicht aufgehoben wurde, geneigt sich zeigen sollte, so würde mein weiterer Antrag dahin gehen:

Es wolle das Hochwürdigste bischöfl. Ordinariat ersucht werden, die unterstehenden geistlichen Schulorgane mit Bezug auf den Ministerial-Erlass vom 11-ten Mai 1857 Zahl 2761, intimirt mit der Statthalterei-Note vom 13-ten Oktober 1857 Zahl 11553 anzuweisen, wegen Anbau von neuen Schulhäusern, wo solche fehlen, und Reparatur der alten, wegen Conzentrirung mehrerer kleineren Ortschaften zur Errichtung einer gemeinschaftlichen Schule, wo die Umstände es erlauben und die kurzen Mittel es gebieten, mit vereinten Kräften, wegen neuer Dotation der Lehrer oder Verbesserung der bereits bestehenden nach den Zeitverhältnissen und mit Rücksicht auf das Normale v. 25. Oktober 1858 Z. 21019 wegen Vernachlässigung des Schulbesuches und in allen Schulangelegenheiten, wo die Amts-Autorität der politischen Behörden erforderlich ist, sich an dieselben zu wenden, welche dann ihrer Verpflichtung in dieser Hinsicht willig nachkommen werde, falls aber hie und da wider Vermuthen eine solche Hilfe verweigert werden sollte, die nöthige Anzeige zu erstatten, damit die Schuldigen nach Gebühr geahndet werden. Ferner die Geistlichen als Lokalschulvorsteher zu ermahnen, die ihnen anvertrauten Schulen mit mehr Wärme zu pflegen und über deren Zustand gehörig zu wachen, die Religionslehre, wenn sie auch nicht von ihnen vorgetragen wird, soll wenigstens geleitet werden, da dies zu der strengen geistlichen Verpflichtung gehört, nicht minder die Erzpriester anzueifern, die Schulen zur gehörigen Zeit zu visitiren und dabei ihren materiellen und didaktisch-pädagogischen Zustand genau zu erforschen und darüber zu relationiren. Zur Anweisung derselben über ihre Amtswirksamkeit wäre mit Bezug auf den Ministerial-Erlass vom 23-ten Februar 1859 Z. 16663/1441 und Hof-Dekret vom 13-ten September 1861 Z. 2810 die Verhandlung wegen Verfassung der nöthigen Amts-Instruktionen neuerdings anzuknüpfen und[zu]einem günstigen Rezultate zu führen. Endlich alle in Ressort des Guberniums fallenden Schulgegenstände, welche der Schulrath zu begutachten oder zu erledigen hätte, dem h. Gubernium mitzutheilen.

Um die nöthige Überwachung, dass nur moralisch und politisch unbescholtene Individuen und solche, welche sich der Militairpflicht nicht entziehen, zu Lehrerstellen gelangen, wäre das Hochwürdigste Ordinariat zu ersuchen, das mit der Zuschrift der bestandenen k.k. Statthalterei vom 29-ten Jänner 1858 Z. 28151 ex 57 angeordnete Namens-Verzeichniss der angestellten Lehrer, worin ihr Anstellungs-Ort und die Eigenschaften ersichtlich zu machen sind, alljährig dem h. Gubernium bis 15-ten Aprill mitzutheilen. Wegen Besetzung der Direktors- und der Lehrerstellen an den Hauptschulen wäre die Vereinbarung mit dem Hochwürdigsten Ordinariate der Art zu treffen, dass dieser Gegenstand keine Streitfrage mehr nach sich ziehen kann und so die Errichtung solcher Schulanstalten hindere. In dieser Beziehung wäre entweder nach dem Ministerial-Erlasse v. 27-ten, Oktober 1857 Z. 741 ex 56 oder nach dem Muster der von der königl. ungarischen Statthalterei in dieser Beziehung vom 2-ten August 1862 Z. 49173 getroffenen Massregeln, welche von dem Ministerial-Erlasse nicht viel abweichen und sich auf das Systema scholarum zu gründen scheinen, vorzugehen.

Die unterstehenden politischen Behörden wären auf Grundlage des Statthalterei-Erlasses vom 13-ten Oktober 1857 Z. 11553 und der Nachtrags-Verordnung vom 29-ten Jänner 1858 Z. 28151 ex 57 anzuweisen, auf Verlangen der kirchlichen Schulbehörden zur Errichtung der Volksschulen in Ortschaften, wo sie mangeln, zur Conzentrirung mehrerer kleineren Ortschaften, welche für sich allein nicht im Stande sind, zweckentsprechende Schulen zu errichten und zu dotiren, dort wo die Local-Verhältnisse und die Entfernung es gestatten in eine gemeinschaftliche Schule (Einschulung) hilfreiche Hand zu bieten und darauf zu sehen, dass die bereits bestehenden Schulhäuser zu ihrem bestimmten Zwecke verwendet und im guten Zustande erhalten werden, für eine bessere, den Zeitverhältnissen entsprechende Dotation der Lehrer, dort wo es nöthig erscheint auf, Grundlage der Normal-Verordnung vom 25-ten Oktober 1858 Z. 21019 zu sorgen, wobei an der Regel fest zu halten ist, dass jeder Lehrer so viel an Einkommen haben soll, als er nach den Verhältnissen seines Dienstortes bedarf, um die nothwendigsten Bedürfnisse des Lebens bestreiten zu können, und dieses Einkommen wäre sessionsmässig, nicht aber durch Kontrakte, welche den Lehrer zu einer servilen Stellung angesichts der dienstgebenden Gemeinden herabsetzen, festzustellen, darauf zu sehen, dass derselbe in seiner Kompetenz nicht nach Willkür der Gemeinden verkürzt und dort, wo sie ihm vorenthalten wird, die nöthige Assistenz zur Erlangung derselben nicht zu entziehen. Eine besondere Aufsicht auf die Local-Schulaufseher zu widmen, damit diese ihrer Verpflichtung besonders wegen Überwachung des Schulbesuches nachkommen und ein besonderes Augenmerk auf die Reinlichkeit in der Schule und um die Schule zu werfen. Die Eltern mit ihrer amtlichen Auktorität zu belohnen, zu ermahnen und ihnen nach Thunlichkeit begreiflich zu machen, dass das v. Sr. k. k. apostolischen Majestät sanktionirte Gesetz betreffend die Durchführung der Gleichberechtigung der romanischen Nation und ihrer Confessionen, so wie das betreffend den Gebrauch der drei Landessprachen im öffentlichen amtlichen Verkehre und alle der romanischen Nation verliehenen politischen Rechte ohne allen Nutzen für dieselbe in so lange bleiben werden, bis der Elementarunterricht, welcher als nothwendige Vorbedingung aller bis nun erlangten und noch zu erlangenden politischen Rechte ist, gehörig geregelt und auf eine dauerhafte Basis begründet wird, dass daher, die Volksschulen zu ihrem Besten und zum Wohle ihrer Kinder von der Regierung anbefohlen und dieselben als Christen und Eltern dieser Pflicht sich nicht entschlagen können, ohne hindurch gegen die darüber bestehenden Gesetze zu handeln und dass die Behörden eine solche Handlung, so wie jede Indolenz der Eltern gegen die Schule nicht dulden können sondern solche mit allen zu Gebote stehenden und zugleich gesetzlich zulässigen Mitteln zu begegnen wissen werden, dass endlich nicht gestattet sei, den Unterricht in einzelnen Schulen Wochen und monatelang zu unterbrechen oder bloss auf die Winter-Monate, ohne zureichende Gründe und ohne erlangte Bewilligung, zu beschränken etc. und in dieser Beziehung sich an die von der bestandenen Statthalterei unterm 13-ten Mai 1857 Z. 6813 und 7-t März 1858 Z. 5817 erlassenen Bestimmungen zu halten.

Um zu verhindern, dass die Volksschulen nicht zu Befreiungs-Asylen der unwissenden Jugend zum Nachtheile der Militair-Stellung werden, hätten die politischen Behörden, bis in dieser Richtung nicht anders verfügt werden wird, sich strenge an die Statthalterei-Verordnung vom 5-ten Jänner 1859 Z. 30361 ex 58, welche, wie ich vernahm, republizirt wurde, zu halten und jene Indiduen, welche, um der Militair-Pflicht zu entgehen, versuchen würden, die bereits angestellten Lehrer von ihren Posten dadurch zu verdrängen, dass sie sich den unwissenden Gemeinden antragen, wohlfeiler die Lehrerstellen zu versehen, im Erweisungsfalle, wenn sie auch die Fähigkeit zum Lehrer-Amte besitzen würden, ohne Widerrede in das Heer einzureihen.

Damit aber auch bezüglich der Lehrer eine feste Grundlage gewonnen werde, wäre die Errichtung der von der bestandenen Statthalterei unterm 6-ten Dezember 1858 Z. 18087 in Antrag gebrachten Lehrerbildungs-Anstalt bei der hohen königl. siebenbürgisch. Hofkanzlei zu betreiben und um Realisirung derselben zu bitten, da die bestehende, wenngleich zwei tüchtige Lehrer darin den Unterricht ertheilen und der Kurs auf 2 Jahre ausgedehnt wurde, dem Zwecke dennoch nicht entspricht, weil ihr das Haupterforderniss, nämlich die Verbindung mit einer Hauptschule, in welcher das praktische Verfahren durchgeführt wird, mangelt, und da laut § 26 der Instruktion über die Amtswirksamkeit der Schulräthe der Schulrath eine besondere Aufmerksamkeit der Lehrerbildungs-Anstalt zuzuwenden und bei der Befähigungs-Prüfung der Candidaten beizuwohnen hat, wo ihm dann jedesmal die Leitung derselben zusteht, so wäre das H[och]w[ür]d[ig]ste Ordinariat zu ersuchen, an der bestehenden Lehrerbildungs-Anstalt solche Anordnung zu treffen, dass dem gefertigten Schulrathe die Gelegenheit geboten werde, sich bei jeder solchen Befähigungs-Prüfung um so mehr zu betheiligen, als derselbe sich fortlaufend im Besitze aller dienlichen Personal u. Local-Kenntnisse erhalten muss.

Bei dieser Gelegenheit wäre auch dahin zu streben, dass zum wahren Gedeihen des Volks-Unterrichts nur diejenigen Lehrer von Militair-Pflicht befreit werden, welche bei direktivmässig d. h. solchen Schulen angestellt sind, welche einen sicheren Bestand haben und nach Vorschrift der Gesetze eingerichtet sind. Da ferner v. Sr. k. k. apostl. Majestät für die gr. orient. Geistlichen 24000 fl. jährlich an Unterstützung allergnädigst bewilliget wurde, so erlaube ich mir vorzuschlagen, dass jene Geistlichen insbesondere an dieser Unterstützung theilhaftig werden, welche einen besondern Verdienst um die Beförderung des Volksschulwesens durch fleissige Visitirung, Catechis. etc. sich erworben haben. Nicht minder bei Besetzung der Consistorial-Beisitzer für das neu zu organisirende Consistorium auf solche Inviduen ein besonders- Augenmerk zu werfen, welche als Freunde des Volksschulwesens sich gezeigt haben.

Endlich erlaube ich mir, die Aufmerksamkeit des h. Guberniums auch auf die Schulbücher, welche in didaktischer Richtung möglichst entsprechen sollen, zu lenken, da dieselben grösstentheils mangeln und ohne solche kein geregelter Volksunterricht erzielt werden kann.

Ich enthalte mich, über die speziellen Wahrnehmungen aus dem Grunde zu beachten, weil dieselben von der Aufrechthaltung der bestehenden Vorschriften abhängig sind und in so lange darüber die gehörige Weisung an den betreffenden geistlichen und politischen Behörden nicht erlassen wird, ein jeder zur Beseitigung der Übelstände zu stellende Antrag nach meiner unvorgreiflicher Meinung erfolglos bleiben müsste.

Schliesslich kann ich nicht umhin, gehorsamst zu bemerken, dass nachdem ich bei meiner Wiederanstellung auf den Erlass des Unterrichts-Ministeriums vom 28-ten August 1854 (R[eichs]-G[esetz]bl[att], XXVI, Nr. 221) und auf die Instruktion über die Amtswirksamkeit der Schulräthe v. Jahre 1855 angewiesen worden bin und in § 4 und § 5 derselben Instruktion die Amtswirksamkeit der Schulräthe näher bezeichnet erscheint, ja in dem § 28 in 36 auch die Geschäfts-Stücke, bei welchen er mittelst Bearbeitung der Geschäfts-Stücke, dann in den § 29 und 37, bei welchen derselbe mittelst Beisetzung seines Vidi vor der Aprobation mitzuwirken hat, angegeben worden sind, so geruhe das hohe königl. Landes-Gubernium die Einleitung zu treffen, dass die den Schulräthen in diesem Sinne zukommenden Geschäfts-Stücke derart zugetheilt werden, dass sie nicht ausbegutachtet, sondern auch bearbeitet werden, indem aus dieselben in der Lage sind, alle auf das Schulwesen bezughabenden Momente zu kennen und gehörig anzuwenden.“

La sfîrşit, raportul poartă următoarea însemnare a lui Bariţ: „1864. Estras sau mai bine fragment decopiat dintr-un raport oficial aşternut Gubernului transilvan în cauza şcoalelor gr. ră. prin d-l consili[er] referint[e] dr. Paul Vasici. Din acest raport s-au făcut oareşicari estracte şi în *Gazeta* din 1865. Raportul este prea interesant“.

[Traducere:]

„După înfrîngerea tulburărilor, grija înaltei stăpîniri s-a îndreptat asupra învăţămîntului şi educaţiei poporului, fără deosebire de confesiune şi de naţionalităţi. În Transilvania a fost trimis un comisar ministerial, cu scopul ca, în colaborare

cu oameni aparținînd tuturor confesiunilor, care se interesau de instrucțiunea publică, să pună piatra de temelie pentru dezvoltarea învățămîntului în general și, îndeosebi, a instrucțiunii publice (învățămîntul elementar).

Instrucțiunea comisarului ministerial spunea că « școlile elementare trebuiau organizate în înțelegere cu episcopii și cu consistoriile, cărora trebuie să li se pună în vedere că stăpînirea consideră învățămîntul elementar ca *o problemă comună a statului și a bisericii* și că este dispusă să o cedeze episcopilor și consistoriilor care arată bunăvoința de a se ocupa de această problemă cu dragoste și zel, chiar și acolo unde nu au avut pînă acum nici o influență asupra conducerii școlilor elementare, și că o atenție deosebită merită școlile elementare ale românilor ».

După această concesiune din partea înaltei stăpîniri, ea a stabilit următorul principiu: « Privitor la conducerea școlilor elementare, trebuie să se țină seama de principiul că *problemele lor interne*, și anume instrucțiunea și educația școlară se află în primul rînd în sfera de activitate a *controlului bisericesc al școlilor* — adică preotul ca director școlar local, decanul ca inspector școlar cercual — și a episcopiei, ca autoritate școlară diecezană, care *sînt chemați să aducă la îndeplinire prescripțiile legale respective*. Pe de altă parte, grija pentru organizarea externă și necesitățile materiale ale școlilor elementare revine în primul rînd *autorităților politice*. Însă organele bisericești și laice trebuie *să se sprijine reciproc*, și — în chestiuni școlare care privesc ambele sfere de acțiune — trebuie să procedeze întotdeauna de comun acord. Guberniul c. c., ca autoritate de stat, trebuie să vegheze asupra *întregului*, să ia măsuri — în cadrul legilor existente — pentru toate reformale și hotărîrile necesare pentru realizarea acestui scop — dar, pentru chestiunile care depășesc sfera sa de acțiune, va cere îndrumări de la Ministerul Învățămîntului ». Supravegherea și conducerea supremă a învățămîntului elementar este rezervată Ministerului Învățămîntului, care, în chestiunile ce depășesc sfera sa de activitate, cere instrucțiunile Majestății Sale Apostolice, Împăratul. Chestiunile școlare ale unei întregi dieceze au fost conduse de Ordinariatul episcopesc, căruia i s-a repartizat ca referent un inspector general școlar, numit de Majestatea Sa, iar cele ale tuturor țărilor ereditare au fost conduse de guberniu, căruia i-au fost repartizați consilierii școlari cezaro-crăiești, ca inspectori de școli elementare.

Prin aceasta s-a deșteptat și la națiunea mea, pretutindeni, interesul pentru instruirea tineretului în școli sistematice, corespunzătoare scopului, iar comunele, care au fost îndemnate prin funcționarii politici, în special cei ai națiunii române, ajunși acum în aceste funcții, precum și mulți dintre preoții cei mai înțelegători, se luau la întrecere să ridice școli și să înzestreze pe învățători; acest zel pe care-l dovedeau în folosul școlilor n-a durat totuși multă vreme, fiindcă organele politice și bisericești cărora le revenea promovarea învățămîntului elementar, fără să țină seama îndeajuns de sfera lor de activitate, au depășit uneori, prin zelul lor, limitele și astfel s-au ivit conflicte. Prea Înaltul Ordinariat gr. oriental, bazat pe paragraful 17 al protocolului Adunării sinodale ținute în 12 martie 1850, voia — și mai vrea încă și acum — să-și asume conducerea și controlul întregului învățămînt, cu înlăturarea totală a unei influențe venite dinlăuntru, din partea autorităților politice, ca pe un drept strămoșesc provenit din autonomia bisericii, refuzînd să-l considere ca pe o funcție ce i-a fost încredințată din partea statului, și de aceea a protestat împotriva activității autorităților politice în chestiuni școlare. Dar, pe măsură ce biserica a intervenit cu mai multă severitate împotriva organelor politice, și cu cît e împiedecată mai mult influența acestora asupra școlilor elementare, cu atît a slăbit și interesul comunelor pentru învățămîntul elementar, așa încît, ca urmare a acestor neînțelegeri ivite între biserică și autoritățile politice, multe dintre ele începură să considere ridicarea de școli și dotarea învățătorilor drept o povară apăsătoare — și chiar și în prezent o consideră astfel — și, ca urmare, nici nu vor să mai construiască școli, nici să doteze pe învățători, dacă nu sînt siliți; ba chiar și clădirile școlare care au ajuns să fie construite pînă la acoperiș au rămas multă vreme așa (neterminate) — și poate că încă și azi se află tot în aceeași stare — pentru că n-au fost siliți de nimeni să le termine. Dar ne-am înșela amarnic crezînd că prin slăbirea influenței autorităților politice asupra învățămîntului elementar s-a intensificat activitatea autorităților bisericești. Dimpotrivă, intenția bisericii părea să fie numai rămînerea școlii în afara bisericii, fără ca biserica să se fi menținut în școală.

Urmările rele, apărute în urma împiedecării influenței autorităților politice asupra învățămîntului, nu s-au lăsat mult așteptate. Preoții și protopopii, care țineau doar în oarecare măsură la progresul școlilor elementare, s-au plîns în gura mare că fără influența și ajutorul autorităților politice nu pot înființa nici o școală și că, în consecință, o instruire a poporului, potrivită spiritului vremii, a devenit imposibilă, și așa mai departe.

Între timp a urmat numirea de consilieri școlari și pentru Marele Principat al Transilvaniei, iar eu am fost încredințat de către Înaltul Minister al Învățămîntului cu inspectarea școlilor gr.-orien. Eu mi-am dat seama de greutatea misiunii mele, cu toate acestea am început inspectarea școlilor ce mi-au fost încredințate, încrezător în realizarea unui rezultat sigur, cu atît mai mult cu cît Prea Înaltul Ordinariat episcopesc a avut bunătatea să mă recomande, printr-o circulară, la preoții în subordine, ca organ al stăpînirii pentru inspectarea școlilor greco-orientale, și să-i invite să mă susțină în greaua mea funcție. Avînd mereu în vedere promovarea școlilor, am căutat să cercetez trebuințele poporului în această direcție, să-i aflu necazurile și dorințele, să cunosc piedicile pe care le întîmpină progresul școlilor și, după cum era cazul, să le înlătur sau să rog autoritățile superioare pentru înlăturarea lor, realizînd în felul acesta o educație a poporului cît se poate de solidă și un învățămînt corespunzător.

Acest raport al meu despre prima inspecție școlară a aflat la Ministerul Instrucțiunii — în rezoluția sa din 11 mai 1857, nr. 2761 — cea mai entuziastă apreciere și cea mai deplină aprobare; au fost înaintate la gubernium indicațiile necesare cu privire la administrarea și colaborarea armonică a autorităților politice și bisericești, în scopul promovării învățămîntului elementar român din Transilvania; a fost recomandată *ca o problemă de stat*, indicîndu-se categoric că pentru propășirea învățămîntului la credincioșii de religie gr.-orient. nu este deloc de ajuns să se acționeze *numai pe calea Ordinariatului episcopesc*, ci mai mult, se pretinde *ajutor nemijlocit* și din partea autorităților cercuale și districtuale. Această dispoziție, emisă cu cele mai bune intenții de către înalta stăpînire și comunicată reglementar, nu numai că n-a fost luată în considerare de către prea Înaltul Ordinariat episcopesc, ci dimpotrivă, s-a ridicat protest împotriva ei și nu a fost apreciată demnă de a fi comunicată mai departe organelor în subordine; ca urmare, autoritățile școlare bisericești nu mai puteau conlucra cu autoritățile politice, ci se aflau mereu în contradicție, spre cea mai mare daună a promovării învățămîntului. Este ușor de înțeles că în felul acesta activitatea mea a fost deseori stînjenită și chiar împiedicată în cea mai bună desfășurare a ei, căci pentru a putea obține doar cîteva rezultate favorabile în domeniul învățămîntului elementar, aveam de luptat nu numai cu indolența și cu prejudecățile înrădăcinate, deoseori chiar cu maliția poporului, ci și cu piedicile pe care mi le punea în cale biserica. Totuși, ca urmare a dispoziției ministeriale de mai sus, Guberniul — prin ordinul din 13 octombrie 1857 nr. 11553 — a dat indicații mai precise privitor la sfera de activitate a autorităților școlare politice și bisericești, în scopul evitării oricăror conflicte; hotărîrile referitoare la obligativitatea frecventării școlilor elementare precum și la oprirea și pedepsirea neglijării ei, și despre modalitatea aplicării lor, au fost aduse la îndeplinire (13/5 1857 nr. 6813 & 7/3 1858 nr. 5817); în felul acesta s-a adus ordine în frecventarea școlii; au fost introduși inspectori școlari laici, locali, cărora li s-a încredințat supravegherea frecvenței școlare (9561 ex. 58); s-au emis reguli pentru construirea de noi clădiri școlare, pentru menținerea în bună stare a celor existente și pentru dotarea învățătorilor (21019 ex 58). Guberniul a dat indicații mai precise referitor la scutirea învățătorilor de obligația satisfacerii serviciului militar (5/1. 1/2 1859 nr. 30435 ex 58); a luat măsurile trebuitoare pentru înființarea unor școli centrale în folosul comunităților locale mai mici, după cum permiteau condițiile de termen și pentru cazurile unde o impuneau mijloacele precare (nr. 4404 ex. 59); școlile grănicerești au fost subordonate ordinariatelor componente (2/6 1858 nr. 7298) și a luat măsurile necesare pentru introducerea sesiunilor școlare.

Privitor la justa chestiune a conducerii și a inspectării școlilor elementare gr.-orient. și a numirii învățătorilor în toate diecezele gr.-orient., Ministerul Instrucțiunii a luat în dezbatere această probemă, pentru a o putea supune unei hotărîri legale și reglementării necesare; în acest scop, cu adresa din 18 aprilie 1857 nr. 59576 st. nr. 9653 prin intermediul Guberniului, a cerut părerea respectivelor ordinariate și consilii școlare gr.-orient. asupra următoarelor chestiuni: care este numărul credincioșilor gr.-orient: care este organizarea lor în privința bisericii; care este numărul școlilor elementare; cum sînt acestea conduse și controlate și pe ce hotărîri legale se bazează întocmirile existente în această privință; dacă această organizare corespunde scopului de promovare și progresului acestor școli și ce măsuri ar trebui luate în viitor pentru conducerea și supravegherea lor; dacă inspectarea locală a școlii elementare ar putea fi predată preotului, cu speranța că prin aceasta educarea tineretului ar fi într-adevăr promovată; dacă inspectarea cercuală a școlilor poate fi predată episcopului cu succes, ca și la catolici; dacă episcopii și Consistorul gr.-orient. doresc să exercite asupra conducerii și supravegherii acestor școli aceeași influență care este îngăduită ordinariatelor catolice, și dacă — în caz afirmativ — consideră că e necesar sau de dorit să aibă referenți proprii în chestiuni școlare?

Și cum răspunsurile Preaonoratului Ordinariat episcopesc și ale Consiliului școlar subscris au fost afirmative, Guberniul a prezentat, în 9 noiembrie 1857, nr. 21063, Ministerului Învățămîntului, propunerea de a acorda organelor bisericești gr.-or. aceeași influență asupra conducerii și supravegherii școlilor elementare ca și cea recunoscută organelor bisericești catolice. În urma acestei propuneri — și a celei înaintate de alte guvernăminte — prin dispoziția Ministerului Învățămîntului din 23 februarie 1859 nr. 16663/1441/st. nr. 5559 ex. 59, s-a recunoscut în principiu infuența organelor bisericești gr.-or. asupra conducerii și inspectării școlilor elementare, iar instrucțiunile pentru organele de inspecție, precum și normele privitoare la numirea directorului, a învățătorilor și a catehetului au fost trimise la școlile capitale catolice cu dispoziția de a fi comunicate Ordinariatului episcopesc gr.-ort., pentru ca acesta ori să le accepte integral, ori să indice modificările și adaosurile considerate ca trebuitoare sau de dorit pentru respectivele organe de inspectare a școlilor, ținînd seama de condițiile speciale ale bisericii gr.-orient și a comunităților aparținătoare. Prea Onoratul Ordinariat episcopesc a refuzat — în contradicție cu declarația sa anterioară (st. nr. 19520 — ex. 57) — să primească aceste instrucțiuni sau să ceară vreo modificare a lor (st. nr. 18493 ex 59), deoarece considera că biserica și ierarhia noastră nu poate spera un rezultat liniștitor nici chiar în urma celor mai favorabile ordine emise fără învoierea ei, pentru ea, și cu atît mai puțin să se întocmească proiecte de noi instrucțiuni, care ar corespunde împrejurărilor speciale ale bisericii noastre, așa după cum am arătat în raportul meu din 28 octombrie 1859.

Și așa au rămas organele noastre de control școlar încă și astăzi fără nici o instrucțiune în acest sens, în dauna învățămîntului nostru elementar; căci se știe că pentru o conducere competentă a unui serviciu este necesară o instrucțiune, chiar pentru cea mai capabilă persoană, deci cu atît mai mult pentru persoanele de control școlar care fac parte din cler (clerici-inspectori) care sînt încă pe o treaptă de cultură diferită, durere, încă nu destul de ridicată pentru a-și putea îndeplini în mod corespunzător îndatoririle ce li s-au impus în cadrul școlii, fără să i se dea instrucțiuni. Discutarea acestei probleme nu a mai fost continuată la Ministerul Învățămîntului, din cauza schimbărilor ce au intervenit în organismul de stat, ci a fost transmisă Înaltei Cancelarii aulice transilvane care, cu decretul din 13 septembrie 1861 nr. 2810 (gub. decret din 25 septembrie st. 7750 ex 61) a decis că trebuie să se renunțe la amintita ordonanță ministerială deoarece aceasta urmărește reglementarea școlilor elementare gr.-orient. și înlăturarea jurisdicției bisericești, iar prin schimbările survenite în organizația de stat s-au modificat și condițiile din patrie. Întocmirea instrucțiunilor pentru organele de control școlar a fost încredințată — conform principiilor autonomiei bisericești — Ordinariatului episcopesc, pentru ca acesta să le redacteze cum va crede de bine; în cazul cînd va găsi că este necesar, să supună totuși aceste instrucțiuni aprecierii locului prea înalt, pentru a dispune mai departe; dar nu este greu de dovedit că prin această hotărîre învățămîntul nostru elementar nu numai că nu se poate dezvolta și nici progresa, ci că, dimpotrivă, va regresa cu siguranță; căci, cu alte cuvinte, ce înseamnă oare ca întocmirea instrucțiunilor de inspectare să fie lăsată la bunul plac al Ordinariatului episcopesc, „care o va face dacă va crede că este necesară“, decît o tărăgănare a reglementării școlilor elementare ale credincioșilor gr.-orient. și rămînerea pe mai departe a poporului în mare neștiință.

Și într-adevăr se va vedea odată cum se împacă acest decret cu autonomia bisericii—sub masca căreia unii încearcă așa de des să se ascundă — deoarece biserica nu constă numai din Ordinariatul episcopesc, ci cuprinde și alți factori cărora nu li se pot contesta anumite drepturi în privința problemelor școlare. Ce gură mare au făcut credincioșii gr.-orient. din Banat și Ungaria în jurnale, precum și în diferite ocazii, numai pentru că supravegherea și conducerea școlilor elementare, în urma ordinului gubernial maghiar din 2 august 1862 nr. 49173, nu a fost încredințată organelor bisericești!

Dacă biserica noastră e sinodal constituțională, atunci este imposibil ca un astfel de decret să corespundă spiritului autonomiei bisericești, despre care s-a discutat atît de des; căci oricîtă dragoste ar avea actualul episcop pentru progresul învățămîntului elementar și chiar dacă s-ar strădui din răsputeri și cu cea mai mare grijă pentru promovarea lui, totuși, conform constituției, școlile nu-i pot fi încredințate numai lui; și asta cu atît mai puțin, cu cît ar fi un lucru potrivnic însăși autonomiei bisericii. Însă acest decret este întemeiat, de asemenea, pe premise inexacte, false, deoarece în cuprinsul lui se afirmă că Ministerul Învățămîntului a voit să introducă instrucțiunile amintite mai sus pentru organele de control școlar, înlăturînd jurisdicția bisericească, ceea ce nu se poate admite deoarece tocmai Ministerul Învățămîntului a cerut părerea tuturor ordinariatelor gr.-or. din monarhie asupra acestei chestiuni importante; și numai după ce toate au garantat pentru principiul pus în discuție, a transmis aceste instrucțiuni mai departe — și chiar și atunci numai în scopul ca respectivele ordinariate să-și dea părerea asupra unei eventuale acceptări, asupra modificărilor sau adausurilor ce li s-ar fi părut necesare. Și oare nu a cerut chiar și Înalta Cancelarie aulică Ordinariatului episcopesc ca acesta să-și prezinte instrucțiunile la locul prea înalt pentru a dispune mai departe, prin urmare să încerce să obțină o colaborare în acest sens între biserică și guvernămînt? Într-adevăr, un astfel de decret putea fi emis numai în anul 1861, cînd se intenționa ca toate să rămînă în vechiul făgaș, în multe privințe nefavorabil pentru noi, românii, și fiindcă poate nici referentul n-a înțeles destul de bine chestiunea.

M-am convins cu atît mai mult că părerea mea este justă, cu cît mi-am dat seama din decretul aulic emis ulterior, în 8 ianuarie 1862, nr. 4265 ex 61, că cererea Ordinariatului episcopesc de a reglementa școala capitală din Rășinari după un plan propriu nu s-a putut îndeplini, deoarece se abate de la planul ministerial prescris, din 23 martie 1855 (R.G.B. 72). Tot astfel, tratativele începute pentru înființarea unei instituții mai corespunzătoare pregătirii învățătorilor, independentă, separată de cursul de învățămînt teologic, cu scopul de a instrui tinerimea pentru ocuparea funcției de învățători la școlile elementare, nu s-a realizat tot din același motiv.

Activitatea mea de consilier școlar a încetat cu data de 15 aprilie 1861, din cauza cunoscutelor schimbări survenite în orînduirea statului, și o dată cu ea aproape toate școlile elementare gr.-orient. și-au întrerupt activitatea, așa cum au relevat atîtea articole de ziar și atîtea plîngeri venite din toate părțile. Învățătorii mai capabili au fost concediați, iar în locul lor au fost numite persoane aparținînd comunităților bisericești autonome, care acceptau o salarizare mai ieftină, fără ca cineva să se sinchisească de aptitudinile lor în domeniul învățămîntului; și astfel, școlile elementare au devenit azile pentru niște indivizi ignoranți, care voiau să se sustragă obligațiilor militare. După cum am arătat mai sus, clădirile școlare s-au ruinat, frecventarea școlilor a fost neglijată și a regresat, revenind la situația dinainte de 1848, fiindcă bisericilor autonome le lipsește forța morală pentru a putea acționa puternic asupra poporului, iar poporul, în general, încă nu a ajuns pe acea treaptă de cultură pentru a da ascultare îndemnurilor bisericii, pe care aceasta le-ar fi dat din cînd în cînd, și pentru a aprecia școala ca pe cea mai mare binefacere a sa.

Credem că nu mai este necesar să explicăm că această situație reprezintă o dovadă indiscutabilă că învățămîntul elementar la români — ținînd seama de condițiile lor materiale și spirituale — va putea progresa și va progresa într-adevăr numai atunci cînd acest învățămînt va fi considerat ca o problemă a statului și a bisericii, fiind sprijinit de ambele. Așadar, iată, pe scurt, schița dezvoltării învățămîntului — încă abia în fază — la credincioșii gr.-orient. din acest Mare Principat, din care rezultă că — potrivit situației reale a învățămîntului greco-oriental — chiar dacă Preaînaltul Ordinariat vrea să atribuie numai grijii bisericii orice progres al învățămîntului, acesta nu s-a dezvoltat nicidecum numai datorită sprijinului bisericii și că nicicînd și nicăieri nu a fost o dependință a bisericii, dar că legătura sa din afară cu biserica a existat și mai dăinuiește încă numai acolo unde a fost îngăduită sau instituită de puterea statului. Pentru a aduce aici încă o dovadă a acestui fapt, mai adaug că unele școli echivalente din Banat și Ungaria — care pînă în 1862 erau independente de biserică și funcționau ca atare — se plîng încă și astăzi în gura mare de pierderea independenței lor și de faptul că sînt subordonate ordinariatelor, ceea ce a dus la decăderea lor. Nimeni nu va putea contesta că școlile noastre au început să se ridice simțitor și să progreseze numai atîta vreme și numai acolo unde s-a dovedit eficacitatea intervenției statului și comunităților și unde autoritatea de stat a luat în mînă cu fermitate conducerea supremă a școlilor noastre.

Dar dacă din statutele bisericești s-ar putea deduce că organizarea școlii ar fi o consecință firească a organizării autonomiei bisericești și că, prin urmare, pare necesar ca școala să fie subordonată bisericii în așa fel încît să devină o instituție curat bisericească, deci ca biserica să-și afirme dreptul asupra școlii așa încît să o conducă după bunul ei plac, fără să dea socoteală statului sau fără să sufere vreo influență — indiferent în ce fel — din partea acestuia, atunci trebuie să replicăm la aceste deducții că în Principatele Române, apoi în Serbia, în Grecia și chiar în Rusia, precum și în Austria, școlile gr.-orient. au fost conduse și administrate independent de biserică, pînă în ultimul timp, că prin articolul de lege 60 din 1791 și în urma celui mai recent articol de lege, Majestatea Sa Apostolică cezaro-crăiască și-a rezervat dreptul de control suprem asupra educației tineretului, fiind îndreptățită să-l exercite prin organele prea înalte; apoi că adunarea sinodală din anul 1850, la care se referă Ordinariatul, a recunoscut în p. 12 al acestui protocol dreptul de control al statului, prin faptul că a cerut în greniu guberniului țării un organ care să promoveze învățămîntul și în același timp să fie referent în chestiuni școlare; în sfîrșit, deoarece și în Adunarea Națională din anul 1861, printr-un memoriu al intelectualității, s-a cerut — între altele — ca persoanelor care în ultimii 10 ani au contribuit la dezvoltarea și progresul învățămîntului popular să li se exprime mulțumită publică și să se preconizeze ca la guberniul țării să fie angajați permanent doi consilieri școlari români, și anume cîte unul pentru fiecare confesiune a lor, în urma acestei cereri au înaintat petiții atît Prea onoratul Ordinariat episcopesc gr.-orient., pentru reangajarea fostului consilier școlar, cît și Preaonoratul Ordinariat gr.-cat., pentru numirea unui consilier școlar greco-catolic, ceea ce s-a și îndeplinit. Este de prisos să mai explicăm că astfel Adunarea Națională a recunoscut, cu cea mai mare satisfacție, activitatea eficace a stăpînirii în promovarea învățămîntului. Dar nu trebuie nesocotit nici faptul evident că biserica noastră încă nu este deloc constituită sinodal și, în general, preoțimea încă nu posedă — privitor la învățămînt — acea capacitate care se recere atît de imperios pentru promovarea lui, încît să i se poată încredința cu încredere conducerea învățămîntului. De aceea biserica noastră nu poate sta alături de cea a reformaților și mai ales de biserica evanghelică din Transilvania, nou înființată, unde laicii și funcționarii principatului au vot deliberativ în presbiterii și consistorii. De aceea trebuie să solicităm, cu atît mai mult, înrîurirea binefăcătoare a stăpînirii și a organelor ei în scopul promovării învățămîntului elementar la credincioșii gr.-orient.

Nu e nevoie să aducem dovezi că pentru învățămîntul din Austria, și în special pentru cel al românilor, este necesară o reformă totală și că aceasta, pentru a corespunde scopului dorit, nu va trebui să fie luată în discuție de confesiuni sau autorități bisericești izolate, ci că trebuie dezbătută și hotărîtă în consilii de stat sau în diete, deoarece — așa cum foarte bine a observat un ziar — numai atunci va deveni viu în popor interesul pentru școală, cînd poporul va putea să participe efectiv la discutarea chestiunilor școlare, prin reprezentanții săi și prin vot. Dacă însă pînă atunci Înaltul Guberniu, din motivele notate mai sus, s-ar arăta dispus să accepte principiul stabilit de locul mai înalt, care încă n-a fost abrogat, atunci iată ce aș propune eu:

Preaonoratul Ordinariat episcopesc să fie rugat să dea ordin organelor școlare în subordine, cu referire la dispoziția ministerială din 11 mai 1857 nr. 2761, intimat cu nota gubernială din 13 octombrie 1857 nr. 11534, să construiască școli noi acolo unde lipsesc și să repare pe cele vechi; să concentreze localități mai mici și, cu puteri unite, să ridice o școală comună acolo unde o permit împrejurările și o impun mijloacele materiale modeste; să dea dispoziții pentru o nouă dotare a învățătorilor sau pentru îmbunătățirea retribuției existente, potrivit împrejurărilor actuale și ținînd seama de normala din 25 octombrie 1858 nr. 21019 privitor la neglijarea frecventării școlii; în toate problemele școlare unde este nevoie de autoritatea oficială a autorităților politice, să se adreseze acestora, urmînd ca acestea să-și îndeplinească obligațiile cu bunăvoință; în cazul cînd uneori — împotriva așteptărilor — ar refuza acest ajutor, să comunice acest fapt, pentru ca cei vinovați să-și ia pedeapsa cuvenită. Apoi, să îndemne pe preoți ca, în calitate de directori școlari locali, să se îngrijească cu mai mult zel de școlile ce le-au fost încredințate și să vegheze cum se cuvine asupra stării lor; învățarea religiei, chiar dacă nu o predau ei, cel puțin să o îndrume, deoarece este o obligație strict preoțească; de asemenea să îndemne pe protopopi să viziteze școlile la timpul cuvenit, să cerceteze amănunțit situația lor materială și didactică-pedagogică și apoi să raporteze ce au constatat. Pentru instruirea lor asupra activității oficiale — cu referire la ordinul ministerial din 23 februarie 1859 nr. 16663/14441 și decretul aulic din 13 septembrie 1861 nr. 2810 ar trebui reluate discuțiile pentru întocmirea instrucțiunilor oficiale necesare pentru realizarea unui rezultat favorabil. În sfîrșit, toate chestiunile școlare ținînd de resortul guberniului, asupra cărora consiliul școlar trebuie să-și dea avizul sau să le rezolve, să fie comunicate guberniului.

În vederea controlului necesar, ca în posturile de învățători să nu ajungă decît persoane integre din punct de vedere moral și politic și persoane care nu se sustrag serviciului militar, Preaonoratul Ordinariat ar trebui să fie rugat să comunice guberniului lista nominală a învățătorilor numiți, în fiecare an pînă în 15 aprilie, așa cum prevede adresa Guberniului cezaro-regesc din 29 ianuarie 1858 nr. 28151 ex 57, prin care să se arate locul unde au fost anagajați, precum și caracterul lor. Pentru ocuparea posturilor de directori și învățători la școlile capitale ar trebui să se ajungă la o înțelegere cu Prea Înaltul Ordinariat, astfel ca această chestiune să nu mai cauzeze nici un diferend care să împiedece înființarea de institute școlare. În această privință ar trebui să se procedeze fie în conformitate cu ordinul ministerial din 27 octombrie 1857 nr. 741 ex 56, fie după modelul dispozițiilor luate în această privință de guberniul regesc maghiar în 2 august 1826 nr. 49173, care se pare că nu diferă mult de ordinul ministerial și se bazează pe *Systema scholarum*.

Autoritățile politice în subordine ar trebui instruite pe baza dispoziției guberniale din 13 octombrie 1857 nr. 11553 și a ordonanței ulterioare din 29 ianuarie 1858 nr. 28151 ex 57, la cererea autorităților școlare bisericești, să înființeze școli elementare în localitățile unde acestea lipsesc; să concentreze mai multe localități mai mici, care nu pot să-și construiască din propriile resurse școli corespunzătoare și să le doteze, acolo unde împrejurările locale și distanța o permit; să dea o mînă de ajutor pentru înființarea unei școli comune și să vegheze ca localurile școlare existente să fie folosite în scopul pentru care sînt menite și să fie păstrate în bună stare; să se îngrijească de o mai bună dotare a învățătorilor, corespunzătoare împrejurărilor actuale, acolo unde este necesar, pe baza hotărîrii normative din 25 octombrie 1858 nr. 21019, respectînd cu rigurozitate norma stabilită ca fiecare învățător să aibă un venit corespunzător condițiilor locului său de muncă, atît cît este necesar pentru a putea face față celor mai de lipsă cerințe ale vieții; acest venit să fie stabilit în sesiuni și nu prin contracte care înjosesc pe învățător, punîndu-l într-o situație servilă față de comunitatea de care depinde serviciul său; să supravegheze ca învățătorul să nu fie scurtat în ceea ce i se cuvine, după bunul plac al comunităților și în cazul cînd leafa învățătorului este reținută pe nedrept, să nu i se refuze ajutorul necesar pentru obținerea ei. Inspectorii locali să fie controlați în mod special pentru ca să-și îndeplinească îndatoririle, îndeosebi în ce privește supravegherea frecvenței școlare, și să-și îndrepte atenția mai ales asupra curățeniei din școală și din jurul școlii. Pe părinți să-i răsplătească sau să-i mustre cu autoritatea lor oficială și să-i facă să înțeleagă, după posibilități, că legea sancționată de Majestatea Sa Apostolică cezaro-regească, privitoare la aplicarea îndreptățirii egale a națiunii române

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

și a confesiunilor ei, precum și referitor la întrebuințarea celor trei limbi ale țării în relațiile publice oficiale și toate drepturile politice acordate națiunii române vor rămîne fără nici un folos atîta vreme cît învățămîntul elementar — care este o condiție preliminară a tuturor drepturilor politice obținute pînă acum și care vor mai trebui obținute de acum înainte — nu va fi organizat în mod corespunzător și întemeiat pe o bază solidă; că, prin urmare, școlile populare sînt impuse de stăpînire pentru binele lor și pentru fericirea copiilor și că ei, ca creștini și părinți nu se pot sustrage acestei datorii fără să acționeze prin aceasta împotriva legilor în vigoare și că autoritățile nu pot tolera o astfel de atitudine și nici o îndolență a părinților împotriva școlii; dimpotrivă, vor ști să combată asemenea lucruri prin toate mijloacele care le au la dispoziție și pe care le acordă legea; că, în sfîrșit, nu este permisă întreruperea învățămîntului săptămîni și luni întregi sau limitarea cursurilor numai pentru lunile de iarnă, fără motive suficiente și fără aprobare etc. ,și în această privință să nu să abată de la hotărîrile guberniului din 13 mai 1857, nr. 6813 și 7 martie 1858, nr. 5817.

Pentru ca școlile populare să nu devină aziluri de scăpare pentru tinerii neștiutori, în dauna serviciului militar, pentru a împiedica acest lucru autoritățile politice vor trebui să respecte cu severitate — pînă nu se vor lua alte măsuri în această direcție — ordonanța gubernială din 5 ianuarie 1859, nr. 30361 ex 58, care — după cum am aflat — a fost republicată; iar acei indivizi care, pentru a se sustrage obligației de a satisface serviciul militar, ar încerca să înlăture din posturile lor pe învățători deja numiți, propunînd comunităților neștiutoare să ocupe mai ieftin posturile de învățători, în cazul cînd se va dovedi vinovăția lor, atunci chiar dacă ar fi capabili să ocupe funcția de învățători, trebuie să fie înrolați în armată negreșit.

Dar pentru a cîștiga o bază solidă și pentru învățători, ar trebui să se intervină la Înalta Cancelarie aulică regească a Transilvaniei pentru a grăbi rezolvarea chestiunii privitoare la înființarea unei instituții de pregătire a învățătorilor, potrivit propunerii prezentate de guberniu în 6 decembrie 1858 nr. 18087, și să se ceară realizarea ei, deoarece cea care există acum — deși predau acolo doi învățători capabili și cursul a fost extins la doi ani — totuși nu corespunde scopului, deoarece îi lipsește condiția esențială și anume legătura cu o școală capitală în care se asigură metoda practică; și fiindcă — conform paragrafului 26 din instrucțiunea privitoare la atribuțiile oficiale ale consilierilor școlari — consilierul școlar trebuie să acorde o atenție deosebită institutului pentru pregătirea învățătorilor și să asiste la examenul de calificare a candidaților, a cărui conducere cade întotdeauna în competența sa, Preaonoratul Ordinariat ar trebui rugat să ia măsuri la institutele existente pentru pregătirea învățătorilor, astfel încît subsemnatului, consilier școlar, să mi se dea ocazia de a participa la fiecare examen de calificare, cu atît mai mult cu cît consilierul școlar trebuie să fie mereu în posesia tuturor informațiilor de serviciu personale și locale.

Cu această ocazie ar trebui să ne străduim, pentru adevăratul progres al învățămîntului elementar, ca numai acei învățători care sînt angajați conform directivelor, adică la astfel de școli care au o situație sigură și sînt întocmite după cum prevăd legile, să fie scutiți de obligația de a satisface serviciul militar. Apoi, deoarece pentru preoții gr.-orient. Majestatea Sa Apostolică c.c. a aprobat 24.000 fl. anual ca subvenție, îmi permit să propun ca de acest ajutor să beneficieze îndeosebi acei preoți care și-au cîștigat un merit deosebit în promovarea învățămîntului elementar vizitînd cu sîrguință și catehizînd etc. De asemenea la numirea de asesori consistoriali pentru consistoriul ce urmează să se organizeze din nou, să se țină seama în special de persoanele care s-au dovedit atașate învățămîntului elementar.

În sfîrșit, îmi permit să atrag atenția Înaltului Guberniu și asupra manualelor, care ar trebui să corespundă cît mai bine scopului didactic, căci lipsesc în cea mai mare parte și fără ele nu se poate realiza un învățămînt elementar regulat.

Renunț să mă ocup de chestiunile speciale, deoarece acestea depind de valabilitatea regulamentelor în vigoare; și atîta vreme cît instrucțiunile cuvenite nu vor fi transmise preoților și autorităților politice, orice propunere se va face pentru înlăturarea neajunsurilor va rămîne — după modesta mea părere — fără rezultat.

În fine, nu pot să nu remarc, cu tot respectul, că după ce la reangajarea mea mi s-a indicat ordinul Ministerului Învățămîntului din 28 august 1854 (*R.GBL* XXVI, nr. 221) și instrucțiunea privitoare la activitatea oficială a consilierilor școlari din anul 1855, iar în paragraful 4 și paragraful 5 din acea instrucțiune par să fie indicate mai amănunțit atribuțiile de serviciu ale consilierilor școlari (în paragraful 28, în 36, au fost indicate chiar și actele la care consilierul școlar trebuie să intervină prelucrînd actele de dosar), apoi în paragraful 29 și 37 unde el intervine adăugînd pe „Vidi“ înaintea aprobării — rog Înaltul Guberniu regesc al țării să binevoiască a dispune ca actele care le revin în această direcție consilierilor școlari să fie repartizate în așa fel încît ei să nu-și dea numai avizul asupra lor, ci să le și prelucreze, pentru că, după cum reiese din cele de mai sus, ei au posibilitatea să cunoască toate împrejurările ce privesc învățămîntul și să se folosească de ele așa cum trebuie.“

[4] Dobra, localitate în județul Hunedoara.

[5] Nochrich, localitate în județul Sibiu.

[6] Cincul Mare, azi Cincu, localitate în județul Brașov.

[7] Szent Ivány, azi Sintionlunca, localitate în județul Covasna.

[8] Sadu, localitate în județul Sibiu.

[9] Gura Rîului, localitate în județul Sibiu.

[10] Districtul sau Cercul Ilia în jud. Hunedoara.

[11] Murgundeal, azi Merghindeal, localitate în județul Sibiu.

[12] Tartlen, azi Toarcla, sat aparținător de comuna Cincu din județul Brașov.

[13] Vezi și relatarea din *Gazeta Transilvaniei*, XXVII, Sibiu, 1864, nr. 26, p. 103.

LI

Sibiu, 25/4 (1)864

Domnule și fine !

Înainte cu două săptămîni, avui onoarea a te înștiința despre unele și altele. De atunci trecu sinodul [1], unde se propuseră multe și se făcură puține.

Noi, de o parte, vrem să imităm pe sasi, ca să avem sistemă reprezentativă, de alta, iarăși, vrem să adunăm toate într-o mînă. Vrem să ne impunem niște drepturi fără ca să le putem exercita, neavînd puteri intelectuali și materiali și fără ca să fim în stare a îndeplini și obligațiunele ce se nasc din acele drepturi. De aceea alergăm la regim și cerem ajutoare. / Și acesta ni le întinde și, fără să se uite la cele ce otărîm noi în 130
privința autonomiei, zice: „Noi vi le-am dat, dar vrem să știm pentru cine“. Sinodul otărește: „Episcopul denumește asesorii consistoriali și pe vicariul“ iară regimul zice: „Maiestatea Sa C.R. s-a îndurat a aplacida pentru 4 asesori cîte 1200 f. și și-a reținut dreptul de a denumi pe acești indivizi“. Autonomie!!

Această ordinăciune veni vineri și făcu o gaură mare în otărîrile sinodului. Aceste decurseră cu forța, cu dispută, cum putură. Cugetă cum mersă și ce intențiune era, dacă pe mine mă esclusă de la comisiunea ce fu rînduită a cerceta proiectul președintelui. Eu, dară, nici nu luai parte la ședința din urmă, unde se pertractă despre / senatul școlar, 130v
nici nu mersei la a treia cetire, la care se milostiviră a mă chema [2].

Domnul meu, e frumos: senat școlar, sinod parohial, protopresbiterial etc., dar să ai bărbați luminați, bărbați cualificați, nu munteni, popi și alții cari se închină la lucruri de acestea himere ca la niște idoli. Eu sunt convint, dară, în adîncul inimii mele că cu de aceste nu vom propăși

în trebile școlari. Rezultatele se vor vedea, însă pînă atunci mă doare că înapoiem. Eu mi-am făcut datoria, am arătat toată starea școalelor așa precum e, precum am văzut-o în loc, iară nu din palat, precum e cunoscută din propria mea intuițiune, iară nu din spusele altora. Și cu
131 aceasta mi-am odihnit / încîtva sufletul. „Avem 60 de școli“, se auzi în sinod. Eu zic că nu avem 60, ba nici 20, care să le poți numi școli.

Episcopul[3] se sili mai anul trecut a lua asupra sa o dătorie mare, numai ca să-și supună gimnaziul[4], și nu putu, căci trăiră vreo cîțiva bărbați zdraveni carii împedecară aceasta, pricepînd îndepărtarea ei. Acuma și-o supusă fără nici o contradicțiune. Reprezentantului Brașovului nu [i] se păru așa de mare lucrul acesta, cu atît mai mult cu cît i se spuse ca să aștearnă socotelile spre binecuvîntare numai pro forma. Bine, dar forma se va face de obligațiune. Ba, e făcută.

Eu cerui, d[omnul] meu, de la d-l Datco[5] o copie din legămînt, pe care bazîndu-mă, să arăt tot lucrul regimului, dar văzui că nu-i veni
131^v bine și de aceea nu mai făcui vorbă, căci cugetai că colo se / va fi zis că eu lucru pe mîna regimului. Nu vreu să am suspițiune pe nimenea, dar o astfel de purtare te silește și nevrînd.

Eu aș vrea să fac despre starea gimnaziului o relațiune cuviincioasă, căci văd că, cu toate puterile cele frumoase ce le-a cîștigat pentru învățămînt, va rămînea îndărăptul altora și i se va detrage publicitatea[6], și prin ea poate și sucursul din partea regimului. Dar, cum zic, o astfeli de relațiune ar ieși cu mult mai secură dacă aș fi convins despre cele ce doresc înființătorii gimnaziului, însă tocmai aci mă impedec, căci aceștia nu simt încă lațul care îi sugrumă, pînă nu le va lua răsuflarea. Acolo
286 li se zice ca să nu asculte de aceia / carii nu le voiesc bine, ci vreu să-i seducă ca să nu-și ajungă scopul, și cu aceasta au băgat în mulți frica, ca să se teamă de d-ta și de alții.

Eu te rog, dară, vorbește cu d-l Ianache[7] și Costi[8], și dacă poți dă-m[i] un îndreptar ce cam ar dori brașovenii. Dacă însă ai cugeta că prin aceasta ai deveni în vreo suspițiune, apoi lasă-le toate, că eu mă voi îndrepta cum îmi va dicta cugetul meu cel curat. Eu nu doresc ca brașovenii să tracteze necuviincios cu profesorii, nicidecum, căci aceștia sunt conducătorii și crescătorii pruncilor lor, dar nici aceea nu-mi place să văd că profesorii se uită la acei bărbați, carii sunt întemeietorii fericirei posterității, și prin aceasta și a lor, să fie tractați de profesori, pentru
286^v că nu au cunoștințele lor, ca niște / oameni de jos, ca niște nemernici în ale lor.

Nu te-am priceput în privința Fondului iugaian[9]. Atîta auzii, că comisiunea (?) Fondului iugaian ar fi cerut din fondurile noastre bani împrumut, de la Eforie. Aceasta însă întrebă pe șeful, zicînd că nu e autorizată să dea la oameni privați, și acesta află de bine să le rescrie din Viena că e bine să răspundă așa.

Acuma, venind Datco, poate că și-au făcut concesiuni mutuale; și așa aud că șeful este aplecat să dea. Poate că a aflat un canon mai bun, după care poate, însă Eforia zice că hîrtiele nu sunt bune. Atîta știu.
287 Dacă mi-ai da vreo deslușire și în privința aceasta, ți-aș mulțămi. /

Cu Aurelia[10] nu suntem încă de tot în rînd, dar sperăm în scurt timp că se vor face toate după dorință.

Dieta se începe la 23 mai[11], după ce de la 7—17 se vor ținea alegerile cele nouă, și așa ne vom vedea iară, dacă nu vei veni mai nainte de ședința comitetului Asociațiunei.

Pe Ieronim[12] îl văd cînd-cînd, de departe. Doctorul merge la dînsul și zice că șede și citește.

Sănătate la toți ai d-tale, de la ai mei toți. Iară eu rămîn al d-tale stimătoriu amic,

Pavel.

Scrisoarea aceasta ți-o încredințez numai d-tale. / 287^v

---

[1] Se referă la Sinodul bisericii ortodoxe din Transilvania, care s-a întrunit în aprilie 1864 la Sibiu. Vezi George Bariț, *Părți alese...*, vol. III, p. 249—250.

[2] În articolul *Sinodul Diecesei române sibiane* se afirma: „Ne mirăm cum s-au putut lăsa afară dintr-un comitet care e chemat a formula baza și a organizațiunei școlare cu cea bisericească tocma bărbații cei mai competenți! Se lăsară afară, d.e., d-l consilier de școală Paul Vasici, care a dat destule dovezi că are și voie și putere și praxă a da direcțiuni la așezarea regulamentului școlar...“.

[3] Andrei Șaguna.

[4] Gimnaziul român din Brașov.

[5] *Damian Datco*, președintele Eforiei școlilor centrale române ortodoxe din Brașov.

[6] Absolvenții școlilor care aveau „drept de publicitate“ puteau continua studiile la școli superioare.

[7] Persoană neidentificată.

[8] Ioan Constantin. Vezi scris. XLIX, n. 11.

[9] Fondul instituit de negustorul broșovean Ioan Iuga pentru ajutorul școlilor.

[10] Aurelia, fiica lui G. Bariț.

[11] Vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. III, p. 429.

[12] Ieronim Bariț, fiul lui George Bariț.

LII

Sibiu, 31 8^b (1)864

Domnule și fine !

D-abia putui astăzi scoate banii[1] și îi predai d-lui Thelmayer, precum vei vedea din alăturatul aviz. Diurnele ți s-au socotit întregi, de la 1° pînă [la] 29 8^b cu 145 f. Nașu mi-a subscris quietanția pe atîta. Banii de drum fac 42 f. Suma = 187 f., din care scoțînd 63 cr. pentru ștempel la diurne, au rămas 186 f. 37 cr. Ceia ce i-ai primit sunt socotiți./ 128

Nu-ți voi scrie multe, că-i la 4 ore și se va duce poșta, ci îți mulțămesc pentru împărtășirile din țară.

Unii de ai d-voastră alergară în strada Măcelarilor[2] și spuseră necazul bietului Bătrîn[3], și că d-ta i-ai fi zis că ai auzit din gura papii, cînd ai vorbit cu el la Roma, că așa o să lucre cu Bătrînul. Dacă-i merge la Viena și ne vom întîlni, îți voi spune mai multe.

Quietanția pentru banii de drum a suscris-o Ieronim[4].

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Rămîn cu distinsă venerațiune al d-tale amic,

dr. Vasici./ 128^v

[1] Diurnele pentru participarea la Dieta de la Sibiu.
[2] Vezi nota 2 la scrisoarea L.
[3] Andrei Şaguna.
[4] Ieronim Bariţ.

LIII

Sibiu, 6/3 (1)865

Domnule şi fine!

Cu multă plăcere am citit epistola d-tale şi deloc am chemat petrariul ca să mă înţeleg cu el ce e de făcut, vrînd să merg însumi cu dînsul la faţa locului, dar el îmi spuse că a făcut prin un ingineriu de aicea un desemn despre mausoleul ce ar fi să vină deasupra mormîntului lui Lazăr [1], şi ţi l-ar fi tremis ca să-l vezi. Între aceea, eu i-am dat inscripţiunea şi l-am informat că ce are de a face, însă fiindcă de atunci pînă
146 acuma tot ninge şi e timp foarte nepotrivit, nu / s-a putut mişca. Eu fusei tot în aşteptare, că doară va veni planul îndărăpt, ca apoi să ştiu ce să-ţi răspund, dară auzii alaltăieri de la Ieronim [2], pe care îl întîlnii pe uliţă, că planul l-ai fi trămis la Bucureşti; aşadară nu voi putea curînd să ştiu ce e de făcut. Drept aceea, îţi împărtăşesc că eu voi stărui ca cele ce se pot face să se facă cum se va direge puţintel timpul, şi la aşezarea mormîntului voi ieşi însumi la Avrig, ca să nu se facă vreo greşeală. Atîta numai îţi pot răspunde de astă dată în privinţa aceasta.

Tare m-am bucurat citind cuvîntarea cea frumoasă ce ai ţinut în Senatul imperiale [3]. Fricke mi-a adus-o proaspătă, cu o deosebită satisfac-
146v ţiune. Acuma vor amu/ţi gurile cele fără lacăt, care şi în amănarea ducerei la Senatul imperial a d-tale au văzut perfidie şi corupţie. *Icoana şcoalelor elementari* [4] îmi plăcu foarte. Aicea iarăşi venim în suspiţiune, dară nu-mi mai pasă. Să meargă să vadă carii nu cred.

Eu făcui un articul în care arăt ce a hotărît guvernul şi că tot ce s-a scris despre starea şcoalelor cea tristă este adevăr, şi l-am subscris [5]. Îl voi trămite cît de curînd. Am făcut şi cîte o reflecsiune la articulul *Un cuvînt la timpul său* [6], ca să-i confund.

Mai dăunăzi mă întrebă cela [7] că nu aş fi eu în contra dacă ar cere publicitatea pentru şcoala din Dobra [8]. Eu reflectai că aceea e cea mai
147 slabă, şi cea din Re[şi]nari, Satulung, Braşov, Selişte [9] sunt cu mult mai/ bune, şi eu totuşi aş lua o responsabilitate mare a-l recomânda, dar, ca să-i fac pe voie, o voi face. Reperai lucrul în şedinţă [10] şi reuşii. Însă ca să mă scutesc şi eu oareşicum, în nota cătră dînsul zise gubernul că l-ar recuira ca cu conducerea şcoalei cutare şi cutare să însărcineze pe cutare şi cutare. N.B.: pe acei cari sunt şi acum în clasele mai înalte. Ce să vezi: scuipă foc şi zisă cătră un amic că nu mă mai poate răbda şi va pîrî la gubernatoriul. Acesta reflectasă că eu nu sunt subscript în notă şi aşa el nu ar avea nimic cu mine, ci cu gubernul, dacă nu e temeinic ceea ce s-a zis, şi aceasta îl făcu să tacă. Mie nu mi-a zis nimica. Eu nu putui compromite pe acel amic, dar mergeam la gubernatoriul şi spuneam ce vrea d-lui. Aşa, tot monopol cu şcoalele, dar mă tem că le va înfunda.

Ai mei toţi vă salută iar eu, dorind ca să-mi mai împărtăşeşti cîte ceva, rămîn al d-tale sincer amic,

Pavel. / 147v

---

[1] Încă la Congresul naţional din ianuarie 1861 de la Sibiu, într-un memorial iscălit de 26 de persoane, s-a insistat pentru ridicarea unui monument lui Gheorghe Lazăr în Sibiu sau în Avrig (Ion Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna*, p. 198). Monumentul a fost aşezat la Avrig în anul 1865, pe cheltuielile lui Scarlat Rosetti „din simţ de mulţămită pururea durătoare către fostul său odinioară profesor“. Pe cruce s-a gravat epitaful compus de însuşi Gh. Lazăr, scris cu litere cirilice:

„Vieţuitoriule!
Stai puţintel şi ceteşte
Dup-aceea socoteşte
Trista a omului soarte,
Nepregetătoarea moarte.
Ce eşti tu eu am fost:
Aceasta învaţă de rost
Ce sunt eu acum vei fi,
Cînd ceasul îţi va sosi!
Georgie Lazăr
Theol. Transsil.
N. 1779
M. 1823“

Pe piatra aşezată deasupra criptei s-a gravat inscripţia cu litere latine, compusă de Sc. Rosetti:

„Precum Christos pe Lazăr
Din morţi a înviat
Aşa tu România din somnu
ai deşteptat.
Lui George Lazăr.“

Vezi *Despre monumentul lui George Lazăr*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 63, p. 252. Inginerul la care se referă scrisoarea era arhitectul A. Ungar, iar pietrarul H. Wemier.

[2] Ieronim Bariţ.

[3] Cuvîntarea rostită de G. Bariţ în şedinţa din 6 februarie 1865 a Senatului imperial din Viena, în legătură cu proiectul de lege despre reducerea dării personale în Transilvania. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 11, p. 41—42 şi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. III, p. 673—676.

[4] Articolul *Icoana şcoalelor elementare*, nesemnat, apărut în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 3, p. 9—10, în care se constata că: „Starea din afară şi din lăuntru a şcoalelor româneşti ne înfăţişează peste tot o icoană tristă“.

[5] Serialul de articole *Încă ceva despre şcoalele populari*, semnat „Dr. Vasici“, publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 17, p. 65—66; nr. 18, p. 69; nr. 19, p. 74. Vezi şi corespondenţa lui P. Vasici cu redactorul *Gazetei Transilvaniei*, Iacob Mureşanu, scrisorile din 5 februarie 1865 şi 8 martie 1865, în Arhiva Mureşenilor, Braşov, *dosar 16*, *nr. 2765*, publicate de Ax. Banciu, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici...*, p. 444—446.

[6] Vezi nota 1 la scrisoarea L.

[7] A. Şaguna.

[8] Localitate în judeţul Hunedoara.

[9] Localităţi în jud. Sibiu şi jud. Braşov.

[10] În şedinţa guberniului transilvănean, care prin dispoziţia nr. 31766 din 29 decembrie 1864, a acordat „drept de publicitate“ şcolilor greco-orientale capitale din Braşov, Răşinari, Satulung, Sălişte şi Dobra şi şcolii triviale din Veneţia (*Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 9, p. 34; *Amicul şcoalei*, VI, 1865, p. 25. Vezi şi scrisoarea lui P. Vasici din 5 februarie 1865 către I. Mureşanu).

LIV

Sibiu, 2 mai (1)865

Preastimate domnule şi fine !

Tocmai mă pregăteam să-ţi scriu, cînd căpătai şi scrisoarea d-tale de ieri.

Lucrul nostru stă aşa: eu neputînd în Săptămîna luminată a merge către Avrig [1], din cauză că mi se spuse că oamenii sunt la lucru şi nu voi afla nimica, voi să pornesc joi şi, venind în faţa locului, voi vedea cele ce s-au făcut şi îţi voi scrie deloc.

Eselenţia-sa [2] este gata şi doreşte să iasă la aşezarea oaselor lui Lazăr, însă doreşte a şti mai nainte cu 2 săptămîni ziua întru care să
237 se facă cele de lipsă. El va fi în Sibiu pînă în finea lui / mai c.n. Aşadară, cuget că vom putea fini toate dar, cum zisei, să vedem ce vor fi făcut pînă acum avrigeanii şi petrariul.

Cîtu-i pentru articulul despre care îmi scrii, mă bucur foarte. Va afla poate împotrivitori, dar totuşi, oricum, vedem că oamenii, văzînd că se dezbate lucrul în publicitate, au început a-şi mai trage seama.

Ieri referai despre locul naintea gimnaziului nostru, pe care îl pretind românii pentru şcoala gimnastică, dar nu izbutii. Gubernul nu dori, odată cu capul, ca să se clădească orice pe acel loc, tocmai din cauză ca să nu
237v se micşoreze prospectul cel frumos al gimnaziului. / Poate că subt alt pretest se putea dobîndi, dar sub acesta nicidecum. Şi aşa, se va cere de la comuna Braşovului alt loc pentru gimnastică românilor, sau vor merge la una şi aceea şcoală cu sasii. Eu, cu toate că am operat că prin rădicarea unor aparate gimnastice nu se strică prospectul şi cerui cumpărarea sau şi plătirea de taxă pe mai mulţi ani, în contra voinţei braşovenilor români, însă în zadar.

Eu am fost scris braşovanilor şi în privinţa gimnaziului, şi îmi răspunseră frumos îndărăpt. Ziseră că mă aşteaptă ca să ne convorbim, însă eu văzînd că Eforia numai figurează şi face ce se spune de aicea,
238 văzînd mai departe că între profesori sunt partide, / spre dauna învăţămîntului şi a disciplinei şcolastice, văzînd, în fine, că profesorii au crescut peste Eforie şi că aceia vor fi susţinuţi carii vor fi autonomi, adică a lucra după volnicie, nu ştiu cum voi izbuti. Atîta e drept, că fără publicitate nu va fi maturitate, fără aceasta gimnaziul e ca privat [3]. Maturitatea s-ar putea esopera, dar eu nu pot, nu cutez să propun împărtăşirea ei, pînă ce gimnaziul nu va corespunde prescriselor mai înalte. Şi de va propune altfel, eu mă voi opune, şi trebuie să mă opun.

Eu voi călători vreo 10 zile prin Ţara Făgăraşului, şi dacă îmi vei scrie, scrie-m[i] la Făgăraş, la protopopul Petrea, care apoi va şti unde mă aflu.

Complimente la toţi ai d-tale, de la noi toţi.

Rămîn cu toată stima al d-tale.

Adieu.

238v *Pavel.*/

---

[1] Vezi nota 1 la scrisoarea LIII. Scrisorile LIII şi urm. ne dezvăluie un fapt puţin cunoscut: rolul lui Pavel Vasici în această generoasă acţiune pornită de ASTRA pentru ridicarea monumentului lui Gheorghe Lazăr.

[2] A. Şaguna.

[3] În anul 1866 P. Vasici a insistat pe lîngă guberniu, pentru obţinerea „dreptului de publicitate" pe seama Gimnaziului superior din Braşov, ceea ce conferea acestuia şi dreptul la examen de maturitate. Dr. Vasici, *Reflexiuni la „ochire cronologică..."*, p. 251.

LV

Făgăraş, 9/5 (1)865

Domnule şi fine !

Joi mă aflai în Avrig [1] şi, după ce vorbii cu reprezentanţii comunei, îmi promiseră că vor face toate, însă mai nainte să se înţeleagă laolaltă, şi apoi îmi vor scrie, prin administratorul, la Făgăraş. S[fîntul] George, adecă ziua consultării lor, trecu şi astăzi e luni, fără să fie venit vreo scrisoare de acolo. De aceea nici nu mai aştept, ci deloc plec la Veniţia [2], informîndu-te că nu avem ce mai căuta la acea ticăloasă comună, care e condusă de un notariu străin. Bine ar fi, dară, să hotărăşti ziua sînţirii monumentului şi să scrii eselenţiei-sale dom. mitropolit [3] care, precum ţi-am scris, va fi în Sibiu, după cum mi-a spus, pînă la finea lui mai c.n.

Petrariul mi-a promis că va fi curînd gata şi petrile sunt mai înscrise.

Totodată, gratulîndu-ţi ziua onomastică, deşi post festa[4], rămîn cu deosebită apreţuire al d-tale sincer amic,

Pavel. [5]/ 148

[Adresa:] An den Wohlgeborenen Herrn Georg v. Bariţ, Fabriksdirektor, zu Cronstadt.

---

[1] Vezi nota 1 la scrisorile LIII şi LIV.

[2] Veniţia, azi Veneţia-de-Sus şi Veneţia-de-Jos, sate componente ale comunei Părău din judeţul Braşov.

[3] Alex. Sterca-Şuluţiu.

[4] „După sărbători".

[5] Însemnarea lui Bariţ: „1865. Dr. P. Vasici. Răsp.: 21 mai".

LVI

Sibiu, 20 mai (1)865

Domnule şi fine !

Alaltăieri sosii din călătoria întreprinsă în ţara lui Negru Vodă [1], şi mă convinsei de-amăruntul despre starea şcoalelor carea, din ambele părţi, e cea mai deplorabile, despre care însă, de altă dată.

După ce ţi-am fost scris din Făgăraş în cauza monumentului lazarian [2], am primit în Vad [3] scrisoare de la concernentele paroc Maxim, că comuna nu vrea să facă nimic pentru fericitul bărbat al lor, ci că biserica are 80 f. şi că i-ar da spre acest scop.

149 Reîntorcîndu-mă, aflai maistrul acolo, căci ve/nise încoace ca să-şi
mai ia cîte ceva. Ieri căpătai scrisoare de la el, în care îmi scrie: „Dass
sie mit dem Stein und Gruft samt übrigen Mauern fertig sind“ [4], şi mă
întreabă că să dezgroape oasele de acuma, sau nu? Eu îi răspunsei că nu,
pînă nu-i vom şti ziua sînţirii. Nu ştiu dacă te-ai înţeles cu mitropolitul [5]
în cauza aceasta. Eu fusei la dînsul şi avui o oră întreagă împunsături
şi pişcături pentru şcoale şi autonomie, ba vorbii şi despre monument,
dar nu îmi reflectă nimica, ci îmi zisă că „*Transilvania* scrie articuli
pentru şcoale şi se mestecă în treburile noastre confesionale, ca să scrie
despre uniţi“. Eu îi răspunsei că nu am citit articulii, dar că se cam scriu,
149^v e adevăr / şi că lumea nu mai vrea să orbecheze, ci pretinde că ştie cum
stăm, şi eu din parte-mi îmi voi face dătoria, voi citii articulii şi voi vorbi,
atîta însă spun înainte că cu principiul luat de biserică nu vom înainta
etc., etc. Aceasta impusă oareşicum, şi începu a mi se jelui că nu-l
ascultă protopopii etc. (N.B. : El a dat protopopilor porunci secrete ca
să învegheze încordat asupra lucrărilor noastre). Îmi spuse că va da
porunci aspre, dar însă totuşi nu va suferi ca să se amestece guvernul
sau alţii în trebile lui şcolare, cari sunt confesionale, ba nici pe mine nu
mă va suferi să funcţioneze la esamenele preparandielor, cum a cerut
150 guvernul, care / preparandie este instituit confesional. Eu reflectai că
nu mă voi vîrî, însă îl rog ca el să facă aceasta cunoscut gubernului,
că eu trebuie să mă ţin de instrucţiunea mea. Apoi, cuget că şi eu sunt
confesional. „Voi scrie eu, şi voi cere date pentru atacul autonomiei
bisericeşti!“, zise mai departe. „Guvernul ţi le va da, că nu va fi în perple-
xitate a le aduce înainte etc.“

Citii articulii. *Te sărut pentru ei! Mi-ai liniştit inima. Cred că vor face epocă* [sublinierea lui Bariţ — n.ns] [6], ba am auzit de sigur că l-a pus şi pe d-nealui la greu.

Către finea lui iuliu voi veni la Braşov şi vom vorbi mai multe.

Fii sănătos, cu toţi ai d-tale.

Rămîn cel nestrămutat amic,

150^v *dr. Vasici* [7] /

---

[1] Ţara Făgăraşului. Negru Vodă sau Radu Negru, voievod făgărăşean, de numele căruia tradiţia leagă „descălecatul“ Ţării Româneşti. Vezi Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1971, p. 180—185.

[2] Vezi nota 1 la scrisorile LIII, LIV şi LV.

[3] Vad, sat aparţinînd comunei Şercaia, judeţul Braşov.

[4] Text în limba germană: „Că sînt gata cu piatra şi cavoul precum şi cu celelalte ziduri (restul de pereţi)“.

[5] Alex. Sterca-Şuluţiu.

[6] Vezi articolele lui G. Bariţ, *Şcoalele autonome*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 33, p. 129—130; nr. 34, p. 133—134; nr. 35, p. 137—138 şi nr. 36, p. 141—142. Referindu-se la controversata problemă a autonomiei şcolare şi situîndu-se pe o poziţie identică cu P. Vasici, G. Bariţ afirma: „Autonomia e numai un pretest, monopolul este cuvînt fermecător, care însă ascunde în sine un principiu destructiv, care ameţeşte în zilele noastre capetele multora şi împedecă poate doară şi fără voia apărătorilor lui orice progres mai îmbucurător în instrucţiunea tinerimii, mai ales însă acelei româneşti tocma şi în direcţiune naţională şi confesională, pe care cred ei că o au dinaintea ochilor“ (*Ibidem*, nr. 34, p. 133).

[7] Însemnarea lui Bariţ: „Răsp. 21 mai“.

LVII

Sibiu, 7/8 (1)865

Domnule şi fine!

Mercuri, după ce ne despărţirăm, plecai către Săcele [1], cu acel propus ca sîmbătă să mă întorc iarăşi la Braşov, şi apoi duminecă să plec cu d-l protopop Petric [2] la Prejmer [3]. Dar fiind eu prea ostenit, o luai sîmbătă de la Purcăreni [4] de-a dreptul la Prejmer unde, făcînd puţintea pauză şi dormind mai liniştit, mi-am mai venit în fire.

Eu nu ştiam ce s-a fost croit la Braşov, adecă pînă eu luni nainte
de Sf. Petru ţinui conferinţa cu profesorii. Unii din efori s-au adunat să
se consulteze pentru un banchet de S. Petru în onoarea mea, dar aflară
în p[ărintele] Barac [5] şi d-l Munteanu [6] opoziţia, zicînd că ei nu vor
face / demonstraţiune în contra mai marelui lor. Vrînd însă Petric să 151
facă prînzul la sine, s-au învoit ca la reîntoarcere să fie prînzul dorit
în otel, însă eu, fără să fi ştiut, le-am stricat treaba, şi mi-a părut foarte
bine.

Drept aceea, sosind sîmbăta viitoare, adecă în 22 iuliu, la Braşov,
la 9 ore seara, şi dorind p[ărintele] Petric să trag la el şi să rămîn pînă
duminecă către seară, mă rugai să mă dispenseze şi, căpătînd odaie la
nr. 1, nu mai ieşii, ci dimineaţă, duminică la $^1/_2$ 5 mă pusei în căruţ şi
luni la 1 $^1/_2$ fusei acasă, obosit şi ostenit cît se putu mai tare. Nu mult
după aceea, aud că a fost şi directorul aci, / de bună seamă să-i mai 151^v
raporteze.

Aş vrea să ştiu dacă ai voie să mergi la Abrud [7], căci atunci poate că m-aş rezolvi şi eu să merg, altfel nu, şi de aceea am putea călători cu căruţul meu.

Tocmai auzii că în 15/27 august va fi sînţirea noului episcop [8], şi aceasta va împedeca pe mulţi a merge. El plecă astăzi la 5 ore către Braşov.

Eu aicea trăiesc retras. M-am întîlnit cu domnul cel mare [9], m-a salutat pînă jos. Familia mea — ca nu pînă aci — m-au întrebat ce face şi pe unde umblă. Mulţămesc de bună îngrijire!

Venind d-l Aldulianu [10], am vorbit unele cu dînsul, dar amărăciunea
e mare la el în contra lui P[op] [11] pentru preterare şi / la Dunca [12] pentru 152
pensionare. Apoi şi altfeli se vorbeşte că opiniunea publică e în contra
lui, căci nu a nimerit cu înlocuirea consiliarilor de curte.

Banatul să fie nereconciliat. Noul episcop [13] a fost cu Cermena [14] la Mocioni [15], la Foeni [16], să-l mai molcomească. Nu ştiu ce va fi făcut, cuget că-mi va scrie Cermena.

Dacă ai avea vreo ocaziune bună, te rog să-mi trimiţi hîrtia ştiută.

Aşteptăm şi pe gubernatorul [17], poate şi poruncă să mergem la Cluş [18].

Rămîn cu distinsă stimă al d-tale amic,

Pavel. [19] / 152^v

---

[1] Oraş în jud. Braşov.

[2] *Ioan Petric*, protopop, fruntaş al intelectualităţii române din Braşov. Corespondenţa sa cu Bariţ va apărea într-un volum viitor. Ea se află la B.A.R., ms.

rom. 1004, f. 271 ; ms. rom. 1005, f. 325; ms. rom. 1006, f. 125 și Arhivele Statului Sibiu, cutia 44, nr. 296/1881.

[3] Prejmer, localitate în județul Brașov.

[4] Purcăreni, sat aparținînd comunei Tărlungeni din jud. Brașov.

[5] *Iosif Barac*, protopop, primar al Brașovului.

[6] Gavril Munteanu.

[7] Se referă la adunarea generală a „Asociațiunii" de la Abrud, din 28—29 august 1865. G. Bariț, secretar, a fost prezent la această adunare. Preocupat de mutarea sa la Cluj și strîmtorat financiar, P. Vasici n-a putut participa la acea adunare. Vezi scrisoarea LVIII.

[8] Prin diploma împărătească din 8 iulie 1865 a fost înființată Episcopia ortodoxă a Caransebeșului, aparținînd de Mitropolia din Sibiu. În fruntea ei a fost numit Ioan Popazu. La 15 august 1865 în Rășinari, acesta a fost hirotonit episcop de A. Șaguna (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. III, p. 765—758).

[9] Mitropolitul Andrei Șaguna.

[10] *Ioan Alduleanu*, acum consilier gubernial.

[11] *V. L. Popp*. Vezi scris. XVII, nr. 11.

[12] *P. Dunca* a fost pensionat prin rezoluția împărătească din 10 iunie 1865 (*Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 47, p. 187—188).

[13] Ioan Popazu.

[14] Petru Cermena. Vezi scris. XXII, nr. 20.

[15] Familia Mocioni de Foeni, cea mai de frunte dintre familiile românești bănățene prin reprezentanții săi. Aici poate fi vorba fie de Andrei, fie de Alexandru Mocioni, fruntașii politici din această vreme.

[16] Foeni, localitate în județul Timiș, reședința familiei Mocioni.

[17] L. Folliot de Creneville.

[18] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 64, p. 254.

[19] Nota lui Bariț: „Răsp. 9 aug. 65".

LVIII

Sibiu, 19/8 (1)865

Domnule și fine !

La multprețuita scrisoare din începutul lui august îți fac cunoscut că, după ce noi avem să fim pînă în 5 septembrie în Cluș, nu voi putea să iau parte și la adunarea generală din Abrud [1], mai cu seamă din cauză finanțiarie, unde îmi stau atîtea cheltuieli înainte. Cu toate acestea, îmi pare bine să ne întîlnim joi sau vineri, aicea.

Cîtu-i pentru cuartier la Abrud, eu cred că-ți va veni greu să tragi
153 la oameni necunoscuți, însă nu vei avea / ce face, fiindcă cîrciumă de
doamne-ajută nu se află acolo. Oamenii sunt însă prietenoși. Oricine
își va ținea onoare să te primească în casa sa. De aceea, bine ai făcut
că nu ai scris. Acolo vei întreba de ospetărie, ca un străin, apoi ei vor
ști să te întîmpine după cuviință, cu atît mai mult cu cît în impregiu-
rările de față le va pare bine că au norocire a te vedea în mijlocul lor.

Mă tem că adunarea aceasta va fi una din cele mai rău reprezentate, tocmai cînd ar trebui să fie una din cele mai numeroase.[2]

Comitetul [3] se adună în luna aceasta de două ori, fără de a hotărî
153v ceva, din cauză că, pe lîngă 6 suplenți,/ nu puturăm să ne adunăm atîția
cît să fim putut face vreun conclus. Președintele [4] nu mai vrea să ia parte
la aceste ședințe, din cauză — cum zice — că are mult lucru.

Închei cu acea bună speranță că ne vom vedea și vom vorbi mai multe, de față.

Adio.

Rămîn cu distinsă stimațiune al d-tale stimător,

Pavel. / 154

---

[1] Vezi nota 7 la scrisoarea LVII.

[2] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1965, nr. 66, p. 261—262 (*Despre Adunarea generală a Asociațiunii. Abrud. 29/17 aug.*).

[3] Comitetul central al „Astrei".

[4] A. Șaguna, președinte al „Astrei" în anii 1861—1866.

LIX

Cluș, 18/10 (1)865

Domnule și fine !

Mergînd în 8 septembre de la Vințu-de-Sus [1] cătră Turda, am început a moțăi pe calea cea frumoasă, cînd îmi zice Julia [2] „Die Victoria ist da!" [3] Eu stătui, strigai cărăușului d-voastre să stea, dar îndeșert, căci el luase calea tare și carul făcea să nu se audă glasul meu. Și așa, mă întorsei cu buzele umflate.

De cînd sunt aicea, am urmărit cu atențiune tot ce am putut ob-
serva. Mai întîi, dară, îți voi referi despre articulii d-tale [4], carii au făcut
cea mai bună impresiune la ai noștri, dară nu / și dincolo. Mă întrebară 155
unii din magiari că ce vrei d-ta cu revoluțiunea. Eu zisei că nimica, ci
ai răspuns lui *Korunk* [5], care a dat date false, și dacă e iertat lui *Korunk*
a scrie, de ce nu și d-tale a îndrepta cele false. „D-apoi bine, voiți voi,
românilor, aceea ce scrie B[ariț]?" „La aceasta nu vă pot răspunde, că
noi nu ne-am hotărît la nimica." „Ba voi sunteți ai dracului de nedis-
ciplinați." „Norocul nostru dacă va fi așa." „Dar Șaguna nu e cu voi."
„Noi nu știm cu cine e, căci v-am spus că nu ne-am hotărît." Bisere-
canul (zi-l nemțește) [6] îmi spuse, strîngîndu-mi mîna și dînd din ochi,
că e bine, așijderea și cel ce e pe lîngă cel mai mare, cu uniformă de
geandarm. Deputatul cel de la Sibiu, care era aicea, îmi zise că acuma
știe ce vrem și că ai lovit rău în cei de dincolo, carii își rod unghiile de
necaz. Cei doi dintîi ziseră despre știuta scrisoare [7] că nu a fost oportun
să se publice, însă eu le reflectai / că nici Bătrînul [8] n-a dorit publicarea, 155v
dar se vede că unii au vrut să facă presiune asupra celui din Sibiu [9].
Apoi, cum întrebă cel din urmă: „De ce nu ați făcut o rugare, apoi să
o fiți așternut prin prezidiu? Căci acesta, și de ar vrea să vă ajute așa,
nu vă poate ajuta, dar orice adunare se poate răsipi prin baionete."
„La aceea nu va veni lucrul, n-aveți ce vă teme." „Voi vă puteți și altfel
aduna. P[er] e[xemplum], d-ta dai prînz la 30 români. Cine te poate opri?
Pricepi?" „Pricep, dar românii vor afla mijloace, dacă vor voi, fără să
compromită guvernul."

Asupra broșurei, pe care o știură bine analiza, scuipară toți și se indignară. Josika [10] nu recunoscu dreptul preoților neuniți asemenea ca celor catolici, adecă cel nemțesc.

Călătoria Bătrînului la Viena bătu tare la ochi şi oamenii mai cu 156 pricepere stau pe / gînduri. Apoi chiemarea guvernatorului [11] la Viena, care deloc şi plecă ieri, a tras după sine multe concituri, şi unii vor să o pună cu arătările Bătrînului în nex. Josika încă plecă ieri la Pesta, însă pe alt car şi ceva mai tîrziu decît guvernatorul. Unii zic că s-a dus să facă programa [12].

Înainte cu 10 zile căutară aici după Hodoş [13] şi după Papiu [14] care, cum se zice, ar fi venit să facă aţîţări pe aicea. Eu mă rîsei. Spusei că să-i caute unde se află.

Indignarea creşte tot mai tare asupra Sibiului şi, la dechiaraţiunea din *Telegraf* [15], se fac multe comentări. Vor fi şi de aceia carii îl vor adora.

Comisiunea năsăudeană se întoarse alaltăieri şi minciuna din *Korunk* se desavoieşte prin poliţie. Ei spuseră despre Bătrînul că a vorbit ca un venerand bătrîn, căruia nu-i mai pasă de lume. Unul îmi spuse că la 156v Sibiu e foc, pentru articulii *Gazetei* [16], şi că se făcură dechiaraţiuni / că nu se vor mesteca mai mult în politică, ci vor scrie dreptul economic.

Secret[arul] P. întorcîndu-se de la Braşov, mersă zilele aceste la şeful cel nou, G. Bethlen [17], care altfeli îl primi bine, dar totodată îl întrebă că ce vrei d-ta cu articulii cei înflăcărători, şi ce vrem noi? Ba unii îmi spuseră că la unii au intrat şi frica că vor păţi ruşine cu uniunea, pe care nici dînşii nu o doresc prea mult, ci nu ştiu cum să scape din dilemă, căci sunt angajaţi. Preoţii noştri zic că ce a făcut pînă acuma ăla [18], acuma vrea să strice dintr-o dată, căci l-au cumpărat magiarii.

De altfeli, suntem în linişte. La guvern ne suferă încă să mai scriem 157 şi româneşte, dar cel din Sibiu [19] / scrie adeseori guvernului, nu prezidiului, ungureşte, sub pretest ca să priceapă, sau, mai bine, să nu le pricepem noi. Şi aşa, calcă legea pentru limbă.

D-abia ne-am aşezat. Cu cuartirul nu sunt mulţămit. E prea mic şi are multe defecte, cu toate că plătesc 400 f. Celelalte lucruri par a fi ceva mai ieftine decît în Sibiu, mai vîrtos pînea, însă meşterii sunt mişei mari.

Ai noştri s-au cam retras. Numai eu şi Maior [20] mai umblăm cu atenţie pe trotuar, în loc de promenă. Mai vine cîteodată şi Raţiu [21], care a fost şi ieri aicea.

Suntem cu toţii sănătoşi şi vă poftim şi d-voastră toată fericirea. Cu care, rămîn al d-tale stimătoriu,

P.V.

157v Fratelui Iacob [22], salutări [23]./

---

[1] Vinţul-de-Sus, comună în jud. Alba.

[2] Soţia lui P. Vasici.

[3] Text în limba germană: „Iat-o pe Victoria!“, fiica lui G. Bariţ.

[4] Articolul lui G. Bariţ, *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 72, p. 285—286; nr. 73, p. 290—291; nr. 74, p. 293—294; nr. 75, p. 299—300; nr. 76, p. 303—304; nr. 78, p. 313—314. Omul politic român apăra autonomia şi individualitatea istorico-politică a Transilvaniei şi arăta cauzele pentru care românii transilvăneni n-au acceptat „uniunea“. În articol Bariţ reamintea momente din timpul evenimentelor de la 1848 „ca temeiuri justificatoare de purtarea românilor“.

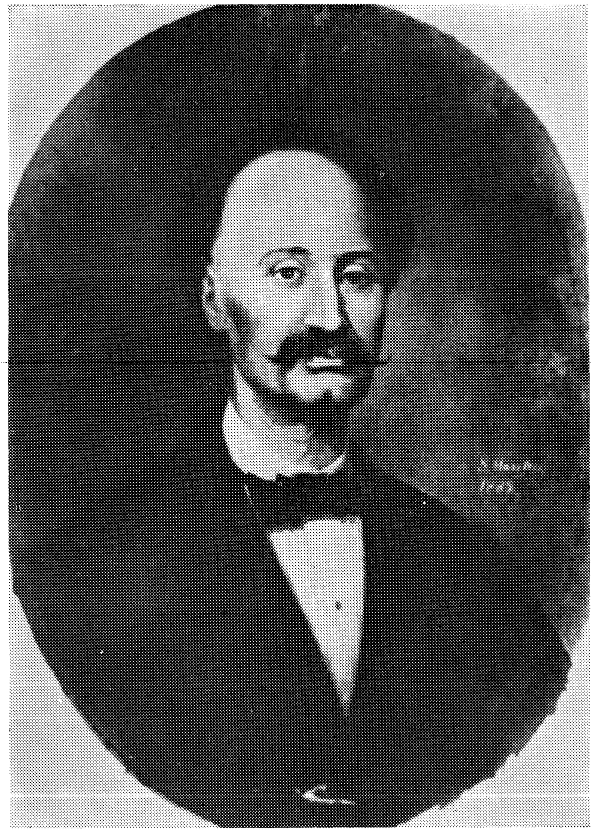

ACADEMIEI BIBLIOTECA

Pavel Vasici (1806—1881)

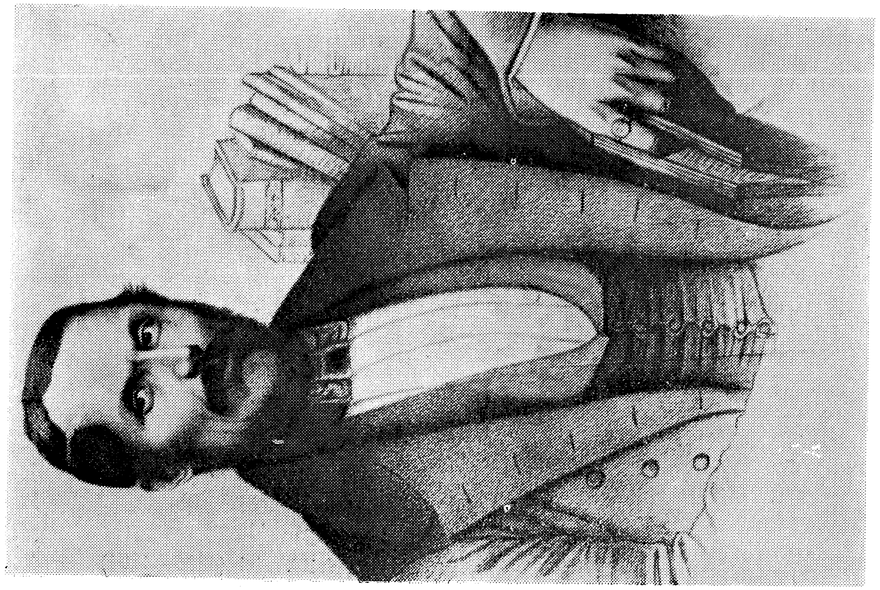

G. Bariț la vîrsta cînd l-a cunoscut pe Vasici

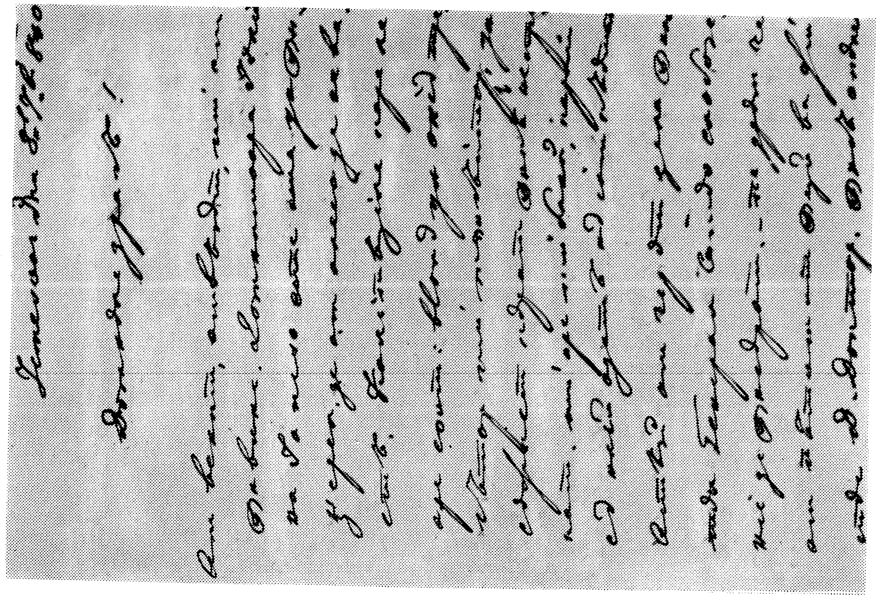

Debutul unei corespondențe epocale: scrisoarea lui Vasici către Bariț din 8 septembrie 1840

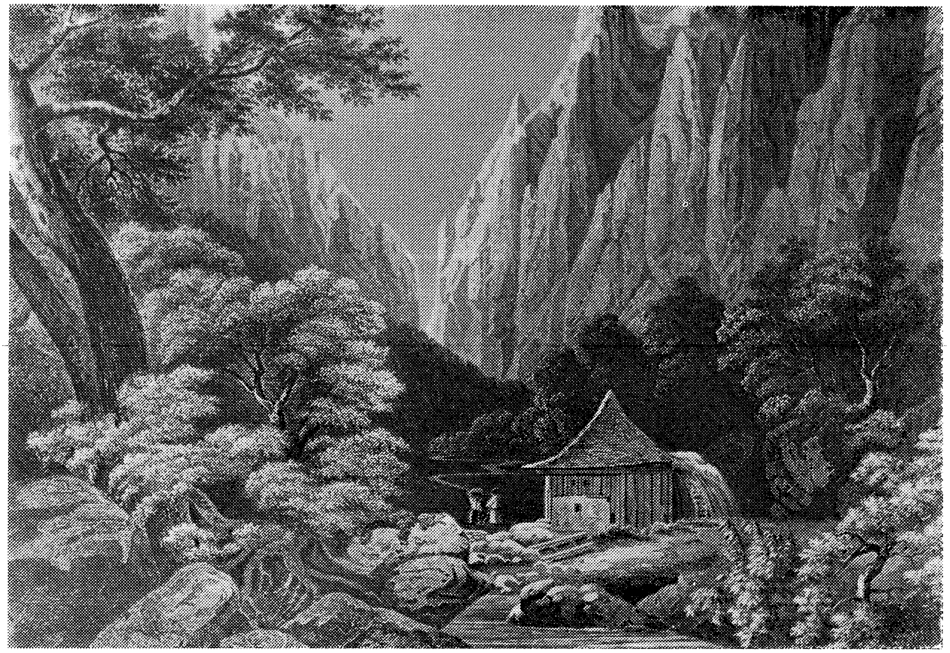

Cheile Turzii

Munții Transilvaniei

Munții Apuseni: Săcărîmbu

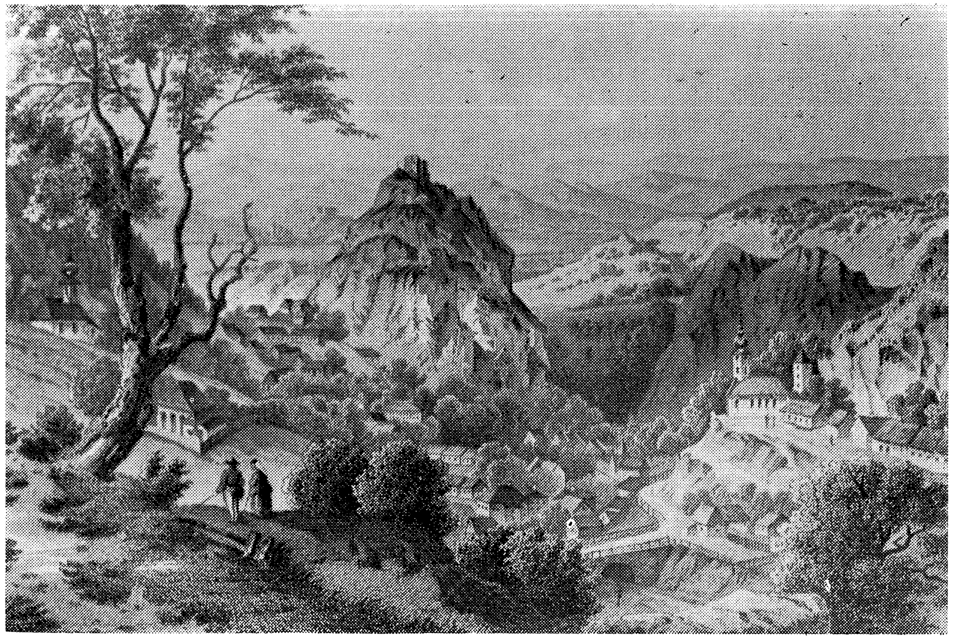

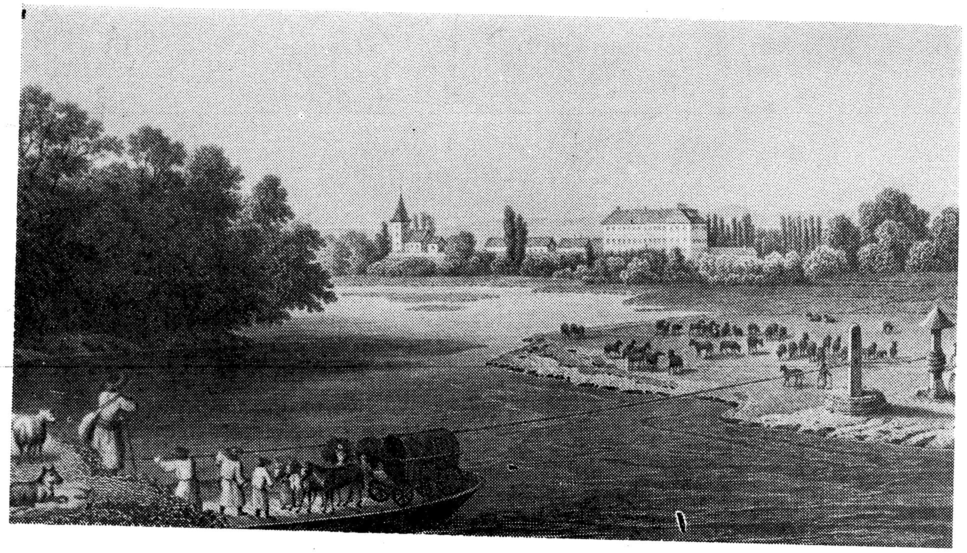

Pod plutitor la Grindu

Cîmpia Transilvaniei

Iernud

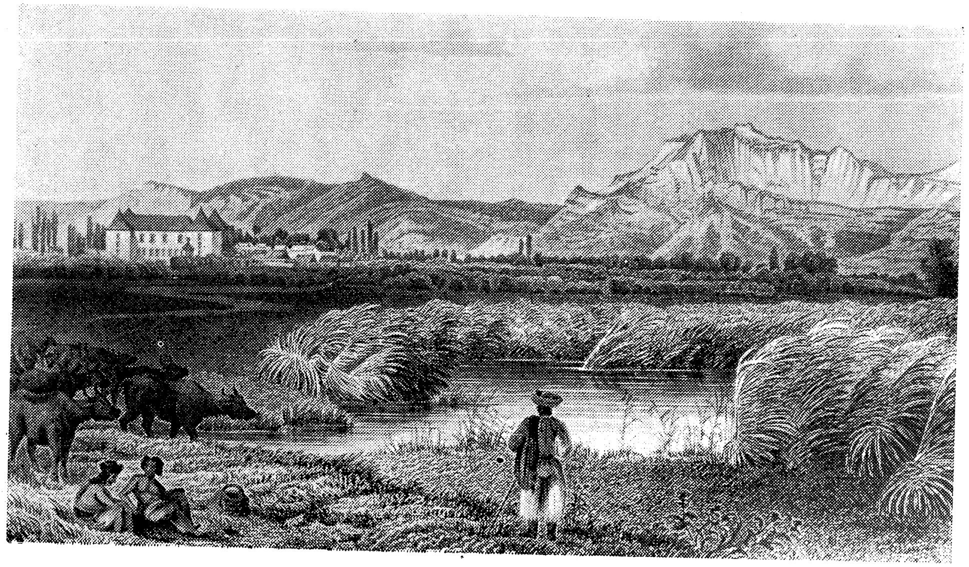

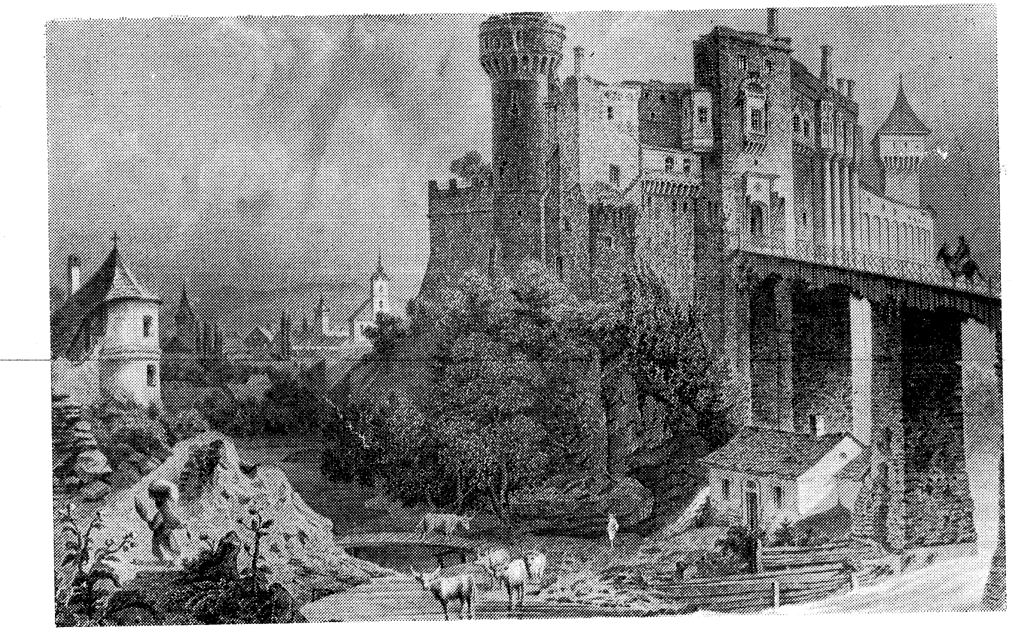

Hunedoara

Castelele Transilvaniei

Bran

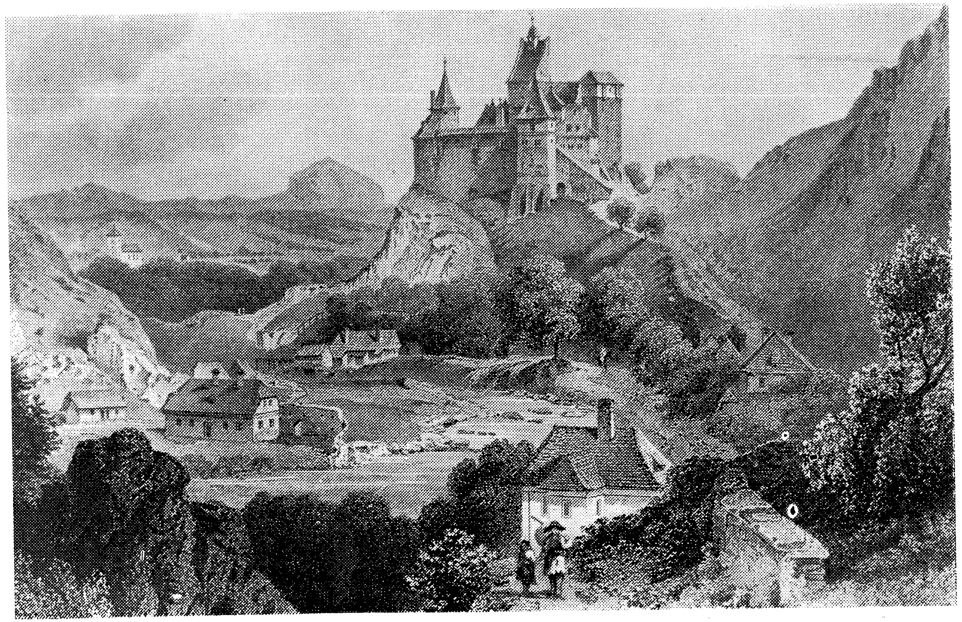

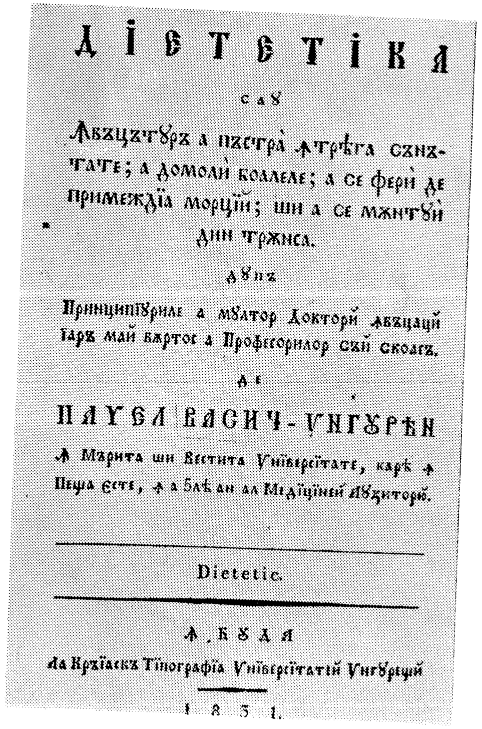

ДІЕТЕТІКА

сау

Ꙟвъцътȣръ а пъстра ꙟтрѣга сънътате; а домоли боалеле; а се фери де примеждїа морцїй; ши а се мѫнтȣи дин трѫнса.

дȣпъ

Принципїȣриле а мȣлтор Доктори ꙟвъцаци іаръ май вѫртос а Профессорилор сѫй скоалъ.

де

ПАУЕЛ ВАСИЧ-УНГУРЕН

ꙟ Мъꙋрита ши Вестита Унїверсїтате, каре ꙟ Пеща есте, ꙟ а 5лѣ ан ал Медїцїней Аȣдиторю.

Dietetic.

ꙟ БУДА

ла Крѫїаскъ Тїпографїа Унїверсїтатїй Унгȣрещй

1831.

1. Prima scriere medicală, din anii studenției: *Dietetica*, dedicată episcopului Samuil Vulcan. **2—3.** Un gest semnificativ al lui Vasici: lucrarea sa de doctorat *Disertații despre ciumă* este dedicată lui Veniamin Costache din Moldova și lui Grigore Băleanu din Țara Românească și adresată „către neamul rumânesc“

1 |
2 | 3

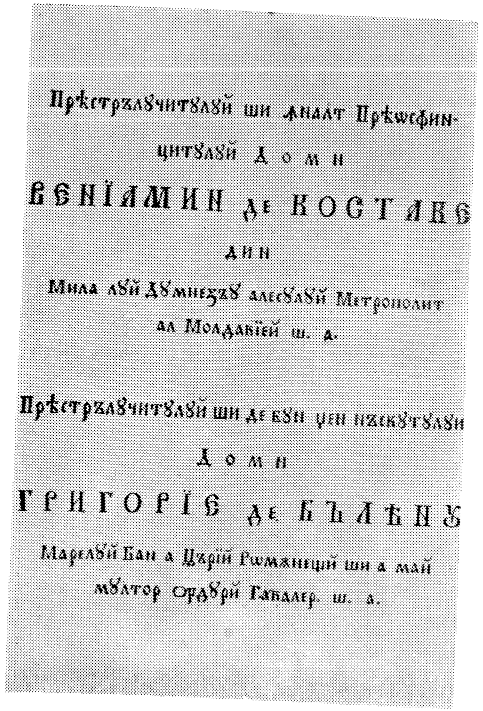

Прѣстрълȣчитȣлȣй ши ꙟналт Прѣwсфинцитȣлȣй Домн

ВЕНІАМИН де КОСТАКЕ

дин

Мила лȣй Дȣмнезеȣ алесȣлȣй Митрополит ал Молдавїей ш. а.

Прѣстрълȣчитȣлȣй ши де бȣн неам нъскȣтȣлȣй

Домн

ГРИГОРІЕ де БЪЛЕНУ

Марелȣй Бан а Цѣрїй Рwмѫнещй ши а май мȣлтор Ордȣри Кавалер. ш. а.

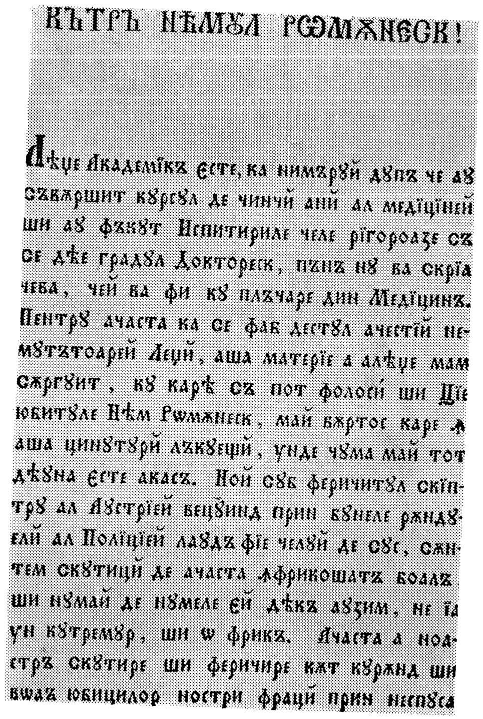

КЪТРЪ НЕАМУЛ РОМѪНЕСК!

Аџе Академїкъ есте, ка нимърȣй дȣпъ че аȣ съвѫршит кȣрсȣл де чинчй анй ал медїцїней ши аȣ фъкȣт Испитириле челе рїгороазе съ се дѣе градȣл Доктореск, пѫнъ нȣ ва скрїа чева, чей ва фи кȣ плъчере дин Медїцинъ. Пентрȣ ачаста ка се фак дестȣл ачестїй немȣтътоарей Леџй, аша матерїе а алѣџе мам сѫргȣит, кȣ каре съ пот фолосї ши Цїе юбитȣле Нѣм Рwмѫнеск, май вѫртос каре ꙟ аша цинȣтȣрй лъкȣещй, ȣнде чȣма май тот дѣȣна есте акасъ. Ной сȣб феричитȣл скїптрȣ ал Аȣстрїей вецȣинд прин бȣнеле рѫндȣелй ал Полїцїей лаȣдъ фїе челȣй де сȣс, сѫнтем скȣтици де ачаста ꙟфрикошатъ боалъ ши нȣмай де нȣмеле ей дѣкъ аȣзим, не їа ȣн кȣтремȣр, ши w фрикъ. Ачаста а ноастръ скȣтире ши феричире кѫт кȣрѫнд ши вwаъ юбицилор ностри фрацй прин несфȣса

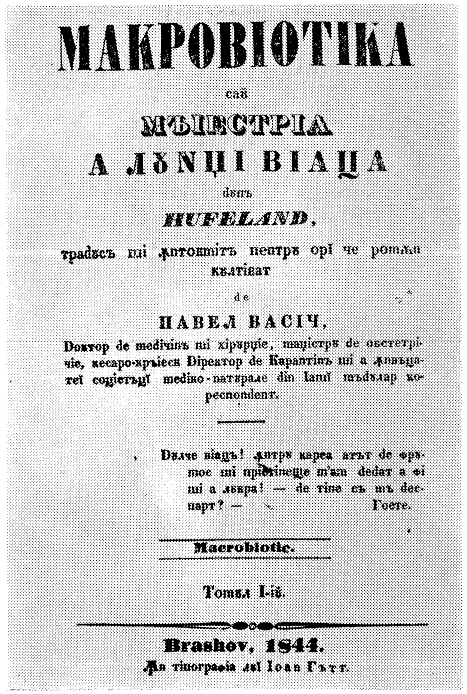

МАКРОВІОТІКА

саȣ

МЪЕСТРІА

А ЛȢНЦІ ВІАЦА

дȣпъ

HUFELAND,

традȣсъ ші ꙟтокмітъ пентрȣ орі че ромѫн кȣлтіват

де

ПАВЕЛ ВАСІЧ,

Доктор де медічінъ ші хірȣргіе, маџістрȣ де обстетрічіе, кесаро-кръіеск Діректор де Карантінъ ші а ꙟвъцатеі соціетъцї медіко-натȣрале дін Іашї мъдȣлар кореспондент.

Дȣлче віацъ! ꙟтрȣ кареа атѫт де фрȣмое ші пріетінеще м'ам дедат а фі ші а лȣкра! — де тіне съ мъ деспарт? — Гоете.

Macrobiotic.

Томȣл І-іȣ.

Brashov, 1844.

ꙟн тіпографіа лȣі Іоан Гътт.

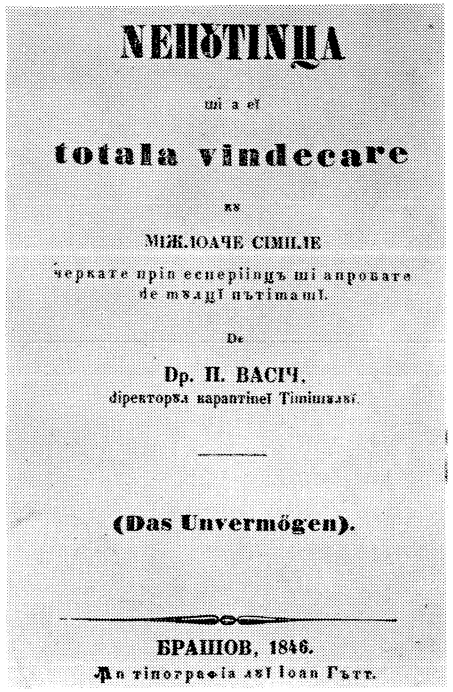

NEПȢTINЦА

ші а еі

totala vindecare

кȣ

МІЖЛОАЧЕ СІМІЛЕ

черкате пріn есперіінцъ ші апробате де мȣлцї пътімашї.

De

Dр. П. ВАСІЧ,

dіректорȣл карантіnеі Тімішȣлȣі.

(Das Unvermögen).

БРАШОВ, 1846.

ꙟn тіпографіа лȣі Іоаn Гътт.

1 | 2
| 3

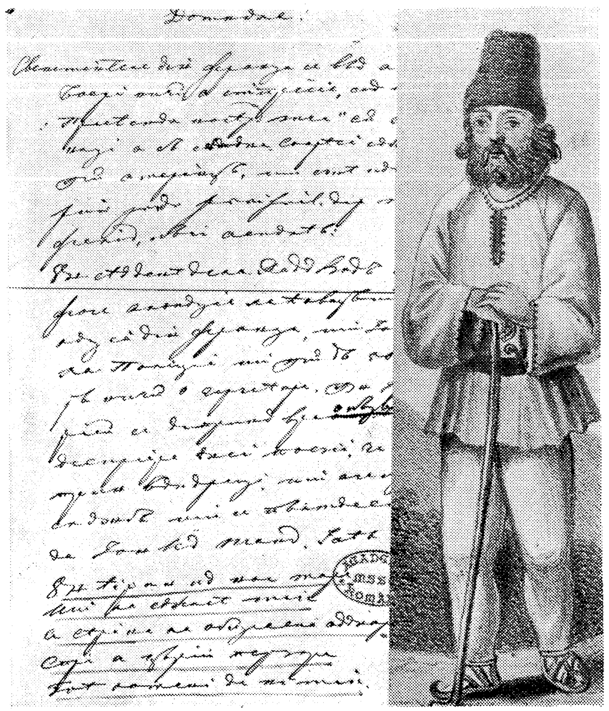

Domnule!

1. *Macrobiotica* lui Hufeland tradusă de Vasici și tipărită de Bariț. **2.** Din lucrările medicale timpurii: *Neputința*... **3.** Preludii ale revoluției din 1848 în Țara Românească, surprinse în această scrisoare a lui Vasici, din 25 martie 1848. *În medalion*: clăcaș din Muntenia în ajunul revoluției.

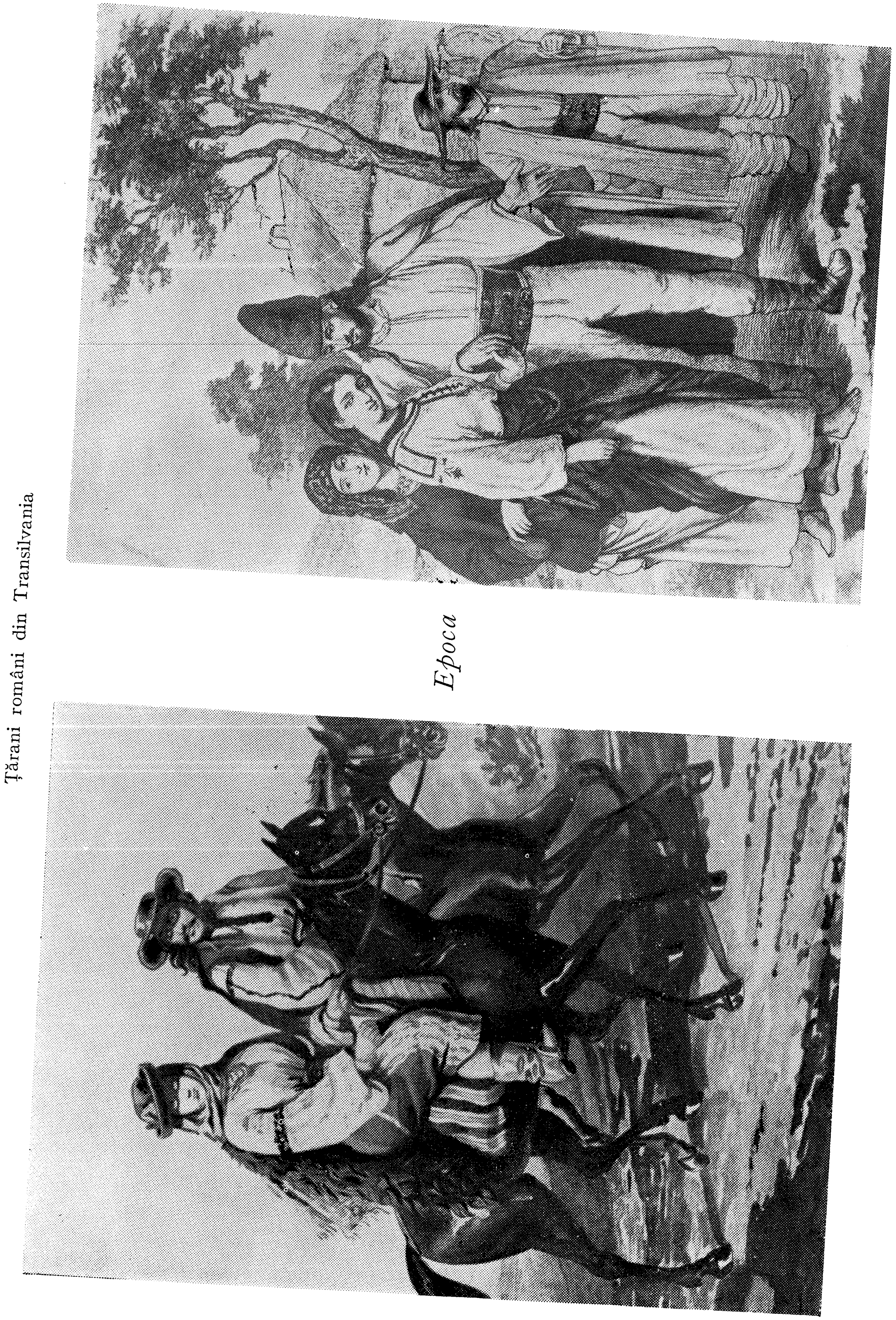

Ţărani români din Transilvania

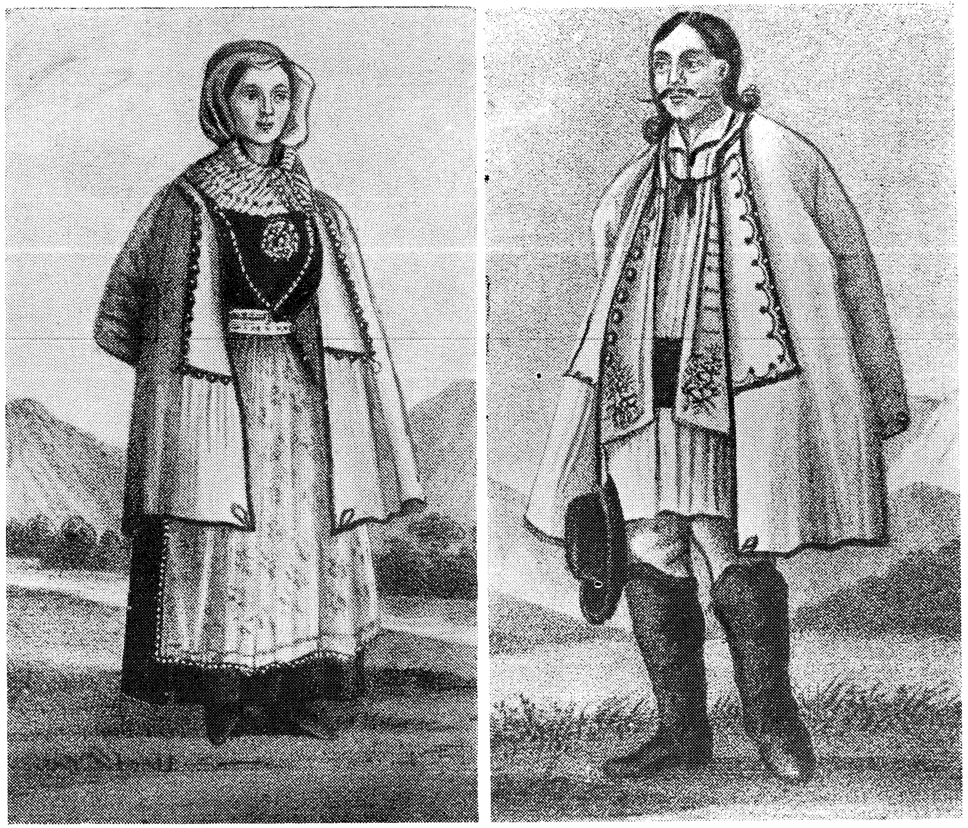

Ţărani maghiari din Transilvania

ACADEMIA
BIBLIOTECA

Țărani sași din Transilvania

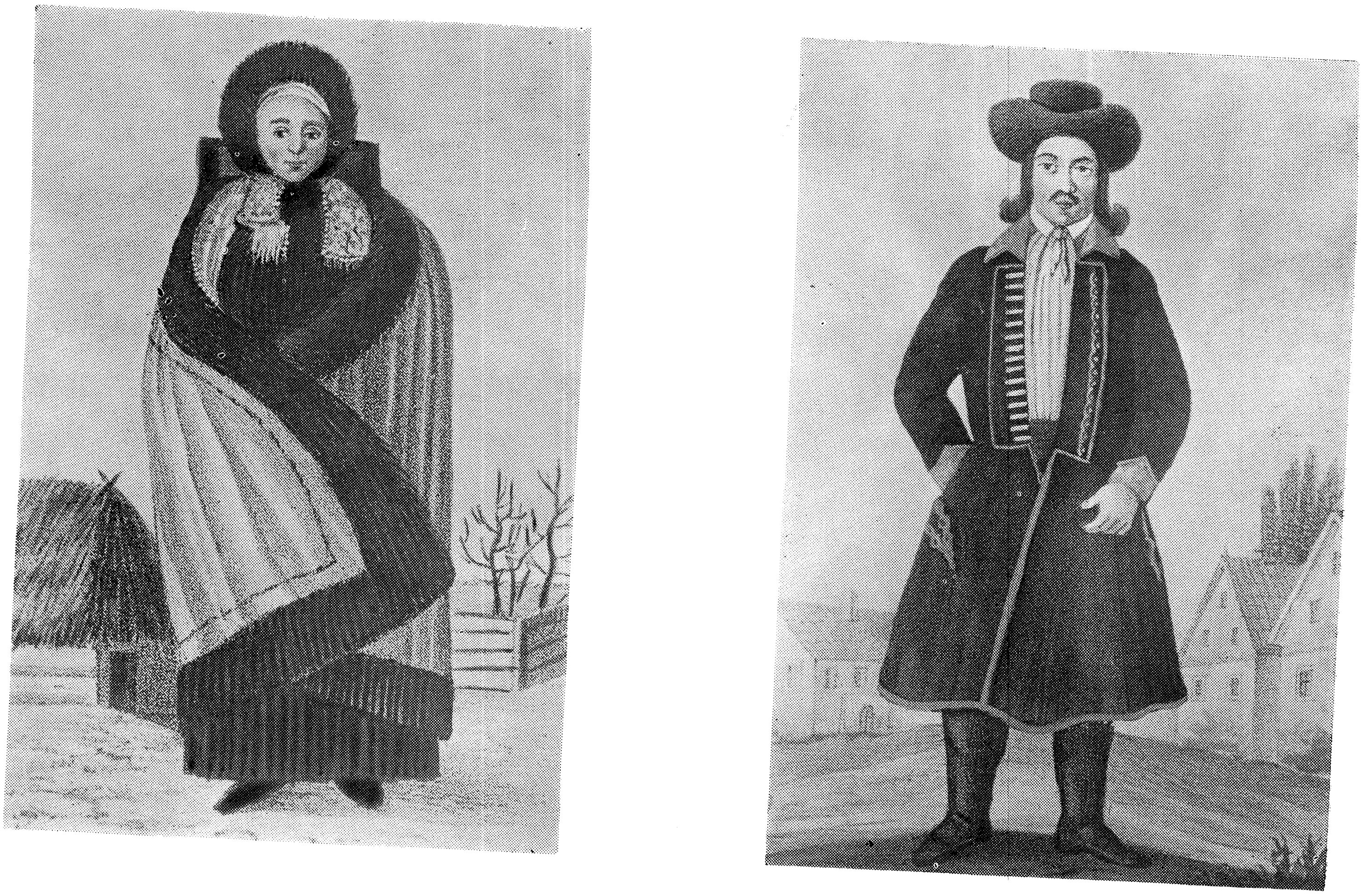

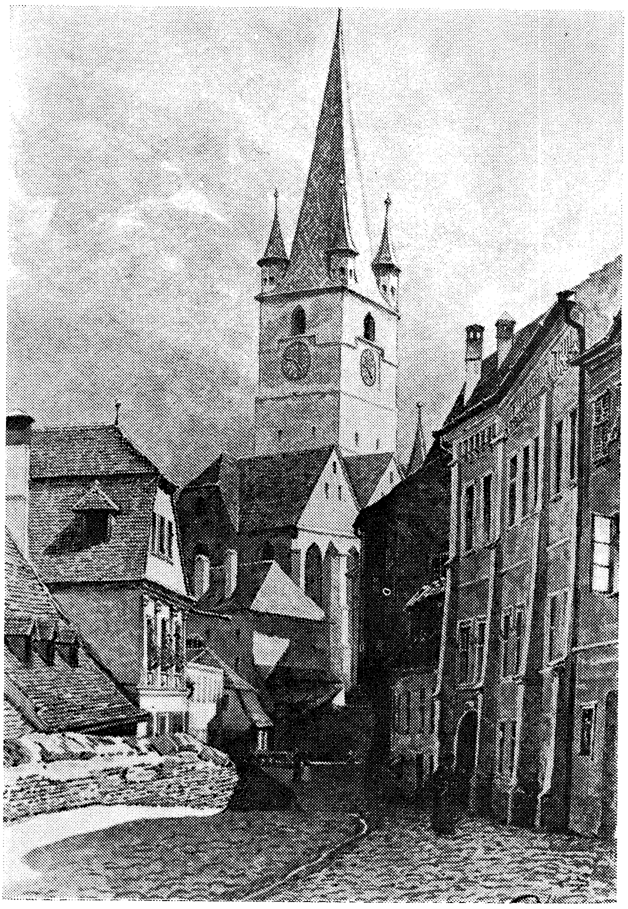

Sibiu. Sediul vechii primării

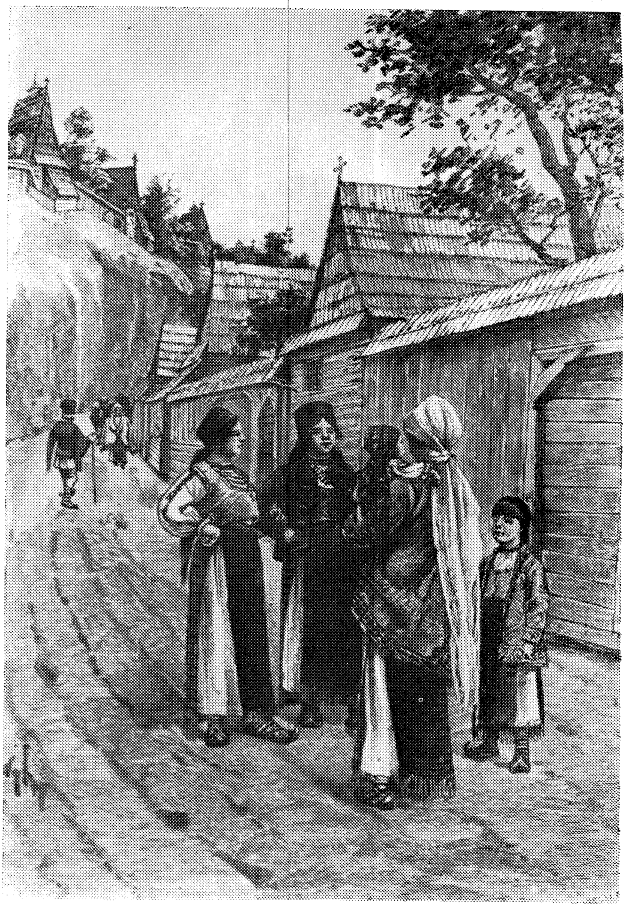

Satul Săliște în secolul trecut

ACADEMIA
BIBLIOTECA

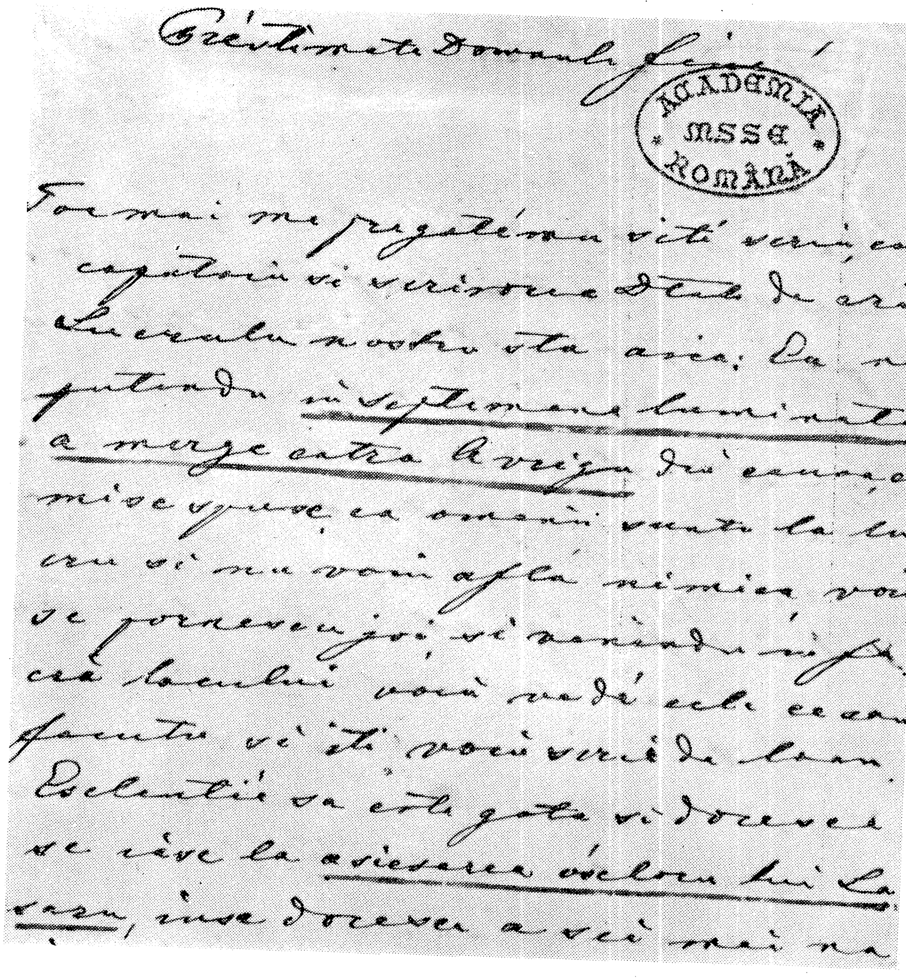

Préstimate Domnule Georgie!

ACADEMIA MSSE ROMÂNĂ

Tocmai me pregatéma a-ti scrii, ca
capitlului si scrisorea D-tale de ari
Lucrulu nostru sta asia: La ne
putendu in septemana luminata
a merge catra Avrigu din causa
mi se spuse ca omenii suntu la lu
cru si nu voiu afla nimica, voi
se pornescu joi; si veniendu in fa
cia locului voiu vedé cele ce sau
facutu si iti voiu scrie de locu.
Escelentia sa este gata si doresce
se vina la asiedarea osielor lui La
zaru, inse doresce a sci mai na

Marele precursor, Gheorghe Lazăr.
Despre edificarea monumentului lui Gh. Lazăr de la Avrig: scrisoarea lui Vasici către Barit din 2 mai 1865

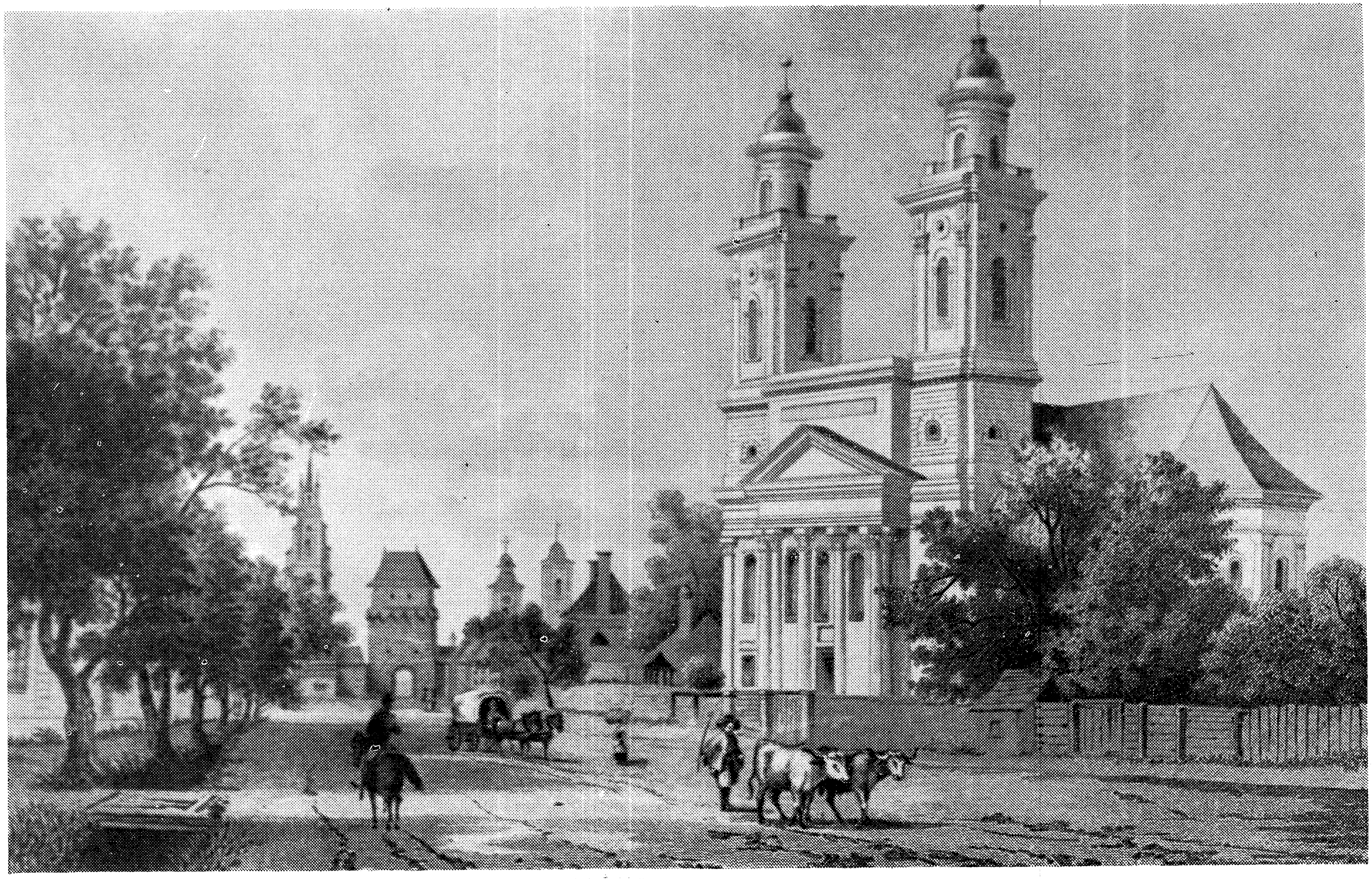

Clujul anilor de inspectorat ai lui Vasici

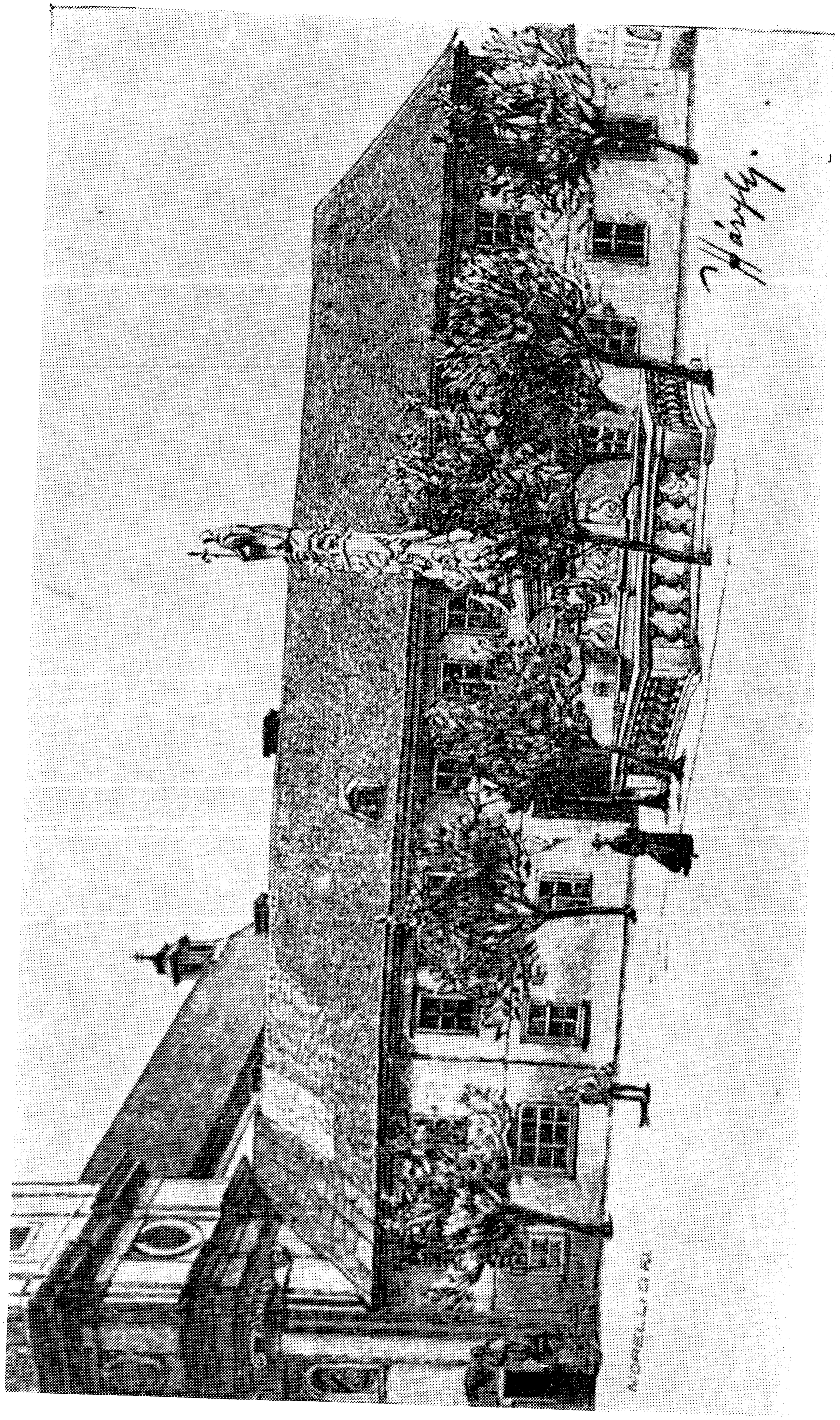

Sediul activității didactice a lui Vasici: clădirea „guberniului" Transilvaniei

Ioan Alduleanu

Visarion Roman

Din anturajul lui Vasici: adversarii dualismului

Ioan Rațiu

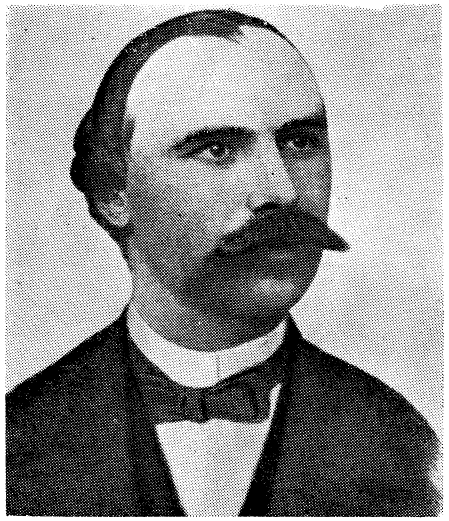

Vasile Ladislau Pop

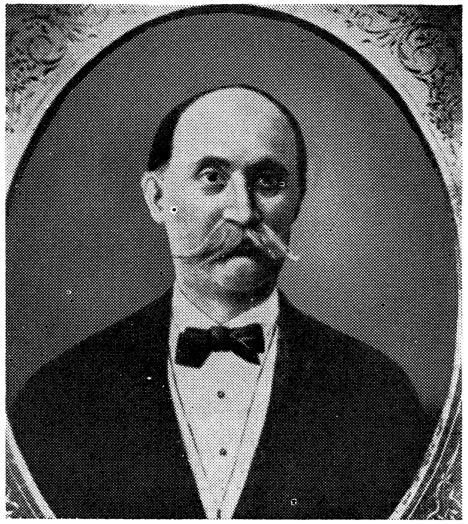

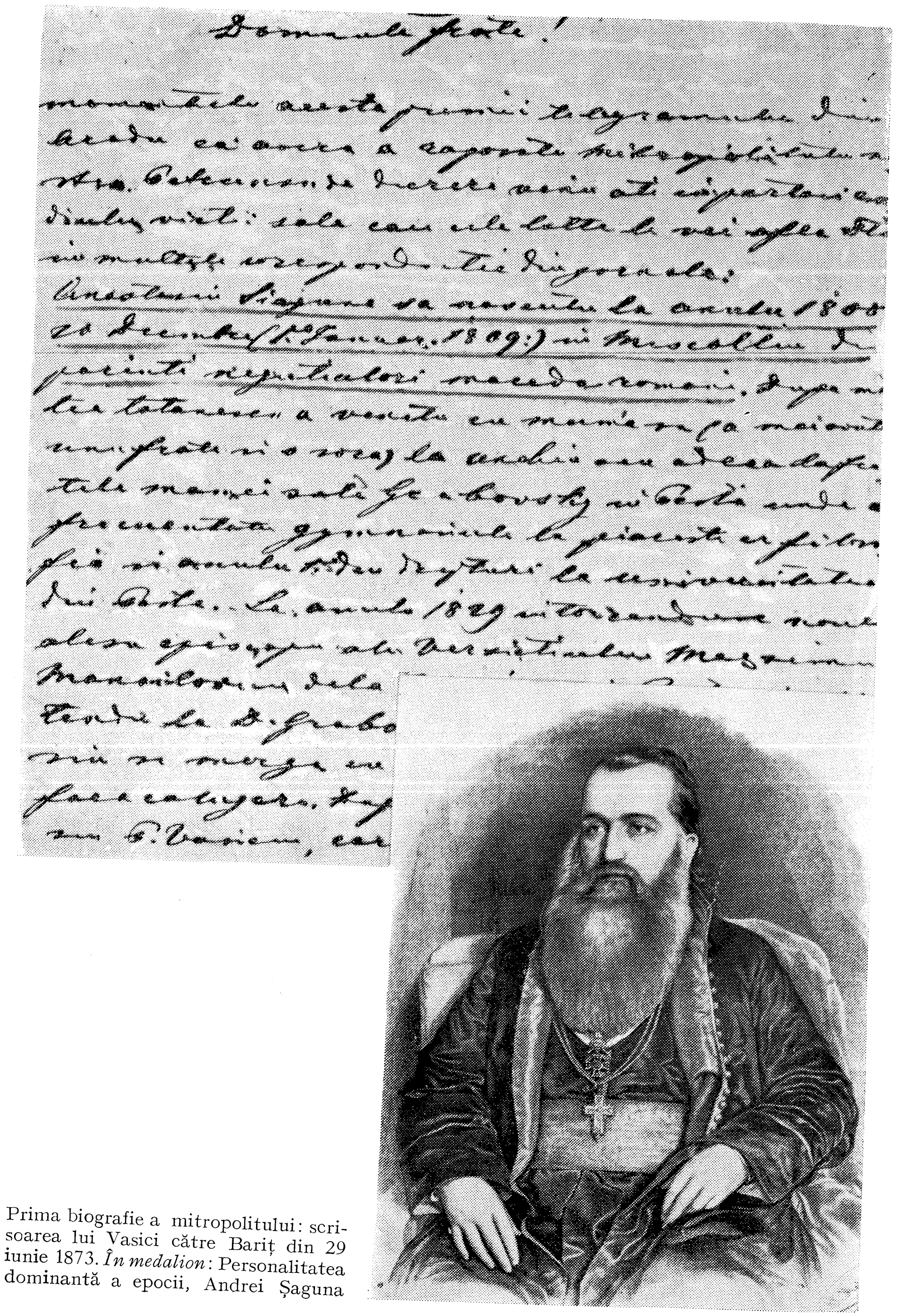

Prima biografie a mitropolitului: scrisoarea lui Vasici către Bariț din 29 iunie 1873. *În medalion*: Personalitatea dominantă a epocii, Andrei Șaguna

[5] Periodic ce apărea la Cluj între 1860—1867.

[6] Friederic Kirchner, consilier gubernial.

[7] *Epistola* mitropolitului Al. Sterca-Șuluțiu către mitropolitul A. Șaguna, publicată în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 77, p. 310—311. Convocarea unei noi diete la Cluj pe data de 19 noiembrie 1865 — alegerile urmînd să se desfășoare pe baza legii anacronice din 1791 — avînd „ca obiect exclusiv și unic al dezbaterii revizuirea articolului de lege I din anul 1848, despre uniunea Ungariei și a Transilvaniei“ (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. III, p. 770), a provocat o adîncă nemulțumire în rîndurile românilor transilvăneni. La 21 septembrie 1865 au avut loc la Blaj consultări „în care se recunoscu neapărata necesitate de ținerea unui congres național“ (*Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 77, p. 310—311). Ca urmare, la 22 septembrie 1865, Al. Sterca-Șuluțiu s-a adresat mitropolitului A. Șaguna comunicîndu-i hotărîrea de a convoca o conferință națională, în care să se hotărască o atitudine comună față de Dieta de la Cluj și cerîndu-i acordul pentru această acțiune. Publicarea *Epistolei* în *Gazeta Transilvaniei* a produs iritare la Sibiu. Vezi George Barit, *Părți alese*..., vol. III, p. 319—327. A. Șaguna, prin răspunsul său, cuprins în scrisoarea din 11/23 septembrie, a refuzat să subscrie la inițiativa mitropolitului din Blaj. Scrisoarea de răspuns a lui Șaguna cuprindea celebrele cuvinte: „Flere possem, sed juvare non“. Vezi și Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. III, p. 776—781.

[8] Al. Sterca-Șuluțiu.

[9] A. Șaguna.

[10] Baronul **Jósika** Lajos, liberal moderat.

[11] L. Folliot de Creneville.

[12] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 81, p. 329—330.

[13] *Iosif Hodoș*, 1829—1880, avocat, om politic, luptător pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni, pentru autonomia și independența Transilvaniei. Vicecomite al comitatului Zarand și deputat în parlamentul de la Pesta (1865—1876). Membru al Academiei Române. Lucrări: *Răsunet din Munții Apuseni ai Transilvaniei* (1860), *Adresa comitatului Zarand* (1861), *Românii și constituțiunile Transilvaniei* (Pesta, 1871) etc.

[14] Al. Papiu-Ilarian.

[15] *Telegraful român.*

[16] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 82, p. 335.

[17] Bethlen Gábor, președintele societății „Emke“.

[18] A. Șaguna.

[19] A. Șaguna.

[20] Ioan Maior.

[21] Ioan Rațiu.

[22] Iacob Mureșanu.

[23] Nota lui Bariț: „Răsp. 17 no.“.

LX

Cluș, 21/11 (1)865

Domnule și fine !

La scrisoarea din 17 am onoare a-ți răspunde că o am comunicat cu cei ce cugetam a fi de asemenea părere. Greutate am simțit cu atît mai puțină, cu cît programa d-tale este și programa noastră.

Ci că să vezi mai de aproape cum s-au dezvoltat lucrurile aicea. Voi să cerc a-ți împărtăși cele ce au urmat în trăsuri cît se poate de scurte. De luni se auzia că vin mitropoliții. De cel din Blaș nu mă îndoii, căci a scris la de ai noștri. De cel din Sibiu mă îndoiam foarte, dar după ce citii vineri un telegram că a plecat joi din Sibiu, / nu mai aveam nici o 158 îndoială. Vineri dimineața sosește, cu poșta ordinarie. Noi vrem să mergem la cortenire [1] pe la 12 ore, dară ni se spune că cătră seară ne va vedea bucuros, căci acum s-ar pune la odihnă.

Între aceea sosește și Șuluțiu. Ne adunarăm la casa parohială g[reco]-catolică și făcurăm vizitele, sub conducerea d-lui cons[ilier] Lazar [2], care întîmpină pe amîndoi prelații cu cuvîntări scurte, dar bune. Al nostru [3] vorbi foarte frumos, pînă la un loc, apoi de acolo ne lovi în dreapta și stînga, astfeli de cei ce nu-l cunoștea se mira de el. Eu zisei că loviturele sunt dureroase, însă spusei la ai noștri că acuma l-am cîștigat, și ne putem folosi de el. Altă zi, interveniente dl. Al[dulea]nu [4]. Își făcură vizitele cuviincioase unul altuia și se primi conferința naționale, în care se puse întrebarea că să luăm parte la Dietă [5] sau ba?

Aci, după unele și altele, vorbiră ieri și el, cu programul său, și zisă/ 158^{v} că el va lua parte, pentru că au promis Maiestății-Sale, însă după ce el vede că națiunea română a devenit iarăși nimica, prin rescriptul convocatoriu la dietă, el va disputa legalitatea dietei, va cere să se sancționeze legea electorale din 1864 și, pe baza ei, să se concheme altă dietă, care apoi să intre în pertractare pentru uniune etc.

Atunci se rădică d-l Rațiu [6] și zisă că astfeli ne-am apropiat, și subt astfeli de înțelegere nu află nici o pedecă a nu intra și el ca deputat în dietă. Se dezbătu acest lucru și ieri și se primi solidariu, însărcinîndu-se Rațiu cu compunerea unui program și a adresei care, subscrisă de toți, s-o dăm Dietei spre înaintare la Maiestate.[7] N.B.: Înainte de a se otărî ca să intrăm, se dezbătu prin mai multe vorbiri că ce ar fi mai oportun, a intra sau ba, și se află că mai oportun este a intra și apoi 159 a lucra / așa precum auzirăm de la eselența-sa. D[omnul] Alduleanu dezvoltă prea frumos că națiunea română nu poate capitula, ci are să se lupte cu onoare, apoi să și cadă în luptă nepotrivită, dar să cadă cu onoare. Aici stăm, și de aceea sunteți toți poftiți la citirea și dezbaterea adresei. Și cei din Viena sunt chemați, prin telegram.

Duminecă se ținu venisancta [8] cu o pompă mare. Ieri la 10 ore ne adunarăm în sala dietei [9], românii cea mai mare parte în fracuri și, după ce veni statum priores, citi o cuvîntare lungă, la care îi răspunsă protonotariul pensionat Gálfalvi. Apoi se trămisă o deputațiune de mulți membri, sub conducerea lui Josika [1], după comisariul [11], care întorcîndu-se spuse că eselenția-sa va veni deloc. Între aceea se citi numele regaliștilor și se poftiră deputații a-și da credințonalele. Apoi se aleasă o comisiune de 28 persoane, pentru verificare, care pînă nu va isprăvi, nu se vor ținea ședințe. După aceea ieși guvernul spre întîmpinarea comi- 159^{v} sariului regesc, și acesta intră petrecut de o suită nu / meroasă de oficieri știabali și de generalul local, sub strigări de: „Éljen!“ După ce se puse pe tron, dădu secretariului guvernial decretul împărătesc despre denumirea lui ca comisariu regesc, și acesta se citi în limba latinească. Apoi se așeză pe tron cu capul acoperit și dădu rescriptul împărătesc spre citire. Acesta se citi în limba magiară, germană și română, sub strigări de: „Éljen!“ și „Să trăiască!“ După aceea citi însuși comisariul o cuvîntare cătră Dietă, în limba magiară [12], la care răspunsă președintele Dietei, iarăși din hîrtie. Ieșind comisariul sub strigări de: „Éljen!“, petrecut așa precum a intrat, ne provoacă președintele să-l comităm la comisariul regesc, ce se și făcu, unde fu salutat din partea dietei magiarești și el răspunsă lor / în limba asta. 160

Apoi mersă Dieta, condusă de b[a]r[onul] Jósika, și-l salută pe președinte [13] într-o cuvîntare cam lungă, la care răspunsă președintele dintr-o hîrtie, scurt [14], și așa se fini cerimonialul de ieri.

Comisariul a venit în caretă. Înaintea redutului l-a așteptat o compagnie de săbii în parade, cu steagul și cu banda care, atît la sosire cît și la ieșire, făcu salutările cuviincioase, și banda intonă imnul popurare. La două ore a fost prî[n]z în edificiul liceului, în două saloane mari [15].

Aceste sunt cele petrecute. Dacă ai căpătat telegramul, grăbește să vini ca deputat, că cuget că vom ieși cumva cu față curată înaintea lumii. Dacă nu ați avea din alt loc descrierea acestora, puteți face întrebuințare, însă așa ca să nu se atingă în vreun fel neplăcut persoana Ș[agu]nei, ca să nu-l mai supărăm.

Adio.

Al d-tale sincer,

Pavel/ 160^{v}

---

[1] Vizită oficială.

[2] Alexandru Lazăr, consilier gubernial, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—64.

[3] A. Șaguna.

[4] Ioan Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.

[5] La Dieta de la Cluj.

[6] Ioan Rațiu. Vezi scris. XV, n. 14.

[7] Vezi și scrisoarea lui Ioan Rațiu către Bariț, datată „Cluș, 21 XI 1865, publicată la Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Bariț*, Cluj, 1970, p. 93—95.

[8] *Veni sancte Spiritus*, cîntare de invocare a ajutorului spiritului sfînt, un fel de Te Deum, oficiat de episcopul Fogarassy.

[9] Este vorba de deschiderea fatalei Diete de la Cluj din toamna anului 1865.

[10] Vezi nota 9 la scrisoarea LIX.

[11] Comisar-imperial era baronul Kemény Francisc.

[12] Cuvîntarea comisarului Fr. Kemény la Dietă în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 91, p. 391.

[13] Președintele guberniului L. Folliot de Creneville.

[14] Discursul lui Ludwig Folliot de Creneville este publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 91, p. 391.

[15] *Gazeta Transilvaniei* s-a servit și de scrisoarea lui Vasici la redactarea celor două articole despre Dieta de la Cluj: *Știri de la Dieta din Cluj* (XXVIII, 1865, nr. 90, p. 367—368) și *De la Dieta din Cluj* (nr. 91, p. 371—372).

LXI

Cluș, 13/12 (1)865

Domnule și fine!

Precum vei vedea din alăturata corespondență [1], dacă vei vrea să se tipărească, noi am gătat deocamdată acțiunea noastră, și dacă ne vom mai duce în Dietă, ne vom duce numai ca să ascultăm dezbaterile adresei [2].

De la citirea adreselor noastre pare că au slobozit urechile contrarii. Adaugă că, pe subt mînă, în multe părți se vorbește, deși foarte secret,

161 că era să meargă de / aici o deputațiune, spre felicitarea Împăratului,
la Pesta, dar fu respinsă.

Adresa ți se va trimite. Unii dintre sasi îmi ziseră că mai bucuros
subscriau pe a noastră decît pe a lor, pentru că a lor veni în contra-
dicțiune cu ei înșiși. Hossu încă a zis că-i place adresa și ați văzut ce
condițiuni a pus și dînsul. Boer János e un dobitoc, nu am perdut nimic
prin el. Domșa nici cu magiarii, deși îmbrăcat ca ei, dar nici cu noi.
Știi, el are ale lui. Însă la votizare nu a fost de față. Numai Ládai [3] s-a
161v purtat ca un *poltron* [sublinierea lui Bariț — n.ns.]. S-a fost / înscris să
vorbească, firește în favoarea magiarilor, dar apoi a renunțat la cuvînt,
cu cei mulți, și cînd a fost votizarea s-a sculat de jumătate, s-a făcut ca
un c. ... Doamne, urît e acela care se rumpe astfeli de la națiunea sa!
De un Hossu nu mi-e așa de greață ca de aceștia. Și Lazar [4] d-abia se
înduplecă, numai în ziua de pre urmă, însă el avea argumentele lui și
văzînd că nu izbutește cu ele, se plecă. Mai vîrtos că Alduleanu [5] știu
cum să-l împace cu sine însuși.

Îți scriu și acuma că Alduleanu a fost chitul care a lipit pe mitro-
162 poliți deolaltă și care, gîdilînd ambițiunea celuia,/ îl retrasă către noi și
îl compromisă cu ceia. Tactului lui avem de a mulțămi foarte mult, și
și acuma stă față ori cu cine.

D[omnul] Rațiu [6] încă are meritele sale în compunerea adresei, iară mai vîrtos că sprijini opiniunea mitropolitului Șuluțiu care, desfășurîndu-o Alduleanu mai delicat, nu mai putea să rămînă p[r]intre cele neimitate.

Eu umblu la cazinoul oficieresc și acolo mi se spuse din mai multe părți că victoria morală e a românilor carii, ca un general isteț, s-au retras cu onoare din lupta cea nepotrivită cu care îl îmbia contrariul.

Alduleanu a avut mult noroc și cu cel mai mare de aicea, care se pare că ar vrea să-l înduplece altfeli. Vom vedea ce va mai urma.

Al d-tale amic,

Pavel.

162v De se va tipări articulul, să fie anonim în toată privința [7]./

---

[1] Iată această corespondență:

„*Cluș, 1e decembre.* Ieri sărbătorirăm ziua onomastică a eselenței-sale părintelui mitropolit Andrei b[a]r[on] de Șaguna, care ca regalist al dietei prezente se află în mijlocul nostru.

La 9 ore dimineața, părintele protopop și paroc al Clușului Vasiliu Roșescu, cu alți patru preoți, ținu servițiul dumnezeiesc, în care se făcură rugăciuni pentru sănătatea și viața eselenței-sale și se cîntă imnul archieresc. După liturgie merse preoțimea, curatorii bisericii și mulți dintre poporenii de aicea și din comunele vecine, cari veniră la solemnitatea zilei, tinerimea școlară, a felicita pe es[e]lenția-sa, apoi amploiații regaliști și deputații dietali români, conduși de ilustritatea sa d-l vicepreședinte al Tablei regești, cavalerul de *Alduleanu*, care și acuma, cu tactul ce-l caracterizează, ținu eselenței-sale o cuvîntare scurtă, dar cu atîta mai măduhoasă, în care înălță meritele eselenției-sale, ce și le-a cîștigat de nou la această dietă.

Eselenția-sa mulțămi din inimă, arătîndu-și bucuria de care se vede pătruns cînd vede pe fiii națiunei noastre în armonie frățească, lucrînd spre binele și onoarea ei.

La 12 ore fu ședință dietală, în care se citi reprezentațiunea maiorității Dietei, adică a magiaro-secuilor, în toate trei limbile țării. După cetire, ceru eselenția-sa d-l președinte al Dietei reprezentațiunea sasilor și a românilor, care încă se citiră.

La citirea acestor acte însemnate, era o tăcere neobicinuită în sala Dietei din Cluș. Căci frații magiari și secui nu prea ascultau cetirea actelor în alte limbi, decît în a sa; aci însă făcură esceptiune, ba unii își făceau și adnotațiuni. La citirea numelor celor ce le-au subscris, încă se păzea o tăcere neîndătinată.

În fine, președintele ordină tipărirea adresei maiorității în toate trei limbele și zisă că după ce se vor fini conferințele preliminarie, ce au să se facă asupra adresei, se va insinua ședința dietală pentru dezbaterea ei. Nu vă scriu cum sunt ținute aceste adrese, ca să nu preocup cumva opiniunea nimănui. Curînd le veți primi și, tipărindu-se în jurnale, vor putea fi obiectul comentarelor și al criticelor.

Ieri dimineață plecă către Blaș eselenția-sa părintele mitropolit Șuluțiu, cam slăbit și morbos, însă cu inima odihnită că și-a împlinit după putință misiunea, lucrînd pentru apărarea onoarei națiunei noastre, drept aceea și petrecut de mii de urări sincere din partea acelor bărbați ce știu prețui nedumerita rîvnă și ostenelele acestui strălucit bărbat întru apărarea intereselor naționale. Și dacă pronia cerească ar dispune altfeli de cum dorim noi, atunci și înaintea Creatorului poate să zică: „Nu am fost ca să trăiesc, ci am trăit ca să apăr adevărul și dreptatea.“

La 5 ore seara plecă cu poșta și eselenția-sa părintele mitropolit Șaguna, poftindu-i-se din partea regaliștilor și deputaților dietali, nu numai de națiunea română, ci și săsească, și din partea preoților și mai multor poporeni adunați pe lîngă carîta poștale, călătorie fericită.

Eselenția-sa, odihnit în inima sa că și acuma a lucrat numai pentru vaza și onoarea națiunei, era vesel și bine dispus.

De aici veți vedea că românii, deocamdată, au izprăvit acțiunea sa și se întorc la ale sale. Solidaritatea nu a lipsit nici un minut dintre dînșii de cînd în adunările de conferințe naționale s-a croit drumul pre care avem de a merge.

Drept aceea, *Concordia* nu are drept a zice în nr. 94 că d-l d[octor] Rațiu a rămas singur cu adresa sa, precum mințeau cei ce ar fi dorit una ca asta. Noi știm că toți s-au învoit la adresă, afară de Hossu, care are ideile sale, Boér János, pe care românii l-au dezavoat de al său, d-l Domșa, care încă e pe terenul de la 1863-64, dar altfel nu a votat, și domnul Ládai, care a căzut și s-a rădicat cu maioritatea, însă astfeli ca cînd i-ar fi fost însuși rușine de rușinea lui.

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 284 r—285 v)

Sub semnătura △ ea s-a publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 97, p. 397, cu unele modificări.

[2] Adresa celor 28 de deputați români din decembrie 1865, prin care refuză să recunoască dreptul Dietei de la Cluj, dreptul de a hotărî despre „uniunea“ Transilvaniei, deoarece a fost convocată, „în trăsăturile ei generale, pe baza art. XI din anul 1791, prin urmare pe baza unei instituțiuni care, fiind întemeiată pe sistema politico-națională numai de trei națiuni, nu recunoaște pe națiunea română ca factor politic al țării“, numai pentru a hotărî despre „uniunea“ Transilvaniei. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 95, p. 387—388 (articolul *Vot de minoritate*).

[3] Iosif Hossu, deputat al Comit. Cluj; Ioan Boieriu, deputat al Comit. Alba de Jos; George Domșa și Augustin Ládai, deputați regaliști. Pentru atitudinea celor 4 deputați români vezi articolul *Cei patru*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 95, p. 389.

[4] Alexandru Lazar.

[5] Ioan Alduleanu, deputat regalist.

[6] Ioan Rațiu, avocat în Turda, deputat de Hațeg.

[7] E vorba de corespondența reprodusă la n. 1. Însemnarea lui Bariț: „Răsp. 14 mart. 1866“.

LXII

Cluş, 17/3 (1)866

Preaiubite domnule şi fine !

Nu-ţi pot esprima bucuria ce împlu inima mea văzînd epistola
d-tale şi cunoscînd mîna pe adresă. Îmi crescu bucuria cu atît mai
mult, cu cît văzui din cuprinsul epistolei că toată primejdia a trecut [1].
Domnul meu, natura e cel mai bun îndreptar şi, după ce îmi faci cunoscut
163 că apetitul se arată şi după mîncare te simţi mai întărit, atunci / fii
sigur că tot sirupul de China şi de fer, şi orice medicină, nu va suplini
aceea ce o mîncare bună, curată, uşoară de mistuit. Mănîncă, dară,
ce-ţi place din astfeli de mîncări, însă puţin şi des, ca să nu-ţi îngreoieze
stomacul. Apoi apă bună, curată, fireşte — după împrejurări — şi ceva
vin vechi, aer curat, căldură potrivită, mişcare în soare, la început pasivă,
cu căruţa, mai tîrziu activă, vor fi factorii cei mai buni a te aduce
iarăşi în starea deplinei sănătăţi. Cîte o spălare a trupului cu apă stîmpărată
163v şi frecarea trupului încă pot fi, la timpul său, mult / priincioase.
Dară lucrul de căpetenie va fi întru adevăr schimbarea aerului şi o cură
de lapte. Laptele e sîngele alb, el îţi va suplini ferul care lipseşte în sînge.
Să te aducă Dumnezeu în pace!

Eu, ce îi drept, mult m-am ocupat cu boala d-tale, cugetînd la cauzele
din care s-a putut naşte. Ştiind însă eu că d-ta nu ai fost niciodată
bolnav, ştiind mai departe că constituţiunea trupului d-tale este favoritoarie,
am avut multă speranţă. M-am temut însă — spun drept — că
medicii vor vedea tifus, friguri hecţeali şi ce ştiu eu, şi te vor îndopa
164 cu medicină pînă şi natura îşi / va perde puterea de a putea învinge
boala şi medicamentele. Fie acum mărire lui Dumnezeu că ai scăpat,
şi te încredinţăm că toţi noi, aicea, şi cu d-l Raţiu din Turda, eram în
grigea cea mai mare [2].

Mai deunăzi îmi scrise cel din Turda, pe carele l-am rugat să-mi dea din cînd în cînd de ştire, că ţi-ar fi mai bine, şi vream să-ţi scriu. Dar cugetînd că poate încă nu ar fi propăşit reconvalescenţa atăta de departe ca să te poţi ocupa cu citirea scrisorilor, vream să mai aştept. Acuma însă sunt mulţămit şi te pot asigura să nu ai nici o frică. Însă pază încă, cît se poate, mai vîrtos animi afectiones evitare [3], şi Dumnezeu îţi va ajuta şi te va rădica din patul durerilor, spre mîngîierea naţiunei noastre şi bucuria fiilor ei.

Dumnezeu să-ţi ajute!

Te sărut din tot cugetul şi sunt al d-tale amic plecat,

164v *Vasici* [4]./

---

[1] Bariţ a fost „bolnav de aprindere la plămîni“ timp de mai bine de două luni (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 8, p. 29). În condiţiile de atunci, o vindecare completă, şi fără urmări, de pneumonie era aproape o minune. Nu e de mirare, deci, că în aprilie 1866 toţi fruntaşii români de la Cluj trimit o telegramă de bucurie cu ocazia însănătoşirii:

„Bariţ. Cronstadt
Cristos a înviat. Empfangen Sie zu Ihrer glücklicken Genesung unsern herzlichen Glückwunsch. Gott erhalte und schütze Ihr unserer ganzen Nation so theueres Leben.

dr. Vasici
Măcelariu
dr. Maior
Poruţiu
Pamfilie
Kifa
Csergedi Iosiv
Pintea Iosiv
dr. Raţiu.“

În traducere: „Primiţi, cu ocazia însănătoşirii dumneavoastră, sincerele noastre felicitări. Dumnezeu să ţină şi să păzească viaţa dumneavoastră, atît de scumpă întregii naţiuni.“ Telegrama se află la B.A.R., ms. rom. 1003, f. 167r.

[2] Vezi şi scrisoarea lui I. Raţiu către Bariţ datată „Turda, 12 IV 1866“, la Keith Hitchins şi Liviu Maior, *Corespondenţa lui Ioan Raţiu...*, p. 101—102.

[3] Expresie latină: „Să eviţi traumatismele psihice“.

[4] Cu însemnarea lui Bariţ: „Dr. P. Vasici. Răsp. 11 apr. n.“

LXIII

Cluş, 2 mai (1)866

Preastimate domnule şi fine !

Mult ne-au îmbucurat scrisoarea d-tale, văzînd din ea că, cu ajutorul
lui Dumnezeu, starea sănătăţii înaintează [1]. Am citit-o în adunarea
noastră la toţi interesanţii, şi şi la alţii ce erau de faţă, şi toţi se bucurară.
Întîi, în specie pentru mine, eu am cea mai vie speranţă că simtomele
ce au mai rămas îndărăpt vor dispărea cu încetul, cu atît mai
/ secur cu cît îmi scrii că apetitul e bun şi că ce mănînci îţi prieşte, semn 166
că schimbarea materiei (Stoffwechsel) [2], care neîncetat purcede în trupuri
organice, şi-a cîştigat tăria sa şi, după părerea mea, aceasta va fi
medicina cea mai priincioasă: a respinge orice materie indigestă, fireşte
sprijinită de aer curat şi de mişcare cît de înceată, sau pasivă, în afară.
De te-ar aduce Dumnezeu în părţile noastre!

Mai am încă a-m[i] esprima simţămintele şi ale întregii mele familii
la onomastica ce o vei serba sîmbătă. Dumnezeu să te ajute şi să te
întărească, ca să mai poţi fi apărătoriu săracei noastre naţiuni şi sprijoană
bu/nei familii a d-tale. 166v

Lui Ieronim [3] aş recomanda să înveţe a înota, căci atunci va îmbina scalda cu oareşcare gimnastică, şi acesta ar fi cel mai bun mijloc a stîrpi dispoziţiunea inflamatorie ce a rămas într-însul.

Acum să venim şi la unele de pe la noi, cari ţi le împărtăşesc în confidenţă.
Aicea s-a trecut dumineca trecută — adică a mironosiţelor —
la conferinţă între d-l Măcelariu, Bohăţel, Balomiri din Sibiu, şi Raţiu [4],
despre care poate că-ţi va fi şi scris şi, cît am putut înţelege de la cest
din urmă, el şi Balomiri nu au fost pentru mergerea la Pesta [5]. Măcelariu,
care de la început dorea a merge şi spriginea pe Lazar [6] ca să iasă
deputat, zice acuma că-l mînă gubernatorul / şi vrea să plece luni sau 167

dintre fundătorii Gimnaziului gr. răs. de la Brașov. Invocînd legislația școlară, *Regulamentul de organizațiune pentru gimnazii și școlile reale din anul 1849* (*„Entwurful“*) și *Instrucțiunea despre activitatea oficioasă a consilierilor de școală* din 24 iunie 1855, Vasici sublinia obligativitatea consilierului școlar, reprezentant al statului, de a participa și de a conduce esamenele de maturitate și, în consecință, își exprima „minunea“ că acesta n-a participat la examenul de maturitate care s-a desfășurat la gimnaziul din Brașov. El susținea că acest consilier școlar n-a fost înștiințat, deci a fost „delăturat înadins“ și atribuia această acțiune lui Andrei Șaguna, calificîndu-o ca „pretențioasă, neloială și nelegală“. În asemenea condiții, Vasici contestă legalitatea examenelor. Întrucît textul apărut în *Gazeta Transilvaniei* nu este identic cu originalul, reproducem mai jos textul original al lui Paul Vasici:

„Suum cuique

Citim în *Gaz. Trans.* că în Gimnaziul nostru din Brașov s-au ținut în 26 iuniu examenul de maturitate la care a luat parte Eselenția-sa A. Mitropolit B. de Șaguna. Această știre pe cît ne-a îmbucurat pe atîta ne-a și întristat! Ne-[a] îmbucurat că vedem și gimnaziul nostru ridicat la acel grad de perfecțiune ca să poată figura între gimnaziile recunoscute de stat; ne-[a] întristat pentru că noi avem consilier de școale și nu vedem nici o amintire despre dînsul la acel act atîta de însemnat pentru de a cîștiga un renume bun gimnaziului nostru, un renume care să corespundă gimnaziilor de stat.

De la § 78 pînă la § 88 ai *Regulamentului de organizațiune pentru gimnazii și școlile reale* din anul 1849, care este sancționat de Maiestatea-Sa, și nu e fătul absolutismului, precum vreau unii să știe, ci al Constituțiunii din 4 martie 1849, se descriu formele sub care au să se țină esamenele de maturitate, unde se dă cea mai mare sferă de activitate tocmai consilierilor de școale, fiindcă ei au să aleagă tezele, au să conducă esamenele de maturitate personalmente și în ființa de față a lor, după finirea esamenelor verbale, are colegiul profesoral, sub presidiul consilierului de școală să se consulteze despre judecata calculului, ce ar merita fiecare dintre abiturienți în singuraticele obiecte, și peste tot, unde îi compete votul decisiv, are să subscrie protocolul de conferință și să împărtășească abiturienților determinarea despre recunoscuta sau denegata maturitate pentru universitate, și să subscrie testimoniul de maturitate.

Aceste toate nu se fac de flori de măr, ci pentru că statul vrea să aibă garanția despre progresul ce face învățămîntul în deosebite gimnazii, fie acestea de stat sau a persoanelor private, ori al unor corporațiuni. Esamenul de maturitate nu se poate considera ca un esamen ce-l face gimnaziul la finea fiecărui an, în singuraticele clase, ca să vadă ce progres au făcut fiecare școlariu în decursul anului, ci esamenul de maturitate îndreptățește la cercetarea universității, și pentru aceea are să constate ce grad de cultură științifică și-au cîștigat abiturienții, căci de la aceasta atîrnă capacitatea de a păși la universitate. Și pentru aceea nu se poate da gimnaziilor indepe[n]dență totalminte și, deși au dreptul de a păși preste sfera activității lor și a deschide calea la universități prin un testimoniu dat de la sine, ci ea capătă această îndreptățire numai așa, căci prin conlucrarea consilierului de școală la esamen, acesta se ridică la un *esamen de stat*, fiindcă pozițiunea consilierului de școale în conducerea esamenului esențialmente este aceea că el are să vegheze, oare pune gimnaziul elevilor săi, la finea totalului curs, în adevăr aceea cerere care este fixată de problema gimnaziului prin planul de lecțiune universal și îndeplinirea lui este recunoscută ca îndreptățitoare la cercetarea universității? Și gimnaziile ar ieși din dreptul lor dacă în această procedură ar zări vreo neîncredere din partea statului în ele; căci fiind ele însărcinate *de la stat* a cultiva și informa elevii lor nu după plac și buna chibzuință, ci după un plan deliniat legalminte. Ele au îndatorirea a da rațiociniu despre îndeplinirea însărcinării lor, și zace în bine înțelesul interes propriu al lor ca ele depunerea acestui rațiociniu să o facă în timp hotărît, în o formă temeinică și mînată legalminte.

În § 34 al *Instrucțiunei despre activitatea oficioasă a consiliarilor de școale din 24 iuniu 1855*, la care sunt inviați de cineva amîndoi consiliarii de școale a noștri se zice: „Inspectorul gimnaziale are să conducă și să învighieze esamenul de maturitate și alt esamen [acest alineat este șters de Vasici în original — n.ns.].

Dacă aceste așa stau, apoi atunci ne mirăm cum de consiliariul de școale al nostru nu și-a dat osteneala a veni la acest esamen, barem acum întîia oră, căci ființa de față a eselenției-sale d-l mitropolit nu a putut prejudicia nimic activității sale, pentru că suum cuique, și precum noi nu putem cere de la eselenția-sa ca să se suie pe catedră și să suplinească pe vreun profesor, așa nici nu putem ca el să suplinească pe consiliariul de școale la acest act, unde activitatea lui este atîta de necesară, ca, gimnaziul să-și cîștige renumele cuvenit. Orice act are numai atunci valoarea sa legală, dacă se face după formele prescrise — forma datu esse rei — și apoi cine va subscrie testimoniul elevilor? Și cum va face consiliariul de școale relațiunea sa despre starea științifică și disciplinară a acestui gimnaziu la înaltele locuri, care el este dator a o face în tot anul?

Mai departe în § 34 al *Instrucțiunei despre activitatea oficioasă a consiliarilor de școale din 24 iuniu 1855*, la care, pe cît am fost informați, atît consiliariul g.-răsăritean la reactivarea sa, cît și cel g.-catolic la denumirea sa au fost inviați, se zice: « Inspectorul gimnaziale are să se *conducă* și să învigheze esamenul de maturitate și aceste esamene totodată a le folosi și spre aceea, ca să esperieze rezultatele, care singuratecele gimnazii le ajung la elevii săi. Dacă numărul mare a gimnaziilor subordonate lui, sau alt caz de împedecare i-ar face cu neputință a ține esamenul de maturitate la toate în persoană, atunci pentru acele gimnazii, spre acest scop, are el să propună regimului țării un suplinitoriu. »

Cunoscînd noi dar zelul și activitatea consiliarului de școale al nostru, mai repețim încă o dată că ne prinde minunea de ce nu a luat parte la acel act, la care a fost atît de tare obligat.

Dacă însă peste toată așteptarea s-ar fi întîmplat că el să nu fi fost avizat, sau să fi fost delăturat înadins, precum ni se cam pare din cele urmate, căci esamenele se finiră în 24 iuniu, ca niciodată așa de timpuriu, deși prelegerile se începură numai la 11/23 septembrie, apoi atunci trebuie să ne tînguim despre o astfel de întîmplare și să numim acest act al eselenției-sale pretențios, neloial și nelegal și să tragem atențiunea acelor care se cred îndreptățiți a dispune de ... acest gimnaziu, ca să îngrijască de timpuriu pentru ocolirea astor fel de abuzuri prin care gimnaziul nostru ar deveni în decadență și ar perde numele cel bun. Apoi și timpul în care se țin aceste examene ni se pare pentru 10 abiturenți prea scurt.

În consiliarii de școală are națiunea noastră și bisericile noastre un organ național și confesional pe lîngă guvern, și pentru aceea noi să îngrijim cît se poate mai bine pentru susținerea lor în această pozițiune, și nu numai să nu-i împiedicăm de la funcțiunile lor, ci să le dăm tot sucursul de a le putea împlini, cu atît mai mult cu cît Suprema Inspecțiune a Maiestății-Sale asupra institutelor de instrucțiune ale noastre nu se poate denega oricît am fi de autonomi, și Maiestatea-Sa are drept a esercita această inspecțiune prin organele sale în acel mod care i se va părea mai corespunzător scopului. Și oare ne-ar mai place ca școalele noastre să se inspecționeze prin organele regimului de naționalitate și religiune străină, precum se inspecționează cele din Bucovina și precum se inspecționară anii trecuți ale noastre de confesiune g.-catolică? Nu, domnilor, nicidecum, să ne ferim de una ca aceasta, să dăm fiecăruia ceea ce se cuvine lui, suum cuique, să lucrăm într-o înțelegere armonică spre binele și înflorirea națiunii noastre, căci vedem și în resbelul de față cît de tare se adeverește aceea ce în anii trecuți zise un bărbat de stat, că știința e putere“.

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 211r — 212v; 215r — 216r).

Manuscrisul lui Vasici este însoțit de următoarea însemnare de mîna lui Bariț: „Dr. Pav. Vasici. Se publicase în *Gazeta* una parte mare din acest articul sub titlu *Din Vîlcele, 1867*“ [recte: 1866 — n.ns.].

Reacția la *Suum cuique* n-a întîrziat. Mai întîi apare *Declarațiunea locuitorilor români și contribuitori la fundarea Gimnaziului român gr.—or. din Brașov* (datată „Brașov în 16/4 august 1866“ și semnată de Radu Radovici, George Nica, Nicolae Măciucă, Iordache David, Apostol Est. Pop, Teodor T. Ciurcu, Nicolae T. Ciurcu, I. Florian, Ioan T. Popovici, Const. I. Popasu, D. Eremie, Nicolae Voinescu, Ioan Hagi Ciurcul, G. Ștefanovici) în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 62, p. 245, în care autorul lui *Suum cuique* este considerat „un voitor de rău“ care „se silește a conturba buna înțelegere ce domnește între noi și ... Șaguna“ și sînt respinse „insinuațiunile“. Autorii *Declarațiunii* afirmă că sînt „deplin mulțumiți cu modul în care exc.-sa a tratat pînă acum, ca suprem inspector în trebile gimnaziului nostru și datomarţi, fiindcă s-a înţeles cu Tulbaş [7] şi Balomiri din Orăştie. Iată dependinţa amploiatului!

Noi nu am fost consultaţi, nici nu am ştiut de adunarea lor, căci ei cugetă acuma că numa deputaţii aleşi au drept să dispună în numele naţiunei. Eu, din partea mea, îţi spun drept că sunt mulţămit că mă lasă în pace. Puseţiunea unui amploiat e astăzi foarte precarie, şi pentru aceea, văzînd că nu putem izbuti ca amploiaţi, să tăcem şi să facem cît putem pe subt mînă, dar să nu ne vîrîm şi apoi să zicem că trebuie să facem, că ne mînă ăla şi ăla, ce poate că nici nu e drept.

Oare cine e auctorul articulului din *Concordia* [8] pentru Diploma din 20 octom[brie]? [9]

Rămîn cu toată stima, al d-tale stimătoriu,

Pavel.

167v Fratelui Iacob [10], multă sănătate [11]./

---

[1] Vezi nota 1 la scrisoarea LXII.

[2] Metabolism.

[3] Ieronim Bariţ.

[4] Ilie Măcelariu, Alex. Bohăţel, Ioan Balomiri şi Ioan Raţiu, fruntaşi politici români. Vezi şi scrisoarea lui I. Raţiu către G. Bariţ, datată „Turda 25 IV 1866“, în care se aminteşte de consfătuirea celor patru (în 31 aprilie) fără a se preciza însă numele lor. Keith Hitchins şi Liviu Maior, *Corespondenţa lui Ioan Raţiu...*, p. 102—103.

[5] La Dieta de încoronare, deschisă la Pesta în 14 decembrie 1865.

[6] Alexandru Lazar.

[7] *Ioan Tulbaş*, „concipist la finanţe“, deputat român în Dieta de la Sibiu şi în Dieta de la Cluj, ales în Districtul Orăştie.

[8] *Concordia*, ziar politic şi literar, redactat la Pesta, în anii 1861—1870, de Sigismund Pop şi Alexandru Roman.

Vezi şi capitolul *Al Roman*, scrisoarea I, n. 3.

[9] Este vorba de articolul intituiat *Diploma din 20 oct. 1860 şi emanciparea politică a românilor*, în *Concordia*, VI, 1866, nr. 31—494, p. 140—141.

[10] Iocob Mureşanu.

[11] Bariţ specifică: „Prin grai viu, în iun[ie] et iul[ie]“, adică răspunsurile la scrisoare.

LXIV

Cluş, 15/3 aug. (1)866

Preastimate domnule şi fine!

Am citit şi eu articulii ieşiţi în *Albina* şi *Gazeta* despre esamenul de maturitate. Cei din *Albina* [1] sunt de la oameni năimiţi, linguşitori; cel din *Gazeta* [2] vorbeşte adevărul, şi eu mulţămesc auctorului lui, oricine va fi, că mi-a dat ocaziune a mă justifica naintea publicului pentru ce nu am luat parte la acel esamen.

168 La linguşirile cele scrise în *Albina* mai că nu aş fi aflat cu cale / a răspunde, dacă şi tăcerea nu ar avea marginele sale, pînă unde poţi suferi fără a te arăta, oricum, atins. Eu trebuie să răspund [3] cu atît mai mult, cu cît din toate părţile mi se spune că însăşi Eforia s-ar fi învoit la ţinerea esamenelor afară de timpul prefipt, numai ca să nu iau şi eu parte la esamen.

Eu, domnul meu, nu pot să cred acestor bîrfe, cari se văd a fi ieşit iarăşi din un izvor foarte turbure, precum e şi acela unde, ca să mă apese pe mine naintea lumei, se zice că Eforia m-a chemat / la esa- 168v men. Eu cuget a fi petrecut mai mult timp între dd. braşoveni, decît să le fiu necunoscut, cu atît mai puţin cu cît eu şi atunci cînd asudam ca amploiat împărătesc cu naltă sferă mă interesam mult de progresul ce-l făceau şcoalele din Braşov, unicele care mai puteau a se numi şcoale. Apoi zică cine va vrea, scrie cîte minciuni şi linguşiri, aceea pot zice cu înimă curată înaintea ceriului că publicitatea s-a dat Gimnaziului nostru numai la relaţiunea ce am făcut-o eu în favoarea / lui, şi 169 că aceia ce au scris alta, carii îşi atribuie acuma tot succesul, au încurcat numai obiectul. Sunt convins şi despre aceea că Eforia nu va lăsa asupra sa acea imputare că nu mai vrea consiliariu de şcoale, pentru că e în contra autonomiei bisericeşti. Videant consultus.

Despre voluntiri [4] avui şi eu, la întoarcerea mea dintre Munţii Apuseni, cevaşi vorbă cu o persoană înaltă şi, din cîte putui pricepe, văzui atîta că e mulţămită cu purtarea noastră. Mersei şi în alt loc, unde fui întrebat că merg batalioanele din munţi peste Carpaţi?! [5]

Aş dori să ne întâlnim la Alba Iulia [6].

Articulul din *Concordia* [7] a făcut mare impresiune prin bietul Cluş.

Sunt cu toată stima al d-tale serv şi amic,

Vasici [8]./ 169v

---

[1] *Albina*, foaie politică şi culturală românească, a apărut la Viena, apoi la Pesta, în anii 1866—1876, sub îndrumarea lui Vincenţiu Babeş. Primul redactor responsabil al foii a fost George Popa. Din 1870 acestuia i-au urmat: V. Babeş, Iulian Grozescu şi Ioan Ciocan. *Albina* a fost susţinută material de familia Mocioni.

Vezi *Albina*, I, 1866, nr. 37, corespondenţa *Braşov în 4 iulie 1866*, în care se afirmă că guberniul a acordat drept de publicitate Gimnaziului din Braşov „sub scutul autonomiei bisericeşti“, guvernul păstrîndu-şi numai suprema inspecţiune, „fără a se amesteca la toate afacerile cum s-a întîmplat pînă acuma“. Ca urmare, deşi Eforia ar fi învitat pe inspectorul şcolar gubernial să participe la examenul de maturitate, acesta nu s-a prezentat. Vezi şi *Albina*, I, 1866, nr. 38, corespondenţa *Braşov, 25 iunie /7 iulie 1866 (Şcoalele de pe la noi!)* semnată de un anume P., în care se descrie desfăşurarea examenelor la şcolile româneşti ortodoxe din Braşov în vara anului 1866, şi se subliniază meritele lui Andrei Şaguna în crearea şi dezvoltarea Gimnaziului românesc braşovean, ignorîndu-se complet rolul lui Pavel Vasici, fapt ce, fireşte, l-a lezat pe acesta din urmă. A se consulta în această problemă Andrei Bârseanu, *Istoria şcolilor centrale române gr.-or. din Braşov scrisă din incidentul jubileului de 50 ani al Gimnaziului*, Braşov, 1902, şi Pavel Vasici, *Reflexiuni la ochire chronologică ...*, p. 249—251.

[2] *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 47, p. 186. Într-o corespondenţă datată „Braşov 28 iunie“ se menţiona că în 26 iunie 1866 s-a desfăşurat primul examen de maturitate la Gimnaziul român din Braşov. S-au prezentat 10 candidaţi, dintre care 4 au primit calificativul „pre[ex]celentia maturi“, iar 6 „maturi“. La examene, ca şi la conferinţa finală, a participat A. Şaguna. În aceeaşi foaie, în numărul anterior, 46 din 27/15 iunie, menţionîndu-se solemnitatea încheierii anului şcolar la Gimnaziul român, se preciza că direcţiunea Gimnaziului braşovean a adus mulţumiri lui Andrei Şaguna „pentru stăruinţa cu care a cîştigat publicitatea acestui gimnaziu“.

[3] Răspunsul sau „justificarea“ lui P. Vasici a apărut sub titlul *Suum cuique (Fiecăruia ce i se cuvine)*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 58, p. 230; nr. 59; p. 233; este datat „Vîlcele 27/15 iulie 1866“ şi semnat, semnificativ, *Unul*

rim deplina recunoștință prea demnului nostru arhipăstor, pentru multele binefaceri de care s-a împărtășit institutul nostru din partea excelenței-sale“. Au urmat apoi *Reflexiuni la articolul Suum cuique* publicate în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 66, p. 264 și nr. 67, p. 265 și semnate „*Un profesor*“. Manuscrisul *Reflexiunilor...* se află la B.A.R., în fondul Bariț, ms. rom. 975. Pe baza însemnării obișnuite cu care Bariț însoțește și acest manuscris, am putut identifica pe acest „un profesor“ în persoana lui Ioan Meșotă. Meșotă atribuie autorului articolului *Suum cuique* intenția „de a ataca și calomnia oarecare persoane care nu-i convin d-ei sale ...“ și conchide: „Iată dară că la examenul de maturitate la gimnaziul nostru s-a urmat întru toate regulamentul, numai că ca președinte și conducător n-a fost d-l consilier dr. P. Vasici, ci ex.-sa mitropolitul Andrei baron de Șaguna, inspectorul suprem al tuturor școalelor românești gr.-or. din Transilvania.

[4] Voluntari români în războiul austro-franco-italian.

[5] Refuzul tinerilor români la recrutare și de aici zvonul dorinței lor de a trece munții în România.

[6] La adunarea generală a Astrei.

[7] *Extras din o corespondență. Cluș, 22 iulie*, în *Concordia*, VI, 1866, nr. 57—720, p. 251. Autorul articolului este tot Vasici, lucru pe care îl deducem din existența originalului la B.A.R., ms. rom. 975, f. 214r—215v. Ion Mețianu îi răspunde printr-un *Răspuns la Extrasul corespondenței din Cluj. 22 iulie a.c., Zărnești, 6 aug. 1866*, în *ibid.*, nr. 62—525, p. 272—273.

[8] Nota lui Bariț: „Răsp. 20 aug.“

LXV

Cluș, 21/8 (1)866

Preastimate domnule și fine!

În privința părții 1^{a} a epistolei d-tale, nu pot alta să zic decît: „Doamne, iartă-le, că nu știu ce fac!“

Ce se atinge de partea 2^{a}, iată cum stă lucrul, care l-am văzut cu ochii mei. Sub 14/6 1866, n. 2680, face oficiolatul arătare la guvern că a auzit cum că din comunele cutare, mi se pare Netod [1], Viștea-de Sus [2], Drăguș [3] etc. feciorii ar fi ascunși și nu se vor arăta la tragerea sorții. Deci, după ce părinții lor și sub pedeapsă de arest nu e speranță
170 că-i vor aduce acasă, cugetă oficiola/tul a arăta o silă *morale*, și pentru aceea se roagă de guvern ca să mijlocească de la comanda militară un despărțămînt de cătane (vezi pentru silă morale!) [4]. Guvernul scrie la General comando, ăsta întreabă prin o notă germană pe oficiolat cînd cugetă să înceapă cu esecuțiunea, și-și arată părerea că oare nu ar fi mai bine, fiind acuma și tîrziu, a amîna cu esecuțiunea pînă ce se va începe asîntarea, în august. Oficiolatul arată aceasta la guvern, împărtășind o copie din mai sus amintita notă a Comandei către oficiolat,
170^{v} și arată că s-a învoit la propunerea Comandei, că / amînarea iese întocmai și că la timpul său va arăta la Î[naltul] Guvern. Acesta e tot, dar cuget că e destul.

Eu nu am citit *Telegraful*. În numărul din urmă al *Albinei* ieși și relațiunea mea, ce am făcut-o la provocarea Locuținții ungurești în privința școalelor [5]. Această relațiune s-a comunicat, pe cît am fost informat, de către un sîrb, mitropolitului [6], și de atunci mi s-a făcut vrăjmașul cel mai neîmpăcat. Eu aveam propus pe d-l Notoșevici, adecă pe colega meu cel sîrbesc, dară Demetrovici îmi spusă că acela nu poate fi. Și iată, acuma văd că e Mandits [7], care îl și tămîia prin gazetele sîrbești în unii ani, vezi / bine, pe bani buni. 171

Dăunăzi îmi spusă K[irchne]r [8] că veni aicea metropolitul să vorbească cu guvernatorul, mai vîrtos în treaba cu mine căci, precum cam se aude, nu ar mai avea lipsă de mine. Dar fiindcă cest din urmă pleacă luni la 5 ore dimineața cătră Viena, R[eichenstei]n îi telegrafi de la Mehadia, și acum nu știm dacă vom avea norocire să-l vedem pe aicea, sau numai la Belgrad.

Cam acum răspunsă d-l Mețianu. Oare ști el că *Testamentul nou* constează aicea 45 cr. și că toată *Biblia* nu vine la 2 fr., necum la 25 f., că lui i se pare ieftină? Săracii oameni! Apoi vezi că și popii merg după bani. Dară nu știe că pe cutare protopop îl pedepsi cu 20 f. pentru că nu au mers după bani. Dar aicea toți tremură, deși înlontru se bucură.

Sunt cu toată stima al d-tale,

Pavel./ 171^{v}

---

[1] Netod, azi Gura Văii, sat aparținînd comunei Recea, județul Brașov.

[2] Viștea-de-Sus, sat aparținînd comunei Viștea, județul Brașov.

[3] Drăguș, sat aparținînd comunei Viștea, jud. Brașov.

[4] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 55, p. 218—219: *Turda 21 iulie* și nr. 63, p. 250, *Făgăraș 23/11 aug*, semnată Ilie Pălie.

[5] *Albina*, I, 1866, nr. 51: *Reprivire peste școalele poporale*, în care este cuprins și un fragment dintr-un raport școlar al lui Pavel Vasici.

[6] Andrei Șaguna.

[7] *Teodor Mandits*, consilier locotenențial sîrb.

[8] Fr. Kirchner, consilier la Curtea de casație.

LXVI

Cluș, 3/9 (1)866

Domnule și fine!

Aș fi dorit mult să ne întîlnim la Alba Iulia [1], dar nu se putu. Află că, făcînd vizită la balaur [2], mă sărută. Dar aflai de la H[an]ia [3] că articulii și pișcăturile din *Gazetă* îl necăjesc prea tare. Lasă că strigă în școală că neuniții lui, drăguții, strigă că le-a furat banii etc.

Adunarea trecu tot mai „sa bene“. Propunerea pentru stipendie pentru preparanzi îi căzu rău, dar nu avu ce face, trebui să lese a trece.

Locul se alese Clușul [4], și Müller [5] cu Istvánffi [6] se făcură membri onorari. Fogarasi [7] se rugă să-i dăm pace, că și așa / are destul să înghiță 172 de la ai săi. Despre celelalte nu se făcu nimica, căci Ș[agun]a, cum aud, a dechiarat că el cu Ș[ulu]țiu nu merge, ci singur, și s-a umilit că va da promemoria, ce i s-ar pregăti, însă oamenii nu au încredere în el, și așa nu știu ce se va mai face.

D[omnul] Rațiu [8] e tocmai aicea, însă tare ocupat, nici nu putui vorbi cu dînsul. Nu știu, scrisu-ți-au ceva în treaba aceasta? [9]

Sunt copleșit cu osibite neplăcute, tot în feliul ca cu esaminile. D[omnul] Moldovan [10] scutură greotatea pe mîna mea, vrînd a mulțămi pre cel atotputernic [11], și de aceea mă voi lupta, apoi sau voi învinge, sau să mor, dar așa nu voi mai sta. Răspunsul meu îl voi da, dară, la
172v *Albina*. La *Concordia* nu sunt prenumerat / și nu am cunoștință cu redactorii.

D[omnul] Glodaru [12] îmi spuse multe, deși el nu știa de certele din jurnale. Îmi zise că ăla [13] ar fi zis, cînd a venit la esamene: „Man wollte aus euch hergelaufene Menschen machen“ [14] unde s-a cerut testimoniele profesorilor.

Lui Mețianu [15] ar trebui răspuns că călătoriul ar fi gata a duce cu numele pe mulți dintre preuții carii se află nemulțumiți pentru împăr- că banii ar trebui împărțiți așa. Rescriptul împărătesc zice: „Sunt a se împărtăși numai astfeli de preoți carii, pe lîngă o cultură mai înaltă, se disting „durch Pflichttrene und Strebsamkeit auszeichnen“ [16] (astea
173 nu le putui bine traduce fără lexicon), presupunîndu-se că / ei, cu pri- vire la veniturile ce le trag din parochie, ar avea lipsă de ajutătoriu. Ori poate d-l M[ețianu] [17] cu mîna pe inimă zice că aceste principie se păstrează la împărțire, și dacă odată compete cuiva din acest ajutoriu, este îndreptățit consistoriu a decide ca să i se tragă atîta și atîta și să primească cărți în loc de bani? Au nu s-a zis protopopului [18] din M[aros] V[ásárhely] [19], cînd se rugă ca cutărui preot să nu se dea biblia, fiindcă are lipsă de bani, că așadară nici bani nu va căpăta etc.? Toți protopopii și preoții țin că eu am scris articulul, și mă rugară pe Dumnezeu, cari mă întălniră, ca să nu-i compromet, că-i pace de ei. Cel din M[aros] Vásárhely nu a vorbit cu mine, ci știu de la alții carii erau de față, și de aceea se poate spune.

Așa, la d-voastră nu-i glumă: colera seceră. Mi-a părut rău după Marinovici, marcînd încă un vechi cunoscut al meu.

173v Mi-a părut foarte rău să văd din / *Gazetă* că n-ați avut pre nimenea care să vă descrie cursul adunărei. Eu din toată inima aș fi făcut, dară nu am avut timp, căci am fost însărcinat a relaționa lui G[ro]is [20], sub *rosa*, și așa trebuiam să-mi caut loc cît se poate mai retras, ce nu puteam totdeauna afla, căci în cuartieră nu era cu putință, ci d-abia puteam în biserică, între sfăzile membrilor comisiunelor. Un lucru foarte greu.

Precum vei fi citit în gazete, știrea despre nereîntoarcerea guverna- torului [21] capătă estensiune, și mi se spune astăzi că e adevărată. Cei de pe aicea cugetă că locul lui îl va lua Josika [22]; asta se vorbea și
174 astă-iarnă, dar nu știu / ce ne va mai aduce și ziua de mîne. Destul că eu unul n-aș fi vrut tocmai acum să perdem pre gubernatorul, și perderea lui poate că va schimba sistema.

D[omnul] Bologa [23] a fost aicea și i-am spus salutările d-tale. El tare dorește să te întîlnească și mi-a spus că dacă vei merge la Belgrad [24] să dai pe la el, la Sibiu. El se așteaptă mîne aicea. Eselenția-sa d-l P. [25] încă te așteaptă. Te salută. El e bolnav. Ceialalți domni primiră cu

mulțămită salutările și mă însărcinară a-ți spune și din partea lor cele mai cordiali salutări.

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Iară eu rămîn, cu distinsă stimă, al d-tale stimătoriu.

Pavel.

Făgărașanul [26] bine răspunsă *Telegrafului!* [27]/ 174v

---

[1] La adunarea generală a Astrei din august 1866 de la Alba Iulia, la care a participat și P. Vasici.

[2] A. Șaguna.

[3] *Ioan Hania*, notar consistorial, arhidiacon și director al Seminarului din Sibiu.

[4] Locul pentru adunarea generală a Astrei pe anul 1867.

[5] *Gottfried Müller*, directorul Academiei de drept din Sibiu.

[6] *Paul Istvánffi*, directorul Academiei de drept din Cluj. Atît G. Müller, cît și P. Istvánffi, au fost aleși membri de onoare ai Astrei la propunerea lui Vasici. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 66, p. 261 *(Adunarea generală a Asociațiunii)*.

[7] *Mihály Fogarasi*, episcop romano-catolic al Transilvaniei.

[8] Ioan Rațiu.

[9] Vezi scrisoarea lui Ioan Rațiu către George Bariț, datată „Turda în 31 VIII 1866“, publicată la Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu ...*, p. 107—109.

[10] *I. Moldovan*, profesor la Seminarul din Sibiu.

[11] Andrei Șaguna.

[12] *Pavel Glodariu*, 1833—1899, om politic român, originar din Macedonia.

[13] Andrei Șaguna.

[14] În limba germană: „Voiau să facă din voi vagabonzi“.

[15] Vezi nota 6 la scrisoarea LXIV.

[16] În limba germană: „Se disting prin lealitate și străduință“.

[17] *Ioan Mețianu.*

[18] *Partenie Trombițas*, 1812—1889, protopop ortodox al Tîrgu-Mureșului. A fost implicat în evenimentele de la 1848 în Tîrgu-Mureș. Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 l-a ales între membrii deputăției către Dietă. A colaborat la *Telegraful român*. Membru al Astrei.

[19] Tîrgu-Mureș.

[20] *Gustav Groiss*, consilier și vicepreședinte al guberniului.

[21] L. Folliot de Creneville.

[22] Baronul Josika Lajos.

[23] Iacob Bologa, acum consilier aulic la Cancelaria transilvană.

[24] Alba Iulia.

[25] Vasile Ladislau Popp. Vezi scris. XVII, n. 11.

[26] Vezi nota 4 la scrisoarea LXV.

[27] Bariț notează la sfîrșit: „1866, 3 Oct. Răsp. 8 oct.“

LXVII

Cluș, 25 sept. (1)866

Domnule și fine!

Mercuri referai obiectele cele odioase. Avui lupte mari. R[aniche]r [1] defendă pe cel din Sibiu [2] ca un procuror plătit. Veniră multe lucruri înainte. Catolicii țineau cu mine, primariul mi se cam trăgea către ăla. Unii țineau cu R[aniche]r, însă cînd zisei că noi nu suntem sinodalmente constituiți, atunci zisă și acesta că aceasta ar fi de respectat. Ce s-a hotărît, nici eu încă nu știu. Eu voi face espedițiele așa cum simt eu, apoi ei direagă-le cum vor vrea. Destul că școalele noastre nu au amici. Veni vorbă și despre împărțirea banilor, unde lovi bine M[ăcelar]iu [3] și B[ornem]isa [4], zicînd că cine cutează să pîrească pe Ș[aguna]?

Cela care scrie ungurește ieși bătut. Atinge provocarea mitropoli-
175 tului Ș[agun]a pentru școli mestecate [5], la care ăsta nu se învoiește,
deși nainte a zis că iè./

În înțelegere cu d-l B[olo]ga am făcut articulul alăturat. Dacă poate ieși fără atingerea persoanei mele, te rog fă să iasă [6]. Îți dau însă voie să schimbi ce-ți place și să adaugi. Însă s-a prea mărit, și trebuie atacat, ca să nu esorbiteze. Aici sunt adevăruri.

Joia și sîmbăta trecută se ținu aicea alergare de cai, însă toate pregătirile și tot zgomotul ce se făcu nu arăta alta nimic decît sărăcia. Scopul se vede a fi ca să se adune magnații, să mănînce și să bea vreo două zile, precum și făcură, și să se uite la plebei peste umeri. Nici ecuipaje elegante, afară de a lui Karáksay din Ungaria, nici cai frumoși, dar nici pinteni, nici pene nu se văzură. A lipsit și espozițiunea de animale domestice.

Colera, după raporturile ce vin, e tare în decadență pretutindinea. Pe aicea am fost scutiți de ea. Timp avem prea frumos și cald; noaptea vine ceva răcoare.

Fii sănătos.

Te salut cu toți ai mei,

175v

Vasici./

Numai pentru d-ta

Ieri mă chemă primariul nostru și mă întrebă că ce cuget eu despre lucrările de dincolo, că oare K[ossuth] [7] afla-ar aicea închinători? Căci acesta, ca Prusia, vrea să ne gătească neplăceri și din partea aceasta.

Eu răspunsei că aș fi om de nimica dacă nu i-aș vorbi adevărul,
însă pe suflet trebuie să-i mărturisesc că nu am simțit nimica. Mai zisei
unele și altele, ce știui, cu toată sinceritatea. Mă întrebă ce îi cu Iancu?
Răspund: „Acela e un bețiv nebun, care nu mai poate juca nici o rolă".
„Ce îi cu Axente?" „Cît am văzut, omul e îngrijat pentru susținerea
vieții sale. Arată cea mai mare logialitate [= loialitate — n.ns.] către
Maiestatea-Sa, și nu cred că s-ar amăgi de cineva". „Ce e cu Balint?
„Nu știu, dar și despre el cuget tot așa." [8] (La cîte îți spun eu, d-l R[a-
ți]u [9] îmi zise curat, înaintea lui B[ocș]ia (?) [10], că el ar fi cel dintîi
176 care ar lua persica / și ar ieși înaintea lui K[ossuth], la vreo invaziune [11].
Aceasta o cred). „Dar B[ari]ț nu e prea rugat pentru cei de dincolo."
„Nicidecum. Să citim articulii lui, să cercetăm purtarea lui de decenii.
Apoi acela care cunoaște relațiunele cele de dincolo așa precum le cu-
noaște B[ariț], să-mi crezi, domnul meu, nu va avea poftă a se uni
politicește cu cei de dincolo". „Bine, îți mulțămesc".

Ce deduc eu de aci, după ce cugetai în mine mult, și meditai și mai mult? Cum vine el la d-ta? Poate că mă înșel, dar eu cuget că ăla, colo, a scris ceva ca să te de dezavueze pe la presidii [12].

Pe 2 se așteaptă gubernatorul [sublinierea lui Bariț — n.ns.] și eu cuget că mi se va da ocaziunea a vorbi cu maiorul. Dar pînă atunci

te înștiințez, ca să te poți îndrepta, firește în cea mai mare confidenție.
Oare nu ar fi bine să scrii vreun articul în *Gazetă*, care apoi eu să-l
pot comenta celuia, sau vreo scrisoare, însă nu către mine, ci către
R[ațiu], care apoi să mi-o comunice mie, așa ca eu să o pot întrebuința?
Aceste toate le las la înțeleapta chipzuială a d-tale, dar d-ta fii sigur
că eu nu voi odihni a le da toate de bîrfe venite de la oameni răută-
cioși./ 176v

Cum se ține la noi articolul de lege din 1863 [13]

În numărul 69 al *Gazetei Transilvaniei* face o[norata] redacțiune observări la articulul *Dintre Tîrnave*, în cari ne provoacă a ținea strîns pe lîngă legile din 1863 și 1864, de la vlădică pînă la opincă.

Aceasta ne dede încă a arăta publicului românesc următoarele:

Metropolia g[reco]-o[rientală] din Transilvania este, după toate
atributele sale, o diregătorie bisericească românească. Metropolitul se
numește „metropolitul românilor g[reco]-o[rientali] din Transilvania și
Ungaria" și pentru aceea noi am fi cugetat cum că limba oficioasă a
acestei diregătorii supreme bisericești nu poate fi alta decît numai cea
românească. Dar ne-am înșelat, căci precum în multe altele, așa și
în privința aceasta domnește acolo o volnicie care nu ni-o putem es-
plica. Auzim din funte secur că eselenția-sa mitropolitul g[reco]-o[riental]
din / Transilvania și Ungaria, care totodată este și președintele Asocia- 177
țiunei române pentru literatura și cultura poporului român [14] scrie la
Î[naltul] Guvern r[egesc] al țării și la notele ce-i vin de acolo romă-
nește (căci acesta, față cu el, păzește legea din 1863), îndărăpt tot ma-
giarește. Din ce cauză, nu știm. Destul că unii zic cum că eselenția-sa
face aceasta ca să arate guvernului de acum al țării dibăcia sa în eser-
cierea limbei magiare, tocmai așa ca cum arăta odată c[ezaro] r[egeștii]
Locuțiențe a Transilvaniei dibăcia sa în uzuarea limbei germane. Și,
precum își ținea atunci pe ascuns secretariu neromân, care să-l lucre
germănește, așa s-ar servi și acum iarăși, pe ascuns, cu un secretariu
care se ține de națiunea magiară, ca să-i lucre magiarește. Alții zic că
el face aceasta numai ca să cîștige înimele votanților magiari și așa,
și cele ce dorește. Unii dau cu socoteala că ar face aceasta pentru ca să
arate că el în toate e *autonom* și, după conceptul său de autonomie,
lucră cum îi place. Alții / iarăși vreau să știe că el lucră magiarește ca 177v
să-l priceapă guvernul așa precum dorește el, iară nu cum referisă re-
ferentul.

Noi știm că prea sînția-sa bucuros se provoacă la articulii de lege din 1863 cînd cere trebuințele lui speciali. Noi l-am auzit de atîtea ori vorbind de „legalitate" și „moralitate", de aceea ne vine foarte paradox a auzi acuma că scrie magiarește, tocmai așa ca și vlădica din Bucovina germănește, acuma cînd este legat prin legea mai sus-amintită să scrie românește. Și întrebăm pre români: află ei oare aci acele frumoase cuvinte, „legalitate" și „moralitate", cari la toate ocaziunile, de atîtea ori mișcă buzele preasînției-sale? Legalitate e aceea cînd guvernul îi scrie românește și el răspunde ungurește? Moralitate e aceea cînd capul bisericii dă esemplu rău fiilor săi sufletești, prin vătămarea legii sanctionate de Maiestatea-Sa? Noi cugetăm că eselenția-sa d-l mitropolit, ca persoană privată, poate scrie în ce limbă îi place, însă ca metro- 178 politul românilor g[reco]-o[rientali] este dătoriu, / este legat prin lege să scrie românește. Căci dacă calcă legea vlădica, ce se așteaptă de la opincă? Autonomia volnică a unui metropolit nu se poate estinde așa de departe fără cea mai adîncă vătămare a simțului naționale, ca el, în batjocura legilor sancționate de Maiestatea-Sa, să scrie în afacerile metropolitane, oricui, în altă limbă decît în cea legală, românească. Și dacă el nu păzește această lege, apoi comite un păcat neiertat asupra națiunei și bisericii, ne batjocorește limba și ne dă testimoniu de paupertate înaintea Î[naltului] Guvern și a națiunilor colocuitoare.

Noi chemăm, dară, atențiunea românilor asupra acestui incident neplăcut care poate avea dimensiuni neprevăzute și trage după sine cele mai grele urmări pentru națiunea și biserica noastră, și rugăm pe eselenția-sa ca să încete a se mai servi cu străini în afacerile noastre naționali și bisericești și, în favorul lor, a întrebuința limbi străine cu postpunerea limbii noastre, fiindcă astfeli ni se vînd interesele noastre naționali și bisericești oamenilor străini, cu cea mai mare daună a noastră, cu bun folos pentru străini. Noi avem bărbați cordați, maturi și demni de toată stima, pe lîngă mitropolie, și nu e lipsă a ne servi cu străini, cari ne vînd interesele.

Iară zic: preasfînția-sa dorește cumva prin aceasta a înmulți numărul de 11 milioane magiari al lui *K[olozsvári] Közlöny?* [15] Atunci să 178ᵛ ne-o spună, ca să știm cu cine avem de-a face./

Numai pentru d-ta

Astăzi, 13/10, avui norocire a vorbi mai lungă vreme cu K[irchn]er [16], care era, în timpul absentării celui mare [17], dus cu licenție pe la Sibiu și Orăștie, și mă întrebă pozitiv că cînd mergi d-ta și R[ațiu] la Viena [18], și că dacă e să mergeți, apoi ar fi timpul. Cu această ocaziune veni vorba și la Verdächtigung [19] și îmi spusă că astea merg foarte departe, astfeli cît vin pînă și în urechile monarhului, p[er] e[xemplum] că românii s-ar fi alăturat lîngă cei de dincolo, cînd aceștia ar fi putut începe acțiunea [20]. Firește că eu apărai cu toate puterile că acestea, cum cunosc 179 eu pozițiunea / noastră, sunt calumnii. Omul îmi dădu drept, dar îmi zise că dacă cei mari umplu urechile celui mai înalt, apoi mai pe urmă acesta poate fi aplecat să creadă.

Eu îi spusei franc că unii te au și pe d-ta în prepus, căci știu că prin aceasta apoi mînjesc națiunea întreagă. Cred și nu mă îndoiesc căci aceasta merge sistematice, dară va fi greu de dovedit. Însă noi să stăm fermi în credința noastră.

Veni mai departe vorba că cel din Sibiu, în cît a vorbit cu el, e corect, adecă stă pe terenul nostru, și că la îndemnul lui se va duce la Viena, deși nu l-ar fi asecurat de tot, pentru că națiunea îl suspițio- 179ᵛ nează etc., etc./

Eu zisei că calumniaze-ne cine cum va vrea, aducă-ne în suspițiuni cum vor vrea, noi vom rămînea neclintiți în credința noastră cătră Monarchul [21] care, ca și pînă acuma, îi vom arăta la toate ocaziunile căci numai pre el îl avem care ne mai scutește de nedreptățiri, și că credința românului cătră monarchul lor e bazată în religiunea lui.

Cel mare [22] a sosit luni noaptea. Ce a adus, nu se știe. Atîta însă scăpă pe cel numit gura a zice, că are instrucțiuni noi și că nu crede că vor reuși ceia. / 180

Acestea mi le țin de dătorință a ți le comunica, spre îndreptarea d-tale.

Adio! [23]/ 180ᵛ

---

[1] Iakob Rannicher.

[2] Mitropolitul A. Șaguna.

[3] Ilie Măcelariu.

[4] *Baron Ioan Bornemissa*, vicepreședinte al guberniului.

[5] Școli de ambele confesiuni.

[6] Aceste informații apar, cu mici modificări, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 73, p. 289—290 (corespondența *Cluj*, *25 sept.* semnată **).

[7] *Kossuth Lajos*, 1802 — 1894, conducătorul revoluției maghiare din anii 1848—1849.

[8] Răspunsurile lui Vasici cu privire la cei trei prefecți români sînt astfel formulate, încît să înlăture orice suspiciune a oficialităților față de ei.

[9] Ioan Rațiu.

[10] *Simeon Bocșa*, fost protopop al Gherlei(?).

[11] În sensul că s-ar împotrivi cu orice preț.

[12] Relatările din această scrisoare reflectă îngrijorarea care a cuprins autoritățile habsburgice în timpul războiului cu Prusia, teama de o eventuală alianță româno-maghiară în cazul unei răscoale maghiare în Transilvania sau al unei intervenții din exterior. O deosebită îngrijorare provoca posibilitatea unei intervenții militare a principelui Carol în Transilvania. Vezi G. Bariț, *Faimele de invaziune în Transilvania*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 56, p. 221—222; George Bariț, *Părți alese ...*, vol. III, p. 435.

[13] Articolul — căci această parte din scrisoare este destinată a fi publicată ca articol — a fost publicat, cu modificări, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 75, p. 298—299 (vezi corespondența *Cluj*, *1 oct.*, semnată **).

[14] Andrei Șaguna.

[15] Periodic clujan, apărut în anii 1856—1873. Face aluzie la propaganda ziarului respectiv pentru 11 milioane de maghiari prin deznaționalizarea nemaghiarilor.

[16] Vezi nota 8 la scrisoarea LXV.

[17] Andrei Șaguna.

[18] O parte dintre conducătorii politici ai românilor din Transilvania, și anume aripa radicală, pregătea, în toamna anului 1866, o nouă acțiune de informare a Împăratului asupra dorințelor legitime ale națiunii române. Ideea trimiterii unei delegații la Viena pentru a prezenta un memoriu în apărarea autonomiei Marelui Principat se conturase cu prilejul consfătuirilor politice care au avut loc la Alba Iulia în august 1866. Cei doi mitropoliți refuzînd să conducă o asemenea delegație, după o altă consfătuire ce a avut loc la Cluj, această îndatorire a fost preluată de G. Bariț și I. Rațiu. Memoriul, semnat în 31 octombrie 1866, cerea menținerea individualității istorice a Marelui Principat Transilvania. Urma să fie convocată, pe baze democratice, potrivit prevederilor legii electorale stabilite la Sibiu în 1864, o nouă dietă. Memoriul cuprindea și alte revendicări cu conținut progresist: reprezentarea justă a românilor în administrația provincială, reglementarea justiției, revizuirea și completarea patentei urbariale din 1854 etc. Memoriul, întărit de 1493 de semnături la care se adaugă cele 37 de plenipotențe ale românilor, a fost prezentat de Ioan Rațiu — G. Bariț fiind bolnav — Împăratului în ziua de 31 decembrie 1866. Acesta, potrivit unui obicei de acum cunoscut, s-a limitat să afirme: „Contez pe credința d-tale și în viitor, iar dorințele și cererile românilor le voi lua în considerare“. Memoriul a rămas fără nici o urmare. Vezi *Majestätsgesuch des Georg Barițiu und Dr. Johann*

Raţiu als Bevollmächtigte von 1493 Newohnern aus dem Grossfürstenthum Siebenbürgen, Wien, 1867; *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 1, p. 1—2; *Albina*, I, 1867, nr. 4—111 din 8/20 ianuarie; nr. 5 — 112 din 11/23 ianuarie; George Bariţ, *Părţi alese* ..., vol. III, p. 421—438; S. Retegan, *Lupta naţională a burgheziei române din Transilvania în anii negocierii pactului dualist*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. XIII, 1969, p. 35—38.

[19] Suspectare.

[20] Vezi nota 12.

[21] Deşi de circumstanţă, afirmaţiile lui Vasici oglindesc vechea şi neîntemeiata concepţie a unei părţi a intelectualităţii române transilvănene; aceasta, în împrejurările vitrege ale instaurării dualismului austro-ungar, continua să creadă în monarh.

[22] Guvernatorul.

[23] Nota lui Bariţ: „Răsp. 20 oct.“

LXVIII

Cluş, 16/10 (1)866

Domnule şi fine !

Pînă astăzi nu putui a te informa despre rezultat. Cum primii scrisoarea, spusei subşefului că am oarece de a-i comunica. El veni în biroul meu, unde îi citii scrisoarea şi *Gazeta*. „Fii bun şi mi le tradu, apoi mi le adă în şedinţă“. O făcui. La ameazi alergă la şeful. În ziua aceea veni şi d-l R[aţiu] şi făcu cele de lipsă, despre care te va fi informat [1].

181 De atunci nu putui vorbi cu / subşeful şi de aceea nici nu putui scrie. Aseară mergeam la cantină şi îl întîlnii. De departe îmi întinsă mîna şi îmi zise: „Tare s-a bucurat g[uvernatoru]l că i-am comunicat scrisoarea lui B[ariţ], mai vîrtos că cu venirea lui R[aţiu] s-au adeverit toate. Eu mă bucur că m-am înşelat în opiniune. Vom mai vorbi.“ Şi se duse.

Astăzi întîlnii pe d-l K[irchne]r [2], căruia încă de joi spusesem cele scrise şi care aprobase paşii. Acuma îmi zise că deloc în ziua următoare s-o trămis cu recomăndaţiune la Cancelarie. Apoi, vină orişicum de acolo, 181^{v} românii îşi / fac dătoria. Îmi mai reflectă că în articulul *Încurcătorii* [3] este oarecine bine zugrăvit şi se va necăji, dară e aşa dacă îşi schimbă de atîtea ori părerile.

Îl făcui atent la articulul din urmă [4], adecă la programa scrisă de d-ta. Îmi zise că nu l-a citit, însă acuma îl va citi cu atenţiune şi-l va comuneca şi cu şeful, care-i zicea că dacă e aceea programa noastră, apoi ea e bună etc., etc.

Avui ocaziune a vorbi şi cu adiutantul, şi îi zisei ca prin treacăt 182 cum încearcă unii a te înnegri şi suspiţiona, ca / să-ţi paralizeze activitatea. Îmi zise că astfeli de oameni se află, dar sie sind abgewetzt [5], că d-ta stai pe teren legal, că şi acuma ai făcut un pas legal, deşi succesul, în împregiurările de faţă, nu se poate dejudeca [6] etc., etc.

Aceasta spre ştiinţa d-tale, cu aceea observare că din toate minele şi acţiunile aş cuteza a trage conclus că oamenii au dat opiniunelor lor altă direcţiune decît cum a fost mai dăunăzi.

Aş vrea să ştiu, ba aş şi dori ca dacă te-ai înlesni să mergeţi pe aicea, cam pe cînd veţi pleca şi ce ştiri aveţi de seamă.

Sunt cu toată stima al d-tale.

Adieu !

Pavel/ 182^{v}

---

[1] Vezi scrisoarea lui I. Raţiu către G. Bariţ, datată „Turda 13 X 1866“, publicată la Keith Hitchins şi Liviu Maior, *Corespondenţa lui Ioan Raţiu* ... p. 119—120.

[2] Vezi nota 8 la scrisoarea LXV.

[3] G. Bariţ, *Încurcătorii*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 74, p. 293. În acest articol era condamnat A. Şaguna pentru atitudinea lui politică inconsecventă.

[4] G. Bariţ, *Domnule redactor !*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 77, p. 305. Aripa radicală a burgheziei româneşti din Transilvania, în fruntea căreia se afla G. Bariţ şi I. Raţiu, milita pentru autonomia Transilvaniei faţă de Ungaria şi nu recunoştea valabilitatea hotărîrii Dietei de la Cluj din noiembrie 1865. Ea pretindea convocarea unei noi diete pe temeiul legii electorale înaintate spre sancţionare Împăratului în anul 1864. Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII.

[5] „Sînt uzaţi.“

[6] Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII.

LXIX

Cluş, 4/11 (1)866

Domnule şi fine !

Ieri ţi se trămisă prin magistratul Braşovului rezoluţiunea ce a venit la petiţiunea ştiută [1], care sună cam aşa: „In Folge allerhöchster Entschliessung ddt. Troppau 27/10 bleibt den Gesuchtstellern unbenommen ihre Bitte wegen Wiedereinberufung der D. Sieb. Landstages im behördlichen Wege vorzulegen“ [2]. După aceasta zice cancelariul: „Euer Exzellenz haben die Bittsteller hie / von zu verständigen“.[3] 183 Prezidiul guvernului, din partea sa, adăugă următoariele: „Hievon werden Sie mit dem Beifügen in Kenntnis gesetzt, dass Ihrem Gesuch um eine Audienz nicht willfahrt wordem ist“ [4].

Noi aicea suntem de părere ca d-voastră să mergeţi, pe toată întîmplarea şi să daţi — de nu altfel —petiţiunea prin Cancelarie. Între acestea, să informaţi pe ministri etc., şi în ceasul cel mai de lipsă să scrieţi ca să meargă şi Bătrînul [5] în sus, care ca consiliariu / intim, poate 183^{v} căpăta audienţă.

Mai dăunăzi îmi zise K[irchner] [6] că în Viena sunt mai multe Eingänge [7], şi eu zisei că aşa m[i]-ai scris şi d-ta.

Domnul dr. Raţiu este aicea şi îţi va telegrafa.

Alte noutăţi nu avem. Denumirea lui Beust [8] a apăsat poftele unora. Sasii se par mulţămiţi. Ieri îmi zisă unul că, după părerea lui, celui mai înalt [9] aşa-i pare de rău că nu a putut conchiema dieta Transilvaniei, ca şi d[omnului] Bariţ. / 184

De la Sibiu auzim multe. Ăla e sdrucit, s-a cam muiat. Se miră că nu i-aţi dat memorandul care i s-a promis în AlbaIulia [10], ca să fie mers cu dînsul la Viena, căci el nu știe că cine să vă fie împuternicit pe d-voastră. Era vorba și de 30/m. că i-a luat Erdelyi. El știa tot ce ați vorbit cu noul munte și a zis că nu e aceasta calea. A spus că a oprit pe protopopul cutare, să nu subscrie plenipotenția etc., etc.

184^{v} Sunt cu toată stima al d-tale sincer amic,

Pavel [11]/

---

[1] Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII. Vasici se referă la petiția din 3 octombrie 1866, prin care G. Bariț și I. Rațiu cereau guvernului să le mijlocească primirea memoriului de către Împărat și audiența la acesta (*Albina*, II, 1867, nr. 5—112 din 11/23 ianuarie).

[2] „În urma prea înaltei hotărîri, de dato „Troppan 27/10“, petiționarii sunt liberi să înainteze pe cale oficială cererea lor privitoare la reconvocarea Dietei din Transilvania.“

[3] „Excelența-voastră va înștiința petiționarii despre aceasta.“

[4] „Veți fi înștiințați despre aceasta, cu adaosul că cererea d-voastră de audiență nu a fost aprobată.“

[5] Al. Sterca-Șuluțiu.

[6] Vezi nota 8 la scrisoarea LXV.

[7] „Căi de acces.“

[8] *Friedrich Ferdinand Beust*, 1809—1886, om politic austriac, ministru de externe.

[9] A. Șaguna.

[10] Referire la consfătuirile politice care au avut loc cu prilejul adunării generale a Asociațiunii de la Alba Iulia din 1866, la care au participat mitropoliții A. Șaguna și Al. Sterca-Șuluțiu, I. Rațiu, V. L. Pop, I. Hodoș, S. Balint, I. V. Rusu, I. Bob, I. Maior, Aron Densușianu și alții și s-a discutat problema delegației și a memoriului către Împărat (George Bariț, *Părți alese* ..., vol. III, p. 413—421 ; vezi și nota 6 la scrisoarea LXVII).

[11] Bariț notează pe prima filă a scrisorii: „Răsp. per larg în 16 dec. ; în 3 foi 4 ex.“.

LXX

Cluș, 9/1 (1)867

Domnule și fine!

Nu ți-am putut răspunde pînă acuma la stimata scrisoare, din mai
multe cauze. Cea dintîi era starea sănătății, atacată într-un mod care
mă făcu melancolic, Gemüthskrankheit [1], care apoi trecu într-o diaree
slăbitoare. Fatalitățile ce ne împresoară, certele naționali, nedreptățile
ce văd că se fac pe față, fățărniciile ce joacă o rolă de căpetenie, obrăz-
nicia unor oameni goniți de slavă și îngîmfați în săul norocului, au lucrat
185 deprimătoriu asupra inimei mele și erau să mă lepede la pat./

Mulțămită însă lui Dumnezeu și clistirelor de apă rece, iarăși îmi mai veni curagiul și umorul meu.

Cînd a trecut Onul [2] pe aicea, eram în pat bolnav. Nu ne-am întîlnit, însă fratele Maior [3] m-a informat despre toate. Ne înțelegem și prin telegrame și scrisori.

Scrisoarea nu am împărtășit-o cu nime, dar cuprinsul ei mai întîi cu R[eichenstei]n [4], care îmi zise că certele iau dimensiuni mari și că *Gazeta* nu are drept, și zice că sibianu [5] ar fi denunțat Blașul căci ă[s]ta a lucrat numai la provocarea președintelui și, oricum, Blașul, sau mai bine

zis Negruțiu [6], a greșit că a dat lucrului formă, subscriindu-se de pre-
ședinte [7], și că d-ta ai fost prea aspru în espresiuni. După ce însă io i-am
esplicat starea lu/crului, îmi zise: „Ich glaube aber solche Sachen muss 185^{v}
man mit Glacé Handschuh greifen“ [8] etc.

G[roi]s [9] zise că la certele astea porți și d-ta multă vină și că și
el nu te poate pricepe ce vrei, pentru că el, din cuvintele d-tale rostite
în public și între patru ochi cu el, te știe altfeli. Eu reflectai numai
atăta că poate dînsul te judecă după datele gazetelor magiare, și atunci
firește că vei apare cu totul altfeli. Eu știu numai atăta că d-ta vrei
autonomia Transilvaniei neștirbită și egală îndreptățire a tuturor locui-
torilor ei, că ai fost și ești loial, orice ar zice unii și alții, și că cunoști
situațiunea, care nu ai dori să o vezi iarăși încîlcită. M-am folosit și
de cele scrise în epistolă. / Aci dădu din umeri și zise că Dumnezeu 186
știe ce ar fi mai bine.

Îmi pare bine că oamenii cari au fost de față începură a da pe față Conferința din Belgrad [10], care nu se poate numi conferință, cum vreu sibianii să o aibă, căci a fost numai întîmplată. Și eu încă a[m] fost și la Belgrad, și sunt membru al comitetului, dar nime nu m-au invitat la conferință [11].

Da, răspunsurile noastre se întîlniră. Eu în viața mea nu am făcut nici cel mai mic rău d-lui Pușcariu [12] și nu știu cu ce drept m-au putut ataca în onoare. Eu din diurne nu m[i]-am cumpărat moșii ca dînsul. Iată servilismul unde duce pe om.

Poftindu-vă anul nou să-l petreceți în cea mai bună armonie sufletească, sunt cu toată stima al d-tale stimător,

Pavel [13]/ 186^{v}

---

[1] „Melancolie“ (depresiune psihică). Vezi *Biografia lui dr. Paul Vasici*, în *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 78, p. 317.

[2] Ioan Rațiu.

[3] Ioan Maior. Vezi scris. XLIX, n. 25.

[4] Fr. Reichenstein, vicepreședinte al Cancelariei aulice transilvane.

[5] A. Șaguna.

[6] Ioan Fekete-Negruțiu.

[7] Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII. Referire la așa-numitul „Comitet al inteligenței române din Blaj“ de sub președinția canonicului Ioan Fekete-Negruțiu, care ar fi emis „provocări“ către protopopi, pentru a subscrie plenipotențele pe care Bariț și Rațiu urmau să le prezinte la Viena și pentru a strînge banii necesari acoperirii speselor călătoriei în capitala Imperiului (George Bariț, *Părți alese...*, vol. III, p. 437—438; *G. Trans.*, XXIX, 1866, nr. 90, p. 358).

[8] În limba germană în text: „Eu cred însă că cu astfel de chestiuni trebuie să umbli delicat“.

[9] Gustav Groiss.

[10] Alba Iulia. Vezi nota 9 la scrisoarea LXIX.

[11] *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 5, p. 18—19.

[12] Ioan cavaler de Pușcariu, acum căpitan suprem al Districtului Făgăraș.

[13] Însemnarea lui Bariț pe prima filă a scrisorii: „Răsp. 13 ian.; tot atunci lui Iac. Bologa și I. Maior“.

LXXI

25/1 (1)867

Domnule şi fine!

Mai dăunăzi scrisesem lui Onu [1] despre cele ce se pertractară aicea, ca să te informeze şi pe d-ta [2]. El îmi răspunsă şi mă mai întrebă de unele şi altele, mai vîrtos de ursita petiţiunei. Eu îi răspunsei: consiliul a hotărît în 17 ca petiţiunea să se retrămită Cancelarii, cu acea propoziţiune ca, fiind fundată, să se recepte [3].

D[omnul] M[ăcelariu] [4] zise că el face cuprinsul petiţiunei cu atît mai mult de al său, cu cît acu[m] e convins că acesta e dorul întregii naţiuni, şi se roagă ca ea să se ia în dreaptă consideraţiune şi să se
187 recomande Maiestăţii-Sale. Dar fiindcă această propunere nu se primi, el a insinuat vot separat. G[rois] [5] şi trămisă seara după vot căci, cum zicea şeful, vrea să retrămită deloc petiţiunea. El ne fiind gata, făgădui că o va aduce dimineaţa, ce s-a şi făcut.

Şi el era de părere că aceea s-a trămis, dar eu aflai că acuma se decopiase în cancel toate plenipotenţele, cu toate subscrierile, ca să rămînă, cum se zice, în archivul Gubernului. Şi, făcînd atent pe Ilie la aceasta, îmi zise că ăla [6] tot e porc de cîne, căci i-a dat zori numai ca să nu ne
187ᵛ poată lăsa mai afund în merit. Îmi zise şi aceea că, de ar fi ştiut/ el despre episoadele de la Viena, ce avu de a le petrece d-l R[aţiu], altfeli ar fi putut apăra terenul.

Am vorbit mult şi cu K[irchner] [7] care, după ce ne informă despre greutăţile şi luptele din Viena, îmi zise că tot e bine ce s-a făcut, deşi nu va avea nici un rezultat. Dar eu reflectai că noi nici nu am aşteptat acuma aşa ceva. Zice că consiliul de aceea nu vrea să recunoască plenipotenţele, ca să nu compromită pe cel din Sibiu [8], cărui magiarii tare îi făţează etc.

Articulul din Turda în *Presse* [9] e bun. Făcui atenţi pe mai mulţi la el.

188 Moartea bunului nostru Costi [10] m-au electrizat tare dureros./

La Bobotează sîntirăm apa în puţul dinaintea lui Haupterach şi se dederă şi trei salve. Acest act, tocmai acuma, înfocă prea mulţi din cei ce ne urăsc.

Fii sănătos.

188ᵛ

Vasici./

[Adresa:] Domnului Georgiu Bariţ, în Braşov

---

[1] Ioan Raţiu.

[2] Vezi scrisoarea lui I. Raţiu către G. Bariţ, datată „Turda 19/I 1867", în care este intercalat un fragment din corespondenţa lui Vasici către Raţiu, publicată la Keith Hitchins şi Liviu Maior, *Corespondenţa lui Ioan Raţiu ...*, p. 144–145.

[3] Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII. Vezi şi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 4, p. 14 (corespondenţa *Cluj 21 ian.* semnată *W.Z.*).

[4] Ilie Măcelariu, acum consilier gubernial.

[5] Gustav Groiss. Vezi scris. LXX, n. 9.

[6] A. Şaguna.

[7] I. Kirchner, referent gubernial.

[8] Andrei Şaguna.

[9] *Presse*, periodic austriac ce apărea la Viena.

[10] *Ioan Constantin.*

LXXII

8/2 (1)867

Domnule şi fine!

Îţi fac cunoscut că d-l Măcelariu plecă ieri la amiazi, cu poşta, la Pesta [1]. Avînd mai multe vorbiri cu dînsul, mă afidă că petiţiunea noastră i-a dat impuls a alerga acolo cît mai curînd şi a întreprinde un act, deşi cam bizariu, dar, după părerea lui, unicul a putea ieşi cu faţa curată din caosul în care s-a afundat şi el şi ceialalţi cari au mers la Pesta.

Acest act s-ar cuprinde în următoarele: va căuta ocaziune ca să poată vorbi, va vorbi româneşte şi dacă îl vor asculta va cere deslucire despre actul / încoronariu, căci românii din Ardeal au venit la Dietă 189
numai pentru încoronare etc. Iară de nu-l vor lăsa să vorbească, atunci îşi va lua pălăria şi va ieşi, dimpreună cu ceialalţi cari cugetă că-l vor însoţi şi, trîntind un protest, se vor întoarce acasă.

De aceea ar fi bine a aduce prin *Gazetă* [2] ducerea lui la Pesta la cunoştinţa publicului, însă aşa ca acesta să nu-l judece sinistru pînă nu va afla motivele care a făcut pe acela ce a făcut în şedinţa gubernului petiţiunea românilor, dacă şi-a apărat-o cu tărie alăturînd vot separatoriu etc., a se duce tocmai acuma la Pesta. El a provocat şi / pe 189ᵛ
Bohăţel [3] şi pe Puşcariu [4] să meargă, fără să le spună ce vrea să facă.

Aicea aşteptăm pe minute ministeriu; ba unii ştiau că ar fi desemnat Bela Wenkheim [5] de comisariu pentru Ardeal şi se crezu că ar fi şi venit mai alaltăieri, ce însă nu se adeveri. Unii dau cu socoteală că gubernatorul se va duce curînd [6], făcînd loc lui Miko [7] sau Josika [8]. Alţii zic că în 2 săptămîni nu va mai fi guvern în Ardeal. Din contră, cei din cercurile mai înalte zic că Transilvania nu se va alătura deocamdată [9]. Se vorbeşte de pensionarea lui P. [10] şi de atragerea lui Al. [11] la ministeriu unguresc. / Noi tăcem şi aşteptăm. 190

Ai citit cum se esprimă Böhobes [= Babeş — n.ns.] pentru uniune în *Pester Briefe*?

Ne pare bine că, oricum, petiţiunea noastră află răsunete bune şi frumoase. Aicea se vorbeşte că nu vor putea delătura cu una cu două. Vom vedea.

Mai dăunăzi îţi alăturasem o scrisorică în a d-lui Ioan [13].

Sănătate de la toţi, iară eu rămîn al d-tale,

dr. Vasici/ 190ᵛ

---

[1] Ilie Măcelariu a plecat la Pesta pentru a participa la Dieta de încoronare. Reprezentant al activismului radical, el urmărea în fond să apere, în Parlament, autonomia Transilvaniei şi legile Dietei de la Sibiu din anii 1863–1864. Măcelariu şi-a început cuvîntarea în limba română în şedinţa din 7 martie 1867, dar fiind întrerupt şi la observaţia preşedintelui Dietei, după care în Camera legislativă se poate vorbi numai în limba maghiară, Măcelariu a fost nevoit să-şi continue discursul în

această limbă. În cuvîntul său s-a referit la legile Dietei de la Sibiu din 1863—1864, care îi acordau dreptul de a vorbi în limba maternă şi şi-a exprimat ataşamentul faţă de aceste legi. În timpul discursului i-au fost adresate diverse „titulaturi frumoase“, cum se exprimă Bariţ. După trei zile, Măcelariu s-a reîntors la Cluj (*Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 16, p. 61—62: *Domnule redactor*, — comentariul lui G. Bariţ; George Bariţ, *Părţi alese* ..., vol. III, p. 439—441). Pentru ţinuta politică a lui Ilie Măcelariu, vezi Dumitru Suciu, *Activitatea lui Ilie Măcelariu în Dieta de încoronare de la Pesta (1865—1867)*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, XIV, 1971, p. 143—155.

[2] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 9, p. 34—35 (corespondenţa *Cluj 9 febr. n.* semnată *W.Z.*, care informa despre plecarea lui Ilie Măcelariu la Pesta).

[3] Alex. Bohăţiel, acum căpitan suprem al districtului Năsăud.

[4] Vezi nota 12 la scrisoarea LXX.

[5] *Wenkheim Bela*, 1811—1879, ministru de interne în guvernul Andrássy, în anul 1867.

[6] L. Folliot de Creneville.

[7] *Mikó Imre*, fostul guvernator al Transilvaniei, a fost numit ministru pentru lucrările publice în acelaşi guvern.

[8] *Jósika Samu*, nobil maghiar, conducător al partidului conservator.

[9] După constituirea, în februarie 1867, a guvernului ungar prezidat de Andrássy Gyula, a început procesul de încorporare a Transilvaniei la Ungaria. La 13 martie 1867 preşedintele guvernului Transilvaniei L. Folliot de Creneville a părăsit Clujul. Guvernul şi-a continuat activitatea în această perioadă de tranziţie sub conducerea vicepreşedintelui Gustav Groiss. La 29 aprilie 1867, în calitate de comisar plenipotenţiar a fost trimis în Transilvania contele Péchy Emanuil. Acesta a sosit la Cluj în ziua de 5 mai 1867, cu misiunea de a alipi Transilvania la Ungaria. După dizolvarea sa de către Parlamentul ungar, în anul 1868, la 1 mai 1869 Guvernul Transilvaniei şi-a încetat activitatea. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei* ..., p. 96—98.

[10] Vasile Ladislau Popp.

[11] Ioan Alduleanu, acum vicepreşedinte al Tablei regeşti din Tîrgu Mureş.

[12] Vincenţiu Babeş, acum referent în Cancelaria aulică ungară, deputat în Dieta din Pesta.

[13] Ioan Raţiu.

LXXIII

10/4 (1)867

Domnule !

Ştiu că ai primit cele două scrisori, şi sunt odihnit.

Iată încă ceva nou: în două aprile, Tribunalul suprem denumi în postul de secretariu, devenit vacant prin avangearea [= avansarea — n.ns.], pe secretariul guberniale Servian Popoviciu [1].

Lupta fu mare, căci din cei trei unguri votanţi, văzînd doi că nu pot izbuti a înainta pe un baronaş, îşi puseră carul în petri ca postul vacant să nu se-mplinească nicidecum, sau barem pînă nu se va întreba
191 mi/nisteriul, iară al treilea vru să vază înaintat pe protejatul său (Pintze). El fu dară pentru îndeplinirea postului, însă nu şi pentru persoana propusă de referentul Kirchner.

Doi votanţi fură cu referentul şi preşedintele dicimă. Acuma ceru unul din cei dintîi (Papp Alajos) să nu i se dea decretul pînă nu va veni hotărîre de la ministeriu. Preşedintele însă, ştiindu-se în dreptul său, trimisă decretul prezidiului guvernului spre îmanuare.

Într-aceea veni de la ministeriu că dacă este la Tribunalu suprem vreun post neocupat, să nu se îndeplinească, şi de s-ar fi făcut, să nu se dea decretul afară. Se răspunde că amîndouă s-a[u] făcut./ 191v

Într-aceea se auziră faime că se lucră pe la guvern ca darea decretului să se tămînde. (Dar alergă M[ăcelariu] [2] la g[uvernator] [3] şi îi spusă că iată ce se vorbeşte pe afară, că şi el ar fi înţeles în complotul unor oameni, şi acesta negă cu deciziune, zicînd că să fie ştiut de aceasta, i l-ar fi dat din presidio; da[r] i-l va da; aceasta se şi făcu.)

Ca ieri primi Popoviciu decretul şi depusă jurămîntul. Suntem curioşi ce va răspunde ministeriu la cele ce i-a scris preşedintele Tribunalului suprem, într-un mod hotărît.

Pentru comisariul ce are să vină, se caută cuartier. / Se susţine 192
şi acuma faima că Pechy va fi, un magnat tînăr, cu demnitate boierească [4].

Adresa tinerilor studenţi cătră d-l Bariţ ieşită în *Albina* nr. 35 [5] a îmbucurat aicea pe toţi românii, cu atît mai tare cu cît acei tineri, ca şi cei de la Pesta [6], ştiură cu deosebire rădica meritul ce-l are d-l Bariţ cu consoţiul său de virtute naţională, d-l Raţiu, în privinţa compunerii şi aşternerii adresei de pe urmă.

Se mai vorbeşte şi despre nişte schimbări mari, însă numai pe uliţe, de oameni ce le zice germanii Kannengiesser [7].

Adio.

Pavel [8]./ 192v

---

[1] *Servian Popovici*, tribun în revoluţia din 1848. Secretar gubernial.

[2] Ilie Măcelariu.

[3] L. Folliot de Creneville.

[4] Vezi nota 9 la scrisoarea LXXII.

[5] *Adresa celor 48 tineri studenţi la universitatea din Viena şi Gratz, Institutul tehnic din Zürich în Elveţia, la Institutul agronomic şi pedagogic din Praga, către d-l Bariţ*, datată „Viena în 31 martie 1867“, în *Albina*, II, 1867, nr. 35—142, din 26 martie/17 aprilie. În adresă sînt elogiate meritele lui G. Bariţ, întemeietor al presei româneşti din Transilvania şi luptător pentru drepturile naţiunii române. Este exprimată încrederea în Bariţ care, împreună cu I. Raţiu, redactase memoriul către împărat. „Faptele şi cuvintele d-tale au fost totdeauna sincere, drepte şi adevărate. Ele au conglăsuit cu voinţa poporului român, şi poporul român nu e nemulţumitor către bărbaţii săi“, afirmau autorii adresei, îmbărbătîndu-l pe Bariţ, care era atacat de elementele moderate grupate în jurul *Telegrafului român*, pentru acţiunea din decembrie 1866.

[6] *Adresa tinerimei romane din Pesta către d-l Georgiu Bariţ*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 21, p. 83—84.

[7] „Politician de cafenea.“

[8] Nota lui Bariţ: „Răsp. 21 apr.“

LXXIV

Cluş, 3/5 (1)867

Domnule şi fine !

Mai nainte de toate, îţi gratulez ziua onomastică. Dumnezeu să te ţină, cu toată familia, încă mulţi ani şi să-ţi dea tărie şi virtute ca să sprijineşti, precum ai sprijinit, iubita noastră naţiune.

La scrisoarea din urmă vin a-ți răspunde că, după cum am vorbit
193 cu ai noștri, aicea prevalează opiniunea că să nu încercăm nimic la comi/sariul regesc [1], pînă nu vom vedea ce direcțiune apucă.

Cîtu-i pentru noi, noi firește că trebuie să ne apropiem de el cu toate ocaziunile, însă și noi vom vorbi deocamdată despre ale noastre numai atunci cînd ne va întreba. Eu, mai ales, voi căuta ocaziune a mă apropia de el, cum m-am apropiat și de Creneville, însă numai după ce voi vedea încotro apucă.

D[omnul] Bologa [2] veni ieri de la Sibiu. Acolo sosise A[ndrei] Mocioni [3] și Babeș [4] pentru ca să ne înțeleagă cu mitropolitul [5], știind ei
193v că ce zice el dacă toți românii din Ardeal / se fac că se împacă [6]. Merge-vor și la Blaș au nu, nu știm, căci Bologa a plecat, spunîndu-le numai atîta, că mai sunt români cu cari trebuie vorbit.

Mitropolitul zice că vrea să vină încoaci la închinare, și de aici la Pesta, la încoronare [7].

La noi se pregătesc porți de triumfuri etc.

D[omnul] vicepreședinte [8] e foarte supărat. Articulii din gazetele magiare l-au lovit rău. Dacă cumva vei atinge undeva despre ei, ar fi bine să atingi oarecum și despre el, ca eu să-i pot arăta.

194 D[omnul] Rațiu [9] a fost alaltăieri aicea. E supărat, cum sunt și eu./

Ticălosul de Vasilko [10] mult ne-a necăjit. Teologul din Viena e Pușcariu [11]. Tînărul din Sibiu e Bechnitz [12]. Dar care sunt din cei din Brașov contrari? Apoi redacțiunea *Albinei*? [13] Oare ce să fie acestea?

De la Ministeriul cultului au început a veni multe. Trînti toată tabela statistică, ca netrebnică, îndărăpt spre îndreptare.

Sunt cu toată stima al d-tale amic devotat,

dr. Vasici.

Despre cele scrise lui Buda [14] mă alătur lîngă d-ta, și avem să ne
194v înțelegem altfeli [15]./

---

[1] E. Péchy.

[2] Iacob Bologa, consilier aulic la Cancelaria transilvană din Viena.

[3] *Andrei Mocioni.*

[4] *Vincențiu Babeș*, 1821—1907, avocat, profesor, publicist, om politic din Banat, unul dintre conducătorii Partidului Național Român, deputat în Parlamentul din Budapesta. Luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. Membru al Academiei Române. P. Vasici se referă la lucrarea lui Tim. Cipariu, *Gramatica limbii române. Partea I. Analitica*, București, MDCCCLXIX (1869), operă reprezentativă a latinismului extremist, premiată de Academia Română, care intenționa să o așeze la baza noilor norme ale limbii române.

[5] Andrei Șaguna.

[6] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 32, p. 126.

[7] Încoronarea Împăratului Francisc Iosif ca rege al Ungariei a avut loc în ziua de 8 iunie 1867 în biserica Matei Corvin din Buda (vezi George Bariț, *Părți alese ...*, p. 448—453). Crearea monarhiei dualiste austro-ungare era astfel un fapt împlinit. În același an, prin rescriptele din 20 iunie 1867, Francisc Iosif a sancționat uniunea Transilvaniei cu Ungaria și a anulat legile votate de Dieta din Sibiu din anii 1863—1864, trădînd astfel, încă o dată, interesele marii majorități a populației din Transilvania.

[8] Gustav Groiss.

[9] Ioan Rațiu.

[10] Vasici se referă la „deslușirea“ publicată de baronul George Vasilko, „rigurosant în drepturi“, „în numele junimei române stud. la universitate și alte institute din Viena“, datată „Viena 10 aprilie 1867“, în ziarul *Albina*, II, 1867, nr. 34—144 din 31 martie/12 aprilie. G. Vasilko declara că cei 48 de studenți care au publicat adresa de solidaritate cu G.Bariț nu reprezintă decît „o fracțiune“ a studențimii românești din Viena și că opinia lor nu reflectă punctul de vedere al tinerilor români de la universitatea vieneză, care într-o adunare generală a decis să nu se trimită „din partea ei nici un fel de adresă“.

[11] *Ilarion Pușcariu*, 1842—1922, vicar arhiepiscopesc al bisericii ortodoxe din Transilvania, colaborator al *Telegrafului român*, membru al comitetului central, mai tîrziu vicepreședinte al Asociațiunii. Autor de manuale și istoric romantic. Scrieri: *Limba maternă (manual de gramatică pentru școalele poporale)*, Sibiu, 1875; *Principii de pedagogie*, Sibiu, 1880: *Documente pentru limbă și istorie*, tom. I, 1866; tom. II, 1889; *Mitropolia românilor ort. din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900; *Contribuțiuni istorice la trecutul românilor de pe Pămîntul Crăiesc*, 1913 și altele.

[12] *Ioan Bechnitz*, colaborator al ziarului *Telegraful român*, în paginile căruia a propagat ideile mitropolitului Andrei Șaguna. Mai tîrziu, unul din conducătorii periodicului sibian *Tribuna*. Pentru biografia acestuia vezi Ioan Slavici, *Amintiri*, București, 1967.

[13] Redacția *Albinei* a refuzat să publice replica autorilor adresei la „observațiunile majorității“, adică ale lui Vasilko.

[14] Alexandru Buda, deputat bihorean în Dieta din Pesta.

[15] Nota lui Bariț: „Răsp. 11 mai n.“.

LXXV

Cluș, 9/5 (1)867

Domnul meu !

Comisariul regesc [1] ne veni, și trebuie să mărturisim că pînă acuma a făcut cea mai bună impresiune asupra noastră.

Nu-ți voi scrie de primirea lui la sosire [2], de porțile triumfale și de cuvîntările pompoase, de iluminațiuni și conducte de torțe purtate de niște amărîți, ci despre primirea guvernului, acasă la el, luni, unde la cuvîntarea episcopului romano-catolic [3], tare unionistică, răspunse că craiul pune mare pond pe uniune și pre îndestulirea tuturor naționalităților și confesiunelor.

Ieri la 11 ore luă prezidiul guvernului, venind în gala cea / mai mare, 195
invitat de doi secretari în costum magiar, și primit la trepte, în gang, de consiliarii guvernului.

Se citi mai întîi rescriptul ministeriale despre denumirea lui, apoi, după ce vorbi pe scurt că primește scaunul prezidiale, cuvîntă d-l v[ice]președinte Grois [4], la care el apoi răspunsă într-o cuvîntare lungă, foarte bine ținută [5]. Mi-a plăcut pasagia unde, după ce iarăși intonă că uniunea e făcută, însă la condițiunele ce au să se pună în lucrare ca să se îndestulească toate naționalitățile și confesiunele, zisă că el își închipuiește Ardialul ca și o pădure frumoasă în care sunt multe specii de copaci, este tei, brad, stejar și alți pomi sănătoși și verzi cari fac pădurea. Așa
și în Ardial sunt magiari, secui, români, / sasi, armeni cari fac țara, 195v
și cari sunt gata a o apăra cu sîngele său etc.

A prezidiat apoi la vreo cîteva referate și s-a întors pe la 11 ore [sic] *, asemenea petrecut. A primit apoi pe metropolitul Șaguna, pe comandantele suprem Reming și alte deputațiuni care au mai sosit.

La 2 ore a fost prî[n]z mare subt cîntatul capelei militari. Toaste s-au rădicat de toate colorile. Comesul încă a rădicat pentru uniune. Ci acestea le vei ceti din alte jurnale.

Péchy e un bărbat mai mult nalt decît de mijloc, negru, ceva ple-
șug [= chel — n.ns.], cu fața serioasă, însă nu repulsivă, și cu o ușoră-
196 tate atrăgătoarie în purtare, cam între 50—60 de ani./

Din scrisoarea d-tale către M[ăcelariu] am sesizat tendința d-tale, și eu așa am esplicat cele scrise, însă alții au vrut să vadă mai mult în ele, și nu știu ce-ți va fi scris M[ăcelariu], dar atîta zice acuma, că e întru tot de acord cu d-ta.

Președintele Pop [6] e bolnav, încă rău.

M[ăcelariu] a pus steag românesc pe casa în care șede. Apoi a venit și proprietariul și a pus și un steag de al lor.

Episcopului Fogarassi [7] făcură duminecă seara un Katzenmusik [8] și de aceea a plecat deloc după primire. Catolicii sunt indignați.

Din cei mai mari a fost aici Ladai [9] și Pușcariu [10]. Lazar [11], care se însoară și ia pe fata lui Brăneanu era cu pinteni. Noi, ăștia, în fracuri.

Pușcariu și Șaguna, cît auzirăm, merg la Pesta.

De la Blaș, nimenea, nici de la Gherla. Cuget că ar trebui să vină.

Iată că-ți arătai cele ce se fac la noi, din care te vei convinge cît suntem de fericiți.

Vale!

196v

Pavel [12]./

---

[1] Péchy Emanuel.

[2] Primirea comisarului regesc Péchy este descrisă în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 33, p. 130 (corespondența *Cluj 8 mai. Primirea comisarului regesc*).

[3] Fogarassy Iános.

[4] Gustav Groiss.

[5] Cuvîntarea lui Péchy rostită în ziua de 8 mai în ședința guberniului este publicată în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 35, p. 137.

* La orele 11 de abia începuse ședința după spusele proprii ale lui Vasici de mai sus.

[6] Vasile Ladislau Popp.

[7] Episcop romano-catolic.

[8] Katzenmusik = „muzică de pisici“, „miorlăit“. De fapt, după obiceiul epocii, primire ostilă manifestată deobicei printr-o „serenadă“ în bătaie de joc.

[9] Augustin Ladai, comite suprem al Albei de Jos, apoi jude de Curte.

[10] Ioan Pușcariu.

[11] Alexandru Lazar.

[12] Nota lui Bariț: „Răsp. 11 mai“.

LXXVI

22/6 (1)867

Domnul meu !

Îmi e dor de a mai schimba cugetele mele cu d-ta și a te mai înștiința de cele ce se mai petrec pe aicea.

Supremul tribunal așteaptă în toate zilele ducerea lui la Pesta. În privința guvernului se vorbesc multe. Se spune că priceputul țării ar

fi zis la ai noștri că dacă vreau administrațiunea aicea, ea li se va lăsa, dar alta nu.

Prin manifestul care a ieșit — și avem știre despre el prin telegrame — se desființează tot ce s-a făcut de la [18]48 încoace, prin urmare și anghirea noastră [1].

M[ăcelariu] [2] veni alaltăieri din Pesta și ne aduse multe și felurite știri, însă nu prea bune pentru noi. El poate că ți le va comunica însuși.

Cît [de] curînd se va începe organizarea comitatelor etc.

Tă/maș, concipistul de la guvern, fostul translator [3] cu Mureșanu, 197
este desemnat, ba mai denumit, de căpitan suprem al Făgărașului.
Pușcariului [4] să fie cîștigat Barbă-Mare [5] postul de referent în Minis-
teriul cultului. Gojdu [6] capătă cruce, fiindcă nu se făcu subsecretariu
de stat, ci Ioanovici [7].

Acestea sunt ce atinge lumea din afară. Acuma să venim la mine.

În primăvara trecută mi se asemnase totdeauna o anticipațiune de 300 f. pentru vizitarea școalelor. În 16 mai avu Barbă-Mare convorbire cu comisariul, și deloc a doua zi se sistă anticipațiunea. Despre aceasta ne înștiință G[rois] [8], cu acea observațiune că să tăcem, căci lucrul se poate schimba.

Trecu ceva timp și nu se făcu nimica. Deci ne duserăm la el și îl
rugarăm ca să întrevină la d-l comisariu / și să-i spună că dacă oprirea 197v
vizitațiunei școalelor s-a făcut din punct de vedere economic, apoi nu
avem nimica de a observa, decît a ne arăta părerea de rău că economia
începe de la cultură, iară de ar fi alt motiv, apoi trebuie să protestăm
din toate puterile. Indigitîndu-mi el ceea ce eu presupuneam, că lucrul
să vină de la oarecare persoană care nu suferă pe nimeni pe lîngă sine,
mă răpi o indignațiune atît de mare încît îmi veni Maiorescu [9] înaintea
ochilor, și ridicîndu-se sîngele, începu [a] apăsa creierii, și eu leșinai.
Cerui apă, însă nu mai știui de mine. Maior [10] cu alții mă udară.

Într-aceea veni și G[rois] (care era în biroul lui) de la comisariu și se sperie. Dar și eu mă trezii și cerui să merg acasă. Între aceea alergară doctorii, însă nu mai avui trebuință de ei.

Pînă se făcură aceste cu mine, Maior merse la comisariul — eu,
firește, nu putui — și acesta îl asecură că ce s-a făcut, / s-a făcut numai 198
din punct economic. Despre aceasta mă încredință în persoană G[rois],
și eu primii din gura lor aceasta cu mulțămită, zicîndu-le că dacă nu au
încredere în noi, să se dea diurnele, însă să nu judece după bîrfele unui
om îngîmfat pe un amploiat bătrîn și credincios.

Acuma Maior mișcă toate petrele și, chemîndu-l la Blaș și Năsăud, plecă către Năsăud, însă nu are voie de a vizita școalele popularie, ci numai gimnaziu, adecă a fi numai la esamene în gimnazii și la preparanzi. Mie îmi zisă G[rois] că, dacă vroi, să merg și eu la Brașov, dar eu mulțămii zicînd că pot veni cu năzdrăvanul cela în caleașcă, și guvernul nu mă va sprijini.

Aceasta mă făcu de îi scrisei lui Ioanovici și-l rugai să caute să mă
strămute din Ardeal și, de nu-i va succede, atunci voi / cere pensiunea 198v
și voi părăsi Transilvania. Însă nu mă voi grăbi, ca să văd ce va urma
prin organizarea ceasta nouă.

Ioanovici este unchiul nevestei mele, de care îți aminteam de multe ori, adecă frate cu muma sa de tată. Om cu știință, dar mă tem că-l va amăgi Barbă-Mare, și de aceea eu mai voiam pe Gojdu.

Scrie sau spune d[omnului] protopop Mețianu [11] despre supremul
căpitan. Uite că ni s-a făcut. A fost candidat Poruțiu [12], Vaida Laslo [13] și
el [14], și fiindcă acesta de pe urmă e mai bătrîn în serviciu, și ministeriu
ia seama la aceasta cu deosebire, s-a făcut el ?!! De altele, el e om foarte
199 bun, însă pentru postul acela nu e bărbat destul./

Comisariul regesc să fie raportat adevărul în privința românilor din Ardeal, însă ministeriul să fie ieșit cu informațiunea ce a primit din gura cutărui, la care să fie răspuns C. că aceea e amăgire și neadevăr.

Acela să fie tare posomorît, cu crucea cea mare, pentru că așteaptă pe națiune altă cruce, și mai mare. *Gura satului* [15] ne aduse o poezie frumoasă.

Svesar îmi scrie: „Was sagen die Romanen zum Grosskrieg?“ „Die Nation denkt Grosskrieg lenkt“ [16].

Fii sănătos și îmi mai scrie cîteodată.

Al d-tale amic sincer,

199^v

Pavel [17]./

[1] Vezi nota 7 la scrisoarea LXXIV.

[2] Ilie Măcelariu.

[3] *Vasile Tămaș*, concipist gubernial, translator, a fost numit în anul 1867 căpitan suprem al Făgărașului.

[4] Ioan Pușcariu.

[5] A. Șaguna.

[6] *Emanuel Gojdu*, acum deputat în Dieta de la Budapesta.

[7] *George Ioanovici*, avocat, deputat în Dieta Ungariei, secretar de stat în Ministerul cultelor.

[8] Gustav Groiss, vicepreședinte al guberniului.

[9] Ioan Maiorescu.

[10] Ioan Maior.

[11] Ioan Mețianu, acum protopresbiter al Districtului Bran.

[12] *Constantin Poruțiu*, participant la revoluția din 1848, fruntaș politic român.

[13] *Ladislau Vaida*, deputat în Dieta din 1863, a ocupat mai multe funcții administrative.

[14] Vasile Tămaș.

[15] *Gura satului*, revistă satirică apărută la Pesta în anul 1867, sub redacția lui M. V. Stănescu și Iosif Vulcan. Și-a continuat apariția cu întreruperi, la Arad și Gherla, pînă în anul 1903.

[16] „Ce zic românii de războiul cel mare?“ „Națiunea crede că marele război este hotărîtor.“

[17] Nota lui Bariț: „Răsp. 27 iuniu“.

LXXVII

Cluș, 16/7 (1)867

Domnule și fine !

Vă mulțămesc din adîncul inimei pentru urările ce adresarăți prin telegram la ziua onomastică a mea, atît d-tale cît și dd. Ioan Rațiu și Iuga. Dumnezeu să-ți păzească sănătatea!

Am mișcat toate petrele ca să pot face destul cererii acei care eram
însărcinat, însă pînă astăzi nu me-a succes să devin la vreun rezultat.
Toți spun că se află în pulpitele șefilor. Nici la prezidiu, nici la referen-
tul concirninte, nici la comisariul pentru restaurarea Clușului, nici la
comitet nu putui, prin oamenii mei, afla ce am dorit. / Ori, nu se va afla 200
cumva la șeful cel nou al Făgărașului? [1] Eu voi mai cerca, dar mă
temeam să nu fie tîrziu pînă ce-l voi căpăta.

Da oare Șuluțiu, judele suprem [2], nu l-ar avea? Că el e și jurat.

Noi ne pregăteam pentru adunarea generale [3], însă ne temem că se va opri. Ce știi dacă se vor afla oameni să mai facă din țînțariu un armăsariu, mai vîrtos acuma, iară de nu, că d-voastră, carii veți fi duși la București [4], nu veți veni.

Ne gătim pe atunci și cu un concurs, și de aceea vin a te ruga ca, dacă s-ar afla în Brașov niște cîntece frumoase românești, pusă pe note Singstimm begleitet mit Pianoforte [5], să faci bine să mi le trămiți pe poștă, erga Nachnahme [6].

Îmi zisă unul / că la Gebauer în București [7] s-ar căpăta, dar eu 200^v
nu am acum nici un cunoscut acolo, la care m-aș putea adresa.

La cele scrise în *Gazetă* [8] despre denunciați, am să-ți adaug o istorioară. La anul 1859, cînd începu rezbelul italian, veni de sus la locuțiință, sau mai bine la presidiu, o provocare ca să înveghieze, căci au să vină din țară niște emisari îmbrăcați giobănește [sic, ciobănește — n.ns.] și să aducă o proclamațiune prin cașcavale, cu care să haranghieze [9] poporul românesc.

Acesta provocă și o persoană mare a-i da desluciri despre aceasta.
Ăsta nu știa ce să facă, dar vrea să se arate că el știe toate, deși nu știa
nimic. Îmi comunică hîrtia și eu, știind ce vrea, îi zisei că de m-ar fi
întrebat pre mine / eu le-aș răspunde, însă numai prin grai, că ca să 201
pot pricepe tendințele prochiamațiunei anunciate, să facă bine presidiul
a-mi procura una prin agenție, și atunci voi arăta ce e de făcut. El:
„E bine, apoi dacă va trămite, ce vei face?“ Eu: „Nimica, pentru că
sunt sigur că nu există nici o prochiamațiune, și prin asta vreau să le
arăt că ei se tem și de umbră“. El: „Foarte bine, mîne voi face eu asta“.

În altă zi se duce la Leb[zeltn]er [10] și îi spune să ceară prin agenție ceea ce am zis eu, și ăsta îl îmbrățișează de bucurie, că i-a dat ansă să facă ceva la un obiect ce nu știa de unde să-l apuce.

Seara îmi spune așa, ca cînd eu aș fi fost străin în adevăr de cele
ce s-au făcut și ca cînd ar fi ieșit din țeava lui: „Futu-le legea lor, le-am
dat eu! S-au mirat cum / știu eu toate“. Firește că erau și niște nume 201^v
care erau rău scrise, însă nouă cunoscute, și îi dădui notiță și despre ele.

Nu mult, veni de la agenție că cu toată istețime s-a cercat a se afla acea prochiemațiune, însă nu o putură afla, deci ea se primi cu cea mai mare probabilitate, că nu esistă și nu a esistat. Aceasta se referi în sus, și larma cea mare încetă cu totul. (Aceasta pro notiția pentru d-ta, spre întrebuințare la dato ocasione.)

De la Pesta știm alta: d-l P[oruți]u [11] mersă marția trecută într-acolo. Vineri veni știrea că se întoarce și ne aduce lucruri triste. Scrise și el că are să comunice niște lucruri cari nu se pot pune pe hîrtie, pentru că

202 aceasta ar / roşi de ruşinea unor oameni mari. Duminecă scrise că mai rămîne, căci luni va avea conferinţă ministeriale, unde va putea vorbi şi dînsul, dar atăta e drept că tribunalul suprem se va muta la Pesta, formînd la Tabla septemvirale secţiune ardeleană, că vor fi denumiri nouă, că unii se vor pensiona etc. Mai mult nu. Marţi poate că va sosi, şi atunci voi şti mai multe.

Se vorbeşte că B[olog]a [12] şi Fekete [13] vor fi pensionaţi. Cei dintîi ţinu cuvîntare lui Ş[aguna], ce oarecine nu o putu mistui, cum ne spuse R[anich]er [14], trecînd pe aicea.

Cu aceste, rămîn al d-tale amic,

P. Vasici.

D[omnul] Munteanu [15] încă ceru voie pentru Bucureşti, şi căpătă. Cu ocaziunea aceasta întrebai şi de d-voastră, că nu ar fi vreo pedică [16], 202ᵛ şi d-l G[rois]s [17] îmi zisă că nu./

---

[1] Vasile Tămaş, comite suprem al districtului Făgăraş.

[2] *Iosif Sterca-Şuluţiu*, 1827—1911, jurisconsult, a îndeplinit diferite funcţii în administraţia Transilvaniei. În anul 1861 a fost ales vicecomite al Comitatului Cetatea de Baltă. Deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864, mai tîrziu membru în Comitetul naţional. Preşedinte al Asociaţiunii în anii 1904—1911. Preşedintele băncii „Albina“. Scrieri: *Biografia lui Avram Iancu*, Sibiu, 1897; *Memorii* (în 6 vol.), *Discursurile cu ocaziunea serbărilor Asociaţiunii*, 1905; *O femeie eroică*, Iaşi, 1912 şi altele.

[3] Referire la adunarea generală a Astrei de la Cluj din 26—27 august 1867.

[4] G. Bariţ trebuia să plece la Bucureşti pentru a participa la şedinţele Societăţii literare — viitoarea Academie Română —, convocată pe data de 1/13 august 1867.

[5] „Partitură pentru voce cu acompaniament de pian.“

[6] Ramburs.

[7] *Alexis Gebauer*, 1815—1889, profesor de pian, a publicat compoziţii muzicale cu melodii naţionale şi caiete de studii.

[8] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 51, p. 202.

[9] Să aţîţe la răscoală.

[10] Vicepreşedinte al Guberniului.

[11] Constantin Poruţiu. Vezi scrisoarea LXXVI, n. 12.

[12] Iacob Bologa, consilier aulic.

[13] Ioan Fekete-Negruţiu.

[14] Iakob Rannicher.

[15] Gavril Munteanu.

[16] Vezi nota 4. În vara anului 1867 anumite cercuri şi publicaţii agitaseră în contra Societăţii literare, înfiinţată în martie 1866, punînd întemeierea ei în strînsă legătură cu scopuri politice dacoromâneşti. Vezi *Societatea literară din Bucureşti*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 51, p. 202. Din cei 21 de membri ai Societăţii literare, adevărat „parlament“ cultural al tuturor românilor, 14 erau oameni de cultură din afara graniţelor de atunci ale României: Timotei Cipariu, Gavril Munteanu şi George Bariţ reprezentau Transilvania, Iosif Hodoş şi Alexandru Roman, Maramureşul, Alexandru Mocioni şi Vincenţiu Babeş, Banatul. Vezi Vasile Maciu, *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX-e siècle*, Bucarest, 1971, p. 114.

[17] Vicepreşedintele guberniului.

LXXVIII

Cluş, 23/7 (1)867

Domnule şi fine!

Vin a-ţi împărtăşi ceva spre ştiinţa d-tale. Ştii că ţi-am scris că cu ocaziunea pentru de a cere voie pentru d-l Munteanu [1] am întrebat şi despre d-ta etc., şi mi s-a spus că nu e nici o pedecă. Lui Munteanu se dede voie de a merge la Bucureşti şi de a lua parte la Comisiunea filologică. Acum înţelesei că, împărtăşindu-se actul d-lui comisariu regiu, el află cu cale a denega concediu directorului gimnaziului de a merge în altă ţară. / 203

Cătai pentru d-ta şi d-l Cipariu [2]. Cesta din urmă scrise colegului meu să întrebe de la d-l G[rois]s [3] că poate merge şi, întrebînd acesta dumineca trecută, căpătă răspuns că, fiindcă lui B[ariţ] şi C[ipariu] s-a dat voie în anul trecut de a merge, acuma nu li se poate detrage aceea voie, însă el dă svat d-lui Cipariu, în propriul său interes, ca să nu meargă. Aceasta îi scrise ieri colega, şi eu mă grăbesc a te înştiinţa şi pe d-ta, spre îndreptare, ca nu cumva să te reîntoarcă de la cuarantină [4]. / 203ᵛ

Iată urmările denunţielor făcute asupra noastră, ce fructe ne aduc.

Aicea decurg votările. Ieri se aleseră cei politici. Biro, Gyarmati, föbiró; Hossu, v[ice]şpan; Pop Nicol[ae] şi Nestor, solgă-birăi. Alţi români nu [5]. Astăzi se votează pentru asesori.

Despre cele ţi-am scris în epistola trecută, stă lucrul aşa: Supremul Tribunal are să meargă la Pesta, ca o secţiune la tabla septemvirale, încă poate sub presidiu de acuma. B[olog]a [6], K[irchne]r [7] şi F[eket]e [8] se pensionează, căci au perdut încrederea publicului. Ceialalţi se vor alege de nou, dar aceste sunt tot secrete publice pînă acuma.

Pe nebunul de Candianu / l-a prins la Zlatna [9]. Cum ne compromit 204 nişte oameni slabi! Lasă că aud că a nebunit pe vreo cîţiva iurişti în Pesta a subscrie numele la nu ştiu ce, dar mai umblă şi prin Ardeal, ca să-l poată prinde. Semne întrebătoarie din toate părţile! Dumnezeu să ne ajute ca să putem trece şi preste acestea!

Sunt cu toată stima al d-tale amic.

dr. Vasici.

Să nu faci nici o întrebuinţare despre oprirea lui Munteanu pînă nu va căpăta aceasta oficiosus.

Actul cel ştiut nu se poate căpăta./ 204ᵛ

---

[1] Vezi nota 15 la scrisoarea precedentă.

[2] Timotei Cipariu, filolog de seamă, membru al Academiei Române.

[3] Vezi nota 16 la scrisoarea precedentă.

[4] Vezi nota 15 la scrisoarea LXXVII.

[5] Vasici se referă la adunarea comisiunii comitatense care a avut loc în 22 iulie 1867 în Cluj. Macskási Pál şi Biró Pál au fost aleşi juzi primi, Gyarmati Miklos şi Teofil Hossu vicecomiţi, Ioan Nestor şi Nicolae Pop (dintre români) juzi procesuali *(Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 55, p. 218. Corespondenţa *Cluj 21 iulie)*.

[6] Iacob Bologa. Vezi scris. V, n. 6.

[7] Iakob Kirchner. Vezi scris. LIX, n. 6.

[8] Ioan Fekete-Negruţiu.

[9] Alexandru Candiano-Popescu, 1841–1901, general, a proclamat în august 1870 la Ploieşti detronarea lui Carol I. A participat la războiul de independenţă. A întemeiat ziarele *Perseverenţa* şi *Democraţia*. Scrieri: *Cînd n-avem ce face* (poezii), Bucureşti, 1866; *Une poignée de vérites à nos prétendants* (cu I. Kalinderu), 1888; *Ţara*, 1891; *Cavaleria*, 1897–1898; *Cuvîntări ostăşeşti*, 1901; *Războiul neatîrnării*, 1913. A. Candiano, adversar al pactului dualist austro-ungar, reîntorcîndu-se de la Pesta, s-a oprit în Munţii Apuseni. A fost arestat în ziua de 16 iulie 1867 în Abrud, sub pretext că era „emisar din România". Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 55, p. 218 (corespondenţa *Sibiu 23 iulie*); G[eorge] B[ariţ], *Emisarii şi emigranţii politici*, *idem*, nr. 56, p. 221; Simion Balint, *Dintre Munţii Apuseni ai Transilvaniei*, *idem*, nr. 60, p. 238–239; vezi şi Vasile Maciu, *Mouvements nationaux et sociaux roumains*, p. 124.

LXXIX

Cluş, 1/10 sept. (1)867

Domnule şi fine!

Vei fi auzit şi cetit despre concertul ce l-a dat Asociaţiunea transilvană
română în teatrul din Cluş [1] şi despre eclatantul succes a lui. La
acest concert a escelat, după părerea celor mai competinţi şi a publicului
întreg, Iza, fiica mea, atît cu fortepiano cît şi cu cîntarea. Colonelul a
205 venit pe bină [2] şi i-a gratulat. Comisariul regesc / mi-a făcut cele
mai măgulitoarie complimente.

Această dede ansă la mulţi să mă provoace ca să nu las rarul acest talent neînmulţit cu toate perfecţiunile la care a ajuns arta muzicei vocale, şi la care Iza se vede a avea cele mai frumoase dispoziţiuni.

Nu mi-ar fi greu de a mă resolvi la aceasta, mai tare cu cît Iza doreşte
din suflet o astfeli de perfecţiune, însă împrejurările nu iartă. Deci,
205^{v} urmînd consiliul unor amici buni, vin a te ruga pe d-ta şi a te / pofti,
în cît ţi-ar veni bine, să stăruieşti acolo, oare, nu s-ar putea face un stipendiu
prin care să pot ajunge acest scop atît de frumos pentru fiia mea,
şi poate totodată pentru naţiunea noastră, însă aşa ca ea să poată petrece
la vreun conservatoriu sub ochii şi grija mamei sale. Adică stipendiul
ar trebui să fie de ajuns pentru de a putea trăi amîndouă, modest, şi a
putea plăti orele de eserciţiu.

Spre acest scop, îţi alătur aicea un atestat de la maiestrul de cînturi
206 al ei, cu aceea / observare că Iza este destul de desteră şi în fortepiano,
iară ce ţine cultura universale, încă nu a rămas îndărăpt.

Încredinţîndu-ţi această delicată misiune, nu am să adaug alta decît că d-ta ai să lucrezi astfeli cum ai lucra ca un tată cu însăşi copila d-tale, şi de ar trebui cumva a se da vreo petiţiune, aceea să o faci în numele meu [3].

Rugîndu-te de iertare pentru această supărare, mă rog să spuni multe complimente la amicii mei veterani, d. Eliade [4], Laureanu [5], Golescu [6], Rossetti [7] etc., etc. şi la ai noştri ce se află acolo.

Sunt cu toată stima al d-tale amic,

206^{v} dr. Vasici. /

---

[1] Vasici se referă la concertul dat de artiştii amatori români în 27/15 august 1867 în favoarea Asociaţiunii. Programul concertului a fost tipărit în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 67, p. 265. Descrierea concertului în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 74, p. 294–295 (corespondenţa *Cluj 12 sept.*, semnată „Un artist străin amator"). Isabela Vasici a cîntat *Aria mare* din opera *Aidă* de Giuseppe Verdi, *Arii române* — în duet cu bucovineanul Mihail Ferliescu — şi uvertura la opera *Dinorah* de Meyerbeer, acompaniată la pian de Iuliu Ibner. Calităţile ei vocale au fost remarcate şi elogiate şi în ziarul *Magyar Polgár*.

[2] Scenă.

[3] Nu cunoaştem rezultatul acestui demers.

[4] Ioan Heliade Rădulescu era preşedintele Societăţii academice.

[5] August Treboniu Laurian, profesor la Facultatea de Litere din Bucureşti, vicepreşedinte al Societăţii academice.

[6] Nicolae Golescu, fruntaş politic liberal, fost ministru şi prim-ministru.

[7] C. A. Rosetti, fruntaş politic liberal, fost ministru.

LXXX

Cluş, 4/12 (1)867

Domnule fine!

Încă în luna lui iuliu te-am fost rugat pentru nişte note româneşti, care îmi trebuiau pentru adunarea generale. Apoi, în septembrie ţi-am scris la Bucureşti, cu recepisele la Atheneu [1], însă la nici una din aceste scrisori nu am primit răspuns. Aş vrea să ştiu, pentru odihna mea, primit-ai pe cea din urmă?

Onu [2] e aicea de dumineca, dar are multe alergături, şi aşa puţin ne
putem întîlni. / Cu toate aceste, tot ne mai convorbirăm despre unele şi 207
altele.

Vei fi auzit despre denumirile septemvirilor transilvani, sub presidiul eselenţei sale dr. Papp: b[aronul] Bethlen, Pap Alajos, Bömches, Biró Miklos, Angyal, Láday. Atsvai, Burdea, Bologa, Kirchner şi Fekete căzură [3]. Se spune că ministru a stat pentru toţi, dar n-a putut izbuti şi s-a trămis candidaţia în care nu a fost nici Papp, dar Împăratul a respins-o, şi aşa s-a făcut Papp.

Cu ocaziunea aceasta încă am esperat mari înşelăciuni, care ne învaţă
să nu dăm pe cuvintele celor mari nici / o ceapă. Oareşcine se va bucura, 207^{v}
şi poate că s-ar fi bucurat şi mai mult dacă cădea şi Papp, însă ocara îi
şede deasupra nasului, dacă mai are simţ de om.

Consiliariul guberniale b[aronul] Bornemisa [4] s-a făcut asîntat [5].

Prietenul de la capul trebilor, care e de aicea, se arată supărat şi,
cît am putut pricepe, şi îngrijat. Se vede că se apropie şi finea noastră.
Îţi mărturisesc pe Dumnezeu că nu-m[i] fac mai mult nici un scrupul din
toate aceste, numai să mă văd scăpat, căci nesiguranţa în care ne aflăm
e nesuferibilă. / 208

Fiica d-lui Papp, Otilia, este bolnavă de moarte în tifus, şi el prăpădit. Doamna a născut de 10 zile şi stă să se bolnăvească de jalea fetiţei. Aşa e lumea, răul vine cu carul.

D[omnul] Popovici [6] a căpătat duminecă decretul de consiliariu de apelațiune la tribunalul din Sibiu și ne va lăsa, că în curînd se vorbește că Roman [7] și Găitanu [8] se vor pensiona. Merge bine!

Fii sănătos cu toți ai d-tale. Iară eu rămîn cu toată stima al d-tale amic,

208^{v} *Pavel* [9]./

---

[1] Prima ședință a membrilor Societății literare, ținută la 1/13 august 1867, a avut loc în sala vechiului Ateneu.

[2] Ioan Rațiu.

[3] Prin decretul din 9 decembrie 1867, semnat de Francisc Josif și de ministrul de justiție Horváth Boldizsár, Curtea de casație a Transilvaniei a fost transformată într-un despărțămînt al Curții din Ungaria. Președintele Curții de casație, Vasile Ladislau Popp, a fost numit în fruntea acestui despărțămînt. Prin același decret, Aloisiu Pop, George Anghel, Gabriel Bethlen, Frideric Bömches, Francisc Ocsvay și August Ladai au fost numiți judecători ordinari, Ioan Gal, Nicolae Biró și Josif Plecker referenți ajutanți. Totodată se dispunea ca Frideric Kirchner, Iacob Bologa și Samuil Poruțiu, membri ai curții judecătorești transilvănene, să fie pensionați. Despărțămîntul transilvănean al Curiei ungare și-a început activitatea în Pesta la 1 ianuarie 1868 *(Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 99, p. 393 și nr. 102, p. 406).

[4] Baronul Bornemisza Janos a fost numit președinte al Comisiei pentru cărțile funduare din Transilvania.

[5] Vezi și *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 96, p. 382.

[6] Prin „rescriptul“ din 21 noiembrie 1867, fostul secretar la Curtea de casație a Transilvaniei Servian Popovici a fost numit consilier la Tribunalul apelativ din Sibiu.

[7] *Visarion Roman*, 1833—1885, învățător, profesor și publicist, redactor la *Telegraful român*, *Amicul școalei* și *Albina Carpaților*. A contribuit la înființarea Băncii „Albina“. A fost și corespondent la *Federațiunea* lui Roman. Vezi monografia lui V. V. Grecu, *Visarion Roman, pedagog social*, București, 1971.

[8] *Nicolae Găietan*, profesor, fruntaș politic român din Transilvania.

[9] Nota lui Bariț: „Răspuns la toate trei, din iuliu, sept. și aceasta dintr-o dată, în 9 dec. n.“.

LXXXI

Cluș, 16/12 (1)867

Domnule și fine!

Nu am avut nici o îndoială că aceea va fi cauza de nu mi-ai răpuns la epistola din septembrie, dar, trăgănîndu-se lucrul, am vrut să am știență secură și de aceea îți scrisei mai dăunăzi.

Și eu, îți spun adevărul, am puțină speranță, însă ca să nu-mi imput că nu am făcut nimica, mai vîrtos că văd în față atîta aplecare la arta aceasta, și îndemnat fiind de mai mulți, am vrut să / cerc norocul și pentru aceea îți mulțămesc că ai făcut pașii cuviincioși. 209

Îți alătur aicea două fotografii, așa precum a fost Iza pe bină [1], numai haina nu a ieșit roșie destul, una ca să faci întrebuințarea poftită, alta pentru d-ta, și îți dăm toată voia, și te rugăm ca, cerînd trebuința, să dai și subscrii o petițiune în numele Izei [2], precum însemnasem și în epistola amintită.

Pentru cele ce-mi scrii a cîștiga de la muzeul [3] de aicea, voi îngrigi cît voi putea ca să-ți satisfac, numai mă rog de ceva răgaz.

Mercuri seara la 7 ore muri fiica eselenției-sale d-l Papp [4] și o îngroparăm sîmbără la / 12 ore. Jale mare, nu ți-o pot descrie. 209^{v}

D[omnul] Ilie [5] veni de la Pesta, și deloc mersă la Abrud, că a murit soacră-sa. Ne aduse știrea că denumirile au venit așa precum ți le-am însămnat eu. Bologa, Kirchner și Fekete au rămas pe jos [6]. Președintelui s-au tras bani de funcțiune (2000) și este numai președinte provizoriu de senat. Este în dubietate să primească sau să se lase. Kirchner, Bologa și Fekete, oamenii cei mai drepți, sunt batjocoriți infam. Din subalterni se zice că nu va rămînea nici unul.

Denumirea la cărțile funduari a făcut sînge rău și în regiunele mai înalte ardelene [7], și unii să fie cîrtit în cazino asupra uniunii necondiționate.

Pușcariu [8] e denumit de consiliariu de secțiune în Minist[erul] cultului. / 210

În privința foaiei literarie [9] văd că vei avea greutăți, că onoratul comitet e cam greoi.

Eu mă socotisem să mă înțeleg cu d-ta și să scriu niște tractate igie[ni]stice, dietetice etc., dacă s-ar ținea și acestea de cultura poporului, cum cuget că s-ar ținea, însă eu, zău, nu voi trămite manuscriptul meu comitetului spre cenzurare. Apoi aș avea și drept să nu fac nimica, că la alegere nu am fost băgat în samă, ca cînd nu aș fi nici esistat [10].

Portret nu am încă, dar fii sigur că cum voi avea îți vom trămite.

Fii sănătos cu toți ai d-tale.

Al d-tale sincer amic,

dr. Vasici [11]/ 210^{v}

---

[1] Isabella, fiica lui P. Vasici, care a cîntat la serbările „Astrei“ din Cluj.

[2] E vorba de un stipendiu pentru a-și putea continua studiile la Viena.

[3] Muzeul ardelean (Erdély Muzeum), înființat în 23 noiembrie 1859.

[4] Vezi nota 3 de la scrisoarea LXXXI.

[5] Ilie Măcelariu.

[6] Vezi nota 3 de la scrisoarea precedentă.

[7] Vezi și *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 95, p. 379 *(Cluj 13 dec.)* Nemulțumirea se datora faptului că în comisia pentru cărțile funduare nu a fost numit decît un singur transilvănean.

[8] Ioan Pușcariu.

[9] Vasici se referă la revista *Transilvania*, foaia Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, care apare în anul 1868 la Brașov, mai tîrziu la Sibiu, ca bilunar sub redacția lui G. Bariț. Revista și-a încetat apariția în anul 1946. Reapare sub formă nouă, la Sibiu, din 1970. P. Vasici a fost unul din principalii ei colaboratori, cu materiale din domeniul medicinii, igienei și științelor naturale. Vezi și Valeriu L. Bologa, *Medicina și igiena în activitatea Asociației transilvane pentru literatura și cultura poporului român pînă la unire 1918*, în *Studii de istoria medicinii*, Cluj, 1968, p. 15—53.

[10] Vasici, membru al Comitetului central al Asociațiunii încă de la întemeierea acesteia, nu a mai fost reales în anul 1867, ceea ce l-a supărat.

[11] Nota lui Bariț: „Răsp. 29 ian.“

LXXXII

Cluş, 11/2 (1)868

Domnule şi fine!

Nu m-am grăbit cu răspunsul, aşteptînd să văd cum se vor mai dezvolta lucrurile.

Fratele Iacob [1] fu ai aicea de joi pînă sîmbătă, cînd apoi plecă cătră Viena, îndemnat de şeful nostru, care totodată a provocat şi pe d-l preşedinte Papp [2] să lucre pentru el. Între aceea îi veni pensiunea formală şi ăştia zic că aceasta să nu-l împedece să meargă la Împăratul. A înţeles multe aicea, s-a convins despre aceia despre ce noi nu ne îndoiam niciodată, adecă că Sibiul a lucrat în grad eminent împotriva noastră, mai vîrtos de cînd a căzut ăla din prezidiul Asociaţiunei [3]. Dar se vede că oamenii au început să expirie şi la acela o nestatornicie, căci se zice că cînd era să se facă Puşcăstele [4] în locul lui Iacob, precum poftise, s-ar fi pronunţat că lui e tot atîta oricine va fi. Se vede că, neputînd izbuti
217 a trînti pe Latzi [5], nu i-a mai păsat mult de alţii. /

Mai departe, îmi spune Iacob că e pusilanim [= meschin, n. ns.] că îl necăjeşte *Gura satului*, că nici el însuşi nu mai are încredere în sine, şi dacă mai face cîte una, face numai la linguşirea unor şi altor à la Dunca [5]. Îmi spuse şi de deputaţiunea braşovană, şi cît de prost s-a purtat cu ea, cu toate că le-a promis toate, dar nu cutează să facă nimică.

Eu, la noţiunea reale şi ideale, aveam nişte idei minunate, dar, dezgustat de cele ce s-au întîmplat în Pesta [7], nu m-am mai ocupat de ele şi le-am lăsat lui Dumnezeu. Ba eram să-ţi scriu şi d-tale, după ce citii articulul din *Hermannstedter* [*Zeitung*] [8] să te laşi de toate, că mai pe urmă numai d-ta vei fi vinovat că românii nu se pot ferici. Să nu cumpănim cele ce ne iese din gură, şi încă din gura unui bărbat la care caută toţi, e nejustificabile, şi eu mă tem că lucrul e aşa precum îl descriu străinii.

Numai d-l Raţiu [9] m-au mai încuragiat, dar îţi spun drept că căzusem cu inima cînd văzui atîta nepricepere.

Duminecă la 10 ore plecă cu toată familia de la d-l Măcelariu [10],
217v unde luă un mic dejun, petrecut de mai toţi românii, după / ce sîmbătă seara se boteză fiica cea mai mică, la care, afară de vîrfurile ostăşeşti, luară parte familia d-lui Măcelariu, a mea, şi a lui Macedonfi [11]. Eu însă mă îndepărtai, simţindu-mă cevaşi rău, căci petrecusem la balul tinerimei noastre, unde merserăm cu copiii toţi, numai pisicile nu.

Cîtu-i pentru conlucrarea mea, eu m-am apucat de *Istoria naturale*.[12] Aş scrie una pentru şcoalele populari, unde trebuie să se introducă. Merge cam greu, dar tot merge. Cu toate acestea, îţi voi trămite şi d-tale cîte un articul, apoi d-ta fă ce ştii cu el. Şi cel dintîi va fi despre băile de abure şi lucrarea lor în organismul omenesc. Am voie multe a lucra, însă neodihna în care ne aflăm, apoi nişte lucru oficios spurcat (revidere a tabelelor statistice despre şcoale; oh, Doamne, nu ne lăsa, ce şcoli şi ce inspecţiuni de şcoli avem! ; Doamne, dar rău sunt umplute, cu toate că le-am făcut instrucţiune ca la nişte copii de azbuche, şi tot asemenea!)
218 mă împiedecă. /

Că aşa va fi cu foaia Asociaţiunii [13], am cugetat la început, însă ce să faci. Vaida [14]? Eu nu ştiu ce să zic, omul acela mestecă multe. Manuscrisul lui, cît l-am auzit cetindu-se, este un galimatias, şi numai pentru că au fost a lui Vaida ne-au răpit mai o şedinţă întreagă, de nu-l mai asculta nimenea. Iani zice să-l trămită. Cameleonul nu va rămînea fără rezultatul dorit, dacă se va trămite în mai multe esemplare şi dacă redactorul va şti păzi discreţiunea.

Despre cei doi din Sibiu auzisem mai de mult. Se şi răscocoresc asupra corespondinţii din Belgrad [15], fără ca să fie refuzat cele atinse. Vai de om, unde am ajuns! Am zis şi mai zic că pentru o ambiţiune, ăla va băga cuţitul în mumă-sa şi apoi va plînge, dar va fi tîrziu.

La toate să fim pregătiţi, dar să ne ferească Dumnezeu să nu ne despărţim în două tabere. Însă uită: la Bobotează a fost Fekete [16] aicea, chiemat de Mikó [17] prin Ilés [18]. I s-a promis episcopia de la Gherla, căci ăia de acolo [19] ar vrea să treacă la / Blaş, şi încă aşa că de nu va fi alegere, apoi aceasta va urma negreşit, iară de va fi alegere, apoi aceea se va da numai sub condiţiunea aceasta. Aşa, Gherla şi Blaşul mai că ne vor părăsi, nu toţi, dar capul şi cela va zice: „Da ist das Bettlervolk!“ [20]

Da, provocarea din *Gazetă* a fost bună. Deie-ne congres, şi acolo se va arăta ce suntem.

În privinţa Izei [21], eu am făcut acei paşi numai ca să nu-mi imput că nu am deşteptat talentul, şi dacă ne va succede, am satisfăcut poate unei dorinţe destul de lăţite, iară de nu, nu-mi fac imputări că nu am cercat.

Acuma să-ţi mai scriu şi despre intenţiunea mea. La Ministeriul instrucţiunei publice se lucră pentru o lege pentru şcoalele populari, şi aceasta ştiu numai de acolo căci Ranicher [22] a cerut nişte conspecte de la referentul miliţiei, Haupt [23]. De aci cam deduc ce lege va fi aceea. De la noi / nu s-a cerut măcar una descriere generale despre starea şcoa- 219
lelor. De aci se vede că zilele noastre sunt numărate. Adauge că se vorbeşte că gubernul se va reforma, pînă în aprile, cu un guvernator, un cons[ilier] ministeriale, trei cons[ilieri] de secţiune, 4 secretari, vreo cîţiva concipişti şi personalul de manipulaţiune. Şi aşa, se poate că noi vom părăsi Cluşul mai nainte de ce am cugetat. Mai am 13 luni şi 18 zile, apoi aş avea 35 de ani ai serviciului şi aş primi 1653 f. 75 cr. pensiune meritată. Dar de voi cădea mai nainte, apoi pentru aceste 13 luni aş perde din suma arătată 236 f. 25 cr., ce m-ar durea inima, însă şi aceasta o preferez unei vieţi dubie, cum îmi e cea de acum.

Mă voi aşeza în Timişoara şi voi începe iar praxa, şi aşa cuget că voi fi mai tihnit, numai să pot scăpa de casa din Sibiu.

Închei cu mare dorinţă de a ne mai putea întîlni vreodată, şi rămîn cu toată stima al d-tale sincer amic,

Pavel.

Ieri muri fiica d-lui ministru Mikó, măritată contesă Teleki. Mîne va fi înmormîntată. / 219v

De la Floşturan [24] am cumpărat mai întîi cînd am venit la Braşov. Mi-a părut tare rău [25]. / 217r

[1] Iacob Bologa.

[2] Vasile Ladislau Pop.

[3] Andrei Șaguna a îndeplinit funcția de președinte al Asociațiunii de la întemeierea acesteia, în anul 1861, și pînă în anul 1867. La adunarea generală din 26—28 august 1867 de la Cluj a fost ales președinte al Asociațiunii, Vasile Ladislau Pop. Vezi Ilie Dăianu, *Al doilea președinte al Asociațiunii, Vasile L. bar. Pop 1819—1875*, Sibiu, 1925, p. 67—68.

[4] „Pușcăstele“, porecla lui Ioan Pușcariu.

[5] Vasile L. Pop.

[6] Paul Dunca.

[7] Încoronarea împăratului Franz Josef ca rege al Ungariei și sancționarea astfel a uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

[8] *Hermannstädter Zeitung*, ziar apărut la Sibiu în anul 1861. Din 1863 unit cu *Der Siebenbürger Bote*. Se referă la articolul-corespondență *Zur Parteistimmung unter den Romanen, Pest, 20 ianuar*, în *Hermannstädter Zeitung*, VIII, 1868, nr. 21, p. 91. Vezi și scrisoarea lui I. Rațiu către G. Barit, datată „Turda, 29 I 1868“, publicată la Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu ...*, p. 170—172.

[9] Ioan Rațiu.

[10] Ilie Măcelariu.

[11] Iosif Pop Macedonfi, jude cercual.

[12] Paul Vasici s-a preocupat în ultimii ani de viață în mod deosebit de științele naturii, de popularizarea lor. Dorind „a preveni unei lipse mult simțite de un manual“, care să fie introdus în școlile bănățene, Vasici a alcătuit lucrarea la care se referă în această scrisoare. Manualul a fost premiat în anul 1878 de către Consistoriul din Arad, dar a apărut abia postum și numai prima lui parte cu titlul *Istoria naturală pentru școalele elementare* (a fost considerat pierdut). Deși în cuprinsul său Vasici pomenește de „creator“, *Istoria naturală* cuprinde numeroase pagini care ilustrează o gîndire evoluționistă. Vezi Paul Vasici, *Istoria naturală pentru școalele elementare*, Partea I, Arad, 1883; Grigore Ploeșteanu, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea — Paul Vasici*, p. 113.

[13] *Transilvania*, apărută în 1868.

[14] Ladislau Vaida, deputat în Dieta din Cluj.

[15] Alba Iulia.

[16] Ioan Fekete-Negruțiu.

[17] Contele Mikó Imre.

[18] Funcționar gubernial.

[19] *Ioan Vancea de Buteasa*, episcop de Gherla între 4 iulie 1865—11 august 1868.

[20] „Iată [aici este] poporul de cerșetori.“ Cuvinte atribuite lui A. Șaguna. George Barit, *Părți alese ...*, vol. III, p. 342.

[21] Fiica lui P. Vasici.

[22] Iakob Rannicher.

[23] Frideric Haupt.

[24] *Mihail Flușturean*, comerciant brașovean și centumpater, a decedat în 28 ianuarie 1868 în vîrstă de 76 ani. Necrologul publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 6, p. 24.

[25] Nota lui Bariț: „Rĕsp. 28 mai“.

LXXXIII

Cluș, 26/6 (1)868

Domnule și fine !

Am fost bolnav și sunt și astăzi, deși, după o cură ce o întreprind, am pornit spre mai bine. M-am făcut moros, ba pot zice melancolic, și pentru aceea nu am putut satisface nici voinții mele, nici așteptării domniei-tale.

Iată, acum îți trămit un tractat de ale mele [1], dacă cugeți că va
răspunde dorinței / noastre în direcțiunea aceasta. D-ta tipărește-l; de 220
nu, pune-l la o parte. Dacă se va tipări, apoi cuget că voi împărtăși
multe, care apoi, după o reviziune și ordine mai lămurită, s-ar putea
culege și într-o broșură.

Nu am scris despre băile de abur, cum ți-am fost promis, din cauză
că acestea vor veni la locul său ca mijloc învîrtoșitoriu de pele, unde voi
tracta pe larg despre ele și voi arăta oareșicari regule și pentru băile reci
de rîu, obicinuite. / 220^{v}

În 3^{io} iuliu c.n. plec cu nevasta și cu fata cea mai mică la fiia mea Aurelia, în Zam [2], unde se află Neli și Iza [3] de la Paști, și voi rămînea acolo pînă cătră 20 august, pentru restaurarea sănătății.

D[omnul] vicepreședinte m-a însărcinat totodată ca să vizitez școalele din ținutul acela. Dacă, dară, mă vei onora cu vreo scrisoare, te rog adresează-o la Zam, per Dobra [3], căci acolo o sta poșta în loc.

Astăzi primii de la d-l Pascali [4] epistolă că ne va cerceta și pre
noi. [5] Și pot să-ți spun că oamenii pe / aicea, și cei împintenați, au început 221
a se împrieteni cu ideea aceasta, și promit concurs.

Nou cevași mai însămnat nu avem nimica. Mi s-a spus că la Sibiu sunt oamenii ocupați cu congresul [6], însă vreu să activeze multe, și oamenii naibii nu vreau să asculte. Ei vor vedea !

Nu sunteți anul acesta chiemat la București în afacerile Academiei ?

Îmbrățișîndu-te, rămîn cu toată stima al d-tale amic sincer,

dr. Vasici

Scrisoarea am cetit-o fraților. Toți s-au bucurat că ți-am putut
face oareșcare plăcere. Salutări de la toți [7]. / 221^{v}

---

[1] *Despre medicină, cu respect la poporul românesc*, continuat cu titlul *Despre medicina cu privire la români*, publicat în *Transilvania*, I, 1868, nr. 17, p. 393—399; nr. 18, p. 417—422; nr. 19, p. 414—445; nr. 25, p. 601—607; II, 1869, nr. 1, p. 1—5; nr. 9, p. 100—102; nr. 10, p. 113—116; nr. 11, p. 172—176; III, 1870, nr. 6, p. 65—68; nr. 7, p. 82—85; nr. 9, p. 101—104.

[2] Zam, comună în județul Hunedoara.

[3] Fiicele lui P. Vasici.

[4] Dobra, comună în județul Hunedoara.

[5] *Mihail Pascali*, 1831—1882, actor român, directorul Teatrului Național. În anul 1868 a întreprins cu trupa sa un turneu în Transilvania și Banat, fără a se opri însă și la Cluj; itinerariul său a cuprins orașele: Brașov, Sibiu, Lugoj, Timișoara, Arad, Oravița.

Ion Breazu, *Teatrul românesc în Transilvania pînă la 1918*, în *Studii de literatură română și comparată*, p. 105.

[6] Congresul „Astrei“.

[7] Nota lui Bariț: „Răsp. 11 august cu multe date“.

LXXXIV

Zam, 15/8 (1)868

Domnule și fine !

Îți multămesc din inimă pentru cele împărtășite, care mult m-au interesat. Eu citisem în *Lloyd* că preasfîntul părinte a binevoit să rădice

afurisenia de pe aşa-numiţii greci şi bulgari, şi am cugetat la multe [1].
Am zis în mine că românii carii i-au dat ajutoriu se vor căi, pentru că
acuma numai să vrea grecii, apoi pot face cu el ce vor dori. Dar părintele
222 Baiulescu [2] ce zice? Rămîne şi el, sau Dum/nezeu să-l miluiască?

Despre progresul ce face gimnaziul [3] încă m-am minunat, cu toate că nu am aşteptat ceva mai bine, ştiind cum stau profesorii. Dară sit venia verbo [4]. Braşovenii nu au meritat mai bine. Iată unde i-a dus autonomia popească, pînă la Popea [5].

Mitropolitul a făcut vorbă mare şi lungă ca să apuce frînele în mînă, a alergat de două ori la maturitate, şi acuma a trămis pe Popea. Frumos gimnaziu!

222v Iugeştii şi Orghidaneştii [6] au cerut bani de la dînsul. El a vrut să
cumpere, aşa zicînd, gimnaziul şi / aceştia au priceput unde va să iese
lucrul. Au tînjit după bani, dar nicidecum nu au dat gimnaziul din
mînă. Şi ce necaz era atunci pe sînţia-sa! Mai tîrziu, juvante Radoviciu [7],
Datko şi cancelariul Moldovanu [8], pe lîngă prietenul G[avril] Munteanu [9]
— pe care apoi ţi-l înfundă la ministeriu — îi veni de sine în mînă, deşi
după mine curgeau sudori la referate, apărînd dreptul braşovenilor.

Dar nici aceasta nu va ţinea mult. Îmi pare că ne vor căuta braşo-
223 venii odată, dar va fi tîrziu. Eu pot să zic cu înimă curată / că am spri-
jinit interesele braşovenilor, ca şi ale mele. Ei însă nu m-au priceput,
sau nu au vrut să mă priceapă. Cînd eram să plec din Cluş, era Datko
acolo şi cerea să-i dau relaţiunea ce o făcusem eu despre şcoala grecească
la anul 1858. Nainte de aceea, avea lipsă de ea şi mitropolitul.

Îţi multămesc că ai îndreptat deşertăciunea ce ţi-o am trămis, şi îmi pare rău că adunarea literarie în Bucureşti [10] cade cu a noastră, de nu ne putem întîlni.

Cu multămită lui Dumnezeu, mă aflu cu mult mai bine. Aerul
curat, rusticicaţia, scăparea de grijă, sunt factori ce contribuiră mult la
223v îndreptare. Şi aşa, cu ajutoriul lui / Dumnezeu, mercuri sau joi, după
cum adecă va merge trenul pînă la Branicica [11], sau poate şi pînă la
Deva, vom pleca şi noi către casă, apoi mă voi duce la Gherla [12].

Apropos cu drumul de fer! Ce e drept, acesta a schimbat faţa ţinutului acestuia, însă nu cred că în favoarea românilor, carii zac în letargia morţii, în întunecimea egipteană, deşi plătesc bani frumoşi învăţătorilor sau, mai bine, întunecătorilor.

D[omnul] vicepreşedinte a fost aşa de bun, de m-a însărcinat a
vizita şcolile în tractul Iliei şi Dobrei, şi a ţinea esamenele, dar ce să
224 vezi? / M-a întrebat că nu aş avea voie să merg la Braşov? „Nu, pînă
ţin relaţiunele de faţă, dar de-mi porunceşti, mă voi duce, însă atunci
cer ca relaţiunea mea să se aştearnă ministeriului, oricum va ieşi“ — i-am
răspuns, şi aşa, rîzîndu-se, a rămas pe altădată.

Dacă te duci la Bucureşti, ia mai întreabă de cele ale noastre, ca să vezi unde s-a oprit lucrul.

Mai capeţi *Gazeta spitalelor*? [13] Doamne, ce se ocupă doctorii româneşti!

Rămîn cu toată stima al d-tale amic sincer,

Pavel.

Aurelia [14] întreabă pe d[oamna] Victoria [15], primitu-i-a scrisoarea
din finea lui aprilie? / 224v

---

[1] *Lloyd*, ziar apărut la Viena. Vasici se referă la conflictul dintre românii şi grecii din Braşov, referitor la proprietatea asupra bisericii parohiale gr.-or. din Braşov.

[2] *Bartolomeu Baiulescu*, 1831—1909, protopop ortodox, profesor la Gimnaziul din Braşov. A înfiinţat în anul 1869 Societatea pentru sprijinirea meseriaşilor români, apoi Banca de ajutor reciproc şi ziarul *Meseriaşul român.*

[3] Vasici se referă la Gimnaziul românească din Braşov.

[4] „Aşa veni vorba“.

[5] Nicolae Popea.

[6] Familii de comercianţi braşoveni, sprijinitori ai şcolilor, şi în general ai culturii româneşti din Transilvania.

[7] *Radu Radovici*, comerciant braşovean, membru al Eforiei şcoalelor centrale române gr.-or. din Braşov.

[8] Dimitrie Moldovan.

[9] Director al Gimnaziului din Braşov.

[10] Adunarea Societăţii literare sau Academiei Române.

[11] Branicica, azi Brănişca, comună în judeţul Hunedoara.

[12] La adunarea generală a Asociaţiunii care urma să-şi desfăşoare lucrările la Gherla în zilele de 25—26 august 1868.

[13] *Gazeta spitalelor*, revistă medicală, a apărut în anul 1867 la Bucureşti. Din 1870 şi-a schimbat titlul în *Gazeta medico-chirurgicală a spitalelor.*

[14] Fiica lui P. Vasici.

[15] Fiica lui G. Bariţ.

LXXXV

Cluş, 1/11 (1)868

Domnule şi fine!

D[omnul] Teodorache Ciurcu [1], aflîndu-se aicea, îmi spuse că te afli în Braşov. Deci, mă grăbesc să-ţi mai scriu ceva de pe aicea.

Mai rupse ministeriul încă un dărab din guvern. Pe temeiul unui
decret al Ministrului de cult şi instrucţiune din 24 8^{br}, ni s-a dat ieri
ordinaţiune din partea / d-lui comisariu regesc ca, după ce institutul 225
consiliarilor de şcoale are să încete încă în decursul anului acestui, noi
să ne dăm documentele de serviţiu în termin de 8 zile spre pertractare
normele, adică pensiunea. Şi aşa, mult pînă la 1^{e} ianuariu, vom fi pensio-
naţi. Mie mi se face o mare nedreptate, căci eu la 1° aprilie 1869 împlu
35 ani de servit, şi ar trebui să capăt după normativul de pensionare
7/8 din leafă. Fiind însă / că lipsesc 3 luni, ei mă vor pensiona, de secur, 225v
cu 6/8 şi aşa, pentru 3 luni, perd 5 ani de servit sau 236 f. 25 cr. pe tot
anul, ce pentru mine este o rubrică însemnată.

D[omnul] v[ice]preşedinte mă afidă că d-l comisariu va propune, desigur, să mi se ierte acele luni, şi dacă ar reuşi, apoi eu aş fi deplin îndestulit a scăpa de o sarcină care, deşi îmi rupea oasele, nu-mi da nici un rezultat dorit. Am făcut şi alţi paşi în privinţa aceasta.

226 Maior [2], om tînăr, să se pensioneze! /

Eu aş fi scris încă în *Transilvania* [3], şi aş scrie, da' mă tem că nu voi plăcea cu astfeliu de materie, şi de aceea aştept să mă înştiinţezi. E greu, că aşa ceva nu se poate scrie tocmai în limba poporului, şi de aceea mă tem să nu tai frunze la cîni.

Ştii că la adunarea de la Gherla [4] oarecine a propus să mă aleagă în comitet, în locul Popiei [5], ca să îndrepte greşeala ce au făcut anu [trecut] cu mine, şi i-au răspuns că ei vreau pe Brad [6]? Aşa, eu sunt mai puţin decît Brad la Asociaţiunea noastră! Nici nu aş fi primit, nici nu voi primi vreodată aşa ceva, însă totuşi astfel de espresiuni sunt dureroase.

Primit-ai scrisoarea mea din Zam [7]?

Cu sănătatea o duc mai bine.

Adio.

226v

Pavel.[8]/

---

[1] *Teodorache Ciurcu*, comerciant braşovean.
[2] Ioan Maior.
[3] Revista „Astrei“, întemeiată în 1868.
[4] Adunarea generală a „Astrei“.
[5] Nicolae Popea. Vezi scris. XV, n. 1.
[6] *Ioan Brad*, 1817—1890, a participat la revoluţia de la 1848 din Transilvania, ofiţer în armata austriacă.
[7] Comună în judeţul Hunedoara.
[8] Nota lui Bariţ: „Răsp. 12 nov. 1865“.

LXXXVI

Domnule şi fine!

Cluş, 11/12 (1)868

Trimit aicea continuarea articulului început [1]. Cu noi nu s-a ales încă nimica, aşteptăm în toate zilele ce va să vină.

Cei de la Pesta nu ne scriu nimica, deşi i-am rugat. Ne pare bine că a scăpat Roman [2]. Frumos s-au apărat şi frumos au judecat juraţii!

Luni a trecut d-l episcop Vancea, cum a spus, cătră Viena (?), chemat fiind acolo în toată graba, astfeli încît şi-au lăsat pe unchiul său Nestor mort acasă, care a murit în noaptea nainte de plecarea lui.

227 Aicea sunt oamenii pe pace, însă scorniturile ce se fac / acuşi cu arme, acuşi cu proclamaţiuni, acuşi cu ostăşie mică românească la graniţă îi neodihneşte. Eu nu ştiu cum nu li-e ruşine la unii oameni a scorni unele şi altele şi a neodihni poporul şi a căşuna ură între naţiuni.

După ce avurăm zilele trecute cea mai frumoasă primăvară şi o căldură de la 12—14°, ieri dimineaţă ne pomenirăm cu neauă, şi astăzi avem ger de 13°.

Cetatea s-a deschis şi acuma pot veni şi cu boi, ori de unde, dar lemnele nu se ieftinesc.

Citesc în *Românul* [3] că s-ar fi dat Împăratului 14 petiţiuni din deosebite părţi ale Ardealului. Dar ce vor ajuta?

Rămîn cu toată stima al d-tale amic,

Pavel. / 227v

---

[1] Vezi nota 1 la scrisoarea LXXXIII.
[2] *Alexandru Roman.* Vezi datele bibliografice de la p. 201—207.
[3] *Românul*, ziar politic, comercial şi literar întemeiat de C. A. Rosetti; a apărut bisăptămînal la Bucureşti, în anii 1857—1905. Vezi *Românul*, XII, 1868, nr. din 21 noiembrie 1868, p. 1008, articolul *Marele Principat al Transilvaniei*, semnat ⁎*⁎. Autorul articolului este Bariţ însuşi. De altfel, în această perioadă Bariţ a publicat în *Românul* o serie de articole cu titlul *Marele Principat al Transilvaniei*, cu scopul de a combàte şi compromite dualismul, care lovea atît de puternic în interesele naţionale ale românilor. Papiu Ilarian, prieten al lui C. A. Rosetti, ştia cine este autorul acestor articole iscălite cu diferite semne geometrice (după o modă a vremii). Vezi în acest sens Iosif Pervain şi Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I, Cluj, 1972, scrisori către G. Bariţ.

Din perioada acestei scrisori datează şi manuscrisul *Portretul unui bărbat cameleon*, despre existenţa căruia G. Bariţ informa încă din 1881. Înşirîndu-l între manuscrisele rămase de la bunul său amic Paul Vasici, el preciza atunci: „*Portretul unui bărbat cameleon*, 5 pagini folio mare, fără margini laterale, scrise des, cu pana muiată în lacrime şi fiere, după catastrofa din Cluj, cînd cu încercarea de a-l pensiona fără voia lui, înainte de a fi împlinit 35 ani de serviciu, la insistenţa, precum credea Vasici, a unui bărbat român de poziţiune înaltă, cu care apoi nici că s-a mai putut împăca de la inimă pînă la finea vieţii. Să iertăm deaproapelui căci creştini suntem, dară niciodată să nu uităm, zicea şi bietul Vasici. Pe lîngă manuscrisul original se află şi o copie ceva modificată, cu respect la legea de presă“ (*Biografia lui dr. Paul Vasici*, în *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 80, p. 321).

Portretul unui bărbat cameleon este un atac vehement la adresa politicii inconsecvente a episcopului, mai tîrziu mitropolitului Andrei Şaguna, personalitate fără îndoială cu merite în istoria şi cultura românilor transilvăneni, dar care totodată — aşa cum a remarcat prof. Ştefan Pascu, în cuvîntul înainte la lucrarea istoricului american Keith Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, a slujit „cu devotament interesele habsburgilor“. Desigur, în aprecierea conţinutului acestui manuscris trebuie să se ţină cont şi de nota de subiectivitate a autorului, de faptul că Pavel Vasici l-a scris sub impulsul convingerii că era nedreptăţit, poate chiar persecutat de amicul său din tinereţe ajuns mitropolit. Manuscrisul, datat în anul 1868, are următoarea însemnare a lui Bariţ: „Manuscriptul lui dr. Paul Vasici, trimis mie în a. 1868 cu rugare ca să-l public oriunde şi oricum voi şti şi voi putea eu, spre a demasca toate trădările şi toate faptele nelegiuite cîte se enumera aici“. Bariţ n-a publicat manuscrisul, considerînd inoportună tipărirea lui atît timp cît mai trăiau contemporanii. Reproducem *Portretul unui bărbat cameleon* după manuscrisul original de la B.A.R., ms rom. 1003, f. 228r—230v, socotind că ne facem o datorie faţă de istorie publicînd în acest volum, împreună cu corespondenţa, cele cîteva articole politice ale lui Vasici rămase în manuscris (şi notate de Bariţ încă în 1881 ca foarte importante), şi care atunci n-au putut vedea lumina tiparului fiind considerate „periculoase“ la adresa unor puternici ai zilei. Astăzi ele sînt binevenite, luminînd aspecte mai puţin cunoscute din personalitatea remarcabilului cărturar transilvănean. Iată *Portretul* ...:

Portretul unui bărbat cameleon

Cînd Cain, a ucis pe fratele său Abel pentru ca să facă destul ambiţiunei sale celei deşerte, atunci zise Dumnezeu către el: „Unde-i fratele tău? Ce ai făcut, iacă vocea sîngelui fratelui tău strigă din pămînt către mine“.

Atunci Cain, mustrat de conştiinţa rea, se declară însuşi pe sine că va pribegi pe pămînt şi că va fi ca veri cine îl va afla, îl va omorî. Aşa şi părint[ele] Andrei, după ce vîndu pe muma sa şi denunţă pe unii din cei mai devotaţi şi zeloşi fraţi ai săi, numai ca să-şi îndestulească ambiţiunea cea mîrşavă şi nesăţioasă şi să-şi izbîndească asupra celora pe care el în neodihna sufletului său îi ține de inimi[ci] ai săi, mustrat de conștiință, căci Dumnezeu striga către dînsul: „Ce ai făcut omule! ai vîndut pe muma ta, ai trădat pe frații tăi, ce vei face acuma, că pămîntul nu te va mai răbda?", ca să-și domolească această mustrare de cuget, alerga la Brașov la românii pe care el îi ura din suflet, iar acum le adulează cu o ipocrisie măiestrită, ca să le spună ce minune a făcut el în Pesta, că legile pentru care și el a pledat în anii 1863—4 și a fost pentru aceea și decorat, nu sunt bune, căci sunt bancnote fără cauțiune, și că acele legi ce vor da ungurii — firește, iarăși prin ajutoriul lui — vor fi bancnote cu cauțiune — firește, cauțiunea ce a adus-o cu sine de la Pesta și o poartă pe pept. „Oraclul" acesta al așa-numitului „marelui bărbat" străbătu în toate direcțiunile la acei oameni pe care el îi dirige, ca și un capelmaistru muzicanții săi, care jură în cuvintele lui, ca și discipulii în ale maeștrilor lor; care nu cunosc altă politică decît aceea a marelui maestru al său, pentru care nu este nici un drept, nici un principiu, nici o oportunitate, a căror vîrf să nu atingă înalta opiniune individuală a maestrului lor.

Ce fură dar urmările acestui oraclu? Nici mai mult nici mai puțin decît că fără nici o judecată mai matură se buciuma în organul Preasînției sale *Telegr*[*aful*] *rom*[*ân*] ca o veste de bucurie, ce are de a aștepta națiunea românească de la astfel de cuvinte înțelepte și părintești ale marelui maestru și care nu mult după aceea se și manifestară prin nimicirea articulilor dietali din anii 1863 și 64, prin care esistența politică a națiunii românești și autonomia bisericilor ei era recunoscută.

Nu lipsiră nici străinii, acei oameni pe care el îi adulează cu scăderea bărbaților noștri, a se minuna de înțelepciunea acestui bărbat înalt, cu atît mai mult cu cît ei îi cunoștea toate păturile inimii lui, cu cît ei știu și aceea că el urăște inteligența română, că o batjocurește cu fel de fel de porecliri proaste și dejositoare, că o descrie lor ca pe niște proletari și comuniști care îl împiedică în intențiunea lui cea mai bună— firește pentru străini. Și iată că lumina vine de la răsărit. Din băile de Zizin trimite un corespondinte lui *Wanderer* următorul articul:

«*Un oraclu al Șagunei*

Cronst[*adter*] *Zeitung* amintește un oraclu notaver, cu care mitropolitul bar. Șaguna au răspuns la cuvîntarea inteligenței (?) române la cea de pe urmă prezență a sa dedicată esamenelor de maturitate ale Gimnaziului greco-oriental, în a cărei urmare legile aduse în Dieta de la Sibiu sunt de a se asemăna cu bancnote fără cauțiune, din contra legile combinate în Dieta pestană se vor dovedi iarăși numai ca bancnote, însă ca acelea cărora nu lipsește cauțiunea. Acesta se pare cel mai bun drum cînd conducătorii de pînă acum ai românilor ardeleni dau conaționalilor săi adevăratul înțeles (!?) al Dietei din Sibiu unei diete a cărei preponderent număr de membri unește o tactică minunată a fixa legi și pentru toată Europa. Este un lucru firesc că pe Șaguna trebuie să-l lovească cea mai amară ură în un moment cînd românii ardeleni, prin noua întoarcere a lucrurilor, și-au perdut de subt picioare terenul legal din anii 1863 și 64. Însă deși pentru astfel, și lor asemeni expresiuni, căruntul patriot (?) este împins de partidă extremă afară din legămîntul națiunii românești și stigmatizat odată de sîrb, altă dată de român-bulgar, care nici nu este în stare de a cunoaște baterea pulsului al poporului român, totuși ei vor contribui dinarul său ca poporul să se deștepte și încetul cu încetul să întîmpine Dieta pestană cu încrederea sa.»

Așa corespondentul din Zizin, care de una parte se bucură că bar. Șaguna ne-a spus adevărul și ne-a tăiat tactica de a nu mai fixa legi pentru toată Europa; iar de alta, îi spune și lui că e un lucru firesc că el pentru aceasta să simtă ura cea mai amară a românilor transilvani, deoarece prin aceasta și-au perdut terenul legal de sub picioare, și ca să fie exclus din sînul națiunii române, a cărei batere de puls el nici nu este în stare a-l cunoaște; însă nu de partida extremă, precum se pare corespondentului străin, ci noi o spunem verde: de toți românii, nu numai transilvani, ci oriunde se vor afla, și de întreaga națiune, pe care el o maltratează. Și dacă și acuma tot s-ar mai afla discipuli care șed la picioarele maestrului său și pîndesc la toate mișcarea voinții lui, ca să se acomodeze după ea și apoi să o buciume prin organul lor cel răsunător, *Teleg. rom.*, aceia sau nu au simț românesc, sau interesele în parte și frica de a nu atinge deșertăciunea despotică, și astfel a simți mînia lui

cea stricăcioasă în împrejurările de față, îi face să se arate cu supunere necondiționată, fără nici o opiniune proprie, adoratori politicei lui celei false să fie ultraconservativi, mameluci care resping tot ce nu iese din sîntul rost al idolului lor, ca un ce periculos pentru națiune.

Însă aceia care cu ochii minții urmăresc pașii lui nu văd alta în purtarea lui decît pe un vrăjitor bisericesc care, sub masca ipocriziei, vrea autonomia bisericească, nu cum ar trebui să fie ea și să lucre după cum cere aceasta, ci din egoismul cel nesățios, ca să poată domni după volnicie, întrebuințîndu-o de mantauă cu care se acoperă urîcioasa ambițiune de despotism; care denunța pe coreligionarii săi din servilism către cei de sus, și se teme de un sinod canonic, ca să nu-l dea peste cap; care abuzează într-un mod obraznic cu mila împărătească și interesele de la treizeci de mii puind banii în buzunarul lui cel larg și îndopînd pe preoți cu două, trei biblii și calindare; care maltratează cauzele creștinilor nevoind a regula și înzestra Consistoriul cu bărbați harnici, plătiți de Maiestatea-Sa; care pune monument aceluia ce a zis că românul este bun pînă ce e în opinci, și astfel acoperă lumina și ocrotește întunericul; care pleda pentru o biserică ecumenică și nu suferea numirea de preot *român* pînă ce spera că se va face patriarh și mitropolit în Carloviț, iar după ce văzu că pe sîrbi nu-i poate înșela ca pe români, nu avu întru nimic a scrie disertațiuni că românul numai atunci va fi ferice cînd va avea mitropolit din sînul său; care în nedumerita sa ambițiune vrea să se asemene lui Ioan Gură-de-Aur, nebăgînd în seamă că are gura de petice; care pînă nu se făcu mitropolit al românilor din Austria scria antorismose pentru sinoade, iar după ce se făcu, sinodul este el, biserica este el, consistoriul este el; care, pe lîngă aceea că pentru hirotonie trage după bieții candidați și pielea, îi hirotonește în anticameră și asta o numește el dar și sînțenie.

Nu văd altul în el, decît un escamator politic, care începînd activitatea sa în Transilvania cu prinderea faimoasei Varga Catalina în biserica din Bucium — izbită într-un mod ce ar face onoare oricărui haiduc — pînă în ziua de astăzi a știut întoarce mantaua după vînt; care a știut a se acomoda nemților înjurînd și afurisind pe magiari; apoi iarăși magiarilor, defăimînd pe nemți; care știu înfera pe bărbații noștri lepădînd toată culpa asupra lor că nu poate face mai mult pentru Uniune, ca cu atît să strălucească mai tare în gloria curățeniei sale nemaculate înaintea celor de la putere; care vede cu ochi tulburoși înaintarea românilor în posturi mai înalte, ca să nu-i detragă ceva din nimbul lui cel luminos și îngîmfat; care în mîndria pozițiunii sale celei înalte vrea să impună la toată lumea, iar cînd îl mustră conștiința că și-a batjocorit națiunea și pe frații săi, atunci plînge ca o babă; care pledează pentru Reichsrath și pentru legile din Sibiu în Viena, să se decoreze, și în contra Reichsratului și legilor din Sibiu în Pesta și iarăși se decorează; care defăima purtarea bărbaților români și a națiunii, care au luat drumul petițiunei și a uitat că el a fost care a cerut ca să ducă însuși astfel de petițiune la Împăratul; care, sprijinit de națiune și tras de atîtea ori din noroiul politic în care se afundase cu pripirea ce-l caracterizează și favorit de noroc s-a înălțat în rangul cel mai înalt și de aceea nu-și mai încape în pele și stă să batjocurească toată lumea. Cu un cuvînt, escamatoria lui politică merge atît de departe, încît noi îi putem proroci înainte, că acest „*cărunt patriot*", pe care și Kossuth îl cunoscu și-l declară de perfid, și pentru aceea îl și ura fără de margini, va da încă mîna cu Kossuth și se va schimba în cel mai mare lingușitor al lui, ca din nou să capete cruce. Fi-va însă aceasta de aur sau de lemn, timpul va arăta.

E drept că acest bărbat șarlatan bisericesc și politic a făcut și cîteceva de care lingușitorii lui se miră; fiind însă că el orice face nu face din punct de mînecare moral, la care el se provoacă în toate vorbirile lui tocmai pentru aceea pentru că îi lipsește, ci numai încît este în joc ambițiunea egoistică a sa, nu ne închinăm faptelor lui, pentru că nu produc nici un bine pentru națiune sau pentru biserică. Istoria le va critica după cuviință, iar noi în privința aceasta îl ținem de un popă lacom, despre care zice Pallingerius Stellatus în *Zodiacus vitae*: seme(?) lucrum stupidus superos, sacraque negabit.

În fine, fie-ne iertat a pune încă o întrebare, și adică: oare ziarul *Națiunea română* cînd a dorit unirea bisericii române cu părintele mitropolit Ș[aguna] ca cap suprem al bisericii, a exprimat dorința românilor din România, sau a vrut numai să sondeze oare în cît ar afla o astfel de unire expresiune publică între români. Şi dacă *Naţiunea română*, care precum se vede a dejudecat cualităţile bărbatului sub care doreşte unirea bisericii române după razele purpurii ce le lapădă de departe spectrul străinilor asupra lui iar nicidecum după cualităţile lui cele adevărate, crede că această persoană ar fi în stare a duce în viaţa această dorinţă, apoi trebuie să-i spunem că s-a înşelat foarte. Ideea e sublimă, frumoasă şi demnă de o naţiune care păşeşte spre cultură, însă tocmai pentru aceea trebuie şi bine lămurită şi dezbătută, şi de nu s-a născut moartă, precum şi vom vedea, ar trebui suscitată."

Alături, în acelaşi ms. rom., există şi o copie a *Portretului* ..., adnotat de Bariţ: „1868. Memorialul lui dr. P. Vasici ceva modificat". Această „modificare" trădează intenţia de a publica totuşi *Portretul* ..., intenţie părăsită ulterior.

LXXXVII

Domnule şi fine ! Cluş, 6/4 (1)869

Iată, trămit continuarea articulului început [1], însă am făcut greşeală la descriere, fiind tare mult infestat. Ai bunătate şi grijeşte la tipărire, ca să vină după semne.

Îţi mulţămesc de cele împărtăşite. Bietul Munteanu [2]! Iată, acesta e sfîrşitul oamenilor ce primesc idei streine ca să le mărturisească de ale sale, cînd vrea să linguşească unuia şi altuia. Apoi viaţa lui încă era destul de aptă a-l aduce să nebunească. Dumnezeu să-i ierte!

Ilie a fost aicea[3]. A avut cel mai interesant discurs cu d-l comisariu, ce a ţinut 1 $^1/_2$ oră.

235 Vancea [4] încă trecu vineri / la locul destinaţiunei sale. Şi el şezu colo cam una oră bună. Aicea trecu incognito, însă Măcelariu îl gratulă, iară el, cînd s-a dat din careta lui Biasini [5], acela ieşea cu mai mulţi să meargă prin vizite, aşadar în frac. Vancea gîndea că-l aşteaptă pe dînsul şi începu: „Nu am meritat atîta consideraţiune". etc. Ilia, ca să nu-l confunde, luă lucrul de bani buni şi îl gratulă.

Sîmbătă veni de la minister că guvernul ca atare are să încete cu 30 aprilie [6], iară comisariatul să înceapă funcţiunea în 1⁰ — mai, că statul personale s-a aprobat şi că curînd vor urma denumirile (cam pe sîmbătă se aşteaptă şi acestea).

Aşijderea, ne dizolvăm. Pál Sándor [7] e denumit de suprem director şcolastic peste tot Ardealul. D[omnul] Maior [8] a mers ieri la Sibiu să depună cenzura de advocat.

Eu nu-ţi voi mai putea trămite ceva pînă nu mă voi aşeza în Timişoara, unde am luat cuartir în Fabrik.

Vasici. / 235v

---

[1] Vezi nota 1 la scrisoarea LXXXIII.

[2] Gavril Munteanu.

[3] Ilie Măcelariu.

[4] Ioan Vancea, mitropolitul Blajului.

[5] Hanul Biasini din Cluj, care avea poştalioane proprii.

[6] Vezi nota 9 la scrisoarea LXXII.

[7] *Pál Sándor*, secretar gubernial. A fost numit în anul 1869 director şcolar suprem pentru Transilvania.

[8] Ioan Maior, fost consilier pentru şcolile greco-catolice din Transilvania.

LXXXVIII

Cluş [1], 16/4 (1)869

Domnule şi fine !

Astăzi se refereşte pensiunea mea, care veni în 13 ale acesteia. Sunt pensionat din 1⁰ april, cu 1680 f. şi aşa, mulţămind lui Dumnezeu că am scăpat cu faţă curată, plec în 20 aprile cătră Banat, unde după sărbători voi sosi. Cuartier mi s-a luat în suburbiul Fabrik.

Cauza pensiunei stă: „Dizolvarea consiliului şcolastic". Pe Maior [2], care acuma se află în Sibiu la cenzură, l-a mai lăsat, adecă nu a venit / 236 nimica pentru dînsul.

Te rog ca de acum înainte să-mi trămiţi *Transilvania* în Timişoara. Pentru guvern încă nu a venit nimica.

D[omnul] Măcelariu [3] se întoarse aseară de la Gherla şi astăzi, căutîndu-l, mi se spuse că a plecat cu carul iute.

Uitasăm să-ţi scriu mai dăunăzi că articulul din *Românul* [4] [în] care se scrie despre Mercurea şi adnectarea Principatelor s-a tradus ungureşte ex offo. Autorul lui se crede a fi Roman! [5]

Binevoieşte a da d-lui Mureşanu [6] alăturata hîrtie [7] şi fă bine ca să o publice cît se poate mai degrabă.

Rămîn al d-tale amic,

Vasici.

Mă rog să spui d-lui protopop Rot [8], care se află acolo în estricsiune, că vom petrece în Zam pînă în 8 n. / 236v

---

[1] Aceasta este ultima scrisoare expediată de Vasici din Transilvania lui G. Bariţ.

[2] Vezi scrisoarea LXXXVII, n. 8.

[3] Ilie Măcelariu.

[4] Vezi *Corespondenţa particulară a „Românului". Pesta, 31 martie n. 1869*, semnată *X.*, în *Românul*, XIII, 1869, din 1 aprilie p. 290—291. Autorul corespondenţei, Visarion Roman, informa opinia publică din România despre dizolvarea Comitetului Naţional Român, ales cu ocazia Conferinţei naţionale de la Miercurea din martie 1869 — conferinţă la care s-a creat Partidul Naţional Român — condamnînd această acţiune ca un „absolutism feroce". De asemenea sînt condamnate şi celelalte măsuri de persecutare a inteligenţei româneşti din Transilvania: supravegherea poliţienească a lui Ilie Măcelariu şi a altor membri ai Comitetului Naţional, arestarea a doi preoţi români din ţinutul Clujului. În aceeaşi corespondenţă răzbat zvonurile referitoare la o eventuală triplă alianţă franco-italiano-austriacă, care, realizată, ar avea drept consecinţă absorbirea totală a României „în oceanul austro-ungar". Vezi şi Bujor Surdu, *Corespondenţa dintre George Bariţ şi Visarion Roman (1867—1879)*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, tom. IX, 1966, p. 311—350.

[5] *Visarion Roman*, 1833—1885, profesor, publicist şi economist.

[6] Iacob Mureşanu, redactor al *Gazetei*.

[7] „Hîrtia" la care se referă Vasici este *Un rămas bun*, adio-ul său cu ocazia părăsirii Transilvaniei şi reîntoarcerii în oraşul natal Timişoara. A fost publicată în *Gazeta Transilvaniei*, XXXII, 1869, nr. 27 din 21/9 aprilie, de unde-l reproducem pentru frumuseţea lui:

„*Un rămas bun.*

După o petrecere de 33 ani în Transilvania ca director de carantină ces. reg. şi ca consilier ces. reg. de şcoale, cum şi inspector al şcoalelor greco-răsăritene din Transilvania, mă reîntorc în patria mea mai strînsă, respectiv la locul naşterii mele, Timișoara, de unde, chemat la diregătoria ce am purtat, ieșisem nainte cu 35 ani. La această despărțire de frumoasa Transilvanie, unde am petrecut multe zile voioase, dar și dureroase, nu pot a nu aduce mulțămita mea cea mai călduroasă la toți aceia care m-au sprijinit în cariera diregătoriei mele și anume: dd. inspectori districtuali de școale, eforiilor și reprezentanților școlari, dd. directori și profesori gimnaziali, dd. directori ai școalelor normale și elementare și învățătorilor școalelor populare, juzilor cercuali și comunali, inspectorilor mireni și tuturor amicilor și cunoscuților, zicîndu-le un *rămas* bun și rugîndu-i ca să-mi păstreze în inima lor un semn de suvenire.

Cluj, 16/4 aprilie 1869
Dr. Pavel Vasici".

---

[8] *Roth*, protopopul evanghelic al Sibiului.

LXXXIX

Temișoara, 5/7 (1)869

Domnule și fine!

Mă aflu de la 8 mai în Temișoara, și că nu ți-am scris acuma, cauza a fost că vream să-ți mai trămit cîte ceva pentru foaie și, nefiind în ordine bună cu cuartirul [1], fui mult împedecat.

Acuma îți trămit o epistolă [2], și curînd va urma tractatul despre învîrtoșirea pelei [3].

Eu te-am fost rugat ca *Transilvania* să mi se trămită la Timișoara și d-abia căpătai nr. 13 astăzi de-a dreptul. Celelalte mi-au venit tîrziu,
239 prin Cluș, iară nr. 9—11 nu l-am primit nicidecum, și / mă rog, dacă ți-ar fi prin putință să mi le trămiți, căci la Cluș nu sunt.

Din nr. 12, care d-abia l-am căpătat zilele trecute, văzui că a murit bătrînul d-tale. [4] Mi-a părut foarte rău. A trăit însă o viață frumoasă. Dumnezeu să-l ierte!

Aclud aci 1 f. prenumerațiune pe semestrul al doilea. Trebuiam să-l trămit la Sibiu [5], dară mi urît să mai scriu și acelora. Fii bun și îl primește d-ta.

Timișoara s-a înfrumusețat, dar totodată s-a făcut și Jerusalim. Jidanii au edificat o tîmplă adevărat măreață, și se poate numi Sionul
239v cel nou din care vor împărăți. Nainte / o cetate birocratico-militară, astăzi comerciale în sensul cel mai lat.

Dar românii!! Aceștia pot zice că se perd. Inteligința e sfîșiată în partide, nu au conducătoriu, nu au loc de adunare, nu au nici o viață sociale românească, nici măcar o societate de lectură, ca în alte orășele cu mult mai neînsemnate. Că astfel, n-am aflat nutremînt sufletesc în locul nașterii mele, vei afla lucru firesc. Dar durerea mea este și mai mare că văd un popor atît de vînjos cum se face pradă nebunielor prejudicioase. Scrufulele, domnul meu, artriteazele, dropicele, hecticele, tuberculozele
240 sunt lă / țite de minune. Și ce e cauza? Părinții stricați nu, decît creșterea în closter, la călugărițe, unde copilele plăpînde șed cîte 8—10 ore pe zi! Apoi ordinațiunile medicistice sunt înspăimîntătoare. La mine vin ca la C[hri]stos, însă toți vor să suflu și să fie mîntuiți, ce la astfeli de boale nu se poate nicidecum.

Am aflat pe un senator român cu numele Popa, smintit de minte și legat în pat de mîini și de picioare, apoi tractat cu opiu și chinină. I-am rînduit scaldă rece și turnare de apă peste cap, și am oprit toată medicina. După trei scalde nu a mai arătat manie și, cu încetul, și-a revenit iarăși în ori și e cu mintea întreagă. Acuma călătorește pe la Oradia Mare.

Apropo, ce mai face d-l Munteanu [6], că eu nu mai știu nimic din Transilvania. Aicea nu ține nime nici o gazetă de acolo.

Așa e cu Timișoara mea! Mă doare inima, deși țăranilor, oricum, le merge bine și sunt fuduli.

Aștept pe d-l Măcelariu [7].

Fii sănătos cu toți ai d-tale, și sunt al d-tale amic,

Vasici [8]./ 240v

---

[1] În cele din urmă, P. Vasici s-a stabilit în cartierul Maiere (mai tîrziu Elisabetin), în casa din strada Trei Coroane, nr. 83.

[2] Vezi epistola-articol a lui Vasici, *Domnule secretar!*, în *Transilvania*, II, 1869, nr. 15, p. 172—176, epistolă în care autorul susține „necesitatea introducerii studiului fiziologiei în școalele populare".

[3] *Despre medicină cu privire la români* IV. *Învîrtoșirea pelei*, în *Transilvania*, III, 1870, nr. 6, p. 65—68; nr. 7, p. 82—85 și nr. 9, p. 101—104.

[4] *Transilvania*, II, 1869, nr. 12, p. 14. Ioan Pop-Bariț, paroh în Petridul de Mijloc (azi Petreștii de Mijloc, jud. Cluj), s-a stins din viață la 31 mai 1869, în vîrstă de 84 de ani. A fost membru al Astrei.

[5] Se referă la Comitetul Asociațiunii, cu sediul în Sibiu, la care se făceau abonamentele la revista *Transilvania*.

[6] Gavril Munteanu. Era grav bolnav. Va înceta din viață în același an. Vezi nota 6 la scrisoarea XCII.

[7] Ilie Măcelariu a și venit la Timișoara. Vezi impresionanta lui scrisoare către G. Bariț, datată Viena 15 I 1869, referitoare la situația jalnică în care se afla Vasici în anul 1869, la B.A.R., ms. rom. 997, f. 72r—75v.

[8] Nota lui Bariț: „Răsp. 20 iul."

XC

Timișoara, 10/8 (1)869

Domnule și fine!

Am vorbit cu bibliopola Ernest Steger [1] și mi-a zis că el primește 20 exemplare din *Lexicon* [2], cu 25%. Eu însă cuget că acele 20 exemplare le-aș putea și eu vinde, fără 25%. Așa, îți stă învoie sau să trămiți mie, sau lui Steger.

Am cetit faimosul / articul din *Telegraful român* [3], și m-am indignat. 241
D[omnul] Cristea [4] e prea înțelept. Articulul ce ieși mai tîrziu în *Românul* [5] îi spuse adevărul.

Noi am avut aicea căldură tropicală vreo 2 săptămîni. Acum s-a mai răcorit, după o ploaie bună.

D[omnul] Măcelariu cu V[isarion] Roman au fost aicea. Am mers și eu cu dînșii în Lugoș și ne-am petrecut bine. Însă pretutindenea am observat că nu e înțelegere între români. Unii / sunt îngîmfați că au 241v
bani (Iova) [6], alții că sunt domni mari (Faur) [7], alții că sunt prea mari români, și nime ca ei.

Între familia Mocioniană s-a vîrît, spre daună mare, oareșcari neînțelegeri, cauzate, precum se zice, de B[abeș] [8] care, după cum mi se spune, vrea să joace rola celui din Sibiu [9], in parvo [10]: „Tot de la mine, nimic fără de mine!“ Nu știu cît e adevărat, însă o astfel de ambițiune
242 deșartă a fost / și va fi totdeauna stricăcioasă.

Mi s-a îmbiat inspectoratul de școale în comitatul Torontal, dar eu am refuzat, temîndu-mă să nu devin instrument unora și altora, căci văd din denumiri că nu e scopul promovarea școalelor ci altăceva. Plata ce am avut-o: 400 f. cuartier, 200 f. spese de cancelarie ca și 500 f. bani de drum, suma 3000 f. și consiliariu regesc. Dar am spus amicului care m-a consiliat să primesc că voi să rămîn ce sunt acuma.

Fii sănătos cu toți ai d-tale.

Al d-tale amic sincer,

242v *dr. Vasici* [11]./

---

[1] Ernst Steger, tipograf și librar timișorean.

[2] „Lexiconul“ este lucrarea lui George Bariț, *Dicționariu ungur-românesc. Magyar-román szótár*, Brașov, 1869. Se pare că s-a realizat un aranjament, deoarece o notă din revista *Transilvania* ne informează, că *Dicționarul unguresc-românesc* „se află depus spre vînzare la librăriile din Brașov, Sibiu, Cluj, Lugoj, Timișoara...“ (II, 1869, nr. 23, p. 286).

[3] În *Corespondența particulară a „Românului.“ Pesta, 1 iunie 1869*, semnată *X*, adică de Visarion Roman, și publicată în *Românul*, XIII, 1869, nr. din 11 iunie, p. 398. Trecîndu-se în revistă presa românească din Austro-Ungaria, se aprecia că *Telegraful român* „este organul mitropolitului Șaguna din Sibiu, redactorul un simplu figurant dintre clericii preasînției sale, care scrie dictando.“ [...] Autorul corespondenței mai afirma, între altele, că: „După *Concordia*, această foaie [*Telegraful român* — n.ns.] este cea mai puțin considerată și citită foaie românească în Austro-Ungaria“. Replica nu a întîrziat. Ea poartă titlul *Răspuns la atacurile corespondentului] ce se zice „de la Pesta“ a Românului din București* și este semnată de redactorul *Telegrafului român*, Nicolae Cristea, în *Telegraful român*, XVII, 1869, nr. 48, p. 199—200. Nicolae Cristea crede că autorul corespondențelor pestane din ziarul *Românul* ar fi George Bariț. Referindu-se la periodicul sibian, el afirma că „programa este a apăra interesele naționale de pe teren legal, care e totdeauna cel mai firesc și mai corespunzător împrejurărilor sociale și politice în care trăim, și aceasta a urmat jurnalul cu perseverență totdeauna...“ Cristea îl preamărește pe A. Șaguna. Această polemică se înscrie în conflictul care s-a desfășurat pe un plan mai larg și care opunea principalele curente politice din sînul mișcării naționale românești: pasiviștii — reprezentați de G. Bariț, I. Rațiu, Visarion Roman — și activiștii, grupați în jurul mitropolitului A. Șaguna și al ziarului *Telegraful român* din Sibiu. Acest conflict a grăbit procesul, tot mai pronunțat, de preluare a conducerii mișcării politico-naționale a românilor transilvăneni în mîinile burgheziei laice. Începutul este hotărîrea Conferinței Naționale de la Miercurea, din 7 martie 1869, care proclamă pasivitatea politică, în esență nerecunoașterea încorporării Transilvaniei la Ungaria. Vezi și Bujor Surdu, *Conferința Națională de la Miercurea (1869)*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, tom. VIII, 1965, p. 173—211.

[4] *Nicolae Cristea*, 1834—1902, protopop, redactor al *Telegrafului român* în anii 1865—1883, profesor. A înființat Reuniunea sodalilor români din Sibiu în anul 1867. Membru în Comitetul Național, condamnat în Procesul *Memorandului*. Scrieri: *Despre sentimente*, Sibiu, 1871; *La țintă*, 1895; *Din trecut pentru viitor*, 1899.

[5] Același corespondent X (Visarion Roman) a atacat din nou *Telegraful român* în corespondența datată „*Pesta, 4 iulie 1869*“, publicată în *Românul*, XIII, 1869, nr. din 5 iulie, p. 174—175. El afirma că misiunea organului sibian era „a nutri discordie între românii din Transilvania, prin provocarea de certe și lupte politice între frați“. Totodată ia apărarea lui George Bariț, socotit de N. Cristea autor al corespondenței din *Românul* nr. din 11 iunie și în general al corespondențelor pestane. Atacurile la adresa *Telegrafului român* se adresau în primul rînd politicii „activiste“ promovate de Andrei Șaguna.

[6] *Iova Popovici*, negustor bănățean, s-a remarcat în cadrul mișcării revoluționare bănățene din 1848—1849 (vezi I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 43, 193, 217 și passim).

[7] *Ioan Faur*, protojude districtual în Lugoj, fruntaș al intelectualității române din localitate.

[8] Vincențiu Babeș, fruntaș politic bănățean, om de credință al mocioneștilor. Vezi nota 10 la scrisoarea LXI.

[9] Andrei Șaguna.

[10] In parvo = în mic.

[11] Nota lui Bariț: „Răsp. 26 aug. I-am mai scris și în 11 oct. despre articolul trimis per Vis[arion] Roman“.

XCI

Timișoara, 28 octombre (1)869

Domnule și fine!

De zece ori am luat condeiul ca să-ți răspund la ambele scrisorele, și de zece ori l-am depus, fiind infestat de pacienți și de alte treburi familiale presanți.

Lexicoanele [1] le-am primit în ordine bună, franco, și deloc le-am depus în trei locuri, adecă la mine, la profesorul de limba românească Crăciunescu [2] și la Bocea care, cum știi, are gură bună. Dar durere, că pînă astăzi nu s-a vîndut nici unul, cu toate că mulți au întrebat de ele și știu unde se află. Era vorba ca pînă mai tîrziu, cînd vor veni oamenii la bani.

În *Temesvarer Zeitung* [3] nu am publicat nimica, căci / anunțul 243
însemnat în epistolă nu mi-a venit. Dar eu cuget că nu e nici de lipsă, că noi strigăm destul.

Telegraful nu-l citesc, că pe aicea nu se prea află. *Albina*, *Românul*, *Traian* [4], *Gura satului* sunt gazetele românești ce le citim noi. Dar din corespondințele din *Românul* am putut înțelege și vedea cîte unele. Durere că sunt așa.

Cu inspectoratul încă nu s-a hotărît, dar eu nu m-am înșelat cînd am zis că sunt dătoriu să servesc dacă cere regimul, și pot să servesc încă, însă cer ca să nu fiu instrument orb al regimului, că spre aceasta nu am aplecare ... [5]

Am intrat și eu în comisiunea școlastică cetățeană de aicea, unde am să văd și să învăț multe. Am mai intrat — cu rugare și iarăși rugare! — în sinodul parochiale, ales fiind de președinte al comitetului, după *Statutul organic* [6] sancționat de Maiestatea Sa cesaro și apostolico-regească! Doamne, nu mă lăsa! / Să vezi popii cum se sufulcă și cum 243v
uită de acest statut, atît de măreț înaintea ochilor lor. Apoi să vezi cum le trîntesc eu §§ și cum îi admonez la rînd! Avem popor — vai popor!— oi de zahana. Statut prin care se face tot aceea, altfeli.

Cîtu-i pentru cele două memorande ce le ceri de la mine, mă voi sili în decursul iernii acesteia a le isprăvi, și apoi ți le voi trămite.

țăranului român, nu va fi bine să-l sfătuim a nu mînca carne. De aceea articolul amintit va fi foarte acomodat pentru *Transilvania* care are oricum un public mai inteligent, decît pentru *Amicul poporului*, destinat pentru clasa cea mai de jos a poporului nostru. Veți avea așadară bunătatea a-l întrebuința, după cum veți afla cu cale. Eu voi scrie d-lui Vasici că articolul mi-a sosit prea tîrziu și de aceea am urmat cum mi-a scris. Altceva rugasem eu pe d-l V[asici] a-mi scrie". V. Netea, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Barit și Iosif Hodoș*, Sibiu, 1942, p. 39—41. La 8 octombrie 1869 G. Bariț îl informa din Brașov pe Visarion Roman că a primit manuscrisul lui Vasici, pe care îl va folosi. Vezi Bujor Surdu, *Corespondența dintre George Bariț și Visarion Roman*, p. 328.

[9] Vezi nota 3 la scrisoarea LXXXIX. Băile cu aburi din Brașov au fost înființate în anul 1855 „spre lauda românilor celor ce l-au înființat și spre mare folos al omenirei" (*Transilvania*, III, 1870, p. 102).

[10] Vincențiu Babeș.

[11] Baronul Ötvös Jozsef, ministrul cultelor și instrucțiunii publice.

[12] Poreclă dată aromânilor, de la pronunția *-țe, -ți* < *-ce, -ci*.

[13] Isabela Vasici.

[14] Ighiu, comună în județul Alba.

[15] Andrei Șaguna.

[16] Cunța, sat aparținător de comuna Spring, din județul Alba.

[17] Miercurea Sibiului, în județul Sibiu.

[18] Ioan Mețianu.

[19] Iacob Mureșanu.

[20] Nota lui Bariț: „Venită în 31 oct. Răsp. 26 dec."

XCII

Timișoara, 11/1 (1)870

Domnule și fine !

Iată, îți trămit promisa dizertățiune despre învîrtoșirea pelei și băile de abur [1] etc. și 2 f. prețul *Transilvaniei*.

D[omnului] Gyürki [2] am dat un *Lesicon* [3] și altul am trămis prin d-l protopop Drăghiciu [4] bibliotecei clericilor în Arad, după primitul aviso de la d-ta. 10 exemplare am dat librariului, iară celelalte le-am ținut, căci s-au prenumerat vreo cîțiva, dar neavînd bani, nu au luat
247 cărțile, ci m-au ru /gat să le păstrez.

Eu lucru acuma la o carte școlarie, *Cunoștințe anatomice și fiziologice despre corpul omenesc* [5], dar totuși îți voi trămite și d-tale, cînd și cînd, cîte ceva din cele ce am început. Aceste cunoștințe ne sunt foarte de lipsă, mai că aș cuteza a zice că nu numai la școlari, ci și la crescuți, cari sunt foarte rar versați în această știință.

De d-l Munteanu [6] m[i]-au părut rău. El, sărmanul, rătăcisă tare în anii din urmă și se închina tare la idoli. Cauza morții lui îmi pare că a fost tot aceea ce a mistuit și pe bietul Andrei [7].

E adevărat că țaranii noștri din Banat sunt bănoși, dar nu știu cum
247v întrebuințează banii / căci, precum ți-am fost mai scris, nu văd de la depărtarea mea de aicea nici un progres, ci regres. Preoțimea e proastă, rar ceva mai de doamne ajută, poporul dat spre lux. Și eu aș vedea oareșcare mîntuire în Asociațiunea noastră, dacă am putea trece fruntariile cu ea, cum trecurăm anul, și am ținea aici, ori în Lugoș, ori Arad, Lipova cîte o adunare generale [8]. De s-ar putea face aceasta, apoi eu aș face, ca la adunarea din Năsăud, să vină o invitațiune dincoace. Te rog, dar, cugetă despre aceasta și îmi scrie.

Eu, mulțămită lui Dumnezeu, merg bine, sunt odihnit în suflet și corp și nu am să dau seamă nimărui de faptele mele, sau să mă tem că
nu voi mulțămi / pe ăla și ăla, și cu el lumea. 248

Iza s-a cununat în 3 9^{br} și a plecat deloc cătră Pesta. Acuma se află în Körtifája [9] și se plimbă pe la M[aros] Vásárhely [10].

Pe Fricke [11] l-am așezat aici, la magistrat, de administrator economic cetățenesc (Städlicher Economic-Verwalter) cu 1200 f. Acest post s-a creat de nou și, avînd el cualificațiunea cuvenită și atestate eminente, atît școlastice, despre absolvirea științelor economice mai înalte, cît și de la persoane private, despre cunoștințe practice în sfera aceasta, a venit în candidațiune și s-a ales în 16 9^{br} a.t. cu o maioritate eclatantă de 52 de voturi.

Nu m[i]-ai scris despre ce te-am fost întrebat: cartea în contra posturilor. [12]

Poftindu-vă toată fericirea, sănătatea și îndestularea la schimbarea anului, sunt cu toată stima al d-tale amic,

Vasici.

D[omnului] protopop Mețianu [13] te rog să-i spuni sănătate [14]. / 248v

---

[1] Vezi nota 3 la scrisoarea LXXXIX.

[2] *Gyurky Pál*, comite suprem de Caraș, a avut un oarecare rol în revoluția maghiară de la 1848—1849 în Banat. Vezi referiri la el în I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, p. 79—80, 124, 179, 181.

[3] Vezi nota 2 la scrisoarea XC.

[4] *Meletie Drăghici*, 1814—1891, avocat, mai tîrziu protopop al Timișoarei. Lucrări: *Care sunt literele române?*, Timișoara, 1855; *Istoria Ungariei*, 1871; *Extras scurt din Istoria naturală și știința naturii*, Timișoara, 1871; *Descrierea Banatului de Griselini*, 1881 și altele.

[5] Vasici nu a publicat o carte cu un asemenea titlu.

[6] Vasici se referă la moartea lui Gavril Munteanu, directorul Gimnaziului românesc din Brașov, survenită în 17/29 decembrie 1869. Vezi necrologul în *Transilvania*, III, 1870, nr. 2, p. 24.

[7] Andrei Mureșanu. Adică apoplexia.

[8] Dorința lui Vasici de a se organiza o adunare generală a „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român" în Banat nu s-a putut realiza în timpul vieții sale. Deși la adunarea generală a Asociațiunii de la Deva din anul 1874 s-a hotărît ținerea adunării pentru anul 1875 la Lugoj, pentru a nu periclita existența instituției, s-a schimbat această hotărîre. Cea dintîi adunare generală a Asociațiunii în Banat a avut loc abia peste două decenii, în anul 1896, la Lugoj. Vezi Ioan Lupaș, *Înființarea Asociațiunii și conducătorii ei*, în *Transilvania*, XLIV, 1911, nr. 4 (jubiliar), p. 346—347.

[9] Kurtifaja: Periș, sat aparținînd comunei Gornești din județul Mureș.

[10] Tîrgu-Mureș.

[11] Probabil H. Fricke, mai tîrziu soțul Aureliei Vasici.

[12] Vezi scrisoarea XCI.

[13] Ioan Mețianu.

[14] Nota lui Bariț: „Venită în 14 ian. Răsp. 13 febr."

Cu d-l Roman [7]: eu i-am fost scris că dacă nu ar putea folosi disertațiunea [8] aceea, fiind prea tîrziu (cu toate că eu i-am trămis-o către finea lui august, precum a dorit), să ți-o trămită d-tale, căci m[i]-ar părea rău să nu se tipărească. Omul acela, mînjit de balele lingușitoarie, se pune pe cal și de acolo vre să învețe toată lumea. Firește că un om cu așa puțină pregătire nu e în stare să judece despre mîncarea omului; 244 lui / e destul să mînce și să bea pînă se satură, fără să cugete mai departe, la urmări. Limba lui, de cînd s-a făcut bolgher, și, ca agent, călătorește prin multe cetăți și bea de la multe mese, s-a dedat la iritațiuni, la stimulii, fără să cugete că durerile la cruci, la șezut, sunt urmările acestora. Tocmai oamenii de munte sunt cei mai sănătoși, pentru că mănîncă mai puțină carne. Au nu tocmai acuma ni se descriu bucanii, de către cei insurgenți, ca oameni eroici, durători în ștropație și cari trăiesc foarte simplu, din vegetabili? Eu am scris, și care va vrea să urmeze, va urma; care nu, va face cum ști el, și se va mîntui. Eu am început să învăț poporul în direcțiunea igienistică, și dacă se va afla numai unul care să mă asculte, așa precum ascult și eu pre alții, îmi va fi destul, și te rog dară să-l tipărești, însă să lași afară introitul.

Am mai scris o disertațiune, cam mărișoară, despre întărirea pelei, 244v și aci vin / la descrierea băilor de abur etc., arătînd modul de întrebuințare a lor, efectul lor, lucrarea lor peste tot, apoi am atins și despre cele ale Brașovului [9]. Cuget că vei fi mulțămit și aș dori să se propagheze ideea aceasta cît s-ar putea, poate și prin broșure. Ți le voi trămite cu încetul, că dintr-o dată ar fi prea mare scrisoarea, că sunt 8 coale.

Voi deveni mai tîrziu și la post, din punct de vedere igienistic, însă aș dori a citi cartea ce ieșise înainte cu mulți ani, pare-mi-se cînd învățam eu la Pesta, cam la an. 1827, în contra posturilor. Nu cumva o ai?

În privința Academiei Române îmi spuse ceva și d-l Babeș [10], trecînd pe aicea, dar drept îți spun, mi-a vorbit atîta încît eu din multe, multe vorbe nu am putut culege nimic ce aș fi dorit. Dar atîta am observat, că mie îmi vine lucru paradox a recunoaște *Gramatica* d-lui Cipariu de 245 cea mai bună, a o premia, apoi a întocmi iarăși / altă ortografie. Ba îți spun drept că cînd văd în *Românul* schimonosită ortografia corespondintelui ordinariu din Pesta, cu *dille*, *cella* etc., mă ia greața. Destul că și aici trebuie să urmeze o dezbinare.

D[omnul] Măcelariu îmi scrie despre primirea etc. a ministrului Oetvös [11] în Sibiu. [Un cuvînt ilizibil, un nume propriu, probabil o poreclă, sub care se ascunde Șaguna]: „Un Oetvös să mă învețe pe mine". Și Doamne, cum îl mai învăță? Se va fi mirat acela de institutele lui, de tipografia lui, de elevii lui, de profesorii lui, de palatul lui, masa lui, bucatele lui și limba lui cea magiară în care ținu toastul, cetindu-l după hîrtie. Bravo, preasînțitul mitropolit al românilor din Ungaria și Transilvania! Așa e bine! Tu zici în sinod ca să nu esagerăm cu limba, apoi primești pre cea românească pentru corespondințele oficioase în / octom- 245v bre 1868, și scrii în decembrie — tot 1868 — tot ungurește d[omnului] ministru, ca să te priceapă și să-ți asemneze bani din fondul monturului, pentru un nătărău de învățătoriu din Țințari [12], care l-ai pus tu, după

statutul organic. O, ce satiră! Dar destul despre acestea. Să venim la ale noastre.

Îți fac cunoscut că mercuri, în 3 ale lui 9bre vom celebra cununia fiicei mele Iza [13] cu un tînăr-tînăr, d-abia de 22 ani, anume Kiss Bálint din Transilvania, fiul fostului prefect în M[aros] Igen [14], pe care l-au omorît românii în revoluțiune. Are vreo cîteva posesiuni, este singur la mumă-sa și mi să pare bun și înțelept. Vorbește bine și scrie românește. D[omnul] Măcelariu mi l-a lăudat și, cum aud, însuși Barba Mare [15]. Și astfeli, de o parte mă bucur, iară de / alta sunt supărat că mă despărțesc 246 de ea. Aceasta poate că mă va face să trec iarăși în Transilvania, cu atît mai mult cu cît el are cea mai bună posesiune în Conța [16], lîngă Mercurea [17]. De altă parte, clima de aici îmi priește foarte bine, și mă aflu cu mult mai bine decît în Cluș. Poate că și clima odihnii inimei, curățită de duhoarea ce abura din Sibiu.

Iartă-mă că-ți iau atîta timp cu cetirea epistolei, dar simț o trebuință a-m[i] mai vărsa inima.

Ce face d-l protopop Mețianu? [18] Mă rog să-l saluți din partea mea.

Rămîn cu distinsă stimă, al d-tale devotat amic,

dr. Vasici.

Dar fratele Iacob [19] cum o mai duce? Primit-au iarăși postul de director-profesor? [20] / 246v

---

[1] *Dicționarul român-maghiar* al lui G. Bariț.

[2] *Gheorghe Crăciunescu*, profesor de limba română la Gimnaziul din Timișoara.

[3] *Temesvarer Zeitung*, publicație în limba germană, a apărut la Timișoara.

[4] *Traian*, „ziar politic, literar, științific și industrial", a apărut în anii 1869—1870 la București, sub conducerea unui comitet redacțional format din Bogdan P. Hasdeu, C. Misail și M. Pompiliu.

[5] Vezi și Schäffer Károly, Troszt István, Gokler Antal, *Temesvár szab. kir. város közsegi elemi népiskolainak törtenete*, Temesvár, 1896, p. 72; *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 78, p. 317.

[6] *Statutul organic*, legea fundamentală de organizare a bisericii române ortodoxe din Transilvania, adoptat în anul 1868 de Congresul Național bisericesc și sancționat în anul următor de împăratul Francisc Josif I.

[7] *Visarion Roman.*

[8] Vasici se referă la studiul *Care nutremînt este pentru om mai priincios, cel de carne, sau cel de vegetabile?* publicat în *Transilvania*, III, 1870, nr. 1, p. 1—4; nr. 2, p. 17—20. Vasici a fost un adept și întemeietorul vegetarianismului științific la noi. Vezi Emil Pop, *Legăturile doctorului Pavel Vasici cu botanica*, în *Contribuții botanice, Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj*, 1960, p. 5.

Vasici trimisese studiul său lui Visarion Roman, care însă a refuzat să-l publice. Cităm din scrisoarea acestuia către G. Bariț, datată Brașov 7 octombrie 1869: „D-l Vasici îmi trimite mie articolul pentru calendar, și-mi spune că dacă va fi prea întîrziat cu el, să-l predau d-voastră pentru foaia *Transilvania.* Deși articolul a sosit la timp, eu nu țin de consult a-l tipări în calendar, pentru că sfatul și învățăturile ce el conține se potrivesc mai curînd pentru poporul englez decît pentru cel românesc, care cu posturile lui cele multe și pe lîngă modul lui de viețuire față cu lucrul cel mult ar avea trebuință de **a** viețui mai bine și anume de a mînca mai multă carne. D-l Vasici poate să aibă drept, însă eu cred că aserțiunile sale nu se pot pune de regulă generală și sunt de părere că modul de viețuire, prin urmare și nutremîntul fiecărui, are a se orienta după ocupațiunea individului. Nutremîntul recomandat de d-l Vasici e bun pentru oameni care duc o viață sedentară, însă țăranului care lucră din crăpatul zilei pînă seara în arșița soarelui, și mai de aproape

XCIII

Timişoara, 19/3 (1)870

Domnule şi fine!

Te vei mira că nu ţi-am scris atîta timp, dar parcă nu a fost lucru curat: de cîte ori am luat condeiul să-ţi scriu, totdeauna am fost conturbat şi chemat la paţienţi. Să nu cugeţi însă că ştropaţia [1] aceasta îmi aduce ceva în cuhnă [2], nimic. De la cei săraci, de cari sunt mai mulţi, ce să iau? Cei mai avuţi sunt amici, apoi unii uită, alţii n-au acuma, pînă mai tîrziu etc., etc. Pentru mine însă este totuşi un cîştig, căci aceea ce am citit pînă acuma am pus şi în praxă, cu mult succes.

249 Librariul nostru este Ernest / Steger [3]. El e aicea ce e Filtsch în Sibiu. Eu am vîndut numai unul. [4]

Articulul din *Traian* [5], care se vede că a repausat, m-a indignat. Ce vreu flecarii noştri? Doară noi acuma să ne rădicăm şi să zberăm pe strate [recte: strade, n.ns.] ca să se cunoască că suntem români? Dar el de ce nu-şi pune capul cel prea înţelept şi poetic?

M-au indignat, mai departe, purtarea lui Vlad [6] faţă cu Babeş, apoi iarăşi, purtarea lui Poruţiu [7] faţă cu Babeş. Dar apoi Heliade Rădulescu şi-a făcut de cap. Academie literarie românească, şi în ea să auzi astfeli de cuvinte!!! [8]

Bietul Munteanu [9] căzu victimă unei imaginaţiuni necoapte.

Cum se împacă acuma profesorii, care e mai mare, care mai mic? [10]

249ᵛ Apropos: este Vladerian [11] în Braşov, şi este aplicat ca profesor / de desemn, căci prietenul Popescu [12], amicul şi tovarăşul lui, i-a scris de mai multe ori şi nu i-a răspuns?

Cartea despre posturi o am căpătat. Îţi mulţămesc dară, şi nu o mai căuta [13].

Oare nu a fost prea timpuriu să aminteşti că eu lucru la o carte medicească? Se vede că ţi-a dat ansă cursul de antropologie a d-lui profesor din Iaşi [14]. Însă acesta nu mă alterează întru nimica, căci el, cum se vede, lucră o antropologie pentru elevii ce învaţă medicina, pe cînd cunoştinţele mele vor avea a fi destinate pentru şcolile popularie, elementarie şi mai înalte, precum şi pentru prepara[n]zi.

Despre cele ce mi-ai fost împărtăşit în privinţa hîrtielor apucate 250 de poliţie în Orăştie, îmi scrisese ce/va şi d-l Măcelariu. Oare ce au mai făcut cei de la putere, îi tîlniră pre cei compromişi pe la M[aros]Vásárhely [15], precum da cu socoteala şi Măcelariu? Nu ştiu ce să mai zic despre toate acestea. Se vede că oamenii noştri nu ştiu păzi secretele, sau că dinadins nu le păzesc.

Eu, ce e drept, puţin ştiu ce se întîmplă în Transilvania, pentru că aicea nu avem nici o gazetă românească politică de acolo. Casina ce era să se înfiinţeze a adormit. [16]

S-au ţinut aicea două baluri româneşti. Nu zic să nu intre cojocul, dar aş dori să intre curat, şi nu cum vine de la vaci. Apoi venirea familiilor cu copiii, ce au cu toţii! Stă foarte rău, şi ne critică tare străinii. Serbii încă nu ştiu cum să-şi arate naţionalitatea. Pe lîngă muzica militară, le suflă unul în cimpoi, apoi să vezi colo!

Citesc cu plăcere articulii din Pesta din *Românul*. Singur acestea îmi plac, însă schimositurele ortografice mă dezgustă.

Rămîn cu toată stima al d-tale amic,

dr. Vasici [17]/ 250ᵛ

---

[1] Ştropaţie, alergătură, efort.

[2] Cuhnă, bucătărie, în sensul de cîştig material.

[3] Librar în Timişoara.

[4] Se referă la desfacerea, în Banat, a *Dicţionarului* ... lui Bariţ (vezi nota 2 la scris. XC).

[5] Vezi nota 4 la scrisoarea XCI.

[6] *Alois Vlad de Sălişte*, 1822—1888, avocat, om politic român; vicecomite din 1869 jude la Tabla regească din Budapesta. Deputat în Dieta Ungariei. Luptător pentru drepturile naţionale ale românilor transilvăneni. Scrieri: *Beszédei*, Pesta, 1861; *A román nép és ügye Védelmezve*, Lugoj, 1863; *Cuvîntări*, 1865; *Origina familiei Wlad*, 1865.

[7] *Samuil Poruţiu*, avocat, membru al Astrei.

[8] Aluzie la scandalul provocat în Academia Română cu ocazia demisiei lui Heliade Rădulescu din funcţia de preşedinte. Amănunte la Iosif Pervain şi Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian*, Cluj, 1972, vol. I, p. 223, n. 18. Heliade Rădulescu a demisionat din resentimente nejustificate, egoiste, faţă de colegii transilvăneni din Academie. De aceea el este aspru judecat de aceştia, în scrieri ca şi în corespondenţa particulară. Vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. I, Bucureşti, 1973, p. 198.

[9] Gavril Munteanu.

[10] Vasici se referă la profesorii Gimnaziului român ortodox din Braşov după moartea lui Gavril Munteanu, directorul şcolii.

[11] *George Vladerian*, profesor de desen. Vezi corespondenţa acestuia cu Bariţ la B.A.R., ms. rom. 1005, f. 296, 280, 314, 390.

[12] *Ioan Popescu*, profesor la Seminarul „andreian“ din Sibiu, pedagog de mari merite.

[13] Vezi scrisoarea XCI.

[14] Vezi *Transilvania*, III, 1870, nr. 5, p. 63: *Bibliografie*. Referindu-se la preocupările vechiului său prieten retras la Timişoara, Bariţ nota: „Dn. dr. Paul Vasici încă din anii juniei sale începuse a scrie, publica şi a recomanda poporului românesc cunoştinţe din cîmpul ştiinţelor naturali şi în specie din medicină. *Antropologia*, *Dietetica* sa, *Macrobiotica* tradusă după Hufeland, *Neputinţa*, în fine articulii d-sale, pe carii îi publicăm de doi ani încoace în această foaie, mărturisesc de convicţiunile şi despre devotamentul d-lui dr. Vasiciu în acestea ramuri ale cunoştinţelor omeneşti. D-sa însă nu se opreşte acilea, ci tocma aflăm că lucră la una carte populară, a cărei ieşire la lumină o vom preînştiinţa la timpul său“. Apoi Bariţ atrăgea atenţia asupra unui curs elementar de antropologie şi de medicină populară practică, tipărit în anul 1864 la Bucureşti de dr. Alex. Basero, profesor de medicină populară la Seminarul Socola din Iaşi. Basereau

[15] Tîrgu-Mureş.

[16] De-abia în anul 1872 ia fiinţă în Timişoara, cartierul Fabric, o „casină“, iar în anul 1873 se creează în Timişoara Societatea cercului de lectură română. Pentru istoria acesteia vezi Nicolae Ilieşiu, *Istoricul „Reuniunii române de lectură“ din Timişoara*, 1925. Vezi şi V. Curticăpeanu, *Mişcarea culturală românească dentru Unirea din 1918*, Bucureşti, 1968, p. 29.

[17] Însemnarea lui Bariţ: „Lui Steger i-am mai scris 1 iuliu (1)870, alăturînd şi anunţiu de dicţionariu. Răsp. 25 iuniu n.“

XCIV

Timișoara, 14/7 (1)870

Domnule și fine!

Dacă nu ți-am putut deloc răspunde la scrisoarea din urmă, escuză-mă, cu ocupațiunile ce mi-au venit pe cap de cînd am onoare a fi asesor consistoriale onorariu și membru Senatului școlastic. Tot la 2 săptămîni călătoresc la Arad. Pînă acum am fost de 3 ori, și mai merg joia ce vine. Apoi dacă nu ni se va rebonifica drumul, voi fi silit să mă las, că pe barba popii nu ajung a mai lucra.

251 Postul acesta onorific îmi dă atîta de lucru / încît trebuie să neglig ale mele, și pentru aceea mă ierți că nu pot nici acuma satisface cererea d-tale. Dar cum mă voi întoarce de la Arad, apoi îți voi împlini cererea.

Cu Steger bibliopola[1] am vorbit, deloc atunci. Îmi spunea că-ți va scrie cît curînd, fiind și el foarte ocupat.

Cărțile nu trec[2]. Oamenii zic că pînă vor vinde grîul. Acuma se apropie și acest timp și, fiindcă bucatele s-au făcut atît de bune și destul de multe, pe lîngă aceasta au și preț, este bună speranță că vor veni la bani.

Ei, dară zic că venirea lui Millo[3] ar fi de dorit, dar numai cam pe finea lunei acesteia, sau cu începutul lui august. Poate că îl vom provoca să ne vină. / 251v

Eu am compus pentru popor, dar așa ca să se poată întrebuința și în școalele popularie, *Cathechismul antropologic-fiziologic*[4] și *Cathechismul sănătății*[5], mult de $2^{1}/_{2}$ coale tipărite unul, în care însă se află tot la ce se poate face atent un elev. Le-am dat la niște învățători să le citească și să-mi spună de vor afla vreo dificultate, apoi le voi da la tipariu și așa tipărite le voi așterne și marelui congres, în toamna viitoarie, spre primire în școale.

Tot această materie o am lucrată, pe larg, pentru preparanzi și alți
lectori, în astfeli de mod ca să se poată întrebuința și în școalele elemen-
tari mai înalte. Și pentru aceea, în cele ce vor fi menite pentru școală
252 vor rămînea afară funcțiunile sexuali / procoronide. Apoi voi tipări,
dacă voi avea bani, una broșurică, *Cercul vieții*[6], foarte interesantă,
că doară se va deștepta și în români mai mult zel pentru natură.

Cu articulul ți-am făcut de lucru, dar ce să fac? Eu însă cuget să nu te mai năcăjești cu el, ci să mi-l trămiți îndărăpt, ca să-l întrebuințez la altă ocaziune.

252v Poftindu-ți toată sănătatea, rămîn al d-tale amic și frate,

Vasici[7]./

---

[1] Vezi nota 16 la scrisoarea XCIV.

[2] *Dicționarul român-maghiar* al lui G. Bariț.

[3] În lunile mai-septembrie 1870 Matei Millo a întreprins un turneu în Transilvania, dînd spectacole în orașele Brașov, Sibiu, Cluj, Orăștie, Arad, Lugoj și Oravița. Vezi mai pe larg Ion Breazu, *Matei Millo în Transilvania și Banat (1870)*, în *Studii de literatură română și comparată*, p. 339—354

[4] Vezi Pavel Vasici, *Catechismul antropologic întocmit pentru poporul românesc și (școalele elementare)*, Timișoara, 1870.

[5] Vezi *Catechismul sănătății (Igiena dietetică)*, *întocmit pentru poporul românesc și școalele populare elementare*, Timișoara, 1870.

[6] *Cercul vieții* apare în revista *Higiena și școala*, IV, 1879, nr. 2, p. 30—32; nr. 3, p. 45—50; nr. 5, p. 75—78; nr. 6, p. 88—93; nr. 8, p. 117—121; nr. 10, p. 141—143. Lucrarea, inspirată probabil de cea a lui Moleschott *Der Kreislauf des Lebens*, reprezintă o interpretare materialistă a fiziologiei. Emil Pop, *Doctorul Pavel Vasici*, în *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.*, p. 345.

[7] Nota lui Bariț: „Venită 17 iuliu. Răsp.“.

XCV

Sibiu[1], 25/10 (1)870

Domnule și fine!

D-abia căpătai un pic de timp ca să-ți scriu vreo cîteva rînduri.

Ieri ți-am pus pe poștă *Catechismul antropologic* și *al sănătății*.
Cuget că-l vei fi primit, atît d-ta cît și redacțiunea *Gazetei Transilvaniei*.
Dacă ți se va vedea amăsurat, fă vreo recenziune, însă privește la eroarele
ce au întrat și pentru cari am făcut / cele de lipsă. Ele au întrat că am 253
trebuit să plec la Arad într-o comisiune și de acolo, ca să nu mai umblu
atîta, încoace, lăsînd pe altul în locul meu la corectură.

Pune că se află de vînzare aicea, în tipografia diecezană și acolo, la d-l protopop Petrariu[2], și unde mai cugeți d-ta[3].

Cugetam că aicea voi mai avea timp a mai convorbi cu d-ta, dar
m-am înșelat, că mergem cu poșta, fără ca să pot răsufla. / Și precum 253v
văd, ne vom dezolvi încă săptămîna aceasta și vom merge care încotro.

Te salut și sunt al d-tale amic,

Vasici[4]. / 254

---

[1] În octombrie 1870 Paul Vasici s-a întors la Sibiu pentru a participa, ca deputat mirean din cercul Timișoara, la Congresul național-bisericesc ortodox. Vezi *Protocolul congresului național-bisericesc român de religiunea greco-răsăriteană, conchiemat în Sibiu pe 1/13 octomvrie 1870*, Sibiu, 1870, p. 11.

[2] *Ioan Petraru*, protopopul ortodox al Brașovului.

[3] Vezi *Transilvania*, III, 1870, nr. 21, p. 264: *Bibliografie*. Informîndu-și cititorii de primirea celor două broșuri ale doctorului Vasici — *Catehismul antropologic* și *Catehismul sănătății* — redactorul revistei, G. Bariț, însemna: „Două cărticele acestea, de care la alte popoare mai fericite decît noi se publică și împart în sute de mii de exemplare. Însă ce fatalitate și cu acestea! După ce că noi încă nu am ajuns la unitate ortografică, apoi tipografii și corectorii lor pare că și-ar bate joc înadins mai de tot ce se publică în limba românească, încît am ajuns ca una carte sau ziar bine corese să devină adevărată raritate. Nici măcar cărți școlastice să nu fie corese cumsecade!“ O scurtă recenzie a celor două broșuri a apărut în *Gazeta Transilvaniei*, XXXIII, 1870, nr. 85: *Literariu*. Despre *Catehismul sănătății*, se afirma: „Opul acesta întocmit cu întrebări și răspunse pentru școale, foarte și cel mai de lipsă din toate obiectele de învățătură, pentru că cuprinde regulele și recerințele de a conserva și a feri viața de disordine și de periculul sănătății“. Referitor la *Catehismul antropologic*, se preciza că „tractează despre sistemele corpului omenesc și învață a cunoaște corpul și toată sistema lui în mod inteligent și cu înlesnire. Pentru mic și mare e acest catechism o mamă care învață pe prunci a ști vorbi despre sine și corpul său în acea vorbă care o cere conversațiunea specială mai cultă și mai inteligentă și care dă cunoștința de lipsă despre toate funcțiunile corpului și expresiunile vorbirei despre el...“ Semnatarul acestor rînduri socotea că „aceste catehisme merită a fi introduse în școalele române elementare, căci au substrat de a

deschide mintea și a suscita și îngrijirea de lungimea vieții, de aceea le și recomandăm tuturor docenților spre introducere în școale. Iar de la d-l auctor așteptăm ca să adauge în fine, la fiecare, explicarea terminilor cîtorva necunoscuți la oamenii neculți".

[4] Însemnarea lui Bariț: „1870, Sibiu 25 octobre. Dr. Paul Vasici. Primită 27. Răsp. 10 dec. Ernst Steger, Buchhändler in Temesvár".

XCVI

Temișoara, 24/12 X^{br} (1)870

Domnule și fine !

Întorcîndu-mă în 5 decembre din Arad și petrecînd pe drum în carul iute (?) numai 11 ore, mi-am atras un catar [1] astfeli de greu, încît fusei nevoit să țin arest în casă.

Astăzi ieșii să vorbesc cu Ernst Steger, care îmi spuse că de aceea
nu ți-a scris, pentru că a vîndut foarte puține cărți, că unul a cerut una
255 cu Nachnahme [2] în Deta [3] și i-a trămis-o îndărăpt. Atîta e tot./

Eu, cum știi, am ținut 10 exemplare din *Lesicon* [4], din care s-au vîndut 3 și 2 sunt prenumerate pe 1⁰ ianuariu și apoi, căpătînd și acești bani, ți-i voi trămite.

Ele se vor vinde, dar cam încet, că pe aicea fu tot ploaie, au înecat apele și oamenii nu pot face bani. Apoi, inteligința noastră vrea să-i duci cartea acasă și să ți-o plătească cînd îi va veni bine. Vai de om!

La noi ninge de trei zile de s-au închis toate drumurile. Nici trenul nu a venit astăzi.

M-am îngrozit de cele ce îmi scrii despre Brașov. Dar bine, pînă
cînd va să țină astfel de ură? Și cine sunt conducătorii astor feli
255v de / oameni? Nu mi-a spus nimic d-l Petric [5], dar nu mi se pare cu voie
bună.

Eu am fost la mitropolitul [6] și am vorbit mult cu dînsul între patru ochi. Mi-a spus multe, mi s-a plîns mult, dar de astfeli de lucruri nu a fost nici o amintire. Rău, dacă noi și acuma ne sfîșiem în această privință!

La noi sunt multe și grele lupte. Oamenii, dedați a face tot după placul său, nu se prea supun Statutului organic [7]. Ba unii dintre preoți și protopopi caută a-l despopulariza, unde numai pot. Apoi inteligința??!!

256 Sunt mult mîhnit pentru nenorocirea ce m-a lovit iarăși / în familie. E destul să-ți spun că, întorcîndu-mă de la Sibiu, am aflat pe Iza acasă, și am căpătat scrisoare de la ginere că e impotent și că vrea să se despărțească. A și dat la consistor în Arad procesul de despărțire [8]. Nu mi-ar face nici o supărare, numai să o văz despărțită. Iată tinerii noștri! Se vede că mumă-sa, pe care o defaimă toată lumea, i-a băgat gărgăuni în cap că va muri dacă se va împreuna, și de aici vine impotența. Am fost la Ceaclia [9] la ei, dar Iza nu mi-a spus nimica, numai a zis că bărbatul o neglige și nu-i mai niciodată acasă. I-am scris să vină, dar nu a venit.

Macrovioticele, cînd ar fi vreo ocaziune mai ieftină, ar fi bune aicea, dar cu poșta venea prea mult [10].

Poftindu-ți sărbători fericite, sunt cu tot respectul al d-tale stimător,

dr. Vasici. [11]/ 256v

---

[1] Catar, boală caracterizată prin inflamațiunea membranei mucoase a diferitelor organe.

[2] Ramburs.

[3] Deta, oraș în județul Timiș.

[4] Vezi nota 2 la scris. XC.

[5] *Ioan Petric.*

[6] Andrei Șaguna.

[7] Statutul șagunian cu privire la organizarea bisericii ortodoxe din Transilvania.

[8] Isabela Vasici a fost căsătorită cu Kiss Bela; s-a recăsătorit cu profesorul timișorean Szálkay Gyula.

[9] Cetea, sat în jud. Alba.

[10] Cu toate că G. Bariț i-a făcut o mare publicitate încă de la apariția ei, *Macrobiotica* nu s-a vîndut în întregime nici pînă în acest an (1870).

[11] Nota lui Bariț: „Răsp. 3 martiu".

XCVII

Timișoara, 27/2 (1)871

Domnule și fine!

Primind banii pentru 2 *Lexicoane* [1] de la domnii cari prenumeraseră mai demult, mai vînzînd ieri 3 și mai nainte unul, așadară cu
tot 6, și adecă 4 a 3 f. 30 cr. = 14 f. 80 și 2 a 3 f. 20 cr. = 6 f. 40 = 21 f.
20 cr., cari ți i-am asumat astăzi prin Postaweisung [2] la Brașov. Al
șaptelea, cu 3 f. 70 cr. l-am dat advocatului avizat de d-ta, de la
care ai primit / d-ta prețul. Așadară s-au vîndut 7, și adecă 5 bine 257
legate și 2 broșurate; mai sunt din aceste din urmă 3 la mine, care
cuget că încetul se vor vinde.

Am mai adaus 2 f. pentru *Transilvania* și mă rog să mi să trămită și numerii restanți, căci am primit numai unul, așteptînd ca să trămit odată banii.

Cărticele mele [3] nu trec. M-am băgat în dătorii și mă tem că nu
voi scoate banii. Nu merită românii a mai pune condeiul pentru dînșii.
Fie-m[i] viața plătită, și de voi mai citi undeva că n-avem aceea și aceea,
apoi voi ști răspunde. / 257v

De altele, o mai duc. Începurăm proces, divorțul și, încă ce e mai mult, ginerile însuși și-aduce înainte că pătimește de impotență, ce a preces cununiei, perpetua incurabili, și că din cauza aceasta matrimoniu nu e consumat.

Iarna aceasta pătimii pînă acuma de tusă și troană, neputîndu-mă căuta cumsecade, din lipsa cuartirului mai comod. Acuma s-a îndreptat timpul, la noi e primăvară frumoasă, iarba pe murii [4] cetății au început a înverzi și și eu am mai înviat.

Delegaţiunei Societăţei Academice Române din Bucureşti am mulţămit
prin adresa din 5 a lunei acesteia [1]. Îţi mărturisesc — poate că e
deşertăciune — că m-a surprins această denumire, căci eu n-am aşteptat
261 de acolo niciodată o astfeli de distincţiune, / la finea vieţii mele, şi aceasta
cu atît mai puţin, cu cît mă convinsei că Asociaţiunea bucovineană [2] mă
ignora cu totul. Poate că şi aci sunt deşert. Fie, dar după ce am văzut
pe unii şi alţii, poate că meritam şi eu a fi membru onorariu, şi cum
ştiură să mă afle cu sorţile de loterie ce jucară în toamna trecută, aşa
ar fi putut să mă afle şi de altă dată.

Eu, domnule şi fine, împlinii în 1° mai [1]872 66 de ani, şi mulţămesc
lui Dumnezeu că după două boale grele, de astă-vară şi cu finea
toamnei, sunt acuma deplin sănătos; însă contrariu de d-ta, cu înima;
deşi o perspectivă de bucurie mă făcea să sperez cele mai bune, totuşi
provedinţa decisă astfel. În ziua de Paşti îngroparăm pe fiica fetei mele
Aurelia, de 1 an şi una lună, şi joi după Dumineca Tomei pe fiul Rudolf,
261v de 4 ani şi una lună. Aşa, în 12 zile, două, rămî/ind părinţii seci şi nemîngăiaţi,
perzînd pînă acuma toţi copiii, patru la număr, iar mie mi s-a
rupt înima, că mult mi-a mîngîiat înima acel băieţel.

Apoi, mai una: în iarna trecută un telegrafist român cu plată de
1100 f., frumos, voinic şi cu cele mai frumoase însuşiri, se amoriză de
fiica mea cea mai mică [3] şi o peţi, otărînd cununia în august. Dar ce
să vezi: către primăvară începu omul a răguşi şi a slăbi, şi acuma zace
de oftică în ultimo stadio. Iată soartea: mă bucuram să-mi capăt un
ginere român, şi providenţa vru altfel. Însă totuşi trebuie să-i mulţămesc
că nu se întîmplă mai tîrziu.

Fiica mea Iza, despărţită de impotentul Kiss, se va mărita în luna
262 lui august după un / profesor de la şcoală reală de stat de aicea, cu
numele Szalkay [4], de religiune luterană, om plăcut şi cu cualităţi frumoase,
care îmbla mai de mult în casă şi s-a arătat bun. Dar mai pe
urmă Dumnezeu ştie cum va mai fi. Şi aşa, într-atîta mă aseamăn
d-tale, poftindu-ţi din adîncul înimei ca să ai cea mai vie bucurie de
toţi ai d-tale, căci după atîtea ostenele şi griji, barem atîta bucurie
să mai simţim în zilele de pre urmă.

Alătur aci o schiţă de biografia mea, aşa precum a ieşit în *Familia*
nr. 12 din anul 1871 [5], cu unele adausuri ce cugetam că ar mai fi de
lipsă. Eu trămisesem d-lui Vulcan [6], după mai multe rugări, o biografie
mai largă, împuternicindu-l să scoată ce va vrea din ea, şi el a
262v scos atîta, şi şi aceasta ceva neesact, ba / tocmai şi fals, unde zice că la
anul 1863 mi-am perdut oficiu.

E greu a scrie însuşi biografia ta, că nu ştii ce să puni şi ce să
laşi afară. Dacă va trebui ca pentru Societatea Academică să scriem
însuşi această biografie [7], apoi fireşte că trebuie altfeli scrise. Numai
atunci, te-aş ruga să-mi îndigitezi ce să las afară de aci.

Îţi mulţămesc din înimă de aducerea aminte, pentru că ştiu că
numai la propunerea şi îndemnul d-tale mi s-a făcut această onoare.

263 Aşa, ardeleanii vor să ţină în 15 iuniu adunare în Alba / Iulia [8], şi
aşa poate că epistola mea nu te va afla acasă. Fratele Măcelariu [9] şi
Raţiu [10] avură bunătate a mă invita şi pre mine ca membrul comitetului

permanent, şi cu mare dor aş veni, dar finanţele nu mă îngăduiesc. În
luna lui august făcui călătoria pînă la Sibiu, la şedinţele apelatoriali şi
la constituirea consistoriului metropolitan, fiind numai singur membru
la Senatul şcolastic din părţile bănăţene, adnexate la Eparhia Aradului,
şi cheltuii peste 70 f., cari trebuia să-i primesc îndărăpt, dar nici / acuma 263v
nu am primit nimica. Apoi mai multe astfeli de servicie gratuite m-au
cam deranjat. Şi aşa, vă poftesc cel mai bun succes. Dar timeo Danaos [11],
mă vei pricepe. Oameni ambiţioşi în capul trebilor.

La noi încă se sfărîmă partidele. Deákiştii [12] duc mare frică că nu
vor reuşi, şi aşa că se va ruina tot edificiul de pînă acuma.

Cînd văzui *Românul* cu margini negre şi zării numele lui Eliad [13],
m-a luat o obidoarie, aducîndu-mi aminte de multe. România se purtă
faţă de el cum putu mai frumos, şi cum i se cuvenea. Fie-i ţărîna uşoară!/ 264

Mai tîrziu văzui că şi contele Rosetti [14] trecu în lumea cea luminată,
şi aşa ne strecurăm toţi cu încetul.

Multe lupte văd şi în Braşov, dar fiindcă aicea nu are nime nici
Gazeta nici *Telegraful*, nu ştiu de ajuns ce e în lucru, căci din cele
ce se presară ici-colea prin *Albina* nu mă pot destul de bine orienta.

Dar şi sasii se puseră în picioare. Însă pare că nu li-aş putea crede.
Vom vedea ce deputat vor alege.

Primeşte, domnule şi fine, cu toţi ai d-tale, salutările noastre cele
mai cordiali; cu care am rămas al d-tale adict amic,

Vasici./ 264v

Temişoara, 13/6 (1)872

---

[1] În anul 1871, la propunerea lui G. Bariţ, susţinută de Al. Roman, Pavel Vasici a fost numit membru de onoare şi corespondent al Academiei Române. Vezi *Analele Societăţii Academice Române*, tom. IV, Bucureşti, 1872, p. 109 şi tom. V, p. 9—10. Peste cîţiva ani, în 1879, Paul Vasici este ales membru plin al Secţiei ştiinţifice a Academiei Române. Despre calităţile şi meritele sale au vorbit cu acel prilej P. S. Aurelian şi dr. Anastase Fătu, iar G. Bariţ i-a schiţat activitatea. Vezi *Analele Academiei Române*, ser. II, tom. II, Bucureşti, 1880, p. 199.

[2] Societatea pentru cultura şi literatura română din Bucovina, înfiinţată în anul 1865.

[3] Cornelia Vasici.

[4] Vezi nota 8 la scrisoarea XCVI.

[5] *Paul Vasici*, în *Familia*, VII, 1871, p. 133—135 (cu portret).

[6] *Iosif Vulcan.*

[7] Vasici a completat formularul tip al membrilor Academiei Române.

[8] Se referă la adunarea generală a Asociaţiunii, care şi-a desfăşurat lucrările în 5—6 august 1872 la Sebeş, şi nu la Alba Iulia.

[9] Ilie Măcelariu.

[10] Ioan Raţiu.

[11] „Timeo Danaos et dona ferentes“ = Mă tem de greci, chiar cînd aduc daruri. Alocuţiunea i se atribuie lui Laocoon care a încercat să-i convingă pe troieni să nu introducă în cetate calul de lemn lăsat de greci ca o pretinsă ofrandă religioasă (Virgiliu, *Eneida*, II, 49). Vezi I. Berg, *Dicţionar de cuvinte*, *expresii*, *citate celebre*, Bucureşti, 1968, p. 385.

[12] Adepţi ai partidului lui Deák Ferenc.

[13] Necrologul lui Ioan Heliade Rădulescu a apărut în *Românul*, XVI, 1872, 30 aprilie, p. 381.

[14] Necrologul lui Carol Rosetti a apărut în *Românul*, XVI, 1872, 20 mai, p. 441.

Era vorba că te va căuta v[ice]consulul francez de aicea, şi eu eram să-ţi scriu ca să nu vinzi nimica ci să cumperi; dar s-a lăsat, şi scopul
258 i-l văzurăm din provocările / tipărite.

Dacă ţi s-ar da ocaziune binevenită, dar nu scumpă, mi-ai putea trămite unele din *Macroviotice* [5], că aicea nu am şi cîteodată în un an se mai cer.

Nu putem deda oamenii la rînduială în privinţa bisericii. Epitropii, învăţaţi a manipula banii şi a mai păpa din ei, nu-i poţi aduce la rînd. Apoi preoţimea şi protopopii îi sprijinesc în astfel de apucături, pe sub mînă. Eu am multă gălceavă cu ei şi bucuros m-aş lăsa, dar nu pot să scap, că cei mai buni mă roagă să nu las biserica pradă lor.

Cu distinsă stimă rămîn al d-tale cel vechi amic,
258^v *dr. Vasici* [6]./

---

[1] *Dicţionarul român-maghiar* al lui G. Bariţ.

[2] Corect: Postanweisung = mandat poştal.

[3] Vasici se referă la cele două „catehisme". Vezi nota 3 la scrisoarea XCV.

[4] Muri = ziduri.

[5] Vezi nota 10 la scrisoarea XCVI.

[6] Însemnarea lui Bariţ: „Răsp. 3 martie. Lui Steger scris în 26 apr." În plus, următoarea socoteală: „Pînă în 3 mart. a vîndut d-sa.
5 ex. legate a 3 f. 70 = 18,50
2 ex. uşoare a 3,20 = 6,40
= f. 24,90
3 uşoare încă nevîndute".

XCVIII

Temişoara, 5 iuliu (1)871

Domnule şi fine!

Ne fiind acasă, nu-ţi putui deloc răspunde la scrisoarea din 29 iuniu.

Moartea lui Dorgo [1] m-a supărat tare. Ne-am despărţit în Cluş cu obidere unul de altul, el era bolnăvicios, şi eu încă. El întrebuinţa medicină cu apă. Unde a murit şi cînd a murit?

Eu îl aflai în Sibiu la 9 noiembrie 1850 şi furăm laolaltă pînă cam pe la 1854 cînd se făcu secretariu de locuţienţă, şi eu rămăsei ca mai nainte. Din secretariu, se făcu preşedinte la Tribunalul de desdăunări
259 în Bistriţa, unde petrecu mai / mulţi ani. Schimbîndu-se regimul, se făcu tot acolo provincial comisariu, şi ca acesta se pensionă, cu 700 f. Ideea naţionalităţii române, cum o avem noi, era la el o utopie, şi era român numai unde nu putea fi alta. Pedant în serviciu şi neplăcut. Dar în fine, era supărat pe regimul unguresc că nu i-a dat pensiunea întreagă, şi a făcut mai multe petiţiuni la Împăratul. Atît ştiu despre el.

Cu Steger vorbii [2]. El zice că a trămis la toţi dicţionarele, la Arad, fiindcă aicea n-a întrebat nime de ele.

Pentru *Macroviotici* [3] îţi mulţămesc. Voi îngriji de ele.

Mult mă supără ştirea despre atacurile la cari zici că eşti espus.
259^v Eu, domnul meu, nu / citesc *Gazeta*, că aicea nu o are nime, şi nu o

pot ţinea singur. Am prea multe pe cap, şi aşa nu ştiu nimic de cele întîmplate. Dacă s-ar putea, să-mi trămiţi nr. din cestiune.

Despre împăcarea cu magiarii în Braşov [4] am cetit numai în *Albina* [5], dar fie-le odată la cap. E drept că tinerimea noastră îşi face de cap. Nu văzuşi ce face *Federaţiunea* cu Babeş [6] care, oricum, are meritele sale mari; şi mi ţi-l făcură troacă de porci aceia pe cari el i-a înaintat. Iată mulţămirea! Îţi spun, domnule Bariţ, că eu m-am îngrozit de atîta dobitocie ce văd la tinerii noştri. Doamne, că bine ţi mi-i mai plesni
Isop de la Vîrtop în nr. *Albinei* 51, *Băiatul Ionaşiu*! [7] / Nu pot dară 260
alta să-ţi spun decît: dispreţuieşte pe urîcioasele acele făpture în curata conştiinţă că ţi-ai făcut dătorinţa în grad superlativ pentru naţiunea română. Şi dacă nu vreu să recunoască acei căţei, acele creature, crescuţi cu fărîmăturele noastre, sunt bărbaţi cordaţi carii recunosc şi vor recunoaşte totdeauna meritele d-tale eminenti pentru naţiunea română.

Eu petrecui vreo 3 săptămîni la esamene. Banatul a repăşit tare îndărăpt. M-am îngrozit. Apoi lasă, că toate aceste le fac *gratis*, numai trăsură mi se dă, şi totuşi am multe neplăceri. Protopopii, dispoiaţi de venituri grase, fac toate intrigele asupra noastră.

Mi s-a dat 100 f. ca să candidez pe unul de învăţătoriu, dar ţi l-am alungat de nu va mai încerca.

Sunt ocupat ca niciodată, şi încă cu spesele mele, cari mă derangiară.

De la Carloviţ, ştiri bune cu sîrbii. Vom vedea.

Te salut şi sunt al d-tale cel vechi,
dr. Vasici./ 260^v

---

[1] *Gabriel Dorgo.*

[2] Vezi nota 6 la scrisoarea precedentă.

[3] Vezi nota 10 la scrisoarea XCVI.

[4] Vasici face aluzie la încercarea de apropiere a unor români din Braşov faţă de regimul maghiar. Vezi şi George Bariţ, *Părţi alese...*, vol. III, p. 485—486.

[5] Ziar întemeiat la 1866 de Mocioneşti sub conducerea lui Vincenţiu Babeş.

[6] Vezi *Federaţiunea*, IV, 1871, nr. 51—519, p. 202—203 şi nr. 55-523, p. 220.

[7] Vezi Isop de la Vertop, *Băiatul Ionaş*, în *Albina*, V. 1871, nr. 51 din 20 iunie/2 iulie. Autorul care se ascunde sub pseudonimul „Isop de la Vertop" reproduce povestea spusă de un dascăl, Mitru, ţăranilor, referitoare la copilul Ionaş. Este de fapt o transpunere a conflictului dintre politicienii tineri şi cei vîrstnici în planul povestirii. Potrivit acesteia, tinerii învăţînd a umbla în „casa politicii", merg printre mese, dau cu capul de un picior al mesei, clătinîndu-se cînd într-o parte cînd într-alta, apoi se ridică şi bat masa, adică lovesc omul care reprezintă principiul, fără a şti că „mai în grabă are să simtă mînuţa lor decît masa cea solidă".

XCIX

Timişoara, 12 iuniu (1)872

Domnule şi fine!

Venind timpul să mai schimbăm ideele, mă ocupam mult în cuget cu d-ta, şi tocmai cînd începusem a-ţi scrie, primii preţuita epistolă din 1º iuniu şi cele alăturate, şi aşa trebuii să mai amîn cu epistola, ca să pot corespunde celor ce doreai.

C

Temișoara, 29 iuniu (1)873

Domnule frate !

În momentul acesta primii telegramul din Arad că aseară a răposat mitropolitul nostru [1]. Pătruns de durere, vin a-ți împărtăși esordiul vieței sale, căci celelalte le vei afla d-ta în multele corespondințe din jurnale.

Anastasiu Șaguna s-a născut la anul 1808 [2], 20 decembre (1° ianuariu 1809), în Mișcolț [3], din părinți negustori macedo-români. După moartea tătîne-său [4], a venit cu muma sa [5] (a mai avut un frate [6] și o soră [7]) la unchiul său, adecă la fratele mamei sale Grabovsky [8], în Pesta, unde a frecventat gimnaziul la piariști, iar filosofia și anul 1° din drepturi la Universitatea din Pesta.

La anul 1829 întorcîndu-se noul ales episcop al Vîrșețului [9],
Maxim Manoilovici, de la Viena prin Pesta și oprindu-se la d-l Gra-
bovsky, a învățat pe Anastasiu să meargă cu dînsul la Vîrșeț, să-l facă
călugăr. După o consultare cu amicul său P[avel] Vasici, care atunci
265 studia medicina / în Pesta și îl persvadă să se folosească de această
ocaziune și să rupă ghiața care Bojincă [10] și alții naintea lui nu a putut
rumpe, și astfeli să se înalțe la cea mai mare treaptă preoțească, spre
care se pare a fi destinat, s-a și resolvat a merge la Vîrșeț și a învăța
teologia, care o fini la anul 1831. La anul 1832 merse la Carloviț și
primi novițiatul în mănăstirea Opova, de la un egumen evlavios [11],
despre care vorbea cu mare stimă și plăcere.

La anul 1833 primi cinul călugăresc, tot de la acest egumen, luînd numele Andrei.

La Întîmpinarea Domnului 1834 s-a făcut protodiacon la Carloviț, apoi, scurt după aceea, arhidiacon și profesor de teologie sîrbească, deși d-abia învățase sîrbește.

După moartea lui Stratimirovici, la anul 1837 a mers la Vîrșeț ca profesor de teologie și la S. Petru s-a promovat de preot, iar la anul 1838, în martiu, de protosingel.

La anul 1842 s-a înaintat în Vîrșeț de arhimandrit titurariu al mănăstirei Opova, și iarăși profesor de teologie.

La anul 1845 a devenit de arhimandrit și prepozit actual al mănăs-
tirei Covil, în archidieceza unde a petrecut pînă în august 1846 cînd,
265v după moartea episcopului Ardialului, Vasiliu Moga [12], / a fost denumit
de Maiestatea Sa vicariu general pentru văduvita eparhie.

S-a ales ca episcop în Turda în 2 decembre 1847 s.n. S-a sînțit în Carloviț la Dumineca Tomei 1848 de arhiepiscopul și patriarhul Raiacici [13], cînd tocmai începuseră încurcăturile politice în toată Europa, iară mai vîrtos în Transilvania.

Celelalte date le vei avea d-ta, mai precise.

Îmi zicea de multe ori că în viața lui a avut numai două momente adevărat plăcute: promovarea, fără veste, de protosinghel și înălțarea la rang de consiliariu intim.

Alte momente din viața lui le vom aprețui cu altă ocaziune. D-ta din acestea poți face un necrolog destul de perfect, mai vîrtos avînd și celelalte date la mînă [14].

Domnul Șaguna, bărbatul cel mare, pot zice zburdat, muri așa, adică părăsit de toți, în timp mai nefavorit. Mă doare inima după el căci, cum știu eu, ar fi mai putut trăi, după complexitatea trupului său, dar poate că ursita așa a vrut.

Iartă-mă că nu sunt în stare în momentul acesta, în care o istorie întreagă stă naintea ochilor mei, a-ți scrie mai multe.

Ci rămîn cu devoțiune al d-tale amic,

dr. Vasici [15]./ 266

---

[1] Andrei Șaguna.

[2] Datele biografice ale lui Andrei Șaguna oferite de P. Vasici sînt exacte. Pentru biografia mitropolitului vezi Nicolau Popea, *Archiepiscopului și metropolitului Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1879; *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909; dr. Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, ed. a II-a, Sibiu, 1911; Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna*, Sibiu, 1938; Keith Hitchins, *The Early Career of Andrei Șaguna (1808—1849)*, în *Revue des Etudes Roumains*, IX—X, 1961—1962, p. 47—76; idem, *Andrei Șaguna și românii din Transilvania în timpul decadei absolutiste, 1849—1859*, în *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, p. 13—58. Vezi și nota 3 la scrisoarea II.

[3] Miskolc, oraș în R. P. Ungară.

[4] Naum Șaguna, comerciant macedo-român.

[5] Anastasia Șaguna, 1785—1836, născută Anastasia Mutsu.

[6] Avreta Șaguna.

[7] Ecaterina Șaguna.

[8] *Atanasiu Grabovski*, comerciant în Pesta, a sprijinit cultura românilor din Ungaria.

[9] Azi Vršac, oraș în R. S. F. Iugoslavia.

[10] *Damaschin Bojincă*, 1802—1869, profesor la Preparandia din Arad, apoi jurisconsult al Moldovei (originar din Banat). Lucrări: *Răspundere desgustitoare la cîrtirea cea din Halle*, Buda, 1828; *Diregătoriul bunei creșteri*, 1829; *Anticile romanilor*, Buda, 1832—1833 etc.

[11] Ștefan Stratimirovici.

[12] *Vasile Moga*, 1774—1845, episcop român ortodox al Transilvaniei. Vezi și nota 2 la scrisoarea III.

[13] *Iosif Raiacici*, 1785—1861, patriarh sîrb.

[14] Necrologul lui A. Șaguna a apărut în *Transilvania*, VI, 1873, nr. 14, p. 157. Bariț n-a utilizat datele oferite de Vasici. Vezi și *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 80, p. 322.

[15] Însemnarea lui G. Bariț: „1873. Dr. P. Vasici, Temișoara, 29 iun. Schița biografică la descrierea vieții mitropolitului Andrei Șaguna."

CI

Temișoara, 6 decembre (1)873

Domnule și fine !

Ieri am pus pe poștă, prin o asemnațiune poștale, 6 f. 40 cr. pentru 2 *Lexicoane* ce au mai fost la mine.

Îți mulțămesc prea mult pentru bunătatea ce ai avut a-m[i] trămite din cînd în cînd *Gazeta Transilvaniei*. M-am delectat cu articulii cei frumoși. Reminiscențele tare mi-au plăcut, și întru adevăr au fost reminiscențe, căci multe am citit acolo ce le-am fost uitat, dar revocîndu-se în memorie, mi-am adus bine aminte de ele.

Sunt încărcat cu multe, și din modesta pensiune nu ajung la toate, și de aceea nu pot prenumăra și *Gazeta*, deși mult mă interesează a auzi cîte ceva din Ardeal, și mai vîrtos din locurile unde petrecui vîrsta cea
267 mai frumoasă a mea. Ba voi trebui să / mă las și de Asociațiunea [1] noastră, căci nu știu, mai merită tinerii stipendie, fiindcă după ce ies din școală, sau merg de la noi în alte țări, sau se fac porci de cîne și slugi la inimicii noștri.

Văzuși cum o pățirăm cu alegerea de episcop [2]. Îți mărturisesc, domnul meu, că și acuma sunt amețit de mișelia caracterelor ce le-am espert și cu ocaziunea aceasta la unii bărbați ai noștri, cari se vîră și vreu să fie conducători. Pînă în momentul din urmă au simulat firma ținere laolaltă și apoi, din interese egoistice, ne părăsiră în momentul decizătoriu. Bănățenii, cari, afară de niște protopopi corupți și de liberalul Misici [3], ținură strîns laolaltă, sînt indignați pînă în suflet de perfidia lor, cu atît mai mult cu cît tocmai ei au fost carii au aruncat peatra în contra lui Roman [4]. E drept că Mețianu [5] a căzut, dară căderea aceasta nu numai că nu-i va fi spre stricare, ci cu atîta l-au ridicat mai mult și în ochii adversarilor, cari nu-i putură nici una dată nega însușirile cele emininți și frumoase. Ba, ce e mai mult, și străinii au
267v început să se intereseze / de dînsul.

Metropolitul [6] s-a purtat aici ca o babă, ce s-a și făcut de cînd a căzut în mînile cele bune ale archidiecezei și ale lui Roman [7], Baciu, Ioanescu, Deseanu [7]. Popazu [9] șoptea ca un șerpe în iarbă, care poate că mai voia pe hantătar decît pe Mețianu [10].

Biserica noastră este astăzi în mîni rele și tare mă tem că ne vor duce unde nu dorim, căci sub scutul *Statutului organic* vor jefui și împila, cum a făcut oarecine care astăzi se numește mare. Ce e drept, metropolitul are mîni curate, dar vedem că honores mutans mores nunquam in meliores [11], și el s-a făcut unealta lui Popea [12]. Poate că a trebuit ca la bătrînețele mele să mai văd și această nefericire. Ce vrei mai mult, îmi zise părintele Petric [13], că nu a cutezat să recomînde la învățători cărticelele mele, căci nu sunt tipărite în tipografia archidiecezană. Popea cel liberal, naționalistul cel mare, astăzi, de strălucirea mitrei, se făcu guvernamental, și cel mai învățat și mai apt pentru metroplit. Firește,
268 pentru că a scris *Vechea metropolie* [14] și poartă polemică cu Moldovanu [15]./

Dar să mai lăsăm aceste și să ne întoarcem la ale noastre.

Eu m-am mutat de un an în suburbiul Maiere. Am luat în arendă o casă cu grădină și așa mă deprind cu grădinăritul. Apa bună și aerul curat m-au tras afară. Aurelia și Iza [16] șed în cetate, și așa suntem cu toții acuși la unii, acuși la alții. Aurelia are iarăși un fecioraș de 10 luni și Iza o fetiță de 7 luni. Ambii mă delectează.

Eu număr aproape 68 de ani și văd că am îmbătrînit, însă mulțămită lui Dumnezeu că o duc încă bine. Stomacul mi-este bun și picioarele îmi sunt bune. Mă ocup cu Reuniunea de credit a „Albinei“ [17] și cu școalele ce mi s-au pus pe umeri fără nici o remunerațiune. Mă aș

mai ocupa a scrie despre întrebuințarea apei la diferite boale, mai vîrtos la cele iuți, acute, unde face minuni, dară nu mă mai las în dătorii [18]. Mă provoacă mulți, mai vîrtos de cînd aplicarea apei în coleră, după cum am arătat în *Albina* [19], a făcut cel mai bun efept mai în toate părțile. Poate în calea prenumerațiunei, care încă nu e sigură.

Fii bun, mai amintește ceva despre cele două cărticele ale mele [20], arătînd că se află de vînzare în Brașov, în Sibiu la tipografia archidi[ecezană], în Deva, la Timișoara [21].

Închei cu speranța că mă vei îmbucura cît de curînd cu o epistolă în care îmi vei mai esplica cele petrecute.

Și sunt, cu toată stima, cel vechi amic,

dr. Vasici.

N.B. Trimis-au economul tipografiei diecezane taxa pentru *Transilvania*, care îmi vine regulat și o citesc cu plăcere? [22]/ 268v

---

[1] „Astra“.

[2] Vasici face aluzie la alegerea de episcop ortodox al Aradului a lui Miron Romanul, care a avut loc în anul 1873.

[3] *Ioan Misici*, avocat bănățean, deputat în Dieta Ungariei.

[4] *Miron Romanul*, 1828—1898, mai tîrziu mitropolit ortodox al românilor din Transilvania și Ungaria, profesor, publicist, om politic, conducător al Partidului moderat român, deputat în Dieta Ungariei.

[5] Ioan Mețianu este ales în februarie 1875, după ce scaunul episcopesc al Aradului devine vacant prin alegerea lui Miron Romanul ca mitropolit, episcop al diecezei arădane.

[6] *Procopie Ivacicovici*, 1809—1881, episcop al Diecezei ortodoxe a Aradului, apoi mitropolit în Serbia. Din 1875 patriarh al sîrbilor.

[7] Miron Romanul.

[8] *Ioan Popovici-Deseanu*, 1831—1892, avocat, om politic, deputat în Dieta Ungariei. Unul din întemeietorii „Asociației naționale arădene pentru cultura poporului român“, înființată în anul 1862. A fost, împreună cu Miron Romanul, cel dintîi secretar al acesteia.

[9] Ioan Popazu.

[10] Ioan Mețianu.

[11] Corect: „Honores mutant mores nunquam in meliore“: onorurile schimbă obiceiurile cîteodată în mai bine.

[12] Nicolae Popea, secretar consistorial și profesor la Seminarul teologic din Sibiu.

[13] Ioan Petric, preot în Brașov.

[14] Vezi Nicolau Popea, *Vechia mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei*, Sibiu, 1870.

[15] *Ioan Micu Moldovanu*, 1833—1915, canonic, profesor la școlile din Blaj, scriitor, membru al Academiei Române. Președinte al Asociațiunii în anii 1893—1901. Scrieri: *Lecțiunariu latin (pentru cl. II-a gimnazială)*, Blaj, 1864; *Dicționărel latin-român (pentru incepători)*, Sibiu, 1864; *Istoria Ardealului (pentru școlile poporale)*, Blaj, 1866; *Acte sinodale ale bisericii române de Alba-Iulia și Făgăraș*, 2 vol., 1869 și 1872; *Geografia Ardealului pentru școalele poporali*, ed. 2-a, 1870; *Spicuire în istoria bisericească a românilor*, 1873; *Istoria patriei pentru școalele poporali din Ardeal*, 1875.

Pentru polemica dintre N. Popea și Ioan M. Moldovan vezi I. M. Moldovanu, *Vechia mitropolie de N. Popea (recensiune critică)*, în *Archivu pentru filologie și istorie*, IV, 1870, nr. XXXV, p. 700—702; nr. XXXVII, p. 739—744; nr. XXXVIII, p. 758—759; IV—V, 1870—1871, nr. XXXIX, p. 780—783; V—VI, 1871—1872, nr. XL, p. 791—792; Nicolau Popea, *Contra-critica la Critica d-lui I. M. Moldovan (Vechia mitropolie de N. Popea)*, Sibiu, 1873; Ioan M. Moldovanu, *Spicuire în istoria bisericească a românilor. Răspuns la Contra-critica domnului N. Popea*, Blaj-Sibiu, 1873.

[16] Fiicele lui Paul Vasici.

[17] Paul Vasici era colectant de acțiuni în Timișoara al Institutului de credit și economii „Albina“ din Sibiu, înființat în anul 1872. Vezi *Albina*, VI, 1871, nr. 6 din 29 iulie/10 august; Petra Petrescu, *Monografia Institutului de credit și economii „Albina“ 1872—1897*, Sibiu, 1897, p. 104 (Registrul colectanților de acțiuni la Institutul de credit „Albina“).

[18] Lipsit de mijloace financiare, Vasici n-a mai publicat broșura despre întrebuințarea apei în diferite boli. A publicat însă un studiu, mai tîrziu, în revista *Higiena și școala*, I, 1876, nr. 9, p. 129—135; nr. 10, p. 145—149 *(Despre apa în privința dietetică și sanativă. Apa mijloc sanativ în toate boalele)*.

[19] *Colera*, în *Albina*, VIII, 1873, nr. 53 din 15/27 iulie și nr. 54 din 19/31 iulie.

[20] *Catehismul antropologic* și *Catehismul sănătății*.

[21] Vezi *Transilvania*, VI, 1873, nr. 24, p. 296.

[22] Nota lui Bariț: „Răsp. 13/1 dec.“

CII

Temișoara, 3/15 mai (1)875

Domnule fine!

Mai întîi cer scuză că nu ți-am scris de atîta timp, deși pot zice că mult mă ocup cu d-ta în cugetările mele cele tăcute, și în unele ocaziuni publice.

Sum dătoriu a-ți mulțămi pentru trămiterea broșurei în care se cuprinde *Istoria regimentului* fost *de graniță II* [1]. Am cetit-o cu atențiune și mi-am adus aminte de multe, ce mai le dedeasem uitării. Am aflat și plăcere în cele enarate. Tocmai nainte de aceea cetisem *Istoria lui Mi[h]ai eroul*, de Bolintineanul [2], dar nu știu, poate pentru că am așteptat mai mult de la acel bărbat literat, ori din altă cauză, că nu a făcut în mine nici o impresiune sublimă. Ba din contră, din aceea cetire nu am putut deduce nici un eroism!

Mulțămesc și pentru trămiterea *Gazetei*. Am cetit articulii cu plăcere
269 și pot să zic că m-am luminat, căci unele corespondițe, de jumăta/te
cetite în *Albina*, mă aduseră în confuziune, de nu știam de unde să apuc firul. Omul nostru din Pesta [3] are multe merite, dar pentru aceea nu are drept a denega și altora meritele lor și a denunța tot ce nu-i vine lui la socoteală. Atîta logică, atîta morală ce ne predică, și cînd cauți *Albina* e plină de nelogică și de nemorală: atacă și spurcă orice om de omenie, dă în dreapta și stînga, și aceasta e morala! Metropolitul R[omanul] peste Șaguna „denunțiant“! Așa e: dacă noi nu zberam, nu ucideam omul acela moralminte, nu putea regimul face ce a făcut.

Am fost și eu în deputățiunea aceea [4], aș avea multe să-ți spun, dar nu sunt de însămnat pe hîrtie.

Necrologul fericitului Pop [5] mi-a stors lăcrămi. Eu cutez a afirma că omul acela a fost un suflet drept, o înimă curată, dar de mulți rău cunoscut și judecat.

Am fost de două ori la cină la dînsul și, observîndu-l m-am temut că va urma această catastrofă. El a fost rău tractat în aprindere de

plămîni, în Cluș, și de atunci a rămas cu morb cronic, care a săpat mereu
și i-a ras firul vieții. / 269v

Domnul Pădure [6], care fu în Ardeal la instalarea d-lui episcop Mețianu [7], întrebîndu-l de d-ta, mi-a spus multe și m[i]-am petrecut cu dînsul vreo cîteva pătrare, spunîndu-mi unele și altele de pre acolo, unele bune, altele dureroase, dar aceasta ni este soartea. Oamenii ceștia tineri nu stimează pe cei bătrîni, și dacă nu le acordă nebuniele lor, apoi se denunță de trădători, de mameluci, de nenaționaliști etc., etc. Și pentru ce? Pentru că ei sunt din gură toate, dar din fapte vai și amar, că ar trage și pelea după bietul popor, tot sub titlu de naționalitate și de iubire.

Am făcut și eu trista esperiență că, în loc să mă odihnesc după ce am scăpat de servițiu, mi-am luat pe cap oficie onorifice, în cari sum atăcat și maltratat; și am vrut să le las dracului și să nu-mi mai sparg capul, dar sunt împregiurări cari nu mă lasă, căci naționaliștii cei mari în gură ar întoarce pe bietul poporul prost cu capul în jos, ca să-și ajungă scopul material și îngîmfat. Atîta îi doare, că sum curat, și cînd cugetă să mă apuce mai bine, eu lunec, pentru că nu am pete de care să se poată lipi.

Să venim acum și la cele familiari. Mulțămită lui Dumnezeu că,
deși am umplut la / 1° mai 69 ani, totuși mă aflu destul de sănătos. 270
Copiii încă îmi sunt sănătoși, precum și soția. Iza are două fete, una de 2 ani și alta de $^1/_2$ an, Aurelia iarăși un fecior de 2 ani, și cu aceștia îmi petrec. Șed în suburbiul Maiere, de unde sum născut, și încă aproape de casa în care m-am născut. Am puțintică grădină de care mă ocup ca de recreațiune. Aerul e curat, apa bună, băuturi spirtoase beau rar, adică numai în societate, carne mănînc puțină, și această dietă îmi face foarte bine. Nu am însă distracțiune spirituală cu oameni înțelepți, afară de unul ce a fost director în Buzău, cu numele Călăceanu [8], dar şedem departe unul de altul, și această distracțiune mi-o suplinesc cărțile.

D-ta cu familia? Unde e Ironim [9]? Însuratu-l-ai?

Cu d-l Marțian izbutirăm. Cuget că va fi la locul său, numai să-și cunoască bine oamenii.

Dorind să ne întîlnim la Lugoș [10], rămîn, îmbrățișîndu-te, cel vechi și nestrămutat amic,

dr. Vasici.

De la toți ai mei, salutările cele mai sincere. [11]/ 270v

---

[1] G. Bariț, *Istoria regimentului al II-lea românesc grănicer transilvan*, Brașov, 1874.

[2] Vasici se referă la lucrarea *Viața și faptele lui Mihai Viteazul*, ed. a II-a, revăzută, schimbată și adăugită, București, 1870.

[3] Probabil Vincențiu Babeș.

[4] P. Vasici se referă la delegația care a fost la Viena, pentru confirmarea episcopului Caransebeșului Ioan Popazu ca mitropolit al bisericii ortodoxe române din Transilvania. Din delegație a făcut parte și Vasici. Împăratul a refuzat să-l confirme pe Popazu, ales de Congresul național-bisericesc din anul 1874, ca mitropolit. Vezi *Familia*, X, 1874, nr. 42, p. 502—510; *Albina*. IX, 1874, nr. 84.

[5] Vasile Ladislau Popp s-a stins din viaţă la 17 februarie 1875. Bariţ l-a considerat pe Popp „decoarea şi fala naţiunii române". Necrologul, însoţit de cuvintele omagiale ale lui Bariţ, a apărut în *Transilvania*, VIII, 1875, nr. 5, p. 43—51.

[6] Nicolae Pădure, membru supleant al Eforiei şcolilor din Braşov.

[7] Vezi nota 4 la scrisoarea CI.

[8] *Luca P. Călăceanu*, 1810—1881, profesor şi rector al Seminarului din Buzău în anii 1860—1863. Inspector şcolar în cercul Lipovei şi asesor consistorial. Vezi *Luminătorul*, II, 1881, nr. 60; I. Ionaşcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău 1836—1936*, Bucureşti, 1937.

[9] Fiul lui Bariţ.

[10] Vezi nota 8 la scrisoarea XCII.

[11] Nota lui Bariţ: „Răsp. în 21 mai, pe larg."

CIII

Temiş[oara], 31/12 (1)875

Domnule şi fine!

Mulţămindu-ţi pentru numărul ce mi l-ai trămis din *Gazeta* [1], te încredinţez că l-am cetit cu plăcere. Stilul, tactul şi adevărul curat străbate pînă la inimă. Îl circulez acuma la mai mulţi de ai noştri.

Am văzut însă că mai toţi articulii au ieşit din condeiul d-tale, şi
aceasta m-a pus oareşcum la grijă: oare fratele Iacob nu cumva e morbos
de şicănile ce i s-au făcut? Îţi spun sincer că ştirea despre tractarea cu
271 un bărbat atît de meritos pen/tru Gimnaziul din Braşov mi-a stors
lacrămi. Atîta nemulţumire, atîta persecuţiune nu aş fi putut presupune
niciodată. Dacă e sănătos — ce îi doresc din toată înima! — apoi
spune-i, te rog, că îl condolez din toată înima, dar totodată îl şi rog să
poarte şi această lovitură cu îndătinata-i răbdare! [2]

M-am bucurat, mai departe, că *Gazeta* îşi reculege puterile, şi doresc ca acele să fie ferme şi durătoarie.

Alătur aici o programă [3]. Binevoieşte a ruga pe fratele Iacob, în
271v mumele / meu, a-i da puţintel loc în *Gazetă*, şi dacă cugeţi că ar fi cu
scop, şi ai avea loc, şi în *Transilvania*.

Regresul ce văd că se face în sfera şcolarie m-a îndemnat să mă apuc de această foaie, şi ca să am oareşcare distracţiune. Dacă voi fi norocos ca să capăt atîţia prenumeranţi cît să poată ieşi spesele, apoi voi continua, iar de nu, voi şedea iarăşi cu conştiinţa curată, că am cercat dar nu mi-a succes.

Aş dori să mai aud ceva şi despre d-voastră. Cum mai trăiţi, ce vă
272 fac / familiele? Ce s-a făcut din Ieronim? E-nsurat?

Noi suntem tot cum am fost. Eu voi umplea la 1° mai c. n. 70 de ani şi, mulţămită Domnului, pe lîngă o dietă potrivită şi întrebuinţarea apei, mă aflu bine şi în deplină putere. Numai dinţii mă părăsesc. Alunele cele multe ce le spărgeam la Timiş cu dinţii acuma îmi dau împrumutul.

Ţi-am fost scris astă-primăvară o epistolă lungă, nu ştiu dacă ai primit-o, au doară n-ai fost acasă.

Sărbători fericite şi sărutări la toţi cunoscuţii.

Rămîn cu frăţească dragoste,

272v

dr. Vasici./

---

[1] Iacob Mureşanu, redactorul *Gazetei Transilvaniei*, îmbolnăvindu-se în acest timp, G. Bariţ reia colaborarea la foaia pe care o întemeiase în anul 1838. Peste trei ani, în 1878, redacţia periodicului braşovean a trecut în seama lui Andrei Mureşanu, fiul lui Iacob Mureşanu. Bariţ se va îndrepta spre Sibiu, unde întemeiază un nou periodic, politic, economic şi cultural, *Observatoriul* (1878—1885). Vezi Mircea Gherman, *Date şi fapte privind activitatea lui Iacob Mureşanu la „Gazeta Transilvaniei" (1838—1877)*, în *130 de ani de la apariţia „Gazetei de Transilvania"*, Braşov, 1869, p. 83—84.

[2] Iacob Mureşanu a fost unul din fondatorii Gimnaziului din Braşov şi a ridicării lui la rangul de gimnaziu superior. În 1875 oficialitatea maghiară îl sili să părăsească gimnaziul şi cu multă greutate reuşi să obţină o pensie minimă. Cf. A.A.M. [Aurel, A. Mureşanu], *Iacob Mureşanu*, 1812—1887, Braşov, 1913, p. 47.

[3] Vasici se referă la programa revistei *Higiena şi şcoala* care a apărut în *Transilvania*, IX, 1876, nr. 2, p. 23 şi în *Gazeta Transilvaniei*, XXXIX, 1876, nr. 87 din 19/7 noiembrie.

Revsta *Higiena şi şcoala*, „foaie pentru sănătate, educaţiune şi instrucţiune", a apărut în anii 1876—1877 la Timişoara, apoi în anii 1878—1880 la Gherla, fiind redactată în întregime de Pavel Vasici. Este considerată cea dintîi publicaţie cu conţinut medical din Transilvania. A avut un cuprins bogat şi variat, Vasici abordînd în paginile revistei teme de medicină, igienă, biologie, pedagogie, metodică, istorie, fizică, geografie etc. Vezi I. Negru, *Prima revistă medicală românească din Transilvania (1876—1880) scrisă de doctorul Pavel Vasici*, în *Timişoara medicală*, tom. XIV, 1969, nr. 1—2, p. 175—180.

CIV

Temişoara, 12 aprilie (1)877

Multdorite domnule Bariţ!

Plecînd în 23 marţiu, mai nainte de ce primisem *Gazeta*, la Arad şi de acolo către Sibiu, înţelesei cu durere acolo că pătimeşti de pneumonie. Ajungînd în Lupşa [1], aflai acolo pe d-l Meşotă [2] şi Lengeru [3], cari mă afidară că a trecut criza, şi boala e pornită spre bine. Acuma cuget că a trecut tot şi că ai scăpat!

Eu mărturisesc că eram tare îngrijat, nu pentru că eşti de 65 ani, cum se zice în *Gazetă*, căci pneumonia nu se uită la ani, ci pentru că mă temeam că te vor tracta cu lipitori, colomel, chimen, cari toate uşor produc altă criză. Gratulez că ai scăpat, şi doresc ca să te mai ţină Dumnezeu încă mulţi ani sănătos!

Eu voi umplea la prima mai al 71-lea an, şi mulţămită lui Dumne-
zeu că, după îndreptarea ce am luat în traiul vieţii, mă aflu sănătos.
Ba ce e mai mult, după ce am purtat 15 ani ochelari, acuma văd ca un
tînăr a / scrie şi a ceti. 273

Tare aş dori să ne mai întîlnim vreodată. Ai mei sunt toţi sănătoşi, dar am încă două fete nemăritate [4], şi aceasta mă umple de grijă. Celelalte două sunt aicea, şi îmi petrec cu nepotul, unul, şi cu trei nepoate.

Am ajuns nişte timpuri grele, mai grele ca niciodată. Suspiţiunele care le pun asupra noastră sunt cu atît mai dureroase, cu cît sunt nedrepte. Îmi aduc aminte că pe timpul cînd sub absolutism, prorupse rezbelul italian, episcopul Şaguna căpătă o notă de la gubern, care mult îl neodihni. Eu, venind seara la dînsul după datină, îl aflai meditînd şi tare îngrijat. Întrebai de cauză, şi el îmi dete nota gubernului, unde i se impunea a fi cu priveghiere, căci au să vină agitatori din România în vestmente călugărești și să aducă proclamațiuni cătră români în cașcavale. Eu, citind aceste, începui a rîde. Șaguna mă întrebă: „Ce rîzi?" Eu răspunsei: „Rîd de nebuniele nemțești". „Dar bine, ce e de făcut, dacă tu nu crezi?" / „Iată ce, răspunsei: eu m-aș duce mîne la Lebzeltern [5] și i-aș zice: Domnule, eu nu sunt polițian ca să priveghez asupra celor ce trec, dar ca patriot și ca român doresc pacea și vreau să contribui a o susținea. Ca să pot face aceasta și ca să mă știu îndrepta, îmi trebuie o proclamațiune de cele amintite, ca să văd ce tendința are aceea, apoi celelalte vor urma". „E bine, dar cum să capăt eu proclamațiunea aceea?" „Să zici d-l Lebzeltern să scrie la agenție ca să trămită una". „Și dacă va trămite?" „Nu va trămite, pentru că n-a ieșit, și așa trebuie duși ad absurdum".

Aceasta plăcu episcopului. Dimineața îl află pe Lebzeltern, care se bucură foarte că i-a deschis calea ca să facă ceva pentru cei din Viena. Și ce fu rezultatul? De la agenție veni că tot lucrul este numai o scornitură malevolă. Și atît Lebzelter cît și episcopul se bucurară că au scăpat cu fața curată.

Cît m-am putut informa, metropolitul nostru a devenit între ciocan
274 și nicovală. Dar zică cine ce va vrea, el și-a / făcut dătorința, care poate că mai tîrziu va ieși la lumină.

Eu plec astăzi la Arad, la consistoriul plenar, și apoi la sinod.

Te rog scrie-mi cum te simțești acuma? Ai deplină sănătate? Nu cumva mai simți vreo durere în pept sau vreo tusă?

Anu, trămițînd *Higiena* în schimb cu *Transilvania*, am primit din aceasta doi numeri și apoi s-a oprit. Așa, anul acesta nu am mai îndrăznit a trămite.

Primește salutările mele cele mai cordiali, cu cari sunt al d-tale cel nestrămutat,

274v *dr. Vasici.*/

---

[1] Lupșa, localitate aparținînd de comuna Hoghiz, jud. Brașov.

[2] *Ioan G. Meșotă*, 1837—1878, profesor și director al Gimnaziului român din Brașov. Doctor în istorie, publicist. Membru al Academiei Române. Lucrări: *Geografia și istoria evului vechi, mediu și modern, manual pentru cl. super. gimn. și reale, prelucrat după W. Pütz*, vol. I—II, Iași, 1867—1869, vol. III, București, 1880.

[3] *Ioan Lengher*, profesor la Gimnaziul român din Brașov, mai tîrziu avocat.

[4] Aluzie la Cornelia și Iulia Vasici.

[5] Baronul Lebzeltner, vicepreședinte al guberniului.

CV

Temișoara, 19/7 (1)878

Domnule și fine!

Dacă îți răpesc vreo cîteva ore prin această comisiune, mă rog de iertare. Alătur aci cvitanția despre spesele ce le-am avut cu mergerea la Sibiu în cauza știută [1]. Am spesat pentru calea ferată, cu tramvaiul, cu omnibuse, fiachere [2] și strămutare din un cupei în altul 36 f. Pe mîncare, cvartir, lumină, bacșișe etc. 5 zile, 21 f. 31 cr. Așadară, 57 f. 31 cr. Îmi rămîn cîștig 2 f. 69 cr. pentru piciorul umflat.

Am sosit joi la amiaz[ă] în Arad, unde m-a așteptat prea sînțitul [3] cu prînz, cu care am mai petrecut pînă la 9 ore seara, enarîndu-i unele și altele. Vineri la $^1/_2$ 10 dimineața — la ai mei, pe cari i-am aflat sănătoși.

Mîne iarăși plec la Arad pentru vreo 4 zile, la Consistoriu, pentru alegerea profesorilor etc.

Banii îmi vei putea trămite prin asemnațiune poștală, detrăgînd spesele și, dacă va fi lipsă, timbrul pentru 9 fl. Citii în un număr al *Telegrafului român*, care venise în absența mea, iarăși un atac asupra d-tale. Ce-i de oamenii aceia, de nu-ți dau pace? Rău le vine lor prezența d-tale în Sibiu!

Am vrut să te rog, dar nu știu cum am uitat între multe altele ca, dîndu-ți-se undeva ocaziune, să-mi fii de ajutoriu. Aș vrea să vînd casa, care e un greomînt asupra mea, fiind și însărcinată. Anu mi-a dat Bugarski 6500 f. și eu i-am lăsat-o în 7000 f., dar el nu mi-a mai răspuns căci, murind într-aceea mumă-sa, nu a mai avut lipsă de casă. Am vorbit și cu Pașcovici, și te rog și pre d-ta, încît, cum am zis, și s-ar da ocaziune cuvenită. Seușali nu sunt la Sibiu.

Cît am putut pricepe, între românii noștri nu e nici o pregătire pentru alegeri. Inteligința e moartă, și turma se va duce la urnă ca totdeauna și va vota pentru care va zice d-l solgăbirău.

Nu am dat de urma d-lui Babeș [4]. Îl aștept pe mîne, dacă se va afla prin Banat.

Programa nu a ieșit.

Salutare,

Vasici [5].

---

[1] La adunarea generală a „Astrei" care a avut loc în 5—7 august 1877 la Blaj, cînd s-a hotărît înființarea secțiilor științifice: filologică, istorică și de științe naturale. Ca președinte al secției de științe naturale a fost ales dr. Pavel Vasici. Secția s-a constituit în 10 iulie 1878 la Sibiu, Daniel P. Barcianu fiind ales vicepreședinte și Eugen Brote secretar. Vezi *Transilvania*, XI, 1878, nr. 16, p. 190.

[2] Fiacre (în limba germană Fiaker) = trăsură de piață.

[3] Ioan Mețianu.

[4] Vincențiu Babeș.

[5] Nota lui Bariț: „Răsp. 19 apr." Scrisoarea se află la Bibl. Universitară Cluj, Fond manuscrise, sertar 316/2, nr. 26.

CVI

Timișoara, 22 august (1)878

Multstimate domnule fine!

Citind în nr. 62 al *Observatoriului* [1] provocarea de a concurge cu lucrări literarie și membrii corespunzători, avînd eu onoare a fi unul din aceștia, îmi iau voie a trămite aci alăturatul tractat despre *Darwinism* [2], care te rog, în cît te va interesa și vei avea timp, să-l citești și apoi dacă îl vei afla corespunzătoriu, să faci cu el ce vei cugeta mai bine.

246 Sunt multe corecture în el, dar, neavînd timp de a-l pu/riza de nou, sper că se va putea citi.

Dacă nu-l vei putea întrebuința, sau dacă cumva nu ai merge la București [3], apoi păstrează-l la d-ta pînă ce voi veni eu, dară, la congres. Dacă va fi să mergi, apoi binevoiește a cere de la d-l diriginte al tipografiei archidiecezane, Georgiu Simon, 1 exemplar ori două din *Macroviotica* și din *Catechismul antropologic* și *dietetic*, din cari se află la dînsul, și le duci pentru Biblioteca Academiei, rămînînd ca eu să trămit de aici mai tîrziu și altele ce voi mai avea.

La cenzurarea cărților școlastice de comisiunea anchetarie mi s-a
246^{v} primit *Istoria naturală* [4] întocmită de mine, cu premiu de 100 f., dar am și făcut unele modificațiuni neesențiali în ea.

Am cetit cu interes cele petrecute în Șimleu [5], și mult îmi pare rău că finanțele nu-mi permit a lua parte la așa festivitate națională, care singure mai sunt a ne putea mai însufleți și a ne da dovezi că mai sunt și români cu inimă de român.

Onoratul comitet al Asociațiunei noastre mi-a tras din competința mea, ce mi s-a căzut pentru o călătorie la constituirea secțiunelor [6], 20 f., și cu aceștia mi-a făcut o lacună în bugetul meu, și aceasta a
247 făcut în contra otărîrei / sale proprie, acordînd pe milă 50 cr. Îmi e și rușine, că trimițînd cvitanție de 60 f. se pare că am vrut să am peste competința mea, ce nu stă, pentru că de la Temișoara pînă la Sibiu sunt 51 de miluri. Atîta mi se rebonifica totdeauna de la consistoriu metropolitan, și aceasta mă face să abdic de la onoarea ce mi s-a făcut.

Bată-l norocul pe Petra Petrescu [7], ce bine a satirizat partida lui „Bogdaproste“! [8] Ce ne-am mai rîs aicea!

Poftindu-ți călătorie și succes bun [9], sunt cu toată stima al d-tale amic sincer,

Vasici.

247^{v} Fraților cunoscuți și necunoscuți — salutări!

---

[1] Vezi *Observatoriul*, I, 1878, nr. 62 din 2/14 august.

[2] Meritul cel mai important al învățatului Paul Vasici în domeniul științelor naturii îl constituie adeziunea sa față de cele mai înaintate idei din domeniul biologiei, față de teoria evoluționistă, și popularizarea darwinismului. Astfel, reproducînd în paginile revistei *Higiena și școala* cuvîntarea pe care ar fi dorit să o țină în 10 iulie 1878, la ședința de constituire a secției de științe naturale a „Astrei“, Vasici subliniază contribuția științifică remarcabilă a lui Darwin și pune filogenia animalelor în contrast cu „dogma lui Cuvier“. Din „această teorie — scrie Vasici — purcede, cu o intețitoare necesitate logică consecința că și nobilul „homo sapiens“ nu poate fi alta decît numai un ram în [...] pomul vieții al tuturor animalelor, că el așadară nu a ieșit de-a dreptul din mîna creatoriului, precum ne învață Moise, ci cu încetul, din o specie mai inferioară prin „selecțiunea naturală și continuă perfecțiune“. Prin teoria revoluționară a lui Darwin „s-a schimbat întreaga sistemă a istoriei naturale, s-a dat omului locul cuvenit în natură, s-a constituit pomul vieții lui...“ „Să salutăm dară și noi această doctrină — îndeamnă Vasici — încît ea tinde a ne lumina și a ne scoate din labirintul întunecos în care eram cufundați“. Această teorie, „acuma combătută de cei preocupați, va străbate cu razele sale lumea nepreocupată, precum a străbătut nainte cu 400 ani sistema cosmică a lui Copernic, în contra sistemei geocentrice a lui Ptolomei ...“, *Higiena și școala*, III, 1878, nr. 8, p. 128—129; Em. Pop, *Doctorul Pavel Vasici*, p. 347—348.

În studiul la care se referă în această scrisoare, Vasici a expus sistematic teoria lui Darwin. Avînd rezerve față de darwinism, G. Bariț a publicat postum studiul lui Vasici în revista Asociațiunii. Vezi *Darwinismul*, în *Transilvania*, XV, 1882, nr. 11—12, p. 91—93; nr. 13—14, p. 104—106; nr. 15—16, p. 118—120; nr. 17—18, p. 143—144.

[3] Bariț urma să plece la București pentru a participa la sesiunea Academiei Române din august-septembrie 1878.

[4] Vezi nota 7 la scrisoarea LXXXII.

[5] Se referă la adunarea generală a „Asociațiunii“ care a avut loc la Șimleul Silvaniei în 4—5 august 1878 și care s-a desfășurat sub președinția lui G. Bariț. Vezi *De la adunarea generală a Asociațiunei transilvane pentru lieratura și cultura poporului român ținută la 4 și 5 august a.c. în opidul Șimleul Silvaniei*, în *Observatoriul*, I, 1878, nr. 62 din 2/14 august.

[6] Vezi nota 1 la scrisoarea CV.

[7] *Nicolae Petra Petrescu*, 1848—1923, economist, publicist, traducător. A colaborat la cele mai importante periodice de limbă română din Transilvania. Membru al „Astrei“ și al „Societății pentru crearea unui fond de teatru român“. Opere: *Monografia Institutului de credit și de economie „Albina“*, Sibiu, 1897; *Societăți financiare la românii din Ungaria*, Chișinău, 1918 ș.a.

[8] Vezi Petra Petrescu, *Alecsandri apărat în „Telegr. român“*, în *Observatoriul*, I, 1878, nr. 54 din 5/17 iulie. Ca răspuns la acest „croquis“, apare articolul *Alecsandri batjocorit de „Observatoriul“ d-lui Bariț*, în *Telegraful român*, XXVI, 1878, nr. 72 din 24 iulie. Partida lui „Bogdaproste“ era o aluzie la adepții direcției lingvistice promovate de *Foișoara Telegrafului român*.

[9] Vezi nota 3, aci supra.

CVII

Temișoara, 15/1 (1)879

Domnule și fine!

Dacă afli acest articul [1] la timp, apoi dă-i loc undeva. Oamenii vorbesc cîte și mai cîte, ne atacă unde pot și ne batjocuresc.

Așadară, pe părintele Popazu [2] îl spălași frumos. Bine ai făcut.

Mai dăunăzi cetii în *Telegraful român* un articul [3] din trecut, un[d]e sunt niște minciuni grosolane despre cele întîmplate în Cluș la dieta la care am luat parte și noi. Oamenii cugetă că numai ce știu ei și scriu ei este adevărat și de crezut. Dar noi însă știm / că era lucrul cu totul altfeli, de nu era răposatul Alduleanu [4], cu care mă înțelesesem eu cum să lucrăm. 275

Articulul din Cluș, început, încă mi se pare interesant.

Eu, mulțămită lui Dumnezeu că după un catar care m-a molăit toată iarna, dar nu-l lăsai să degenereze, acuma sunt mai bine.

Salutare!

dr. Vasici./ 275^{v}

---

[1] Vasici se referă, poate, la serialul de articole *Care a fost purtarea sîrbilor cu românii din Banat și din alte ținuturi*, semnat Bănățeanul, publicat în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 2, p. 6; nr. 3, p. 9—10; nr. 4, p. 13—14; nr. 5, p. 17.

[2] Ioan Popazu.

[3] *Bilanț politic*, în *Telegraful român*, XXVII, 1879, nr. 7, p. 25.

[4] Ioan Alduleanu, atunci consilier al guberniului Transilvaniei.

CVIII

Temişoara, 25 iuliu (1)879

Multstimate domnule şi fine!

Petrecînd la Arad din 8—19 curentei, la esamene, în 14 după ameazi sosi şi d-l Babeş [1], care încă acolo la esamine-mi zise: „Astăzi vei fi ales de membru actual al Academiei Române din Bucureşti". [2]

Seara, petrecurăm la d-l episcop [3] pînă după 9 ore şi dimineaţa,
mergînd la dejun, ne dădu d-l episcop depeşa sosită neaptea de la d-l se-
276 cretariu / general Odobescu [4], în care zice: „Gratulează Vasici şi Teclu [5],
ales".

Venind sîmbătă acasă, aflai şi stimata scrisoare a d-tale din 14 curentei. Îţi mulţămesc din inimă, căci ştiu că ai stăruit să devin la această onorifică poziţiune, de care sum mîndru.

Noi, după regulamentul ce-l avem, vom veni în 30 august c.n., sau
19 al nostru, la Sibiu la consistoriu metropolitan, şi atunci ne vom
276v consulta despre disertaţiunea ce am să fac. [6]/

D[omnul] Odobescu adausă în telegramă că hrîrtiele mi se vor trămite la Timişoara, dar pînă astăzi n-am primit nimic.

Adunarea generală a Asociaţiunei [7] transilvane se apropie, fără să se fie întrunit secţiunile, precum era decis. Dar eu spun drept că nu veneam, pentru că anu mi s-au tras mai gata 20 f. din avut la spese şi, cu toate că d-l Bologa [8] îmi promisese că le va scoate, şi la cerere oficioasă, nu mi-a răspuns.

277 *Observatoriul* este în Banat, pe cît ştiu, foarte plăcut, / şi numai nevoilor celor mari ce căzură iarăşi asupra bieţilor oameni cu nerodirea bucatelor este de a se adscrie că nu sunt mai mulţi prenumeranţi.

Dar ştii că se lucră ca şi d-l Babeş să dea o foaie? Se face acţie şi se va cumpăra o tipografie!

Cu esamenele la institutul nostru [9] am fost îndestuliţi. Preparanzii, care întîia dată au ieşit din institutul reformat cu 3 cursuri, au satisfăcut cea mai mare parte; mai vîrtos din studiele strict pedagogice au dat dovezi de pricepere şi aşa, avînd principii sănătoase şi bază bună, rămîne la dînşii să se perfecţioneze mai departe. Profesorii şi-au făcut dătorinţa.

Repeţind mulţămirea mea, rămîn al d-tale sincer amic,

277v [*dr. Vasici.*]

---

[1] Vincenţiu Babeş.

[2] Pavel Vasici a şi fost ales membru al Academiei Române atunci.

[3] Ioan Meţianu.

[4] *Alexandru Odobescu.* Se numără printre prietenii sinceri ai cărturarilor transilvăneni care trăiau în România. A fost prieten intim cu Al. Papiu Ilarian, a purtat corespondenţă cu Bariţ (B.A.R., ms. rom. 1000, f. 44—84), pe care o vom publica într-un volum următor. Intenţiona să scrie un roman despre răscoala lui Horia, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Papiu Ilarian către Iosif Hodoş din 31 august 1865 (vezi Ioan Chindriş, *Alexandru Papiu Ilarian despre un voiaj european*, în *Tribuna*, 1970, nr. 40 (714), p. 14; Iosif Pervain şi Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I, Cluj, 1972, p. 109—110).

[5] *Nicolae Teclu*, 1839—1916, profesor, chimist de reputaţie internaţională, membru al Academiei Române. A construit „becul cu gaz Teclu". Pentru biografia lui vezi Constantin Gh. Macarovici şi Gerhardt Schmidt, *Nicolae Teclu*, Bucureşti, 1971.

[6] Discursul de recepţie.

[7] Adunarea generală a Asociaţiunii a avut loc în zilele de 3—4 august 1879 la Sighişoara.

[8] Iacob Bologa, vicepreşedinte al „Astrei".

[9] Vasici se referă la Preparandia din Arad.

CIX

Temişoara, 12/3 (1)880

Multstimate domnule fine!

Se apropie timpul de călătorit la Bucureşti [1] şi, fiind eu străin în Izrael, te rog binevoieşte a mă informa: este destul a ajunge acolo cu o zi mai nainte, căci eu aş pleca în 28/16, adică duminecă dimineaţa, şi seara la 8 1/2 aş fi acolo; 2, la care han să trag?; 3, îmblă banii noştri şi bancnotele în România; 4, se face vreo reviziune la graniţă, şi schimbă-se trenurile acolo?

De la comitetul Asociaţiu/nei am primit ursoriu pentru *Higiena* [2] 278
şi *Economia* [3], ce au intrat cu preţ, şi unele la premiu. Eu mi-am dat opiniunea asupra *Higienei*, şi apoi ş-a mai dat d-l dr. Stoian [4], care e mort, şi d-l Alexi [5]. Nu ştiu ce au făcut cu ea. *Economia* încă e dată spre opiniune, nu ştiu cui.

Eu, dară, voi ruga onoratul comitet să conchieme în numele meu
secţiunea naturală, după Paşti, folosindu-se şi opiniunea ce se va fi / dat 278v
din partea comisiunilor cenzurătoarie.

Luminătoriul [6] nostru are să iese cu 1° marţiu, adică mîne. Mă tem că rău va lumina căci, cum aud, sunt puţini prenumeranţi.

La noi se împuşcă vicecomitele Roeth, un inimic mare al românilor [7]. De mult era vorbă că banii orfanali se mănîncă. Foile jidoveşti îi fac panegiricul, pînă în ceri rădicîndu-i onestatea, dar mă tem că lucrul va ieşi altfeli.

În suburbiul Maiere / notariul a defraudat incurşi pentru păşune 279
şi prestaţiuni şi el e suspendat, dar îmblă liber şi reprezentantele cetăţei a decis să pedepsească locuitorii acestui suburbiu, casîndu-le oficiul comunal şi împreunîndu-l cu cel din Josefin, ca să nu mai denunţeze oamenii pe diregător! Dreptate! Nu ai idee ce se face pe la noi cu banii publici.

Salutare!

dr. Vasici [8]./ 279v

---

[1] P. Vasici participă, în aprilie 1880, la adunarea generală a Academiei.

[2] Titlul complet al lucrării este *Higiena poporală, îndrumare la o vieţuire raţională, cu deosebită privire pentru poporul român.* Secţiunea de ştiinţe naturale „nu l-a aflat satisfăcător pentru a-l putea premia". Vezi *De la adunarea generală a Asociaţiunii transilvane etc. ţinută în Turda, august 1880*, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 74, p. 294.

[3] Nici acest „op agronomic“ „nu s-a aflat corespunzător pentru a se putea premia“ *(Ibidem)*.

[4] *Nicolae Stoian*, medic blăjean, membru al secției de științe naturale a „ASTREI“.

[5] *Artemiu Publiu Alexi*, 1847—1896, doctor în științe naturale, profesor la Gimnaziul din Năsăud, membru al secției de științe naturale a „Astrei“ și al altor societăți științifice din țară și străinătate. Opere: *Resbelul oriental ilustrat*, Graz, 1878; *Românii la Plevna*, Gherla, 1880: *O escursiune botanică în România și Dobrogea*, Sibiu, 1883; *Însemnătatea științelor naturale și reformele ce le reclamă studiul lor în școalele noastre*, București, 1883; *Despre importanța studiului botanic*, Sibiu, 1884; *Compendiu de meteorologiă*, Brașov, 1889; *Die St. Georger Säuerlinge*, Hermannstadt (Sibiu), 1892; vezi C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, I, Sibiu, 1898, p. 398.

[6] *Luminătorul*, „organ pentru politică, literatură“, bisăptămînal, a apărut la 5/17 martie 1880 în Timișoara, avînd ca editor și redactor responsabil pe Pavel Rotariu, iar ca proprietar pe Meletie Drăghici. Ultimul număr a apărut la 6 ianuarie 1894/25 decembrie 1893. Între anii 1886—1887 a avut ca supliment *Advocatul poporal*. *Luminătorul* a reprezentat interesele burgheziei naționale din Banat.

[7] Informația apare lărgită, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 19, p. 75 *(Corespondențe particulare ale „Observatoriului“. Timișoara, 1/13 martie.* (Extras)).

[8] Între această scrisoare și cea următoare, Vasici i-a mai scris lui Bariț, în 14/26 iunie 1880, dar epistola nu mai există. Despre existența și conținutul ei ne putem da seama din următoarea însemnare a lui Bariț din ms. rom. 1003, f. 280: „24/16 iuniu 1880. Dr. Pavel Vasici. Mie-mi este prea bine cunoscută corespondința episcopului Șaguna, avută cu dr. Miletici. Știu și de sumele pe care i le trimitea episcopul ca să-l recomande în *Zastva* spre a fi ales de mitropolit în locul lui Raiacici. În acei ani episcopul nu suferea să-i vorbească cineva de biserica națională, ci împroșca și zicea că biserica răsăriteană cunoaște numai *biserică ecumenică*. Tot atunci oprea scrierea cu litere latine. Numai după ce Miletici i-a scris că nu e nici o speranță ca să fie ales de mitropolit-patriarh la Carloviț, a întors foaia, începînd el însuși să vorbească de *biserica ortodoxă națională*, iară cu privire la litere a decis la început că dacă vin scrieri cu litere, să fie primite și acelea pînă cînd, în adunarea Asociațiunei, a declarat cu solemnitate că de aci încolo va obliga pe cler și pe docenți ca să scrie numai cu litere.

Colonelul de husari Horváth, cumnatul lui Sam[uil] Josika.

Fata episcopului Manuilovici de la Vîrșeț, urîtă, dară curvă rea. Grecii din Brașov îi dau în iuliu 1862, 50 # ca să meargă la biserica lor.“

Episodul Șaguna-Miletici este menționat în George Bariț, *Părți alese...*, III, p. 137.

CX

Temișoara, 27/10 (1)880

Multstimate domnule fine!

Aveam multe de vorbit cu d-ta, dar eselenția-sa d-l metropolit [1] ne făcu una și bună. Nu-mi rămîne, dară, alta, decît să ne mai înțelegem prin condei.

Anticritica [2], deși știam că se lucră ceva, dar totuși îmi veni cu oareșcare surprindere, căci ieși în momentul cînd cei de la *Telegraful român* începură iarăși a voame veninul lor asupra *Observatoriului* și asupra d-tale [3]. Îți spun franc că aceste nemeritate invective au fost cetite aicea cu cea mai mare indignațiune, caracterizînd pe scriitorii lor de ceea ce sunt: de oameni de nimica, de egoiști.

Pamfletul nu l-am putut căpăta ca să-l cetesc, dar din anticritică
281 am putut vedea ce conține acel pamflet. Întru adevăr, lucrul demn / de un cioban, precum numea răposatul Șaguna pe Nicolae [4]. Dacă Șaguna ar citi apoteoza ce i-a făcut Nicolae, s-ar întoarce în cosciug, pentru că el ar ști că nu a făcut pentru dînsul, ci pentru sine, ca să se arate cît a fost de iubit. Dacă Nicolae avea numai un pic de simțul adevărului pentru Șaguna, apoi nu putea face ce a făcut, căci el bine știe că Șaguna, pe lîngă multe bune, avea și multe păcate, care el le cunoștea ba, cum știu eu, le mai îmulțea și unde nu erau, numai ca să-l înegrească, cînd nu-i făcea pe voie și cînd „punea căutătura porcului“, cum zicea Șaguna.

Faptele Șagunei aveau să fie dejudecate de viitorime, fără predilecțiune și fără patimă și ură, și pînă trăiesc cei ce l-au cunoscut.

Apoi mai veni și Slavici [5] și adauge că el încă ca student și-a pus să rădice românii din Ardeal. Poate numai din geografie. Și ca student nu i-a păsat lui ce români sunt în Ardeal.

Vorbisem cu d-l Șuluțiu [6] să-i cîștig broșu/ra sîrbului din Vîrșeț [7], 281v
dar, deși am dat comisiuni în toate părțile, am întrebat pe la librari, ba am scris și patriarcului, dar pînă acuma nu am putut căpăta. Cesta din urmă mi-a promis că-m[i] va cîștiga. Mi se pare însă că o aveți, văzînd că ați însemnat cîte ceva din ea [8].

Mă rog să mă prenumeri la broșura d-lui Șuluțiu [9].

Ai văzut ce opiniune a dat sfătosul de *Luminătoriu* asupra anticriticei, numai ca să lovească în Mețianu.

Corespondința de la Mureș [10] a fost bună și a astupat gura—dacă se poate astupa — a svătoșilor și limbuților de la *Telegraf*.

De la Comitetul Asociațiunei noastre am primit o hîrtie oficioasă, unde mi se zice între altele că secțiunea noastră are să facă concursul pentru *Higiena* [11] și *Economia*. Eu am fost constituit o comisiune în treaba aceasta și, lipsind Alexi, d-l dr. Berceanu [12] m-a fost provocat să fac eu ceva, dar eu lipseam la Topleț [13].

Fiind cu ocaziunea consistoriului la Sibiu, am întrebat pe d-l Hodoș [14] ce s-a făcut în treaba aceasta, și el mi-a răspuns că d-l Berceanu a făcut ce a fost de lipsă.

Acuma, dară, nu știu, mai este ceva de făcut? Și dacă e, să conchem / eu secțiunea. Sau ar fi destul să merg eu la Sibiu și să fac ce 282
e de făcut cu cei de acolo, sau să trămit punctuațiunile și apoi să facă comisiunea ordonată. Spesele ar fi prea mari dacă aș conchiema secțiunea, apoi și timpul e naintat. Binevoiește a mă lumina în privința aceasta. E greu cu secțiunea noastră, fiind eu îndepărtat, și oare nu ar fi mai consult, pentru cruțarea speselor, eu să-mi dau dimisiunea și să mă rog a fi absolvat de această onorifică distincțiune?

Scrisoarea aceasta [o] trămit prin fiica mea Iulia, care petrecu aicea vreo 2 luni și acuma se întoarce cu soră-sa Cornelia la Sibiu, rugîndu-te să treci peste toate cu tăria sufletească ce ai dovedit totdeauna, căci aceasta este soartea bătrînilor între generațiunele moderne.

Și primește de la mine cele mai cordiali și sincere salutări, cu cari rămîn al d-tale amic sincer,

dr. Vasici [15]

Salutări tuturor amicilor./ 282v

[1] Miron Romanul.

[2] Vezi *Anticritica broșurei anonime publicate asupra celor două congrese naționali bisericești din 1873 și 1874*, Sibiu, 1875.

[3] În anul 1880 G. Bariț este din nou victima atacurilor *Telegrafului român* din Sibiu. După o lungă tăcere răspunde, fără invective, în articolul *Să se facă lumină*, apărut în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 70, p. 277—278.

[4] Nicolae Popea, autorul lucrării *Archiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1879.

[5] În anul 1880 Ioan Slavici, care a avut un adevărat cult pentru Andrei Șaguna, prezintă favorabil cartea lui N. Popea în revista *Convorbiri literare* din Iași.

[6] Iosif Sterca-Șuluțiu.

[7] Vasici se referă, probabil, la lucrarea lui Emilian Edler von Radič, *Die Verfassung der orthodox-serbischen und orthodox-rumänischen. Particular-Kirchen in Oesterreich-Ungarn, Serbien und Rumänen. Erstes Buch: Die Verfassung der orthodox-serbischen Particular-Kirche von Karlovitz*, Prag, 1880, dedicată episcopului din Vîrșeț Emilian Kengyelaț.

[8] Vezi *Observatoriul*, III, 1880, nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 320.

[9] Vasici solicita *Memorialul* lui Iosif Sterca-Șuluțiu (partea a III-a, apărută în anul 1880).

[10] Vezi *Corespondențe particulare ale „Observatoriului". De pe Mureș în 12 oct. v. 1880*, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 81, p. 323—324.

[11] Vezi nota 2 la scrisoarea CIX.

[12] *Daniil Popovici Barcianu*, 1847—1903, profesor la Institutul pedagogic-teologic din Sibiu, director al Școlii civile de fete a Asociațiunii, secretar II al „Astrei". Membru de frunte al Comitetului Partidului Național Român, condamnat în procesul *Memorandului*. A redactat revista *Foaia ilustrată* (1891) și în colaborare *Foaia pedagogică* (1897) cu D. Comșa, P. Șpan și I. Stroia. Lucrări: *Untersuchungen über die Büthenenentaschlung der Oreagraceen*, Hermannstadt (Sibiu), 1874; *Elemente de istorie naturală*, Sibiu, 1881—1883; *Lucrul de mînă în școalele de băieți și în institut pedagogic*, Sibiu, 1885; *Istoria naturală în școala poporală*, Sibiu, 1880—1881. A editat lucrările tatălui său: Sava Popovici Barcianu: *Vocabular român-nemțesc* și *Wörterbuch der rumänen und deutschen Sprache*, Sibiu, 1886, 1888 și *Gramatica germană*, Sibiu, 1896.

[13] Topleț, comună în jud. Caraș.

[14] Iosif Hodoș. Vezi scrisoarea LIX, n. 13.

[15] Nota lui Bariț: „R. 17 ian. 1881".

ALEXANDRU ROMAN

(1826—1897)

Om de aleasă cultură, fruntaș politic și publicist curajos, Alexandru Roman a făcut parte, judecîndu-l după aspirații și idealuri, din generația pașoptistă. Activitatea sa pe tărîm public a devenit, însă, mai cunoscută abia după revoluție.

Împrejurări fericite, am putea spune, dacă acestea nu ar fi fost plătite cu o istovitoare luptă politică, l-au indicat pe profesorul Roman să ducă peste tot, de-a lungul carierei sale, făclia limbii române, simbol al rezistenței în fața opresiunii străine. A început ca profesor la liceul din Beiuș (1849), unde a predat cel dintîi limba română în locul limbii latine, relicvă a epocii apuse.

La Liceul „premonstratens" din Oradea a fost tot cel dintîi profesor care a vorbit românește de la catedra care abia atunci se înființase (1850). Întemeiază aici „Soțietatea de lectură" a studenților de la Academia de drepturi. În fine, este primul profesor de limba și literatura română la Universitatea din Budapesta (1863), unde a îndeplinit această nobilă misiune pînă la sfîrșitul zilelor sale.

De la înălțimea catedrei universitare va imprima numeroșilor săi studenți, de-a lungul anilor, conștiința luptei pentru eliberarea națională și socială.

Formarea sa intelectuală este influențată de educația primită la Institutul „Sfînta Barbara" din Viena, unde domnea un spirit de libertate spirituală, precum și de prietenia cu revoluționarul Aron Pumnul. Roman n-a studiat doar teologia și limba, ci a făcut mai tîrziu și studii de fizică și științe juridice la Budapesta.

Datorită activității sale ziaristice la *Gazeta Transilvaniei*, *Bucovina*, *Naționalul* din București și la ziarul *Concordia* pe care, practic, îl conducea chiar de la apariție (1861), este numit, la 1866, între membrii fondatori ai Academiei Române. Pînă la acea dată meritele literare nu erau mai mici decît cele de pe tărîmul luptelor naționale. Ca om politic, devine mai apreciat o dată cu alegerea sa în 1866 ca deputat al cercului electoral Ceica din Bihor (era de origine bihorean, născut la Aușeu). Va deține mandantul acestui cerc timp de 21 de ani, pînă în 1887, un record rar întîlnit pe acele timpuri, în care un guvern silnic făcea și desfăcea carierele parlamentare.

Una din cele mai fertile perioade ale activității sale ziaristice se plasează între 1868 și 1876 cînd, cu mici întreruperi, este redactorul ziarului *Federațiunea* din Budapesta, ziar românesc care a făcut cea mai puternică opoziție guvernanților de la Viena și Pesta în perioada respectivă.

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

*

Deși de un interes istoric deosebit, corespondența lui Al. Roman cu G. Bariț nu a fost pînă acum publicată în întregime. Cu numeroase lipsuri (scrisori pierdute), Bariț a reținut în bogata sa colecție un apreciabil număr de scrisori, pe care, cu simțul său de istoric le-a considerat mai importante. Pe multe din ele și-a notat propriile reflecții, a aprobat sau dezaprobat cele comunicate lui.

Aceste piese din laboratorul politic și literar al lui Bariț, provenite din condeiul lui Al. Roman, au o caracteristică generală: ascuțimea observațiilor, verva și asprimea judecăților, pînă la eroare uneori, făcute de pe pozițiile intransigente ale unui radical al mișcării naționale de eliberare a românilor din Transilvania și Ungaria.

Corespondența lui Al. Roman cu Bariț, variată și cu pregnant caracter politic, oglindește, îndeosebi, evenimentele culturale, sociale și politice pe o perioadă destul de întinsă în timp, de la 1863 la 1890. Analizează activitatea fruntașilor politici români în parlamentul din Pesta, concepțiile grupului radical din care făceau parte Al. Roman, Iosif Hodoș, Ioan Poruțiu, Sigismund Borlea etc., precum și legăturile culturale cu Bucureștii, realizate prin membrii Academiei Române din teritoriile românești de sub guvernarea austro-ungară.

Desigur, corespondența ocupă o foarte largă arie de probleme; fiecare lămurește o situație, o stare de spirit, întregind sau corijînd date eronate, mai mărunte sau mai importante.

Sintetizînd principalele preocupări cuprinse în corespondența lui Al. Roman cu G. Bariț, ne vom opri întîi asupra contribuției acesteia la istoria presei românești din cea de a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

De cele mai numeroase și detaliate date se bucură ziarele al căror redactor a fost Al. Roman: *Concordia* și *Federațiunea*.

Cu privire la *Concordia* reiese un fapt deosebit de interesant, care nu a fost consemnat încă în vreo biografie a lui Bariț. Anume că, apreciind foarte mult *Concordia*, George Bariț a avut și o bogată colaborare la acest periodic, timp de mai mulți ani [1].

Importante sînt și eforturile lui Roman de a face cunoscute, prin intermediul aceluiași ziar, biografiile celor aleși în Dieta Transilvaniei (1863—1865). Dieta ce poate fi socotită, și a fost, o încununare și o recunoaștere însemnată a drepturilor poporului român, anulate, însă, de compromisul dualist.

Necesitatea publicării acestor biografii denotă și maturizarea vieții politice românești, precum și un nou reviriment al mișcării naționale post-revoluționare [2].

În al șaselea an de apariție al *Concordiei*, se dezvăluie trădarea de care s-a făcut vinovat Sigismund Pop, fostul socru al lui Roman, față de mișcarea națională [3]. S. Pop în această perioadă era puternic atacat și de ziarul *Albina* [4]. Al. Roman se hotărăște să părăsească definitiv *Concordia*, deoarece Pop, care era proprietarul ziarului, manevra în așa fel încît să-l determine, prin presiuni morale, să nu scrie și să nu publice ceea ce nu ar fi plăcut „domnilor“ stăpînitori [5].

---

[1] Scrisoarea II din 6 iul. 1866, Pesta.

[2] Scris. I din 11 iunie 1863, Pesta.

[3] Scris. II.

[4] *Albina*, I, 1866, nr. 60 din 31 aug./12 sept.; nr. 69 din 21 sept./3 oct.; nr. 72 din 28 sept./10 oct.; nr. 82 din 23 oct./4 nov.; nr. 88 din 9/21 nov.

[5] Scris. II.

Dacă Roman a rămas, totuși, pînă la acea dată în redacția *Concordiei*, acest fapt se datora temerii de a nu lăsa un gol în publicistica politică românească, pe care să-l ocupe în întregime *Albina*, condusă sau influențată de Vincențiu Babeș, prea moderată [6].

După retragerea lui Roman de la conducerea *Concordiei*, acest ziar va pierde 400 de abonați din cei 857 pe care îi avea. Sînt cifre extrem de interesante și importante pentru cunoașterea răspîndirii ziarului și a influenței politice personale a lui Roman [7].

Celălalt ziar, mult apreciat de Bariț și de contemporani, cu privire la care corespondența Roman-Bariț oferă date prețioase, este *Federațiunea* [8].

Încă de la proiectarea apariției ziarului, G. Bariț este rugat să colaboreze, iar din corespondență reiese că Nestorul presei române din Transilvania a răspuns solicitării de colaborare, precum și aceleia de a-i cîștiga abonați la Brașov și împrejurimi [9].

O dată cu consolidarea dualismului, teroarea împotriva fruntașilor naționali și organelor de presă ale națiunilor oprimate crește în intensitate și *Federațiunea* este una dintre primele gazete românești căreia îi este adusă acuzația că agită „în contra integrității coroanei maghiare“ [10]. Al. Roman este dat în judecată, iar majoritatea deputaților guvernamentali votează pentru pierderea imunitățiii parlamentare. Atitudinea lui Al. Roman cu prilejul procesului de presă a fost la înălțimea misiunii sale de redactor militant, nedivulgînd numele autorilor articolelor incriminate. Procesul *Federațiunii* din 1868 va fi urmat de alte cinci, deoarece guvernul era hotărît să reducă la tăcere, prin orice mijloace, conștiința națională a popoarelor oprimate, care se manifesta atunci mai ales prin presa națională și prin graiul deputaților apropiați de interesele maselor. Iar *Federațiunea* și redactorul ei Al. Roman aveau rolul de catalizatori și mentori, totodată, în conturarea și clarificarea programului politico-social al reprezentanților poporului român din Austro-Ungaria. „Deputații naționali — spunea Roman — luptă pentru libertate în toate direcțiile, pentru lărgirea bazei democratice a libertăților cuprinse în legile de la 1848, pentru încetarea castelor atît sociale cît și naționale [...] ei luptă în contra privilegiului și [a] oamenilor privilegiilor.“ [11]

Cei interesați încearcă cumpărarea redactorului Al. Roman și a colaboratorului său apropiat, Iosif Hodoș, pentru a ignora problema cheie a mișcării naționale românești, problema Transilvaniei. Prin deputatul Alois Vlad, i se aduce la cunoștință lui Al. Roman, de la Viena — respectiv de la șeful biroului de presă (din Buda) „nobilul“ Ludasi — că în procesul său de presă îl așteaptă o condamnare mai îndelungată, pierderea catedrei universitare și „forfecarea“ substanțială a cauțiunii ziarului. Dar dacă se va angaja să nu atace uniunea Transilvaniei cu Ungaria, dacă nu va fi „atît de cerbicos“ precum s-a arătat pînă la acea dată, ar putea să scape, deoarece guvernul are posibilitatea să suspende procesul [12].

Șantajul politic este clar și demonstrează și de data aceasta prin ce mijloace guverna moșierimea și burghezia maghiară, iar atitudinea lui Roman, exprimată prin cuvintele

---

[6] Pentru tendințele politice moderate ale *Albinei* vezi G. Neamțu, *Înființarea, programul și colaboratorii ziarului Federațiunea 1868—1876*, în *Anuarul Inst. de ist. și arh. Cluj*, XIV, 1971, p. 159.

[7] Scris. III din 31 dec. 1867, Pesta.

[8] Scris. III, IV, V și altele.

[9] Scris. III.

[10] *Federațiunea*, I, 1868, nr. 173 din 28 nov./10 dec., p. 683—684 și 174 din 30 nov./13 dec., p. 687—688. Cf. G. Neamțu, *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman 1866—1887*, în *Anuarul Inst. de ist. și arh. Cluj*, XII, 1969, p. 95.

[11] *Federațiunea*, II, 1869, nr. 38 din 11 apr./30 mart., p. 151. Cf. G. Neamțu, *op. cit.*, p. 109.

[12] Scris. V din 9 iulie 1868, Pesta.

„Dar eu nu vreau să știu de înfricările lor; îi las să se rușineze ei prin sila ce-mi fac“[13], dezvăluie pe de o parte dîrzenia publicistului român, iar pe de altă parte o concepție etică înaltă, pe care nu o aveau, însă, și cei cărora se adresa.

Un număr de scrisori, începînd din anul 1869, oglindesc, apoi, lunga și dureroasa agonie a *Federațiunii*, căci tipărirea unui ziar însemna un greu efort financiar, pe care-l susținea singur, sacrificîndu-și toate diurnele de deputat. Neîndestulătoare și acestea, era silit la mari împrumuturi și la anumite combinații financiare pentru a-și putea susține ziarul. Mici ajutoare va primi și de la alții, printre care se numără însuși Bariț [14]. Cere sprijin și din Țară, de la Mihail Kogălniceanu, tot prin Bariț [15]. Îi era necesară suma de 4.000 fl. austrieci, căci ziarul se zbătea în deficite cronice.

Cunoaștem numărul abonaților ziarului la 1870, care ajungea la 900, după cum cunoaștem și alte știri valoroase cu privire la costul de tipărire al ziarului, precum și hotărîrea lui Roman din 1873 de a înceta apariția *Federațiunii*. În realitate nu o va face, ci va reduce doar numărul aparițiilor săptămînale, ajungînd pînă la un singur număr pe săptămînă.

În 1878 Al. Roman era cuprins de o puternică depresiune, deoarece fusese nevoit să sisteze ziarul, rămînînd de pe urma acestuia înglodat în datorii, pe care se străduia să le plătească. Cu înaltul său simț de responsabilitate, mărturisește că „spre rușinea mea prea puțin mă ocup chiar de ale noastre afaceri“ [16].

Continuă, totuși, să-l informeze pe Bariț asupra situației politice a românilor din Budapesta și a intrigilor care se țes de guvern pentru a întemeia un organ de presă românesc moderat.

Se bucură de apariția noului ziar condus de G. Bariț, *Observatoriul*, și-și oferă serviciile de colaborator; se teme, însă, ca nu cumva *Gazeta*, copilul spiritual al lui Bariț, să fie sugrumată de noul organ. În fine, o ultimă speranță de a reînvia *Federațiunea*, fuzionată de data aceasta cu *Albina*, i-o oferă promisiunea generalului Traian Doda, om politic de prestigiu. Aceste speranțe nu se vor realiza însă [17].

Al. Roman a fost un critic necruțător al ziarului *Viitorul* (1884—1885) și al grupului moderat din jurul acestuia, dezavuat și de mișcarea națională românească. *Viitorul* era privit ca o încercare a guvernului maghiar de a abate pe români de la revendicările lor sociale și naționale [18].

Al. Roman va dovedi mult curaj și clarviziune nu numai ca publicist, ci în egală măsură și ca deputat, prin numeroasele interpelări în dietă cu privire la unele probleme vitale pentru mișcarea națională românească, iar în sesiunea parlamentară din 1882 el va fi în fruntea celor ce luptă împotriva proiectului de lege al ministrului Trefort, referitor la deznaționalizarea școlilor secundare nemaghiare.

Credința lui Al. Roman în viitorul națiunii române nu se clatină nici chiar în cursul nefastului an 1867, cînd, prin înțelegerea dintre cercurile conducătoare austriece și maghiare, acestea și-au împărțit asuprirea și exploatarea popoarelor din monarhie. Numeroși fruntași politici români erau puternic dezamăgiți, pesimiști, socotindu-și luptele de ani de zile zădărnicite. Roman, însă, își păstrează nealterată încrederea, formulată cu clarviziunea de vizionar: „Eu nu am frică pentru viitorul națiunii noastre. Austria e pe calea disoluțiunii și arendașii ei, maghiarii [cercurile conducătoare — n. ns.] numai pînă atunci ne vor stoarce. Apoi, ne vom trage socotelile!“ [19].

Extrem de valoroasă este scrisoarea lui Al. Roman din 3 decembrie 1870 st.n.; epistola a fost scrisă din închisoarea de la Vaț, unde-și ispășea pedeapsa de un an detențiune politică în urma condamnării în cel de al doilea proces de presă. Pe lîngă evaluarea situației politice, principalul mesaj al scrisorii este dorința ardentă de luptă, de acțiune. Situația, spune el, pe de o parte este foarte grea, iar pe de alta „mi se pare a fi cea mai acomodată pentru a se pune la ordinea zilei cestiunea noastră cea mare: autonomia Transilvaniei, adevărata cestiune a românilor din Austro-Ungaria“. Asemenea însemnată cucerire nu se poate dobîndi decît prin activarea marelui „trup al națiunii, dimpreună cu capii săi“, luînd exemplu și luptele pentru unitate națională ale slavilor, pe a căror simpatie românii se puteau sprijini. Roman era bine informat, cu privire la această problemă, deoarece Miletici, unul din conducătorii acestora, era alături de el în închisoare.

Judecînd poate prea aspru „inactivitatea“ conducătorilor politici români, Roman îi scrie lui Bariț: „Jos frica! Jos trîndăvia! Inițiativa trebuie să iasă din Ardeal“. Cere ca nemulțumirea românilor să se manifeste în toate felurile, pentru a arăta opiniei publice „că nu renunțăm nici la drepturi, nici la luptă pentru ele, că susținem lupta și perseverăm pînă la fine“. Cînd românii vor intra cu sutele în temnițe, „atunci sper că vom izbuti. Din temniță are să iasă libertatea, ca și lumina dintru întuneric.“ Este promotorul ideii unui memorandum al românilor din Transilvania și Ungaria în care să se dezvăluie toate racilele sistemului dualist.

Tendințele sale anticlericale și împotriva funcționarilor de stat care se erijau în conducători naționali își găsesc tot aici cea mai bună expresie: „Precum am cam scăpat de popii cei cu cruci, așa trebuie să scăpăm și de beamterii cei mai grași, în ducerea și conducerea noastră politică, pentru că aceștia apasă ca plumbul pre toate acțiunile noastre“.

Asemenea scrisori mobilizatoare, pline de avînt, mai trimisese la Blaj, Gherla, Dej, Abrud, Turda, Sălaj, Șomcuța, Lugoj, Satu Mare, Sighetul Marmației, Oradea, Beiuș și Arad. Voia ca deputații să-și pună în mișcare cercurile de alegători.

Poziția sa mai radicală în sînul mișcării naționale românești îl pune pe Roman în opoziție cu gruparea lui Babeș și a Mocioneștilor, care reprezentau aripa mai moderată a burgheziei române, opoziție care, pentru o lungă perioadă de timp, va marca un dureros conflict cu Vincențiu Babeș, acuzat de vanitate, megalomanie, intrigă și confesionalism [20].

Și grupul socotit de Roman de asemenea mai moderat, al lui Al. Bohățel, Ioan Pușcariu și Ilie Măcelariu (la un moment dat) este judecat foarte aspru. Pasiunea, focul luptelor parlamentare (de multe ori sterile, cum recunoștea însuși Roman), caracterul său neînclinat la compromis în ceea ce privește interesele naționale, precum și o oarecare patimă, îl făceau pe Al. Roman să se departeze de obiectivitate și, de aceea, politica preconizată de el nu ținea întotdeauna seama de realități.

Corespondența ne oferă și o dovadă certă cu privire la pătrunderea ideii unității naționale a românilor în conștiința maselor populare. Dovada îi este oferită de sentimentele alegătorilor săi la 1867: „Alegătorii mei la 1867 (cînd fusesem prima dată în România)

---

[13] *Idem.*

[14] Ajutorul direct dat de G. Bariț reiese din scrisoarea lui G. Manu către Bariț, din Dej, 8 mai 1869 (B.A.R., ms. rom. 1006, f. 25) și din scrisoarea VIII din 9 apr. 1870 seara, Pesta.

[15] Scris. VI din 6 oct. 1869, Săbiș și VII din 15 dec. 1869, Pesta.

[16] Scris. XII din 6 ian. 1878, Pesta.

[17] *Idem.*

[18] Scris. XXVI din 12 mart. 1884, Pesta.

[19] Ax. Banciu, *Din corespondența lui Alexandru Roman*, în *Țara Bîrsei*, X, 1938, nr. 4—6, p. 411.

[20] Scris. II din 6 iulie 1866, Pesta.

—spune Roman — după ce auziră c-am fost la Craiul r[omâni]lor, mă întrebau cînd vine, și după ce le-am spus că nu poate cu una, cu două, ei alta și nimica: « se va ivi un crăișor de la răsărit și va bate pe împăratul cel mare și a celuia vom fi noi! » ziseră ei că e vorba veche din bătrîni“ [21].

În calitatea sa de membru al Academiei Române, Al. Roman întreține strînse relații cu Bucureștii și cunoaște legăturile cu fruntașii politici din România[22], cu privire la care oferă informații prețioase, de pildă, la unele ajutoare bănești din țară, cum este acela către Axente (prin Hodoș) [23]. Al. Roman are în București convorbiri cu Mihail Kogălniceanu, care a promis noi sume de bani pentru școlile românești din Transilvania și Ungaria. Roman avea chiar încredințarea să-i informeze pe ceilalți fruntași, ca, de pildă, pe Iosif Vulcan și pe alții, precum și să transmită el însuși bani în acest scop [24]. În scrisorile sale, Roman înfățișează și întîlnirea deputaților și fruntașilor români din Transilvania cu Brătianu, care-i îmbărbăta să reziste măsurilor de deznaționalizare ale guvernului maghiar [25].

Roman făcea parte dintre acei oameni politici care își dădeau seama că pentru a organiza cu succes o rezistență eficace împotriva regimului dualist trebuia să realizeze o înțelegere o unitate de luptă între deputații naționalităților din monarhie și forțele politice progresiste de stînga maghiare. Exemple asupra strădaniilor sale în acest sens sînt numeroase. Încă din 1863 încearcă să facă cunoscute publicului maghiar, prin intermediul jurnalului ilustrat *Vasárnapi Ujság*, biografiile marilor oameni de cultură români. În acest scop luase legătura cu cercuri ale intelectualității maghiare, care-și manifestau interesul pentru problemele românești [26].

Satisfacția lui este mare atunci cînd i se pare că cercurile maghiare încearcă să se apropie de revendicările românilor, deoarece în Viena nu avea nici o încredere și calea ei o considera plină de „curse“. El înțelegea că numai în acest fel, printr-o alianță hotărîtă, „apropierea, înțelegerea, ar fi mai sinceră, mai reală“ între cele două popoare [27].

Două momente politice importante își mai găsesc o amplă reflectare în corespondența Roman-Bariț. *Memorialul* scris și publicat de G. Bariț și *Memorandul* din 1890.

Memorialul din 1882 a avut un puternic ecou în Monarhie, în România și în alte cîteva țări din Europa. Al. Roman va juca un rol important în răspîndirea și explicarea în cercurile parlamentarilor maghiari și slavi a memoriului, pe care el însuși îl difuzează. Se angajase să distribuie la început 100 de exemplare [28], apoi 200 [29]. După un hiatus serios (de la 1884 la 1890), timp în care scrisorile lipsesc (căci nu se poate presupune încetarea corespondenței), Roman, deși părăsise scena politică, este cucerit de ideile *Memorandului*. Și acum, la 1890, vedea ameliorarea situației numai în lupta solidară a tuturor forțelor politice românești. Respinge cu hotărîre sciziunea care se profila pe orizontul politic, determinată de ascuțirea adversității dintre activiști și pasiviști.

Dorința sa este de a arăta „celor de la putere că românii toți sînt solidari în a protesta în contra împilărilor și a continua lupta cu toată energia, proclamînd *activitatea* pre toate terenele, dar, firește, activitatea cea mai viguroasă“ [30]. În contextul epistolelor vom surprinde desigur și realinieri politice, însă acestea au fost făcute totdeauna de pe pozițiile cele mai progresiste ale intelectualității și burgheziei românești.

Aspectul general pe care-l degajă corespondența este al unor serii de „rapoarte“, de „informări“ trimise de Al. Roman lui G. Bariț. Al. Roman apare ca purtător de cuvînt a, unui grup politic (Iosif Hodoș, Ioan Poruțiu, Sigismund Borlea ș.a.) cu opțiuni de stîngai radical din punct de vedere social și național, neîmpăcat inamic al aristocrației ardelene, al opresiunii, militant pentru eliberarea poporului român.

G. Bariț, cel căruia îi erau destinate scrisorile, apare ca omul politic central al românilor din Transilvania, cu autoritate necontestată în fața lui Roman și a grupului său. În multe din sfaturile, directivele importante privitoare la mișcarea națională românească din Transilvania, Banat și Ungaria, Bariț se orientează și după informările lui Al. Roman, ceea ce va reieși mai pregnant, mai viu, din corespondența G. Bariț-Al. Roman, care va fi publicată într-un volum ulterior.

---

[21] Scris. XVII din 28 noiembrie 1881 st.n., Pesta.

[22] Prin desele sale călătorii la București, cu ocazia sesiunilor Academiei Române.

[23] Scris. VI din 6 oct. 1869, din Săbiș.

[24] Scris. VII din 15 dec. 1869, Pesta; cf. Șt. Pascu, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, în *Analele Inst. de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.*, XIII, 1967, nr. 5, p. 75—76.

[25] Scris. III din 31 dec. 1867, Pesta.

[26] Scris. I din 11 iunie 1863, Pesta.

[27] Scris. XVI din 18 iunie 1881 st.n., Pesta.

[28] Scris. XX din 18 noiembrie 1882 st.n., Pesta.

[29] Scris. XXI din 24 noiembrie 1882 st.n., Pesta.

[30] Scris. XXVII din 26 oct. 1890, Pesta.

I

Pesta, 11/6, 1863

Preastimate domnule !

În zilele aceste fui recercat din partea redacțiunii jurnalului ilustrat *Vasárnapi Ujság* [1] ca să-i procurez biografiele și portretele unor celebrități române contemporane, pentru a se publica în acel jurnal, care între toate e cel mai lățit în Ungaria. Eu, după o conversare mai îndelungată, luînd informațiune despre dorința inteligenței maghiare de a cunoaște mai de-aproape pre iluștrii bărbați ai națiunei noastre, am primit însărcinarea de a procura portretele și biografiele cerute.

Fiindcă portretul, dimpreună cu biografia preastimatei d[omniei]
24 voastre are să înceapă acest ciclu de biografie, îmi ieu libertatea / de a
mă adresa de-a dreptul către p[rea] st[imată] d[omnia] voastră, ca să
binevoiți a-mi trămite o deducere cît se poate de perfectă a propriei
biografie, adică toate datele și momintele cele mai însemnate din viață-vă
(ceea ce modestia nu vă lasă a însemna, veți ierta ca să se însemne aici).

Datele aceste le-aș dori, precum zisei, cît se poate de perfecte, nu
numai pentru împărtășirea în *Vasárnapi Ujság*, ci mai vîrtos pentru o
mai mare întreprindere românească ce vrea să facă colegul și vechiul
meu amic d-l Ar. Pumnul[2], prin care sunt provocat a culege datele de
biogr[afie] a mai multor bărbați de ai noștri. Poate fi că dînsul în astă
24v privință se va fi adresat de-a dreptul către pr[ea] st[imată] d-voastră ;/
ci astă impregiurare să nu vă rețină a-mi trămite o schiță perfectă,
căci eu însumi încă voi să public în foișoara *Concordiei* [3] biografiele unor
bărbați de ai noștri, și anume a celor ce vor lua parte la dieta Transilvaniei.

Publicul nostru numai pre cei morți îi cunoaște încîtva, de după defeptuoasele biografie ce avem, iar pre cei vii abia de după nume sau demnitate. A sosit timpul ca să ni cunoaștem bărbații mai de-aproape. Jurnalistica noastră are dătorința de a aduna datele despre bărbații respectivi pînă cînd aceia sunt încă în viață, ca nu mai tîrziu să fie silită a compila cîte o biografioară de după „am auzit“, „se zicea“, „moșul povestea“ și altele asemene din timpurile cele primitive.

Am să observez că portretul p[rea] st[imată] d[omniei] voastre
(care l-am avut aici, și prin urmare nu ni lipsește) acum se scobește,
pentru jurna/lul amintit. Deci, de sine se pricepe că de biografie avem 25
trebuință cît de curînd.

Totodată, vă rog ca cu o cale să binevoiți a-mi împărtăși numele doamnelor rom[âne] din Pesta cari sunt subscrise la adresa ce ați primit, căci împărtășirea ce s-a făcut prin jurnale e necompletă și, după cum știu eu, mai multe doamne trebuie să fie subscris la adresă. În *Concordia* nu s-au putut publica numele doamnelor, pentru că atunci în pripă nu s-au știut numele tuturora, și mai vîrtos numele de botez [4].

Primește, p[rea] st[imate] d-le, espresiunea celor mai vie sentimente de stimă, cu care sunt al p[rea] st[imatei] d-voastre serv plecat,

Sandru Roman,
prof. la Univ. reg. de Pest.

Adresa: La redacțiunea *Conc[ordia]*/ 25v

---

[1] *Vasárnapi Ujság*, revistă săptămînală cu caracter literar-politic-social. A fost înființată la 5 martie 1854. Era editată de Heckenast Gusztáv și redactată de Pákh Albert. La început a fost susținută materialicește de Pákh, Gyulai Pál și Jókai Mór. Ei au scris aproape în întregime revista, pînă cînd s-au alăturat și cîțiva din scriitorii vechi, abia scăpați din detenție, exil etc. Revista publica și fotografii; ea a devenit foarte populară.

A fost suspendată în 1921. Între timp au fost, bineînțeles, cîteva schimbări de redactori (Vezi *Révai Nagy Lexikona*, Budapesta, vol. XIX, p. 57).

[2] *Aron Pumnul*, 1818—1866, profesor și filolog. Ia parte la revoluția din 1848. Redactează o proclamație către poporul român, chemîndu-l, pentru ziua de 30 aprilie, la Blaj, unde să-și ceară drepturile. Colaborator la gazeta *Bucovina*. Ca lingvist se orientează spre fonetism. Tipărește *Lepturariu românesc*, Viena, 1862—1865. Coleg la Viena, la „Sf. Barbara“, cu Al. Roman, păstrează relații de amiciție și după anii de studii.

[3] *Concordia*, ziar politic românesc, apărut la Budapesta în 15 aug. 1861 ; editor și redactor: Sigismund Pop, căpitan al Districtului Cetatea de Piatră. În realitate, era redactat de Al. Roman, Partenie Cosma și Ioachim Mureșan. Oficial, Roman apare ca redactor din 6/18 ianuarie 1863. În urma ținutei dubioase a ziarului, impusă de S. Pop, Al. Roman se retrage la 8 dec. 1866. A fost primul ziar românesc scris în întregime cu litere latine.

[4] În *Concordia*, III, 1863, nr. 34 din 28 apr./10 mai, p. 137 la *Varietăți*, se anunță expedierea adreselor doamnelor române și a tinerimii universitare din Pesta. Numărul 35 din 2/14 mai 1863, p. 142, reproduce *Adresa doamnelor române din Pesta către d-nul Bariț*:|

„*Multonorate domnule !*

Jurnalul cel dintîi românesc în imperiul Austriei, *Gazeta Transilvaniei*, în anul acesta-și serbează iubileul de un pătrar de secol al existinței sale.

Știm bine între ce fel de impregiurări grele ai început a publica și a redigea jurnalul acest binemeritat înaintea românilor, știm prea bine cari și cîte sunt meritele multonorat domniei-tale pe cariera publicității, pentru că faptele vorbesc de sine.

În 5 mai/23 april serbăm ziua Sîntului Georgiu, ziua-ți onomastică. Ocaziunea aceasta e binevenită pentru noi să te salutăm din depărtare și să-ți urăm de la Atotpotentele viață îndelungată și fericită, sănătate durabilă și aceea tărie ințelesuală, cu care ai apărat interesele românilor de la ivirea *Gazetei* pînă și în timpul de față.

Te rugăm primește portufoiul acesta de la noi întru suvenire, ca de la atîtea surori a multon[orat] d-tale și ca un prea mic semn de recunoștință, cu aceea animă bună plăcere, cu care ți-l oferează damele române.

În Pesta, 30/18 apr. 1863“.

II

Pesta, 6 iul. 1866

Stimatisime domnule !

La preţuita-ţi scrisoare din 23 iuniu a.c., în treaba călătoriei noastre la Bucureşti, pre lîngă reachiderea scrisorii d-lui P. Ilarian [1], am a-ţi împărtăşi următoarele:

Încă întru începutul lui mai, cînd primisem decretele cele patru (pentru mine, Hodoş, Babeş şi Mocioni) [2], d-l P. Ilarian alăturase şi o scrisoare particulară, în care zice că de ar fi de lipsă ca guvernul din Bucureşti să facă paşi la guvernul de Viena în treaba concesiunii, să ştiricim noi aici, apoi să-l încunoştinţăm, ca *ei* îndată să pună la cale cele de făcut în această cestiune.

26 Eu am mers la tavernicul Sennyei [3] şi l-am întrebat / că, la întîmplare cînd guvernul de Bucureşti ar notifica pre calea consulatului numirile cestionate, mai fire-ar încă de lipsă ca să cerem şi noi personalminte învoinţă separată? Sennyei mi-au răspuns: în toată întîmplarea, căci guvernul din Bucureşti numai notifică, *dacă vrea*, însă nu cere pentru nimeni concesiuni. Apoi, la orice fel de soţietate străină se recere învoirea guvernului, resp[ectiv] concesiunea majestatecă spre a putea fi cineva membru, măcar şi numai *onorariu*.

Deci, dătorinţa noastră e chiară, şi prea bine ai făcut că ai grăbit a cere concesiunea necesarie. Ceea ce pomeneşte Al. P. Ilarian, cum că de aici i s-ar fi scris că guvernul lor să ceară pentru noi, este greşala lui Hodoş, carele singur i-a scris aşa. Eu însă numai alaltăieri i-am scris
26ᵛ o epistolă în / carea îi cer mijlocirea ca să nu se amîne adunarea, *sau cel puţin nu preste 1ª septemvre cal[endar] nou*, căci altmintrea *eu*, şi poate alţii (profesori, directori) nu am putea merge, neavînd alt timp decît feriele aceste.

Mă mir mult că membrii din România încă nu sunt numiţi, dar m-am mirat şi mai mult de procedura cea pocită a d-lui ministru [4], care provoacă opiniunea publică a se dechiara pentru cutare şi cutare, apoi iacă, *studinţii din Craiova* încep a recomănda în *Românul* [5]. Dacă guvernul nu cunoaşte bărbaţii de astă specialitate, avea, după părerea mea, a se adresa la cele două universităţi, şi alte corpuri profesorali. În fine,
27 mă mir că, după ce în decretul ce l-am primit stă provocarea apriată / a ne dechiara îndată de primim au ba numirea, apoi a notifica cît de curînd cînd şi unde să ni se trămită banii de călătorie? Eu cu Hodoş le-am răspuns la amîndouă punctele. Cît pentru banii de călătorie, li-[am] scris ca să ni-i trămită aici pînă la 20 iuniu/2 iuliu a.c., însă pînă acum nici un răspuns, de unde am închiat ca adunarea — faţă cu situaţiunea prezinte [6] — nu se va ţinea estimp.

Deoarece cursul la universitatea noastră se încheie în 15 iuliu, şi eu aş dori a petrece feriele la ţară, am rugat pre Papiu să aibă bunătatea de a mă înştiinţa, în toată întîmplarea (or că se va ţine, or că nu), cel mult pînă la 20 iuliu, căci de aici încolo nu mai sunt la Pesta. Acu, voi
27ᵛ vedea ce-mi va scrie. Eu cred că deciziunea guvernului de acolo / are să mi-o împărtăşească, ca să ştim de ce ne ţinem. Atunci trebuie totodată

să o publice prin jurnale. De voi primi-o mai curînd decît a ieşi la publicitate, vă voi încunoştinţa, iară de s-ar întîmpla să primiţi d-v. mai întîi, vă rog a-mi împărtăşi şi mie.

Cu astă cale vin a-ţi mulţămi pentru bunătatea ce ai dovedit în decurs de mai mulţi ani faţă cu redacţiunea *Concordiei* [7]. Ceea ce observaşi într-una din hîrtiele alăturate la coresp[ondenţă] în privinţa tendinţei fundatorilor *Albinei* [8] este aşa. Toată intriga e a lui Babeş [9]. Acest om piere de vanitate. Cu tot preţul vrea să se facă nemuritoriu încă
pînă trăieşte, şi apoi pre răvaşul altora. Dar atît la dietă cît şi / în confe- 28
rinţele deputaţilor rom[âni], i s-a răcorit puţintel focul vanităţii. Toate machinaţiunile acestui om vor ieşi la lumină îndată ce se vor publica protocoalele conferinţei deputaţilor r[omâni] şi proieptul de lege elaborat în cestiunea de naţionalitate. Toată vanitatea omului am trece-o cu vederea, dacă intrigele sale nu ne-ar compromite cauza naţională. Apoi, mai adaugă că confesionalist periculos ca Babeş doară nu există nici între popii noştri, cu toate că el au luat muiere o jidană.

Norocul că ni-a succes a rumpe liga lui de mai nainte şi a-l trînti, dimpreună cu Mocionianii [10], cari toţi începuse a se trage frumuşel şi a cocheta cu maghiarii, după ce mai nainte scria memorande lui Schmer-
ling [11] despre împărţirea ţărei în teritorie naţionali etc. / 28ᵛ

De voi avea norocire — de nu la Bucureşti, cel puţin la Alba Iulia — voi avea ocaziunea d-aţi povesti cu vorba, căci într-o scrisoare nu se poate.

Guvernul actuale maghiar ne persecutează (precum o ştii) preste tot. În Caraş au demisionat pînă acum 15 deregători români — pre frate-meu asemene [12] — şi puseră un calvin la postul creat în 1861 pentru români, prin constituţionaliştii de atunci. Pentru aceste persecutări, am avut amară dispută cu Sennyei, care mi-a ameninţat şi mie. Se poate că mai mulţi români vor păţi aseminea, dar suntem rezoluţi a nu ne da după păr. Avem sperare că acest guvern mîrşav va cădea în scurt.

Mult ne strică şi vînzătoriele unor demoralizaţi de ai noştri, între care / ieşi de frunte consiliariul Mihali [13], Pap Zsiga [14] etc., cari îşi vînd
pre D-zeu pentru bani şi post. În astă privinţă o să-ţi fac descoperiri 29
însemnate.

Eram să mă retrag de la *Concordia*, şi poate şi mă voi retrage în scurt, căci fără pericol nu mai pot lucra la un jurnal al cărui proprietariu se vinde şi se leagă la spatele mele, şi prin guvern voieşte a-mi face silă morală de a nu scrie şi nu publica ce nu place d[omni]lor maghiari [15]. *Concordia* ar fi căzut poate acum, dacă nu priveam la un interes mai înalt, şi la perdelul de s-ar naşte pentru noi cînd ar sta numai *Albina* lui Babeş pre cîmpul bătăliei.

Primeşte, d-le, descoperirea osebitei mele stime şi consideraţiuni.

Al d-voastre frate stimătoriu,

Ales. Roman m.p.

N.B. Aici cură faima despre conchiemarea Dietei ung[ureşti] pre 26 iuliu, dar totodată că deputaţii n-ar vrea să se mai adune sub guvernul actuale, ci sau ministeriu, sau să o conchieme primatele ţărei. Sennyei au plecat la Viena spre a se consulta în astă privinţă. / 29ᵛ

[1] *Alexandru Papiu Ilarian*, 1827–1877, unul dintre conducătorii revoluției românilor din Transilvania de la 1848–49. La 1862 era procuror general al Curții de casație în București, iar în 1863, în guvernul Kogălniceanu, ministru al justiției. În 1868 a fost ales membru al Academiei Române. Este autorul primei istorii a revoluției române transilvănene de la 1848, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. I–II, Viena, 1851–1852; vol. III, postum, publicat de Ștefan Pascu, în 1943.

[2] Este vorba de decretele prin care cei 4 sînt numiți membri ai Societății literare române, viitoarea Societate Academică, viitoarea Academie Română. Cei patru membri din Ungaria și Banat erau Al. Roman, Iosif Hodoș, Vincențiu Babeș și Andrei Mocioni.

[3] *Sennyei Pál*, 1824–1888. Baron, om politic maghiar, înalt funcționar. Din 1867 ia parte activă la dezbaterile parlamentare.

[4] C. A. Rosetti, ministru al Cultelor și Instrucțiunii.

[5] *Românul.* Fondat de C. A. Rosetti în București, la 1857. A fost organul partidului liberal și a susținut reformele democrate și liberale. A avut numeroase neplăceri cu cenzura. A fost și suprimat. La 1866 își reia apariția tot sub numele de *Românul.* Printre colaboratori se numără personalități politice și culturale din toate provinciile locuite de români, între care primul loc îl ocupă Barit.

[6] Epidemia ce bîntuia în România.

[7] *Concordia.* Vezi scrisoarea I, n. 3.

[8] *Albina*, ziar politic apărut la Viena în 1866, susținut de familia Mocioni. Conducerea *Albinei* aparținea lui Vincențiu Babeș, jude la Tabla regească din Budapesta și deputat dietal. Redactor apare G. Popa și editor V. Grigorovița. În 1869 este oprită să mai intre în Ungaria. Babeș devine redactor oficial al ei și *Albina* se mută la Budapesta, unde își încetează apariția în 1877. A avut și cîteva procese de presă.

[9] *Vincențiu Babeș.* Fruntaș politic, din 1861 deputat în Dieta de la Pesta, unde apără interesele poporului român. Este acuzat de vanitate, intrigi și confesionalism (în favoarea bisericii ortodoxe!). Nu întotdeauna acuzele lui Al. Roman erau întemeiate. În afară de dușmănia personală a celor doi fruntași, contradicțiile dintre ei sînt generate și de faptul că Babeș se plasa pe o linie mai moderată în lupta națională, decît aceea a lui Roman, care în această privință era mai radical. Și unul și altul au adus servicii neprețuite mișcării de eliberare națională a românilor. Ei se împacă în 1887, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Roman, în care-i spune lui Babeș: „Noi rămînem tot cum am fost, cu convicțiunile noastre, oameni de p[rinci]piu, care nu urîm națiunea ungurească, ci combatem pe conducătorii ei“ (vezi Gelu Neamțu, *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman, 1866–1887*, în *Anuarul Inst. de Ist. din Cluj*, XII, 1969, p. 108).

[10] Frații Mocionii: Andrei, Antoniu, Gheorghe și Alexandru.

[11] Anton Schmerling.

[12] Fratele său, *Iosif Roman*, 1829–1908. Jurist. A ocupat și funcții administrative. În 1865 a fost ales vicecomite de Bihor. A colaborat la mai multe reviste și ziare. Numeroase poezii a publicat în *Familia.*

[13] *Gavril Mihalyi de Apșa.*

[14] Pap Zsiga este numele peiorativ al lui Sigismund Pop (fostul socru al lui Al. Roman, redactor al *Concordiei)*, pentru a-l stigmatiza ca renegat.

[15] Părăsind *Concordia*, Al. Roman declară că, de cîteva luni, nu mai este redactor decît cu numele și că nu a participat la polemica extrem de ascuțită dintre *Concordia* și *Albina.*

III

Pesta, 31 dec. 1867

Preastimate domnule,

Vei fi aflat pînă acum că de la 1 ianuariu 1869, cal[endar] iulian, voi eda un jurnal politic sub numirea *Federațiunea* [1]. Multe au fost motivele cari mă îndemnară la această întreprindere, carea multora li se va părea nemotivată și fără necesitate [2]. De vei lua însă în considerațiune împregiurarea că, de cînd m-am retras de la *Concordia*, aceasta, în urmarea abaterii sale de la calea curat naționale, au început a pierde cu grosul din terenul ce ocupase sub redacțiunea mea — adecă vorbind românește și cu numeri, din 857 de prenumeranți, au pierdut îndată 400 — și acum stă aproape de agonizează. Nici chiar subvențiunea [3] — de nu va fi cam grasă — nu o poate scăpa de apunere. Și tot terenul perdut l-a ocupat *Albina*, carea în loc de a urma politica *înaltă generală* — precum promisese — au urmat alta, cu totul / speciale, personale și 32
întru interesul personale, confesionale al clicei Babeș — Mocioni. Intrigele și machinațiunile s-a făcut întru ascuns, mai anume cele confesionale — cu toate aceste jurnalul lor n-a putut aduna mai mulți de 600 prenumeranți; 200 exemplarie se trămit *gratis*, pentru a-și face asecle servile, precum fac cu stipendiele ce le dau chiar sub condițiuni de aceste.

Fiind Brătianul [4] aici (unde au petrecut mai o săptămînă întreagă), fratele Babeș n-a scăpat ocaziunea de a da cu tină în toți bărbații noștri mai fruntași și a cerca să compromită pe uniați, ceea ce am reprobat îndată și am respins cu indignațiune, aflîndu-mă și eu de față. Cu atîta machiavelism au știut să bage cauza confesională în politică, cît se mira însuși Brătianul, și mai tîrziu m-au întrebat cu ce scop face Babeș așa. I-am esplicat pe cît am putut. *Rendez-vous*-ul cu Mocionienii și Babeș s-a întîmplat la propunerea mea, ceea ce fratele Hodoș [5] / au 32v
reprobat, dar eu am găsit a fi cu cale ca să cunoască Brătianul mai de aproape pe așa-numiții capii și conducătorii noștri din Ungaria.

Babeș afirma despre d-voastră că n-aveți nici un om în Transilvania, și anume în Brașeu, afară de familia ginerelui dv. [6], la cari să aveți vreo influență; lucru ciudat, zise Babeș cu durere prefăcută, dar adevărat, lăudîndu-se că are informațiuni sigure și altele. Ep[isco]pii uniați și clerul ar fi unelte în mînile guvernului austro-maghiar și a papistașilor, sub al căror tutorat stau etc. Mare nefericire pentru noi românii sciziunea făcută de neamțul în uniați și răsăriteni! Și altele asemenea, pînă cînd i-am astupat gura.

Mocionienii tăceau — înțelepțește — parte pentru că nu știu bine românește, parte că nu știu bine ce și cum să vorbească, ceea ce au pus la mirare pe Brătianul, carele credea că-s tot atîția luceferi intelectuali ai r[omâni]lor].

Era vorba despre subvenționarea unui jurnal nemțesc din Viena, întru interesul / r[omâni]lor din Austria și la astă subvențiune guvernul 33
României ar contribui 60%. Noi să stăruim a da 40 sau 30%, sau cel puțin să lucrăm a deștepta interesarea r[omâni]lor din Austria la cauzele naționale etc. Brătianul are misiune la puterile garanți a lucra pentru desființarea jurisdicțiunii consulare, în privința numirii unui consul în locul lui Eder la București, anume a împedeca să nu fie maghiar etc.

Aici a avut dese convorbiri cu Pulsky, Hollán, Klapka, Károly Ede [7] în cestiunea călii ferate, linia Temișoara — Orșova — Turnu Severin — Craiova etc. Apoi avu o întîlnire cu Andrássy pentru a apăsa cevași în dezlegarea cestiunii de naționalitate. Andrássy s-a plîns asupra purtării r[omâni]lor, de cari ar fi nemulțumit. Brăt[ianul] i-au replicat că r[omâ]nii încă au poate cauze d-a se plînge de guv[ernul] maghiar etc. Andrássy, de altmintrea, au recunoscut marele interes ce are guv[ernul] ung[uresc] de a mulţumi pe români şi, în fine, asegură pe Brăteanul ca guvern[ul] austro-maghiar n-are cugete de cucerire asupra României. Brăt[ianu] răspunse că în astă privinţă ei n-au nici o temere.

33v Convingerea lui Brătianu despre frăţietatea noastră cu maghiarii / se rezumă, după cele văzute şi auzite: „Cînd vi vor da un pumn, să le daţi doi". „Numai de am putea", răspunsei eu.

După această abatere mă întorc la obieptul scrisorii prezinte. Din cele premise vei vedea că era necesitate a eda aici un jurnal nou, şi în interesul înaintării acestui jurnal vin a te ruga ca să binevoieşti din cînd în cînd a-mi trămite cîte un articul, pre cît te vor ierta ocupaţiunile cele multe, şi a îndemna pre r[omâ]nii noştri din Braşeu şi provincia Braşeului a se prenumera. Apoi, să aibi bunătatea de a-mi recumănda un individ cu capacitate carele să-mi fie corespundintele regulate din Braşeu, adică să-mi trămită cel puţin două corespundinţe pre lună, dar bune, scrise cu preciziune — nu vorbe degeaba — despre toate mişcămintele
34 vieţiei sociale de acolo. Şi pentru ostenele va primi de la mine / 120 fl. v.a. pre an şi reîntoarcerea speselor postale (vreau ca corespundenţiile să fie totdeauna recumandate); apoi un exemplariu din *Federaţiune*.

Binevoieşte în astă privinţă a face paşii cît de curînd, ca să mă pot orienta. Aş dori ca să capăt pentru numerii primari ai *Federaţ[iunii]* vreo corespundinţă din Braşeu. Aflînd individul capace spre această treabă, îndrumă-l, rogu-te, a se adresa de-a dreptul la mine, astfel te voi cruţa de osteneala de a corespunde în această treabă.

În toate oraşele mai însemnate ale României austriace voi avea corespundinţi prevăzuţi cu onorarie, ca să nu fiu silit a publica cîte toate numai dintr-un loc de unde se aflǎ cîte unul care nu mai încetă a te molesta văzînd că i-ai primit o corespundinţă.

34v Rogu-te, împărtăşeşte şi d-lui Mureşanu [10] şi-l roagă / a-mi da spriginirea morală ce poate un jurnal, şi sper că are şi voia a face întru interesul nostru naţionale, apoi şi al uniaţilor cari astăzi, auzi de ici-colo: Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen [11].

Deputaţii cei uniaţi (14 inşi) de aici dădurăm un memorand ministerului întreg în cauza suplinirii prin alegere a scaunului metropolitan din Blaş. Andrássy şi grosmeisterul iezuiţilor, Eötvös [12], ni răspunseră: „Dehogy, soha sem volt esze ágában sem a kormánynak hogy akár a választási jogot elvegye, akor az érsekség jogáit korlátolja sőt a lehetőleg nagyobbitani igyeksik a kormány, mely meg van győződve a r[omá]nok nagy fontosságárol a magyar nemzetre nézve; a ki ezt nem
35 tudja, nem tud semmit a politikábol" [13], / adică: cred, ascultă, dar nu fac.

Aşteptînd rezultat îmbucurătoriu şi încunoştinţare, rămîn cu osebita stimă ce ţi-am purtat totdeauna, şi primeşte salutările mele cele mai cordiale, pentru d-v., şi stimata-ţi familie, apoi o strîngere de mînă.

Al dumneavoastră preaplecat,

Alex. Romanul,
redact[orul] *Federaţ[iunei]*

35v Adresa mea: Untere Donauzeile, nr. 19. /

---

[1] *Federaţiunea*, ziar politic, literar, comercial şi economic. Primul număr apare în 3/15 ian. 1868, la Pesta, sub redacţia lui Roman. Îşi încetează apariţia la începutul anului 1876. Despre motivele care l-au determinat la această întreprindere publicistică Al. Roman îi vorbeşte şi lui I. Micu Moldovan, a cărui colaborare o solicită, adăogînd: „Prin noul jurnal *Federaţiunea* voi să dau jurnalisticei române din Austria un zbor mai mare, voi să deştept gustul la cetire al românilor şi voi să avem un jurnal cu limba curat românească, ferită de maghiarisme şi germanisme nu numai în înţelesul gramatical, ci şi politic" (B.A.R., Filiala Cluj, fond coresp., nr. 6392).

[2] Aici înţelege grupul de la *Albina* şi *Concordia*, considerate concurente ale viitorului ziar.

[3] Subvenţiune din partea guvernului maghiar.

[4] *Ion C. Brătianu.* Cunoscut fruntaş politic, n. 1821. A jucat un rol important în revoluţia din 1848 în Muntenia. După înscăunarea principelui Carol de Hohenzollern devine ministru de finanţe în cabinetul liberal de la 27 oct. 1867 şi cade la 16 noiembrie 1868.

[5] *Iosif Hodoş.* Prieten şi colaborator apropiat al lui Roman. După ce Roman este condamnat la închisoare, într-un proces de presă al *Federaţiunii*, Hodoş îl va înlocui un timp, ca redactor.

[6] Constantin Iuga, negustor din Braşov.

[7] Pulszky Ferenc, Hollán Ernő, Klapka György, Károlyi Ede, fruntaşi politici maghiari, deputaţi.

[8] Andrássy Gyula, om politic maghiar, unul din făuritorii dualismului austro-ungar.

[9] Bariţ a colaborat la *Federaţiunea* fără a semna sau avînd drept simbol un triunghi (a nu se confunda cu cel al corespondentului din Cluj).

[10] *Iacob Mureşanu.* După cum reiese din atitudinea favorabilă asupra apariţiei *Federaţiunii*, se poate deduce că Bariţ a intervenit în favoarea lui Al. Roman. În *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 4 din 26/14 ianuarie, p. 16 se salută „încă o dată viaţa acestui ziar, urîndu-i prosperitate".

[11] Maurul şi-a făcut datoria, maurul poate pleca.

[12] *Eötvös József.*

[13] „Da de unde! Guvernul n-a avut niciodată de gînd ca să ia dreptul de alegere sau să restrîngă drepturile mitropoliei, ci dimpotrivă, încearcă să le lărgească, deoarece e convins de importanţa românilor pentru naţiunea maghiară; cine nu ştie asta, nu ştie nimic din politică." (Trad. din maghiară.)

IV

Pesta, 23 aprilie 1868

Preastimate domnule!

Cu toate că regularitatea speduirei telegramelor nu e prea esemplarie sub ministeriul maghiar, totuşi cred că vei fi primit telegramul prin care te încunoştinţasem că bucuros primesc publicarea petiţiunei cunoscute, aşa precum o doreşti [1]. Deci, aştept trămiterea actelor. Fratele Raţiu [2] încă zice că va fi prea bine a le publica, precum şi alte unelte ce se ţin de cestiunea unirii.

Scopul acestei epistole însă este ca să te încunoştinţez că am primit acţiunea în procesul de presă [3]. Articulii incriminaţi sunt *Din Transilvania, 19 faur*, din nr. 25 şi altul din nr. 28 al *Federaţ[iunei]* [4]. Acuzaţiunea e bazată pre § 6 din legea de presă, adică agitarea în contra între-
gităţii / coroanei maghiare. Adică, interpretaţiune silită. Nu ştiu cum o 36
vor scoate din acei doi articoli.

Pre autoriul art[icolului] din nr. 28 îl cunosc pre aici, pentru că autoriul au fost destul de imprudinte a se lăuda lui Sigismund Pop [5], carele nu poate de necaz asupra *Federațiunii* și denunțează mereu. Precum am înțeles, ar fi bîrfit că eu aș avea subvențiune de 800 # [galbeni — n.n.] de la guvernul României. Nu mi-ar pasă de fel, de ar fi numai adevărat, căci, zău, în semestrul întîi am mare pagubă cu jurnalul. Socru-meu încă cam cîrnește din nas, căci o simte și punga lui[6]. Dar cred că în semestrul II mi se va recompensa, căci prenumeranții tot sosesc mereu.

Eu la Untersuchungsrichter[7] nu am descoperit numele autorilor,
și nici că le voi descoperi, căci vreau ca să se facă scandal în dietă, cînd
36^v apoi / vom vedea totodată și pe deputații români că cine sunt. Va fi
ocaziune minunată de a trage de păr cestiunea unirii cu toate păcatele ei.

De ce nu răspunzi, rogu-te, la infama intrigă a lui Babeș din *Albina*, unde te poftește ca să-i fii colaboratoriu, căci nu are nici un bărbat de nume?[8] Toți articlii, și cei din provincie, îi scrie el și iară el, sub diverse și felurite cifre. De la juristul absolut Simionescu au tras Babeș stipendiul mocionian de 200 fl. numai pentru că au cutezat a subscrie adresa ce-ți trămisese tinerimea din Viena. Tînărul e unul din cei mai bravi cari îi avem, și ager. L-am primit la *Federaț[iunea]* cu leafă de 30 fl. pe lună.

Rațiu lucră, ostenește ca să înduplece pre deputații ardel[eni] a
face odată ceva în cestiunea unirii, dar cîntă surzilor. La început se
părea că vor / urma svatul, dar acum pre zi ce merge, zelul (!) lor se
37 răcorește și va fi nimica întreagă.

Șaguna a chiemat astăzi la conferință pre deputații neunatoși din ambe țările, pentru a se svătui cu ei în afaceri bisericești. De vor fi de publicat, le vei ceti în *Federa[țiunea]*, iară de nu, te voi încunoștința. Mie încă mi-a dat să înțeleg că i-ar plăcea să mă duc la dînsul, pentru că mi-ar da niște date în privința afacerii greco-bulgare[9]. Mă voi duce.

Precum ți-am telegrafat, am lipsit de acasă. Numai de luni sunt aici. Fusesem a-mi vedea alegătorii, pre carii maghiarii și frații neuniți stăruiesc a-i corumpe și a-i înstrăina de către mine, dar nu le-a succes pînă acum[10].

Primește asecurarea osebitei mele stime, cu care rămîn al d-tale stimătoriu frate,

Alesandru Roman.

Doamne, multe aș avea să-ți împărtășesc, dar sunt foarte ocupat
cu jurnalul, Dieta, profesura și afaceri private. Apoi, pe hîrtie nu poți
37^v conversa ca cu graiul viu. /

---

[1] „Petițiunea cunoscută“ este memoriul românilor transilvani din 30 dec. 1866 către Împărat. Ea a fost publicată în *Federațiunea*, sub titlul: *Transilvania. Copiile plenipotențelor alăturate la petițiunea românilor transilvani sușternută Maiestatei-Sale imp. reg. în 30 dec. 1866*, pentru prima dată în nr. 57 din 26 aprilie 1868, p. 221—222, continuînd în numerele: 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68 și 70.

În afară de acestea, publică numeroase alte corespondențe din Transilvania, al căror conținut este împotriva uniunii Transilvaniei la Ungaria; în nr. 68 se publică chiar și *Protocolul adunării generale a națiunei române din Transilvania ținută la Blaj în 3/15 mai 1848.*

[2] Ioan Rațiu.

[3] Este primul proces de presă al *Federațiunii*, anunțat în nr. 55 din 22 aprilie 1868, p. 214, într-o notă de subsol la articolul *Procedura maghiarilor față cu ziaristica română independentă*, semnat I.C.D. adică Ioachim C. Drăgescu, student la Viena.

[4] *Federațiunea*, I, nr. 25 din 14/26 faur 1868, p. 93—94. Articolul incriminat, *Din Transilvania, 19 faur.*, semnat „Cor[espondentul]“, arată că „locuitorii acelei țări stau sub absolutismul de modă nouă“, adică sub puterea discreționară a dualismului. Al doilea articol este cel de fond *Pesta 19 faur/2 martie 1868* din nr. 28 din 19 febr./2 martie 1868, p. 105. În ambele articole este contestat dreptul deputaților români ardeleni de a lua parte la Dieta din Pesta. Ulterior, actul de acuzare în primul proces de presă al *Federațiunei* se va îmbogăți și cu un alt articol, *Românii în dualism*, din nr. 38 din 8/20 martie 1868, p. 146, semnat „D“, provenind din Sibiu.

[5] Vezi nota 14 la scrisoarea II.

[6] Noul socru al lui Al. Roman era Simion Balomiri din Sebeș-Alba, cu a cărei fiică, Leontina Balomiri, se recăsătorise.

[7] Judecătorul de instrucție.

[8] În articolul *Mai mulți amici*, referindu-se la scrisoarea deschisă a lui G. Bariț către Halmágyi Sándor din nr. 20 al *Gazetei Transilvaniei*, în care se plînge că nu are „cîmp de ajuns“, „amicii“ cer redacției să-i pună la dispoziție coloanele *Albinei*, deoarece ei n-au „putut afla în articlii d-lui Bariț teze, argumente, date și direpțiuni mai avîntate și mai cutezate decît cele ce întîmpinăm pe toată ziua în coloanele *Albinei* …“

Redacția comentează scrisoarea: „La provocațiunea d-a oferi coloanele foii noastre d-lui Bariț, avem să observăm că, după știrea noastră, națiunea noastră n-are nici o foaie carea nu s-ar ține onorată d-a putea număra pe un bărbat ca d-l Bariț între cultivatorii și conlucrătorii săi. Despre aceasta d-l Bariț, din partea noastră cel puțin, credem că este convins“ (în *Albina*, III, 1862, nr. 35 din 27 martie/8 apr., p. 2).

[9] Biserica „Sfînta Treime“ din Brașov era disputată de 354 români și 97 greco-bulgari. Erau neînțelegeri asupra limbii în biserică și a naționalității parohului, precum și pentru averile bisericii, evaluate la 250.000 de florini. Neînțelegerile se declanșaseră în urmă cu 70 de ani, greco-bulgarii declarîndu-i pe români ca „oaspeți“ ai parohiei.

[10] Circumscripția Ceica din Bihor, pe care a reprezentat-o în Dieta de la Pesta timp de 21 de ani (1866—1887).

V

Pesta, 9 iul. 1868.

Stimatisime d-le și bade!

La prețuitele-ți scrisori din 29 mai și 11 iuniu a.c., numai acuma îți răspund. Iartă pentru întîrziare! Cauza nu au fost fost vreo nebăgare de seamă, ci multele necazuri ce mă împresoară, și ocupațiunile, apoi bolirea nevestei mele, pre carea am trebuit să o duc la munte și să o cercetez toate zilele, ceea ce mă face a perde cîteva ore (4 cel puțin) pe toate zilele.

Ceea ce privește cestiunea de alegere a mitropolitului nostru, despre
carea aveai și oareșcare îndoială, acuma cred că vei fi cunoscînd chiar
și actul însuși al ministeriului maghiar, prin care încunoștințează capitu-
lul de Blaș. /
Ep[isco]pul Dobra[1] au primit, afară de comitiva de tot laconică 38
alăturată la decretul său, una instrucțiune secretă neoficială, prin carea
i se inculcă unele și altele, asupra cărora aud că bietul bătrîn, avînd

scrupulii săi, vrea să facă întrebare la ministeriu. Bohățel [2] încă au
căpătat instrucțiuni, poate și mai de ale dracului, dar el nu cîrtește.
Acest om, cu fratele său de cruce Pușcariu [3], sunt cei mai blăstămați
și astuți dintre toți ardelenii. Pre acești oameni răi trebuie făcuți
imposibili la alegerile viitoarie, căci de nu, au să facă multă stricăciune cauzei
naționale rom[ânești]. Îți voi povesti mai multe dacă ne vom vedea la
Blaș în 12 aug. Atîta numai, pro statu notitiae absolute necesariae [4],
că acești doi ticăloși (în companie cu diplomaticosul Ilie Ochielariu) [5]
38v fac toate în cauza Transilvaniei, și ceilalți urmează, subscriu ca la /
comandă. Deputații români din Ungar[ia] nici nu conversează cu
dînșii, dar ei încă fug de societatea noastră, și mai vîrtos d-a tinerilor,
căci aceștia îi necăjesc pînă la non plus ultra [6]. Pre mine nu mă pot
vedea. *Federațiunea* este dracul cel negru de care nici somnul lor nu e
cu odihnă. Dar și stăruiesc ca să-și răzbune, căci Buhățel [7] și Pușcăstele[8]
au făcut presiune la guvern (anume la Andrássy) [9] ca să nu mă scape
din ghiară cu procesul cel de presă. Asta mi-au spus-o un maghiar,
precum mi-au spus și infama procedură a deputaților ardeleni, cari după
ce ne conchiamară și pre noi la două conferințe cu scop ca, prin adoptarea
ticălosului program al lor formulat pentru a vinde autonomia Ardealului,
să justifice blăstămăția lor cu aderința noastră, și după ce cerură de la
noi parola de onoare că nu vom nici pomeni, cu atît mai puțin divulga,
39 programul lor, se duseră / afurisiții la Deák [10] și, scuzîndu-se cu presiunea
ce face jurnalistica, deputații români din Ungaria etc. asupra lor, să le
ierte, dară sunt siliți a face chiar și atîta cît este în acel program. Îl
rugară totodată să-i sprijinească. Deák ceti și receti operatul. În fine,
li zise: „Dacă sunteți siliți a face aste, faceți-o, dar știu că faceți fără
rezultat. Cît despre mine, dacă va primi majoritatea programul, eu nu-l
voi combate“. Așa [zise] vicleana vulpe renegată către ticăloșii noștri.
Adică, matadorii maghiarilor aflară de programul lor și-l divulgară,
noi însă ne obligarăm a tăcea.

Cînd le spusei eu că știu de vizita lor la Deák, încremeniră.

În scurt, va veni timpul ca să-i atac cum se cade [11], să public
39v programul lor și apoi, cu puteri unite, să le dăm Gnadenstossul [12]. / Trebuie
să-i facem imposibili, dar, trebuie să-i paralizăm cu toate mijloacele
posibili. Apoi, acuși vine rîndul la hoțomanul de Șaguna, carele este
căpitanul lor. Șag[una] au fost calvin pînă la al 18 an al vieței sale, cînd
merse la Carloveț a se face călugăr și sîrb. Însumi mă duc la Mișcolț
ca să adun toate datele. Fii sigur că le voi și publica, căci pre acest om
trebuie să-l nimicim, mai vîrtos compromițîndu-l în fața națiunii întregi.
De vor afla neunatoșii că arhiepiscopul lor au fost odată calvin, apoi să
vezi ce minuni se vor întîmpla. Acest tîlhariu încă au făcut presiune la
guvern în contra mea, pentru că am publicat scrisoarea lui Creneville [13].
Mi-au spus-o tot ungurii, cari de 4 luni necontenit umblă ca să ne
40 cîștige, pre mine, Hodoș și Dobransky. /

Federațiunea este mare spin în ochii lor; au botezat-o „Fene de
csunya“ ![14] Procuratorul de stat (Causar. regal. Direct.) mi-au făcut
ofertul de a primi subscripțiune grasă, carea îndată mi se va da, numai
să tac cu cestiunea Ardealului. Poți socoti că ce i-am răspuns. De atunci
nu mi se face nici un ofert, ci vor să mă intimideze, dar nu-mi pasă, chiar
dacă mă vor și condamna.

Eu, în toată întîmplarea, mă duc la Blaș [15]. Mi-ar plăcea însă ca să ne putem întîlni mai nainte de alegere undeva. Scrie-mi dacă se poate, și unde.

Sum chiemat la Viena, unde mă duc în cursul săptămînii viitoarie. Cu capătul lui iuliu, la Mișcolț și de acolo, pre la Oradea M[are], în Transilvania.

N-am ce să-ți amintesc că guvernul mag[hiar] voiește cu tot prețul
pre Vancia [16]. / Mie, carele îl cunosc prea bine, nu mi-ar păsa, numai 40v
dacă s-ar învoi a ne subscrie vreo cîteva condițiuni. De unde nu, apoi
trebuie să agităm ca să nu intre în candidațiune.

Mi-ai fost scris că v-ați înțeles de minune. E bine, mi-ar place să știu. A agita pentru cutarele în jurnale, ar fi a compromite cauza. Eu cred că toate au să se facă sub mînă. Maghiarii cred că devenind Vancia archiep[isco]p va face ca Șaguna, și rezistința românilor uniți va deveni amorțită ca și a neunatoșilor. Papfalvi [17] încă este periculos. N-aș dori să ajungă nici măcar ep[isco]p la Gherla. Asemenea, nici pre baba Negr[uțiu] [18].

Rogu-te, cît se poate de curînd, și numai pre scurt încă, dar în
toată întîmplarea / să mă încunoștințezi despre toate cîte trebuie să le 41
știu. Este mod a influința și prin jurnalistică, pre căi laterale, printre
șire etc.

Eu am primit articlii pentru Antonelli [19], Negruțiu (!), Mihali [20],
Cipariu [21], chiar și Coroianu [22], în fine, pentru canonicul de la Lugoș,
Mihai Nagy [23], pentru carele au apucat a lucra și români zeloși, dar mai
mult cu scop ca, devenind Dobra mitropolit, acesta să devină ep[isco]p
la Lugoș. De altmintrea, astă dată cel mai bun expedient ar fi să se
aleagă Dobra de mitropolit. Ce cugeți? Vlad [24] e de această părere, și
mai mulți cu dînsul. Nu am nici loc nici timp de a notifica părerea acelora,
atîta numai că Dobra, deși babă, este român verde, și nu are să trăiască
mult. Pînă atunci s-ar schimba / împregiurările și, în acest timp fatal, 41v
am scăpa de funestele urmări ale alegerii lui Vancia, Papf[alvi], I.
Negruțiu căci, de nu va fi *mare disciplină*, aceștia vor avea voturi atîtea cît să
intre în candidațiune, și ministeriul nu vrea mai mult de atîta.

Andrássy și ceilalți draci ministeriali cari mă persecutează au
gînduri rele. Vlad, deputatul, au vorbit alaltăieri la Viena cu șeful buroului
de presă (din Buda), nobilitatul Ludasi, alias Gans. Acesta îi spuse
curat că au să mă condamne pre timp mai îndelungat, apoi să mă scoață
din profesură și, în fine, să-mi foarfece binișor și cauțiunea. Adause
totodată că dacă nu aș fi atît de cerbicos precum m-am arătat pînă acum,
aș putea să scap, căci guvernul ar putea să suspinde procesul, /dacă li-aș 42
da cuvîntul că nu voi ataca uniunea (sic). Vezi bine că ei au cugetul
rezervat de a ținea asupra capului meu sabia lui Damocle, cu sperare că le
va succede a mă mîna în castrele majorității dietale. De nu, apoi ar
reapuca procesul. Dar eu nu vreau să știu de înfricările lor; îi las să se
rușineze ei prin sila ce-mi fac.

Astăzi răspunse Andrássy la interpel[ațiunea] făcută de români în cauza naționalității. Zise că, fiind pedecile delăturate încă mai nainte de a se încheia sesiunea prezinte, va pune pre masa Camerei proieptul de lege carele crede că va mulțumi pre respectivi. Hodoș [25] zise că nu poate descoperi nici mulțumire, nici nemulțumire, pînă nu se va consulta cu colegii. Iară Pap Zsiga [26] votă încredere și mulțumire ministeriului adăugînd că dacă am răbdat secole mai multe, putem ușor aștepta cîteva
42v săptămîni / sau și luni [27]. Vezi, așa!

La întrebarea ce mi-ai făcut în cestiunea tipăririi unei broșure sau ce, nu știu, am să-ți răspund că tipograful *Federațiunii* cere 28 fl. de una coală, precum ai scris, se înțelege, de la 500 exemplarie. De altmintrea sunt tipografi aici cari lucră și mai ieftin, dar nu e mare diferința.

Rațiu [28], advocatul, e aici. Se duce la soție-sa [29], la scăldătoriele de la Gleichenberg.

Primește salutările mele cele mai cordiale, și o strîngere de mînă amică.

Al d-tale devotat,

43 *Ales. Roman.* /

---

[1] *Alexandru Dobra*, 1794—1870. Primul episcop al Diecezei greco-catolice a Lugojului.

[2] *Alexandru Bohățel*, 1816—1897. Fost căpitan suprem al Districtului Năsăud. Ia parte la Dieta din Sibiu (1863) și la cea din Pesta. Atitudinea sa și a celorlalți deputați ardeleni este judecată prea aspru de Roman.

[3] *Ioan Pușcariu.*

[4] Pentru o notă absolut necesară.

[5] „Ilie Ochielariu" — porecla lui Ilie Măcelariu.

[6] Ultima limită.

[7] Bohățel, poreclă dată de Al. Roman.

[8] Pușcariu, poreclă dată de Al. Roman.

[9] Vezi nota 8 la scrisoarea III.

[10] *Deak Ferenc.* Vezi scrisoarea XXXI, n. 4.

[11] În multe articole este criticată gruparea deputaților români din Transilvania participanți la Dieta de la Pesta. Pe I. Pușcariu îl atacă vehement, în *Programul nostru și d-l caval. Pușcariu et comp.* (în *Federațiunea*, II, 1869, nr. 14 din 31 ian./12 febr., p. 55 și nr. 15 din 2/14 febr., p. 59).

[12] Lovitura de grație.

[13] *Folliot de Creneville.*

[14] „A dracului de urîtă".

[15] La alegerea de mitropolit.

[16] *Ioan Vancea de Buteasa*, 1820—1892. Mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș. După moartea lui Șuluțiu, la 11 aug. 1868, Sinodul din Blaj l-a ales în scaunul metropolitan.

[17] *Constantin Papfalvi*, 1824—1892. Canonic la Blaj și prepozit capitular la Blaj. A jucat și un rol politic, ca deputat român în Dieta maghiară din 1848—1849.

[18] *Ioan Negruțiu Fekete.* La alegerile de mitropolit din 1868 de la Blaj s-a aflat pe locul 3.

[19] *Ioan Antonelli*, vicetribun și căpitan în revoluția din 1848—49, profesor la Blaj, protopop la Turda și vicar la Făgăraș.

[20] *Grigore Mihali*, profesor la Blaj și Zlatna, paroh la Zlatna, protopop la Bistra, canonic la Blaj și rector al seminarului de acolo.

[21] Cunoscutul filolog, canonic la Blaj, membru al Academiei Române.

[22] *Demetriu Coroianu*, paroh în Șimleul Silvaniei, vicar al Sălajului, canonic la Blaj.

[23] *Mihai Nagy*, profesor la Beiuș, secretar episcopesc și apoi canonic la Lugoj.

[24] *Alois Vlad.* Prieten personal al lui Roman.

[25] Vezi nota 5 la scrisoarea III.

[26] Vezi nota 14 la scrisoarea II.

[27] Sigismund Pop spusese de fapt următoarele: „Au trecut secole, mult s-a strecurat, și chestiunea aceasta [națională — n.ns.] a rămas totuși nerezolvată. Dacă mai așteptăm deci puțin, așa cred că nu perdem nimica" (vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, Sibiu, 1906, vol. IV, p. 318. Ședința Dietei din 9 iulie 1868).

[28] Ioan Rațiu.

[29] Soția lui Ioan Rațiu, Emilia.

VI

Săbiș, 6 oct. 1869

Iubite bade Giorgie,

Cred că vei fi sosit de la București, pentru că d-l Iuga [1] mergea atunci cînd veneam noi, adică sîmbătă. Ne întîlnirăm cu d-lui la Predeal. Prin urmare, după spusa d-tale și după calculul meu, cred că astăzi (mercuri) te afli deja în sînul preastimatei familie.

Ai avut bunătatea de a-mi promite că vei merge în treaba mea la d-l. C.[2], marele meșter, și vei lua însărcinarea în cauza mea. Sosind eu la Săbiș [3], am găsit o scrisoare de la adjunctul meu, prin carea mă încunoștințează că omul de la carele luasem împrumut pentru redacțiune, spre a mă putea depărta în pace de la Pesta, mi-au protestat polița ce-i dedesem, și astfel sunt silit a plăti. De la / socrul meu[4] nu primesc 44
o para pentru redacțiune, carea el o urește numai pentru că, precum zice, de acolo-mi vin toate relele. Deci ajutoriul promis de [a]colo, cît de mic, mă scapă deocamdată. La Anul nou vom vedea ce vom mai face.

Te rog, dară, primind scrisoarea mea, aibi bunătatea de a-mi trămite suma ce vei fi primit, și anume, iară tot prin o poliță trasată, ca în rîndul trecut, „au porteur" [la purtător — n.ns.] la banca filială austriacă. Scrisoarea să fie adresată pre numele nevestei mele (Leontina Roman [5], Müllnergasse nr. 13) și să o primesc în 11—12 octovre, sau cel mult pînă în 14 oct., ca să mă pot scăpa de nevoie. / 44v

Mîne dimineață plec la Blaș [6], de unde vineri întorc la Bălgrad (Alba Iulia). De aici, spre Arad—Pesta.

Hodoș [7] au plecat astăzi de la noi la Alba Iulia, și de acolo la Axente[8]. Mi se pare că au avut *oarecare însărcinare* de a merge acolo, eu însă nu l-am întrebat. Am văzut însă bani mai mulți la dînsul, de unde am combinat că va fi primit vreo misiune și comisiune pentru Axente.

Te rog, scrie-mi cîte ceva, și anume din cîte vei fi mai vorbit cu C[ogălniceanu]. Eu îndată după sosirea mea la Pesta te voi încunoștința despre cîte voi putea găta cu mitropolitul. / 45

Vei înțelege de la brașoveni, și anume de la Mureșan [9], cum am pățit cu atlantele geografic [10]. Ni le luară toate exemplariele. Am vorbit cu Schnell. Mi-a mărturisit că este ordinațiune de a se opri, dar neagă că ar fi mutilat exemplariele menite pentru alții. Dar eu am văzut la gimnaziu mutilat exemplariul. Vom face interpelațiune în Cameră. Cel puțin să știe lumea ce fac ei cu știința. Eu am pretins a se trămite la ministeriu în Pesta exemplariele mele, de unde sper a le căpăta. De nu, în spesele noastre vom retipări charta etnografică a românilor, chiar în Pesta, în butul tuturor maghiarilor înrăutățiți.

Primește salutările mele și complimentele mele pentru preastimata familie.

Al d-voastră stimătoriu frate,

45v *Ales. Roman.* [11]/

---

[1] Constantin Iuga — negustor, ginerele lui Bariț.

[2] C[ogălniceanu] = *Mihail Kogălniceanu.* A sprijinit cu bani mișcarea de eliberare națională a românilor din Transilvania. A sprijinit și ziarul *Federațiunea*. Pentru relațiile lui M. Kogălniceanu cu *Federațiunea* vezi D. Popovici, *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, în *Arhiva românească*, tom. IX, 1943, partea I, p. 125—143 și Ștefan Pascu, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, în *Analele Institutului de studii istorice de pe lîngă C.C. al P.C.R.*, XIII, 1967, nr. 5, p. 76.

[3] Orașul Sebeș.

[4] Vezi nota 6 la scrisoarea IV.

[5] *Leontina Roman*, soția lui Alexandru Roman, născută Balomiri (cea de-a doua soție; prima fusese Ida Pop).

[6] Pentru alegerea de mitropolit.

[7] Vezi nota 5 la scrisoarea III.

[8] *Axente Sever*, 1821—1912. În 1847 trece ca profesor în Țara Românească. Ia parte la revoluția de acolo din 1848. Se întoarce în Transilvania și luptă ca prefect în timpul aceleiași revoluții. În 1850 refuză decorațiile împărătești. Ulterior va fi decorat și va ocupa funcții oficiale. După retragere, participă în continuare la mișcările naționale și culturale ale românilor ardeleni. Moare la Brașov.

[9] Iacob Mureșanu.

[10] Atlasul geografic.

[11] De mîna lui Bariț: „Răsp. 8 octobre. Să ia ei 3/4, iară aici 1/4. În 13 nov., cu catalogul cărților".

VII

Pesta, 15 decemvrie 1869

Stimatisime bade Giorgie!

Numai acuma răspund la amicabila și confidențiala-ți scrisoare dată în 8 octovre a.c. Cauza este că primisem mai totdeodată și scrisoarea lui Mărgineanu de la București, și apoi, mai tîrziu, a d-tale despre cărțile de la tipografia statului. Am așteptat să le capăt, și apoi, cu o cale, să-ți scriu și despre acestea.

Cărțile le-am primit, dar pînă în ziua de astăzi nu am desfăcut lădoiul și lădița, parte pentru că sunt bolnav din 24 noemvre, parte pentru că voi să invit pre fratele Hodoș [1] și pre jidovașul [2], pentru a le împărți și, ca la întîmplare de ar lipsi exemplarie, să nu zică jidovașul că le-am ținut eu pentru mine. Am plătit 48 fl. v.a. lui Liedeman; 36 fl. și cîtiva cruceri erau Nachname [3].

Primește mulțămirea noastră pentru ostenele, precum în specie,
46 din parte-mi, pentru amicabilul / serviciu din București.

Cît pentru celea împărtășite de la coconul Michalache [4], trebuie să-ți mărturisesc că n-am spus pînă acum nimica lui Babeș, numai lui Vulcan [5], și anume pentru că nu-mi place să am treburi comune cu oameni de tagma lui, intriganți [...]. Hodoș știe de treaba aceasta de la însuși chir Michalache [6], carele și pre dînsul l-au provocat să spună dacă are nevoie pentru școalele din districtul său. I-au spus că are, pentru gimnaziul de acolo, dar că îi va scrie la timp. Iosif n-au scris încă și, zice el, față cu loquacitatea michalachică, îi pare bine că nu i-au scris încă nimica. Eu cred însă că și el au primit, fiind încă în Cetatea Bucurielor [7], pentru că am văzut la el un poșmolog mare de galbini, mai mulți decît putea fi toate diurnele și itinerariul întreg, de două ori. Dar aceasta e treaba lui.

Eu îți trămit aici hîrtia cestionată și te rog ca, la timpul său, făcînd
escursiunea, să o întrebuințezi. Buget n-am făcut, / pentru că nu știu 46a
cît deficit vom avea în acest an. Am însă pagubele din anii trecuți, și în acest an voi trebui să răfuiesc datoriele vechi. Patru mii de florini austr[iaci] îmi vor trebui nesmintit. La anul însă cred că voi scoate-o cu jumătate, adică în 1871, căci acu tot trag la deficitul de anu și anțărț.

Nu știu cînd vei merge preste Predeal [8], dar de s-ar întîmpla acum, te rog să-i spui starea mea cea apăsată. Am împrumutat în iuliu (mergînd de aici) de la Banca poporală, opt sute de fl. ca să acopăr spesele tipografiei pre timpul absentării mele, și deși paralele erau date cu amortizațiune de 10%, în noemvr[ie], mai nainte de espirarea cambiului, fui provocat a răfui suma toată. Am plătit jumătate și mi s-a prelungit iară jumătatea pentru 3 luni ulterioare. Deci, am împăcat cum am putut.

Cu procesul meu de presă știi cum stă: mă dederă [9]. Tribunalul de presă m-a și provocat pe a 13^{a} l.c. a mă prezenta, dar fiind bolnav, am cerut amînare de 6 săptămîni. Voi vedea ce va fi.

Deputații rom[âni] s-a purtat mizerabil în cauza mea [10], anume
Babeș, cu intrigele sale și cu publicarea / unor minciuni în jurnalul 47v
său [...]. După ce am făcut eu interpel[ațiunea] (văzînd că nu o face nimene), ținură conferință — prima dată de cînd s-a început ședințele dietale — și hotărîră a se apuca de păr care de care, să se facă proiept de rezoluțiune pentru reprobarea indiferinței ministeriului. Adică, post festa [11], dar cu scop ca să învenineze mai mult cauza mea, căci Babeș publică în *Albina* — ca să se sparie guvernul! — că are să se facă blamul de clubul deputaților naționali, adică de 10 inși, căci 12 inși i-au alungat Babeș prin nebuniele sale. Totodată se face *pentru mine* (iară intrigă!) ca ei, naționaliștii, să invite pre românii deákiști [12] a se însoți pentru a face pașii spre agrațiarea mea. Vezi bine că deákiștii, mînioși pre Babeș, poate și pre mine, nu feceră nimica. Apoi, ce nu ai crede, lingăii lui Babeș cari fac majoritatea tinerilor de la Universitate, veniră astăzi a mă invita la balul tinerimei, care se va ținea cu finitul cîșlegilor! Auzi colo, să mă invite cu 2 luni înainte pre mine, știind ei bine împregiurările mele! Vezi, aceste sunt odraslele națiunii, cari insultă în față pre cei ce luptă pentru viitoriul lor [13]. Apoi să nu te disguști cînd acești ticăloși nu cruță nici măcar necazul celui ce tace cu resignațiune.

Primeşte salutările mele cele mai sincere, şi spune doamnei complimentele mele, precum şi ginerelui d-tale.

Al d-voastră frate, 47ᵛ

Alesandru Roman. /

N.B. Poate fi că coconului M[ihalache Kogălniceanu] să-i pară suma cam mărişoară, dar eu nu voi să mă înavuţesc, ci voi să-mi scot pagubele. Apoi, în fine, depinde de la voia lui a da cît va vrea. Noi, ăşti de dincoace, suntem dedaţi a ne lupta cu sărăcia şi a lupta numai pentru
47 onoare. Sărăcuţa de ea! /

---

[1] Vezi nota 5 la scrisoarea III.

[2] Vincenţiu Babeş.

[3] Ramburs.

[4] „Coconul Michalache" este Mihail Kogălniceanu.

[5] *Iosif Vulcan.*

[6] „Chir Michalache" este tot M. Kogălniceanu care a dat ajutor bănesc atît ziarului *Federaţiunea* cît şi şcolilor române din Transilvania şi Ungaria. Vezi Şt. Pascu, *op. cit.*, l. c. şi Gelu Neamţu, *Mihail Kogălniceanu şi Transilvania*, în *Studii*, 5, 1967, tom. 20, p. 926.

[7] Cetatea Bucurielor sînt Bucureştii, joc de cuvinte: Cetatea lui Bucur, de unde veneau şi bucuriile.

[8] La Bucureşti.

[9] A fost eliminat din Parlament în urma celui de-al doilea proces de presă. Din 428 deputaţi, 188 au votat pentru scoatere iar 124 contra: 115 deputaţi au fost absenţi. Vezi *Federaţiunea*, II, 1869, nr. 135 din 26 nov./8 dec., p. 550. Vezi şi articolul lui I. Poruţiu, *Estrădaţiunea deputatului Alexandru Roman*, în *Federaţiunea*, II, 1869, nr. 137 din 30 nov./12 dec., p. 555—556 şi nr. 139 din 17/5 dec., p. 563—564.

[10] Al. Roman nu e obiectiv. Este, însă, adevărat că *Albina* nu a avut o atitudine corectă faţă de condamnarea lui Al. Roman la închisoare. Plin de insinuări şi perfidie este articolul *Martirii noştri*, în *Albina*, V, 1870, nr. 8 din 22 ian./3 febr. O încercare vădită şi penibilă de a minimaliza rolul lui Al. Roman.

[11] După sărbătoare (adică prea tîrziu).

[12] Colaboratori ai lui Deák Ferenc.

[13] Al. Roman este nedrept cu tinerimea care dorea prezenţa sa mai degrabă pentru a face o manifestaţie politică, decît pentru a-l jigni.

VIII

Pesta, 9 aprilie [1870], seara

Preastimate bade Giorgiu!

Ştii că afurisiţii de baronaşi şi grofşori flămînzi (căci toţi îs nişte sărăntoci), dimpreună cu Backhändel vertilgerii nemţeşti [1] din Buda, adică juraţii, mă condămnară. Mîne se va decide, la Tabla septemvirală, asupra recursului meu în casaţiune. După cum m-au informat referintele Ráth György (nomen et omen [2], un iudan botezat; nu e neam cu Ráth Károly [3], dar sunt de o pănură), d-nii septemviri vor respinge recursul meu. Deci, urmează esecutarea sentinţei. Dar eu, ca deputat, voi protesta, şi nu cred ca guvernul să întrebuinţeze forţa în contra mea. Eu mă duc la Împăratul, şi sum asecurat din partea directoriului Cabinetului imp[erial] (d-l Braun) — aceasta sub rosa! [4] — că oricare ar fi opiniunea Ministeriului ung[uresc] voi fi agraţiat, pentru că Împăratul
nu poate concede esecutarea / în contra mea, după ce au sistat procesul 123
în contra urzitorilor [5]. Voi vedea. Atîta mi-a spus şi Andrássy[6] că lui îi pare foarte rău de acest incident, dar că lucrul s-au făcut în absenţa sa (pre cînd era dus cu Împăratul în Croaţia), sub preşedinţa lui Eötvös [7], carele mă iubeşte grozav, dimpreună cu Horváth, ministrul justiţiei [8]. Îndată mi-am esplicat lucrul. Puşcariu cavalerul [9] colo, şi Alduleanu cavalerul [10] ici, au fost diabolii roatei. Poate şi presiunea lui Şaguna. Neuniţii schismatici (neromâni în suflet) m-ar mînca de viu etc. [11]

Doamne, cîte aş avea să-ţi povestesc din cîte s-au întîmplat pre aici, şi cîte nu se pot scrie în publicitate!

Dar, la lucru! După legea de presă, gloaba [12] are a fi depusă în
răstimp de trei zile de la ziua înmănuărei sentinţei, prin urmare abia voi / 123ᵛ
avea 7—8 zile, şi 500 fl. trebuie să-i plătesc, căci altmintrea ziariul se suspinde. Pentru asta, vin a te ruga ca să binevoieşti au însuţi, au prin cutarele încrezut, a face o colectă cît de cît, dar însă şi suma ce va rezulta a o spedui sub adresa nevestei mele, *Leontina Roman*[13], *Pesta, Müllnergasse nr. 13.* Bis dat qui cito dat [14]; cred că voi primi şi din alte părţi, căci afidările mi s-au făcut din mai multe părţi.

Pre Babeş îl destituiră [15]. Aşa vom păţi-o toţi pînă cînd, dabit Deus hisquoque finem, vom persevera usque in finem [16]. Văzuşi că *Albina* nu au reflectat la procesul meu. Se teme că *Federaţiunea* va arde
aripele *Albinei*. Are ne/caz că cetitorii ei vin la *Federaţiune*, dar eu 124
ce sunt de vină că nu li place mierea *Albinei*, sau că li mai place *Federaţiunea*? Har d-lui, am aproape 900 abonaţi, şi de nu aş fi păgubit în anul tr[ecut] aproape 4000 fl. nu m-ar durea capul acum. Am să mai sufăr încă în anul acesta. De prezent, încă mă apasă un deficit de 1000 fl. Cred însă că în semestr. II se va ridica şi această greutate.

Lucrurile din România ne turbură mult. Rezultatul pactului ungurilor cu Prusia (pe sub mînă; dar Austria o ştie), vom vedea cum va ieşi la capăt, căci îndelungat nu se poate juca acest fel de joc. Ştiu că ceteşti regulat pe *Pester Lloyd* [17]. Acolo vei fi cetit, printre şire, „keinen Pfennig u[nd] keinen Soldaten gegen Preussen wenn as Süd Deutschland vorschlagen sollte etc. [18]

Cele despre Braun [19] *rămîn sub rosa.*

Salutare de la confratele

Alecu [20]./ 124ᵛ

---

[1] Producători de pui fripţi.

[2] Numele şi destinul.

[3] *Ráth Károly*, consilier ministerial, procuror general în procesele de presă. El semnase actul de acuzare din 18 noiembrie 1868 referitor la articolele din nr. 25, 28 şi 38 ale *Federaţiunii* şi va susţine acţiunea juridică împotriva lui Roman. Vezi *Federaţiunea*, I, 1868, nr. 165, din 12/24 noiembrie, p. 652—653.

[4] Sub jurămînt că nu va spune nimănui.

[5] „Urzitorilor" *Pronunciamentului de la Blaj*, care fuseseră amnistiaţi de împărat.

[6] Vezi nota 8 la scrisoarea III.

[7] Eötvös József.

[8] *Horváth Boldizsar*, 1822—1898. Ministru al justiţiei în cabinetul lui Andrássy Gyula.

[9] Ioan cavaler de Pușcariu. Vezi notele 3 și 11 la scrisoarea V.

[10] *Ioan Alduleanu.*

[11] Afirmația denotă judecata, adeseori lipsită de obiectivitate, a lui Roman, care se face, uneori, simțită și în corespondența sa.

[12] Amenda.

[13] Vezi nota 5 la scrisoarea VI.

[14] „Cine dă repede, dă de două ori."

[15] Din funcția de judecător la Tabla regească din Budapesta.

[16] „Dea Dumnezeu un sfîrșit bun"; „pînă la sfîrșit".

[17] Ziar german din Budapesta, înființat în 1854 de Asociația „Pester Lloyd". Scopul inițial era slujirea intereselor comerciale maghiare. Primul redactor a fost Weisz János, iar următorul Rothfeld Sámuel. *P.L.* devine în curînd principala gazetă politică din Ungaria, făcînd totodată legătura între viața economică și spirituală din occident și cea maghiară. În 1867 redacția a fost preluată de Falk Miksa, partizan al politicii lui Deák Ferenc. De numele lui Falk se leagă prosperitatea gazetei. Vezi *Révai Nagy Lexikona*, XV, Budapesta, p. 369.

[18] Nici un ban și nici un soldat împotriva Prusiei, dacă ar propune Germania de Sud acest lucru.

[19] Directorul cabinetului imperial.

[20] G. Bariț notează: „Răsp. 15 mai".

IX

Dintre turcii botezați. Din sînta mănăstire
de la (Snago) Vaț[1], 3 decemvre 1870 st. n.

Stimatisime domnule,
Iubite bade Georgie!

Au trecut 14 luni de cînd nu ne văzurăm în persoană. În spirit ne vedem, cei de un cuget și sentimente. Dar întru împregiurările de față nu ajunge atîta. Eu unul, cel puțin, sînțesc necesitatea de a ne pune în relațiuni mai de-aproape, de a ne împărtăși cugetele, părerile, de a ne consulta asupra situațiunii carea, deși de o parte este foarte grea, de alta însă mi se pare a fi cea mai acomodată pentru a se pune la ordinea zilei cestiunea noastră cea mare: autonomia Transilvaniei, adevărata cestiune a r[omânilor] din Austro-Ungaria; a se pune în mișcare marele trup al națiunii, dimpreună cu capii săi, căci *prea* destulă au fost inerția, trîndăvia de pînă acum.

Vei fi cetit, ca totdeauna, cu atențiune, reporturile asupra dezbaterilor urmate în Senatul imp[erial] din Viena. Descoperirile lui Potocki[2], dechiaraciunile galițianilor prin Goluchovski[3] și *în numele naționalităților prin Giovanelli*, apoi sforțările centraliștilor, eu le reduc la următoriul sîmbure: stăruințele nemților centraliști nu se vor realiza *deocamdată* (Auersperg[4] — Schmerling[5] — Herbst[6] nu vor apuca încă la putere), ci politica vieneză va oscila (wird laviren)[7] precum totdeauna 48 în ajunul unei mari crize. / Potocki va fi iară însărcinat, după încheierea lucrărilor delegațiunii, a forma un nou cabinet de coalițiune, cu misiunea (sinceră ori nu, tot atîta) de a împăca cel puțin pre galițiani și pre cehi, de nu și pre naționaliști (Carintia, Carniolia, Tirol etc.). Această încercare va dura, mult, puțin, după împregiurări. De vor învinge prușii pre franci, eu mă tem că la noi, precum în toată Europa, se va inaugura absolutismul mai puțin mascat decît acuma. Centraliștii vor veni la putere. Dar răul nu va fi atît de mare, căci nu singuri noi am avea a-l combate, ci toate popoarele dimpreună. Îndelungat nu are să dureze. Ceea ce ar fi de făcut atunci, sau dacă, în butul precalculărilor omenești, republica franceză ar deveni triumfătoarie, nu intră astă dată în sfera cugetelor mele, nici a acțiunii noastre eventuale. Eu voi să vedem ce avem să facem acuma și în tot timpul oscilațiunii. Să vedem mai nainte ce fac și ce nu fac alții?

Cehii, perseveranți ca totdeauna, polonii, stăruitori ca niciodată mai nainte, vor da de lucru regimului. De aceștia n-am să-ți vorbesc. Ci de un eveniment suprinzătoriu pentru noi: slovenii din Carinthia și Carniolia stăruiesc a se uni în acțiune cu slavii sudici de sub coroana lui Pișta[8]. Acum chiar, în zilele acestea, vor ținea mare conferință la Laibač[9], după ce capii acțiunii / se întîlniră și se sfătuiră mai nainte 48v la Șișek[10] și Eșek[11]. Tendința lor este a se uni ei, cu dalmațianii dimpreună, cu Croația, sub coroana lui Pișta, formînd un regat sociu al tuturor slavilor sudici. Pișta cred că va mulțămi de cinste. Dar însuși Miletici[12], noul cinovnic și coleg întreit al meu, nu aprobă acest pas, nu pentru că doară el n-ar dori uniunea slavilor sudici, măcar și sub kepeneagul lui Pișta, ci pentru că acțiunea slavilor de aici ar fi paralizată, ar fi prea bătătoarie în ochi această *francă* acțiune, ar insufla grige și temere ostrungurilor. Vom vedea ce vor decide la Laibač. Destul că slavii lucră, mișcă mereu. Sîrbii înșiși, în zilele aceste, se vor prezenta la Împăratul prin o deputațiune de 30—40 membri cu petițiuni: 1° pentru împlinirea cuvîntului împărătesc dat congresului din 1861 și 1864/5 de a se face propunerea regească Camerei ung[are] asupra regulării postulatelor sîrbești, pre bazea privilegielor vechie etc., apoi 2° pentru înființarea unui juriu p[ent]ru sîrbi, la Neuplanta ori și aiurea între sîrbi.

Slovacii din Ungaria Superioară sunt mai leneși. Aceștia se mulțumesc cu un proiept de lege asupra definitivei dezlegări a cestiunii de naționalitate, făcut de membrii de la „Matița slovensca"[13] și publicat prin foi sub numele deputatului Paulini-Tóth.

Mai leneși decît și chiar aceștia sunt pînă acum românii toți. Trei milioane de români, cu atîția conducători mari! Toți mari (d.e. marele Bábeleș!!)[14], care de care mai mare în fruntea națiunii, ba a trîndăviei./ 49 Deputații naționali (luces a non lucendo)[15] au devenit, mai ales de la faimoasa cestiune a pensionării honvezilor, scopae dissolutae, vera imago corporis inertis[16]. Pentru D-zeu! Dar oare nu e rușine? Oare merităm soarte mai bună? Jos frica! Jos trîndăvia! Inițiativa trebuie să iasă din Ardeal. Cum ? O veți dejudeca d-v. *Memorandul*[17] este gata. Se va tipări în mai multe limbe, se va da Camerei și Împăratului, la carele trebuie să meargă o deputațiune mare. Apoi, petițiuni monstruoase trebuie să se facă, tot în acel timp, din toate părțile Ungariei și din Banat. Larmă și scandal, ca să vază lumea că suntem nemulțămiți, să cunoască turcii[18] că nu renunțăm nici la drepturi, nici la luptă pentru ele, ba că susținem lupta și perseverăm pînă la fine. Chiar terorismul să-l provocăm. Nu ajunge ca unul, doi să intre în temnițele magiarilor, ci o sută și mai mulți. Atunci sper că vom izbuti. Din temniță are să iasă libertatea, ca și lumina dintru întuneric. Credeți oare d-v. că eu m-am lăsat a fi închis numai de florile cucului, au din vanitate? Ba, am crezut că acest fapt, mic în sine, poate fi bine esploatat. Cauza noastră trebuie ținută în evidență continuă, spiritele pururea în agitațiune și, prin pasivitatea acuși activă, acuși neactivă (după cum), a împedeca roatele mașinei care tinde a ne stîlci. Așa înțeleg eu pasivitatea, iară nicidecît precum au înțeles-o fratele nostru Ilie Ochielariu[19], carele nu-și poate ascunde firea de beamter. Văzut-ai d-ta ca un comitet (de la Mercuria)[20] 49^{v} să se răsipească / la simpla suflare a crivățului? Văzut-ai mojicia d-a nu cerca a se reconstitui de nou, măcar și pre altă bază (în formă) sau, dacă trebuia, chiar și secret? Dar n-am ajuns încă la acel terorism, ca să nu putem în publicitate deplină. Ne vor închide? Asta aș dori eu, doară ne-am mai scutura din somnul cel de moarte.

Precum am cam scăpat de popii cei cu cruci, așa trebuie să ne scăpăm și de beamterii cei mai grași, în ducerea și conducerea noastră politică, pentru că aceștia apasă ca plumbul pre toate acțiunile noastre. Ai văzut sărăcia sufletească, la Năsăud?[21] Dar pentru d-alde astea s-au înființat acea societate literarie, ca să remunerăm și să reabilităm în ochii guvernului pre beamterii săi? Ai văzut că însuși gura mare de Onu de la Turda[22] au mîncat mislicul, ca și un pesculeț prost! Ei bine, dar unde mergem astfel? Au sosit timpul ca să ciuntăm coarnele nerușinaților și a proștilor. Ce este cu programul de la Turda?![23] Văzutu-l-ai? Sau numai acum vezi, cu mine dimpreună, marele dar și rușinosul humbug[24]? Toate aceste le voi atinge cu peatră caustică, numai ce voi scăpa din mănăstire, și dacă pînă atunci acele gure mari din Ardeal nu vor dovedi în faptă că n-a vrut să înșele națiunea.

În a 4-a decemvr. (adică mîne, dumineca), este ca deputații rom[âni] și sîrbi să avem aici, în *Vaț* (sic, dacă nu fac ei în Pesta nimica) una con- 50 sulta/țiune asupra modului de purcedere etc. Voi vedea dacă se vor aduna românii noștri. Sîrbii știu că vor veni. Despre rezultat vă vom încunoștința. Eu am scris în mai multe părți: la Blaș, Gherla, Deș, Abrud, Turda, Sălagiu, Șomcuța, Logoș, Satu Mare, Maramureș, Oradea M[are], Beiuș, Arad. Voi mai scrie și, cred, și ceialalți deputați vor scrie cunoscuților ca să pună toate în mișcare. Vezi, bade Georgie, de te pune în legătură cu fruntașii, apoi vedeți ce și cum, după cum veți judeca a fi mai bine. Numele d-tale nu poate lipsi, ba în frunte să te puni. Nu este bine a te retrage. Știi bine că publicul au fost dedat, și este, a se uita la d-ta; apoi dacă nu te va vedea în frunte? ... Sau vrei ca beamterii să conducă treburile noastre?

Cu făgărășanii să te înțelegi. Eu puține am scris d-lui vicariu și advocatului Ar. Densușanu[25].

Totodată, cu astă cale, vin a te ruga ca, dacă se poate, la Krämerii din Brașov, să stăruiți a se face o colectă întru ajutorul *Federațiunii*, lovită iară de guvern, nu numai în persoana substitutului meu[26], carele fu condămnat la 10 lune de recluziune, ci și în punga cea goală a proprietarului. 500 fl. plus 48 fl. spesele procesului, plus spesele intretențiunii 50^{v} condămnatului, pe carele nu-l putem lăsa în lipsă. / Mai avem bună sperare a fi loviți și în 7 decemvre a.c., căci turcii vor să taie nervul financiariu. Multă onoare pentru noi, căci a fi condămnați de ei este întru adevăr onoare. Noi încă am putea trage mănușele cele de pele de iepure, à la Babeleș, dar preferim așa precum am apucat. Știm noi că dreptatea umblă cu capul spart, și chiar pentru aceasta trebuie să fim rezoluți. Dar știm și folosul acestei procedure, și dacă nu am ști, aci e istoria cea mai recinte cu ungurii. Curtea de Viena s-a împăcat cu ei, căci erau cei mai răi, pre cînd credincioșii, preadicții etc. supuși români ai cavalerescului și preabunului împărătuș fură abgefertigt cu două mitropolie. Una după revoluțiune, ca remunerațiune, iară alta pentru servilismul din 63/4. Nu voi să zic că nu e bine și atîta, voi numai să arăt că guvernele ne cunosc foarte bine și știu la timp cum să ne abspeisolească. Deák[27] au profetizat că ardelenii vor intra în dieta Ungariei, și s-a împlinit. „Eljönnek, merthivatalnokok és tenniök kell a mit a kormány parancsol“[28], fuseră cuvintele lui memorabile către o deputațiune carea marsese la el și espresese temerea că ardelenii nu vor veni, dacă nu se face / macar 51 unica concesiune de a se aplica legea electorală din Ungaria. Asta o mărturisește Hossu[29], carele au stăruit pentru aplicarea acelei legi.

Acestea sunt fapte întîmplate. În viitoriu, magiarii speră mult de la mojicia r[omânilor], altmintrea nu se poate splica politica lor față cu noi. Trebuie să-i convingem despre necesitatea de a trata altfel cu noi. Numai așa vom fi respectați. Dar ce-ți scriu eu atîtea despre lucruri care le știi mai bine și mai demult decît mine?

Dacă s-ar putea face vreo colectă pentru *Federațiunea*, carea nu are patroni ca *Albina* cea modestă, pe Mocioniani. O merită, cred eu, această spriginire. Publicul rom[ân] să nu obosească a ne sprigini, căci nici noi nu obosim a lupta. Dacă vom fi părăsiți, vom ajunge, de silă mare, la stadiul de a sucomba[30]. Rezultatul, cît va fi, a se trămite de-a dreptul sub adresa cinovnicului; la Vaț, aici, ca să vază turcii că sunt mulți amicii de principie ai *Federațiunii*, și că nu perim cu una, cu două.

Complimentele mele respectuoase doamnei soției d-tale și întrege familiei, iară pe d-ta salutîndu-te și sărutîndu-te, în spirit rămîn al d-tale adevărat frate și stimătoriu,

Alesandru Roman.
alkotmányos rab.[31]/ 51^{v}

---

[1] Închisoarea politică din Vaț (Ungaria). Joc de cuvinte.

[2] *Alfred Potocki*, 1817—1889. Bărbat de stat austriac, fost ministru al agriculturii și prim ministru în Austria, 1875—1883; guvernator al Galiției.

[3] *Agenor Goluchowski*, 1812—1875. Om de stat austriac. În 1849 guvernator al Galiției, iar în 1859 ministru de interne. A dorit să organizeze monarhia pe baze federaliste, dar nu a reușit. Mai ocupă în două rînduri funcția de guvernator al Galiției.

[4] *Adolf Auersperg*, ministru și președinte al cabinetului de miniștri austriac.

[5] Vezi nota 11 la scrisoarea II.

[6] *Eduard Herbst*, profesor universitar, ministru de justiție austriac.

[7] Va ezita, va șovăi.

[8] Coroana Sf. Ștefan, Ungaria.

[9] Laibach, Ljubljana, capitala Sloveniei.

[10] Sissek, oraș în Croația.

[11] Essek, Osjek, oraș în Slavonia.

[12] *Svetozar Miletici*, 1826—1901. Om politic sîrb. În 1866 înființează ziarul de opoziție *Zastava*. Ca deputat luptă pentru interesele naționalităților, împotriva dualismului. Combate, alături de deputații români, uniunea Transilvaniei cu Ungaria și legea naționalităților. Face închisoare, împreună cu Al. Roman, tot în urma unui proces de presă.

[13] Asociație cultural-politică slovacă.

[14] Vincențiu Babeș.

[15] „Lumini care nu luminează."

[16] „Omul de nimic este întruchiparea trupului mort."

[17] Memoriul românilor pentru autonomia Transilvaniei și drepturi naționale.

[18] Cercurile conducătoare maghiare.

[19] Ilie Măcelariu.

[20] Comitetul ales în martie 1869 la Miercurea Sibiului de conferința națională care a hotărît pasivismul.

[21] Cu ocazia adunării generale a „Astrei".

[22] Ioan Rațiu.

[23] Programul Partidului Național Român din Transilvania întocmit de I. Rațiu.

[24] Moft.

[25] *Aron Densușianu*, avocat, poet și critic literar. Pînă în 1875 a locuit în Făgăraș unde practica avocatura și conducea opoziția locală față de dualism.

[26] Ioan Poruțiu, care-l înlocuia ca redactor, fiind și el condamnat în urma unui proces de presă.

[27] Deák Ferenc, om politic maghiar.

[28] „Vor veni, că-s funcționari și trebuie să facă ceea ce poruncește guvernul" (Trad. din maghiară.)

[29] *Iosif Hossu*, 1825—1897. Profesor, funcționar, apoi deputat în Dieta de la Cluj (1865), și la cea din Pesta (1866). În 1870 este numit vicepreședinte al Înaltei Curți de conturi.

[30] Se organizează colecta în Transilvania, Ungaria și România. A fost sprijinită cu mult entuziasm.

[31] Deținut constituțional. (Trad. din maghiară.) De mîna lui Bariț: „Răsp. 15 aprilie 1871".

Scrisoarea a fost citită și adnotată de Bariț cu un creion albastru. Iată cîteva comentarii: la îndemnul lui Roman: „Chiar terorismul să-l provocăm", Bariț observă: „Cu ce" (f. 49v). Apoi, la: „Văzut-ai d-ta ca un comitet (de la Mercuria) să se răsipească la simpla suflare a crivățului?" (f. 49v—50r), observația: „Am deplîns și eu acel caz". Inserează chiar două note la subsol, la f. 50r. Vezi la a): „Cu care fruntași? Cu care???" și b): „Dați-mi 100 nebeamteri, nefricoși, nesărăntoci, de mare capacitate și curaj. *Dați-mi!*" În plus, textul lui Roman e însoțit de semne de exclamare și întrebare ale lui Bariț.

X

Pesta, 18 febr. 1873.

Preastimate bade Georgie!

Mă vei scuza dacă numai acuma răspund la prețuita scrisoare ce cu data 23 ianuariu a.c. mi-ai trămis. Cauza principală a întîrzierei mele fu junghiul chronic ce ăst an, poate din cauza constanței umidități, m-au năcăgit mai mult ca altă dată, încît abia m-am putut trage la prelecțiuni, avînd universitatea în casa vecină. Dar la ședințele dietali numai de cîteva zile mi-a fost posibile a mă duce. La vară trebuie să fac băile undeva, ca la iarna viitoare să nu sufăr ca în cea trecută.

De altmintrea, n-ai pierdut nimică cu domnul sau, mai bine, jupînul A.M. Gross [1], pre care abia l-am putut găsi, deoarece dînsul nu are

prăvălie, ci în dosul curții de la nr. 12 are de comptoir una mică chiliuță, în care este una măsuță și două scaune. Cînd am făcut întrebare, nimene nu știa să-mi spună, pînă ce eu am cercat și am aflat: „Comptoir A. M. Gross, zu finden von 10—12, und Nachmithag 3—6 Uhr" [2]. Acest om nu poate cumpăra atîta hîrtie, iar dacă pentru alții ar face, aceia trebuia să se adreseze la fabrica dv.

Cînd am povestit tipografului Hernyansky, lui Kocsi și comerciantelui de hîrtie Siráky, s-a mirat de înțelepciunea gidanului. Ei zic că, deschizîndu-se linia ferată pînă la Brașeu, nu de acolo încoace, ci de aici într-acolo are să se exporteze hîrtia. Pentru [că] fabricele d-acolo n-ar putea vinde mai ieftin decît cele d-aici, ci din contra, mai scump și nici că ar putea lifra atîta hîrtie cîtă pot aceste de aici. Nu știu, d-ta vei ști mai bine.

Eu pentru *Fed[erațiunea]* am plătit în anul 1863 de la 500 esemplarie 28 fl. de coală și de la 500 esempl. în sus cîte / 1 f. 50 cr., de la 100 ulterioare. 54 La 1870—1, dar anume din februariu 1871, cînd cu Strike-ul cel mare am plătit 30 fl. de coală, și de la 500 es., iar de la 100 mai sus cîte 1 f. 80 cr.; și, în fine, de la 1 jan. 1873 plătesc cu ruptul 40 fl. de coală în 800 esemplarie. Adecă s-a urcat prețul precum vezi progresiv și are să se mai urce. Topul de hîrtie, formatul și calitatea, *Fed[erațiunea]* se vinde cu 5 fl. 50 cr. și numai bei Abnahme von 50 ris se vinde cu 5 fl. risul (topul) așa la prăvălia lui Siráky și așa și la alții.

Tipograful Henryansky nu mi-a răspuns categoric la întrebațiunile d-tale ce i le comunicasem, ci s-a mărginit a zice „Nem számithatom ki krajczárra, de nem lesz több 26 forintnál" [3], deci cunoscîndu-l eu din esperiență de trăgău, l-am lăsat și am întrebat pe Kocsi, a cărui specimine de hîrtie și condițiunile le achid aici%.

Dicționariu de care poftești n-am găsit încă. Cu om de specialitate, adecă adevărat filolog slavian, n-am putut încă vorbi, căci altul afară de profesorul Jos. Ferenc nu cunosc. Acesta însă locuiește în Buda, cam depărtișor, și n-am avut încă timp a-l cerceta, dar de la el voi afla desigur ceea ce dorești, adecă și dicționariu și, mai ales, esplicarea posibile a numelor cerute. Sper a-ți putea scrie în scurt.

Patria [4] de la București au scris multe despre Bolliac [5], dar date pozitive n-au împărtășit. S-au mulțumit a amenința; [...]. Iar cît pentru scandalul lui Bolliac cu fetișoara, am crezut că nu ar fi cu cale a releva acum scandalul, ci toate aceste date să le păstrăm pentru altă ocaziune cînd ne-ar veni mai bine la socoteală.

„Telegariul" [6] lui Șaguna, care publica toate cîte bazaconie din *Tromp[eta] C[ar]p[aților]* [7], ba trămitea acolo celea / ce nu le putea publica 54v aici și apoi le republica după *Tromp[eta]*-au tăcut tăcerea peștelui despre descoperirile *Patriei*. [...] Bolliac s-a smerit și sper că și „telegariștii" se vor smeri, de unde nu, apoi li vom aduce apa cu troaca, se vor putea spăla.

M-am decis a sista *Feder[ațiunea]* cu finea acestui semestru, pentru că nu o mai pot duce cu deficitul cel mare, fără nici un ajutoriu de necăierea și fără spriginirea mai călduroasă a publicului. Acești doi ani neproductivi au făcut de s-au împuținat n[umă]rul prenumăranților, nu s-a plătit restanțele, și prenumerațiunile *aconto* s-a sporit, încît mi-este cu neputință a suporta greutățile. De cînd am înființat acest jurnal, tot cu pagubă l-am susținut. Ajutoariele, cari le știi, au fost ca să petreacă și să mut greutatea de pre un umăr pre altul, sperînd că numărul cetitorilor se va înmulți cu încetul, dar la noi astă dată este regres.

Ai cetit că și gidovașul care mulge vaca Mocionianilor [8] încă se plînge? E bine, dar cele 3000 fl. sunt remunerațiunea lui, o meritează, dar *eu* de es[emplu] lucru și am lucrat gratis și n-am sperat, nici așteptat mai mult decît numai din punga mea să nu mai dau, dar m-am înșelat în așteptările mele.

Uniții noștri sunt oameni indolenți și întru toate inferiori neuniților,
asta trebuie că o știi mai bine decît mine. Ep[isco]pii noștri ar vrea să-ți
bagi mînile în coșnița cea cu vespi a confesionalismului lor, dar nu ți-ar
întinde un ajutoriu cît de puțin pe an. Vor să vază ei unde vor ajunge
cu nepăsarea și escesivul lor ultramontanism, egal escesivei ortodoxie
a săbienilor. Cînd *Albina* se va însoți a sufla în bucinul confes[ional],
55 căci acum încă suflă numai în spuză, atunci vor / vedea popii noștri
cei mari că ar fi fost bine a-și deschide ochii mai de timpuriu și a spri-
gini organele ce încă se află în mînile uniților.

Mi-a spus deputatul Petric [9], dep. Popescu [10] etc., înșiși neuniți, că Babeș, la 1865, cînd peregrina prin Banat și împintena pre neuniți la abonare pentru *Albina*, striga în gura mare: „Ce, oameni buni, dar nu vedeți că ne năpădesc uniații (sic!), cu jurnalele lor!“ etc., etc. Ce-ți mai trebuie? Noi nu avem un Mocioni, dar avem doi ep[isco]pi dotați binișori, și aceștia ar trebui să spriginească foile noastre *Gazeta* și *Fed[erațiunea]*, dar ei zic că jurnalele noastre sunt schismatice, și Szilagyi [11] la 1869 mi-amenințase că va afurisi *Federațiunea* pentru că apăram autonomia bisericei noastre. Apoi cu oameni d-aceștia să lupți?! Ba, să-i închini dracului.

Atîta-ți spun, pre onoare, că după sistarea ziarului voi avea să plătesc preste 3 000 fl. dătorie prin casele de păstrare și alte institute de bani, la cari avusei credit aici în Pesta, și le voi plăti fără a mă plînge, bucurîndu-mă că am scăpat cu atîta.

Nefericita intreprindere mi-a costat mulți bani, toate diurnele de 7 ani încoace [12], ceea ce ar face un capital destul de frumos pentru un român. Dar ce să te amărăsc cu astfel de lucruri prin cari ai trecut și îți mai mănînci încă cogile cu ele.

Despre *Memorandul* ce l-ați făcut la Blaj [13] și alte cîte d-ale noastre, în epistola viitoare (10—12 zile).

Complimentele mele cele mai respectuoase doamnei soției d-tale, sănătate și dar de la D-zeu sîntul pentru badea Georgiu și famalia sa.

Primește salutările mele și o stringere de mînă de la cel ce te stimează și iubește ca un frate,

55v *Alexandru* [14]/

---

[1] *A. M. Gross*, angrosist de hîrtie din Pesta.
[2] „De găsit de la 10 la 12, și după masă de la 3—6.“

[3] „N-aș putea să socot la creițari, dar nu va fi mai mult de 26 forinți.“

[4] Se referă la ziarul bucureștean înființat în ian. 1872, care-și încetează apariția în 1873.

[5] *Cezar Bolliac*, 1813—1881. Publicist și om politic cu rol însemnat în revoluția din 1848/49. În acel timp scoate ziarul *Espatriatul*, militînd pentru înțelegerea dintre revoluția maghiară și cea românească din Transilvania. La București a fost redactorul ziarului *Buciumul*, care se transformă în *Trompeta Carpaților* începînd cu 1865.

[6] *Telegraful român*. Ziar înființat de A. Șaguna. Apare la Sibiu în 3 ian. 1853. Organ al bisericii ortodoxe române. Susține politica de „activitate“. Primul redactor a fost Aron Florian. Între 1865—1883, Nicolae Cristea.

[7] *Trompeta Carpaților*. Apărea la București (1 martie 1865—18 ian. 1877). Redactor a fost și N. Bassarabescu, dar Cezar Bolliac era de fapt conducătorul ziarului.

[8] Roman face aluzie la redactorii ziarului *Albina*.

[9] Iuliu Petricu, deputat în circumscripția Zorlențul Mare.

[10] Alexiu Popescu, deputat în legislatura 1872—1875.

[11] *Iosif Papp Szilágy*, 1802—1873. Numit episcop greco-catolic al Oradiei în 1862, asistent la tronul pontifical, consilier intim de stat.

[12] Al. Roman își sacrifica toate diurnele ce le primea ca deputat, de la Dietă, pentru a-și susține ziarul.

[13] Memoriul întocmit la Blaj la 3 iulie 1872 de mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa, George Barit, Ioan Rațiu și Ilie Măcelariu cuprinzînd dezideratele românilor ardeleni. Cf. T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, VI, p. 14—90.

[14] Nota lui Bariț: „18 febr.; răsp[uns] prin grai, în iuniu“.

XI

B[uda]pesta, 28 iul. 1876.

Preastimate d-le coleg!

Gratulîndu-ți din inimă la binemeritata distincțiune pentru înde-
lungatele și neobositele servicie puse pe terenul literaturei române [1], cu
această ocaziune vin totodată a te încunoștința că în zilele trecute am
primit de la venerab[ilul] nostru coleg d-l prepozit T. Cipariu [2] o scri-
soare prin care mă roagă ca să-l informez dacă are să petiționeze pentru
facultatea de a primi și a purta medalia primită de la / principele r[omâ]- 56
nilor. Eu, informîndu-mă la locurile competente (la ministeriul de in-
terne), am aflat ceea ce de altmintrea o știam, și cred că o vei fi știind
și d-ta: că nu este nici o trebuință de facultate din partea guvernului
p[en]tru medalie de științe, arte etc., ci numai pentru ordini și decora-
țiuni cu importanță politică. Am crezut că va fi bine a vi face cunoscut,
ca la întîmplare cînd nu ați fi siguri în astă privință, să nu vă osteniți
a petiționa, / deoarece nu este nici o trebuință. Superflua cautela non 56v
nocet [3].

Aici, magiarii sunt necăgiți foc pe neamțul („még is huntzfut a német!“) [4], că s-au aliat cu muscalul, cînd ei (magiarii), ar fi dorit ca regele Ungariei să declare răzbel muscalului, pe care, cu ajutoriul honvezilor, l-ar fi prăpădit numaidecît.

Mai multe vom vorbi la Sibiu și apoi la București. Pînă atunci, sănătate deplină îți dorește al d-tale preaplecat,

Alex. Roman. [5]/ 57

[1] Medalie acordată de principele Carol I mai multor membri ai Academiei pentru merite deosebite.

[2] *Timotei Cipariu*, 1805—1887. Filolog și om politic al românilor din Transilvania. A fost secretar al Adunării de la Blaj din 3/51 mai 1848. Membru fondator și președinte al „Astrei". Membru al Academiei Române de la înființarea ei.

[3] „Prea multă precauție nu strică."

[4] „Totuși e șmecher neamțul." (Trad. din maghiară.)

[5] De mîna lui Bariț: „1876. Alex. Roman. B-pesta, 28 iul. R[ăspuns]."

XII

Pesta, 6 ian. 1878.

Preastimate bade Georgie!

De cînd am fost silit a sista ziariul [1] și, cu el, activitatea mea jurnalistă, ba, în urmarea necazurilor, am trebuit să-mi impun rezervă și activității politice, crede-mă că m-a apucat un fel de dezgust de „tololăul" cel mare al zilei și, poate spre rușinea mea, prea puțin mă ocup chiar de ale noastre afaceri. Nu te vei mira de aceasta, căci afacerile mele personali îmi dau atîta lucru, cît abia ajung a le putea ținea să nu-mi dea peste cap. Voi suferi tăcînd, pînă voi izbuti a mă pune în starea de mai nainte, dar îmi mai trebuie timp. D-ta îți vei putea imagina situațiunea mea fără ca să ți-o descriu, la ce nici timp nici plăcere nu am. Cu toate acestea, în starea de rezervă, ba de inerție,
58 în care trebuie să vegetez, nu am ince/tat d-a observa, pre cît mi-e cu putință, cursul evenimentelor și, mai ales, a celor ce ne ating mai de aproape. Din cînd în cînd îți voi împărtăși cîte ceva, lăsînd în discrețiunea și înțelepciunea cunoscută a d-tale a face uz de eventualele comunicațiuni [2].

Astă dată, mă voi mărgini la unele privatisime cari nu le-aș împărtăși altuia, dar d-tale trebuie să ți le fac cunoscute, pentru că te stimez mai mult decît să le pot retăcea.

Sibianii se frămîntă de mult a înființa un organ de publicitate. Aceasta o știu toți românii. Aici, în Pesta, astă-vară, mai mulți deputați și funcționari români ținură o conferință, tot cu acest scop. O vei fi auzit și aceasta, dar nu vei fi știind, poate, că impulsul era dat din partea guvernului ung[uresc]. Inițiatorul era deputatul Antonescu [3] care, pentru că doborîse pe Babeleș [4] în două cercuri electorale, era considerat
58v ca un portent de știință și popu/laritate între români, firește la oamenii guvernului. Acest om era înțeles cu toți deputații guvernamentali (între cari și Parteniu Cosma) [5] și cu funcționarii rom[âni] de aici. Mă invitase și pre mine la conferință, după ce le spusei verde că un organ de publicitate numai așa poate avea viitoriu, dacă va apare cu una programă românească și va fi spriginit materialminte și spiritualminte pînă va prinde rădăcină etc. Oamenii mei începură a vorbi că ziariul n-are să meargă pe calea *Albinei* (sic), dar să fie totuși cu direcțiune românească etc., și că redactorul să fie un om moderat (era vorba de Ios. Vulcan [6], firește numai în secret; Vulcan știa și nu prea intenționa), cunoscut publicului rom[ânesc] etc. Trecu vorba la spriginire. Aci, apoi, se rupse firul, conferința se sparse, și nu mai fu vorba de acest lucru. Ungurii încă și-a cunoscut oamenii mai de aproape, văzură că nici capacitatea superioară, nici popularitatea visată nu o au (favoriții
lor), / lăsară și ei lucrul. Eu toate aceste le-am auzit pe sub mînă, și 59
unele amănunte chiar de la Vulcan, care astăzi pricepe că era să fie întrebuințat.

La Săbii se continuară încercările, mai nainte cu Lăpedatu [7], mai apoi cu Hodoș [8] și Păcurar [9]. Treaba nu merse.

Acum ne suprinde știrea intreprinderii d-tale. Da, pe mine unul m-a suprins, și nu te mira de aceasta, vei vedea pentru ce. Să deie D-zeu ca temerile mele să nu se plinească. Cînd te văd în fruntea unei intreprinderi mă bucur, și nu numai eu, ci toți românii au deplină încredere. Nu din astă parte este dar temerea mea, ci iacă din care.

Mai nainte de toate, mă tem foarte că însuți vei contribui a-ți ucide copilul spiritual, adică *Gazeta* care, și de cînd se află sub redacțiunea fratelui nostru (astăzi în stare deplorabilă) I[acob] M[ureșan], tot prin
spiritul d-tale au viețuit. / Nu știu ce legătură vei fi avînd cu săbienii, 59v
dar mă tem foarte că acești oameni, după ce vor vedea *Gazeta* sugrumată, îți vor face șicane preste șicane, pînă ce vor scăpa de d-ta. Însă chiar să nu se întîmple aceasta direct acolo, se va face indirect de aiurea. Iacă ce știu eu: Babeleș de mult, de un an de zile umblă, aleargă pe la Viena, Praga (poate și pe la ușile ambasadorului rusesc), ca să cîștige alianța factorilor panslavistici, cu scop de a înființa un nou organ subvenționat. Lucrul stă aproape d-a se realiza. Babeleș a scăpat alaltăieri cîteva grele cuvinte, și un confident al său mi le-a reprodus. Vorbeau de *Observatorul* [10]. Babeleș zise: „*Observatoriul* va ucide *Gazeta*, iară *noul organ* ce va apare în scurt aici va ucide pe *Observatoriul*".
„Cum — îl întrebă confidentul — / d-ta vrei să te apuci iară de edi- 60
tarea unui nou organ?" Babeleș zise: „Eu sum a cincea roată la car, dar atîta știu că toate fondurile de la Arad, Caransebeș, Săbii vor contribui spre susținerea noului organ, al cărui vieață este asecurată" etc.

Eu nu cred că fondurile diecezane s-ar putea afecta la asemene intreprinderi, de asta nu poate fi vorba. Mocioneștii încă s-a săturat d-a mai da bani și a-și cauza neplăceri, prin urmare aici este altă treabă. Adecă, precum ți-am îndegetat mai sus, pentru că am transpirat și eu, avînd mulți cunoscuți între slavi, am cam auzit cîte ceva. Apoi repețitele călătorie ale lui Babeș la Praga și Zagreb nu s-a făcut de florile cucului. Acest om n-are odihnă pînă nu va avea iară o armă în mînă spre a lovi
în dreapta și în stînga, și a tăvăli toată lumea în noroi. / 60v

Ai trecut prin multe, ai esperiență vastă și, în tot cazul, mai bine cunoști lumea decît să aibi trebuință d-a primi de la alții svaturi. Eu încă, prin aceste, nu-ți dau nici un svat ci, ca un vechi stimătoriu, îți fac aceste împărtășiri numai pentru ca singur să-ți faci reflexiunile.

Eu m-am plîns de mai multe ori mitropolitului noastru și ep[isco]pilor noștri gr.-cat. de starea de decadență în care ne aflăm de la un timp încoace *noi românii gr.-cat.*, cari mai nainte purtam steagul. Astăzi ni se smulge din mînă palma conducerii. *Sunt frații noștri* (mai ageri decît noi, cu clerul lor mai tînăr și mai plin de vieață decît al nostru, cel înalt

cam decrepit şi indolent) *cari rivalizează cu noi. Aceasta nu mă supără,*
din contră, mă bucur din suflet, dar văz că intriganţii îşi vîră cozile
confesionali, cu soop impur. Le ştii acestea. Cu un cuvînt, fraţii noştri
61 gr.-orientali ni zic / ceea ce zic nemţii ginţii latine, că e putredă, se
poate duce. De cîte ori am vorbit eu despre acestea cu prelaţii noştri,
ei recunoşteau dar îmi ziceau într-altele că noi, uniţii, nu ne apărăm
confesiunea. Eu le răspunsei că, fireşte, nu prin ziariele noastre, şi în
specie prin *Federaţiunea* nu, căci nici dracul nu ne susţine apoi cum pof-
tiţi să facem apărarea d-v.? Li-am spus că nu mă pot demite la rolul
Telegrafului din Săbii, şi dacă vreţi să fiţi apăraţi, susţineţi-ne. Apoi,
le mai spusei că un singur articlu „*Exalaţiuni miasmatice din oficina*
confesională a Telegrafului“ [11], prin care lovisem odată impertinenţa-i
confesională, îmi cauză perderea a 200 prenumeranţi gr.-or. Se mirau de
aceasta, dar nu ziceau că vor suplini ei (prelaţii) scăzămîntul cauzat.
Vasăzică, n-ai cu cine.

Văzuşi că „Telegariul“ [12] răspunse cu anunciul de apărare de 3 ori
pe săptămînă? Întîiul semn. Apoi să ştii că şi cei ce nu sunt amici
ai „Telegariului“, într-un punct sunt una, de la vlădică pînă la iezuitul
61ᵛ neunit, dascălul de la / Răşinari, care dominează situaţiunea la Săbii [13].
Spiritul de observaţiune te caracterizează eminamente, deci nu cred
să-ţi scape nimica din vedere, dar mai nainte trebuie să pătrunzi în
secretele cari se descopăr cu încetul, căci confidenţia la Săbii este şi se
dă pe socoteala moralităţii. Încă o dată vei vedea şi apoi vei cunoaşte
oamenii und der Gebohren [14]:

N.B. Astă-primăvară, gener[alul] Tr. Doda [15], vorbind eu cu el
despre multe unelte ale noastre, îmi spuse: „Dacă ni va succede intre-
prinderea noastră cu minele de cărbuni etc. (la Caransebeş), vom resus-
cita *Albina* şi *Federaţiunea*. Ni-ar mai place însă a le fuziona, adunînd
pre bărbaţii noştri publicişti în giurul unui mare organ de publicitate.“
Se poate ca fondurile noului ziariu ce are să apară aici, sau în Viena, se
vor da de la Caransebeş, dar despre aceasta nu am putut afla nimica,
62 însă nu o cred deocamdată ca să fie d-acolo. Despre acestea destul!/

Altele: scaunul ep[isco]pal de la Oradea Mare nu va sta mult în
vacanţie [16]. Pretendenţii sunt cu droaia. Afară de cei doi ep[isco]pi
sufragani [17] mai sunt: descreditatul Papfy [18], canonicul Szabó [18], can.
Nistor [20], secretariul Vela [21], inspectorul şcol. Artemiu Şarcadi [22] şi vreo
doi canonici de la Lugoş şi Gherla. Pe Papfy l-a chiemat Nedeczky
(malus genius al nefericitului Olteanu [23]) să revie la Pesta. Au şi fost pe
la icoane. Are multă sperare. Promisiuni va fi făcut luna şi stelele, şi
nu cred să-i poată pune guvernul vreo condiţiune cît de imorală ca să
nu o subscrie acest om depravat. Nedeczky speră în ajutoriul rudei
sale (după Deák), Szél Kálmán [24], şi a lui Szende Béla [25]. Pentru Vela
se interesează toţi tiszaiştii din Biharia, şi umblă în ruptul capului a
îndupleca pe stăpînul lor în favoarea lui Vela. Pentru Nistor poate să
se intereseze părintele mitropolit [26], dar acesta nu prea are trecere la
62ᵛ guvern; apoi bietul canonic este cum e / mutul mai voinic. Pentru Şar-
cadi au intervenit contele Zichy Eugeniu [27] şi un amic al lui Tisa [28] care
au umblat pe la cîţiva miniştri. Se mai vorbeşte şi despre Lauranu [29], care

ar avea sufragiele majorităţii clerului. De altmintrea, acesta se bucură de favoarea clerului catolic. Aşa şi canonicul Szabó, amîndoi ultramontani.

Ep[isco]pul Mihali are mari şi mulţi amici în regiunile înalte, dar şi inimici puternici. Vechea quardie deákiană (cea cu influinţă) este pentru Mihali, dar clerul catolic mare parte în contra lui. Vei zice: pentru ce? Pentru că umblînd la vizitaţiuni, cercetează pe neuniţi şi intră în bisericele lor. Aceasta o auzii astăzi de la ep[isco]pul rutean Pásztélyi, care observă: „Dar Haynald [30] nu dă ajutoarie şcoalelor şi bisericelor calvineşti?“ etc.

Pentru Pavel [31] sunt mulţi din cercurile guverniali, şi mai ales pro-
testanţii. N-am timp nici loc d-a-ţi putea [e]splica acum cîte toate.
Aceasta, cu ocaziunea unei întîlniri sau, ocazionalminte, cîte una în alte
scrisori./ 63

Noutăţi de importanţă

La trei săptămîni după moartea lui Olteanu, ministeriul ung[uresc] sistă ajutoriul anuale de 3 500 fl. (sau 4 000 fl. în timpurile mai din urmă) ce, la stăruinţa lui Erdeli [32] s-a dat încă la an. 1852 de către guvernul nemţesc din fondul studielor, pentru Gimnaziul de Beiuş. Ministrul Trefort [33], în scrisoarea sa către vicariul gener[al] (Nistor), zice că acel fond s-a golit şi nu se mai poate da ajutoriul. Vasăzică, ucazul este aproape identic cu reducerea gimnaziului la 4 clase.

Între scrisorile repausatului Olteanu s-a găsit însărcinări de la
ministeriul ung[uresc] date ep[isco]pului sufragan d-a supraveghea şi
spiona pe mitropolitul său, şi pe ceilalţi coepiscopi!!: „Különös figyel-
mébe ajánlom hogy ügyeljen minden lépéseikre és arra hogy mikép
vezetik a népet“ [34] etc. Apoi să ştii că Miron [35] încă stă la guvern *nu*
se poate mai rău; de altmintrea nici la români nu stă mai bine./ 63ᵛ

Mitropolitul nostru [36] nu e defel plăcut ungurilor, dar au respect de el ca de omul întreg în moralitate şi caracter. Guvernanţii noştri sunt supăraţi pe el foc, dar nu pot găsi cîrligul d-a-l înhăţa. El e fala noastră. Ep[isco]pii sufragani [37] încă se poartă ca ep[iscop]pi români. Mihali [38], mai ales: „Oda se hederit a bizantinus magyaroknak“ [39], merge de trei ori pe zi la biserică, dar de corteşie nu vrea să auză. Pavel [40] au mai scris cîte un circulariu din porunceală, dar s-a oprit aci. D-zeu să le ţină năravul!

Claudite iam vitulos, sat frata biberunt [41].

Îţi ofer micile mele servicie de colaborator la *Observatoriul* d-tale.
De aici, din acest cuib de corupţiune ungurească, voi avea mai adeseori
lucruri interesante de împărtăşit, chiar din sferele mai puţin accesibile,
căci eu am / multe şi variate cunoştinţe cu oameni din toate partidele, 64
corifei, foşti miniştri etc.; apoi de 20 de ani am observat şi observ
mereu destule p[en]tru *Observatoriul* d-tale. Cer în recompensă un exem-
plariu, şi ca numele meu să rămînă cunoscut *numai d-tale* [42].

Poftind succes deplin şi putere de la D-zeu, primeşte încredinţarea preadistinsei stime ce ţi-o poartă al d-tale, ca frate mai mic,

Alex. Roman.
Magyarutza 24.

P.S. Ni-am adresat cătră mai mulţi amici şi cunoscuţi, ca să se aboneze la *Observ[atoriul]* şi să-l sucoleze în tot modul. Vom vedea cum se vor grupa uniţii noştri, dar şi fraţii neuniţi. Căci dacă numele d-tale nu-i va putea aşa precum se cere, atunci indolinţa ar fi păcă-
64^v;65toasă / preste măsură./

---

[1] *Federaţiunea*, începutul anului 1876.

[2] Îi trimite de fapt corespondenţă pentru *Observatoriul*.

[3] *Ştefan Antonescu*, deputat de Caraş.

[4] Vincenţiu Babeş.

[5] *Partenie Cosma*, avocat, publicist şi om politic. Director al băncii „Albina". Deputat în Dieta maghiară de la Pesta 1872—1881.

[6] Iosif Vulcan.

[7] *Ioan Al. Lapedatu*, 1844—1878. Profesor de filologie clasică la Gimnaziul din Braşov, scriitor talentat. A colaborat la mai multe reviste şi ziare din Transilvania şi România *(Familia, Traian)*, a redactat revista beletristică *Albina Carpaţilor* şi a fost „colaborator primar" la revista *Orientul latin*.

[8] Iosif Hodoş.

[9] Dr. Ştefan Păcurariu, avocat în Sibiu.

[10] *Observatoriul*, ziar politic naţional-economic şi literar. Sibiu, 1/13 ian. 1878—15/27 iun. 1885. Redactor responsabil şi editor: G. Bariţ.

[11] Tot împotriva confesionalismului este şi articolul scris de Al. Roman, din închisoare: *Copita cea de cal a lui Mefistofele politic-confesional*, în *Federaţiunea*, IV, 1871, nr. 1 din 13/1 ian. p. 1—2 şi în nr. 2 din 18/26 ian., p. 5—6.

[12] *Telegraful român*.

[13] *Visarion Roman*.

[14] „Şi comportările lor."

[15] *Traian Doda*, 1822—1875. General român în armata austriacă. Ales deputat al Severinului la Dieta ungară în 1874.

[16] Era vacant din 29 noiembrie 1877 cînd moare episcopul Ioan Olteanu.

[17] *Mihail Pavel* şi *Victor Mihali* de Apşa, episcopul Diecezei Lugoj.

[18] *Iustin Popfiu* (Papfy) 1841—1882. Profesor de teologie la Oradea pînă în 1879, cu bogată activitate culturală.

[19] *Ioan Szabó*, canonic custode în Oradea, numit episcop al Gherlei în 1879.

[20] *Vasile Nistor*, canonic al Diecezei Oradea.

[21] *Pavel Vela*, canonic-secretar al Diecezei de Oradea.

[22] *Artemiu Şarcadi*, canonic în aceeaşi dieceză şi inspector al şcolilor greco-catolice.

[23] *Ioan Olteanu*, 1838—1877. În 1870, numit episcop la Lugoj şi după trei ani la Oradea.

[24] *Szél Kálmán*. La 1875 ministru de finanţe. Căsătorit cu fiica adoptivă a lui Deák Ferenc.

[25] Ministru de război al Ungariei.

[26] Ioan Vancea de Buteasa.

[27] *Zichy Jenő*, fruntaş politic maghiar din Bihor, apropiat colaborator al lui Deák Ferenc.

[28] *Tisza Kálmán*, om de stat maghiar, 1875—1890 prim-ministru.

[29] *Augustin Lauran*, canonic şi vicar episcopesc la Oradea.

[30] *Haynald Ludovic*.

[31] *Mihail Pavel*. În 1871 ales deputat dietal; în 1872 numit episcop al Gherlei şi în 1879 numit episcop al Oradiei.

[32] *Vasile Erdély*, rector al Seminarului greco-catolic din Oradea; în 1842 numit episcop al Oradiei.

[33] *Trefort Agost*, ministrul cultelor şi instrucţiunii la Budapesta. A adus o serie de legi pentru introducerea obligatorie a limbii maghiare în şcolile naţionalităţilor din Ungaria.

[34] „Vă atrag atenţia în mod deosebit să aveţi grije de fiecare pas al lor, să aveţi grije cum conduc poporul." (Trad. din maghiară.)

[35] *Miron Romanul*, 1828—1898. În 1874 ales mitropolit al românilor ortodocşi din Transilvania şi Ungaria. În 1879 este în fruntea unei deputaţiuni la Curtea din Viena protestînd împotriva legii prin care se introducea limba maghiară obligatorie în şcolile poporale româneşti. În tinereţe colaborează la *Concordia*, *Telegraful român*, *Albina* şi *Federaţiunea*.

[36] Ioan Vancea de Buteasa.

[37] Episcopii greco-catolici de Gherla, Lugoj şi Oradea.

[38] Vezi nota 17 la această scrisoare.

[39] „Nici nu dă atenţie maghiarilor bizantini." (Trad. din maghiară.)

[40] Vezi nota 17 la această scrisoare.

[41] „Închideţi viţeii, căci au păscut destul."

[42] Al. Roman a colaborat, fără să semneze. A trimis şi corespondenţe din Budapesta. O corespondenţă şi-a semnat-o cu vechiul pseudonim „Cato Cenzorul" în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 9 din 31/12 febr., p. 35.

XIII

B[uda]pesta, 22 aprilie 1879, s.n.

Christos a înviat!
Preastimate unchiule!

Vei fi primit negreşit, precum primii şi eu ieri, invitaţiunea delegaţiunii noastre academice pentru sesiunea straordinarie ce se va întruni la 23 mai (4 iuniu) a.c.

Pre dosul hîrtiei presidiale, d-l coleg Sion [1] îmi scrie: „De mare importanţă este să vii, căci avem să modificăm statutele" etc., ceea ce, de altmintrea, se cuprinde şi în testul invitaţiunii, făcîndu-se provocare la deciziunea luată în şedinţa de la 27 sept[em]b[rie] a[nul] tr[ecut]; dar fiindcă eu nu luai parte la acea şedinţă (căci plecasem în 26 sept[em]b[rie]), şi prin urmare nu ştiu dacă ni se vor rebonifica spesele de călătorie şi de petrecere în Bucureşti pre timpul acestei sesiuni straordinarie,
sau ba, vin a te ruga cu / tot respectul ca să aibi bunătatea colegială a 66
mă încunoştinţa în astă privinţă, ca să mă ştiu acomoda, căci de nu ni s-ar rebonifica spesele arătate mai sus, eu nu aş putea asista la această sesiune straordinarie. Dar vor fi şi alţii dintre colegi cari nu se vor duce în asemene condiţiuni, şi prin urmare în acest caz cu anevoie s-ar putea întruni membrii în numărul prevăzut în statute (3/4 părţi) pentru schimbarea statutelor.

Nu am ce să-ţi mai amintesc despre situaţiunea mea, căci o cunoşti. De 6 ani încoace o duc cu multă greutate, şi mai am încă a trage cel puţin 2 ani pînă să mă văz scăpat de sarcinile ce mi-au rămas după ziariul meu [2]. Cu toate acestea, nu voi cere să mi se trămită bani de călătorie, aceasta o voi face pe spesele mele, dar numai dacă ştiu că acestea mi se vor rebonifica la sosire în Bucureşti. Deci, te rog ca să
binevoieşti a-mi / scrie şi, spre acest scop, aclud aici marcele poştale. 66^v

(Atît ca fost redactor cît şi ca deputat, am făcut esperiinţa că de ar trebui să răspunzi la toată lumea la cîte toate, ţi-ar trebui un fond anume numai pentru spesele poştale. Eu ca deputat = comisionariu al tuturor cunoscuţilor rom[âni] din Ungaria şi Transilvania, preste an, numai pentru scrisorile recomăndate, peste 40 fl., nesocotind marcele pentru scrisori nerecomăndate, dar francate, cari spese le fac din sărăcia mea, pentru că sunt deputat, şi ca atare mă simţ dător, pe lîngă alergăture aci la tribunale, aci la osebitele ministerie, a mai adăuge şi spese pentru propeler pe Dunăre şi pentru smîcul ce se suie pe dealul Budei.)

Văzuşi că drăguţul nostru de împărătuş ne lăsă în sfîrlă, dîndu-ne iară pe mîna turcilor botezaţi [3]. În astă privinţă vom vorbi mai multe la întîlnire. Mi se pare că ominosul proiect de l[ege] sau este o cursă pentru unguri, sau că aceştia au trebuit să deie un echivalent.

67 De altmintrea turcii noştri nu vor avea timpul şi frumos şi destul / de
lu-u-u-ung spre a-şi realiza intenţiunea cea afurisită.

Stînga extremă a camerei este coortea cea mai turbată a chauvinismului unguresc. Partita opoziţională coalizată zice că este *kortes fogás* [4] din partea guvernului decăzut din popularitate, dar zice totodată (şi chiar corifeii, şi anume cei mai oneşti, cum este unul şi bar[onul] Bánhidy Béla) [5] că guvernul, prin presă, au făcut atîta presiune pentru acest proiect de l[ege], că: „Egy magyar ember nem is merészel ellene felszólalni“ [6]. Iară partita liberală (luces a non lucendo) [7] zice că au fost foarte inoportun a prezenta chiar *acum* acest proiect, adică „de tempore tantum agitur etiam apud hos“ [8]. Eu am oarecare presînţire că acest afurisit proiect se va amîna; de nu, apoi va fi semnalul pentru inimiciţiele recrudescinţi. Deputaţii români vor lupta pentru înlăturarea
proiectului, dar fireşte că chauvinismul va învinge, însă nu spre binele
67v ţărei, nici pentru consolidarea „állameszme“ [9]-ului ung[uresc]./

Totul împinge pre turcii noştri pre calea cutrieratǎ de fraţii lor. O să ajungă acolo unde aceştia. Trebuie să credem în fatalism.

În fine, vă anunţ că preţul de prenumeraţiune la *Observatoriul* pentru mine îl vei primi de la d-l avocat dr. Olariu, la care am nişte părăluţe, dar s-a scuzat că pînă acum n-a fost în stare a plini, ci în scurt are să plinească această dătorinţă. De nu s-ar achita pînă la 1 iuniu, apoi voi plăti eu şi voi mai aştepta pînă ce d-l advocat va cîştiga vreun proces mai unsuros. Ce să faci? Sărăcia nu se poate ascunde.

Dorindu-ţi sănătate şi putere, rămîn al d-tale devotat,

68 *Alex. Roman*
(Sörházutza 6 sz.) [10]/

---

[1] *George Sion*, 1822—1892. Poet, luptător în revoluţia din 1848. Se refugiază în Transilvania, unde ia parte la adunarea din 3/15 mai 1848. Colaborează la *Foaia pentru minte...* a lui Bariţ şi la alte ziare şi reviste din Transilvania. Membru al Academiei Române.

[2] *Federaţiunea* şi-a încheiat existenţa cu un deficit financiar foarte apăsător pentru Al. Roman.

[3] Cercurile conducătoare maghiare. Violenţele de limbaj uneori erau şi o modă politică a vremii, mai exact o modă publicistică.

[4] „Manevră electorală.“ (Trad. din maghiară.)

[5] *Bánhidy Béla*, 1836—1890. Om politic maghiar. În 1875, deputat. A părăsit partidul liberal şi a trecut la independenţi. A publicat numeroase articole în *Pesti Napló*.

[6] „Un maghiar nici n-ar îndrăzni să protesteze împotriva lui.“ (Trad. din maghiară.)

[7] Vezi scrisoarea IX, n. 15.

[8] „Şi la aceştia se vorbeşte numai despre mersul vremii.“

[9] „Ideea de stat.“ (Trad. din maghiară).

[10] Nota lui Bariţ: „1879, Alex. Roman, B. Pesta, 22. R[ăspuns] 27.“

XIV

Pesta, 16/4 mai 1879.

Preastimate unchiule!

Îţi trămit protocolul şedinţei Camerei magnaţilor, în care se cuprind *per extensum* cuvîntările prelaţilor noştri [1]. Nu cred să-ţi fi trămis altul. D-l Străvoiu [2], la îndemnul meu, şi-au procurat şi el un exemplariu litografiat; cred însă că-l va fi trămis *Telegrafului*, deci eu mă însărcinai a-ţi trămite d-tale şi *Gazetei Tr[ansilvaniei]*.

Vancia [3] au vorbit cu multă demnitate (vezi *Hon* [4]: „Méltóság
teljesen“ [5] etc.), cuvîntul lui făcu cea mai mare impresiune. Miron [6]
fece rău că ceti / reprezentaţiunea deja cunoscută, dar ceti şi cuvîntarea,
de altmintrea foarte neînsemnată. Singurul moment fu respingerea 69
atacului ce-i făcuse Trefort [7]. Meţianu [8] vorbi fluid şi bine. Mihali [9]
cu mult curagiu şi elocinţă. Trefort (bastardul, căci este copil din flori
al unui Wenkheim [10], dintr-o guvernantă franţuzoaică) tot se cuibărea
pe scaun şi marele augur al chauviniştilor îl tot astîmpăra, făcîndu-i semne
mimice cu mîna. Destul că prelaţii noştri şi-au făcut dătoria.

Cuvîntul meu [11] ţi-l voi trămite astăzi / sau mîne, după ce voi fi 69v
primit ziariul dietei tipărit, căci exemplariu (stenografie) litografiat nu
am putut căpăta. Traducerea o voi face însumi, şi te rog de acum a
dispune ca să se tipărească într-un supliment (face una coală şi una
columnă in quart, cum este ziariul dietei), şi eu voi purta spesele ce vor
cădea în partea mea.

Am înţeles din scrisoarea d-lui coleg Odobescu către Densuşanu
(Nic.) [12] că nu vom avea la toamnă sesiunea ordinarie, ci numai aceasta
straordinarie, amînîndu-se toate cestiunile pe alt an (!?), precum se
amînă şi congresul latini/lor, din ce cauză nu ştiu. Poate pentru lup- 70
tele parlamentarie în cestiunea gidovilor. De vei fi primit răspuns de la
preşedintele Ghica, te rog să-m scrii ceva.

Primeşte espresiunea sincerei mele stime. Al d-tale devotat,

Alexandru Roman.

Cred că ai primit gratulaţiunea mea telegrafică la ziua numelui.
Cînd ţi-a telegrafiat colegii, eu nu eram încă prezent în şedinţă, şi
dînşii avură amabilitatea de a mă lăsa afară, zicînd că nu ştiau dacă
aş fi şi eu învoit (!!) Aşa, fraţii neunatoşi, căci ei au descoperit acest
pretest. Cei mai mari oameni ai noştri de prezent sunt c ... şi str[icaţi]./ 70v

[1] *Cuvîntarea es.-sale mitropolitului Miron Romanul ţinută în Casa magnaţilor la 13 mai 1879 cu ocasiunea desbaterei proiectului pentru introducerea limbei maghiare ca studiu obligat în toate şcoalele poporale*, în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 38 din 12/24 mai, p. 151—152; *Cuvîntarea ilustrităţii sale episcopului Ioan Meţianu ţinută în casa magnaţilor la 13 mai 1879* ..., *idem*, nr. 39 din 16/28 mai, p. 155—156; *Cuvîntarea ilustrităţii sale episcopului dr. Victor Mihalyi de Apşa* ...“ [ca mai sus], *idem*, nr. 40 din 19/31 mai, p. 159—160 şi nr. 41 din 23/4 iunie, p. 163—164.

[2] *Nicolae Străvoiu*, deputat român ardelean în Dieta de la Pesta, desolidarizat de pasivişti. Luptă şi el împotriva proiectului de lege pentru introducerea limbii maghiare în şcolile poporale. Vezi *Observatoriul*, II, 1879, nr. 33 din 25/7 mai, p. 133.

[3] Cuvîntarea mitropolitului dr. Ioan Vancea de Buteasa este reprodusă de G. Bariţ, după suplimentul *Foaiei şcolastice*, nr. 9 din Blaj, în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 37 din 9/21 mai, p. 147—148.

[4] *A. Hon.* Cotidian politic maghiar. Înfiinţat de Jókai Mór la 1 ian. 1863. În urma unui proces de presă, lui Jókai M. i s-a interzis activitatea redacţională şi de aceea a fost preluată de Urházy György. Din 1865 pînă în 1882 gazeta a fost redactată din nou de Jókai, după care a fuzionat cu ziarul lui Csernátoni, *Ellenör*; preluînd titlul de *Nemzet*, deveni o gazetă guvernamentală.

[5] „Prea demn“ (Trad. din maghiară.)

[6] Mitropolitul ortodox al Ardealului Miron Romanul.

[7] Trefort Agoston. Vezi scrisoarea XII, n. 33.

[8] Ioan Meţianu.

[9] Victor Mihalyi de Apşa, episcopul greco-catolic al Lugojului.

[10] Wenckheim, familie nobilă maghiară, de origină franceză. Dă Ungariei un om politic de prestigiu, *Wenckheim Béla*, în 1875 ministru-preşedinte.

[11] Cuvîntarea lui Al. Roman la legea şcolară a lui Trefort, cf. T. V. Păcăţian, *Cartea de aur*, VI, p. 756—775.

[12] *Nicolae Densuşianu.* Avocat în Braşov. Trece în Bucureşti în 1877. Are o vastă activitate istorică. Publică mai multe opere istorice; *Revoluţiunea lui Horea 1784—1785* a fost premiată de Academie. Membru al Academiei Române.

XV

Pesta, 19 mai 1879.

Preastimate unchiule!

Îţi trămit un exemplariu din cuvîntarea mea [1] (tipărită în *Országgyülési Napló* [2] şi după acela retipărit pe spesele mele în 500 de exemplarie) pentru d-ta, iară alte 20 exemplarie le aclud cu rugarea ca să binevoieşti a le împărţi cunoscuţilor cari ştiu turceşte [3]. Traducerea o fac eu, în zilele acestea o şi trămit [4]. Vă rog ca să binevoiţi a spune respectivilor domni cărora veţi da cîte un exemplariu ca să coreagă eratele şi defec-
71 tele după exemplariul d-v., în care la locurile respective eu am cores / şi respective suplinit.

Relativ la apostrofarea ce făcui lui Madarás [5] corectorul ziariului *(Napló)* dietale, d-l P. Szatmáry Károly [6], la întrebarea ce i-am făcut, îmi spuse că au vrut să mitige apostrofarea, de aceea au schimbat cuvintele mele, căci aşa cum le zisei eu ar fi inconvenabile. Eu, însă, în traducţiunea rom[ânească] susţin cuvintele mele precum le-am zis. Marturi îmi sunt deputaţii de faţă la acea şedinţă.

Salutare întreită!

Al d-v. devotat,

Alex. R[oma]n
71v (Sörházutza 6 sz.)[7]/

Alexandru Roman (1826—1897)

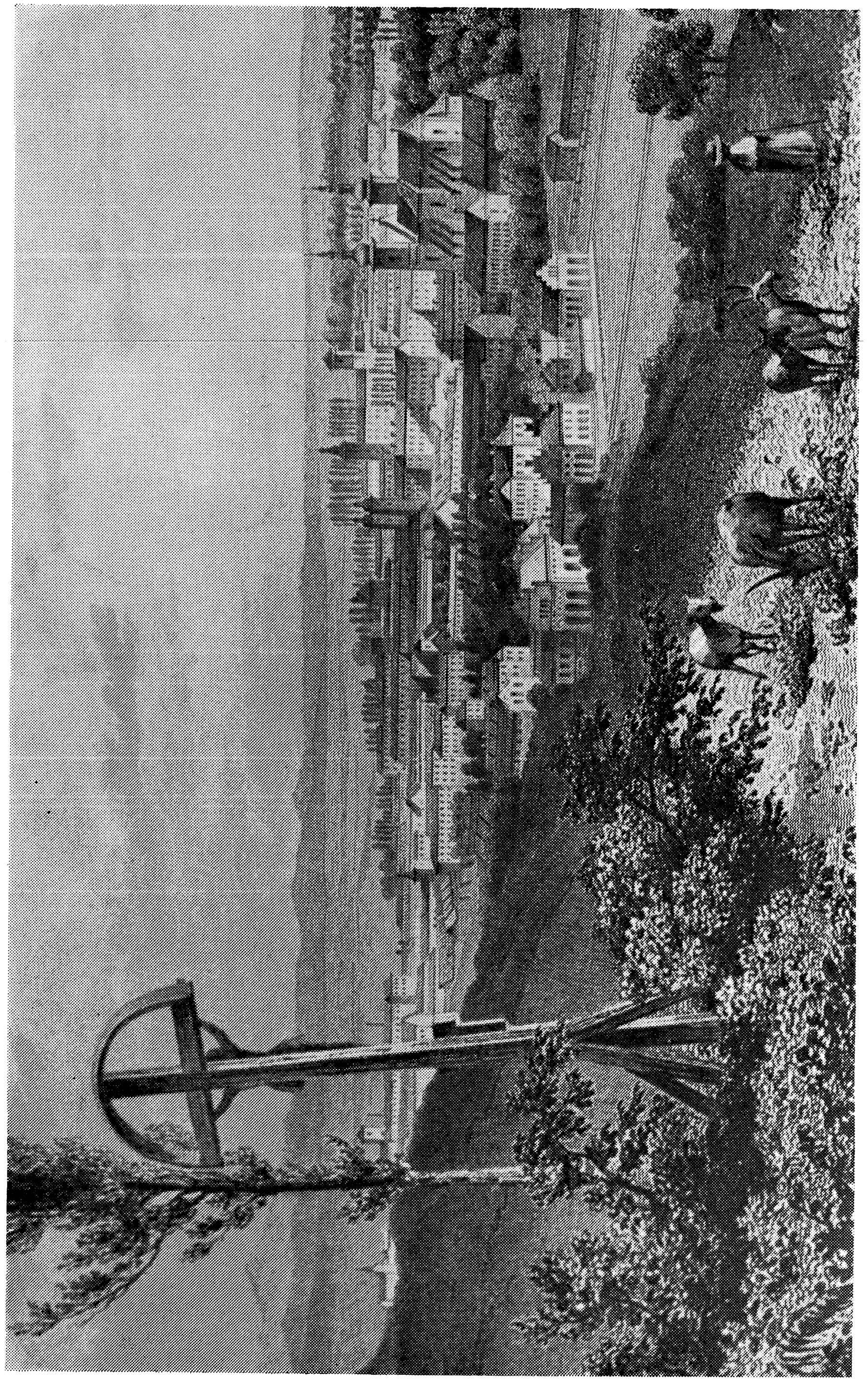

Oradea, orașul tinereții cărturarului, la anul 1852

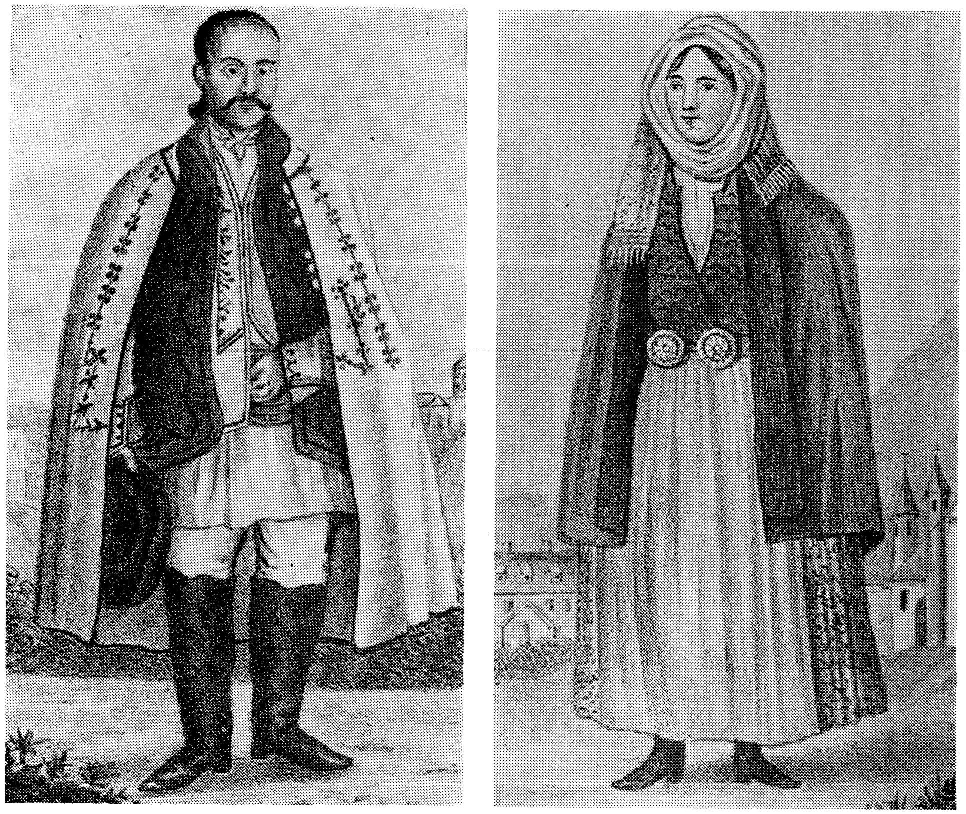

Epoca

Țărani români din Biharia

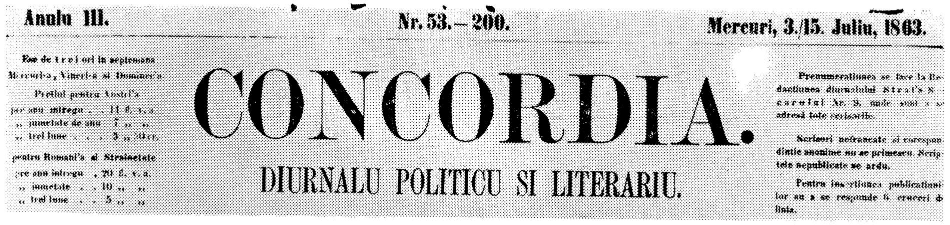

Anulu III. Nr. 53.–200. Mercuri, 3./15. Juliu, 1863.

Ese de trei ori in septemana
Mercuri'a, Vinerea si Dominec'a.
Pretiul pentru Austri'a
pe anu intregu . . 11 fl. v. a.
„ jumetate de anu . 7 „ „
„ trei lune . . . 3 „ 50 cr.
pentru Romani'a si Strainetate
pre anu intregu . 20 fl. v. a.
„ jumetate . . 10 „ „
„ trei lune . . 5 „ „

CONCORDIA.

DIURNALU POLITICU SI LITERARIU.

Prenumeratiunea se face la Redactiunea diurnalului Strat'a [illegible] carului Nr. 9. unde sunt a se adresá tote scrisorile.

Scrisori nefrancate si corespondintie anonime nu se primescu. Scriptele nepublicate se ardu.

Pentru insertiunea publicatiunilor au a se respunde 6 cruceri de linia.

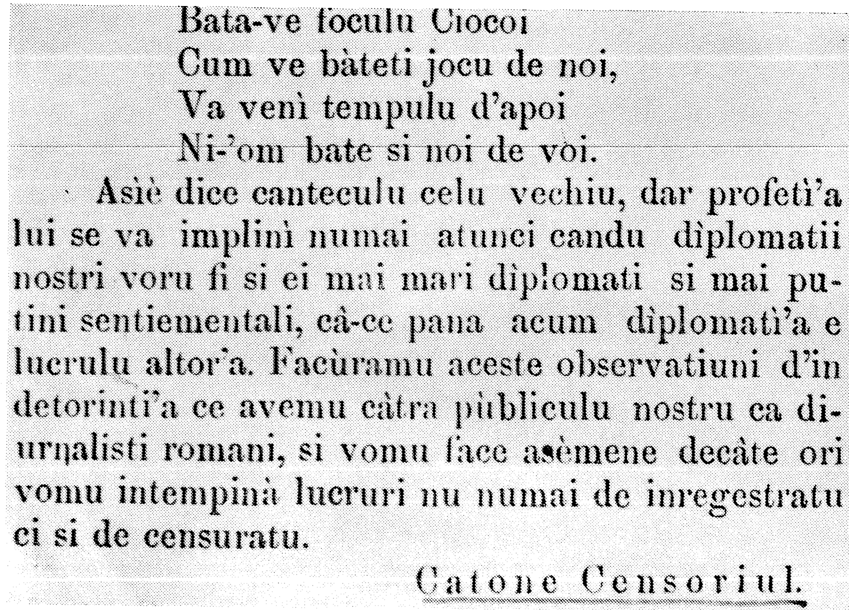

Bata-ve foculu Ciocoi
Cum ve bàteti jocu de noi,
Va venì tempulu d'apoi
Ni-'om bate si noi de voi.

Asiè dice canteculu celu vechiu, dar profetì'a lui se va implinì numai atunci candu dìplomatii nostri voru fi si ei mai mari dìplomati si mai putini sentiementali, cà-ce pana acum dìplomatì'a e lucrulu altor'a. Facùramu aceste observatiuni d'in detorinti'a ce avemu càtra pùbliculu nostru ca diurnalisti romani, si vomu face asèmene decàte ori vomu intempinà lucruri nu numai de inregestratu ci si de censuratu.

Catone Censoriul.

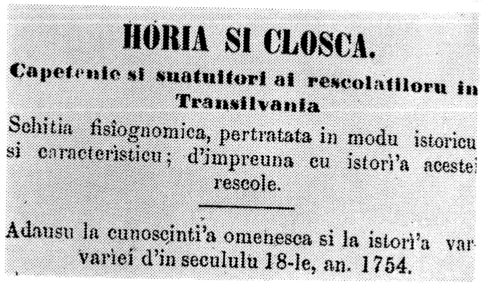

HORIA SI CLOSCA.

Capeteniie si sfatuitori ai rescolatiloru in Transilvania

Schitia fisiognomica, pertratata in modu istoricu si caracteristicu; d'impreuna cu istori'a acestei rescole.

Adausu la cunoscinti'a omenesca si la istori'a variei d'in seculului 18-le, an. 1754.

Frontispiciul ziarului *Concordia,* redactat de Al. Roman.

Din *Concordia:* articol semnat de Roman cu pseudonimul său preferat.

Din *Concordia:* amplul studiu despre răscoala lui Horia.

Un ideolog al prieteniei cu maghiarii: Sigismund Pop.

1

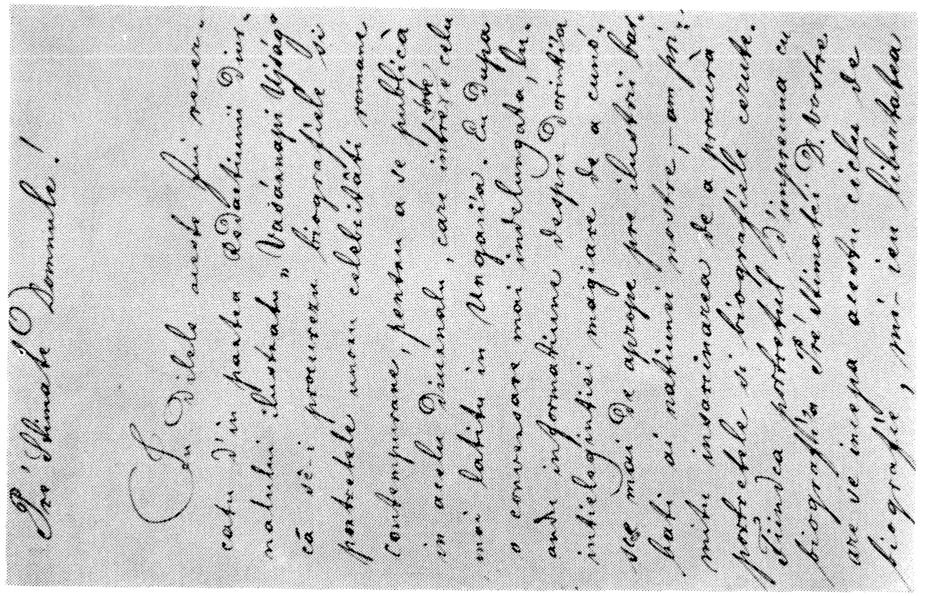

2

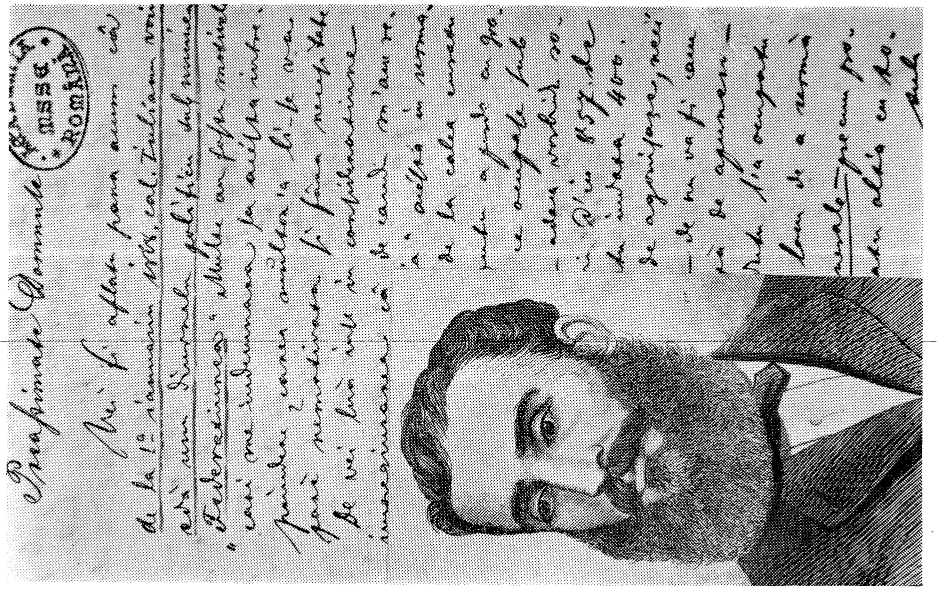

1. Prima scrisoare a lui Roman către Bariț: 11 iunie 1863. **2.** Despre începutul editării ziarului *Federațiunea:* scrisoarea din 31 decembrie 1867. *În medalion:* „coredactorele" ziarului, Ioan Poruțiu.

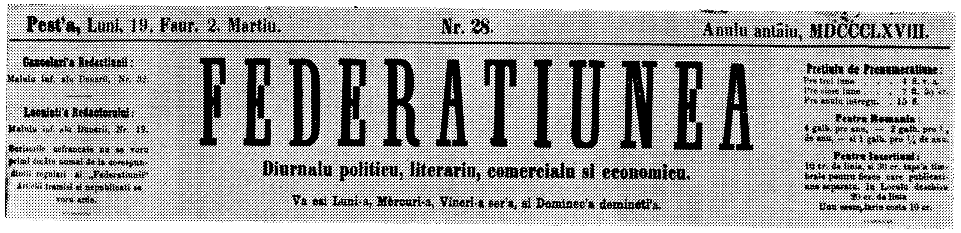

Pest'a, Luni, 19. Faur. 2. Martiu. Nr. 28. Anulu antâiu, MDCCCLXVIII.

Cancelari'a Redactiunii:
Malulu inf. alu Dunarii, Nr. 33.

Locuinti'a Redactorului:
Malulu inf. alu Dunarii, Nr. 19.

Scrisorile nefrancate nu se voru primi decâtu numai de la corespundintii regulari ai „Federatiunii“ Articlii tramisi si nepublicati se voru arde.

FEDERATIUNEA

Diurnalu politicu, literariu, comercialu si economicu.

Va esi Luni-a, Mèrcuri-a, Vineri-a ser'a, si Dominec'a deminéti'a.

Pretiulu de Prenumeratiune:
Pre trei luni . . . 4 fl. v. a.
Pre siese luni . . . 7 fl. 50 cr.
Pre anulu intregu . . 15 fl.
Pentru Romania:
4 galb. pre anu, — 2 galb. pre ½ de anu, — si 1 galb. pre ¼ de anu.
Pentru Insertiuni:
10 cr. de linia, si 30 cr. tax'a timbrale pentru fiesce care publicatiune separatu. In Loculu deschisu 20 cr. de linia.
Unu esemplariu costa 10 cr.

A doua publicație politică a lui Al. Roman: *Federațiunea*...

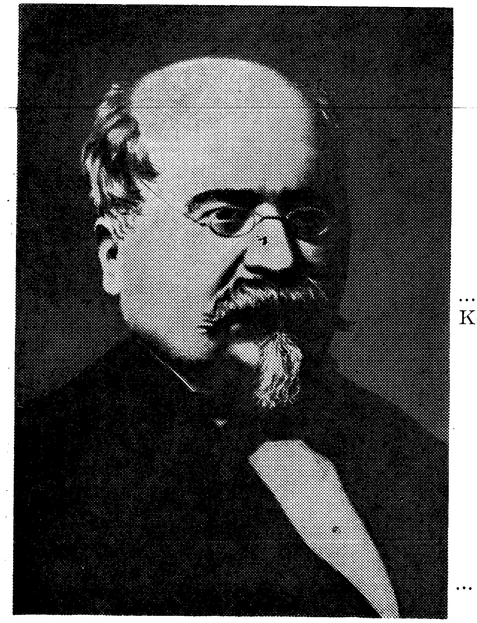

... sprijinitorul ei moral și financiar: Mihail Kogălniceanu...

... și un articol îndrăzneț: *Discursul* lui Simion Bărnuțiu

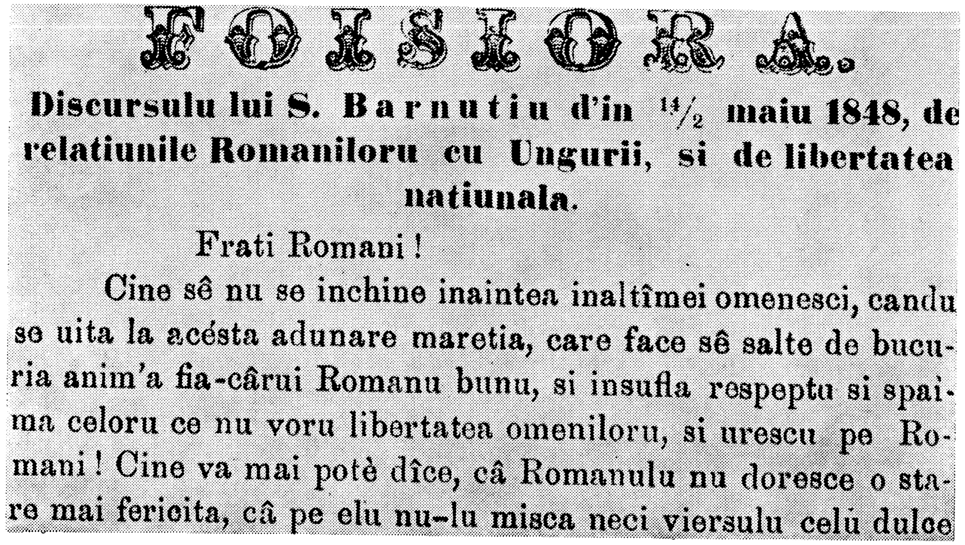

FOISIORA.

Discursulu lui S. Barnutiu d'in $^{14}/_{2}$ maiu 1848, de relatiunile Romaniloru cu Ungurii, si de libertatea natiunala.

Frati Romani!

Cine sê nu se inchine inaintea inaltîmei omenesci, candu se uita la acésta adunare maretia, care face sê salte de bucuria anim'a fia-cârui Romanu bunu, si insufla respeptu si spaima celoru ce nu voru libertatea omeniloru, si urescu pe Romani! Cine va mai potè dîce, câ Romanulu nu doresce o stare mai fericita, câ pe elu nu-lu misca neci viersulu celû dulce

1

2

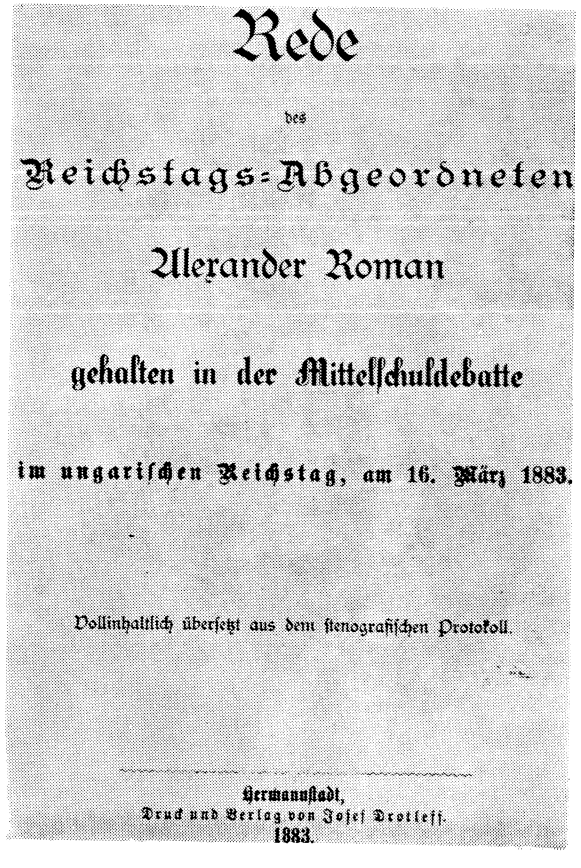

Rede

des

Reichstags-Abgeordneten

Alexander Roman

gehalten in der Mittelſchuldebatte

im ungariſchen Reichstag, am 16. März 1883.

Vollinhaltlich überſetzt aus dem ſtenografiſchen Protokoll.

Hermannſtadt,
Druck und Verlag von Joſef Drotleff.
1883.

1. Budapesta, orașul activității politice a lui Roman... **2.** ...și cea mai puternică manifestare politică a sa: discursul rostit în Parlamentul maghiar la 16 martie 1883

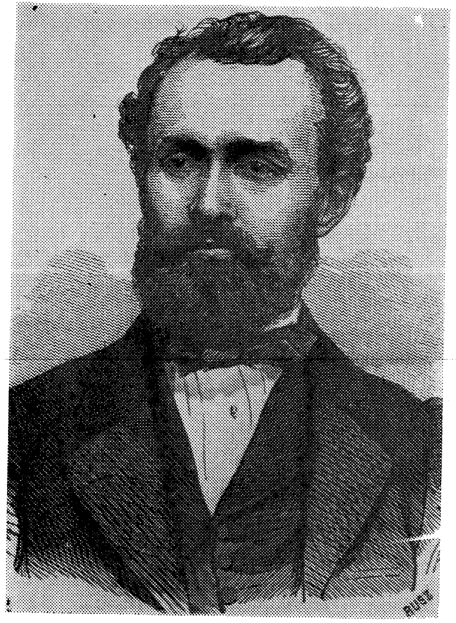

Iosif Hodoș

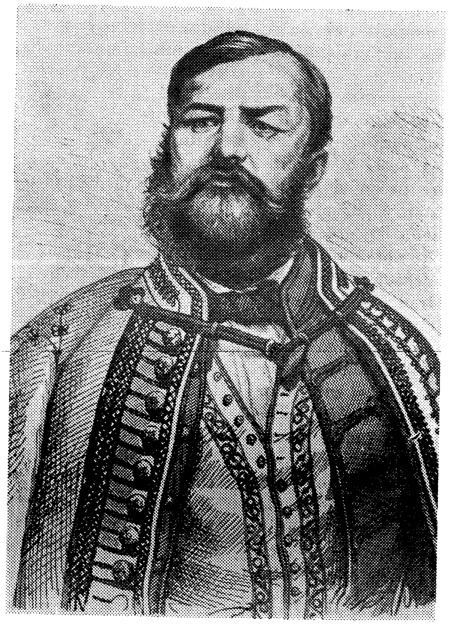

Alois Vlad

Deputați români în Parlamentul de la Budapesta

Vincențiu Babeș

Sigismund Borlea

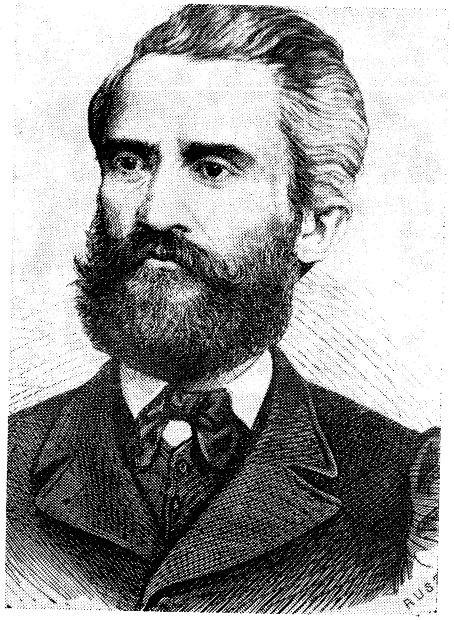

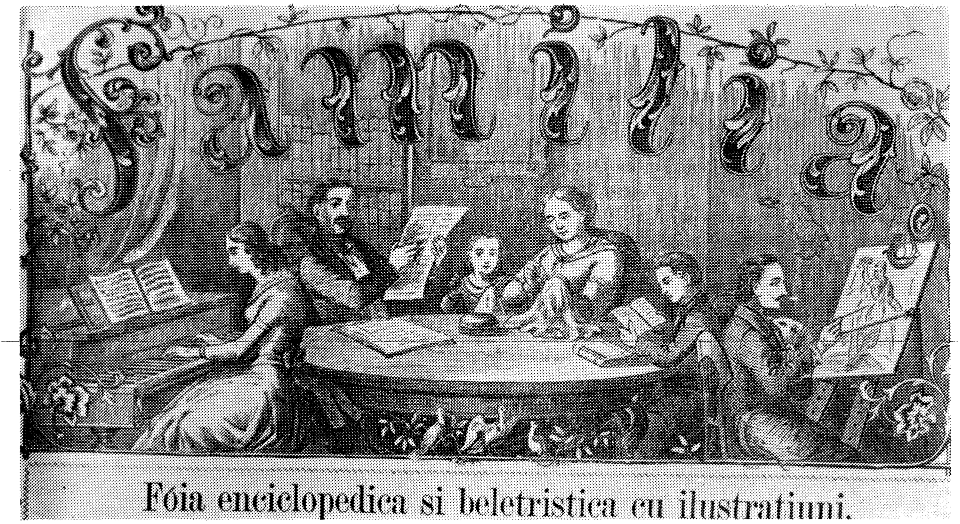
Familia
Fóia enciclopedica si beletristica cu ilustratiuni.

Revista *Familia*

Viața culturală a românilor din Budapesta

Societatea studențească „Petru Maior"

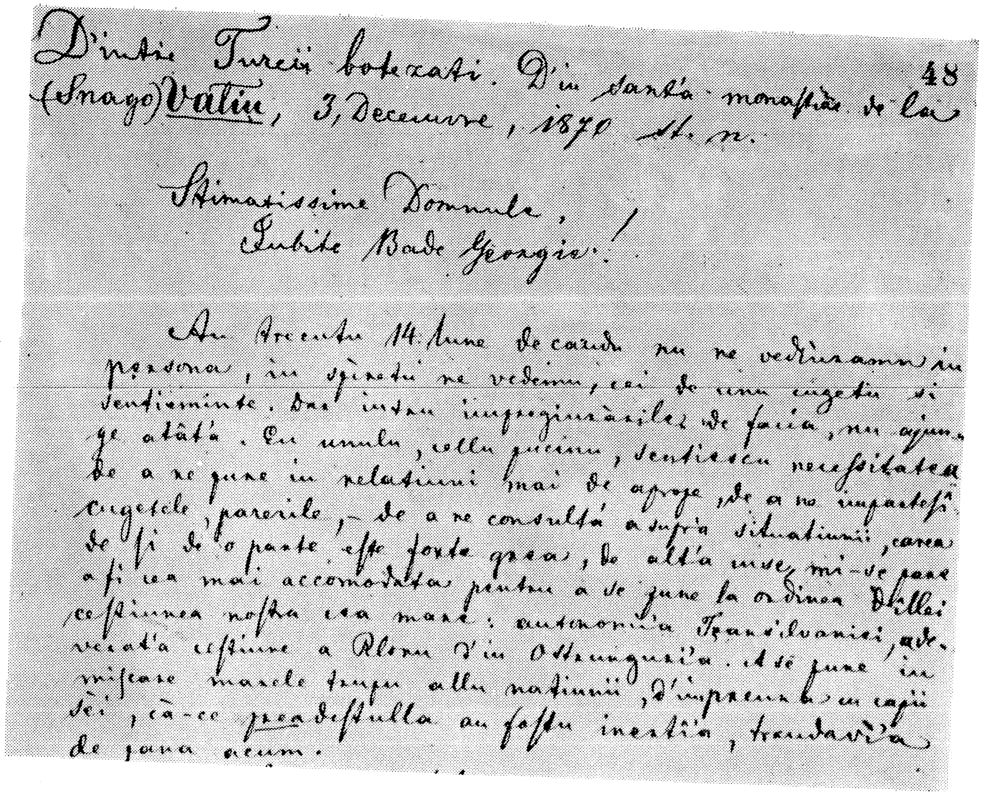

D'intre Turcii botezati. D'in santa monastire de la 48
(Snago) Vatiu, 3, Decemvre, 1870 st. n.

Stimatissime Domnule,
Iubite Bade Georgie!

Au trecutu 14 lune de candu nu ne vediuramu in persona, in spiritu ne vedemu, cei de unu cugetu si sentieminte. Dar' intru imprejurarile de facia, nu ajunge atât'a. Eu unulu, cellu puçinu, sentiescu necessitatea de a ne pune in relatiuni mai de aprope, de a ne impartesi cugetele, parerile, — de a ne consultá asupr'a situatiunii, carea de si de o parte este forte grea, de alt'a inse, mi-se pare a fi cea mai accomodata pentru a se pune la ordinea dillei cestiunea nostra cea mare: autonomi'a Transilvaniei, adeverat'a cestiune a Rom. d'in Ostrungari'a. A se pune in miscare marele trupu allu natiunii, d'impreuna cu capii sei, ca-ce preadestulla au fostu inerti'a, trandavi'a de pana acum.

Epistolă trimisă din închisoarea de la Vác, 3 decembrie 1870.

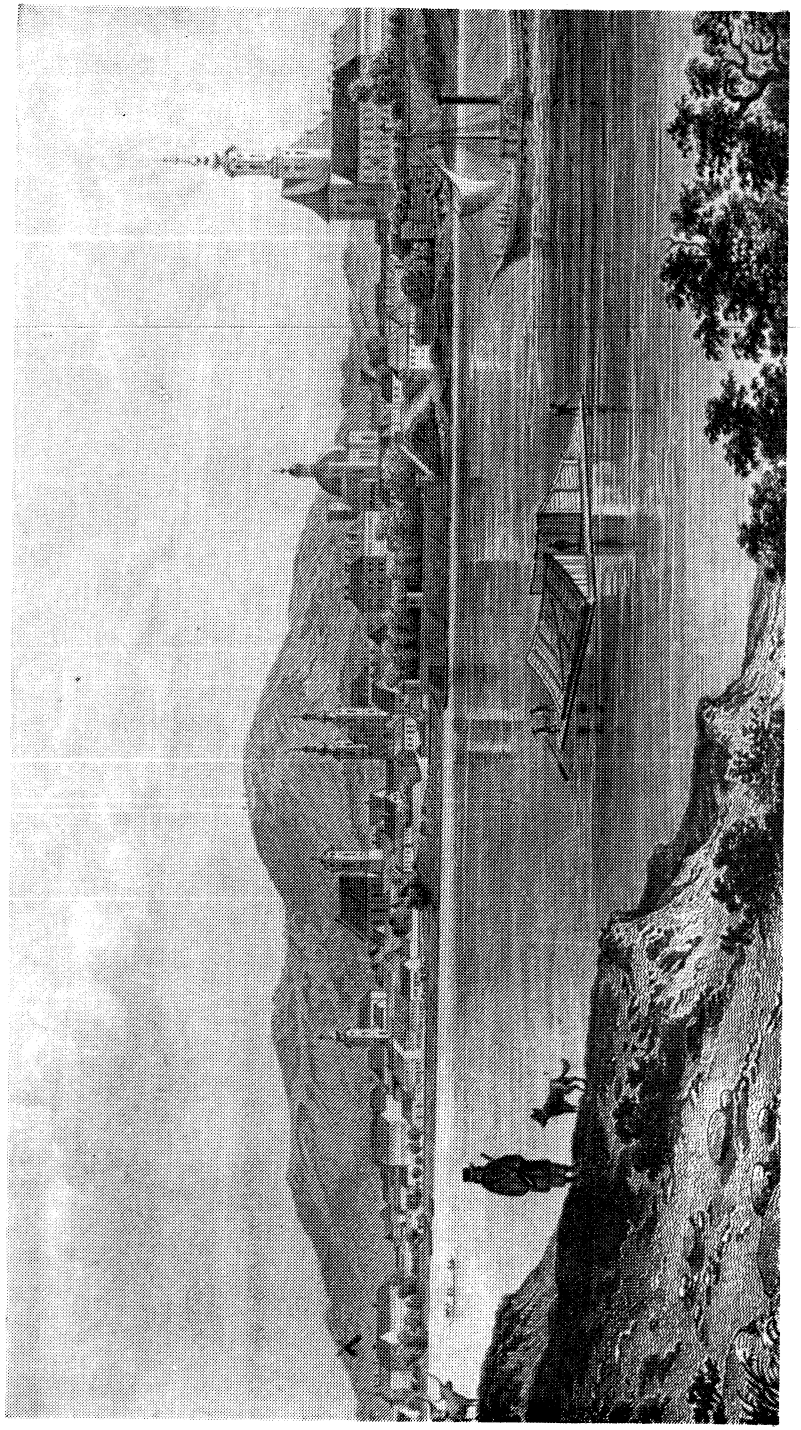

Orașul Vác în secolul al XIX-lea. Clădirea închisorii, însemnată cu X în stînga imaginii

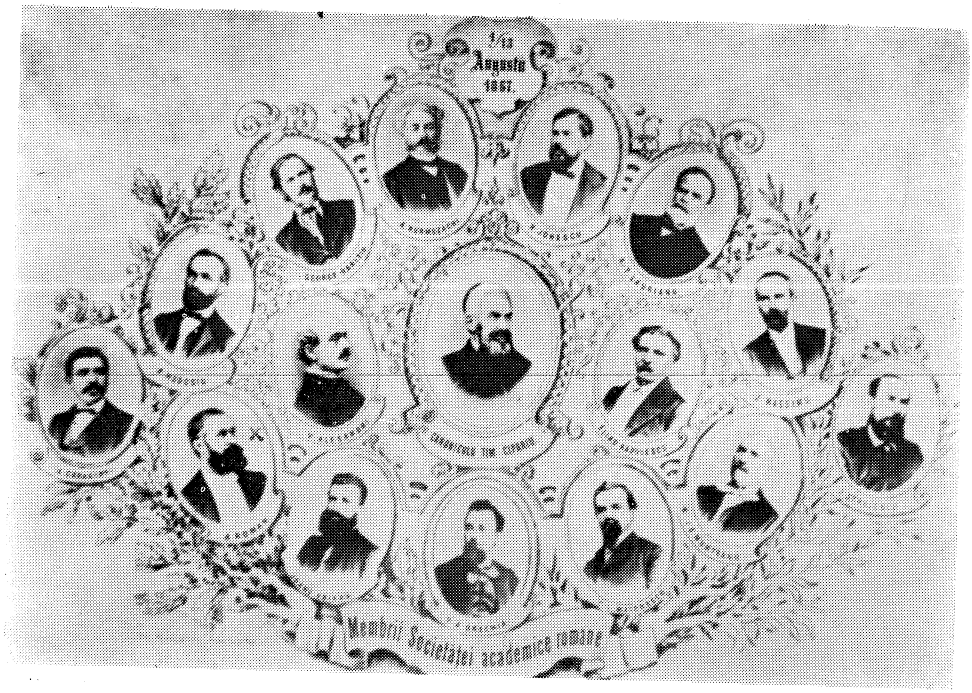
1/13 Augustu 1867.
Membrii Societăţei academice romane

Membrii fondatori ai Academiei Române (Al. Roman cu X)

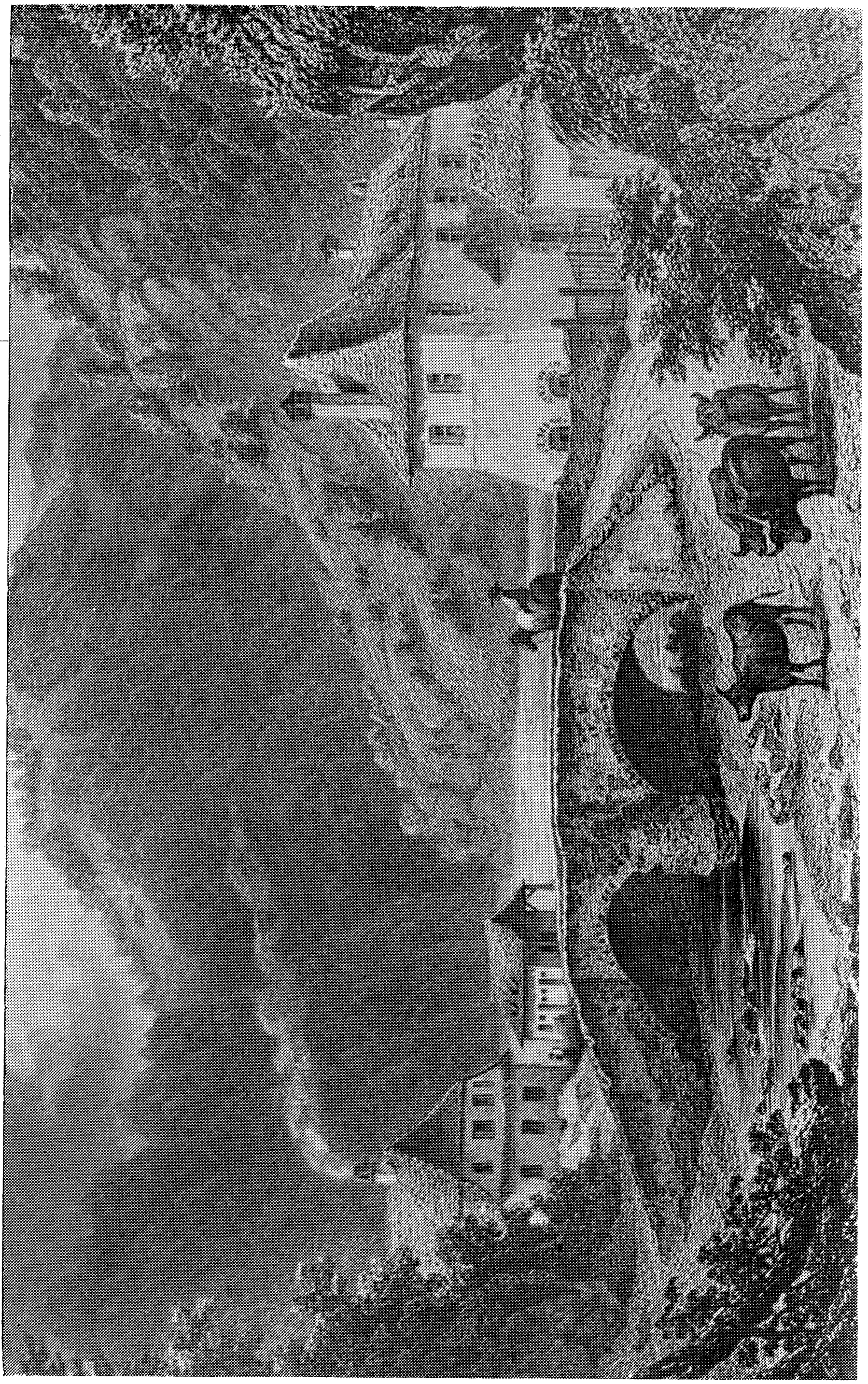

Drumul spre Ţara Românească: Valea Oltului

Colegi din Academie:

1. V. A. Urechia.
2. N. Ionescu
3. Al. Hurmuzachi

1

2

3

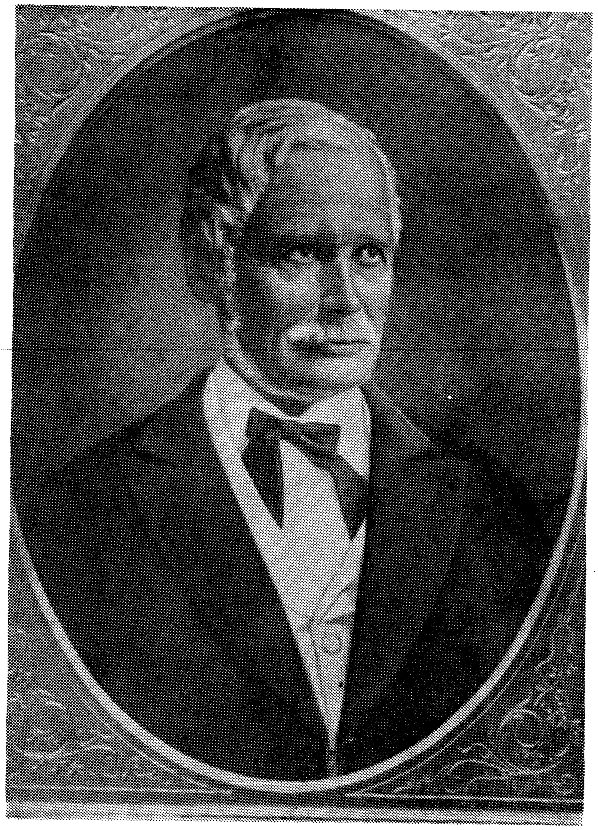

George Bariț în anii elaborării *Memorialului*...

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

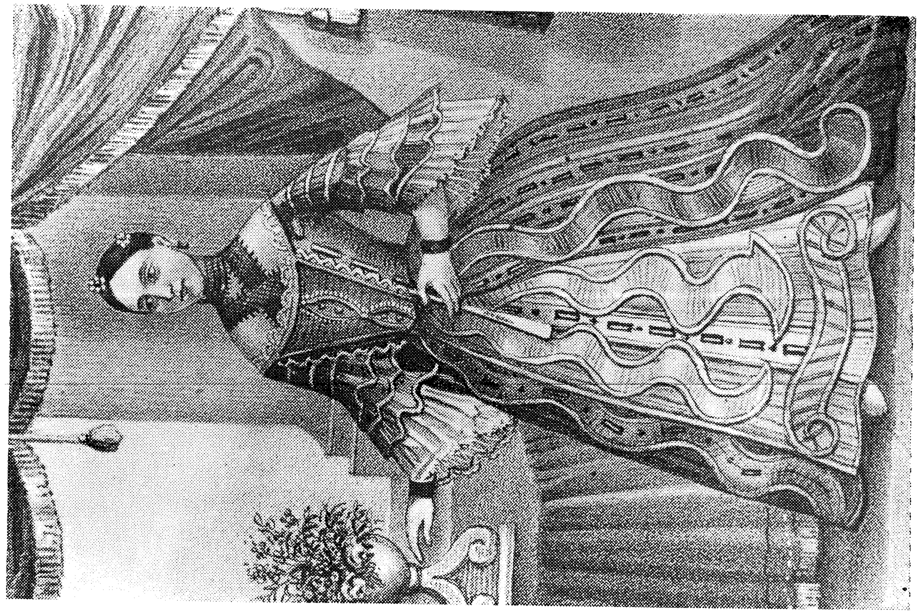

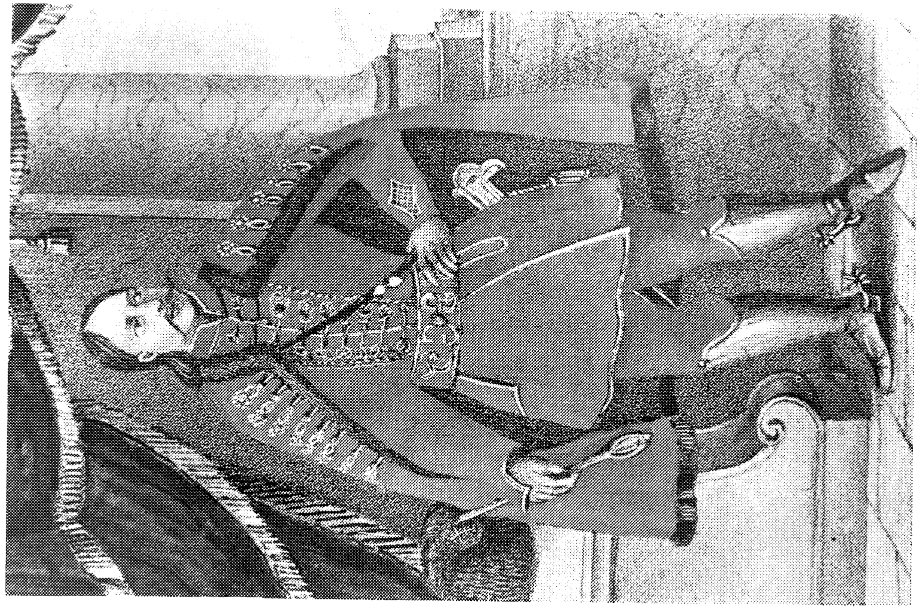

Nobili din Biharia

Epoca

[1] Cuvîntarea lui Al. Roman la legea şcolară a lui Trefort; vezi nota 11 la scrisoarea XIV.

[2] *Jurnalul Dietei.*

[3] Ungureşte.

[4] *Discursul deputatului Alexandru Roman, ţinut în şedinţa de la 1 mai a.c. a Dietei Ungariei în cestiunea limbei maghiare (După ziariul stenografic al dietei)*, în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 46 din 9/21 iunie, p. 184; nr. 47 din 13/25 iunie, p. 188—189; nr. 48 din 16/28 iunie, p. 192; nr. 49 din 20/2 iulie, p. 196 şi nr. 50 din 23/5 iulie, p. 200.

[5] *Madarász József*, 1814—1915. Om politic maghiar. Deputat în 1861 şi în 1865—1867.

[6] *Szatmáry Károly*, 1831—1891. În 1878 redactor al publicaţiei *Országgyülési Napló*.

[7] Însemnarea lui Bariţ: „1879, Ales. Roman, B. Pesta, 19 V."

XVI

Pesta, 18 iuniu, 1881, st.n.

Domnule coleg,
Preastimate nene!

Pe cînd petreceau aici mitropoliţii şi ep[isco]pii noştri, vorbeam despre mai multe afaceri ale noastre, între altele şi despre cestiunea espuseţiunii [1]. Auzisem că ministeriul respinge cererea Comitetului Asociaţiunii. Zisei mitropolitului Miron [2] să vorbească cu Tisza [3], dar el îmi spuse că nu e membru [4], căci pînă acum n-a avut de unde să plătească taxa de membru fundătoriu, prin urmare nu ştie sub ce pretest (!) să intervină. I-am observat că titluri are destule: întîi ca mitropolit *românesc*, apoi ca consiliariu intim de stat etc. Toate în deşert. Pre al nostru nu l-am interpelat, cunoscîndu-i atitudinea cea *prea* rezervată, şi absoluta taciturnitate [5].

Rolul ce joacă mitropoliţii amîndoi, dar mai ales cel de la Blaş, este mai prejos de toată critica. Ei nu ştiu valida puseciunea lor; / apoi 73
să nu ne mirăm că nu are trecere la guvern, ba nici la tron. Ei sunt aproape desconsideraţi. Dar las acestea, despre cari multe, multe aş avea să-ţi spun, şi ţi le voi spune cu ocaziunea cea mai de aproape, cînd voi sta mai multe zile la Săbii, nu tot în fugă mare ca la conferinţă, şi mai nainte cînd, venind de la Bucureşti, am stat numai o zi la Săbii.

Acum, iaca ceea ce am aflat eu despre espuseţiune: d-l baronul Kemény Gábor [6], pe care îl luasem la trei parale pentru că dedese opiniunea (se ţinea de resortul lui, şi numai în privinţa poliţială de Ministeriul de Interne) „elutasitandó" [7], adică a „kérvény" [8]. El îmi răspunse: 1° pentru că Asociaţiunea nu are să se ocupe de asemenea intreprinderi; 2° pentru că se zice „espuseţiune naţională românească". I-am observat că / Aso- 73v
ciaţiunea are misiunea „cultura poporului rom[ân]", apoi că „a román nép házi iparának állásáról van szó" [9], şi că de altmintrea nu împedecă nimica a se admite şi alţi espunători, dar românii nu au spese etc. I-am mai spus cîte şi cîte altele. M-am dus la Ministeriul de Interne, dar acolo lucrul era deja decis. Atunci nu vi-am scris. Astăzi fusei de nou la Feckelfalussy (consil[ier] minist[erial], capul politicei în toată ţara şi

om de mare influință); acesta începu să vorbească politică înaltă, cît iubește el pe români, cîte sfaturi dă el ministrului-președinte în favoarea românilor, că ar trebui să se plătească toți preoții rom[âni] din erariul public, să se ajutoreze institutele românești, să se aplice români în toate ramurile administrațiunei publice etc. M-am mirat de întoarcerea lui Saul. Adică vîntul suflă de sus, atîta pricepui eu, și am înțeles numai-
74 decît, întorcîndu-mă de la Săbiu, interpelat / fiind de o mulțime de
bărbați de frunte, deputați etc., cît în glumă, cît serios: „Te is conspiráltál ellenűnk Szebenben?“ „— Persze hogy conspiráltam, nyiltan, napvilágnál, a mint ez már régi szokásom“ [10] etc. Finea disputelor au fost că partea cea mai sănătoasă au recunoscut că trebuie să se schimbe politica față de români, ba unul dintre cei mai deștepți zise: „Barátom, igazad van, az érdek közösség a fő dolog, erre kell fektetnünk a fő sulyt, nekünk és nektek együtt kell tartanunk, egy jövőnk van, és ha veszély fog fenyegetni akkor *una dies* vár reánk“ (sic). Eu: „— Már így szeretem, ha ugy fogtok cselekedni, a mint most beszéltek, akkor mi nem sokára egyet érthetűnk“ etc. [11]

Să mă întorc la Feckelfalussy: „— Barátom, csak azt a fene Balázsfalvát ne melegetnék miduntalan a románok, meg a (18)48-**ki** Balázs-
74v falvi dolgokat“. / Eu: „— A balázsfalvi pontoknak nagy része már
elavult dolog; a fő azonban mindég áll és állani fog míg a románok kielégítve nem lesznek“. El: „— Itt van egy könyv (îmi arătă *Die Romänen der Österreichischen Monarchie*), ezt olvasom én most, ebből sokat tanultam a mit eddig nem tudtam“. I-am zis: „Ezt mi régen ismerjük; nagyon rosz hogy ti csak most kezdtek foglalkozni a minket illető ügyekkel. De én ezt most is jő jelnek tartom; jobb később mint soha“ etc.

„— Térjünk a tárgyra. Mi lesz most az expositioval?“ El: „— Appeláltok“; îmi spuse că apelata e proastă și grosolană și că iară va fi respinsă. L-am făcut atent la urmări: „Sunteți urîți r[omâni]lor, nu vă faceți și mai urîcioși“. El: „— Barátom írd meg nékiek, hogy kérje *Bologa*, *Bariț*, vagy akárki, és nincs reá eset hogy meg ne adassék az
75 engedély, hanem az egylet ne avat / kozzék ilyen ügybe, nem a
hatásköréhez tartózik“. Eu: „— Hát a provisorium alatt hogy lehetett, és most alkotmányos korszakban ne lehessen?“ El: „— Akkor nem volt tőrvény, most azonban az 1875-**ki** n.n. tőrveny által az irod. egyletek hatásköre meg van szabva“ etc. Eu: „— Nem ismerem azt a tőrvényt, azért nem is disputálok veled, hanem hogy a dolog végett érjen, meg fogom nekiek írni hogy a mint az ujabb elutasító választ meg kapják, foljamodjék Bologa, vagy Bariț, vagy akárki, mint magány személyek“. El: „— Barátom, ha okosan járnak még állam segítségre is számíthatnak ezen czélra legalább is 2000 f[orin]tot fog a kormány utalványozni“ [12].

Iacă, ți-am scris toate cîte vă pot interesa (firește, acestea in nucleo).
75v Acum faceți / cum veți afla mai cu cale. Părerea mea e să nu vă dispu-
tați apelînd, ci să mergeți pe calea pe care nu vă pot pune pedece. Apoi, eu țin așa că dacă ei ni arată o cale de reconciliere, să nu o respingem, ci să faceți precum spun ei, deoarece nu este lucru umilitoriu. Ei vor să iasă din înfundătură. Ei spun că dacă veți face așa, vă dau și ajutoriu. Luați-l și acesta, firește cerîndu-l, căci altmintrea ei nu se vor îmbulzi cu ajutoriul. Eu zic: cereți mai mare sumă, și eu sper că vi se va da. Repețesc: vîntul suflă. Nu știu încă, de la Viena sau numai pur și simplu din inițiativa lor (a ungurilor). Aceasta din urmă aș prefera-o, îți mărturisesc franc, pentru că apropierea, înțelegerea, ar fi mai sinceră, mai reală, pe cînd calea Vienei este tortuoasă și plină de curse pentru noi; și, în fine, aș dori ca ungurii să facă de bunăvoie, și nu de silă./ 76

Sunt foarte ocupat zilele acestea, pentru că luni plec în colegiul electoral, unde (48) negyvennyolczosok-ii [13] mi-a pus contracandidat, precum înțelesei chiar astăzi. Dar solgăbiraiele nu sunt 48-aș și nici notarii, și totuși aceștia încă lucră în contra mea. Cauza cea adevărată este că s-a supărat ungurii pe mine și pe frate-meu [14], pentru că am agitat, zic ei, pentru Cosma [15]. Firește, noi lucrăm ca români. Fie ce va fi, deși eu am oarecari indicie că Vulcan [16] numai prin impulsul lui Cosma au încercat a turbura colegiul meu. Dar cu toate acestea, eu am lucrat după a mea convicțiune și principiu, și am zis și fratelui meu să facă asemenea. Apoi de la el depinde tot dominiul ep[isco]pesc al Beiușului; va să zică dispune de multe voturi. Acestea rămîn între noi. Celelalte le
poți toate comunica cu d-l Bologa [17] (pe care eu / [îl] salut cordialminte), 76v
sau cu cine vei vrea, pentru ca să vă consultați asupra espedientului ce vi-am comunicat.

Cu toate ocupațiunile mele, totuși îmi rupsei astă-seară atîta timp cît se ceru pentru a-ți putea scrie această epistolă, destul de lungă. Am crezut că voi face bine dacă vă pun în curentul celor ce se întîmplă aici.

Cosma va avea luptă grea cu Végső (Vișeu îi zic românii) [18] și învingerea, ori în care parte, se va face cu 50—60 de voturi, scrie frate-meu. Chiar așa cum se făcuse cînd, după o conferință ce adunasem eu în Beiuș, trîntirăm pe Vișeu și alesem pre Ionescu Dumitru, pe care îl destituise guvernul din postul de prefect al Zarandului. Sunt acum 12 ani,
și de atunci încoace Vișeu nu / putu prinde rădăcine la Beiuș. Neamurile 77
lui (și-s multe) se aruncase cu turbare asupra colegiului meu electoral, zicînd: „Ce buiește Roman în cercul acesta?“ Așa o fac ei și astă dată, dar sper că vor păți tot ca și atunci. Mă tem însă de Beiuș, pentru că mulți s-au lăpădat de Cosma, mai subt un pretest, mai subt altul. Majoritatea alegătorilor sunt români greco-orientali, și dacă ei se lapădă, nu va fi vina uniților, cari astă dată (dominiul, directorul gimnaziului cu profesorii, protopopul unit cu cei puțini preuți ai săi) stau pentru Cosma, și abia vreo cîțiva mai slăbuți de înger dintre uniți vor vota pentru Vișeu. Dar,
precum zisei, uniții stau ca 2 la 10 în proporțiune, prin / urmare nu mai 77v
poate fi vorba că confesionalismul ar dezbina pre români, deoarece din puținii alegători rom[âni] uniți, cea mai mare parte sunt, și vor vota, pentru Cosma.

În fine, ți-am fost spus la București că am o vechie pretensiune la d-l dr. Olariu Nic[olae] [19] și nu o pot căpăta, ba la ultimele mele scrisori nici nu mi-a răspuns. M-a văzut în mai multe rînduri la Săbiu; măcar un cuvînt să-mi fi grăit: ba, ci s-a tupilat. E bine, i-am fost relaxat la jumătate suma, numai să capăt banii. Acum, dacă ai cunoștință cu dînsul, spune-i ca să-ți deie d-tale banii (24 fl.), și noi ne vom răfui cu socotelele de prenumerațiune pentru trecut și viitoriu. Iară de nu va face, eu îl dau pe mîna advocatului dr. Păcurariu [20], care mi-a spus că el îi scoate. Eu însă nu am vrut pînă acum, dar, în fine, mă silește dînsul.

D-zeu să te țină întreg și sănătos, drept îndreptînd ș.a.l.

Al d-tale stimătoriu și iubitoriu coleg,

78 *Alex. Roman* [21]./

---

[1] Românii din Transilvania au organizat — prin „Astra“ — în 1881, la Sibiu, o expoziție națională cu o mare varietate a produselor industriei casnice.

[2] Miron Romanul.

[3] *Tisza Kálmán*, 1830—1902, om politic maghiar. De la 1861 deputat dietal. Șeful centrului-stînga. După disoluția partidului deákist, a înființat Partidul liberal și, ca șef al acestuia, a fost prim-ministru, 1875—1890. Față de naționalități a condus o politică șovină.

[4] Al „Astrei“.

[5] Se referă la mitropolitul greco-catolic Ioan Vancea de Buteasa.

[6] *Kemény Gábor*, 1830—1888, ministru al agriculturii (1878—1882) și al lucrărilor publice și comunicației (1882—1886).

[7] „E de respins“ (trad. din maghiară).

[8] „Cererea“ (l. maghiară).

[9] „Este vorba despre situația industriei casnice a poporului român“ (trad. din maghiară).

[10] „Și tu ai conspirat împotriva noastră la Sibiu?“ „— Desigur că am conspirat, deschis, la lumina soarelui, precum e vechiul meu obicei“ (trad. din maghiară).

[11] „Prietene, ai dreptate: interesul comun e lucrul principal, pe aceasta trebuie să punem accentul de bază, voi și noi trebuie să fim împreună, avem același viitor, și dacă ne va paște vreun pericol atunci ne așteaptă una dies (sic) [aceeași soartă — n.n.]. Eu: „ — Așa îmi place; dacă veți acționa precum ați vorbit acuma, atunci nu peste mult timp noi ne vom putea înțelege“ (trad. din maghiară).

[12] „Prietene, numai de nu ar pomeni românii întotdeauna de afurisitul de Blaj și lucrurile din 1848 din Blaj.“ Eu: „— Majoritatea punctelor de la Blaj sunt lucruri învechite, principalul este și va fi că românii niciodată nu vor fi mulțumiți“. El: „— Iată aici o carte pe care o citesc acuma (*Românii din monarhia austriacă* [Este vorba de documentele publicate de A. Tr. Laurian la Viena între 1849—1851 (3 vol.) — n.ns.]) din care am învățat multe pe care pînă acuma nu le-am știut“. I-am zis: „Asta noi o cunoaștem demult; păcat însă că voi numai acuma v-ați apucat să vă ocupați de problemele ce ne ating pe noi. Dar aceasta, acuma, o consider un semn bun; mai bine mai tîrziu, decît niciodată“ etc. „— Dar să trecem la subiect, ce va fi acuma cu expoziția“. El: „ — Apelați ... El: „Prietene, scrie-le ca să ceară Bologa, Bariț, sau oricine altul, și nu va fi cazul de a nu se da permisiune, însă Asociațiunea să nu se amestece în asemenea problemă, deoarece nu intră în sfera ei de acțiune“. Eu: „— În timpul provisoriului s-a putut face, și acum în perioada Constituției nu se poate face?“ El: „Atunci n-a fost lege, acuma însă prin legea din 1875 sfera de acțiune a asociațiilor literare este definită“ etc. Eu: „— Nu cunosc legea aceasta, de aceea nici nu o discut cu tine, însă ca problema să ajungă la capăt, o să le scriu lor că atunci cînd vor primi din nou un răspuns negativ, Bologa sau Bariț să apeleze ca persoane particulare“. El: „Prietene, dacă ei vor umba inteligent ar putea să obțină și ajutorul statului; pentru acest scop guvernul va acorda cel puțin 2000 de forinți“ (trad. din maghiară).

[13] „Pașoptiștii“ (l. maghiară).

[14] Iosif Roman.

[15] Partenie Cosma.

[16] Iosif Vulcan.

[17] Iacob Bologa.

[18] *Végsö Gellért*. Deși făcea parte dintre cei 9 deputați români aleși pentru ciclul parlamentar 1881, nu trecea drept român. Alegerea sa la Beiuș confirmă temerile lui A. Roman.

[19] Nicolae Olariu, avocat în Sibiu.

[20] Ștefan Păcurariu, avocat în Sibiu.

[21] Bariț însemnează: „1881 iun. 18. Alex. Roman, B. Pesta. R. 6 iuliu, cu recom.“.

XVII

Pesta, 28 nov. 1881 st.n.

Domnule coleg,
Preastimate unchiule,

Adevărată „făcătură“, cum zic crișanii, pentru mine, espedițiunea *Observatoriului*, abia la începutul anului mi se trămiteau *două* esemplarie, și anume unul cu adresa deplină (Sörházutza, 6), iar altul cu adresa fără locuință. Am făcut a se sista un esemplariu; s-a sistat, dar din întîmplare se sistase amîndouă esemplariele. Reclamai prin amicabila mijlocire a d-lui consil[ier] Bologa [1]; de atunci mi se speduiește, ce e drept, numai un esemplariu, dar cu adresa *fără locuință* și de aci urmă că primesc cîte un nr., iar ceilalți se rătăcesc pe la universitate, de unde i-aș primi, dacă nu s-ar mai rătăci pe la teologii din seminariul centrale de aici, cari locuiesc în edificiul *universității* și cari îmi returnă cîte un nr. cînd se abate cîte / un studinte român (mirean) pe la dînșii și observă 79 din întîmplare adresa mea pe legătoarea jurnalului. De aci poți vedea, unchiule, că mă supăr cum că nu pot ceti regulat *Observatoriul*, deci te rog cu toată stima ca să binevoiești a face ca pe legătoarea esemplariului meu să se semne cu cerneală sau măcar și cu ceruză „IV. Sörházutza 6“, pînă la Anul nou cînd se vor retipări adresele, ca să pot primi toți n-rii regulat și fără interupțiune. [...]

Alegătorii mei la 1867 (cînd fusesem prima dată în România), după ce auziră c-am fost la craiul r[omâni]lor, mă întrebau cînd vine? Și după ce le-am spus că nu poate veni cu una cu două, ei alta și nimica: „Se va ivi un crăișor de la răsărit și va bate pe Împăratul cel mare și a aceluia vom fi noi!“ Ziseră că e vorbă din bătrîni.

Dorindu-ți sănătate deplină și să ajungi a zice cu Simeon: „Acum dimite D-ne“ etc., rămîn al d-tale stimătoriu coleg,

Alesandru [2]/ 80v

---

[1] Iacob Bologa.

[2] Nota lui Bariț: „3 dec., trimis 10 n-ri“.

XVIII

Pesta, 6 februariu 1882

Preastimate domnule coleg!

Mai venii încă o dată a te ruga ca să binevoiești a face să mi se pună locuința pre adresa *Observatoriului*, adică: B[uda]pesta, IV, Sörházutza, pentru că exemplariul meu rătăcește cînd pe la universitate, cînd pe la

Dietă, şi numai al treilea nr., din întîmplare, mi se trămite acasă. Semnasem această rugare pe cuponul mandatului poştal, dar vă rugasem
şi în epistola ce vi-am scris în luna trecută [1], şi văd că nu s-a făcut ce
am cerut, deşi este lucrul cel mai simplu, adică nu este nici o necesitate
d-a se tipări de nou adresa, ci numai a se adauge cu scrisoare de mînă
81 pe toate legăturele ce se vor / fi aflînd încă în rezervă, şi numai dacă
s-ar fi gătat toate şi s-ar tipări din nou, atunci fireşte să se tipărească
şi locuinţa.

Dorindu-ţi sănătate şi putere, rămîn al d-tale stimătoriu coleg,

Alex. Roman.

N.B. Aici se crede că articlii din *Pesther Lloyd* despre afacerile bisericei gr.-ort. le-a scris Petrovici [2], care poate aspiră la postul îndegetat la finea ultimului articlu. Oameni cu puţină maliţie vor să ştie că *altul* ar aspira, şi că acel altul ar fi inspirat pe Petrovici. Oricum s-a făcut, prea prost s-a înscenat lucrul, dacă acesta au fost motivul.

81v

Idem./

P.S. Astăzi, la Dietă (de la oficiul poştal al acesteia), primii de la Consistoriul metropol[itan] din Blaş petiţiunea acestuia contra proiectului de lege relativ la şcoalele secundarie, cu rugarea ca să o prezentez camerei deputaţilor, ceea ce voi face în şedinţa de mîne [3]. Deci, grăbesc a-ţi face cunoscut această mişcare a blăşanilor noştri, făcută cam tîrziu, dar tot făcută, şi bine că s-a făcut. Mă voi informa de la comisiune şi de la ministru despre timpul prezentării, resp[ectiv] a punerii la ordinea zilei, dacă cumva nu se va retrage de nou, ceea ce încă e posibil, deoarece calvinii, luteranii, ba chiar şi catolicii unguri „sok kivetőt találnak“ [4] în acest proiect. De altmintrea capii maghiari ai confesiunilor numite se vor nărăvi bine, precum bine o ştii aceasta, iară plînsorile, protestele confesiunilor nemaghiare nu le prea crează puternicii cei îngîmfaţi; ei merg înainte, spre perzare, căci alta nu poate fi ieşitul silnicielor în toate direcţiunile.

82

Idem./

---

[1] Scrisoarea din Pesta, 28 noiembrie 1881. st.n. (nr. XVII).

[2] *Lazăr Petrovici*, profesor la seminarul pedagogic-teologic din Arad.

[3] În şedinţa din 9 februarie 1882 Al. Roman prezintă Dietei petiţia Consistoriului metropolitan greco-catolic din Blaj, în care se cerea respingerea proiectului de lege asupra introducerii limbii maghiare în gimnazii şi şcolile reale. S-a predat comisiei şcolare (parlamentare) care se ocupa tocmai de acest proiect de lege (vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur* ..., Sibiu, 1913, vol. VII, p. 60).

[4] „Găsesc foarte multe de eliminat“ (trad. din maghiară).

XIX

Pesta, 6 novb. 1882, st.n.

Preastimate nene Giorgie!

Numai alaltăieri primii *Memorandul* [1] de la cumnatu-meu [2], pe care îl rugasem în zilele trecute, aflîndu-ne la Săbiş [3], ca să mi-l trămită.

După reîntoarcere, am zăcut de friguri cîteva zile, şi numai pînă la jumătate ajunsei cu cetitul, dar şi din atîta te felicitez pentru succesul cel bun.
Dacă îţi scriu acuma (şi pînă a nu fi terminat eu cetirea), cauza este că
astăzi, în şedinţa Adunării deputaţilor, deputatul Úray (alias Rothherrchen, văr cu deputatul Utváry [4], redactorul de la *Pesti Napló* [5], românofagi şi renegaţi de calibrul cel mai gros) îmi spuse că *în scurt* (e
grabă mare!) se va ţinea *un congres* în Maramureş, în care / inteligenţa 83
română (?!?) d-acolo va protesta în contra celor espuse prin memorandul
conferinţei de la Săbii [6]! Te poţi aştepta şi d-ta la cîteva împroşcăture
personale maramureşăneşti. Adică, pupezele din Maramureş vor să
spurce iară cuibul lui Dragoş, spurcîndu-se, fireşte, pre sine înseşi,
căci pupezele acele noi le cunoaştem bine. Mîna lungă s-a vîrît de
nou între nefericiţii români de acolo, ca şi cînd cu adresa cea pocită
în contra bieţilor arhierei rom[âni], pre timpul plămădirii legii relative
la introducerea limbei ung[are] în şcoalele noastre poporale. Trebuie
loviţi înainte, şi deslarvate uneltirile lui Váradi Gábor [7] şi c[ompa]nia
(Loncsay föispanul [8], Mihálka vicespanul etc.), cărora, fi /reşte, servesc 83v
de instruminte vile cîteva suflete rătăcite de români mireni şi bisericani.
Aştept cu nerăbdare să văz ce rol vor avea Mihaleştii [9] şi Jurca [10], deputatul, cari, cu toate slăbiciunile lor, au inimă românească.

Presa [...] văzuşi cum critică. Domnii cei mari se făceau şi prefăceau că ignorează — la început — dar acuma dau semne de îngrigire. Din toate părţile mi se fac întrebări. Eu li-o spun să citească şi să recitească cu atenţiune şi apoi să judece, dezbrăcaţi, dacă se poate, de ură şi alte patime naţionale de cari s[înt] obşeşi [obsedaţi — n.n.].

Cu traducţiunile cum staţi? Ar trebui să se grăbească, căci mereu
mi se cere *Memorandul.* Daţi în comisiune la vreun librariu din Pesta
cîteva sute exemp[lare] ungur[eşti] şi nemţeşti [11], ca publicul să-şi poată
lua cunoştinţă directă / şi să nu rămînă sub impresiunea bălăcăturelor 84
ziaristicei [...].

Primeşte salutările mele cele mai cordiale. Vechi stimătoriu şi coleg,

Alex. Roman [12]./ 84v

---

[1] Cunoscut şi sub numele de *Memorial*, redactat de G. Bariţ din împuternicirea Conferinţei naţionale din Sibiu, din mai 1881.

[2] Dr. Ştefan Păcurariu, avocat în Sibiu, era căsătorit cu Mina (Ermina) Balomiri, sora Leontinei Balomiri (soţia lui Al. Roman).

[3] Oraşul Sebeş.

[4] *Urváry Lajos* sau Herrenröther, publicist şi literat.

[5] *Pesti Napló*, ziar politic fondat de Császár Ferenc în 1850. În 1869, redactor principal Urváry Lajos pînă în 1887.

[6] A şi avut loc adunarea municipală a Comitatului Maramureş care în 21 noiembrie 1882 s-a pronunţat împotriva *Memorandului*, ca şi cum adunarea ar fi fost formată din membri români. Vezi *Observatoriul*, V, 1882, nr. 91; T. V. Păcăţian, *Cartea de aur*, Sibiu, 1913, vol. VII, p. 68—69.

[7] *Gabriel Váradi*, intelectual român din Maramureş, a ocupat diferite funcţii administrative în comitat.

[8] Comitele suprem.

[9] Familia nobilă română din Maramureş: Mihályi de Apşa.

[10] *Vasile Jurca*, notar comitatens, pretor și deputat dietal; membru al Comitetului Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș.

[11] *Memoriul* lui Bariț a fost tipărit în patru limbi: în românește, ungurește, nemțește și franțuzește.

[12] Bariț notează pe prima filă a scrisorii: „Răsp. 22 nov.“.

XX

Pesta, 18 novb. 1882, st.n.

Preastimate nene Giorgie !

Abia vei fi primit scrisoarea mea d-alaltăieri [1] și iacă te molestez
cu alta, astă dată rugîndu-te ca să binevoiești a-mi notifica, numai în
cîteva șire, ce s-a decis în șed[ința] Comitetului Asoc[iațiunii] trans[ilvane]
asupra petițiunii doctorandului în medici[nă] *Ludovic Méheș-Stupariu*
care, bietul, s-ar insinua la examele rigoros, dar nu are mijloacele
necesarie d-a plăti taxele rigorosului, dacă nu i s-a aplacidat ajutoriul
cerut. Un singur stipendiu de 200 fl. era disponibil (între cele publicate)
85 pentru studenți de la universitate. Acest / stipendiu i s-ar fi putut da
ca ajutoriu pentru un an, aflîndu-se bietul om către finitul studielor
sale, adică aproape de scop, și aceștia — primo loco [2] — ar fi de a se
ajutora, pentru că nu țin legat pe mai mulți ani stipendiul. Tînărul
este unul dintre cei mai buni și cu purtare morală exemplarie, ar fi
păcat de D-zeu a-l lăsa chiar atunci cînd este aproape de scop. Eu,
petrecînd la Ocnă [3] în acele puține zile, în cari de vreo trei ori stătui
cîte o zi — două și în Săbii, vorbisem odată cu d-l baron Ursu [4] despre
acest tînăr, rugîndu-l ca să nu-l uite la timpul său. D-l bar[on] îmi
85v promise, cu atît mai / vîrtos că tînărul fusese călduros recomăndat
mai nainte de d-l Giorgiu Pop de la Bășești [5], și zicea d-l bar[on] că
și ceilalți dd. membri ai comitetului sunt prea dispuși a-l ajuta pe bietul
Méhes. Ce se va fi făcut, nu știu. Dacă s-ar fi dat acel stipendiu altuia
și Méheș ar fi rămas uitat, atunci nu știu ce va face. Doară ați putea
să-i rumpeți totuși un ajutoriu, măcar de 100 fl., și eu, prin colecte, aș
mai aduna aci în loc, de la deputați și funcționari, ceva, ca să-i venim
întru ajutoriu, deși aici merge foarte anevoia cu colectele.

Am cetit *Memorandul* [6] și, fără a-ți măguli, trebuie să mărturisesc
că este un cap de operă. Obiectivitatea, tonul etc., toate îl caracterizează
86 de / o lucrare ce impune ungurilor, oricît se năzuiesc ei să arete
nepăsare. S[în]t greu loviți de greutatea argumintelor și a păcatelor
seculare, iară străinii au înainte-le oglinda fidelă a situațiunii noastre.
Să trăiești, nene, D-zeu să-ți ajute la multe altele!

Aud că răutăciosul și invidiosul [...] Babeleș [7] te-ar fi criticat în
Leiborganul său (în care nu demult scrisese despre „botezul *primei
contese române*“ etc.), strecorat și în jurnalele din România (Pfui, Teufel!)
[8] într-un mod nedemn. Dar ce vrea acest om „oportunist“, adică
fără de principie și convicțiuni? El n-ar fi putut să scrie decît bălăcăture
86v și invective „more solito“ [9]. Toată lumea îl rîde; cel puțin romă/nii
d-aici l-a condămnat precum merită pentru limbuția și invidia lui.

Kutyafalvi (Hunnyavalyási [10], el adică zice și scrie că noi românii „romai nyavalyában szenvedünk) [11]; n-au scris nimica mai nou, ci scrierile sale de mai nainte în contra r[omâni]lor le-a adunat într-un tom și le-a publicat în traducere germană, sub cunoscutul titlu *Literarische Berichte aus ... Ungarn.*

Am zis ungurilor, cari îmi cer mereu *Memorandul*: „Cumpărați-l,
costă numai 1 fl., pe cînd scrierile lui Hunfalvi [12], prin care el *dejosește
știința*, costă 5 fl.! Apoi cetiți-l și recetiți-l fără patimă, cu atențiune,
și apoi judecați ca oameni cari mai aveți bunul simț și conștiința“.
Vorbind cu mai mulți deputați, în cabinetul de cetire al Dietei, / asupra 87
Memorandului, unul îmi zise: „— Te csak nem irnád alá, Sándor, mind
azt ami benne van?“ Eu: „— Nem, mert én aláirtam elöleg Szebenben“ [13].
Tăcură ca peștele, fără a mai zice un cuvînt. Pînă acum, dintr-o sută
abia unul au cetit. Ceea ce vorbesc ei, o fac după ziarie. *Încă o dată:
trămiteți în comisiune* la un librariu, sau trimiteți-mi mie, vreo 100 de
exemplarie, căci oamenii s[în]t comozi și nu le vine a scrie la Săbii
p[en]tru un exemplariu. (Nu Uray, ci Urányi — pare-mi-se că scrisesem
Uray, din greșală [14] — este numele deputatului care mi-a povestit că
în 21 l.c. d-l Mihálka, renegatul, va ținea congres cu ceilalți renegați,
sub auspiciele lui Váradi Gábor, care iară lucră împins și dires de *mînă
lungă* [15].)

Primește încredințarea preadistinsei stime și o strîngere de mînă colegială de la al d-tale stimătoriu,

Alex. Roman/ 87r

---

[1] Pesta, 16 noiembrie 1882 st.n. (scrisoarea nr. XIX).

[2] „În primul rînd.“

[3] Ocna Sibiului.

[4] *David Urs de Marginea*, 1816—1897. Baron, colonel și filantrop. Luptă pentru ridicarea școlilor grănicerești și alte scopuri culturale. Averea și-o lasă prin testament pentru instituirea unui fond de stipendii pentru tineretul român.

[7] *Gheorghe Pop de Băsești*, 1835—1919. Om politic. În 1872 ales deputat în cercul electoral Cehul Silvaniei, pe care l-a reprezentat pînă în 1881. În Conferința de la Turda din 9 aug. 1880 a propus unirea românilor din Ungaria și Transilvania într-un singur partid național. În Procesul *Memorandului* a fost condamnat la un an închisoare. A fost președintele Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

[6] *Memoriul* lui Bariț din 1882.

[7] Vincențiu Babeș.

[8] „Pfui, drace!“

[9] „Ca de obicei.“

[10] Porecle pitorești — la modă în epocă — date lingvistului maghiar Hunfalvy Pál, autorul unor scrieri subiective împotriva limbii și culturii românești.

[11] „Suferim de boala romanității“ (trad. din maghiară).

[12] *Hunfalvy Pál*, 1810—1891. Filolog și istoric maghiar. Membru al Academiei maghiare. S-a ocupat cu filologia comparată. S-a preocupat de originea și limba poporului român, susținînd teze eronate.

[13] „— Alexandre, doar n-ai subscrie și tu tot ce se cuprinde acolo?“ Eu: „—Nu, deoarece eu am subscris demult, la Sibiu!“

[14] Vezi scrisoarea XIX.

[15] Poreclă pentru prim-ministrul Tisza Kálmán, aluzie la intrigile acestuia și la amestecul său în viața naționalităților.

XXI

Pesta, 24 nov[em]brie 1882 st.n.

Preaiubite nene Giorgie!
Preastimate domnule coleg!

Era gata scrisoarea ce vream a-ți adresa, ca să faceți a să trămite (din partea comitetului) exemplarie de onoare din *Memorand*[1] miniștrilor și deputaților, pentru că mă convinsesem că nici unul (din deputați, cel puțin) cîți mă întrebaseră n-a cetit *Memorandul*, ci numai bălăcăriturele ziarelor, cari încă primiseră toate, după *Pesti Napló*, un fel de recensiune defectuoasă și parțială, de la Cluș, de la cutare Gyarmathy, precum înțelesei la redacțiune. Eu cunosc pe viceșpanul Gyarmathy; 88 nu știu, el a făcut recen/siunea, sau altul tot cu numele Gyarmathy? Cunoscînd eu eszejárás-ul[2] lui Gyarmathy, viceșpanul, dintr-o lungă conversațiune pe calea ferată, de la Cluș pînă la Pesta (avută cu el întorcîndu-mă de la București în acel an), după proclamațiunea regatului, cînd venise acel viceșpan la Pesta a face raport la ministeriu *despre impresiunea* ce făcuse proclamațiunea regatului asupra *poporului rom[ân]* din Ungaria și mai ales Transilv[ania]. El, adică, îmi zicea că românilor *li-au crescut coarnele* etc. După *Pesti Napló*, publicară ap[roa]pe din cuvînt în cuvînt toate celelalte. Ziariele nemțești se par a fi primit exemplarie nemțești din *Memorand*, ceea ce văzui acum din scri- 88v soarea d-tale. / Văzînd eu din scrisoarea ce primii astăzi la Dietă, de la d-ta, că *abia* acum se tipări traducțiunea ungurească,nu spedii epistola ci, după cele împărtășite, mă grăbesc a-ți răspunde în următoariele:

Dacă s-ar cere *mare curagiu* a împărți exemplariele, apoi eu v-aș fi recomăndat tot pre d-l Babeleș, pentru că d-sa s-a cam știut feri de Vaț[3]. Dar fiindcă după a mea părere nici un curagiu străordinariu nu se cere pentru împărțire, iaca, mă ofer eu a le împărți cele 200 ex., miniștrilor și deputaților, asemeni și unor membri ai Camerei boierești[4]. Eu țin însă că 200 exemplarie s[în]t prea puține, căci eu numai celor turbați (pre cari îi cunosc bine) nu li-aș da, cu toate că chiar și acestora 89 ar trebui să li se deie, / numai pentru ca să turbe și mai tare. Exemplariele trămite-ți-mi-le neplătite, voi plăti eu costul transportului, iară despre înmănuarea exemplarielor voi duce protocol, adică o mică cărticică se va prezenta fiecărui m[em]bru, în care respectivul va scrie: „Átvettem“[5]. Așadară nu este trebuință de un catalog, nici de a semna cu ceruză roșie numele celor ce au să primească un ex. Eu le voi împărți însumi în Cameră. Chiar cele 3 exemplarie destinate pentru biblioteca M[ajestății] Sale imper[iale] voi afla modul de a le da, sau prin d-l Nopcia[6], sau prin capul Cabinetului ung[uresc], d-l Pápay, sau cutare secretariu, Augustin sau König, pre cari pre toți îi cunosc în persoană. C[on]form dorinței d-v. (și a comitetului), voi da cîte un ex. Societății „Petru Ma- 89v ior“[7] și bibliotecii teolog[ilor]. / Dar trebuie să dăm și celor trei biblioteci publice (a Muzeului, Academiei și Univesității), pentru că bine e ca să se conserve și acolo asemene documinte, precum foarte bine e că se conservară acolo mai multe din vechime, de cele ce ne privesc. Dacă vreți, tot eu, din cele trămise la adresa mea, voi face să capete toate redacțiunile ziarielor maghiare, pentru ca să nu aveți val cu spedițiunea la atîtea adrese.

Acum, nene, să-mi permiți cîteva observațiuni. Nu eu voi supăra sufletul membrilor comitetului, cunoscînd dificila situațiune a lui, dar iacă ce se observă din toate părțile: n-ar fi trebuit să se *divulge* lucrul pînă nu s-a făcut *complet*, adică toate traducțiunile, și numai *atunci* și *deodată* trebuia a se spedi în toate părțile exemplariele. Așa era bine, pentru că nu pre / venea în defavoarea noastră ziaristica maghiaro-iudană 90 s[au] iudano-maghiară pre cei ce ar fi voit să cunoască „*ex fonte*“[8] cestiunea, și nu putea grăbi *iară a ne preveni* cu sinistre informațiuni presa străină, chiar și cea de altmintrea amică r[omâni]lor. Apoi, trebuia să se trămită fieștecăruia deputat, ministrilor, m[em]brilor mai de frunte de la curți etc. Acum, după ce lucrul încetă de a fi nou (în epoca noastră, ad[ică] a electricității și aburelui, *trei zile* se vorbește despre orice lucru de importanță; după aceea, vorbesc numai specialminte interesații), numai oamenii de știință (p[e]r e[xemplum] Pulszky-eștii[9], Szilágyi[10], dep[utatul] și directorul bibliotecei, Apáthy[11], profes[or] și deputat etc.) mă mai întreabă unde s-ar putea căpăta. Ba unii deputați, între cari și Tamásy, îmi zise că ar fi așteptat să li se trămite, precum trămit toate corporațiunile cari vor să se efectuească ceva prin legisla/țiune. 90v Unii îmi ziseră verde: „ — Én bizony 1 f[orint]ot nem adok, hanem ha kapnék egy példányt elolvasnám, mert érdekel az ügy“[12]. Adauge că mulți maghiari îmi zic: „— Oda kell müködni hogy a magyar és román elem kibékitessék, mert közös érdek köti össze a két népet“[13]. S[în]t ei sinceri, sau ba? Nu știu, dar așa vorbesc ei. Cu un cuvînt: *cea mai lată publicitate* e necesarie pentru *a se vulgariza*[14] cauza română.

Nu știu dacă îți aduci aminte că eu față de unii activiști li aruncasem întrebarea în comisiune, la Săbii: „ — *Aveți fonduri?*“ „ — Ce fonduri?“ îmi ziseră. „— Dar dacă vreți să intrați în activitate, aceasta *nu se face cu apă sînțită* (fie chiar lecuitoarie, tămăduitoarie și vindecătoarie, cum zice S[imion] Mangiuca[15] în *Călind*[*arul*][16] său).“ După ce li splicai că nu pentru a cumpăra pre alegători, ci p[en]t[ru] sute și mii de spese etc., și că așa lucră toate partitele organizate, din / oricare țară. Atunci se părea 91 că mă înțeleseră, și anume cel dintîi fu d-l *Manole Diamande*[17], care zise: „Drept are d-l Roman, fără de fonduri nu te poți mișca, și iacă, eu care înțeleg treaba, p[en]tru că sunt comerciant, de se va începe crearea unui fond, declar că mă oblig a da pe fiecare an cîte 600 fl.“. Aceste fuseră patrioticele și româneștile cuvinte ale zelosului și inteligentului Manole. Ceilalți tăcură, nu știu, ca consentientes, sau mai mult ca dubitantes, quia non intelligentes[18].

Aceasta ți-o spusei „ut fiat applicatio“[19] la spesele cele multe ale *Memorandului*. Dar bine, d-ta lucri tot gratis pentru miile de trîntori? Dar traducțiunile în atîte limbi se fac în numele D[omnu]lui? Da tipăriturì etc., etc.? / 91v

Să nu aluneci a crede, nene, că acestea le scrisei pentru d-ta, care le cunoști mai bine decît mine, ci le scrisei pentru că mă împinge necazul a le scoate, văzînd că numai noi românii nu suntem organizați, nu dispunem de banul orbului pentru acțiuni politice, și s[în]t acestea ad usum Delphini [20], apoi delfinii noştri s[în]t legiune, cari strigă din gură; dar la faptă? *Apa sînţită şi mănuşile cele subţiri!*

Un ungur cu mare trecere aici, consultat de toţi ministri, mai ales în cele ardeleneşti şi speciale româneşti, d-l Szentgyörgyi, de altmintrea inimic al r[omâni]lor, îmi zise, călătorind cu el în 5 nov[em]bre a.c. de la Pesta p[înă] la Cluş (eu mă duceam la Săbiş să-mi aduc nevasta, care asistase la facerea surorii sale [21]) : „ — A kormány körökben már többször előfordult a kérdés, hogy kivel értekezhetne *nevezetesen*
92 a magyar / kormány a román ügyek felett, mert nem ismer senkit a ki elég kezességet nyujtana hogy a románok az elvállalt kötelezettséget teljesítenék etc.“ [22]. I-am observat că şi Kossuth [23] zisese tocmai aceste cuvinte în 1848, apoi că mie contele Andrássy [24] tot aceste cuvinte mi le aruncase cînd, în an. 1869, mă invitase în trei rînduri a se informa în cestiunea ardelenească. În fine, îi spusei şi eu verde: „ — Aşa vorbesc toţi despoţii şi toţi cei ce nu vor să facă nimica p[en]tru împăcăciunea care zic ei că o doresc, dacă spun adevărul şi nu viclenesc cînd vorbesc cu noi“. „ — Hiszen Bariţ sem volna képes vezetni a r[omá]nokat“ [25]. Eu: „ — Persze hogy az ólba vezetni, mert azt nem is tenné, de acceptabilis feltételekre minden bizonynyal nagyon képes volna, mert a r[omá]-
92ᵛ nok bizalmát birja etc.“ [26]. „De / altmintrea nici Déak-ul vostru [27] nu au pactat numai singur cu Împăratul, şi la spatele ungurilor, ci cu fruntaşii lor şi cu înţelegerea lor, ba din însărcinarea lor etc“. Multe povestirăm atunci, căci numai de la Püspök Ladány ne apucă somnul. Se vede că se ventilează mai serios chestiunea împăcăciunii. Fiţi însă încredinţaţi că aceasta nu Tisza [28] va iniţia-o, el au mers prea departe cu încălcările, este compromis tot guvernul lui înaintea naţionalităţilor, cu un cuvînt, el a devenit imposibil. Alt om va avea această misiune. Vei întreba: care şi cînd? Apoi la aceasta nu pot să-ţi dau răspuns decît că timpurile şi situaţiunile îşi găsesc omul, iară timpul nu poate fi departe.

Mihalca [29], sub pretest ca să se înţeleagă maramureşanii pentru crearea unui stipendiu, pretest plauzibil, convocă conferinţa, în care apoi face de se suprinseră cei prezenţi prin propunerea renegatului Vinţ (szolgabiró) [30]. De altmintrea vom vedea cine şi cîţi au subscris-o, căci
93 cu toate telegra/mele cele lungi, transpiră că renegaţii nu izbutiră, cel puţin cu subscripţiunile, de cari nu se vorbeşte. Iară aşa, cu „Éljen!“ [31]-uri, nu se face lucru mare.

Aproposito de dr. Miletici [32]: el, bietul, se află într-un institut de sănătate la Viena. Eu vorbisem cu el, sunt trei săptămîni, după ce ne întorsesem din Ardeal, şi nu am observat defel că ar fi smintit. Era însă foarte slăbit (din gras şi tare ce era) şi nu putea întoarce liber limba. Se plîngea de gît şi că nu poate mînca decît carne bine fiartă şi demicată (fleischhein), ceea ce mă făcu a presupune că poate să aibă racul [33].

Dr. Politu [34] nu e aici, dar va veni la discusiunea asupra bugetului. Maximovici [35] era preste măsură supărat că arhiereii sîrbeşti lucră la stricarea autonomiei bis[ericii] (vezi jurnalele), însă m-a rugat să-i procur un exemplariu, spunîndu-mi că sîrbii *se interesează mult* de *Memorandul* r[omâ]nilor. Deputaţilor sîrbi trebuie să li se deie tuturora, şi ar fi bine a se da în comisiune la cutare librariu din Neoplanta [36].

Asemene, deputaţilor sasi. Graffus şi Gusbach [37] se interesează de
Memorand. Îmi feceră întrebare. / 93ᵛ

Bietul Meheş-Stupariu [38] va fi consternat de va înţelege că nu i s-a dat stipendiul. Nu-i voi spune pînă după rigoros (luni are să-l facă), căci mă tem să nu cadă la examen. S-a împrumutat aconto stipendiului de la mai mulţi colegi, pentru ca să poată plăti taxele rigorosului, şi tot nu avea suma întreagă. Îi lipsea 12 fl.; i-am dat eu. Am vorbit cu colegul Serbu [39] ca să facem o colectă pentru bietul om, dar aceea nu poate ieşi mare, pentru că lumea e sătulă de fel de fel de subscripţiuni, şi nu mai dă nimene.

Cît pentru *împulparea ungurenilor*, apoi merge cam cu anevoie, pentru că *arădanii au discreditat* de tot această întreprindere, iară aiurea este cu anevoie. Vom cerca să facem colecte locale, d[e] e[xemplu] în Biharia, fireşte, p[en]tru biharani în prima linie, dar să se ajute în caz de lipsă şi alţii. Sărăcia e mare, precum ştii, preste tot, dar mai rea decît aceasta (materială) e cea spirituală.

Presa sîrbească şi croată au / vorbit cu multă căldură despre *Memo-* 94
rand şi declară că românii au toate simpatiele şi tot spriginul lor.

Acum, la „Geschäft“ [40], *Ráth Mór* [41] este bolnav şi numai Geschäftsführerul [42] lui s-a declarat, după ce vorbisem cu el şi îmi spuse că îmi va răspunde, într-o scrisoare primită astăzi de la el. Şi cum? Iacă aşa, că se făcu prostălău, şi cu impertinenţă îmi cere „két magyar és két német peldányt, 25%-nyi árengedményel — N.B.! — bizományba“!![43] Ca să vedeţi, alătur scrisoarea sub %. Neînţelegere nu e la mijloc, pentru că li-o spusesem curat cum că mai multe sute de ex. în *comisiune*, şi ei cer cîte 2 ex. bizományba!! [44] După această scrisoare, nerăspunzînd,
fireşte, librăriei / lui Ráth, m-am dus la *Aigner* [45]. Acesta însă cerea 94ᵛ
40%, „ha vidékre is küldjük“ [46]. Eu l-am lăsat în pace şi m-am dus la *Robert Lampel* [47]. Acesta primi cu 25%, observînd că dacă n-are să trămită exemplarie la librarii ceilalţi, din Pesta, nici în provincie (pentru că în acest caz ar trebui să ceară mai mare rabat), să i se trămită deocamdată numai *100 exemplarie ungureşti şi 100 exempl. nemţeşti*, pentru că desfăcînd el acestea, va cere să se urmeze cu trămiterea în proporţiunea cererilor. Cu altul n-am mai vorbit. Deci, trămiteţi lui *Robert Lampel*, IV, Vaczutcza.

De terorizare nu ştiu şi n-am aflat pînă acum numica. Ceea ce ştiu de la înşişi librarii cu cari am vorbit este că *Ráth* au comandat 6 ex., *Aigner* asemene, şi se plîngea acest din urmă că nu ar fi primit încă exemplariele de la Săbii. Iară Ráth au primit, şi mi-a şi arătat un exemplariu ce mai avea.

Primeşte salutările mele cele mai cordiale,

Alex. Roman, [48]
IV, Sörházutza, 6./ 95

---

[1] *Memoriul* lui G. Bariţ din 1882.
[2] „Cum îi umblă mintea“ (în limba maghiară).
[3] Aluzie la faptul că Babeş nu a făcut închisoare.
[4] Camera magnaţilor în Parlamentul Ungariei.
[5] „Am preluat.“ (Trad. din maghiară.)

[6] Alexe Nopcea a fost timp îndelungat cancelarul Cancelariei Aulice transilvănene din Viena.

[7] Societatea academică „Petru Maior" din Budapesta (1862—1918), societate cultural-literară a studenților români de la universitatea din capitala Ungariei. Primul ei președinte a fost Partenie Cosma, iar între vicepreședinți Iosif Vulcan. Cea mai importantă realizare a societății a fost înființarea revistei *Luceafărul* (1902), care a dat un nou impuls mișcării literare românești din Transilvania.

[8] „Din sursă originală."

[9] Familie maghiară de origine poloneză, din care s-a născut *Pulszky Ferencz* (1814—1897), scriitor și arheolog; în 1866 directorul Muzeului Național din Budapesta. A publicat scrieri istorice.

[10] *Szilágyi Sándor,* 1827—1899, istoric și publicist. Fost redactor la *Pesti Hirlap*. Secretar al Societății istoricilor. Redactor la *Századok* și în 1878 directorul Bibliotecii Universitare din Budapesta.

[11] *Apáthy István*, 1829—1889. Din 1870 profesor universitar de drept, la Budapesta. Membru al Academiei Maghiare. Din 1878 pînă în 1889 a fost deputat.

[12] „Eu nicidecum nu dau 1 florin, în schimb dacă aș primi un exemplar, atunci l-aș citi pentru că mă interesează chestiunea" (Trad. din maghiară.)

[13] „ — Trebuie conlucrat într-acolo ca elementul maghiar și român să fie împăciuit, deoarece ambele popoare sînt legate prin interese comune" (Trad. din maghiară.)

[14] Populariza.

[15] *Simion Mangiuca*, 1831—1890. Profesor de limba română în Timișoara. În 1869 avocat în Oravița. În 1890 ales membru de onoare al Academiei Române.

[16] S. Mangiuca a editat în 1882 și 1883 un *Calendar* cu cuprins folcloristic.

[17] *Manole Diamandi*, 1833—1899. Comerciant și filantrop din Brașov. Deschide o „casă de comisiuni" prin care se făceau tranzacții comerciale cu România. A funcționat ca președinte al Camerei comerciale din ținutul Brașovului. A fost și membru al Comitetului național-politic.

[18] „Unii care sînt de acord; cei ce se îndoiesc, deoarece nu înțeleg."

[19] „Ca să fie aplicată (adăugată)."

[20] Corect: „Ad usum Delphini" = Pentru folosul Delfinului. Locuțiune creată în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea cînd, sub pretextul creării unei dote pe seama prințului moștenitor (Dauphin: de la emblema acestuia), s-a inaugurat în fond un nou mijloc de spoliere a supușilor „Regelui-Soare". „Ad usum Delphini" a devenit un simbol al fiscalității fără nici un temei; prin extensiune de sens, al raptului fără nici un motiv.

[21] Mina (Ermina Balomiri) căsătorită cu Ștefan Păcurariu, avocat în Sibiu.

[22] „În cercurile guvernamentale, s-a pus de mai multe ori întrebarea cu cine ar putea trata guvernul maghiar în problemele românești, deoarece nu cunoaște pe nimeni care ar putea garanta îndeajuns că românii vor îndeplini angajamentele la care s-au obligat." (Trad. din maghiară).

[23] *Kossuth Lajos.*

[24] Andrássy Gyula, om politic maghiar, prim-ministru și ministru de externe.

[25] „De fapt nici Bariț n-ar fi în stare să conducă pe români."(Trad. din maghiară.)

[26] „Sigur că n-ar fi în stare să-i conducă în țarc, pentru că asta nici n-ar face-o. Dar cu siguranță că ar fi în stare să accepte condiții favorabile, pentru că se bucură de încrederea românilor." (Trad. din maghiară).

[27] G. Bariț.

[28] Tisza Kálmán, prim-ministru al Ungariei.

[29] Vicecomite al Maramureșului.

[30] Solgăbirău: jude primar.

[31] „Trăiască!" (Trad. din maghiară.)

[32] *Svetozar Miletici.*

[33] Cancer.

[34] *Polit Disancici*, 1833—1920, om politic croat. În 1865—1873 membru în Dieta Croației. În 1873 a fost deputat de Biserica Albă. A aderat la programul național sîrb și în 1880 a intrat în fracțiunea liberală. A redactat publicația *Bronik.*

[35] Deputat sîrb în Dieta de la Pesta.

[36] Azi, Novi Sad (R. S. F. Iugoslavia).

[37] Deputați sași în Dieta maghiară.

[38] Student român la Universitatea din Pesta.

[39] *George Serb*, deputat al cercului Zorențul Mare.

[40] Comerț.

[41] *Ráth Mór*, librar și editor din Budapesta.

[42] Gestionar girant.

[43] „Două exemplare maghiare și două germane, cu o concesie de 25% în comision." (Trad. din maghiară).

[44] „În comision." (Trad. din maghiară.)

[45] Alt librar din Budapesta.

[46] „Dacă le va duce și în provincie." (Trad. din maghiară.)

[47] Librar din Budapesta.

[48] Scrisoarea este însoțită de următoarea listă întocmită de Bariț:

„În 1 dec. am comendat:

p. Al. Roman,	broș. rom.	300
„ „ „	legate	25
Maj. Sale		1
Arhiducelui Josif		1
Maj. Sale rom. [din România, regele Carol I]		1
Alte nemțești. troch		10
La Robert Lampel:		
— ungurești		25
— nemț.		25

Scrisoarea poartă la sfîrșit însemnarea: „Răsp. 3 dec. n. 1883".

XXII

Pesta, 16 febr. 1883

Preastimate domnule coleg!

Precum ți-am scris, memorialele [1] s-a spedit parte înainte de redeschiderea Dietei (ad[ică] pînă la 10 ianuariu), parte în zilele după 10 ianuariu a.c., și foarte puține au rămas a se distribui mai tîrziu, și anume, celor ce, avînd adresa în Pesta, după două-trei căutări în locuințele lor, negăsindu-se aici, sau li s-au trămis prin poștă, sau a treia oară întorși la Pesta, li s-a dat brevi manu [2].

Am ales dintre deputați pre cei însemnați în listă, despre cari adică știam că s[în]t sau / mai de frunte, sau că *citesc*, adică se ocupă de lucruri 96
serioase. A se face împărțirea prin chestura Dietei nu se putea: 1. p[en]tru că nu toți deputații puteau căpăta; 2. p[en]tru că și în acest caz, lipsind mai totdeauna jumătate din deputați, punîndu-se exemplariele pe locurile lor (în Cameră), s-ar fi perdut numai, și nu se ajungea scopul ce aveați și aveam și eu în vedere, adică să-și primească exemplariele cei semnați în listă. După cum am făcut eu, le-a primit toți.

În lista alăturată sub %, în care am semnat IX categorie, se vede după steluță (*) cărora li-am dat eu, / sau însumi în persoană, sau prin 96v
espres, care pretutindenea le-au împărțit în numele meu, precum vă veți convinge din adresa direcțiunii Muzeului, alăturată sub %. Dar nici că se putea altmintrea, p[en]tru că oricare întreba: „De la cine?" și espresul meu (Alexandru Coca, jurist), spunea — firește — că de la mine. Chiar cei ce au primit prin poștă știau, p[en]tru că mai mulți,

întorcîndu-se la Pesta, mi-a mulțămit, iară alții pre cari i-am întrebat:
primit-au *Memorialul*?, îmi răspundeau: „Mindjárt gondoltam hogy
te küldted“ [3]. Adică, unii presupuneau, alții se informau de la colegi.
97 Să fii convins, d-le coleg, că nici unul din românii de aici nu s-ar fi însăr/cinat,
unii din sfială, alții din comoditate nu. Eu unul încă nu m-aș
însărcina altă dată. Dacă, cu toate acestea, acei domni cari știau din
capul locului că eu nu le voi distribui, s-a învoit la propunerea d-tale
după ce m-am oferit, trebuia să ieie mai întîi informațiuni, apoi să-și
spele gura de mine, dar să nu fi anticipat, pentru că eu sunt mai înaintat
în etate decît să merg d-acum înainte să învăț de la ei nici cuveninţă,
nici românism, nici chiar coragiu. Dar ți-am scris că la distribuirea
97v acestor, după a mea părere nu se cere coragiu. Acei domni însă cred /
și țin că trebuie coragiu, p[en]tru că orice fac ei provine tot din coragiu
străordinariu. Despre mizerii d-acestea nu perd mai multe vorbe.

Trec la socoteală:

Am dat p[en]tru factura ⁰///₀ 55 cr. Omului care au ajutat să se
aducă la etajul I locuința mea lada, 40 cr. juristului Alex. Coca, care
mi-a ajutat a pune cărțile în legătorie (Kreuzband) [4] și care au dus
multe exemplarie pe la hotele, locuințe, i-am dat 3 fl. Pentru marce
poștale am dat 12 fl. 5 cr. Suma: 16 fl.

După consemnațiunea d-lui Krafft [5], eu am primit 345 exemplarie
98 (cele 60 ex. le-am / transpus imediat librarului), dar eu am mai primit
și mai nainte exemplarie românești și unguresti, cari nu le-am putut
distribui pentru că cei ce au să le capete, lipsesc încă din Pesta, iară la
vreo doi nu le-am putut p[en]tru că nu li se știe adresa (între aceștia e și
bar[onul] Sennyey Pál) [6]. Arhiducelui [7] am dat, după ce m-am informat
prin Obersthofmeisteramt [8] că primește, asemene principelui Coburg [9].
N.B.: De trei săptămîni, abia în zilele acestea primii răspunsul de
98v încuviințare. Exempla/riele menite Împăratului [10] și principelui de
coroană [11] sunt la mine. Întrebasem pre un secretariu de cabinet. Acesta
îmi spuse că va vorbi cu Pápay și mă va aviza, dar nu am primit răspuns
pînă la plecarea Împăratului; deci aceste exemplarie (3 + 2 aurite)
s[în]t la mine și stau la dispozițiune a se trămite înapoi sau, dacă vreți,
mă voi adresa d-lui Pápay prin scrisoare (fiindcă am cunoștință personală
cu dînsul; cînd am fost la Buda, el lipsea și numai cu secretariul König,
asemene cunoscut mie, am vorbit) sau [în] fine, veți face precum mi-ați
îndegetat într-una din scrisorile d-v.

99 Cu distribuirea nu am întîrziat, dară, d-le coleg, pentru / că după
primire (aceasta întîrziase, după cum v-am avizat) numaidecît am început
a le distribui exemplariele, dar am întîrziat cu această dare de seamă,
pentru că eu, din cauză că stau aici de 25 ani, și ca deputat de 17 ani,
sunt copleșit din toate părțile cu fel de fel de rugări, comisiuni, și în
urmarea acestora, am o corespondență mai întinsă decît cînd eram redactor.
Nu ajung la toate. Văd însumi că nu fac bine a mă însărcina cu cîte
toate. În viitor le voi scutura toate, pentru că nici starea sănătății nu-mi
99v permite atîta zoală. /

Vei vrea să cunoști și părerile? Apoi, unii zic: „Nagyon érdekes“ [12],
alții se acață de autonomia Transilvaniei, alții urlă și latră. Dintre cei
sălbateci, vreo doi mi-a mulțămit, zicînd că au vrut să-și procure exemplariu,
dar nu știeau (?) de unde; așa d.e. Lázár Adám. Preste tot, nu
le place că ați strigat Europei în atîtea limbi. A conversa asupra cestiunii,
cu puțini am conversat pînă acum, dar avînd ocaziune, voi prinde pre
cîțiva matadori și chauviniști și mai moderați, să aflu ce socotesc ei,
și apoi ți-le voi împărtăși. Astă dată nu am / timp a mai lungi vorba. 100

Reményi János (vicepreș. Camerei) nu vrea, o dată cu capul, nici
măcar reviziunea legii elect[orale], și zice că nici acest *tare* guvern al lui
Tisza nu ar putea scoate la cale reviziunea legii elect[orale]. Cunoști
bine vederile aristocrației ardelenești. Clica lor face mare presiune asupra
guvernului, deși vai de capul lor, că dacă Tisza nu ar fi și el ca ei, ți i-ar
juca iepurește. De cîte ori amenință ei lui Tisza că dacă nu li face cutare
și cutare concesiune, fac secesiune. Dar de unde? Nici unul n-ar cuteza,
căci nu s-ar lăsa de osul ce îl rod cu / atîta tigneală. 100v

Primește salutările mele, iară celor cu mare curagiu spune-le că
altă dată să se adreseze de-a dreptul la pravoslavnicii lor cei supercuragioși,
și mie să-mi deie bună pace, pentru că nu le port grigea.

Al d-tale stimătoriu coleg,

Alex. Roman.

N.B. Neavînd timp a ceti ceea ce scrisei, binevoiește a îndrepta
și a suplini. / 101

---

[1] Exemplarele din *Memorial* ... Vezi nota 10 la scrisoarea XIX.

[2] „În cel mai scurt timp.“

[3] „Îndată m-am gîndit că tu mi l-ai trimis.“ (Trad. din maghiară.)

[4] „Legătură în cruce.“

[5] Wilhelm Kraft, librar și editor în Brașov.

[6] *Sennyei Pál*, om politic maghiar, cu oarecare rol antikossuthist în timpul revoluției din 1848, cu rol mai activ în timpul dualismului în calitate de deputat; a încercat chiar să formeze un guvern sub prezidenția sa în 1877, iar în deceniul 9 a fost președinte al casei magnaților.

[7] Josif Ludovic Carol, fiul fostului palatin al Ungariei, a desfășurat activitate militară și științifică.

[8] Oficiu guvernamental.

[9] Filip principe de Saxa-Coburg.

[10] Franz Josif.

[11] Franz Ferdinand.

[12] „Foarte interesant.“ (Trad. din maghiară.)

XXIII

Pesta, 24 febr. 1883

Stimate d-le coleg!

Precum îți scrisesem, am distribuit o mulțime de exemplarie (notate
cu asterisc în listă), sau însumi în persoană, sau prin espres (d-l Coca) [1],
care în tot locul au fost întrebat: „Cine trămite?“, ceea ce de sine se
înțelege. La persoane de distincțiune m-am dus în persoană și, negăsind
din întîmplare pe cutare acasă, lăsam bilet lîngă carte. La cardinalul
Haynald [2], care cunoaște bine pre românii din Ardeal și necazurile lor,

am ținut mult să-i duc în persoană cartea. M-am dus în rîndul trecut,
numaidecît după deschiderea Dietei, dar negăsindu-l, *nu* i-am lăsat
102 cartea. / M-am dus după cîteva zile, dar plecase. Acum, adunîndu-se
episcopatul catolic la conferințele ținute sub prezidiul primatelui (poate
în cestiunea legii p[en]tru școalele secundarie, ceea ce voi afla mîne de la
episcopul Szabó [3], care încă au asistat), am crezut că îl găsesc, dar din
nenorocire era lipsă d-acasă (Hotel National), și astă dată lăsai cartea,
lăsîndu-i și biletul. I-am lăsat timp să o citească, și voiam să mă duc la
el zilele acestea, ca să aud părerea lui, care mă interesează mult. Dar
102ᵛ pînă a nu mă duce, primii ieri seară această scrisoare, care / ți-o
aclud ca să gîcești cugețele acestui diciplu al lui Loyola [4], și pînă cînd
îți voi putea comunica eu părerea ce voi fi auzit de la dînsul. Duminecă
îl voi cerceta.

Biletele și scrisorile de mulțămire primite de la mai mulți nu le păstrez, ci le-am aruncat în corfița menită p[en]tru hîrtiele de lepădat în foc. Dar aceasta credeam că nu va strica să ți-o trămit, știind că ești înzestrat cu darul divinațiunii.

Proiectul de lege p[en]tru școalele secundarie va trece, cu puține
modificațiuni. Catolicii vor tăcea (p[en]tru că în § 70 se cuprinde rezer-
vațiunea care îi împacă), protestanții ung[uri] asemene, și numai cei
103 năpăstuiți prin dispusețiunile / draconice relative la limbă, ingerința
brutală sub pretest de inspecțiune (superinspecțiune, propriaminte) și
alte calamități din lege, vor rădica glasul: sîrbii, românii și sasii. Dintre
români, puțini vom fi, doară cu toții *doi*, dară de am fi 20, tot nu putem
împedeca torentul chauvinistic. Stăpînul lui Trefort [5] crede că la serbarea
milenariului, toate naționalitățile din țară vor cînta: „Keresztények,
sírjatok!“ [6]

Sănătate și noroc!
Al d-tale stimătoriu coleg,

Alexandru Roman.

N.B. Te rog păstrează această scrisoare, precum și cealaltă, de la
directorul Muzeului, căci dato ocasione le voi lua, sau dacă îmi vei scrie
103ᵛ vrodată, să aibi bunătatea a mi le returna [7]. /

---

[1] Vezi scrisoarea anterioară pentru Al. Coca.

[2] *Haynald Ludovic.*

[3] *Ioan Szabó*, episcopul greco-catolic al Gherlei din 1879, iar în 1895 numit și consilier intim de stat.

[4] *Ignațiu Loyola*, 1491—1556. Întemeietorul Ordinului iezuiților. Canonizat în 1622.

[5] Trefort Agoston. Stăpînul lui Trefort este, probabil, primul-ministru Tisza Kálmán.

[6] „Creștini, plîngeți!“ (Trad. din maghiară.)

[7] Împreună cu scrisoarea, Alexandru Roman îi trimite lui Bariț o epistolă primită de la cardinalul Haynald Ludovic. Bariț o copiază:

„Copie. Scrisoarea cardinalului Lud. Haynald către profesorul Al. Roman, despre memorialul românilor:

Nagyságos Ur!

Anékül, hogy a nékem ajándékul küldött *Emlékirat*-nak tartalmára, segyes álitásaira vonatkozó nézeteimet, meggyőződőtem s egykoru politikai magamviselete szempontjából, kifejezni szükségesnek vagy alkalmasnak tartanám. Azon szives figyelmeségéért mellyel azon érdekes munkát velem közölni kegyeskedet, őszinte köszönetemet tartozom, és kitünö tisztelettel maradok, Nagyságodnak alázatos szolgája,

dr. Haynald Lajos, m.k.
Kalocsai érsek.

Budapesten, 1883^{ki}, februar 22^{en}“
(B.A.R., ms. rom. 1001, f. 104).

În românește:

Stimate domn!

În virtutea concepției mele politice și considerînd comportarea d-v. politică din trecut, consider că e lipsit de sens să comentez conținutul memoriului primit și să-mi exprim adeziunea față de el.

Totuși, vă mulțumesc pentru faptul că m-ați onorat cu trimiterea acestei interesante opere și rămîn cu toată stima al d-v. prea supus serv,

dr. Haynald Ludovic m.p.,
arhiepiscop de Kalocsa“.

Nu cunoaștem soarta originalului scrisorii. La sfîrșitul copiei, Bariț notează: „1883, febr. Scrisoarea cardinalului Haynald despre *Memorand*“.

XXIV

Pesta, 3 marțiu 1883

Stimate domnule coleg!

Astăzi vorbii cu cardinalul Haynald, care se interesa mult de d-ta,
întreba că unde petreci și cu ce te ocupi. Nu știa că ești la Săbii, nici că
redactezi un ziariu [1]. După ce i-am spus toate, trecurăm la cuprinsul
Memorialului. El zise de cîteva ori: „Igen érdekes!“ [2], și că cunoaște
situațiunea din Ardeal, dar asupra cestiunilor p[rinci]pale, deși i-am dat
îndemnul, ba i-am spus chiar „hogy igen becses volna előttünk Eminen-
tiád véleménye, különösen a főbb kérdések iránt etc.“ [3], nu vru să spună
vederile sale. / Trecurăm la cestiunea care lunia viitoarie e pusă la ordi- 106
nea zilei în Adunarea deputaților. Mă interesa foarte să cunosc ceea ce
va face episcopatul în Camera magnaților, și oamenii lor în Adunarea
deputaților. El zise că dacă din rezervațiunea cuprinsă în § 70 al legii
„kinőné magát egy felsőbb tanulmányi tanács, melynek tagjáit Ő fel-
sége nevezné ki“ [4], ar fi mulțumit episcopatul catolic. Observă totodată
că în Camera deputaților în deșert s-ar face asemene moțiune, p[en]tru
că nu s-ar primi — dar să se accentueze dorința —; se va face însă în
Casa magnaților. Poate / că însuși are intențiunea să facă acea moțiune, 106ᵛ
fiind mai dinainte asecurat că se va primi acolo.

Bătrînul baron Nic. Vay [5] „nagyon berzenkedik és köpdös a
markába, hogy a felső háza nem fogadja el a törvenyjavaslatot“ [6],
dar eu, văzînd „emlékiratul“ [7] bisericei protestantice din Ungaria,
înaintată alaltăieri și împărțită la toți deputații, deși este destul de
„berzenkedő“ [8], nu cere înlăturarea proiectului, ci *numai* modificațiunea
(cu poșta de astăzi ți-am spedit un exemplariu), ceea ce, combinînd
cu purtarea clerului catolic, mă face a crede că ungurii catolici și pro-
testanți „egy tökben f[in]ganak“, abkekartestes Spiel [9], „vakuly / 107

magyar ne láss tot“ [10], adecă se joacă de-a mîţa oarbă, crezînd că noi, de quorum pelle agitur [11], nu vom pricepe.

Mitropolitul Vancia [12] e în Pesta de dumineca trecută. Alaltăieri fu la mine, dar nu avui norocirea d-a fi acasă. Ieri mă dusei a-l vedea. Mi-a comunicat că va sta aici pînă a se termina discuţiunile, şi că au şi pregătit discursul ce va ţinea. Doreşte să mi-l comunice, deci să-l cercetez după ce voi fi mai luat informaţiuni etc.

Szabó pleacă mîne sau luni la Gherla [13], el nu vrea să participe la discusiune; deşi e cu totul în contra legii, bărbăţia însă nu e virtutea lui 107v cea mare în sus, ci numai în jos. / Din ceilalţi episcopi rom[âni] n-a sosit încă altul, cred însă că Miron R[omanu]l mitr[opolitul] răsăritului [14] apoi Mihali al Lugoşului [15], vor veni la timp, la fel şi Meţianu al Aradului [16], şi că vor lupta cît vor putea.

Gener[alul] Doda [17] n-a sosit încă, deşi, trămiţîndu-i un exemplariu din lege, l-am invitat să vină cît de curînd a ne consulta, puţini cîţi suntem, asupra celor de făcut, dar văz că n-a venit pînă acum. Poate să sosească mîne, cu trenul de seară.

108 Discusiunea va dura, cred eu, 7—10 zile în Cam[era] dep[utaţi]lor, apoi la magnaţi mult 3 zile, şi dacă va trece şi acolo, chiar făcîndu-se / oarecari modificaţiuni neînsemnate, pe Paşti vom avea oauăle roşie, din cari preste 10 ani vor ieşi puii cei de drac.

Doamne, că rău suntem strîmtoraţi! Noi, românii de dincoace, de către turcii noştri, iară cei din Regat de către sora cea mai bătrînă [18] Dabit Deus hisquoque finem! [19] ...

Adunîndu-se, după cum sper, în zilele acestea episcopii şi deputaţii rom[âni], şi consultîndu-se despre cele de făcut, rezultatul consultărilor îl vei avea de la mine îndată după ce se va fi luat vreun conclus.

Salutare!

108v

Al. Roman. /

N.B. Ţi-am scris, pare-mi-se, că arciducelui Iosif [20] i-am dat (eu în persoană m-am dus la palatin şi am îmmănuat cartea Obersthofmesterului [21]) exemplariul, asemene ducelui de Koburg [22] şi primatelui Simer, pe care nu l-am găsit, căci plecase, dar vine iară în 15 l.c. Desigur îmi va grăi. Din exemplariele germane cari au mai rămas superflue (vreo 5 ex.), au cerut d-l coleg Wolf [23] ca să-i dau p[en]tru atîtea persoane de distincţiune în Germania, însărcinîndu-se a le trămite însuşi. I le-am promis, şi luni i le şi dau. Ale Împăratului [24] şi ale principelui de coroană [25] 109 s[în]t asemene la mine, şi nu ştiu, să scriu d-lui Pápay / la Viena, sau ba? Te întrebasem în scrisoarea ultimă, dar nu mi-ai răspuns. Rog încunoştinţează-mă ce şi cum să fac. Eu în 20 marţiu voi pleca de aici la Săbiş, apoi la Bucureşti, şi, precum ştii, numai după Paştele noastre mă voi întoarce (în 5 mai) la Pesta. Dacă vrei, eu aduc cele 5 exemplarie aurite cu mine şi ţi le înapoiez la Săbii, ori Bucureşti, sau dacă preferi, ţi le spedesc cu poşta, sau în fine, dacă vrei să steie aici, scrie-mi să ştiu de ce să mă ţin.

109v

Idem. [26] /

---

[1] *Observatoriul.*

[2] „Foarte interesant“ (trad. din maghiară).

[3] „Ar fi foarte preţioasă pentru noi părerea d-v., mai ales în ceea ce priveşte problemele principale“ (trad. din maghiară).

[4] „S-ar crea un consiliu superior de studiu, ai cărui membri ar fi aleşi de către Majestatea Sa“ (trad. din maghiară).

[5] *Vay Miklós*, 1802—1894, cancelar. În 1848 comisar pentru Transilvania. Mai tîrziu a făcu parte din partidul conservator. În 1888 ajunge preşedinte al Camerei deputaţilor din Budapesta.

[6] „Camera superioară nu primeşte propunerea de lege“ (trad. din maghiară).

[7] *Memorialul...* (XIX, n. 1).

[8] „Îngîmfat“ (magh.).

[9] „Joc dinainte aranjat“ (magh. şi germană).

[10] „Orbeşte, ungurule; nu vedea, slovacule!“ (trad. din maghiară; vechi proverb maghiar).

[11] „Despre a căror piele este vorba“.

[12] Ioan Vancea de Buteasa.

[13] Ioan Szabó, episcopul greco-catolic al diecezei Gherla.

[14] Miron Romanul.

[15] Victor Mihalyi de Apşa.

[16] Ioan Meţianu.

[17] Traian Doda.

[18] Turcii, nobilimea şi guvernanţii maghiari. Sora cea mai bătrînă: Germania (?).

[19] „Dea Dumnezeu un sfîrşit bun!“

[20] Vezi nota 7 la scrisoarea XXII.

[21] Corect: Obersthofweser = şambelan.

[22] Vezi nota 8 la scrisoarea XXII.

[23] *Carol Wolf.* Om politic şi economist sas din Transilvania. În 1871—1873, redactor la *Neue Fr. Presse.* În 1881—1884, deputat al oraşului Sibiu în Dieta de la Budapesta.

[24] Franz Josif.

[25] Franz Ferdinand.

[26] Bariţ notează: „Răspunse toate 3 ep[isto]lele în 8 mar., şi trimişi 16 fl.“

XXV

Săbiş, 25/III 1883

Onorabilă redacţiune!

După ce vi-am spedit discursul meu [1], seara, cetind traducţiunea germană p[en]tru *Tageblatt* [2], observai că din lista păcatelor ungureşti, cîte le inserasem, au rămas afară din nebăgare de seamă un pasagiu foarte esenţial. Deci, mă grăbesc a vi-l trămite în alăturare, rugîndu-vă ca să aveţi bunătate a-l traduce şi a-l insera la locul cuvenit. Totodată vă rog / 110 ca să binevoiţi a comunica aceasta şi onorabilei redacţiuni a *Telegrafului rom[ân]* [3], făcînd a i se transpune hîrtia nr. 2.

Salutare!

Alex. Roman. / 110v

---

[1] *Discursul deputatului Alexandru Roman ţinut în şedinţa de la 16 martie 1883 asupra proiectului de lege relativ la organizarea şcoalelor secundare*, în *Observatoriul*, VI, 1883, nr. 22 din 19/31 martie, p. 85—86 şi nr. 23 din 23/4 aprilie, p. 89—91.

[2] *Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt*, ziar german apărut la Sibiu între 1874—1944. Redactori mai de seamă: H. Häner, Ludwig Fritsch, Iulius Teutsch, Emil Neugehorn.

[3] *Telegraful român*, 1883, nr. 45. Vezi şi T. V. Păcăţian, *Cartea de aur*, Sibiu, 1913, vol. VII, p. 99—115.

XXVI

Pesta, 12 marţiu 1884

Stimate domnule coleg !

Iară o litanie lungă !

Pentru ca să cunoşti toate cîte mişcă consorţiul „vitrioliştilor“ [1],
ţi-am promis că te voi încunoştinţa din cînd în cînd. Nici o îndoială nu
mai încape că s[un]t înţeleşi cu Tisza [2], pentru că iacă ce mi se descoperi
ieri seară: un tînăr funcţionariu de la ministeriu, care ţine mult la mine
(fiindu-mi şi obligat p[en]tru mai multe mici ajutoarie), şi care deşi
umblă în adunările secrete ale consorţiului, se crede mai bun (?) decît
principalii săi, s-a certat formal cu d-l Cimponariu Atanasiu, p[en]tru
candidatura într-un colegiu elect[oral] din Banat. Tînărul adică, cu
111 învoirea lui Tisza, se duse între alegătorii acelui / colegiu, unde are pre
pretorul rudă, şi alţi amici, ca să vază de poate fi ales. Scurt, i se promise.
Deci, merse la Arad întîi, la episc[opul] Meţianu [3], care îl primi bucuros,
dar îi spuse că în acel colegiu este acum candidat pus, şi acesta e d-l
Cimponariu. El apoi merse la Taháјdi, care îl primi ca pre un recomăndat,
îi descoperi însă că acolo ar fi Cimponariu, dar dacă crede că (tînărul)
are mai mulţi aderinţi, să se înţeleagă cu Cimponariu, care apoi se
poate sau lăsa, căci de *inaintat* va inainta, şi dacă nu se va face deputat,
sau poate să-şi pună candidatura într-alt colegiu. „De altmintrea — zise
— voi merge acuşi la Pesta şi mă voi înţelege cu Tissa şi cu Gáll“ [4]=
Cimponariu. Tînărul se întoarse la Pesta, unde mai întîi vru să se înţeleagă
cu Cimpon[ariu], dar acesta scuipă foc şi spuză, ameninţînd că
111v dacă föispanul [5] / şi guvernul vor înlocui pre altul în acel colegiu, atunci
el face aşa şi aşa, anume, îşi va răzbuna, căci va lucra ca acolo, şi încă
şi aiurea, să se aleagă un deputat naţional, d.e. chiar Babeş [66], p[en]tru
că tînărul voieşte chiar la Sasca a-şi pune candidatura.

După ce văzu că Tănase al lui Cimponariu nu pricepe raţiunea de
stat, tînărul se duse la Gáll, căruia zise: „Am venit la d-ta ca la conducătoriul
şi capul nouaei partite (sic) ca să faci pace“ etc. (Auzind doamna
Gáll că un mucos şi nimene(?) vrea să fie coleg cu bărbatul ei (!), deveni
galbenă de mînie şi începu a se amesteca în ceartă, dăscălind atît pre
tînărul cît şi pre bărbat). D-l Gáll îi spuse că nu ar fi trebuit să se îmbulzească
mai nainte d-a supune umilita sa rugare înaltului scaun al consorţiului.
112 Va vedea însă etc. /

Se înţelege că tînărul nu se lasă, da nici Cimponariu, răzămat pre
ajutoriul consoţilor. Tînărul afirmă că Cimpon[ariu], în acel colegiu şi
aiurea prin Banat, numai ca un teribil uzurariu [7] e cunoscut, şi că aceasta
ar fi spus-o lui Tahajdi şi altora. N.B. În an. tr. se publicase în jurnale
că un jude de la Tablă au minat o comunitate rom[ânească] cu uzurarie.
Noi toţi ştiam de cine e vorba, şi l-a costat mult pe C[imponariu] d-a
putut complana lucrul ca să nu o păţească. (N.B.: şi el este din cei cu
acţiuni). Scurt, căci mi-e cu neputinţă a-ţi comunica toate într-o epistolă.
Planul consorţiului, după ordinea dată de generalul Tissa [8], este a se
pune în cele mai multe colegie româneşti, candidaţi din consorţişti. Vor
pune candidatura: d-l cavalariu [9], în Ardeal, apoi fiul său cel ce luă o
nevastă cu mulţi bani [10], apoi Cimponariu, apoi Marianescu [11] şi aşa
mai mulţi. Am auzit la Serbu G. [12] în casă debacînd un D. de la Tablă
(jude supl.) în contra d-lui Doda [13], că de ce folos este deputăţia lui dacă
nu ştie ungureşte şi nu vine la Dietă, ba nici pe la ministri etc., etc. Vei
vedea că şi în contra lui vor candida / un vitriolist, şi poate chiar pe 112v
fiul cavalariului, a cărui socru este bocotan în Caransăbiş.

În contra mea se lucră de mult. Marele român Végső [14], cu care
ferbe şi coace d-l Gáll, au şi început acţiunea, cu ungurii şi cu cîţiva
români perduţi. Să fii bine convins că şi fratele nostru Hossu [15] se va
candidi în Ardeal, fireşte dacă i se va rezerva postul, dar poate că el nu
va face altă comedie, ci va pune candidatura fiiului său. Cum că Hossu
este cu ei, o ştiu pozitiv, căci însuşi mi-a mărturisit că li-a dat 100 fl.,
dar se lăpăda ca de Satana că el nu ştie, nu se mestecă. Adevărul însă
e că ferbe şi coace cu vitrioliştii, ba eu ţin că el şi cavalariul s[în]t părinţii,
sau mai bine *naşii* consorţiului.

Călătorii cavalari / de odinioară de la Mercuria se întîlnesc iară. 113
Eu observai lui H[ossu]: „Frate, eu nu ştiu dacă eşti cu ei sau ba, nici
te-am întrebat. Atîta-ţi observ că tu, după declaraţiunile tale făcute cînd
cu reforma legii elect[orale] transilv[ănene], te-ai fost reabilitat la
r[omâ]ni, şi nu ai lucra bine dacă te-ai compromite de nou“. D-l Hossu
mi-a cerut cursul anului *Federaţiunei* 1868, apoi 1872, apoi 1869 (p[en]tru
acesta venise cavalariul la mine, zicîndu-mi că îl va lua d-l Hossu, de la
care apoi el — caval. — le va primi). Iacă, vezi că ferb şi coc laolaltă.
Cavalariul va cere punerea sa în pensiune; aceasta voia dînsul mai
de mult, acum însă a dat de i s-a tradus de către traducătoriul de la
ministeriu, cartea / de botez, ceea ce arată că are intenţiunea a o întrebuinţa 113v
la actele petiţiunii. Mai multe îţi voi comunica în Bucureşti.

Pre Doda eu l-am făcut atent (mi se pare că ţi-am şi scris cînd ţi-am
trămis declaraţiunea) la actul de convocare. Mi-a răspuns imediat, mulţămindu-mi
şi asecurîndu-mă că despreţueşte pre „vitriolişti“ etc. Totodată
zice că au trămis declar[aţiunea] la toate trei jurnalele naţ[ionale].
Am şi cetit în *Luminăt[orul]* [16], *Gazetă* adrese, şi a mea, dar articulul de
fond relativ la purcederea consorţiului este prea aurelianesc = porcăresc.
Ce are să înjure ca asurugii? Are publicul rom[ân] destulă pricepere de a
timbra însuşi mistificaţiunea. Sper că d-ta, moderat ca totdeauna,
vei fi făcut / în modul uzitat, convenabil. 114

După toate cîte văz eu, aceşti oameni sunt o bandă de speculanţi,
ad[ică] prin deputăţie vor să ajungă mai curînd la curie, la ministerie
etc. Am înţeles că lui Simonescu [17] i s-a pus în vedere — dacă se va
purta bine — un post de consil[ier] de sec[ţie] la Ministeriul de interne.

Afară de Doda şi de mine, toţi ceilalţi deputaţi s[un]t „vitriolişti“.
Serbu îmi spuse însuşi. Simonescu [nu] este rudă cu caval[erul] prin
soţia sa, fără cu soacra tînărului caval[er]. Nu ştiu nimica de Jurca [18],
care lipseşte pururea d-aici, dar este mare adoratoriu al d-nei Gáll, mai
ales (cauza ţi-o voi spune cu graiul), de cetero. Cînd cu manifestul cel
de an, Jurca nu l-a subscris *pentru că nu l-a lăsat soţia sa*, deşi dînsa / 114v
este (şi soră-sa) cea îndătorată d-nei Gáll. Vezi, creşterea românească
ce fericitul Pop [19] dede copiilor săi, nu-şi perdu fructele sale. D-na

Aurelia Pop ţine sufletul românesc în casa lui Jurca, care este o mămăligă nefrecată. Dar bine că mai ascultă şi de muiere.

Soţia mea s-a luptat între vieaţă şi moarte. De trei săptămîni zace.
Alaltăieri au recidivat, şi credeam că se duce. Ieri şi astăzi — mai liniştită.
Mereu varsă, nu poate lua nici măcar supă. Nu ştiu ce va fi cu ea,
biata, căci au slăbit foarte. Nu am comunicat greutatea boalei surorii
sale, ca să nu se sparie. În asemenea situaţiune tristă, nu ştiu cînd, şi de
115 voi putea merge ăst an la Bucureşti. De i se / va face mai bine, vom merge
de aici la Săbii, unde ar petrece timpul de reconvalescinţă, şi apoi, cu
soră-sa, va merge la mama în Săbiş.

Chiar acuma îmi veni la mînă „Vitriolul“ [20], şi cele ce zisei mai sus că le auzii de la un judec[ător] de la Tablă, relativ la Doda, le zice acum despre Doda, fireşte, mai cu politeţă, d-l Gáll, care este *referintele* comisiunii p[en]tru comuniunea din graniţă. Se laudă că altul (ad. Gáll) trebuie să facă ce nu face Doda. D-apoi doară el cu consoţii săi s[în]t acuma cei ce fac toate pentru părăsita naţiune.

Familia cavalariului toată e supărată foarte pre mine. Toate familiele
rom[âneşti] d-aici au venit, de 3 săptămîne, şi cîte de 2—3 ori la noi ca
115v să vază / pre soţia mea, numai a cavalariului, care altădată venea foarte
des, nu s-a arătat. Cav[alerul] crede că toate informaţiunile, chiar şi
ale *Luminătoriului*, s[un]t de la mine. Mai rău îl doare că se ştie cum că
el este spiritul conducătoriu al „Vitriolului“ dar tinerii de la redacţiune
au amicii lor, şi nu e[u] trebuie să spun lumei ceea ce se ştie, de povestesc
şi păsările pre garduri. Eu numai d-tale ţi-am scris atunci, fireşte, cînd
încă nu se ştia. Dar d-ta nu ai divulgat, şi bine ai făcut.

Salutare! Sper că ne vom vedea la Bucureşti.

Al d-tale stimătoriu coleg,

116 *Alecu.* /

N.B. Ca să poată veni cu gloatele oamenii consorţiului la conferinţă, d-l Gáll au exoperat p[en]tru pelerini bilete cu preţul redus. Unii maliţioşi observă că guvernul aduce gratis pre toţi.

D-na Gáll au îndemnat pre tineri să aranjeze o seară muzicală (ce
se va ţinea sîmbătă) încredinţîndu-i că venitul va fi mare, deoarece se
va aduna lume multă la conferinţa de vineri, care apoi va acurge la
serata tineretului. Doamna pricepe bine „miscere utile dulci“ [21], şi a
116v cîştiga şi inimele tinerilor. E măiastră în astă privinţă.

Idem. /

---

[1] Gruparea moderată din jurul ziarului *Viitoriul* din Budapesta.

[2] Tisza Kálmán, prim-ministru al Ungariei.

[3] Episcopul ortodox al Aradului.

[4] *Iosif Gall*, jurisconsult şi om politic român. În 1867 în Ministerul de justiţie maghiar; consilier la Curtea de casaţie pînă în 1881, cînd intră în cariera politică şi este ales deputat în cercul Recaş (Banat). În 14 martie 1884 înfiinţează un partid politic moderat care a avut însă o viaţă foarte scurtă, deoarece nu s-a bucurat de nici o popularitate.

[5] Comitele suprem.

[6] Vincenţiu Babeş.

[7] Cămătar.

[8] Ironie la adresa lui Tisza Kálmán pentru guvernarea sa autoritară.

[9] Ioan „cavaler de“ Puşcariu.

[10] Probabil Iuliu, judecător la tribunalul din Pesta.

[11] *Atanasie Marian Marienescu*, în 1880 jude suplinitor la Tabla regească din Budapesta şi în 1885 ordinar.

[12] George Serb.

[13] Generalul Traian Doda, eliminat din Parlament pentru atitudinea sa intransigentă.

[14] G. Véghső, deputat de Maramureş.

[15] *Iosif Hossu*, 1825—1897. Deputat în Dieta de la Pesta în 1866 cu program politic deákist. În 1870 vicepreşedinte al Înaltei Curţi de conturi.

[16] *Luminătoriul.* Ziar politic, literar. Apare în Timişoara 5/17 martie 1880 — 25 dec/6 ian. 1894. Redactor P. Rotaru şi proprietar Meletie Drăghici.

[17] *Leontin Simonescu*, deputat, ales la sfîrşitul sesiunii parlamentare 1881—1884 în cercul Bocşei în Banat. Vezi T. V. Păcăţian, *Cartea de aur ...*, vol. VII, p. 50.

[18] *Ioan Jurca*, vicecomite al Maramureşului, deputat dietal, şi-a cîştigat merite în activitatea politico-culturală maramureşană.

[19] Familia soţiei lui I. Jurca.

[20] *Viitoriul*, ziar politic, economic şi literar. Budapesta 20 dec. 1883/1 ian. 1884—12/24 aprilie 1885. Redactor: Zamfir M. Rozescu, apoi Corneliu Diaconovich.

[21] „A îmbina plăcutul cu utilul.“

XXVII

Pesta, 26 octobre 1890

Preastimate domnule coleg!

Aici se vorbesc multe lucruri ciudate, din cîte adică au transpirat
mai ales prin corespondinţe private, despre celea ce se vor stabili în
conferinţa de mîne [1]. Turcii noştri au şi început a se bucura, aflînd că
se naşte sciziune în corpul naţiunii noastre. Eu nu cred, fireşte, nici pot
să cred, p[en]tru că situaţiunea noastră în loc d-a se ameliora, s-a
deteriorat. Prin urmare, nu pot înţelege cum chiar acum să se facă sciziunea,
cînd din contră, toate elemintele, şi cele mai blînde, trebuie să
se reunească la luptă solidară. Vorba poate fi numai despre modul procedării.
Aflu că „activitatea va fi anunţiată“. Prea bine! Dar, precum
observasem eu / în 1881, în Sînul comitetului de 30 [2], şi chiar în şedinţa 117
plenarie, activitatea este cu mult mai greu lucru decît pasivitatea de
pînă acum. Se cer sacrificie, şi anume fonduri, p[en]tru că cu apă sînţită
numai nu se poate face politică. Se cere organizaţiunea partidului
naţional, cu fonduri în centru şi cu fonduri în districte, aşa precum are
fieştecare partid unguresc. Sărăntocii de alde Helfy [3], Irányi [4] etc.,
cînd cutrieră ţara prin cercurile electorale, nu călătoresc pe spesele
lor, ci pe spesele fondului partidului lor, tot aşa şi apponyiştii [5], cari
dispun şi de mai multe mijloace materiale, ne mai vorbind de partidul
liberal (guvernamental), care dispune de mulţi bani (de la oamenii
fruntaşi / ai partidului, cum s[un]t episcopii, cari trebuie să deie din gros, 117v
apoi jidovii cei bogaţi, apoi casa statului), şi dispune de tot aparatul
administrativ. Prin urmare, lupta noastră devine grea, dar n-avem
încotro, trebuie să o susţinem cu toată sărăcia.

Mi-aduc aminte că în 1881 numai singur d-l Diamande Manole [6] m-a înţeles, sau cel puţin numai dînsul singur declarase: „Eu înţeleg propunerea d-lui Roman şi iacă mă oblig a da pe fiecare an 600 fl. p[en]tru fondul partidului nostru naţional". Dar altul nimene n-a mai grăit, şi lucrul rămase baltă.

Aflu că tribuniştii [7] se împacă cu albiniştii [8] (sic; aşa mi se spuse). De unde e norocul ca să vedem această înţelepciune politică, semn de maturitate? Eu însă mă tem că s[un]t mistificaţiuni, căci de rău te temi,
118 şi suntem dedaţi a nu mai aştepta bine. /

Alaltăieri a venit la mine un corespondent al jurnalului *National Zeitung* din *Berlin*, ca să mă intervievelească (pardon despre acest barbarism!) despre cîte toate. Eu însă numaidecît i-am dat un exemplar din *Memorand*, testul german. El însă observă că cu atîta numai nu se mulţămeşte ci, după ce îl va fi citit, va mai veni să-mi facă întrebări. Poate să fie vreun spion, căci e un ovrei d-aici care ştie bine şi turceşte [9].

După cîte au transpirat din jurnalele prusieneşti, eu dau cu socoteala că regele Carol, la întrevederea sa cu Împăratul Francisc Jos[if], va fi vorbit acestuia şi despre situaţiunea cea deplorabilă a noastră, sub
118v guvernul turcilor noştri botezaţi, / căci cum altmintrea ar fi scris jurnalele pruseşti că: „*Austro-Ungaria nu poate căuta la alianţa României, pre cît timp românii din Ungaria vor fi persecutaţi*", dacă nu ar fi transpirat ceva din conversaţiunea celor doi domnitori? Fie cum va fi, nu e cu putinţă ca românii să plece capul chiar acum, cînd persecuţiunea înaintează cu paşi repezi şi cu obrăznicie nemaipomenită. Pre vorbele d-lui Coroianu [10] (publicate) nu pun mare pond, dar lucru ciudat mi s-ar părea ca chiar în împregiurările de faţă să se găsească unul sau altul care să cuteze a face propuneri de apropiere către cel ce te sugrumă, pe
119 cînd niciodată nu au / fost mai mare trebuinţă ca şi chiar acum de a se arăta celor de la putere că r[omânii] toţi s[un]t solidari, a protesta în contra împilărilor şi a continua lupta cu toată energia, proclamînd *activitatea* pre toate terenele, dar fireşte, *activitatea cea mai viguroasă*. Aşa, înţeleg şi eu activitatea, carea apoi, în urma urmelor, va arăta lumii că 3 milioane de români încătuşaţi în §-ii cei absolutistici şi retrograzi ai ungurilor [11], nu se pot nici măcar mişca, necum să poată lupta cu efect. Dar atîta, cel puţin, se va arăta, pentru că de un rezultat favo-
119v rabil r[omâni]lor / nici vorbă nu poate să fie, pre cît timp guvernul urmează politica de cutropire [12].

Mulţi unguri fruntaşi mă întreabă mai de una, mai de alta, eu însă le răspund: „De cînd aţi făcut cestiune de putere din cestiunea de naţionalitate, nici o capacitate în stînga sau în dreapta nu mai are înţeles. De altmintrea eu de 3 ani mă abţin de la politică" [13]. Ei, fireşte, nu-s mulţumiţi de răspunsul meu, şi nu-mi cred că nu-s iniţiat în toate secretele de la Săbii. Creadă ce şi cum vor vrea, eu una li-am spus: „Nu pot crede că r[omânii] în conferinţă să decidă apropiare către guvern sau ungurii cutropitori, p[en]tru că situaţiunea e mai rea ca mai nainte.
120 Prin urmare, nu de pace şi împăciuire, / nicidecum, ci numai de luptă energioasă poate fi vorba, ceea ce din natura lucrului purcede".

Dacă timpul şi ocupaţiunile îţi vor permite, rogu-te fii bun şi mă informează despre ale noastre. Apoi, fireşte, nu despre cele ce se vor scrie prin jurnale, ci despre părerile oamenilor noştri.

Dorindu-ţi de la D-zeu sănătate şi putere, te rog să primeşti totodată încredinţarea distinsei stime ce ţi-o port.

Al d-tale stimător coleg,

Alex. Roman.

VIII, József Körut, 87 [14]/ 120v

---

[1] Este vorba de conferinţa Partidului Naţional Român din 27 – 28 oct. 1890 de la Sibiu. Vezi T. V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 406–418. Aprecieri asupra acestei conferinţe la E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895, p. 138.

[2] Al. Roman a fost membru al Conferinţei naţionale de la Sibiu din mai 1881, avînd încredinţarea întocmirii şi prezentării „proiectelor de concluze".

[3] *Helfy Ignátz*, om politic maghiar din Transilvania, deputat al partidului independentist, scriitor.

[4] *Irányi Daniel*, om politic maghiar, unul din întemeietorii partidului independentist.

[5] Partizanii lui Apponyi Albert, om politic maghiar, conducătorul opoziţiei unite împotriva lui Tisza şi liderul deznaţionalizării naţionalităţilor.

[6] Negustor înstărit din Braşov.

[7] Gruparea de la *Tribuna* din Sibiu.

[8] Conducerea Băncii „Albina" din Sibiu.

[9] Ungureşte.

[10] *Iuliu Coroianu*, avocat în Cluj şi membru în Comitetul naţional. Unul din autorii *Memorandului*, condamnat în procesul acestuia din 1894, la doi ani şi jumătate închisoare.

[11] Guvernele maghiare.

[12] Deznaţionalizare.

[13] Adică din 1887, de cînd a căzut la alegerile de deputat în cercul Ceica. Căderea sa a fost determinată de falsificarea alegerilor de organele guvernului.

[14] Bariţ notează: „Răsp. 31 oct."

XXVIII

Pesta, 23 nov[em]b. 1890

Preastimate şi iubite domnule coleg!

După ce îţi spedisem epistola, eu am plecat la Săbiş în Ardeal, unde am petrecut cîteva zile. De acolo am mers la Oradea Mare, a vedea pre frate-meu [1], care bolise de gît încă de la ziua apărării d-lui A. Mureşanu [2]. Dar, laudă Domnului, l-am găsit deplin sănătos, şi chiar terminase apelaţiunea sa în cauza acuzaţiunii pentru cina de la Cluş (unde răcindu-se, venind asudat din sala pertractării, căpătase o durere de gît ce l-au supărat din 14 aug. pînă în oct. 20). M-am mirat de *flegma* (termin vechi în acest sens) fratelui meu, care în loc să persifleze din punct în punct caragioasele acuzaţiuni şi suciture, resuciturele a §§-lor din partea procuratorului, au combătut cu toată seriozitatea, *juridice*, punctele acuzaţiunii. La observaţiunea mea că de ce nu face o mare glumă, frate-meu răspunse că cu turcii noştri, cari numaidecît îţi arată temniţa, nu e bine a glumi, mai ales că dînsul nu are spiritul, la bătrîneţe, d-a se mînca cu lupii.

M-am informat despre toate cele de la Săbii. M-am bucurat că
121 oamenii noştri / s-a convins, în fine, că numai cu apă sînţită nu se face politică, şi apoi că recunoscură necesitatea d-a sprigini jurnalistica noastră, care numai vegetează. Era tempus supremum [3], căci altmintrea trebuiau să despereze şi să le scadă puterea de rezistinţă. Ca să ştii, d-le coleg, că în timpul cînd am fost eu închis la Váţ [4], amicii cauzei ce susţineam au adunat ajutoriu pentru *Federaţiunea*. Îţi împărtăşesc că am primit (adică au primit *editorul*, cu care aveam contract ca el să încaseze toate prenumeraţiunile şi, preste tot, banii ce vor intra la redacţiune) ca la 1200 fl., din care sumă s-a plătit gloaba de 500 fl., plus spesele procesului, plus gloaba pentru I. Poruţiu [5]; dar, fireşte, n-au ajuns. În urmă, după 6—8 ani, mă apucară să plătesc şi *întreţinerea în închisoare* p[en]tru d-l Poruţiu. Aceasta însă nu am plătit-o, căci după un proces de 2 ani, am fost dezlegat de această dătorinţă. Dacă ar afla ungurii că Poruţiu astăzi are de unde să plătească, l-ar înhăţa de nou. Dar lucrul, cred eu, s-a prescris, deşi eu am păţit multe, chiar la 10 ani după sistarea *Federaţiunii*, adică am trebuit să plătesc taxe şi competinţe pentru *concursuri şcolastice*, la staţiuni dăscăleşti, cari eu le-am publicat gratuit. Asemenea neplăceri au avut şi d-l Babeş [6], tot după ani de la sistarea jurnalului.

Acestea ţi le împărtăşesc pentru că s-a vorbit poate multe despre
121v D-zeu mai ştie cîtă blagă ce / aş fi primit. Adevărul însă este acesta, care eu îl pot dovedi cu hîrtiele ce le păstrez încă. Dar mi se scria din mai multe părţi atunci (cînd eram închis), şi mai tîrziu, ca să perseverez şi cu pagubă în susţinerea jurnalului, că voi fi ajutat. Am rămas însă cu încuragiarea şi cu promisiunile, pentru că în urmă fui silit a sista jurnalul, şi încă silit de tipograful, carele nu mai vrea să tipărească, încît nu putui nici măcar să anunţ publicul, deoarece tipograful (unguroi) tipărise mai întreg n[umă]rul şi-l curmă. Prin urmare, acel nr. rămase neespedit.

Iacă aşa am păţit cu promisiunile şi încuragiarea, încît închisei prăvălia cu un deficit de 8 mii fl., ceea ce p[en]tru mine, om sărac, au fost egal cu ruina materială. Am şi tras 14 ani, numai eu ştiu cum, p[en]tru că acea sumă, cu cametele şi cu spesele proceselor s-au îndoit. Eu, adecă, nu am avut la spate un patron, ca d-l B[abeş] pre Mocioneştii, cari sacrificară 30 de mii p[en]tru *Albina*, precum o mărturiseşte d-l B[abeş] în nr. din urmă al jurnalului său [7].

Iacă, dară, că după 20—22 de ani, abia ajunse şi publicul nostru a se socoti să se îngrigească de bieţii operari ai naţiunii. Bine că în fine înţeleseră necesitatea imperioasă d-a sprigini jurnalistica. Celelalte vor urma. M-am bucurat din suflet de bărbăteasca faptă a celor adunaţi la Săbii. Ştiam dinainte ce deciziuni se vor lua, p[en]tru că, cunoscînd situaţiunea
122 cunoşteam şi predispoziţiunea spiritelor. De aceea, cu observaţiuni / sarcastice am răspuns unguroilor fruntaşi, cari mă întrebau — sperînd ei — că la Sibiu r[omâ]nii într-adevăr au să se deie legaţi şi să se plece stăpînirei cu capul pre tipsie? R[omâ]nii adunaţi la Săbii au fost la înălţimea misiunii şi dătorinţei lor de r[omâ]ni, conştii de ceea ce trebuie să facă.

Acum să-ţi răspund la întrebarea confidenţială. Aici nu e nici un tînăr la Facultatea filosofică, care să nu fie *trămis* anume, sau de la Săbii, sau de la Blaş, Oradea Mare, a se pregăti pentru misiunea de profesor, şi anume, profesori gimnaziali. Prin urmare, aceştia toţi sunt ţinuţi a se întoarce în diecezele lor, unde vor lua sarcina de profesori. Unii dintre teologii rom[âni], elevi ai Seminariului central de aici ascultă, precum în toţi anii anteriori, aşa şi acum, cursul separat al studielor cari se cer p[en]tru candidaţii de prof[esori] gimn[aziali]. Dar aceştia încă toţi se vor întoarce în diecezele lor. Deci nu am găsit nici unul care, măcar cu dispensaţiune de la archiereul său, să se poată îndătora a servi acelui institut de fete. Alţi tineri cari să înveţe, şi anume *pre spesele lor*, nu sunt. Tinerii noştri ascultă legile, medicina, apoi unii puţini la politehnică, dar la filosofie *nici unul*, afară de cei *trămişi* anume, şi *cu stipendiu*. Eu nu aflu alt espedient p[en]tru a vă asecura de profesori la institutul de fete, decît ca să trămiteţi din cînd în cînd, cu stipendiu de la Asociaţiune, cîte *doi* tineri ca să se pregătească, avînd obligaţiunea d-a servi institutului de fete. Şi, după ce salariul este egal cu al profesorilor de la gimnaziele noastre, tineri se vor găsi.

Primeşte salutările mele cele mai cordiale. Al d-tale stimător şi devotat coleg,

Alex. Roman.

N.B. Chiar în zilele acestea, înţelesei de la decanul facultăţii noastre filosofice, că este un tînăr cu numele *Bunea*, candidat şi el, şi-l lăuda tare. Eu însă nu-l cunosc, căci la cursul meu nu e înscris pînă acuma dar m-am informat de la tinerii ce ascultă studiele mele că ar fi din Fofeldea, adică din satul fericitului Laurian [8] şi a d-lui Manliu [9]. Presupun că e unit, dar nu ştiu încă, este şi el *trămis* cu stipendiu, şi se *ţine* legat de cutare dieceză? Va veni la mine şi, după ce voi fi luat răspunsul lui,
ţi-l voi scrie. / 122v

---

[1] Iosif Roman, avocat în Oradea.

[2] *Aurel Mureşanu*, publicist şi om politic; fiu al lui Iacob Mureşanu, fost redactor al *Gazetei Transilvaniei*, el însuşi redactor al acesteia, dîndu-i un nou avînt. Din 1885 a fost ales de repetate ori în Comitetul Partidului Naţional. El a avut două procese de presă, în 1888 şi în 1890.

[3] Ceasul al doisprezecelea.

[4] În 1871.

[5] Ioan Poruţiu, redactor adjunct al *Federaţiunii*.

[6] Vincenţiu Babeş.

[7] Ajutoarele familiei Mocioni, pentru susţinerea ziarului *Albina* se ridicau la 28.000—30.000. Vezi *Albina*, XII, 1876/1877, nr. 117—118 din 31 dec./12 ian.

[8] August Treboniu Laurian.

[9] *Ioan Manliu*, pedagog, studiază şi profesează la Bucureşti. Are numeroase lucrări de filologie.

ATANASIE ŞANDOR

(1809—1892)

Printre cărturarii din regiunile de vest ale ţării, cu care George Bariţ a avut legături mai îndelungate, se numără Atanasie Şandor, profesor la Preparandia din Arad între 1843—1879. Este una din figurile cele mai interesante de animator cultural dintre cîţi i-am avut în epocă, dar din păcate foarte puţin cunoscut de generaţiile mai noi. Pomenit doar fugar în lucrări de istorie a medicinei [1] sau a învăţămîntului [2], doctorul Atanasie Şandor merită, însă, pentru activitatea sa în slujba învăţămîntului românesc, a filologiei şi pedagogiei, un studiu mai atent şi mai aprofundat care să-l scoată din uitarea nedreaptă ce i-a hărăzit-o posteritatea, să-i aducă la lumină opera manuscrisă, dintre care cea din domeniul filologiei posedă suficiente calităţi pentru a fi studiată.

Atanasie Şandor s-a născut la Nădlac în 14 mai 1809, într-o familie de ţărani [3]. Primele clase primare le-a făcut la şcoala românească din Lipova şi la cea reformată din Macău, după care se înscrie la liceul din Arad (un an) şi apoi la cel din Timişoara, pe care-l absolvă în 1826. Studiile universitare şi le face la Seghedin, unde audiază cursuri de filozofie (1830) şi la Pesta, unde obţine, la 6 august 1836, titlul de doctor în medicină cu teza *Dissertatio inaug. med. de scrophulosi* [4], Pesta, 1836. Ca elev şi student a fost nevoit să înfrunte multe greutăţi pînă şi-a văzut visul realizat, întreţinîndu-se de multe ori singur, cu meditaţii, la familia Kapdebo în Bărăteaz sau la diverse familii din Pesta. Nici după absolvire viaţa nu i-a fost mai uşoară, trebuind să lupte încă din cel dintîi an de carieră medicală cu holera care izbucnise în 1836 în judeţul Cenad. După un an petrecut la Cenad, se mută în 1837, la Pecica iar apoi la Lipova (1838), pentru a se stabili apoi definitiv la Arad, la sfîrşitul anului 1838.

Aici vine tot mai des în atingere cu institutul preparandial din Arad pe ai cărui elevi îi consultă gratuit, şi cu profesorii de aici, cu care se împrieteneşte, mai ales că unele preocupări cărturăreşti îl fac cunoscut într-un cerc mai larg. O dată cu numirea lui Dimitrie Constantini ca director al Districtului şcolar Oradea Mare, la 17/28 iunie 1843, Şandor este solicitat să suplinească catedra acestuia, iar în anul şcolar următor i se încredinţează catedra lui Alexiu Popovici, la pensionarea căruia obţinu titularizarea. Numirea definitivă îi sosi la 10 februarie 1846, dată de la care funcţionă neîntrerupt pînă la 19/31 decembrie 1879, adică 36 de ani.

Ca profesor a predat mai multe discipline: pedagogia, limba maghiară şi germană, istoria Ungariei, geografia, limba română, desenul, epistolografia, metodul şcoalelor poporale şi istoria naturală. Între 1845 şi 1851 a îndeplinit funcţia de secretar literar al consiliului profesoral, redactînd protocoalele şi actele emise de acesta. Ca medic a îngrijit, în continuare, în mod gratuit, elevii şcolii, aşa cum se arată şi într-o corespondenţă trimisă de el *Gazetei de Transilvania* la 16 martie 1846 (scrisoarea XVII).

Ca om de cultură, Atanasie Şandor a activat în domenii diverse. I se cunosc în primul rînd colaborările la *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* şi la *Gazeta de Transilvania* ale lui G. Bariţ. Aici a publicat poezii [5], a discutat despre versificaţie şi prozodie[6] şi a tradus fragmente din *Eneida* lui Virgiliu [7] sau a iniţiat culegeri de literatură populară printre elevi, pe care le-a cedat apoi nepotului său Atanasie Marienescu [8]. Cele mai importante lucrări sînt, însă, cele din domeniul filologiei, comentarii asupra dialectului istro-român [9], pe baza unor texte culese de el, lucrări cu caracter didactic, asemeni *Abecedarului* cu litere latine pentru şcolile populare, rămas din păcate în manuscris. Şi-a adus de asemenea aportul la discutarea regulilor ortografice ale limbii române prin publicarea succesivă a mai multor studii ca: *Ortografia română cu litere latine* [10]; *Observări ortografice în privinţa trebuinţei de a distinge sonurile guturale şi nasale deolaltă prin ceva semne şi cu strămutarea sonurilor a se lăsa de totu semnele la nesunătoriele*: *c*, *d*, *s*, *t*; *mai urmînd încă observări şi în privinţa altor litere nesunători* [11]; *Iarăşi observări ortografice* [12]; *Motivele pentru şi în contra lui* u *nerespuns de a se scrie ori de a nu se scrie la capătul cuvintelor, urmănd după cunsonantă* [13].

O însemnată şi importantă parte a activităţii sale ştiinţifice se cuprinde în manuscrisele de la Academie [14], unde, pe lîngă cursurile predate în şcoală (*Epistolografia, Istoria Ungariei, Istoria naturală* etc.), se află şi unele încercări ştiinţifice din domeniul didactic și filologic. Reține atenția manuscrisul *Abecedarului*[15] cu litere latine, pe care l-a întocmit cu multă grijă în anii 1850—1851, și mai ales *Gramatica*[16], opera de căpătîi a lui Atanasie Șandor, pînă astăzi complet necercetată. E o operă impresionantă, de cîteva sute de pagini, în care autorul încearcă, printre cei dintîi la noi, realizarea unei gramatici istorice a limbii române.

---

[1] Valeriu L. Bologa, *Contribuţiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj, 1927, p. 39; Samuil Izsák, *Studii şi cercetări de istoria medicinei şi farmaciei din R.P.R.*, Bucureşti, 1962, p. 170—171.

[2] V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Ţîrcovnicu, *Preparandia din Arad*, Bucureşti, 1964, p. 52—61.

[3] T. Botiş, *Istoria şcoalei normale (Preparandiei) şi a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 410. Toate datele biografice se bazează pe această sursă.

[4] Samuil Izsák, *op. cit.*, p. 171.

[5] A. S. . . . iu, *La mormîntul doamnei... Panaiotu în Lugoşiu*, în *Foaie pentru minte...*, XXII, 1859, nr. 39, p. 305—306.

[6] *Ceva despre versificare şi prosodie*, *idem*, XXII, 1859, nr. 20 (10 ian.), p. 151—152.

[7] Vergiliu, P. M., *Eneida lui — din latinie totu în versuri hexametre tradusă pe romanie de dr. A. Ş[andor]*, *idem*, nr. 11, p. 81—83; p. 89—91. (Fragmente din cîntul I însoţite de note.)

[8] Vezi nota explicativă a lui A. Marienescu, *Iorgu Iorgovan, şi şerpele*, *idem*, XXII, nr. 12, p. 94—96.

[9] *Limba română istriană în rugaţiuni*, în *Foaie pentru minte*, XX, 1857, nr. 4, p. 15 (trei rugăciuni în dialectele istro-român şi daco-român cu texte paralele).

[10] *Foaie pentru minte*, XIV, 1851, nr. 4, p. 29—30.

[11] *Idem*, XVI, 1853, nr. 5, p. 33—35; nr. 6, p. 41—43; nr. 7, p. 49—52; nr. 8, p. 57—58; nr. 9, p. 65—67.

[12] *Idem*, XVI, 1853, nr. 16, p. 113—116; nr. 17, p. 121—124.

[13] *Foaie pentru minte*, XXI, 1858, nr. 28, p. 176; nr. 29, p. 181 — 183; nr. 30, p. 191—193; nr. 31, p. 200—201; nr. 32, p. 206—208; nr. 33, p. 214 — 216; nr. 34, p. 223—225 şi XXII, 1859, nr. 1, p. 2—4.

[14] Vezi Ion Bianu şi G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, III, Craiova, 1931, p. 268—269.

Gramatica lui At. Șandor este alcătuită după toate normele unei astfel de opere. Prima parte cuprinde *Modul scrierii sau ortografia limbei române cu litere latine sau romane*, unde se face o adevărată incursiune, din punct de vedere istoric, asupra vocalismului și consonantismului limbii române. Partea a II-a se intitulează *Despre etimologie* și cuprinde de fapt morfologia limbii române. Partea a III-a conține capitolul *Despre sintaxă*, iar a IV-a din nou *Despre ortografie*. Este o operă bine lucrată, folosind o terminologie evoluată, foarte apropiată de cea de azi, pledînd pentru fonetism, părăsind, în chip surprinzător, etimologismul purist atît de învederat la filologii transilvăneni.

Cartea este completată cu cîteva studii adiacente: *Despre dialectele românești*, *Despre istoria limbii române*, *Cuvinte românești de origină sîrbească* etc. *Gramatica* lui At. Șandor beneficiază de rezultatele tuturor gramaticienilor români de pînă la el: Heliade Rădulescu, Petru Maior, Gheorghe Șincai și Samuil Micu, A. T. Laurian și Ioan Massim, precum și de contribuțiile unor învățați străini: Voss, Seyffert, Bramshorn, Schneider, Struve, Lachmann, Rutschal, Corssen, Mommsen, Lepsius, Anprecht, Kirchhof etc., ceea ce dovedește că era bine orientat în problemele filologiei clasice. *Gramatica* lui At. Șandor ar fi vrednică de un studiu aprofundat și de o ediție modernă, care să restituie una din valorile de seamă ale filologiei românești.

*

Corespondența lui At. Șandor cu G. Bariț pe care o publicăm aici se cifrează la 38 de scrisori, aflate în păstrarea Bibliotecii Academiei, sub cota mss. rom. 1002. Între epistolele păstrate de la At. Șandor se găsesc și unele scrisori cu o altă destinație decît G. Bariț, cum ar fi cele adresate lui Paul Vasici sau Andrei Mureșanu, de care, evident, nu ne-am ocupat. Toate aceste scrisori, cu excepția filelor 73—74v și 77—81v, sînt scrise în întregime cu ortografie chirilică. Restul sînt scrise într-o ortografie latinizată, de tranziție.

Din punct de vedere al conținutului, scrisorile cuprind trei categorii de informații: a) informații privind calitatea de colectant a lui At. Șandor la revistele lui Bariț și la cărțile expediate de acesta; b) informații social-politice referitoare la evenimentele din epocă; c) informații privind activitatea didactică și științifică a lui At. Șandor sau interesînd personalitatea acestuia.

Le vom prezenta, de aceea, succesiv.

a) Alături de alți cărturari ai vremii, ca Nicolae Tincu-Velia, Alexandru Gavra, Ioan Dragoș, Timotei Cipariu, Grigore Mihali, Simion Balomiri, Al. Sterca-Șuluțiu, Simion Bărnuțiu etc., Atanasie Șandor se numără printre ajutoarele de preț ale lui Bariț la colectarea abonaților la foile editate de el și încă de la apariția lor, unul dintre susținătorii cei mai devotați ai acestora. Înființate după ziarele celorlalte naționalități din Transilvania, foile lui Bariț au fost salutate cu un entuziasm nedisimulat în toate colțurile țării, deoarece ele aveau misiunea să întrețină conștiința națională, să fie purtătoare ale aspirațiilor poporului român. Zeci de abonați din păturile sociale cele mai diverse se anunță pentru foile lui Bariț. Pentru *Foaie pentru minte* și *Gazeta Transilvaniei*, Atanasie Șandor asigură, între anii 1844—1850, un număr statornic de cel puțin 10 abonați (uneori mai mulți) din părțile arădene. Majoritatea abonaților anunțați de Șandor sînt intelectuali: avocați, profesori, clerici, studenți, dar uneori se strecoară și cîte un *colono*, adică *agricultor* (țăran), cum e cazul acelui Vasile Marianuț din Comloșul Mare, care se abonează la *Gazetă* și *Foaie* împreună cu învățătorul Simeon Andron (scris. XXV). Ceea ce-l supără mai ales pe Șandor este interesul scăzut dovedit de preoți pentru citirea presei; potrivit opiniei lui Șandor, preoțimea era atinsă de morbul înavuțirii și, de aceea, puțin receptivă față de fenomenul cultural. De mai multe ori Șandor se plînge lui Bariț în legătură cu asemenea cazuri, făcînd apeluri zadarnice la conștiința preoților, deoarece „deși în stare bună se află, doară din scumpie nu vrea să le ție și că precum cei mai mulți dintre oamenii noștri cei sfințiți, toată literatura română o țin a fi destulă în ceaslov. Greu lucru cu astfel de oameni a se cultivi neamul și a se apropia de adevăr“ (scris. III). Altă dată se arată atît de dezgustat de intervențiile repetate pe care trebuie să le facă în rîndul acestora, încît declară revoltat că „unii preoți îs mai răi ca purcarii“ (scris. XVII), exclamînd: „Oh, și prin aceștia să se lumineze românul!“ (scris. XII).

În urma strădaniilor îndelungate ale lui At. Șandor, multe din foile ce apăreau în Principatele Române și apoi în România ajungeau la cunoștința cititorilor din Arad. „Novelele moldo-române“, cum le numea Șandor, au ajuns să constituie hrana spirituală a numeroși intelectuali arădani, care, atunci cînd nu se puteau abona individual, o făceau în colectiv, iar revistele și ziarele circulau din mînă în mînă, din casă în casă. Din corespondența Șandor-Bariț cunoaștem faptul că cei din Arad sînt abonați la *Curierul românesc* și *Curierul de ambe-sexe* ale lui Heliade, înțelegînd prin aceasta și suplimentele lor social-economice: *Buletinul Oficial* și *Foaia oficială* etc. Nu sînt neglijate nici foile lui Asachi *Albina românească* și *Arhiva Albinei*, iar mai tîrziu reviste și ziare ca: *Magazin istoric pentru Dacia*, *Vestitoriul românesc*, *Învățătoriul satului*, *Icoana lumei*, *Mercuriul din Iași*, *Universul*, *Siebenbürger Wochenblatt*, *Organul luminării* al lui Cipariu, *Românul* lui C. A. Rosetti, *Transilvania*, organul Astrei etc.

În afară de meritele sale pentru răspîndirea presei, At. Șandor joacă un rol important în răspîndirea unor cărți și manuale școlare printre intelectualii și membrii corpului didactic din Arad și împrejurimi. Primul loc îl ocupă cartea lui Vasici *Macrobiotica*, din care primește, la un moment dat, 310 exemplare, o parte dintre ele trimițîndu-le colectanților de la Oradea și Beiuș, Ioan Dragoș și Ioan Nistor, care le desfac acolo printre preoți și învățători. Alte cărți, cerute și răspîndite de Șandor, sînt *Gramatica* lui Heliade, *Gramatica română* a lui Bălășescu, *Lexiconul* lui T. Stamati, *Istoria* lui A. T. Laurian, *Istoria Țării Românești* a lui Aron Florian, manualele de filozofie, traduse după A. Delavigne și W. T. Krug de Laurian, *Istoria* lui Vaillant, *Istoria bisericească* a lui Meletie în traducerea lui Veniamin Costache, *Elemente de drept politic* a lui C. Negruzzi, lucrările lui D. Cantemir etc. Multe din acestea, în special gramatici, le folosește el însuși la redactarea lucrărilor sale.

Pe lîngă cărți, At. Șandor solicită adeseori lui Bariț și alte tipărituri de epocă cum ar fi: note muzicale, hărți, atlase etc. Îl interesează mai ales marșurile românești din principate, întrebîndu-l pe Bariț dacă și acestea „sînt ca și cărțile, strîns oprite și cenzurate?“ (scris. V). Cu toată cenzura severă care acționa între Principatele române și sîrbi și unguri de la Vîrșeț din iulie 1848 și luarea, ca prizonier, a mitropolitului Stratimirovici (scris. XXXII). Speranțele sale de îndreptare a situației românilor se întrevăd din scrisorile adresate lui Bariț în timpul revoluției de la 1848 sau din cele în care se vorbește de alegerea lui Șaguna ca episcop.

---

[15] *ABCDariu sau Literariu românesc cu slove cirilice și litere latine de A.Ș.*, 1850, apr. 15, vezi I. Bianu și G. Nicolaiasa, *Catalogul*, p. 271.

[16] *Gramatica limbii române* în 4⁰, foi 233 este manuscrisul 1019 de la B.A.R. Părți din ea (variante sau capitole) mai sînt înregistrate și la mss. 1018 și 1020 din același fond, vezi I. Bianu și G. Nicolaiasa, *Catalogul*, p. 270—271.

În luptele pentru dobîndirea drepturilor naționale, Șandor nu uită să ofere scrisul său sau al altora cauzei, cum este cazul cu G. Srîna (I. Mihuț), N. Tincu-Velia etc. Patriotismul său sincer și dezinteresat răzbate și din scrisoarea pe care o închină întîmplărilor de la 1848 în Arad (scris. XXXIV), relatărilor despre Iancu (scrisoarea XXXVI) sau a grijii pe care o poartă editării operelor de înaltă semnificație națională a corifeilor Școlii ardelene (scris. XXXVI). Nu lipsește o umbră de dezamăgire care plutește printre rînduri atunci cînd, după revoluție, situația românilor nu s-a îmbunătățit prea mult: „Ce să mai fie în trebile românilor? Văd că nu se prea mișcă după cum am dori“ (scris. XXXVI).

Dragostea de popor a doctorului Atanasie Șandor iese la lumină și în paginile, notele sau reflecțiile pe care le închină situației maselor populare. O calamitate naturală, cum a fost inundația Mureșului din primăvara anului 1844, îi prilejuiește notații amare privitoare la starea disperată a celor năpăstuiți (scris. II); de asemenea o brumă venită prea devreme, care a adus mari pagube recoltelor (scris. XIX). Atent la toate întîmplările, el le comentează în scris, așa cum se arată în unele corespondențe trimise pentru *Gazeta de Transilvania* [18], cînd întreg Banatul a fost pustiit de o secetă cumplită, din cauza căreia o mare parte din populație a rămas fără hrană. A fost și una din cauzele pentru care unele sate sărace românești neunite au voit să treacă la unire în speranța îmbunătățirii situației materiale. Una din cauzele mizeriei maselor populare este socotită de Șandor lăcomia și asuprirea preoților, față de care nutrește o nedisimulată aversiune. Sînt numeroase pasajele din scrisori în care se fac referiri la nedreptățile săvîrșite de preoți. Iată un pasaj revelator: „Cu foametea aceasta, cu apăsarea preoților, prin numărul lor cel mare, neputînd altcum trăi, fac oamenii mari mișcări. Nu știu ce va să iasă mai pe urmă din români!“ (scris. XXV din 22 februarie 1847).

O altă problemă care revine des în corespondența cu Bariț este aceea a construcției căii ferate care urma să lege Ungaria de Transilvania. Încă într-un articol din 1847 din *Gazeta de Transilvania* [19], chestiunea drumului de fier spre Transilvania fusese discutată de către Bariț cu lux de amănunte. At. Șandor revine în scrisori cu detalii suplimentare care sînt publicate de Bariț în *Gazetă*, mai ales că intervine un diferend între orașele Arad și Timișoara, care își dispută dreptul la calea ferată respectivă (scris. XXVII–XXX). În cele din urmă chestiunea se rezolvă favorabil pentru ambele orașe.

c) Corespondența Șandor — Bariț este și mai importantă sub raport biografic. Șandor face din ea o adevărată confesiune, iar Bariț răspunde nu de puține ori în același stil amical, de încredere și prețuire reciprocă. Pentru biografia lui Șandor, și așa săracă în date și puțin cunoscută pînă acum, scrisorile sînt o adevărată mină de neprețuite și fertile sugestii. Căci, cu toată aparenta sa modestie, Atanasie Șandor este în epocă o figură de cărturar notoriu, recunoscut pentru preocupările sale literare și lingvistice. Aron Pumnul n-a ezitat să apeleze la serviciile sale pentru redactarea unor biografii necesare *Lepturariului*. Prin scrisoarea pe care profesorul de la Cernăuți o adresează lui Șandor la 22 aprilie 1862, acesta îi cerea învățatului arădan redactarea a opt biografii și anume: a lui Paul Iorgovici, Dimitrie Țichindeal, Constantin Loga, Nicolae Tincu-Velia, Al. Gavra, Atanasie Marienescu, Vasile Maniu și Vasile Stănescu. Alte solicitări ale lui Pumnul se refereau la I. Neagoe, Teodor Aron și la Șandor însuși. E mai mult ca sigur că Șandor i-a oferit toate aceste date, așa că, într-un anumit fel, tot ceea ce se referă în *Lepturariu* la mișcarea literară din Banat și părțile de vest ale țării i se datorează lui Șandor, deoarece Pumnul îl roagă în mod expres a-i întocmi „*o privire preste desvoltăciunea literaturei române din Banat și în părțile d-voastră pe acolo*“. Tot pentru a clarifica mai bine rolul pe care doctorul Atanasie Șandor l-a jucat în vremea sa, se cuvine a se mai aminti că el a fost în corespondență cu foarte mulți dintre intelectualii români ai epocii, între care se numără Paul Vasici, Andrei și Iacob Mureșanu, Aron Florian, G. M. Cîmpean, G. Ioanid, I. Pipoș, Al. Gavra, Ion Dobran, Iuliu Muntean etc. Revista *Convorbiri pedagogice* îi publică biografia, însoțită de un portret, iar studenții săi, care vor edita în 1854 almanahul *Muguri*, îi solicită colaborarea.

O asemenea personalitate a fost pentru Bariț un corespondent și un colaborator neprețuit, nu numai în calitate de colectant, ci mai cu seamă de corespondent. Zeci de informații pe care Șandor le-a transmis în scrisori lui Bariț au devenit tot atîtea „corespondențe din Arad“, inserate în coloanele foilor sale. Unele dintre ele le-am descoperit noi, altele, poate, le vor descoperi viitoarele cercetări. Un lucru este însă limpede: pentru politica națională a românilor bănățeni, doctorul Atanasie Șandor nu ezită să întreprindă numeroase sondaje de opinie în ziarele, revistele și cărțile străine și să-i semnaleze lui Bariț tot ceea ce i se pare demn de consemnat, de comentat, de combătut sau de apreciat. Reviste sîrbești, ziare maghiare sau austriece, broșuri și calendare de tot felul trec prin mîna sa, adunînd din ele date referitoare la români. Nu-i scapă nici cartea de basme a fraților Schott, *Walachische Märchen*, nici articolele cu caracter istoric din *Magazin istoric pentru Dacia*, față de care manifestă rezerve în ceea ce privește informația (scris. XII), nici părerile lingvistice ale lui Diez, Schullerus, Heliade sau Cipariu, nici broșura liberală a lui Kossuth, nici studiile etnografice ale lui I. Kaltenbeck sau cele istorice ale lui Josika Miklos sau De Gerando.

Teritoriul în care gîndirea sa se afirmă cel mai cu folos este cel al filologiei. Aici se arată preocupat de stabilirea unei ortografii adecvate, pronunțîndu-se împotriva scrierii lui *u* final și a exagerărilor latiniste. Concepția sa despre ortografie se apropie de aceea a doctorului Vasici, făcînd concesii însemnate fonetismului. Încă din 1844 el lucrează la o gramatică a limbii române, pe care o socoate „foarte de lipsă a fi pentru literatura română, ca să o cunoaștem mai bine și ca să putem înțelege însușirile limbei cu literele țirilești scrise, ca cu vremea să ne slobozim în scriere și cu cele a străbunilor noștri“, despre care îl anunță pe Bariț că ar fi lucrat „5 coale despre verburi“ (scris. II). În altă parte el se pronunță deschis pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, lăudînd în acest sens inițiativa lui Heliade Rădulescu de a tipări *Curierul românesc* cu astfel de litere, combătînd-o pe a acelora „cărora poate că nu le-au venit apa pe urechi și nu se pot învoi a ceti cu litere strămoșești, ci voiesc a se ține de potcoavele țirilicești“ (scris. VI). Aceasta nu-l împiedecă, însă, să aibă unele rezerve față de ortografia italienizantă a lui Heliade Rădulescu, expunîndu-și punctul de vedere, în această chestiune, în scrisoarea către Bariț din 21 ianuarie 1845: „În ortografia *Curierului* — ce pentru aceea eu nu defaim — aș avea și nește băgări de seamă, ce acum numai atîta e[xemplu] însămn că nu prevăd pricinile îndestulate pentru ce p[er] e[xemplum] scrie d-l Eliad în pronom[ele] posesiv, genul fămeesc în nr. plural *salle* cu doi *l*, care duplicare limba noastră nu bine o suferă; așa de la *rău*, *ré*, în plural, în înțelegerea absolută în genul fămeesc iarăși cu doi *l* = *relle* etc. Eu nu vreu să învăț pe acei oameni literați, carii altcum și-au meritat famă națională în în Transilvania, Bariț reușea totuși, cu o strategie și abilitate rar întîlnite, să strecoare cît mai multe cărți românești în Transilvania, satisfăcînd în general cu promptitudine toate solicitările prietenilor și colectanților săi. Legăturile sale se întindeau pînă departe la Iași, Cernăuți și Timișoara cu librari, editori și negustori dintre cei mai feluriți. Cîțiva dintre acești intermediari apar și în scrisorile lui Șandor către Bariț (Nicolici, Puliczer, Slavnic, Arghir etc.). Alții sînt descoperiți în altele. O viitoare lucrare de sociologie a literaturii, avînd ca obiect circulația de carte în epocă va trebui să se oprească neapărat și asupra acestui aspect al relațiilor Bariț-Șandor.

---

[18] *Gazeta Transilvaniei*, VIII, 1846, nr. 50.
[19] *Idem*, IX, 1847, nr. 51.

b) Mult mai bogate sînt scrisorile lui At. Șandor în informații cu privire la mișcarea de idei social-politică și religioasă a vremii. Sub acest raport ele rămîn adevărate documente de epocă, reflectînd cu fidelitate atmosfera care domnea în sînul diferitelor clase și pături sociale din regiunile de vest ale țării, atitudinea acestora față de evenimentele contemporane.

Trei sînt problemele mari care agită spiritele locale în această perioadă: 1. problema națională, 2. problema religioasă și 3. problema socială.

În primul rînd, datorită condițiilor istorice specifice în care se desfășoară viața social-politică în Banat și ținuturile arădane, intelectualitatea românească se vede nevoită să ducă o permanentă luptă pentru apărarea și conservarea drepturilor naționale, pentru impunerea limbii române ca limbă oficială în școală și cancelarie, pentru o participare mai directă la viața publică. Înaintarea intelectualilor români în ierarhia administrativă și politică a țării este urmărită cu ochi atent de Șandor, care vedea în orice înaintare de acest gen și o victorie pe plan național. Interesează în primul rînd treburile Preparandiei din Arad, îmbunătățirea învățămîntului, asigurarea unui corp profesoral corespunzător. Aici este și izvorul poziției lui Șandor în polemica lui Vincențiu Babeș cu Andrei Mureșanu, încercarea de a-l apăra pe cel dintîi, ca pe unul dintre colegii lui de catedră de la Preparandie, la al cărui prestigiu științific ținea (scris. VII). Totodată el se bucură pentru succesele profesionale ale lui Dimitrie Constantini, Teodor Serb, Ioan Arcoși, Dimitrie Ionescu, Ghenadie Popescu etc., iar atunci cînd Bariț i-o cere, el trimite o caracterizare succintă a fiecărui membru al „inteligenței“ române din Arad și modul în care aceștia ar putea fi folosiți în luptele naționale, în conformitate cu vederile și pozițiile lor politice și sociale (scris. XXXV). Ideea muncii pentru binele poporului și progresul lui cultural și social revine ca un laitmotiv în scrisorile lui Șandor, care îl felicită, pentru asumarea acestei obligații, pe Bariț, cerîndu-i perseverență în jertfa de sine pe care o face: „Deși ai luat o sarcină în propusu-ți foarte grea spre înaintare și înceată dezvelirea neamului românesc, lucră în treaba aceasta din toată inima, numai lucră cu păstrarea sănătății, că multe sînt încă înapoi, care numai *Gazeta*-ți ni le va dezvăli, și mucul de pe lumina cea întunecos arzătoare mereu doară ni-l va putè curăți dinaintea ochilor, ca să ne vedem mai bine pe noi însuși, să ne vedem starea noastră și să o cunoaștem mai bine și, încît e cu putință, să le cîștigăm iarăși spre lecuirea ranelor celor îndelung țiitoare și afund rozitoare“ (scris. II). Chiar dacă problema libertății și a independenței naționale a poporului român nu constituie tema principală a scrisorilor lui Șandor, ea răzbate din subtextul comentariilor, din atitudinea celui care se confesează, din proiectele și acțiunile întreprinse de el. E și firesc ca problema să fie învăluită uneori în aluzii și să nu fie exprimată direct, deoarece teama de cenzură — mai ales în timpul revoluției de la 1848 — teama ca unele scrisori (cele expediate prin intermediar) să ajungă în mîinile autorităților nu era nici o clipă eludată. Totuși, în timpul evenimentelor de la 1848, el nu încetează nici o clipă să se informeze de la Bariț asupra mersului revoluției în Principate, urmărind cu bucurie și strîngere de inimă soarta țărilor noastre. Întrebarea: „Fi-va ceva cu Moldo-România? Ține-se-va după cum începură“? (scris. XXXII), apare ca esențială pentru definirea stării sale de spirit în această perioadă. O altă năzuință a sa era legată de obținerea drepturilor naționale ale poporului român din Transilvania. În această problemă el se adresa lui Bariț pentru a-i răspunde dacă au „nădejde de a dobîndi naționalitatea întărită prin lege“ (scris. XXXII). Tot în vederea acestui scop e gata să treacă peste orice reticențe religioase și să-l consulte pe Bariț dacă „n-ar fi mai bine pentru români să se împreune în privința relighiei laolaltă ca și naționalitatea lor să poată spori“ (scris. XIX).

Această reflecție este generată de situația bisericii române din Transilvania, dezbinată, după unirea cu Roma, în două confesiuni care nu totdeauna colaborau armonios, împiedecînd, astfel, uneori unitatea de acțiune a fruntașilor politici naționali. Situația era agravată de faptul că în Banat și în ținuturile Aradului supremația religioasă era deținută de sîrbi care conduceau și controlau întreaga activitate a diecezelor, numind în funcții eclesiastice, culturale și administrative doar membri ai comunităților lor. Se crea, astfel, o nouă nedreptate pentru românii de rit greco-neunit (ortodox) care, deși majoritari în aceste părți, erau siliți să asculte slujba religioasă în limba sîrbă de la preoți sîrbi și să fie dominați din punct de vedere cultural și național. Din această cauză problema autonomiei bisericii ortodoxe române, a luptei împotriva supremației sîrbești, era o problemă capitală în părțile arădane. Lupta principală se ducea pentru promovarea în funcții eclesiastice superioare, deci politice și culturale și a românilor, și pentru schimbarea normelor de alegere a deputaților din congresul național în așa fel încît ele să nu dezavantajeze nici o naționalitate. În acest scop românii din Dieceza Aradului adresează în 1845 un *Recurs* Împăratului, cerînd ca la viitoarele alegeri să se aleagă din cler 25 deputați, din confiniile militare 25, iar din statul civil, „potrivit cu populația“, 50 deputați. În urma acestui *Recurs* și a altor petiții de acest gen, în februarie 1846 Curtea vieneză aprobă trecerea de la legea unită (greco-catolică) la legea greco-neunită (răsăriteană), lucru pe care Șandor îl comunică cu vădită satisfacție lui Bariț, traducîndu-i, în acest sens, rezoluția respectivă dintr-un ziar sîrbesc (scris. XVIII); știre ce apare și în *Gazetă*. Urmarea acestei legi a fost că un mare număr de locuitori din mai multe sate trec la religia ortodoxă, ceea ce-i oferă lui Șandor prilejul de a infoma despre aceste lucruri în *Gazeta de Transilvania* [17]. Legea favorizează însă și trecerea inversă, de la ortodoxie la unire, ceea ce prilejuiește intensificarea acțiunii prozelite în Banat de episcopia unită de la Oradea Mare, prin trimisul ei Sigismund Pop (scris. XXVI). Acest fapt provoacă o nouă reacție a lui Șandor (scris. XXVI și XXIX).

Paralel cu această acțiune, continuă și lupta împotriva supremației bisericii sîrbești. At. Șandor acuză pe față episcopii români că ar fi cauza adevărată a trecerii unor persoane de la ortodoxie la unire, deoarece „nu voiesc a atinge vreun plan de reformă“ (scris. XXVI). El cere să se purceadă odată la întrunirea congresului național „cel mult dorit“, dar să se rezolve în mod echitabil proporția alegerii deputaților, deoarece raportul de 46 deputați români la 54 deputați sîrbi pentru diecezele Arad, Timișoara și Vîrșeț i se pare o flagrantă nedreptate, acolo „unde legile apriat zic că deputații să se ducă după numărul împoporăciunii a deschilinitelor limbi“ (scris. XXXI). Din acest motiv românii nu sînt de acord nici cu întrunirea congresului bisericesc la Carloviț sau Neoplanta (Novi Sad), cerînd strămutarea lui la Timișoara sau Arad, în mijlocul diecezelor în cauză. În legătură cu această chestiune Șandor comunică, nu fără oarecare rezervă, rezultatul bătăliei dintre literatură, însă astfeli de oameni încă pot sminti și socot că de vor favorisi împrejurările românilor, ca în viitorime tot mai nainte să pășească în dezvăluirea minței și a culturei, nefiind cumva înghițiți de cutare au cutare popor — de ce D-zeu să ne păzească — multe, ce acum ni se văd bune, urmașii noștri le vor afla de smintite și vor căuta a le îndrepta; aceasta vedem că în limbele cele mai cultivate s-au întîmplat și se întîmplă" (scris. VI).

---

[17] *Gazeta Transilvaniei*, VIII, 1846, nr. 49, p. 195 (cf. și scrisoarea XX).

Părerile asupra ortografiei — expresie a unei concepții lingvistice sănătoase — ne apar și mai limpezi în acele pasaje din scrisorile către Bariț în care comentează preocupările lingvistice ale contemporanilor săi. Așa este cazul cu Teodor Stamati, care pregătea în acea vreme un dicționar al limbii române pe care îl anunță în *Foaia pentru minte* printr-un articol intitulat *Pentru un lexicon* [20]. Cu privire la această lucrare Șandor opinează în scrisoarea din 12 ianuarie 1847 în chipul următor: „Dicționarul publicat în nr. *Foaiei* 51 va fi românilor mult folositoriu, numai ajute-i D-zeu să iasă la lumină așa lucru. Dar nu știu ce pri[n]cipi are auctoriul, d-l Stamat. Cine e d-sa, de nu se ține cam de principele pînă acum lucrate de ortografie? Scrie p.e. în timpul de curînd trecut, 1 persoană fară ȣ în capăt: *bătui*, iară nu *bătuiu*. Adevărat că mai mulți scrietori românești se deschilinesc în privința ortografiei, semn că pînă acum încă nu e statornicită, nu i-au ajuns timpul" (scris. XXII).

Discuția este reluată o dată cu apariția *Organului luminării*, ziar editat la Blaj în 1847 de Timotei Cipariu, al cărui prim număr îi oferă ocazia lui At. Șandor să exclame: „O, d-le, ce deschiliniere întră ortografia *Organului luminărei* și *Curierul de ambe sexe!* Și apoi care e mai bună? Mult va trăbui cioplit pe ea! Cine are mai drept? Cine au sgodit mai bine?" (scris. XXIII).

Întrebarea, probabil, rămîne fără răspuns din partea lui Bariț, deoarece în cea următoare Șandor revine asupra chestiunii, exprimînd un punct de vedere foarte înaintat pentru acea vreme, căci ortografia cipariană nu este acceptată în întregime și fără rezerve, ci preluată în mod critic: „La *Organul* d-lui Țipariu aici la noi nu s-au prea prenumerat. Unii aduc de pricină că novela de popă edată are a sa țintă bisericească. Pricepi dară ce zic aceia! Dar eu cred că se smintesc. Socoți că se va stabili bine ortografia noastră? Domnul Țipariu cu tot se deschilinește de antecesorii noștri, și de d-l Eliade. A acestuia din urmă zic și eu că e mai grea, iar d-l Țipariu mi se pare că iară o prea latinizează. Fără de semnele cele cam cunoscute cu greu se poate ceti, au numai la început?" (scris. XXIV).

Este o poziție înaintată, care merită a fi subliniată, mai ales că ea venea dintr-un mediu ardelenesc puternic îmbibat de ideile luptătorilor Școlii Ardelene. Adevăratul răspuns la problema ce-l frămînta atît de mult, a ortografiei, Șandor nu-l va afla, însă, decît studiind și elaborînd el însuși norme adecvate pentru scrierea și citirea cuvintelor în limba română. E și motivul pentru care va reveni cu o serie de studii de ortografie în *Foaia pentru minte* sau va consacra multe pagini ale gramaticii sale manuscrise acestei probleme arzătoare, la ordinea zilei.

Dacă în privința ortografiei Șandor dovedește mai multă clarviziune și spirit al limbii decît adepții Școlii latiniste (prin adoptarea fonetismului și respingerea latinismului intransigent!), ceea ce nu este deloc lucru neînsemnat pentru epoca în care Șandor își formulează opiniile, în consens cu linia tradițională a gîndirii lingvistice românești se vădește Șandor atunci cînd combate exagerările puriste, dar și pe cele care căutau, din motive politice mai ales, să conteste romanitatea limbii române sau să o înfeudeze limbii naționalităților conlocuitoare, pe motiv că ea conține multe cuvinte străine. Șandor respinge toate aceste teorii, atît cele privitoare la caracterul slavon al limbii noastre, cît și la cel german. Îl nemulțumește în special opinia lui Schuller că limba română ar fi „eine Mengsprache", o amestecătură, un amalgam „de greacă și angelsacsă", ceea ce constituie evident o aberație (scris. XIII). Șandor nu neagă că în limba română au pătruns și cuvinte din alte limbi, și de aceea e „amestecată", dar nu în sensul concepției lui Schuller, ci în accepția modernă a termenului, potrivit căruia și alte limbi sînt rezultatul unui „amestec". De aceea îi place să invoce o părere mai obiectivă despre limba română, aceea a lui Arthur Schott: „În *Walachische Märchen* Arthur Schott altcum judecă despre limba noastră, deși nice el nu o află neamestecată. Dar care e curată? Toate sînt mestecate mai mult sau mai puțin" (scris. XIII).

Ideile acestea vor fi completate și dezvoltate în *Gramatică*, opera sa de căpătîi. Unul dintre capitole poartă titlul *Desvoltățiunea limbei române prin epoce*, iar altul *Despre dialectele limbii românești*, dezbătîndu-se pe larg toate raporturile limbii române cu limbile popoarelor învecinate sau cu acelea cu care a venit în contact, arătînd, însă, răspicat că „este absurd a deduce că românii sînt slavoni, că cu acela drept au de-a zice ungurii, ba și nemții că românii sînt de aceste nații, fiindcă se află una-două cuvinte doară de ale lor în limba românească, însă care limbă n-are cuvinte străine! În limba ungurească nu sînt destule românești, slovăcești au doar ungurii sînt români au slavi? Limba nemțească n-are sute de cuvinte franțuzești, latinești, au doară nemții sînt franțuji, au latini etc." După părerea sa „toată națiunea are dreptul său a se exprima în limba sa întru toate dacă i se poate, și unde nu se poate și unde nu i s-ar putea, sau că tare vorbele în decurgerea atîtor timpuri maștere pentru români nu s-ar putea reînvia o nouă formă, să se primească vorbe de la acele limbi cu care limba română stă în strînsă legătură în privința țesăturei și a sonorității, tocma așa după cum fac grecii de astăzi primind defectele din limba elenisă și sîrbii primind defectele din limba slovonă moartă".

Susținînd astfel de idei, profesînd cu consecvență principii și puncte de vedere înaintate, At. Șandor [21] a contribuit la animarea mișcării literare și filologice a vremii, la progresul național și spiritual al națiunii sale. Corespondența sa cu G. Bariț stă mărturie acestor nobile preocupări care fac cinste celor doi învățați.

---

[20] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, VIII, 1846, nr. 51.

[21] Alte scrieri ale lui At. Șandor: *Fideicommissum*, în, *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 29, p. 115-116 (semnat M.); *Numele Ardeal*, în *Foaie pentru minte...*, 1845, nr. 41, p. 330-332 (semnat A.); corespondențele *Ungaria*, în, *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 21, p. 81; nr. 29, p. 113-114; nr. 48, p. 125; nr. 53, p. 210; nr. 99, p. 394-395; *Din Bănat*, în *Ibid.*, VIII, 1845, nr. 93, p. 370; *Cîteva întrebări ponderoase cu privire la ortografia română*, în *Familia*, XV, 1879, p. 289-290 (semnat A. Șandor); *Sonurile limbii române în vorbire și scriere*, *Ibid.*, XV, 1879, p. 427, 439 (semnat A. S.). Vezi și Gh. Lițiu, *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862). Din corespondența lui inedită* [cu At. Șandor], în *Mitropolia Banatului*, VIII, 1958, nr. 7-9, p. 354-364; Mircea Popa, *Un filolog uitat: Atanasie Șandor*, în *Cercetări de lingvistică*, XVIII, 1973, nr. 2, p. 331-342.

I

În Arad, 30ª decemvr. c.n., (1)843

Domnule redactor! [1],

Fiind şi eu chemat prin domnia-ta în *Gazeta de Transylvania* [2] a-ţi arăta prietenia de a culege prenumăranţi la novele[le] domniei-tale, neamul[ui] nostru romănesc — zic zău — multluminătoare şi deşteptătoare, şi fiind şi rugat, după făcuta în novele înştiinţare, prin dd. aici alăturaţi prenumăranţi, ca să-i trimit redacţiei, am dară norocire pe aceştia a ţi-i trimite [3]. Iară banii trimiţîndu-i la Timişoara la Georg Juga et Sohn [4], l-am rugat, ca 70 de fl. val. să asigneze la Braşov la cutare ca să neguţătorească domniei-tale pentru de a le umbla acestor 7 prenumăranţi *Gazeta* şi *Foaia*.

Am aşteptat încă o prenumăraţie de la Peşta de la un prieten, dar pînă acum încă n-au venit, doară pe alt semestru se vor strînge mai mulţi.

Sînt învins că, pe lîngă toată acuratesa domniei-tale, se întîmplă
3 totuşi cîteodată de zminteşte cîte un număr, ce s-au întîmplat şi mie;/
zmintindu-le, dară, prenumăranţilor acestor vreun număr, mă vei îngădui de mă voi adresa cătră domnia-ta drept. Prin aceasta despre încrezămîntul în mine pus învingîndu-te, priteniei domniei-tale şi mai departe comendat rămîn.

Al domniei-tale gata spre slujbă,

doctor Atanasie Şandor.

P.S. Ca să ştii domnia-ta că cine sînt acei bărbaţi zeloşi carii pentru omenimea românească au cinstit novelele pentru Institutul pedagoghicesc: d-l Constantin Ioanovici [5] local directoru, iară pentru căfana *La Crucea Albă* d-l Atanasie Misici [6] cetăţan ales, numai lăcuitoriu în
3ᵛ Lipova, om foarte de omenie [7]./

[Adresa:] Aradról. Tekintetes Baricz György úrnak. *Gazeta de Transylvania* Szerkeztetőjének. *Brassóban*

---

[1] Deşi sub raportul datării scrisoarea de faţă este cea mai veche care ni s-a păstrat, înclinăm să credem că schimbul de scrisori dintre cei doi oameni de cultură e ceva mai vechi, datînd cel puţin din 1838—1840, adică îndată după apariţia foilor lui Bariţ.

[2] Vezi înştiinţarea respectivă în *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 73, p. 292.

[3] Lista prenumeranţilor nu ni s-a păstrat dar, aşa cum se poate vedea din scrisorile următoare, ea variază între 10—15 abonaţi.

[4] Firmă bancară din Timişoara a uneia dintre rudele lui Bariţ, la care obişnuia At. Şandor să depună banii, pentru a fi ridicaţi de acesta de la filiala băncii respective din Braşov.

[5] *Constantin Ioanovici*, 1813—1865, avocat şi profesor. A fost director al Preparandiei din Arad în perioada 1842—1851. La 17 februarie 1846 e numit director şcolar al Districtului Timişoara, în locul lui Luca Kengyelátz. De la 28 septembrie 1850 a funcţionat ca inspector al şcolilor române din Voevodina sîrbească şi Banatul timişan, cu sediul în Timişoara. A contribuit la dezvoltarea învăţămîntului românesc. Vezi T. Botiş, *Istoria şcoalei normale (Preparandiei) şi a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, Arad, 1922, p. 394.

[6] Fiul acestuia, Petru Misici, a fost coleg la Viena cu Al. Papiu-Ilarian şi Iosif Hodoş în anii 1849—1851. Vezi: I. Pervain şi I. Chindriş, *Corespondenţa lui Al. Papiu-Ilarian*, vol. II, Cluj, 1972, CXXV—CXXVII.

[7] De mîna lui Bariţ: „1843, dec. 30; dr. At. Şandor".

II

Arad, 5/4 (1)844

Domnule redactor!

Din scrisoarea domniei-tale [1] cu jele înţeleg că trupul de la culmea sănătăţii tare ţi-au scăzut, ba încă din zi ce merge tot mai tare pătimeşti. Domnule! să te sfătui au să te mîngăi, cu mult mai puţin pot decît să nu ştii d-ta ce să faci în privinţa starei sănătăţii. Însă numai aceeaşi spun că, dacă ai luat o sarcină în propusu-ţi foarte grea spre înaintare, şi înceată desvălirea neamului romănesc, lucră în treaba aceasta din toată inima, numai lucră cu păstrarea sănătăţi-ţi, că multe încă sînt înapoi, care numai *Gazeta*-ţi ni le va desvăli, şi mucul de pe lumina cea întunecos arzătoare, mereu, doară ni-l va putea curăţi dinaintea ochilor, ca să ne vedem mai bine pe noi însuşi (sic), să ne vedem starea noastră şi să o cunoaştem mai bine şi, încît e cu putinţă, să le căştigăm iarăşi spre lecuirea ranelor celor îndelung ţiitoare şi afund rozitoare.

Domnule! Îţi zic, lucră, că te văd a fi în stare, însă mereu, să-ţi ţie lucrul mai mult, şi-ţi păzeşte sănătatea, să nu cazi jertvă lucrării.

În privinţa înştiinţării mie comise despre cum starea avuţiei comasate şi rămase de răposatul Nicolae Sim [2], aceste am a-ţi împărtăşi că, rugînd eu pe d-l Teodor Serb, judele primariu al oraşului nostru să-mi deie o ţîră de clarificaţie în treaba stării a numitei avuţii, domnia-sa s-au interesat şi deloc au întrebat senatorul curatelor. Aceasta dară este starea: că cîtimea încă nu se ştie, fiindcă senatorul nu mi-au dat încă socoata pînă acum (ce întîrziere!). Însă o parte din capital e depusă la oraş, iară cealaltă parte peste o lună va veni înlăuntru. Magistratul oraşului au scris Capitu[lu]lui din Blaj ca să facă dispoziţie şi să asigneze locul unde şi cum să se trimită banii, ca să nu fie răspunzătoriu, de cumva
s-au întîmpla cu ei altceva. / Iară ce atinge de testament, precum îmi 5
aduc şi eu aminte şi d-nul judele, carii sîntem subscrişi, acela numai atîta pomeneşte ca banii, de după rînduiala sa la Blaj făcută, să se între-

buințeze; așa, de acolo se va ști mai bine că unde și spre ce sînt banii rînduiți.

(Pentru ce d-nul judele nu s-au dus la Dietă de după alegerea sa, pricină sînt nește neplăceri întră orășeni [pe] care consulul — *Bürgermeister* [3] — orașului, pentru că îmbiindu-se pre sine, că el fără de diurnul orașului voiește să se ducă, și totuși nu l-au ales pre el, dînsul în tot modul au împedecat mergerea judelui, și pentru aceea în luna trecută judele au și răsignat alegerea sa. Încă nimene nu știe ce o să fie. Aceste întră noi, dar și alte neplăceri sînt, pentru care consulul înainte de vreme s-au dus la Buda...)

Ce se atinge de nenorocirea urmată prin vărsarea de apă, pînă acum încă din deplin paguba încă nu este socotită, numai se gîndește, că cam vreo 5—600 de case sînt huluite, și peste 100 de mii fl. în val. s-ar face. Bani oblați s-au strîns pînă acum peste 20.000 de flor. Ce e mai mult o colectă de 5.000 fl. val., de dame făcută în Pesta, s-au trimis cu aceea ca să se împartă oamenilor (de după rînduiala lor făcută!) lipsiți din suburbiul Sarkad [4]. Însă oblaturi și ajutoriu tot încă mai vin... N-au fost destulă nenorocirea aceasta pe Arad și împrejurul lui, ci, după vărsarea de apă la 2 săptămîni, în promontoriul cel vestit lîngă Meneș [5] la Gyorok, oraș cîmpoan [6], într-o noapte viforoasă, la un cădariu, prin nebăgare de samă s-au stîrnit foc și au ars biserica românească de tot, încă și clopotele s-au topit. Ars-au școala rom[ânească] și alte case, cu totul 26.

Domnului dr. și direct. Vasici, de ai prilej, au de a te întîlni ori de a-i scrie, să-i spui că la *Macrobiotică* [7] încă îi voi mai trimite vreo 80 de prenumăranți cît mai curînd, numai mai aștept încă unii de la
5^v Oradia Mare./

Domnule! despre o țesătură de *Gramatică romă[nească]* [8] ce ț-am fost odată descoperit și ce socot foarte de lipsă a fi pentru literatura română, ca să o cunoaștem mai bine și ca să putem înțelege însușirile limbei cu literile țirilicești scrise, ca cu vreme să ne slobozim în scriere și cu cele a strămoșilor noștri, atîta-ți scriu, că întră altele regulele ce-am lucrat în 5 coale despre verburi, însă sînt de potrivite limbei (aducînd înainte dialectele cele mai de chepetenie) cît nu este verb care să nu se reducă la regulă, au estepțiile făcute — dar încă formația verburilor — strămutarea literilor, mai ales a literei *a* în adîncime de aruncatei ъ, *e*; după aceea a neplăcutei ж ș.a. unde o să ies (de voi avea dreptul timp, și voie hotărîtă); voi vedea.

Nu știu cum îți vor plăcea versurile aceste aici alăturate, făcute de un ungur de nație cu nume Török Jani, senator în Vinga din Comit[atul] Temeșului. D-nul acesta nu știe scrie românește, numai bine vorbi; fiind dînsul în părerea aceea că versurile aceste, scrise așa cu litere unguresti de el, ar fi foarte bune (de după gîndul lui ... [manuscris
6 deteriorat]) / să le cetesc și de le voi afla de bune să le trimit pentru tipărire în novelele românești. Însă eu, mai tare înbucurat că un ungur încă gîndește românește, ba, ce e mai mult, în casa lui mai mult românește se vorbește, am socotit de le-am dat la un cunoscut (neavînd singur vreme) o țîră să le îndrepte, și ți le trimit, și așa cum autorul

le-au făcut, și mai la bună formă poetică îndreptate. De le afli de vrednice, pune-le în *Foaie*, doară se vor stîrni încă mai mulți unguri către literatura românească: numai, anonime: T. I. Nume versurilor n-au dat autorul, însă le poți boteza, p.e.: nr. 1 *Nefericitul*, nr. 2 *Văduvul*, nr. 3 *Plugariul* [9]. Concluzia versurilor: șede întră buruieni și se — (pricepe autorul un lucru o țîră grețos, însă natural) și se c ..., să ierți, dar poate fi și culcă.

Rămîn, ca totdeauna, al domniei-tale gata spre prietenie,

Atanasie Șandor,
med. doctor [10]./ 6^v

[Adresa:] D'Arad. À monsieur monsieur George de Baricz, professeur et redacteur de la *Gazette de Transylvanie* avec honneur. À *Cronstadt*

---

[1] Scrisoarea s-a pierdut. În fondul de scrisori Bariț-Șandor de la B.A.R. cea dintîi scrisoare a lui Bariț către Șandor datează din noiembrie 1844. Vezi I. Bianu și G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor românești*, III, 1931, p. 200.

[2] *Nicolae Simu* (Sim sau Szim), cunoscut mecenat transilvănean. Originar de lîngă Ciufud (Blaj), a fost multă vreme deputat dietal, numit direct de Împărat, iar nu ales (oficial regesc), strîngînd o frumoasă avere pe care la moarte (4 iunie 1842, la Arad) o lasă în scopuri de binefacere (mai ales pentru creșterea fetițelor). După Fundația Romonțai e a doua mare fundație din Transilvania, averea ei cifrîndu-se în 1904 la 45.400 coroane. Vezi C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, I, Sibiu, 1900, p. 292.

[3] = Primar.

[4] Vezi A[tanasie] Ș[andor] *Cumplită vărsare de apă și nenorociri*, în *Gazeta de Transilvania* VII, 1844, nr. 14 p. 54; nr. 15, p. 58-59.

[5] Miniș.

[6] Ghioroc.

[7] Operă a celebrului medic german Hufeland (1762—1836), profesor la universitățile din Jena și Berlin, tradusă de Pavel Vasici în două tomuri, în 1844 și 1845. Pentru amănunte vezi Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici (1806—1881)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, series philologia, 1964, nr. 2, p. 33—34. Pentru clarificarea raporturilor dintre At. Șandor și P. Vasici reproducem alăturat, din corpul aceluiași mss. 1002 (f. 1r—2v), scrisoarea lui At. Șandor către P. Vasici, din 19 decembrie 1843:

„În Arad, die 19^a decembr. (1)843

Domnule doctor și director!

Pînă din *Gazeta de Transylvania* nr. 94 n-am cetit ce în scrisoarea mea domniei-tale trimisă te-am fost rugat, ca prin încurgerea d-tale la redacție să ai bunătate de a se tipări, tot m-am îndoit despre primirea sus-numitei scrisori.

Ț-am fost scris atunci că am avut prenumăranți la *Macrobiotică*, pînă în vremea aceea, cam la 40; îi trimit și aceia, și și alți care de atunci i-am verbuvăit, precum din consignația alăturată îi poți ceti. Afară de acestea, se vor mai strînge încă preoții și învățătorii; preoții prin bunătatea d-lui episcop al Aradului Gherasim Raț. Fiind eu la măria-sa și provocîndu-l ca și dînsul să binevoiască a se prenumăra, au dat hotărîre consistorială ca să se ţirculeze colecția de prenumăranți pe la preaci[nstiții] protopresbiteri și ci[nstiții] preoți, ce nu de mult s-au și întîmplat. Iară învățătorii, prin bunătatea districtualnicului director al Orăzii Mari, d-l Dimitrie Constantini, care încă pe la învățătorii cei mai o țîră deșteptați subscrierea de prenumăranți a țircula au slobozit.

Cîți se vor subscrie și cînd, nu știu. Cred că mai tîrziu, peste vreo 5—6 săptămîni, atunci ți-i voi trimite și acestea.

Nu știu cum ar fi mai bine, a se pune în rînd prenumăranții, alfabetice, au după dignitate, că mă tem de aprehenții, să ieie în sus unii care doară sînt mai mult în dignitate decît alți înainte puși. Nici nu e așa de ușor a-i orîndui. Eu aici ți-i trimit acestea 86 (precum socot, în dignitate puși), dintră care mai toți se țin români, deși este unu-doi români sîrbiți, iară unu, sub nr. 33, Ioan Șarlot, senator, e ungur și numai pentru cinst[e]a românilor s-au prenumărat. Ceialați încă ți-i voi trimite, în așa rînd puși.

Dară nici nu știu că lăsai să se tipărească în capătul cărții, au ba, numele prenumăranților, și după dignitate în rînd au alfabetice? Adevărat că, la mine, cine cînd s-au învoit la prenumărație, atunci l-am scris. Pentru aceia, alt rînd este în consignația mea.

Pentru întrarea prenumăranților în carte, precum și despre a mea în scrisoarea dintîi domniei-tale făcută rugare pentru de a putea au nu căpăta, și cu ce preț, prin bunătatea d-tale, cărțile poftite și celelalte din Țara Românească, să ai, te rog, bunătate de a-m[i] răspunde. Fiind noi în zilele aceste mai mulți laolaltă români, ne-am înțeles că bine ar fi de am putea căpăta și foaia din Țara Românească, numită *Albina* [recte: din Moldova], au de nu s-ar putea, credem că d-ta, ca vecin, doară ai slobozenie de a o căpăta pentru folosul d-tale. De-o ții și de ni-o vei putea trimite, noi ți-om întoarce cheltuiala. Adevărat că poșta ar fi cam scumpă.

D[omnul] Gavra, editor de Șincai și Klein, precum aud, au trimis cărțile la Buda să se censureze, apoi să se tipărească. Are peste o mie și cîteva sute prenumăranți la ele.

Mai uitam că numele meu nu e în consignația de prenumăranți cari ți-i trimit, dar eu eo ipso nu pot rămînea afară. Trimițînd prenumăranți[i] aceștia, pînă ce-ți voi trimite și ceialalți, care-i cred că vor urma, aștept poftitul răspuns, avînd cinste de a rămînea al domniei-tale aplecată slugă,

dr. Atanasie Șandor.

[Adresa:] Herrn Paul v. Vasits, Doctor der Medicin und Carrantiner Director etc. Zu Cronstadt (Siebenbürgen), Sz. St. György.“

Tot pentru a ne face o idee despre numărul prenumeranților realizat de At. Șandor la *Macrobiotica* lui P. Vasici, reproducem cu titlu informativ lista acestora, expediată de At. Șandor lui P. Vasici la 23 mai 1844 (mss. 1002, f. 9r—9v):

„*Însemnarea acelora carii s-au prenumărat la* Macrobiotică
prin doctorul de medicină Atanasie Șandor
trimisă din Protoprezbiteratul Peșteșului:

1 *Iosif Popovici*, protoprezbiterul Peșteșului, as[e]s[or] cons[istorial] și paroh în satul Cheresteg.
2 *Florea Creț*, parohul Luncșoarei, namiastnic protopr[esbiterial] Peșteșului și consist[oriului] as[e]s[or].
3 *Iosif Antonovici*, preot în Cornițel.
4 *Iosif Furcovici*, preot în Fekete-Tău.
5 *Nicolae Lascovici*, preot în Bălnaca.
6 *Teodor Popovici*, preot în Lorău.
7 *Petru Lask*, preot în Ponoare.
8 *Vasilie Abrudan*, preot în Josani.
9 *Petru Popovici*, preot în Butan.
10 *Vasilie Popovici*, preot în Ortict.
11 *Petru Albu*, preot în Peștere.
12 *Ioan Popovici*, preot în Țețche.
13 *Ioan Nicoluț*, cîntărețul satului Piatră.
14 *Ioan Popovici*, preot în Hotar.
15 *Ioan Ungur*, preot în Vînșca.
16 *Vasilie Popovici*, preot în Vîrciorog.
17 *Gavril Mihele*, preot în Șerciș.
18 *Vasilie Hule*, preot în Copăcel.
19 *Vasilie Popovici*, preot în Kijic.
20 *Dimitrie Popovici*, paroh în Sărand.
21 *Ilie Meșter*, preot în Borșe.
22 *Ștefan Popovici*, preot în Săcădat.

23 *Ioan Gavrilaș*, paroh în Husasău și namiastnic în Protopresb[iteratul] Peșteșului.
24 *Irimie Groza*, preot în satul Groș[i].
25 *Simeon Groza*, preot în Ó Kakuși.
26 *Ștefan Molnar*, paroh în Tinăud.
27 *Simeon Popovici*, preot în Peșteș.
28 *Petru Topai*, preot în A[lsó] Lugoș.
29 *Teodor Ald*, preot în F[első] Lugoș.
30 *Atanasie Popovici*, preot în Bălae.
31 *Ioan Vesa*, preot în Botean.
32 *Dimitrie Popovici*, preot în Kistag.

Suma 32

Din Protopresbiteratul Boroș-Ineului:

1 Preacinstit[ul] d-l *Grigorie Lucacic*, protopresbiterul Boroș-Ineului, a mai multor consist[orii] și l[uminatei] Varmegii a Tablei de județ asesor, precum și a medaliei de aur a preamilostivului împărat și crai Ferdinand I proprietar.
2 Cinst[itul] *Simeon Tomuța*, preot în Dieci.
3 C[institul] *Antonie Dan*, preot în Boroș-Ineu.
4 C[institul] *Gheorghie Istin*, preot în Boroș-Ineu.
5 *Ioan Cornea*, preot în Repsig.
6 *Gheorghie Besa*, preot în Boroș-Șebeș.
7 *Moisi Crișan*, administ[rator] în Butani.
8 *Meliton Faur*, preot în Dezna.
9 *Pavel Ungurean*, administrator în Moines.
10 *Moisi Ghergar*, preot în Susani.
11 *Miron Petrica*, preot în Iosășel.

Suma 11

De la Peșta prin d-l Gheorg Pomuț s-au trimis următori[i]
dd. prenumeranți:

1 D[omnul] *Emanuel Gojdu.*
2 *Irène Raicovici.*
3 D[omnul] *Alecsander Dera* de Moroda.
4 D[omnul] *Gheorghie Grabovski* de Apadia.
5 D[omnul] *Ioan Mutovski.*
6 D[omnul] *Atanasie Grabovski.*
7 D[omnul] *Popescul Iosif*, jurist în I an.
8 D[omnul] *Nicolae Brădian*, jurist în II an.
9 D[omnul] *Bojinca Axentie*, jurist în II an.
10 D[omnul] *Avram Ioan*, jurist în II an.
11 D[omnul] Farchici Petru, jurist în II an.

Suma 11
Suma totală = 54

Arad (1)844 23/5

dr. Șandor.“

---

[8] E vorba de manuscrisul *Gramaticii* lui Șandor despre care vezi capitolul introductiv.

[9] Versurile lui Török Jani n-au fost găsite în *Foaie pentru minte...*

[10] De mîna lui Bariț: „1844. Dr. A. Șandor, Arad“.

III

Arad, die 1^{ae} 9 br. (1)844

Domnule redactor!

Am norocire a-ți trimite la *Gazetă* și *Foaia* cu nr. 9 prenumăranți, carii din lista aci alăturată se pot vedea [1]. Fiind însă că din semestrul dintîiu ți-am rămas dătoriu cu 10 fl. w.w. pe o prenumăranție sunătoare la 4 teologi: Stan, Cornia, Savu et Stănescu și carii acum doară de aceea nu s-au prenumărat că ca studenți fiind, resfirați, nu pot să le țină laolaltă; precum și pe d-l protopop de la Curtici, Gheorghie Dan, încă l-am perdut, punînd jalbă că foarte rar le capătă, ce eu totuși de tot nu pot crede a se fi întîmplat. Numai mai degrabă va fi pricină că, deși în stare bună se află, doară din scumpie nu vrea să le ție și că, precum cei mai mulți dintră oamenii noștri cei sfințiți, toată literatura românească o țin a fi destulă în *Ceaslov*. Greu lucru cu astfel de oameni a se cultiva neamul și a se apropiè de adevăr!

Banii de la 9 prenumăranți, cu acei de sus 10 fl. w.w., în sumă 100 fl. val. așa ți-i trimit ca, pe lîngă plenipotenția aci alăturată pe numele domniei-tale, prin d-l judele nostru Teodor Serb cîștigată *ad conto* [2] prenumărației, să scoți de la crăiescul oraș Brașău 40 fl. 45 cr. val. despre carii să aibi pretenie a mă înștiința cît mai curînd, ca banii
10 acum numiți să / știu că pute-i voi preda la magistratul crăiescului oraș Arad, au ba? Iară ceialalți 59 fl. 15 cr. valut. acum cu prilejul tîrgului din Arad prin Georg Iuga et Sohn [3] ți-[i] voi lăsa să se asigneze la Brașău, la atare casă, ca să-i poți sigur primi.

Preteniei adevărate comandîndu-mă, sînt al domniei-tale adevărat cinstitoriu,

Atanasie Șandor,
10v doc. de medicină./

IV

Arad 23lea dec. (1)844

Domnule redactor!

Numărul prenumeranților la *Gazetă* și *Foaie* pe semestrul I a[nul] v[iitor] 1845, prin mine culeși, stă din 10, cu titula următoare:

1 Reverendissimo Domino Ioanni Rácz Proto-Presbytero g[raecorum] n[on] u[nito]r[um] Aradiensi etc. Aradini.

2 Főtisztelendő Popovits Tivadar Világosi G[örög] n[em] e[gyesült] Esperes Úrnak, több Te[kin]t[e]tes V[árme]gyék Táblabirójának. Világoson.

3 Te[kin]t[e]tes Serb Tivadar Úrnák Sz[abad] kir[ályi] Arad városa főbirójának s T[ekin]t[e]tes Csanád v[árme]gye Táblabirójának. Aradon.

4 Spectabili Domino Demetrio Konstantiny Districtus M[agno] Varad[iensis] G[raecorum] n[on] u[nito]r[um] scholarum Directori, Co[mitatus] N[obilis] A[radani] Assesor. Aradini.

5 Te[kin]t[e]tes Árkossy János hites ügyvéd, és Táblabiró Úrnak. Aradon.

6 Te[kin]t[e]tes Popovits János hites ügyvéd Úrnak. Aradon.

7 Aradi g[örög] n[em] e[gyesült] oláh Tanitókat képező Intézetnek. Aradon.

8 Cassinói Egyesületnek. Aradon.

9 Fehér Kereszt czimü kávéháznak. Aradon.

10 À Monsieur Monsieur Demetre de Joanesko ... à Pesth [1]./ 11

Prenumăranția de sub nr. 8 la Casina o face d-nul Gheorghie Stupa, apotecariul din Arad [2], român, din pricina aceea că, după ce nici prin votizație nu s-au putut introduce novele nemțești la *Nemzeti Cassino*, neprimind ungurii, d-nul Stupa au declarat că, așadară, el poftește să vină în prătocol cum că dînsul va aduce pe sama Cassino-ului *Gazeta* și *Foaie* românească, la ce ungurii au strigat că „mai mare lipsă au de cele românești, adică de români, decît de nemți“.

Iară ce se atinge de mine, după înțelesul a mai de multe ori în anii trecuți făcutelor înștiințări cătră colectanți de a le slugări, după 10 prenumăranți, cu un exemplar gratis am îndrăsneala de a te ruga, mai ales că înmulțindu-se și alte cheltuieli, de a-mi trimite și mie pe anul v[iitor] cu titula cunoscută, de cumva nu te vei ține vătămat.

Banii acelor 10 prenumăranți, adecă 100 fl. val. îi voi trimite cît mai curînd, cum voi avea prilej secur la Timișoara, la Iuga et Sohn, ca să ți-i asigneze la Brașov.

La *Curirul de ambele sexe* [3] ce se dă afară în București încă sînt trei: d-l Serb (vezi nr. 3), d-l protopop Ioan Raț (vezi nr. 1) și eu. Banii se vor trimite mai tîrziu, au de cumva mă vei înștiința cît mai curînd și acurat despre prețul unui exemplar, că cu leii nu ne pricepem bine. Se vor putea trimite cu ceialalți alor 10 prenumăranți la *Gazeta?*

Despre massa răposatului Sim nimic acum nu-ți pot respunde fiindcă d-nul Serb judele primariu nu poate să întrebe pe senatorul țiitoriu de socoteală, fiind acesta greu bolnav mai de lung timp, ci mai voi tribula și eu mai des lucrul acesta./ 11v

Din scrisoarea domniei-tale înțelesei că tom. I din *Macrobiotică* mi s-au expediruit în 310 exemplare, care încă pînă acum la mînă nu mi-au venit. Dar cum am mai scris și d-lui Vasici, că mulți dintră prenumăranți vor fi carii poate că se vor șterge înapoi, alții de la carii banii îmi vor veni mai tîrziu la mînă, însă eu cum voi căpăta vreo sumuță, la ce mă voi sili, deloc ți-oi asigna domniei-tale. Ace[e]a însă trăbuie să ști[i] că, fiind culegerea prenumăranților *in partibus* [4] prin mulți alții, aceea în urmarea înștiințării făcute vor căuta a unsprezecelea, că n-aș voi să se încaiere de mine, au să bălecărească împotriva d-lui Vasici.

Cărțile care le-aș pofti din P[rinci]pate sînt aceste: a) Istoria Țării Românești și a Moldaviei de cutare autor mai bun; b) Cantimir, românește [5]; c) altele ce domnia-ta le vei afla vrednice, precum se aude despre *Lexiconul* în 4 tomuri [6], au altele.

Noi sîntem mai mulți carii dorim aceste. Fii domnia-ta dară așa de cu pretenie și dragoste pentru noi și ne scrie prețul acestora, ca apoi să hotărîm că cîte am putea aduce ca să se trimită la d-nul Aron [7] la Buda spre censură. Am și eu tomul I din *Istoria Țării Rom[ânești]* [8] edată de d-l Florian, frumos scrisă, numai în aceea mă îndoiesc de

---

[1] Această listă a prenumeranților nu ni s-a păstrat.

[2] = în contul.

[3] Vezi nota 4 la scrisoarea I.

12 autenticitate că nu văd citind alți autori *coevi* [9]. Dar pentru aceea totuși mă interesez a o avea./

Aici în Arad am dori oarecîți să știm că cine e acela care scrie din Logoș cu subscrierea *G. Chrna* [10] și apără atîta dreptul românilor împotriva sîrbilor? De cumva se poate, să știe și alții, că am avea nește daturi să-i împărtășim, ce numai acela ar putea să le pună în *Gazeta* mai nesfiit.

Altmintrelea nește lucruri au început români în masă împotriva sîrbilor. Cum va fi sfîrșitul, îl vom împărtăși.

Recomendu-mă preteniei, rămîn al domniei-tale șerb cinstitoriu,

Atanasie Șandor,
12v doc. de med. [11]/

---

[1] Reverendisimului domn Ioan Raț, protopresbiter al greco-neuniților din Arad. Arad.

Reverendisimului domn protopop greco-neunit Teodor Popovici din Șiria, asesor al mai multor preaonorate comitate. În Șiria.

Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al orașului liber-regesc Arad și asesor al prea onoratului comitat Cenad. La Arad.

Spectabilului domn Demetriu Constantini, director al școlilor greco-neunite din districtul Orăzii Mari, asesor al nobilului comitat Oradea. La Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoși, advocat și asesor. La Arad.
Spectabilului domn Ioan Popovici, advocat. La Arad.
Institutului pedagogic greco-neunit din Arad. La Arad.
Uniunii de casină. La Arad.
Cafenelei numită „Crucea Albă". La Arad.
Domnului domn Dumitru Ionescu. La Pesta.

[2] *Gh. Stupa*, farmacist în Arad. Cu oarecare rol în viața Preparandiei arădene, întrucît oferea medicamente gratuit elevilor (vezi scrisoarea XVII). În 1848 joacă un oarecare rol politic (vezi I. D. Suciu, *Nicolae Tincu Velia (1816–1867). Viața și opera lui*, București, 1945, p. 26.

[3] La *Curierul de ambe sexe* abonamentele arădenilor sînt mai vechi.

[4] = în parte. Expresie folosită mai ales pentru demnități bisericești neocupate efectiv.

[5] Din Cantemir apăruseră pînă atunci în românește doar *Descrierea Moldovei*, în 1825, la Neamț și *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor* în 2 vol., editat de G. Săulescu, la Iași, în 1835 și 1836.

[6] Vezi știrile din *Foaie pentru minte ...*: *Prospect pentru un lexicon de conversație publicat în limba română de o soțietate literară, 4 tomuri 8⁰ mare*, III, 1840, nr. 29, p. 227 și *Cîțiva articoli de probă din Lexiconul de conversație ce, după cum am înștiințat, se lucră în Iași*, III, 1840, nr. 34, p. 269–272.

[7] Teodor Aron, censor al cărților române de la tipografia din Buda.

[8] E vorba, probabil, de lucrarea cu titlul *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești*, 3 vol., București, 1835–1838.

[9] = contemporan (lat. coaevus).

[10] În numărul din 2 octombrie 1844 (nr. 79), p. 366, *Gazeta de Transilvania* reproduce o notă din gazeta sîrbească din Pesta, notă intitulată *Îndemnătoriul de frăție*, căreia îi răspunde G. Chrna sub titlul *Răspuns la îndemnătoriul de frăție*, în *Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 80, p. 320; nr. 81, p. 323–324; nr. 82, p. 327–328; nr. 83, p. 331–332. În articol se apără drepturile naționale ale românilor, pe baza principiului că: „În cele politicești e voia stăpînirii, iar în cele naționale încurge stăpînirea după pofta poporului". După părerea lui G. Em. Marica (*Foaie pentru minte, inimă și literatură*, București, 1969, p. 296) acesta ar fi pseudonimul lui A. Mihuț, inspector școlar la Caransebeș.

[11] La sfîrșitul scrisorii următoarele două adrese:

11 Ingenio ac Perdocto Domino Terentio Racz I^{ium} in annum juris hung. auditori. Aradini.

12 Tekintetes és tudós Sándor Athanasz, orvos tanar Úrnak. Aradon.

Este vorba, desigur, de noi prenumeranți la *Gazeta Transilvaniei* și la *Foaie pentru minte*, în completarea listei de la început:

Prea cinstitului și prea învățatului domn Terențiu Raț, student anul I la drept. Arad.

Onoratului și învățatului Atanasie Șandor, doctor profesor. Arad.

V

Arad 1ᵃ ianuar (1)845

Domnule redactor!

Apropiindu-se capătul anului curg[ător], a[dică] c[alendar] v[echi], mă grăbesc să te înștiințez că cătră acei 10 din dato 23ᵃ decemv. c[alendar] n[ou] a lunei tr[ecute] arătați prenumăranți [1], s-au arătat mai unul la *Gazeta* și *Foaie*, adecă feciorul măriei-sale episcopului nostru, cu această titulă: Ingenio ac Perdocto Domino Terentio Rácz, I anni Juris hung. Auditori. Aradini [2]. Ce au părăsit măria-sa ep[isco]pul, doară fiul va repara, doară? Acest tiner s-au prenumerat și la *Courirul de ambele sexe*. Așadară, sîntem la *Courirul* de la București [3], prin mine abonați, cu n-rul, 4 [4].

În a 24/12 c.n. a lunei trecute au sosit *Macrobiotica* și, după cum am numărat exemplarele, s-au aflat deplin 310, despre care m-ai fost înștiințat mai nainte, din care, după scrisoarea domniei-tale de 9 decemvr. c.n. trimisă, 40 de exemplare am trimis ieri pe Filwagen [5] la Timișoara d-nului Petru Cermena [6], bine învăluite și tiuscuite într-o lăduță de lumini. Prețul lăzii e 25 cr. val. iară ducerea la Timișoara 1 fl. 15 cr. v. Cam multișor, dar n-am aflat alt modru, dacă nu ați făcut ord[ina]re ca, venind pe la Timișoara, să fie scos atunci d-nul Cermena cărțile lui hotărîte. Din celelalate am împărțit pînă acum în Arad, și împărții prin alții, cu n-rul, 41, dar banii nu i-am primit încă toți, ci mai mulți sînt încă afară, fiindcă, dară, nici au putut să primească cărțile aceia cărora s-au trimis. Pe luna viitoare va fi consistoriu și pe atunci voi trăbui — din sfatul măriei-sale — să dau / o rugare înlăuntru ca să se 13 hotărască pentru de a primi cărțile aceste dd. protopopi, ca preoților subscridenți să le împartă. Eu fără reversale [7] nu le-aș da bucuros, dar totuși cine nu-mi va da reversale, nu cred că voi avea ceva greotate, fiindcă cărțile se hotărăsc lor prin consistoriu. Despre aceasta voi vedea cum va merge și la timpul lui, veți fi înștiințați. Mulți din dd. subscridenți — socotind că va veni acum *Macrobiotica* întreagă — voiesc a nu depune banii pe acest tom I pînă nu va veni și al II, însă eu la așa unul nu-l dau, ci îl trag înapoi.

Dintră cărticițele rugăminte ep[isco]pilor români cuprinzătoare am împărțit dd. subscridenți mai denainte gratis, fiindcă pe acest scop socot a fi trimise.

Socoata despre aducerea cărților de la Brașău la Arad încă nu am primit de la neguțătoriul Gheorghie Nicolits. Provizionul și spesele în Arad ați fi putut economiza să-i fiți trimis cărțile drept la socrul meu, Petru Frușa neguțătoriu [8], în a cui casă lăcuiesc și eu.

Să trimit banii prenumeranților, 110 fl. v. la Timișoara pe Filwagen, ce va consta ceva, au să aștept prilej de a-i trimite fără cheltuială, au să-i dau neguțătoriului Nicolits G., ca să-mi deie trată, care să ți-o trimit și să tragi banii cuveniți acolo la Brașeu? Despre aceste cu prilejul dintîi ești rugat oricît în scurt a mă înștiința, precum și despre competenția *Courirului* pentru 4 prenumeranți, că face 18 flor. val. a[u] cît, că cu leii nu ne pricepem și ne temem să nu dăm urși ori
13v altăce în preț de lei./

Muierea mea să bucură că va căpăta, după rugarea mea făcută d-nului doctor Vasici, nește cote românești pe forte-piano [9], au cîntări pe cote, au marșuri român[ești] din P[rinci]pate. Bacsamă și aceste sînt ca și cărțile, strîns oprite și censurate!

La Peșta încă trăbuie să trimit cîteva exemplare din *Macrobiotică*.

Comendîndu-mă preteniei, pe lîngă făcuta salutare d-lui doctor Vasici, cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale șerb cinstitoriu,

14 *Atanasie Șandor*,
doc. de med.

[Adresa:] An den Hochwohlgeborenen Herrn Georg Baritz
Professor und Redacteur der *Gazeta de Transylvania* zu *Cronstadt*

---

[1] Vezi scrisoarea precedentă.

[2] Preacinstitului și preaînvățatului domn Terențiu Raț, student în anul I al Facultății maghiare de drept; vezi și nota 11 la scrisoarea precedentă.

[3] *Curierul de București* este denumirea pe care o dă At. Șandor pentru *Curierul românesc* (apărut în București între anii 1829—1848) pentru a-l deosebi de *Curierul de ambe sexe.* Vezi și Nerva Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, I, p. 174—175.

[4] Adică patru la număr.

[5] Diligență, trăsură de poștă.

[6] *Petru Cermena.*

[7] Semnături de preluare (primire).

[8] G. Nicolits și P. Frușa, negustori din Arad.

[9] Note pentru pian.

VI

Arad die 21/1 (1)845

Domnule redactor!

Adevărat că eu te-am fost întrebat că prin ce modru să-ți trimit banii a 11-lor abonați la *Gazetă* și *Foaie* prin mine culeși, însă, înainte de a fi căpătat scrisoarea domniei-tale, pusă subt o cupertă cu acele 4 exemplare de *Curier* poftite, avînd prilej bun, i-am trimis la Timișoara lui Georg Iuga et Sohn, adăogînd încă din a *Macrobioticei* preț 40 fl. val., în sumă dară: 150 fl. val. carii să și-i asigneze la Brașov. I-am scris să-mi trimită o adeverire despre primirea banilor acestora, ce pînă acum încă n-am căpătat, precum nici de la d-l Cermena [1] despre acele 40 de exemplare ce i-am trimis din *Macrobiotică*. Despre trimiterea banilor sus-numiți te-am înștiințat prin poștă cu datul din a 9/1 a.c., c.nou, nu știu căpătatu-o-ai au ba? Despre primirea banilor acestora ai bunătate de a mă înștiința, să știu.

Cu d-l Gavra [2] fiind laolaltă, că am primit n-rul 1 din *Curier*, îmi spusă că cam critică ar fi starea editorului de *Curier*. Poate fi pentru că au început a scrie cu litere? Eu, fiind în zilele aceste într-o soțietate, am adus înainte *Curierul* din București și că mulți de ai noștri, cărora poate că nu le-au venit apa pe urechi, nu se pot învoi a ceti cu litere strămoșești, ci voiesc a se ține de potcoavele țirilicești, mai ales parte popească! Drept aceea, mai toți cîți fuseră acolo în soțietatea aceea, la serbarea numelui d-nului Arcoși Ioan [3], s-au abonat la *Curier*, precum din aci alăturata foaie îi poți vedea, unde și pentru sănătatea d-tale și d-nului Eliad, ca editorului de *Curier* am băut. / 15

M-au întrebat că prețul de 3 fl. 30 cr. argint pe un an întreg e sau ba? Ce ca să-i pot aduce pe parte-mi, pe un an a fi le-am spus.

Pentru Casina de aici fi-va cu putință să se trimită gratis, fiindcă atîția s-au prenumerat? Am dat comisie și mai departe să se prenumereze ai noștri la *Gazeta* și *Curier*, precum și la *Macrobiotică*.

Titul *Curierului* foarte le place străinilor, adecă ungurilor, dintră carii cel mai vestit orator, d-l Fábian Gábor, asesor la comitat, foarte laudă întrăprinderea românilor, în așa modru! Dar unde e norocirea acea pentru români ca să gîndească toți asemenea pentru mergerea lor înainte spre bine?

În ortografia *Curierului* — ce pentru aceea eu nu defaim — aș avea și eu nește băgări de samă, ce acum numai atîta însămn că nu prevăd pricinele îndestulate pentru ce, p.e. scrie d-l Eliad în pronom. posesiv, genul fămeiesc în nr. plural *salle* cu doi *l*, care duplicare limba noastră nu bine o sufere; așa: de la *rău*, *rea*, în plural, în înțelegerea absolută, în genul fămeiesc iarăși cu doi *l* = *relle* etc. Eu nu vreu să învăț pe acei oameni literați, carii și altcum și-au meritat famă națională în literatură, însă asfeli de oameni încă pot sminti, și socot că de vor favorisi împrejurările românilor, ca în viitorime tot mai nainte să pășească în dezvălirea minței și a culturei / nefiind cumva înghițiți de 15v
cutare au cutare popor — de ce D-zeu să ne păzească — multe ce acum ni se văd bune, urmașii noștri le vor afla de smintite și vor căuta a le îndrepta. Aceasta vedem că în limbele cele mai cultivate s-au întîmplat și se întîmplă.

De la d-nul Vasici primisei alaltăieri multprețuita-i scrisoare și îi voi răspunde cît de curînd despre cum starea cu *Macrobiotica*.

Mulți dintră abonații mei la *Gazeta* și *Curier* ar mai voi să se trimită toate novele[le] nouă sunătoare subt o cuvertă comună, ce espeditorul de la Arad desfăcîndu-o, să ni le împartă. Aceasta din aceea pricină socotim, ca nu cumva pe la poște, de la Brașov pînă la Arad, unii numeri să-i pună la o parte unii sau alții malițioși espeditori, și să știm că de cumva nu ne-ar veni am crede că au de la Brașov nu s-au espediruit, au la Arad s-au perdut. În așa modru nu ni s-ar perde unii și alții numeri și mă tem să nu se dezgusteze ai noștri. Eu cred că d-ta nu ești vina, căci te silești toate cele bune a le face.

Rămîind cu cuvincioasă cinstire, sînt al domniei-tale șerb cinstitoriu,

16 *Atanasie Șandor*,
doc. de medic./

[Adresa:] An den Wohlgeborenen Herrn Georg Baricz Redacteur der Gazeta de Transylvania und Professor. Zu *Cronstadt*. *Franco*

---

[1] Vezi nota 6 de la scrisoarea precedentă.

[2] *Alexandru Gavra*, 1797—1884, profesor la Preparandia din Arad (1821—1867) și director al ei între anii 1865—1867. Aici a predat: limba română, limba maghiară, economia, pedagogia și istoria. A contribuit la reorganizarea învățămîntului primar românesc, începînd cu anul 1863 cînd este numit inspector civil al școlilor primare din Protopopiatul Aradului. A scris și publicat în revistele transilvănene ale vremii, fiind un cărturar cu reputație în vremea sa. A editat în 1844 la Buda *Cronica românilor și a mai multor neamuri* ... a lui Șincai (tom. I, de la an. 86—1431), iar în 1847 un *Lexicon de conversație*, tom. I, A—B. A proiectat și editat drama *Monumentul Șincai-clainian*, la care se fac adeseori referiri în scrisorile lui Șandor către Bariț. A fost de asemenea întemeietorul „Societății bibliograficești" și al revistei *Ateneul românesc* (1835).

Vezi despre el: Teodor Botiș, *Istoria Școalei normale (preparandiei) și a Institutului teologic ort[odox] român din Arad*, Arad, 1922: V. Popeangă, E. Găvănescu și V. Țîrcovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964; Iosif Pervain, *Alexandru Gavra, întemeietor al Societății bibliograficești și al revistei „Ateneul românesc" (1835)*, în *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, p. 237—271; Idem, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Cronică*, *ibid*, p. 86—112; Mircea Borcilă și Virgil Bulat, *Alexandru Gavra — lexicograf*, în *Limba română*, XX, 1971, nr. 5, p. 503—513.

[3] *Ioan Arcoși*, avocat și fruntaș politic al românilor din Arad, sprijinitor al activității culturale din aceleași părți.

VII

Arad, die 13^a martie (1)845

Domnule redactor !

De după nr. 14 al *Gazetei de Transyl[vania]* despre *Curierul de ambe sexe* încă făcuta înștiințare pentru trimiterea abonaților și a banilor pentru exemplarele abonate [1], am cinste a-ți înștiința că eu în 21^a ianuarie c[alendar] n[ou] a[nul] curg[ător] ți-am fost trimis către ceilalți 4 abonați încă și alții 11, cu cuviincioasă titulă. În a 17ª febr. iarăși scriindu-ți, ți-am reflectat că ți i-am trimis. Acum dacă iarăși ți-i însămn pre toți aceia carii s-au prenumerat la sus numitul *Curier:*

1 Reverendissimo d[omi]no Ioanni Rácz protopresbitero g. n. u. r. Aradiensi. Aradini.

2 T[ekin]t[e]tes Serb Tivadar úrnak Sz[abad] Kir[ályi] Arad városa főbirája és n[agyságo]s Csanád v[árme]gye Táblabirájának etc. Aradon.

3 Spectabili D[omi]no Demetrio Konstantiny Distric[tu]M[agno] Varadiensi g. n. u. r. Scholar. Direct[or] C.C. I.I. C.C. I.I. Assesori. Aradini.

4 T[ekin]t[e]tes Árkosy János hites ügyvéd és Táblabiró úrnak. Aradon.

5 T[ekin]t[e]tes Popovits János hites ügyvéd úrnak. Aradon.

6 T[ekin]t[e]tes Pap Tivadar hites ügyvéd úrnak, t[ekin]t[e]tes Fábian Gábor Táblabiró ur házában. Aradon.

7 Te[kin]t[e]tes Ebesfalvay György köz és váltó ügyvéd úrnak. Aradon.

8 Te[kin]t[e]tes Sztupa György gyógyszerész úrnak. Aradon.

9 Monsieur Monsieur Demetre de Ioanesko, à Pesth.

10 Admodum Reverendo D[omi]no Genadie Popescu s.s. Theologio Professori. Aradini.

11. Te[kin]t[e]tes Miklóssy Demeter hites ügyvéd úrnak. Aradon / 17

12 Ingenio ac optimae Spei Juveni Terenti Rácz II^{um} in annum Jurium hung[aricorum] auditori. Aradini.

13 Nemzetes Pap Demeter Szemlaki jegyző úrnak. Aradon ált Szemlakon.

14 Cassinoi egyesületnek. Aradon.

15 Te[kin]t[e]tes Kucsba Mihály ur, Arad [vár]megye al-ügyvégyének és Tablabirájának. Aradon.

16 Te[kin]t[e]tes Sándor Athanáz orvostanár úrnak. Aradon. [2]

Banii pentru *Curier* ieri, cu ocazia tîrgului de an în Arad ținut, i-am predat d-nului Iuga et Sohn [3], ca să-i trimită au asigneze la frățîne-său la Brașeu, de unde îi vei primi d-ta. Am trimis pentru *Curier* 50 flor. 45 cr. argint pentru 14 sus-numiții abonați. D-nul Kucsba [4] (de sub nr. 15) au avut caprițiul a plăti numai pe jumătate de an, zicînd că așa se prenumără omul la novele în toată lumea, iară ceialaltă jumătate o va depune în altă jumătate de an. Ce se atinge de mine eu socot că mi se cuvine un exemplar gratis. Pentru acela n-am trimis banii.

Cu acest prilej am trimis și din prețul *Macrobioticei* 27 flor. 20 cr. argint, carii bani i-am avut în mînă. Așadară d-nului Iuga et Sohn am predat *78 flor. 5 cr. argint*, ca să vi-i trimită cît mai curînd.

L-am întrebat că trimis-au banii pentru *Gazetă* și pentru *Macrobiotică*, în suma 60 flor. argint, în a 8^{lea} ianuar, lui trimiși la Timișoara ? 17ᵛ
La ce mi-au respuns că i-au trimis. Așadară domnia-ta primitu-i-ai ?/

Din prețul *Macrobioticei* ți-am trimis în al 8^{lea} ianuarie prin Iuga	16 fl. arg.
În al 12^a martie a.c.	27 fl. 20 cr. arg.
Socota aci alăturată a lui Nicolits, negutătoriul, ca chirie: pentru *Macrobiotică*	3 fl. 20 cr. arg.
Pentru 2 lădute de lumini în care am trimis ex. de *Macr[obiotică]* la Timișoara și la Oradea Mare	20 cr. arg.
În sumă =	47 fl. arg.

Mai mult pînă acum nu s-au adunat, fiindcă protopopii încă n-au făcut vizitația tot însul prin protopresbiteratul său spre socotirea făcutelor venituri și cheltuieli besericale, cu ce prilej să fi putut împărți cărțile și culege banii. Însă acestea se vor strînge mergînd tot consistorialiter.

La *Magazinul istoric pentru Dacia* [5] s-au înscris cîțiva, și cînd nu se vor mai afla la subscriere, îți voi face de știre numele tuturor.

În scrisoarea mea de pe urmă de dat[o] 17^a febr. ți-am scris că d-nul Arcoşi [6] poftește articulul său înapoi. Nu știu, poate fi să-l mai îndrepte, apoi să ți-l trimită. Trimisu-l-ai?

De la d-nul Vasici am primit scrisoare, din care am înțeles că ți-au scris d-nul Gavra [7]. Urît, și iarăși zic urît și necuviincios ți-au scris! N-aş fi crezut, însă de voi socoti ... Le tac! Așa ceva numai domnia-sa e în stare a face.

Dar răspunsul lui Babeş căpătatu-l-ai la *Duplică*? [8]

Fiind impresorat de lucru, mă vei ierta că aceste numai, cam cu graba, ți le-am însemnat.

Altminterea, cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale şerb cinstitoriu,

Atanasie Şandor,
doc. de med.

P.S. Răspunde-mi, te rog, la unele și altele.

18 D[omnul] Cermena [9] au primit cărțile după cum aud [10]. /

[Adresa:] An den wohlegeborenen Herrn Georg v. Baritz Professor und Redacteur der *Gazeta de Transylvanie* etc. zu *Cronstadt*. *Franco*

---

[1] Vezi înștiințarea *Curierul de ambe sexe*, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 14, p. 56.

[2] Reverendisimului domn Ioan Raț, protopresbiter arădan al greco-neuniților. În Arad.

Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al liberului oraș regesc Arad și asesor al Ilustrului Comitat Cenad etc. În Arad.

Spectabilului domn Demetriu Constantini, asesor al mai multor ilustre și nobile comitate. În Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoși, advocat și asesor. În Arad.

Spectabilului domn Ioan Popovici, advocat. În Arad.

Spectabilului domn Teodor Pop, avocat; în Casa spectabilului domn asesor Fábian Gábor. În Arad.

Spectabilului domn avocat de drept public și cambial Ebesfalvay György. În Arad.

Spectabilului domn farmacist Gheorghe Stupa. În Arad.

Domnului domn Demetrie Ionescu. În Pesta.

Prea reverendului domn Ghenadie Popescu, profesor al Prea-Sfintei teologii. În Arad.

Spectabilului domn advocat Miklóssy Demeter. În Arad.

Harnicului și de bună speranță tînărului Terențiu Raț, student în anul al II-lea al dreptului maghiar. În Arad.

Domnului Pop Demeter, notar în Semlac; prin Arad. Semlac.

Asociației de casină Arad.

Spectabilului domn Mihai Cociuba, viceprocurorul și asesorul Nobilului Comitat Arad. În Arad.

Spectabilului domn Atanasie Șandor, profesor-medic. În Arad.

[3] Vezi nota 4 la scrisoarea I.

[4] *Mihai Cociuba*, jurist bănățean, a jucat un anumit rol în viața politică și culturală a românilor bănățeni. A prezidat conferința reprezentanților români ortodocși din Ungaria întrunită la 25 iunie 1848 în biserica românească din cartierul Fabrik din Timișoara. Este semnatarul completării — constînd din trei puncte — pe care adunarea o hotărește la petiția înaintată Dietei pestane, în legătură cu problema națională și religioasă a românilor din Ungaria.

[5] Revista editată de A. Tr. Laurian și N. Bălcescu la București între 1845—1848.

[6] Vezi nota 3 la scrisoarea precedentă.

[7] Se referă la lunga scrisoare-polemică a lui Alexandru Gavra către Barit din 16 ianuarie 1845 (B.A.R., ms. rom. 995, f. 117r—119r; se va publica, împreună cu întreaga corespondență a lui Gavra către Bariț, într-un volum următor). Incipit-ul acestei scrisori este suficient pentru a înțelege tensiunea și tonul polemicii: „*Domnul meu?* Iarăși avui nenorocirea aceea de a primi de la d-ta 2 epistole [...] pline de aruncări și imputări". Polemica s-a purtat în jurul intenției ambițioase a lui Gavra de a publica operele lui Șincai, întreprindere rău văzută de contemporani din cauza caracterului ei neștiințific, dar și a caracterului repulsiv al editorului.

[8] Întrebarea lui At. Șandor vizează polemica purtată în coloanele *Foii pentru minte* ... între Andrei Mureșanu și Vincențiu Babeș, în 1844, pe probleme de versificație. În urma articolului lui Andrei Mureșanu *Cîteva reflexii asupra poeziei noastre* (VII, 1844, nr. 26, p. 201—205), V. Babeș reia discuția cu o *Critică în reflexiile asupra poeziei noastre* (VII, 1844, nr. 44, p. 348—351 și nr. 45, p. 356—359) la care A. Mureșanu revine cu o *Duplică. (Asupra poeziei)* (VII, 1844, nr. 46, p. 364—366 și nr. 47, p. 367—373). V. Babeș trimite, după cum se vede din scrisoarea de față, o replică la *Duplică*, pe care însă Bariț n-o mai inserează în coloanele revistei sale, explicînd, într-o notă a redacției, motivele. Nota, care a apărut în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 36, p. 144 explică lui Babeș situația, argumentînd că polemica s-a întins prea mult și amenință să monopolizeze revista pe un semestru întreg, devreme ce, tipărind triplica lui Babeș ar trebui să facă loc în coloanele revistei și a altor intervenții din afară, adică a scriitorilor din Principate. Ideea lui Babeș de a se adresa guvernului n-o găsește rezonabilă, dar e pentru continuarea polemicii în altă parte. În răspuns se face aluzie și la prietenul său din Arad, care nu e altul decît At. Șandor (V. Babeș a devenit, la puțină vreme după aceea, profesor la Preparandia din Arad, funcționînd acolo între 1846—1848). Întrucît în scrisorile următoare se vor mai face referiri la acest incident, reproducem pasajul referitor la At. Șandor: „Că am scris prietenului d-tale, pricina e că am fost poftit prin d-lui de-a dreptul în două rînduri. Acestea ți le însemn pentru ca, precum poftești, să știi de ce să te apuci; iar că-ți public scrisoarea ce eram să ți-o trimit sub pecete, o fac și în interesul tuturor prietenilor d-tale celor adevărați, ca și d-lor să vadă cum să te sfătuiască, cum și pentru ca publicul întreg să judece, dacă ți se va face vreo umbră măcar de nedreptățire".

Vezi privitor la această chestiune și: Mihai Zamfir, *O polemică despre versificație la 1844*, în *Analele Universității București*, seria științe sociale, filologie, XII, 1963, nr. 28, p. 17—22; Livia Grămadă, *Idei literare în publicistica lui Andrei Mureșanu*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai"*, series Philologia, 1964, nr. 1.

[9] Vezi nota 6 la scrisoarea V.

[10] De mîna lui Bariț: „1845. Dr. At. Șandor."

VIII

Arad 3 iulie/21 iunie (1)845

Domnule redactor!

Prenumerație pe an. c., semestrul iunie-dechembrie, pentru *Gazeta* și *Foaie* pînă acum nu ți-am putut trimite, fiindcă tot am așteptat să mă înștiințeze abonații despre în — au nu — învoirea la mai departe, ce ne mai putînd aștepta îți trimit pe aceia carii s-au învoit și mai departe și cu carii m-am întîlnit, ceilalți nefiind în oraș.

1 Te[kin]t[e]tes Serb Tivadar Úrnak, Sz[abad] Kir[ályi] Arad városa főbirájának és T[ekin]t[e]tes Csanád v[árme]gye Táblabirájának. *Aradon.*

2 Aradi G[örög] n[em] e[gyesült] oláhtanitókat kepező Intézetnek. Aradon.

3 Spectabili D[omi]no Demetrio Konstantini Districtus M[agno] Varadiensis G[raecorum] n[on] u[nito]r[um] Scholarum Directori et Complurium I[nclytorum] I[llustrorum] Co[mi]t[a]tuum Assesori. Aradini.

4 Monsieur Monsieur Demetre de Ioaneskó, à *Pesth.*

5 Te[kin]t[e]tes Popovits János hites űgyvéd úrnak. *Aradon.*

6 Te[kin]t[e]tes Árkossy János hites ügyvéd és Táblabiró Űrnak. *Aradon.*

7 Admodum Reverendo Genadio Popeszku S[ancti]s[sime] Theolo-
21 giae Professori etc. *Aradini* [1]./

Către aceştia, mai trimit 2 prenumeranţi de la d. Gavra, profesorul, primiţi spre trimitere şi despre aceasta a-ţi face înştiinţare.

1 Admodum Reverendo D[omi]no Simeoni Oprean Parocho et Loc[ali] Directori. Per Temeşvár. M[agnum] Becskerek in Possesione Kis-Torák.

2 Dd. Simeoni Andron docenti et Basilio Marianutz Colono per Temesvár, Banát — Comlós, Nagy Sz[en]t Miklós Csanadini (in Co[mi]t[a]tu Csanád) [2].

Pe numele meu, ca pînă aci, cu aceea adrese încă un exemplar. D[omnul] Gavra, ca să se arete rîvnitoriu spre cetirea novelelor româneşti şi ca să nu socoţi d-ta că nu le ceteşte, exemplariul mie trimis îl va slugători şi pre dînsul.

Banii se vor trimite cît mai curînd.

Acum alta! N-aş fi crezut să fi[e] preoţii noştri, respective protopopii, unii, oameni de nimica. Unul din Co[mi]t[a]tul Bihor, protopopiatul Peşteşului, căruia am trimis 32 ex. de *Macrobiotică*, fiind pe atîtea prenumeraţii precum aud, au cules banii dar i-au mîncat. D[omnul] Gavra mi l-au recomendat de om de omenie, şi ca aşa unui i-am trimis. Acuma
21v iacătă ce făcu! Însă eu / îl voi pîrî la d-nul măria-sa episcopul, ba şi la comitat, numai aud că n-are mai nimica substanţie. Ce om blăstămat! Astăzi încă nu mi-au adus, dar e nădejde, însă toate exemplarele nu le-au putut împărţi. Aşa e, că după atîta timp de la subscrierea lor, trăgîndu-şi mulţi vorba înapoi, mi-aţi trimis prea multe exemplare. Vai de literaţii noştri pe carii aşteaptă omul a-i afla în clerul nostru! [3]

Dar cu prenumeranţii la *Magazin pentru Daţia* [4] ce să fie? La mine s-ar afla ca la vreo 24. Pofteşti să-ţi fac înştiinţare despre ei, au doară au încetat lucrul?

Ce se atinge de massa răposatului Nic[olae] Sim[u] [5] nu ştiu ce e de făcut, că d-nul Serb [6], judele, e dus la Buda la *Sedes Tavernicalis* [7] şi va rămînea 3 luni, din ce pricină se roagă ca *Gazeta* să i se trimită pe timpul acesta la Peşta, pînă cam la 15ª september c.n. Doară mai bine ar fi în privinţa massei numite a vă adresa la d-l episcopul Erdélyi [8] ca să silească pe preotul unit Moldoványi, care încă e *testamenti executor* [9] cu Ioan Szergel Notar[i]algerichts asesor [10], şi (pe cum cred) şi cu dr. Munkaci. Acestora dătorinţă e a se îngriji, precum aud. Senatorul şi-au dat socoata. Urît de la preotul Moldoványi, că nu se interesază!

Banii pentru *Macrobiotică*, cîţi se află / la mine (45 fl. argint) şi 22
cîţi doară se vor strînge la tîrg, de s-ar cerceta protopopii, voi trimite prin d-l Iuga, despre ce voi face atunci înştiinţare.

Întră acele, cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale prea plecat,

Dr. Şandor./ 22v

---

[1] Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al oraşului liber regesc Arad şi asesor al Spectabilului Comitat Cenad. În Arad.
Preparandiei româneşti greco-neunite. În Arad.
Spectabilului domn Demetrie Constantini, directorul şcolilor greco-neunite din Districtul Orăzii Mari şi asesorul mai multor ilustre şi celebre comitate.
Domnului domn Demetru Ionescu la Pesta.
Spectabilului Ioan Popovici, avocat în Arad.
Spectabilului domn Ioan Arcoşi, avocat şi asesor în Arad.
Prea reverendului domn Ghenadie Popescu, profesorul prea Sfintei Teologii.

[2] Prea reverendului domn Simion Oprean, paroh şi director local, prin Timişoara, la Becicherecul Mare, în domeniul Toracul Mic. Domnilor Simion Andron, învăţător, şi Vasile Marianuţ, agricultor. Prin Timişoara, Comloşul Bănăţean, Sînmiclăuşul Mare, Cenad (în comitatul Cenad).

[3] Despre starea precară a plăţii abonamentelor din cauza preoţilor se plînge şi într-o scrisoare trimisă direct lui Pavel Vasici la 11 mai 1845 şi pe care o reproducem aci în continuare:

„Arad 11^{a} mai n. (1)845

Domnule director şi colegă!

Ştiu că eşti în neodihnă a fi înştiinţat despre starea exemplarelor din *Macrobiotică* trimise, cum cam merge treaba cu ele pe la noi.

De împărţit le-am împărţit toate, pînă la 6 ex., care mi-au rămas. Însă banii pînă acum toţi nu i-am primit. La mine se află strînşi 32 fl. argint. Socot că se vor aduna cît degrabă mai mulţi, şi apoi cu prilej aş voi a ţi-i asigna. Dar vor mai rămînea, că zău, cu greu plătesc preoţii noştri, carii nu sînt învăţaţi a ceti, afară de *Ceaslov*, altceva. Mulţi voiesc a-şi trage cuvîntul înapoi şi a nu le primi, din pricină că nu se pricep. Ba unii, deşi au primit tomul I, al II^{lea} nu-l voiesc, fiindcă ei zic că numai pre o carte s-au subscris, adecă prenumerat. Eu le dezvălesc lucrul şi-i întreb că pricep *Ceaslovul* şi *Psaltirea*, cu care în toate zilele au de lucru, au ba, şi dacă nu pricep *Macrobiotica*, trudească-se a o pricepe. Iară la acelea că al II^{lea} tom unii nu-l voiesc, le spun că publicîndu-se ieşirea cărţii, întreagă va cuştuli 5 duozeceri şi ei s-au învoit, subscriindu-se pe la dd. protopopi. D-nul episcopul va deţide atunci.

Nu ştiu, auzit-ai trista veste despre d-l Murgu, că e închis în Com[itatul] Craş[eului], la Lugoş, turburînd poporul rom[ân] împotriva ungurilor. O, ce minte fantastică!

D[omnul] Patrichie Popescul, ieromonahul a Mănăstirei Hodoş şi profesorul limbei şi a literaturei rom[âne] în Carloveţ, în ziua de Paşti s-au sfinţit de p[r]otosinghel metropolitan. Acesta, de-şi va ţinea năravul şi va avea noroc la mai mare treaptă, va ieşi om pentru români.

Alta: îţi va fi cunoscut Gherasim Olărescul, care au umblat lumea şi ţara, că el ştie leac pentru prăpădirea muştelor columbaţense, acu vreo 2—3 ani. Un învăţătoriu rom[ân], umblînd el în primăvara aceasta pe la noi, bacsa[mă] muştele acele duşmane dînsului i-au dat de urmă, că în 10—11^{a} l.a. atâta pagubă ce au făcut în Com[itatul] Aradului, pe subt dealuri, pînă dincolo de Világos (Şiria), cît oamenii, ducîndu-se la Radna cu proţesie — catolicii — unii pă jos, alţii cu cocia, le-au crepat caii în calea aceea, popilor mult plăcută şi lor cîştig aducătoare, şi acum oamenii au încetat a se căruţa în nume de proţesie la Radna, că rugăciunile nu le apără caii împotriva muştelor veninoase. Bine ar fi a da de ştire la papa de la Roma, să trimită vreo anatemă peste ele, ca şi peste lăcuste în timpul lui Ladislau IV; dar lăcustele nu s-au înfricoșat de anatemă, precum nici muștele aceste nu s-ar înfrica. Cum zic, multă pagubă au făcut pe unde au ajuns.

D[omnul] Gavra e foarte mîhnit și întristat pre d-ta. Socotește că d-ta ești auctorul articu[lu]lui respunzetoriu spre antidot.

Am primit de la el *Gramatica* lui Eliad de an (1)828 edată, însă au d-ta, au d-l Bariț să faceți bine a mă înștiința — cînd, în timpul său, cu alte dinpreună — că de atunci n-au ieșit alte ediții?

D-nului Bariț fă bine a-i da de știre că *Curierul de ambe sexe*, prin ocazie sigură trimis, am primit 11 ex[emplare] cu 3 n^{re}. Aștept și celelalte n^{re}, și ex[emplarul] 5, și fiindcă numai la 7 mi-au trimis prefația, e rugat a-m[i] trimite la toate. Despre *Magazinul istoric pentru Dacia* încă, fiindcă știu că ai prilej în toată ziua a-l înștiința au vedea, că pînă acum sînt prenumerați vre-o 25—30, întră carii îmi sînt 11 trimiși de la Beiuș prin d-nul Gavra. Aștept însă puțin timp, fiindcă d-nul protop[opul] Aradului m-au încredințat că el încă va mai culege către cei prin dînsul trimiși.

Despre alegerea districtualilor directori, vei fi auzit că d-nul Constantini e la Oradea Mare, d-nul Pascu la Logoj; dar în novele nu au venit, nici lor ofițios, însă e adevărat.

D-nul Bariț, în scrisoarea sa din urmă, îmi scrie că notele rom[ânești] încă se vor trimite.

Românii din Arad și Oradea Mare, adecă din Diețeza Aradului, și cei din Logoj, însă dechilin, au trimis recurs la Majestatea-Sa și au arătat jalbele împotriva sîrbilor. Vedea-vom efectul.

Arădanii din besereca catedrală se gată a scoate cărțile sîrbești afară, ce demult se gîndesc numai, și cum sînt românii, dacă astăzi, dacă mîne, pînă ce trec anii.

În prețuita-ți pretenie recomendat rămîn al d-tale adevărat prieten cinstitoriu,

Atanasie Șandor.

N.B. Doctorii chirurgi și apotec[ari] în Arad au de gînd a face o soțietate sub nume Orvosi egyesület, numai nu se înțeleg ... Au ales 2 preseși și au ținut 2 sesii, însă nu e nedejde să steie".

(B.A.R., ms. rom. 1002, f. 19r—20 v).

---

[4] *Magazin istoric pentru Dacia*, vezi nota 5 la scrisoarea precedentă.
[5] Vezi nota 2 la scrisoarea II.
[6] Vezi nota 3 la scrisoarea II.
[7] Tabla regească.
[8] Vasile Erdélyi, episcop greco-catolic al Diecezei de Oradea.
[9] Executor testamental.
[10] Asesor al judecătoriei notariale.

IX

Arad 10^a iunie n. (1)845

Domnule redactor !

Din timpul în care m-ai norocit înștiințîndu-mă despre secur trimiterea exemplarelor de *Curier a ambelor sexe*, ce cu numărul 11 cîte 3 numeri deplin am și mai tîrziu primit, nimic nu știu, că trimise sînt și celelalte 5 exemplare înapoi rămase, cu toți numerii pînă acum ieșiți, au ba? Că eu nu i-am căpătat. Poate că alte pricini sînt, care doară mie nu-mi sînt cunoscute? Au doară d-ta ceva neplăcere, nu vreu a zice ceva mînie, porți asupra mea pentru *Respunsul* d-lui Babeș.[1]

Domnule redactor! Cînd ai primit prin d-nul Vasici împărtășirea de mine trimisă ca d-sa să mijlocească tipărirea *Respunsului* știut, și

mai tîrziu scriindu-ți și domniei-tale, m-am provocat pentru lucrul acela spre scrisoarea mai nainte trimisă domnului Vasici. Am făcut aceea pentru că am fost rugat să fiu și eu mijlocitoriu, socotind că apărarea tinărului aceluia se va primi, fiindcă a se apăra omul slobod este, mai ales în opinii literarie, și am scris că mi jele, ba nici e pe cale a lua pe un tinăr, din care încă se poate alege astăzi-mîne vreun mădulariu folositoriu neamului, în așa goană, pentru că se apără, aducînd și aceea înainte ca să nu aveți d-voastră despre tinărul acela o așa aspră părere, ci să-l cunoașteți, ca pe un adevărat — încă zic și eu o țîră înfocat — român./ 23

Negativa d-tale pe motive rezimată trimisă, ca să împac pe d-nul prof. Ghenadie Popescul [2] i-am spus-o, fiindcă și dînsul — și eu, dacă socotiți d-voastră — s-au interesat de *Respunsul* acela ca să-l vadă tipărit. Și de atunci ce s-au întîmplat, ce nu s-au întîmplat, eu mai mult nu m-am îngrijit, ba i-am sfătuit domnului Ghenadie ca să-l învingă despre neputința tipărirei. Dar deodată cetesc în nr. *Gaz[etei]* 36 sub titula *Peșta*, unde d-ta, deși ai voit a-i da de știre lui B[abeș] că nu vrei a tipări *Respunsul*, espresia aceea „am scris pretenului d-tale etc.", zău, ar fi putut rămînea din *Gazetă* [3], că eu mare pretenie cu el n-am, cît să fie vrednic încă a vesti aceea și prin *Gazeta*. Eu aș crede că să fie slobod oricui a-și dezvăli ideile sale în sfera literarie — înțeleg tot fără vătămarea persoanei — că aceasta a ideilor slobodă dezvălire mai folositoare este de cum se socot a fi folositoare unele publicului nostru de multe ori doară mai puțin interesante lucruri. Pentru aceea, d-le redactor, tare te înșeli socotind că tinerul acela doară de mine au și de altul instigat au ieșit în public, că eu nu mă îngrijesc mult de el. Ce face, însă, nu sînt nesimțitoriu și îmi pare bine dacă văd că dintră români încă se rădică unii tineri carii vor putea să culeagă cîteva flori pe altariul literaturei române. Numai așa e aceea: pe acela care nu ni se vede a armonia cu noi îl judecăm doară și urîm, ce judecată de multe ori e unilaterală și șieși părtinitoare.

În privirea *Macrobioticei* am scris d-nului Vasici cu data 11 mai n. [4] înștiințîndu-l că cam mereu se strîng banii și mă tem că cu tom. II va merge mai greu. Oamenii de la timpul subscrierii pînă la timpul sosirii tom. I s-au mai uitat de ce au subscris, / dar și altcum, știm noi 23v
cum e preparat publicul nostru spre cetire, ca vai și amar! Doară mai bine ar fi fost a trimite amîndouă tomuri odată, că unii dintră popi spun că ei numai la o carte s-au subscris, fiindcă ei nu înțeleg a fi 2 tomuri în cartea aceasta, întru atîta au ajuns cultura în popii noștri; au fac numai de vicleni? Pe tîrgul Aradului din iunie doară se vor strînge mai multișori bani, ca să-i trimit.

Ce se atinge de *Magazinul pentru Dacia* sînt prenumeranți, cu alții 11 veniți de la Beiuș, cam pînă la 25. D-nul protopop al Aradului [5] m-au asecurat că-m[i] va mai procura. Așa, ce să fac să ți-i trimit după nume, și nu e tîrziu, au să rămînă la mine? Și ce rînduieli sînt pentru trimiterea lui, nu voi umbla ca cu *Curier d. a. s.?*

Acum această rugare aș avea pentru publicarea promoțielor următoare în *Gazet.*: fi-va cu putință gratis? Dar de nu, după ce voi ști prețul,

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

cu prilejul trimiterii banilor, se vor trimite și pentru publicarea aceasta, care cam așa să fie:

„*Din Ungaria*

În[ălțimea] sa m[itropolitul] pe d-nul Dimitrie Konstantini [6] asesor a lum[inatelor] com[itate] Arad, Cenad și Sirmiu (sub nr. 11 831 dato 8^a april a.c.) de crăiesc director a școalelor de l.g.n. a Districtului Orăzii-Mare a-l denumi bine au voit. Acest bărbat, în sfera profesorală, o grămadă de ani au îndulcit tinerimea școlastică cu propunerea sa cea desfătată și pe calea învățăturilor nent[r]erupt au manudus-o către dezvălirea minții și îmbunătățirea inimei, din care va să atîrne a ei norocire. La an. (1)814—15—16 au ținut catedra de gramatică și sin-
24 taxă în Gimnaziul montanistic la Oravița / de unde prin Consesul literal a cr. Institut preparandial din Arad chemat fiind la an. (1)817 de prof. a pedagoghiei, metodicii și a istoriei patriei noastre, au propus științele aceste cu multă înaintarea tinerimei, spre bucuria neamului român, pînă la 1837, din care an, pentru vredniciile sale în sfera literarie arătate prin timpul profesoratului său în Institutul preparandial, ca senior prof. și preses consesual, pînă la an. (1)843, una și ca administratual director a sus-numitului district s-au așezat; iară în an. acest (1)843 îngreoiat fiind cu aducerea cîtorva școli la în- și re-ntemeierea, și după putință îmbunătățirea plăților învățătorale, ca administrator, pînă la denominarea sa de actual, cu multă rîvnă au fungiruit.

Tot cu același prilej, fu denominat iarăși de crăiesc Direct[or] a școalelor de l.g.n. în Districtul provințial al Caransebeșului, d-l Maximilian Pascu [7], advocat, și a Lum[inatului] Com[itat] Crașo [8] asesor.

(Deie D-zeu să aibă rîvnă destulă acești doi bărbați vrednici către îngrijirea și sporirea de cultură a neamului!)“ [9]

Aceasta de pe urmă voiești a pune, ce se cuprinde întră ( )?

Încă n-ați căpătat despre massa fiertatului N. Sim? [10] Urgiruiește pe d-l paroh Vasilie Moldoványi și d-nul Szerguel Ioan asesor de Notarialgericht, ca testamenti executores. Bine ați atins pe dr. Munkácsy, că așa e.

Întră altele, recomendat prieteniei, rămîn al domniei-tale cinstitoriu

Atanasie Șan[dor],
dr. de medițină./

24v N-rul denominației de vei vrea, l-ei pune; eu îl trimit pentru mai crezămînt./

---

[1] Răspunsul lui V. Babeș la *Duplica* lui Andrei Mureșanu n-a mai apărut. Vezi nota 8 la scrisoarea VII.

[2] *Ghenadie Gheorghe Popescu*, 1808—1876, profesor și cleric, unul dintre reprezentanții de seamă ai învățămîntului bisericesc de la noi. S-a născut la 17 aprilie 1808 în comuna Murani, județul Timiș. A studiat la Timișoara și Arad. După absolvirea teologiei de la Arad, absolvă la Pesta Facultatea de drept. Din 1836 funcționează la consistoriul din Arad, apoi se călugărește în 1839 la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. Este profesor la Seminarul teologic din Arad între 1839—1852. În 1850 face parte dintre deputații națiunii la Viena, ca și în 1852. La invitația principelui Grigore Ghica trece în 1855 în Moldova ca profesor la Institutul teologic de la Mănăstirea Neamțul.

Cu „pertractarea“ aducerii lui Ghenadie Popescu la Neamțu a fost însărcinat August Treboniu Laurian, la acea dată inspector general al școlilor Moldovei. Ni s-a păstrat o interesantă corespondență, din lunile aprilie-mai 1855, cu privire la chemarea lui Ghenadie Popescu în Moldova. Iată, mai întîi, un răspuns al acestuia către Laurian:

„*Onorate domnule general inspector*,

La provocarea domniei-tale d[e] d[a]to 18 martie a.c. pentru primirea postului de profesor și rector la școala secundară și seminariul ce se deschide în Monastirea Neamțului, cu un salariu de 200 galbeni pe an, pe lîngă locuință și masă, luînd în socoteală frumoasa și rara ocaziune ce mi se dă spre realizarea dorinței și tendinței mele de a înainta binele moral și religios al conaționalilor și coreligionarilor mei, amăsurat cu calitățile și puterile mele, m-am determinat numaidecît a primi însemnatul post, cu condițiunile arătate.

Deci, te rog cu umilința a descoperi această declarare a mea la cuvinitul loc mai înalt, mijlocind grațiosul decret de denumire și trimiterea speselor de lipsă pentru călătorie.

Cu adîncă stimă rămînînd, al onoratei domniei-tale prea plecat serv,

Ghenadie Popescu
administrator în parohia
românească din Pești.
Pești, 25 aprilie (1)855.“

(B.A.R., ms. rom. 878, f. 127 r.)

Laurian, care se afla la Viena, îi trimite lui Dimitrie Gusti, director general în „Despărțămîntul“ Cultelor și Instrucțiunii publice din Moldova, răspunsul lui Ghenadie Popescu în copie, însoțit de următoarea scrisoare:

„*Domnul meu!*

După însărcinarea ce mi-ați împus din porunca Înălțimei Sale de a chema persoane cu capacitate spre ocuparea posturilor de rector și de profesori la seminariul ce se deschide la Monastirea Neamțul, întrînd în relații cu părintele Ghenadie Popescu, preot călugăr român de religie ortodoxă, care se află acum administrator al parohiei românești din Pești, om înzestrat cu calități științifice și cu o purtare morală deosebită, am primit de la dînsul, aici în copie alăturată, răspuns cum că primește postul de rector și de profesor, cu salariu de 200# pe an, pe lîngă locuința și masa ce va avea în monastire.

Fiindcă fusesem însărcinat și de către Departamentul cultului cu această lucrare, am trimis la acela răspunsul în original. Rămîne acum a se face decretul de denumire și a se trimite părintelui Ghenadie, dimpreună cu cheltuielile călătoriei.

Primiți, domnul meu, din partea mea, asigurarea celui mai profund respect.

Al d-voastră plecat serv,

A. T. Laurian.

Viena, 2/14 mai (1)855

Noi ne aflăm acum de șase zile în Viena. Conferințele s-au întrerupt deocamdată, precum știți din gazete. Dar se vor începe iarăși. Domnul Negri fu primit foarte bine de către toți ambasadorii.

Pentru principate sînt speranțe bune. Se așteaptă Reșid Pașa, în urmarea schimbărilor ce se întîmplară la Constantinopoli, cari cred că le veți fi auzit pînă acum.

După prînz, în 14 au sosit dd. Mavrogheni și Mavrocordat. Poimîne pleacă amîndoi la Paris.“

(B.A.R., ms. rom. 878, f. 126r+v).

De la Mănăstirea Neamțu, Ghenadie Popescu este mutat la Seminarul teologic din București unde e ridicat la rang de arhimandrit. Vezi Teodor Botiș, *Istoria Școalei normale ...*, p. 662—663.

[3] Vezi aluzia în răspunsul lui Bariț, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 36, p. 144.

[4] Vezi nota 4 la scrisoarea VIII.

[5] Ioan Raţ.

[6] *Dimitrie Constantini*, 1792—1862, profesor şi inspector şcolar. După studii de filozofie la Seghedin, funcţionează între 1815—1816 ca profesor la Oraviţa, după care devine în primăvara anului 1817 profesor la catedra de istorie şi ştiinţe pedagogice a Preparandiei din Arad. Între 1824—1843 conduce, de fapt, institutul în calitate de „senior şi preşedinte interimar al Consensului". (Trebuie să arătăm aici că Preparandia din Arad se conducea cu ajutorul Consensului literar, adică al colegiului profesoral, care hotăra în toate treburile institutului, preşedintele conferinţei fiind denumit „seniorul" institutului). După moartea lui Ioan Püspöky (1837) D. Constantini este numit director al Districtului Oradea, mai întîi ca administrator-locţiitor, apoi definitiv în 1845, în care calitate rămîne pînă în 1867. Din primăvara anului 1843, cînd este nevoit să se deplaseze pe teren, este suplinit la catedra Preparandiei din Arad de At. Şandor.

[7] Fruntaş politic lugojan, directorul şcoalei române locale, reprezentant al românilor la congresul din 1837, deputat. Prieten al lui Tincu-Velia. Vezi I. D. Suciu, *Nicolae Tincu-Velia*, Bucureşti, 1945, p. 521.

[8] Caraş.

[9] Articolul a apărut sub următoarea formă în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 47, p. 1, sub titlul *Ungaria:*

„Maiestatea Sa k. k. apostolică pe Dimitrie Constantini asesor a mai multor comitate prin decret din 8 aprilie a.c. binevoi a-l numi director crăiesc a şcoalelor de legea greco-neunită în Districtul Oradiei Mari. Acest bărbat se află slujind pe sfera profesorală de la a. 1814, căci mai întîi trei ani ţinu catedra de gramatică şi sintax în Gimnaziul montanic la Oraviţa, de unde pentru rîvna şi hărnicia sa la 1817 fu chemat şi aşezat ca profesor a pedaghoghiei, metodicei şi a istoriei patriei noastre în Institutul preparandial din Arad şi preses consesual pînă la 1843 şi totdeodată ca administrator a sus-numitului district, iar în anul acesta însărcinat fiind cu în — şi reîntemeierea cîtorva şcoli şi după putinţă cu îmbunătăţirea plăţilor învăţătorale pînă la denumirea sa de actual, cu multă rîvnă au slujit. Tot atunci fu denumit şi d-l advocat Maximilian Pascu de crăiesc director a şcoalelor de legea greco-neunită în Districtul provinţial al Caransebeşului".

În continuare Bariţ întreabă: „*Arad.* N-aţi luat încă nici o ştire de massa răposatului Sim? Ar fi bine a nu lăsa acel testament într-atîta."

[10] Vezi nota 2 la scrisoarea II.

X

Arad 11/7 n. (1)845

Domnule redactor !

În a 3^{ea} l[unei] acesteia după căl[indar] n[ou] ţi-am trimis 7 prenumeranţi din partea mea şi 2 din partea d-nului Gavra. Socot că scrisoarea cuprinzătoare [cu] aceşti prenumeranţi vei fi primit-o. Iară acum îţi mai însămn unul din partea d-nului Gavra sub această adrese:

Érdemes Bibera Péter úradalmi Ispány úrnak, per Temesvár, N. Becskerek, *Ecska* helységben[1].

Ţi-am fost însămnat ca şi pe numele meu să-mi vină un exemplariu, aşadară de toate sînt 11. Iară pentru 10 se vor trimite banii.

Banii pentru *Macrobiotică* — nestrîngîndu-se mai mulţi — cu ocazia tîrgului de la Arad prin d-l Georg Iuga et Sohn am trimis 60 fl. argint şi pentru 5 prenumeranţi de ai mei — aflîndu-se banii lor la mine depuşi — iarăşi cu aceea ocazie am trimis 20 fl. argint, în suma 80 fl. Conw[enzionalische] Münze[2], care-i vei avea de a-i primi prin dînsul. Ceialalţi bani de la 5 prenumeranţi încă se vor trimite mai tîrziu. Eu bucuros ţi i-aş fi trimis acum cu acest prilej, numai încă nu mi-au venit la mînă. / 25

Am aşteptat că doară se vor strînge mai mulţi bani pentru *Macrobiotică*, dar acum mă înving că protopopii (unii) încă sînt oameni în a căror omenie nu prea mult încrezămînt se poate pune. Precum văd eu, încă voi avea şi neplăceri cu dînşii, însă eu din parte-mi mă voi sili a face destul — după putinţă — în mine aşezatei încredere. Multe exemplare cam cred că se vor strînge de la cei ce nu le-au desplătit şi nu le-au luat de la protopopi; şi ieri îmi veniră 3 înapoi. Aş voi bucuros să se desplătească tom. I ca să văd cîte ex. din tom. acesta mi-au rămas înapoi şi cîte se vor putea trimite din al II-lea, trimiţîndu-vi-le cele rămase doară înapoi din tom. I? De s-ar putea vinde şi mai bine ar fi!

Am primit cu poşta din urmă scrisoarea d-tale una cu scrisoarea d-lui Babeş[3], despre care eu nimic pînă acum n-am ştiut. Cam nedelicat scrie, e adevărat, dar e de iertat, că tinărul e întărîtat, e înfocat. Aceea că el încă pe mulţi auctori româneşti n-au cetit — doară mă smintesc că zic *mulţi*, că zău atîta mulţi totuşi nu sînt — e adevărat că nu i-au cetit, cum e pe Eliad[4], Negruţţi[5] etc. Nu i-au cetit că n-au avut prilej, precum nici eu nu i-am cetit, că nouă aici / nu ni se poate, din pricina 25^{v} necăpătării; însă noi, dacă nu putem fi aşa de norocoşi a-i ceti pe aceştia, şi se află cîte unul de scrie ceva româneşte, scrie după cum şi-au învăţat şi şi-au cultivat limba. De vom aştepta noi să cetim pe aceia auctori, carii nu-i căpătăm, atunci ar trebui să hodenim şi să nu ne îngrijim de limbă-ne. Ci se află şi dintră noi carii gîndesc cîte ceva, precum nici auctorii lăudaţi nu s-au născut cu învăţătura lor de acum, ci şi-o au agonisit mai ales prin învăţarea altor limbi străine, cu a că[ro]ra ajutoriu trudim şi noi a ne înfrumuseţa limba. Iară aceea că tinerii moldo-români au prilej prin ţări străine a se cultiva, aceea e frumos, dar el pot face, că au modru. Însă eu zic că puţini se bat după învăţături mai afunde dintră boieraşii aceştia, ci numai după cele superficiale. Socoţi, domnule, numai că cei mai învăţaţi au ieşit dintră noi la P[rincip]ate. Află-se întră noi destui oameni români învăţaţi, nici e rămasă literatura baş pe medici pe cum spui, că eu din parte-mi deşi îm[i] zace la inimă limba şi literatura, totuşi mai aproape-m[i] este cîştigul traiului şi a vieţii, ce s[pre] p[ildă] d-nul dr. Vasici îl are asegurat în slujba sa cea frumoasă. Eu am cunoscut dintră unguri oameni foarte tineri, încă în şcoli p[er] e[xemplum] un Garay[6], Toth Lörincz[7], Vaida Péter[8] ş.a. pe carii după nume / şi d-ta îi vei cunoaşte din unele a lor scrieri, şi aceştia şi alţii 26 mulţi au probat a ieşi în public fără a fi batjocoriţi. Şi de ce să nu iasă şi Babeş fără a aştepta ocazia de a ceti pe Eliad etc., fiindcă şi dînsul e au imitatoriul altora, au e creatorul unora, au altora lucruri, şi de ce să nu poată s.p. şi Babeş imita pe unii şi pe alţii mai înţelepţi decît el din naţii straine pe cum s. p. au trebuit să facă multlăudatul Eliad ş.a. Eu lui Babeş într-atîta îi ţin partea că e român şi, după timpul său, este el — să mă crezi — destul de dezvălit, ba îşi şi supereează timpul. Dar d-voastră veţi trăi în imaginaţia aceea că numai moldo-românii sînt adevăraţii români şi acolo numai se află oameni literaţi şi spre alţii cu un despect veţi cuvînta. Nu mă îndoiesc a crede că d-voastră smintele cele mai mărunte ale lor noştri cu ochi înarmaţi le vedeţi, şi noi la unele ale lor d-voastră trebuie să tăcem, că n-avem tipografie privată dindămînă. Aceste îndrăznii din urmarea pretenescului încrezămînt în scrisoare a-m[i] cuprinde. Scrisoarea lui Babeş voi păstra-o. Una am a te întreba: O *Gramatică românească* a lui Eliad din Bucureşti de anno (1)828 mi-au venit la mînă [9]. Spune-mi te rog, aceasta poate fi mai de pe urmă?

Pe lîngă preteneasca închinăciune d-lui Vasici, aşteptînd *Curierul* rămîn al domniei-tale cinstitoriu şerb,

26^{v} *Atanasie Şandor.*/

---

[1] Merituosului Bibera Péter, administrator domenial prin Timişoara şi Becicherecul Mare, în Ecica.

[2] Monedă convenţională.

[3] Este vorba, desigur, de o scrisoare ofensatoare trimisă de Vincenţiu Babeş lui G. Bariţ în legătură cu refuzul acestuia de a-i publica *Răspunsul* polemic cu Andrei Mureşanu în *Gazetă* sau *Foaie.*

[4] Ioan Heliade Rădulescu.

[5] Iacob Negruzzi, scriitorul moldovean.

[6] *Garay János*, 1812—1853, poet maghiar, redactor şi publicist, autor al unor celebre legende şi balade istorice. Vezi *Magyar Irodal-Lexikon*, I, Budapest, 1963, p. 381—383.

[7] *Tóth Lörincz*, 1814—1903, scriitor, poet şi jurist, unul dintre cei mai devotaţi pionieri ai propăşirii culturale maghiare din secolul trecut. Om cu vederi înaintate care a contribuit, în special prin activitatea sa juridică, la progresul social al timpului său. *Ibid.*, II, 1965, p. 401—402.

[8] *Vajda Péter*, 1808—1846, poet, publicist şi profesor, reprezentant al democratismului de nuanţă plebeiană. *Ibid.*, II, p. 470—471.

[9] Ioan Eliad, *Gramatică românească*, Sibiu, 1828.

XI

Arad 3^{a} septembr. (1)845 n.

Domnule redactor şi profesor!

În a l[unii] t[recute] 25^{a}, c.n., am scris domnului Vasici [1], înştiinţîndu-l despre *Macrobioticele* înlături aflătoare, şi preţul lor pînă acum neprimit, nici că ştiu că trimite-se-va pentru toate care se află pe afară, au că trimite-se-vor înapoi, şi cîte? Ce cu de bună seamă e de crezut şi, drept aceea, socoteală nu am putut trage încă cu unii protopopi, că deşi le-am scris în mai multe rînduri, totuşi răspuns nu mi s-au dat. Acum mai aştept tîrgul Aradului. De nici atunci nu vor plăti, au întoarce cărţile, voi fi silit — ce n-aş voi — a-i pîrî la măria-sa e[pisco]pul, de cumva nu va întoarce chepeneagul.

Cu al II-lea tom voi lucra altcum. Dar eu mai mare încrezămînt am pus în persoane sfinţite şi bărbi cărunte, dar văd că astfeli de oameni sînt pricina mojiciei poporului nostru, a vicleniei, înşelăciunei şi a mişelătăţii, însă ce să facem? Unde să apelăm, ce poate învăţa poporul de la preot, cînd acesta singur tot cu înşelăciunea umblă?

D-nul Vasici mi-au scris ca să se vîndă tomul al II-lea cu preţul întîiului. Eu văd că *Gazeta* anunţă preţul la un flor. argint. Îmi pare

rău, dar nu ne putem compromite, după ce întîia oară s-au pus preţul a întregii cărţi la 5 sf[anţi] de argint. Ştii, d-le, bine că toţi cetesc *Gazeta* / ca să ştie preţul tomului al II-lea publice anumit; şi iară eu să 29
le pun preţ mai mare decît ce au fost a întîiului tom, s-ar scula pe mine. Altul poate face ce va vrea, dar eu mă ţin de publicaţia cea mai dintîi pentru ieşirea *Macrobioticei.* Sînt de aceia carii mai scump vînd cărţile decît sînt acelea preţuite prin editorul lor, ce şi în Arad s-au întîmplat. Eu nu vreu să fiu speculant. Bucuros aş voi dacă s-ar desplăti într-o zi, ca să vă pot trimite banii în alta.

Am făcut pomenire în cartea d-lui Vasici scrisă, că aştept din unele şi altele locuri bani ca să ţi-i trimit, aflîndu-se cîţiva la mine, dar nu s-au strîns alţii, afară de aceştia carii de după Anweisung [2]-ul acesta sunătoriu d-lui Slavnic, în sumă de 29 fl. 10 cr. argint, îi voi primi de la dînsul, adecă:

Pentru *Macrobiotica* mie trimisă..............	5 fl. arg.
De la d-l Nicolae Pálady, preotul Borodului Mic (Com. Bihor) pentru 5 ex. de *Macrobiotică* prin d-ta lui de-a dreptul trimise am primit spre trimitere domniei-tale	4 fl. 10 cr.
Pentru *Gazetă* şi *Foaie* semestrul curgătoriu ţi-am rămas datoriu cu 5 prenumeranţi. Ţi i-aş fi trimis şi eu mai în grabă, numai nici eu nu i-am primit pînă mai alaltăieri de la ... nu vreau să ţi-l numesc	20 fl.
Suma =	29 fl. 10 cr. arg.

Despre *Gazeta* şi *F[oaia]* d-nului Serb [3], judelui, ţi-am scris să o trimiţi pînă la mijlocul lui septembrie / la Peşta (sau la Buda) că se 29^{v}
află acolo ca deputat la sesiile tavernicale dar, precum mi se pare, nu s-au întîmplat. Aud că acolo face cinste românilor d-l Serb, că, întră ceialalţi, a lui judecată e mai dreaptă, iurist mai bun.

Despre *Curier* scrii că ar fi pe cale. Mi-ar părea bine să-mi fi trimis toţi n-rii cîţi au ieşit pentru toţi prenumeranţii mei. Tare se întîrzie *Curierul* acesta, bacsamă greu se trece dincoace?

D-le redactor, eu socot că nu te vei afla vătămat că am scris d-lui Vasici despre unele şi altele atingătoare de d-ta, precum ca să-mi trimiţi 29 de exemplare din *Magazinul istoric pentru Dacia.* Aci te întreb, că este istoria românilor sistematiţe, adecă chronologice, au de ici colea? Şi din operile filosofice a d-lui Treb. Laureanu un exemplariu [4], au aceste ies mai tîrziu precum şi o gramatică românească după gîndul d-tale mai bogată, mai bună. De cumva *Macrobiotica* tom. al II nu l-ai espediruit, să-mi trimiţi fii bun, că mă interesează.

Înţeleg că sarcina a III-a din Şincai [5] va să ni deslipească odată ochii urduroşi şi să se zgîmboaie în lume la lumină, după cum s-au făgăduit, peste vreo 2 săptămîni, însă cred că iară va fi şi aceasta urmată de vreunele citanii pe hîrtie vînată în privinţa plătirei: că cine într-un restimp de 2 luni nu va trimite banii, se va şterge din catalogul dreptilor.

Așa cred că pe mulți va trebui să-i ștează, că oamenii nu se prea grăbesc cu plata. Tot grămadă capătă înapoi sarcinele ieșite de la popi, zicînd că nu le trebuie drame de la editor[6], că știu ei unde se cumpără aceste — la ferariu — nici cardaboș. Nu, cîrnațul ar fi ceva mai estetic, fiindcă e mai subțire, mai delicat și mai gustos.

Rămîn ca totdeauna al domniei-tale cinstitoriu aplecat.

30 *Dr. Șandor*[7]. |

[Adresa:] An den Wohlgeborenen Herrn *Georg Baricz* Professor und Redactor der *Gazeta de Transylvania* in *Cronstadt*

[1] Iată această scrisoare!

„Arad, 25 august, nou, (1)845

Domnule director și colegă!

Cu mulțămită am primit promisele note și 2 exemplare din *Tragedia lui Iulie Caesar*, tradusă de căpitanul S. Stoica, fostul meu conșcolariu. Dar nu-mi scrii nimic de prețu-le? Fiindcă d-l Serb, judele, se află la Buda can de 2 luni ca deputat la sesiile tavernicale și va mai șede o lună. Eu încă, să-i fac bucurie, un exemplar i-am trimis sus, cu aceea adăugere că în chip de aducere aminte din partea domniei-tale sînt trimise.

Notele românești le bate muierea mea în fortepiano, și foarte e mulțămitoare; dar zic că baș gheniul acel țărănesc la toate au încă n-au sporit, fiindcă sînt de alt soi ca ceste de pe la noi, au sînt spuse de atare neamț, care încă n-au înțeles muzica românească (zic numai despre una, 2), dar unele așa sînt de frumoase, cît deloc le-am dat să le învețe și țiganii, să întîmpine pe d-l Serb, iubitoriul de note românești, pe cînd va veni acasă.

Văd într-una că ar fi horă, fiindcă se începe: „Nu mai plînge, Eleno!“, dar mai departe nu știm.

Nu mult după primita scrisoare a d-tale, am primit și de la d-l Barit, în care îmi scrie că bine ar fi a face socoteala curată cu tom. I. Cine ar voi mai bucuros decît eu, dar poate-se cu soiul acest de oameni = popii noștri, carii de sine și de pojnariul său au grije? Să mă crezi că mult năcaz am, și socot în tot chipul cum să scot banii de la ei mai în grabă. Bine ar fi de s-ar strînge încă pe tîrgul Aradului de toamnă, în novem. Ca să știi că pe la cine încă sînt înapoi, ți-i însămn aici, și carii încă n-au plătit:

La Peșta, d-nul Pomuț, advocat	14 ex.
La protopopul Aradului	34 ex.
La protopopul Peșteșului	32 ex.
La protopopul Tot-Varadului	20 ex.
	100
Translat.:	100 ex.
La protopopul Beiușului	7 ex.
La d-nul Gavra încă	12 ex.
La d-nul Constantini, direc[tor]	9 ex.
Suma:	128 ex.

Aceste 128 exemplare din tom. I sînt pe afară. La mine încă se află 9 = 137. De la d-l prota Aradului, după cum m-au făgăduit, voi primi banii în septembrie. D-nul Constantini spune că dascalii lui nu vreu să primească, că n-au cu ce să plătească, numai el va ține încă cîteva, numai pentru d-ta. D-nul Gavra spune să mai am o țîră de răbdare. Lui d-n. Pomuț i-am scris și acum, cu prilejul tîrgului de Peșta. Mai de multe ori am scris și trimis vorbă prot[opopului] de la Peștiș, Popovici Iosif. Au fost în zilele trecute la d-n. Gavra, prof[esorul], dar la mine nu vine să-mi plătească. Eu cînd am trimis *Macrob[iotica]* omului acestuia, am întrebat pe d-l Gavra că pot secur să-i trimit, plăti-m[i]-va? El mi l-au lăudat. Acum spune că-i vai de el. Doară d-l Gavra nu m-au dus pe gheață cu voia? Zice că i-au primit să-mi plătească, au să-mi trimită cărțile. Îi voi mai scrie. Ce se atinge de prot[opopul] de la Tot-Varad, i-am scris mai de multe ori. El încă mi-au scris că-m[i] va trimite banii pentru cîteva, că toate nu le primesc popii, săracii. Dar au mințit omul cu barba căruntă. De celalalt protopop, de la Beiuș, nu știu nimic. Nu se îngrijesc acești oameni de alții, numai de sine!

Acum poți avea idee de popimea noastră, ce rîvnă au pă[n]tru lățirea științelor. Dar eu să mă crezi că nu i-am cunoscut precum îi cunosc astăzi.

Se află la mine încă bani de pe *Macrobiotica* mie trimisă, 12 f. 30 cr., și au depus un preot unit de la Borodul Mic, cu nume Palady Nicolae pentru 5 exemplare, lui de-a dreptul trimise, 10 fl. 10 cr. val. În sumă = 22 fl. 40 cr. v.

Domnule! În aceea nu se poate face acum strămutare, ca să se vînză mai scump de 5 sfanțigi argint amîndouă tomurile.

Să mă crezi, d-nule, că eu nu bucuros țin la mine banii altuia — ca unii — că eu știu specula cu ei, ci aș dori să se strîngă degrabă, ca să-i pot trimite la locul său, dar oamenii noștri nu gîndesc așa.

Pentru *Gazeta* și *Foaie* mai am de a trimite 50 fl. val. lui d-l Bariț, dar spune-i să mai aibă o țîră de răbdare pînă voi primi de la Gavra 30 fl. pentru 3 prenumeranți de la el primiți; apoi mi-au spus și d-l Ioanovici, advocatul (și local[nic] dir[ector] la Preparand[ie]) că și el vrea să-mi predeie 50 de flor., au de va putea scoate mai mulți din Preparanzie, ce are d-l Bariț la un ovrei cu nume Pulițer, la Arad, și apoi voi trimite toți cîți se vor afla la mine, doară cu sfîrșitul lui august.

Mă întrebi că cine e Popovici Ioan? E advocat tiner, iurist bun, om literat, acum de curînd însurat de la Beiuș (Belényes); foarte bună partie au făcut; și e nepreten sîrbilor, pe cale dreaptă. Pe cum cred, el e de viță grec, dar acum român!

Și aceea mă întrebi, că cine e în locul d-lui Constantini profesor. Îți răspund că de 2 ani sînt eu, însă de Înalt consiliu[l] întărit, ca suplent, dar așteptăm strămutare. Nu te mira că eu am socotit că, pe lîngă praxa medică în mulțimea a 30 de persoane medic[ale], hirurgi etc., aici nu voi avea împedecare, fiind 2 zile pe săptămînă deprins la Institutul preparandial, cu 800 flor. val. plată pe an. Pentru aceea am primit. Ce se va întîmpla, nu știu, că d-l marele inspector vrea să reducă catedrele de la 4 la trei, din pricina micșoratului fond.

Despre starea preparandiei noastre, multe, foarte multe ți-aș putea scrie, însă nu e loc și timp. Numa atîta-ți scriu că știu cine e succesorul lui Ioanesco în profesorat. Doară vei cunoaște pe Popovici Alexie de la Peșta, care au fost la un spais cu nume Iancovici scrietoriu, și mai ceva = Hausmeister și mai nainte Brückeneine[h]mer la Peșta, om fără științe, dar localnicul de acum, ca să mă strice pe mine l-au comendat inspectorului, și inspectorul l-au pus de surogat prof[esor], spre batjocora neamului. Mai mult nu-ți scriu despre aceste, că nu e locul.

Lucrurile Consis[tori]ului se duc ungurește, fiindcă Popovici A., prof[esorul] limbei ungurești, dar nu e în stare să ducă protocolul, eu sînt silit a-l duce. Ce mai om de profesor, care nu știe nici o limbă, și e prof[esor] limbelor rom[âna], ungur[ească] și nemțești.

Ce se atinge de *Gramatica românească*, despre care fac de atîtea ori întrebare, am scris eu cam multișor, și nu-m[i] va fi rușine a ieși odată public cu ea, dar n-am cheltuială. Să pot și eu vreun mecenat căpăta, ca d-ta, m-aș îndestula. De un an încoace nu am lucrat nimic, că socot că totuși pînă doară nu mă voi așeza deplin prof[esor] la Preparandie, nu voi da-o la lumină. Sfîrșitul ei va fi modrul trecerii la litere latine. Vorbește cu d-l Bariț și-mi trimiteți o gram[atică] românească mai proaspătă, mai bogată, care e după cunoștința d-voastre. Pe *Tentamen in linguam romanicam* de Laureanu îl am, și pe Blazeviț din Cernoviț.

Să nu zăuite d-l Bariț a-m[i] trimite și *Curierul*, toți n-rii tuturor prenumeranților mei. Și din *Magazinul pentru Dacia* 29 de exemplare, cu prilejul trimiterei *Macrobioticii* a tom II^{lea}; de se află din opurile filosofice a lui Laurean, încă un exemplariu.

Recomendat preteniei, al domniei-tale adevărat preten și colegă,

Șandor.

Pretenul nostru Ioanescu e în Ostenden (Ost-ende) cu pruncul lui Cernovici la călătorie. Ce viață! Hai la băi de mare, trăiește lumea albă!“

(B.A.R., ms. rom. 1002, f. 27r—28v)

[2] Aviz, mandat, înștiințare.

[3] Teodor Serb, judele comitatului Arad.

[4] *Manualul de filosofie* al lui A. Tr. Laurian, tradus după A. Delavigne, va apărea numai în anul 1846.

[5] Volumul sau fascicola a III-a din *Hronica românilor* a lui Șincai, în ediția lui Al. Gavra.

[6] Aluzie la tipărirea ediției din Șincai lucrată de Gavra și la drama lui Gavra întitulată *Monumentul Șincai-clainian*. Pentru amănunte vezi I. Pervain, *Odiseia ediției profesorului Alexandru Gavra din Hronică*, în *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, p. 86—112.

[7] De mîna lui Bariț: „1845, dr Șandor, Arad."

XII

Arad 16^a decemv. (1)845

Domnule redactor !

De la reîntoarcerea d-tale din călătoria plăcută [1] pînă în ziua de astăzi am primit două scrisori de ai d-tale, cu *Gazeta* laolaltă. Nu știu de mi-ai scris mai de multe ori sau ba, pentru că în cîteva rînduri nu mi-au venit *Gazeta*. Aceasta îți scriu din pricina că de ai fi dat și altă scrisoare — afară de cele două — a se trimite sub cuverta *Gazetei*, aceea ar fi tebuit a se trimite cu acele novele, pe care nu le-am primit, și nu mi-ar fi plăcut la întîmplarea trimiterii a nu o fi căpătat.

Din tom. II a *Macrobioticei* s-au aflat toate 271 exempl., dintră care 9 sînt imăloase, unele mai mult, altele mai puțin, dar de a-mi mai trimite altele în locul acestora nu e de lipsă pînă ce nu va veni rîndul pe ele. Însă văd că mai mereu [= încet, bănățenism, n.ns.] merge treaba cu acest tom decît cu I, ba unii preoți — cum e și catehetul de la Preparandia Aradului — nu vreu să primească pentru ai săi prenumeranți, sau mai bine subscridenți, tom. II nicidecît, zicîndu-mi că preoții nu-l pricep. Oh, și prin aceștia să se lumineze românul! Așadară ce e de făcut în privința aceasta? Eu destul le-am spus că tom. I nu merge fără al II-lea. Iară la ep[isco]pul nostru [2] dinadins m-am dus să pun jalbă pentru treaba aceasta și netrimiterea banilor de la unii și alții mîncători din partea protopopilor a prețului tom. I. Numa, cu jele trebuie să spun că el, care la tom. I s-au arătat părtinitori, ba, ce e mai mult, spunea că-i pare rău că n-are norocire a cunoaște pe d-l Vasici, acum spune că el nu vrea să știe nimica de lucru, deși amîndouă tomuri le-au primit de-a fetea [3]. Dar și altcum el nu e acela om care să deie ceva din pojnariul său pe cărți românești. Citește numai pe Kant și spune că acolo s-au ridicat cu mintea, unde alții nici cu gîndul n-au venit. Aceste ți le însămn pro
33 *statu notitiae* [4], numai d-tale pireteneşte. /

Din *Magazinul istoric* banii mi-au venit pentru nr. 1. Am primit și nr. 2 et 3. Îmi scrii că și al 4—5 e pe cale.

De la protopopul Peșteșului [5], la care socoteam a fi primejduiți banii pentru 32 ex. de *Macr[obiotică]* tom. I, am primit pentru 18, și celelalte mi le-au întors înapoi, unele deși cam întrebuințate, ba una toată afumată. N-am avut ce face ci le-am primit, decît să piară.

Am mai scris și altora la carii se află, dar ști[i] bine cum sînt și ce ajung popii noștri, că ei ar trage după alții, dar n-ar da nimica altuia.

Să venim însă la facerea socoții a *Macrobioticei* tom. I, pînă acum vîndute, banii pînă acum trimiși și cîți sînt încă de trimis din exempl. vîndute:

Suma exemplar. vîndute din tom. I face	180
Suma banilor pentru aceste vîndute	150 fl. arg.
Din care ți-am trimis 8/1 (1)845 banii gata ..	16 fl.
Pentru cărțile trimise pe Filwagen[6] lui d-l Cermena la Timișoara am plătit	30 cr.
Pentru 2 lăduțe (de lumini) în care s-au trimis cărțile la Cermena, alta la Oradea Mare ..	20 cr.
12/3 ți-am trimis banii gata	27 fl. 20 cr.
Die Rechnung [7] de la Nicolits neguțătoriul pentru aducerea tom. I	3 f. 20 cr.
9/7 bani gata ți-am trimis	60 f.
2/9 iarăși bani gata	5 fl.
Așadară ți-am trimis de tot pînă acum	112 fl. 30 cr. arg.
Acești 112 fl. 30 cr. socotindu-i din 150 f. arg. rămîn	37 f. 30 cr. arg./ 33v
Iară din 180 exemplar. vîndute, sau 150 fl. argint, face proțentualitatea 15 fl. arg. carii scoțîndu-i din 37 f. 30 cr.—15 fl., rămîn de trimis acuma	22 fl. 30 cr. arg.
Din prețul *Macrob.* tom. II am primit pînă acuma 24 f.; pentru aducerea tomului acestuia am plătit de după socoata lui libri neguțătoriu azi trimisă	4 f. 11
Îți trimit dară banii gata	9 fl. 49 cr. arg.
Din *Magazinul istoric* nr. 1 fiind unul smintit, după cum arată ziarul de la d-l Árkossy, am vîndut numai 26 exem. fiindcă mie una, alta d-lui Nistor la Beiuș se știe proțentualitate, așa îți trimit pentru 26 exem.	17 fl. 20 cr. arg.
De la d-l Ioanovici, advocatul, spre trimitere d-tale din proțesul cu Puliczer am primit	32 fl. 20 cr.
	91 f. 59 cr.

Acești bani îi vei rădica de la d-l Slavnich [8] cu arătarea poliței aceleia azi trimise.

Pentru *Istoria bisericească* [9] ce mi-ai adus un exempl., cumpărîndu-l un preot, m-am uitat a-ți cuprinde banii în polița aceasta, dar de altădată, și acei 7 sfanți. De vei vrea a-m[i] mai trimite vreun exemplariu spre arătare unor preoți, bine vei face, doară s-ar anima a cumpăra cartea aceea, lor de folos.

D-nul Gavra au vrut să se mîndrească la d-l Laureani [10], ca și cînd el s-ar fi îngrijit de prenumeranți la *Magazin istoric* și au cerut de la

mine cu rugare carii sînt aceia carii s-au prenumerat la *M[agazinul]*
34 *i[storic]*, că vrea să arete d-lui Laureani. Adecă, cu penele altuia. /

Să-ți trimit nr. 1 cel smintit în legat ar fi cu cheltuială, dar ca să fie complete și următoarele, trimite-m[i] altul nr. 1 și încă pentru alții 4 prenumeranți, toți n-rii, ca să fie de tot 33 prenumeranți.

Din *Curierul de a.s.* numai la un exempl. sminteşte o jumătate de coală, care este întră f. 32—41.

În *Mag. ist.* nr. 2—3 am aflat neşte sminte groase ce se ating de istoria Ungariei. În a nr. 2 fol[io] 96: că Sigismund c[rai] [11], după războiul în Țara Rom[ânească] 18 ani nu s-au întors în Ungaria, ce nu se adeverează prin alți istorici. Doară autorul manuscrisului [12] cu aceea s-au zăbunit în nr. 18 că Sigismund au fost în prinsoare 18 săptămîni în Siklós. Alta la f. 186, nr. 3: că Soliman au murit la Seghedin, ce nu e adevărat, că au murit la Szigethvár [13], de năcaz că le da atîta de lucru turcilor o mînă de unguri sub Zrinyi Miklós [14]. Unii nu pot pricepe ce stil e în *M[agazin] i[storic]*, socot că e a dd. Laureani și Bălcescu, nici se pot uşor pricepe cu anii de la facerea lumii și nu de la n[așterea] D[omnului] H[risto]s.

Am cetit *Walachische Märchen* [15] și-mi place, numai ce zice Diez [16] că numai jumătate din cuvintele limbei rom[âne] ar fi a românilor, ceealaltă jumătate cuvinte străine, îmi pare că zice prea mult.

Îmi pare rău că aşa de urît te-au înșelat librariul Dim[itrie] Nica [17], omul de nimica.

D[omnul] Popovici I. nu poate pricepe că de ce la *Recursul* [18] nostru nu s-au tipărit în forma sa.

Nou: îmi scrie prietenul Ioanescu [19] de la Peşta: „Dobrán (loc[otenent] agent aulic) [20] se cunună cu cocoana Mocsonyi (3 grațien [21]) prin ar[hie]p[isco]pul d-l Rajaksits [22] (50 Tausend Cm. baares [23]). Dobran e lipovan de naștere".

Congres va fi la primăvară în Carloveț [24]. Praeses [25] e Kalmer, pare-mi-se că foişpanul [26] din Com[itatul] Syrmiului. La recursul nostru acesta-mi scrie: „Ad gravamen Valachorum, quod non repraesentantur in Congressu aequaliter opinatur Consilium quod in Congressu non sit questio de Valachis et Illirys, sed de Religione [27] (taci că-i bine!)". Caeterum dicit ulterius că și „Valachorum in Candidatione ablegatorum et in electione ratio habeatur" [28].

Al d-tale serb cinstitoriu,

dr. Şandor.

34^{v} Aş fi avut încă ceva de a-ți scrie, dar nu e loc. Poate altă dată. /

---

[1] Referire la călătoria lui Bariț în Apus (Germania) pentru aducerea unor coloniști nemți, împreună cu Ioan Gött. Descrierea acestei călătorii se poate urmări în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 74, p. 294—295; nr. 76, p. 304; nr.77, p. 308; nr. 78, p. 312; nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 319—320; nr. 81, p. 323—324; nr. 82, p. 326—328; nr. 83, p. 330—332. Vezi pentru aceasta și G. Em. Marica, *Notele de călătorie ale lui George Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, VI, 1963, p. 123—147.

[2] Gherasim Raț.

[3] Pe nimic (gratuit).

[4] Pentru cunoașterea situației.

[5] Iosif Popovici.

[6] Căruță poștală.

[7] Socoteală.

[8] I. Slavnic, negustor din Arad.

[9] E vorba de *Istoria bisericească* a lui Meletie în traducerea lui Veniamin Costache. Vezi anunțurile: *Cărți românești*, în *Foaie pentru minte ...*, IV, 1841, nr. 43, p. 344; *Bibliografie*, *Ibidem*, V, 1842, nr. 3, p. 24.

[10] August Treboniu Laurian.

[11] Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, a fost negat de o parte a marii nobilimi; detronat și închis un timp (1401).

[12] „Autorul manuscrisului", potrivit părerii editorilor *Magazinului* este Constantin Căpitanul, *Istoriile domnilor Țării Româneşti*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, I, 1845 nr. 1, p. 96; *Idem*, p. 186.

[13] Soliman cel Mare, sultanul turcilor, a murit în anul 1566 la asediul cetății Sighet.

[14] *Zrinyi Miklós*, viteaz conducător de oşti de origină croată, a comandat oştile ungare în lupta de la Sighet, obținînd o mare victorie.

[15] Culegerea de basme a fraților Schott: Arthur u. Albert Schott, *Walachische Märchen, mit einer Einleitung über das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklärung der Märchen*, Stuttgart u. Tübingen, 1845. Vezi și ediția mai nouă a culegerii: Arthur und Albert Schott, *Rumänische Volkserzählungen aus dem Banat. Neuausgabe besorgt von Rolf Wilh. Brednich und Ion Taloş*, Kriterion Verlag, Bukarest, 1971.

[16] *Frederich Cristian Diez*, „părintele filologiei romane", membru de onoare al Academiei Române, prefațatorul ediției fraților Schott.

[17] D. Nica, librar din Braşov.

[18] Recursul românilor din Dieceza Aradului adresat guvernului în 1845 pentru schimbarea normelor de alegere a deputaților în congresul național bisericesc și alte drepturi religioase încălcate de sîrbi. Despre acest *Recurs* întreabă Bariț în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 100, p. 397.

[19] *Dimitrie Ioanescu (Ionescu) Popovici*, jurist și filosof. E născut la Semlac județul Arad într-o familie preoțească. După terminarea claselor medii la Arad, urmează cursuri filozofice la M. Berény și juridice în Pesta. Ocupă mai întîi un post pe cancelist la oficiul pretorial din Arad, apoi din 14 decembrie 1833 predă limba maghiară la Preparandia din Arad, iar în anul următor și germana, gramatica și stilul (epistolografia) limbii române. A fost profesor aici fără salar regulat timp de 9 ani, pînă în noiemvrie 1842 cînd pleacă la Pesta unde se angajează învățător în familia marelui proprietar Petru Cernovici de Macea și Kisorosz. După revoluția din 1848, e numit inspector al școlilor greco-răsăritene din Districtul Oradea Mare, calitate pe care o deține pînă în 1860. După această dată a funcționat ca secretar de consiliu și prefect al Comitatului Zarand. A fost ales deputat de Beiuș între anii 1865—1868 și 1869—1872, participînd la activitatea parlamentară. În ultimii ani, după retragerea din activitate, a mai ocupat funcția de secretar al Fundației Gojdu. A murit la Pesta în 1884.

[20] *Dr. Ioan Dobran*, fruntaș politic bănățean, participant la revoluția din 1848. Face parte alături de Andrei și Ioan Mocioni și Petru Cermena din curentul dinastic. La 20 iulie 1849 este la Viena, unde alături de Andrei Şaguna, Ioan Popasu, Ioan Mocioni și Petru Cermena, cere numirea arhimandritului Patriciu Popescu ca administrator al Diecezei Vîrșețului și Caransebeşului, locuit în majoritate de români. În 2 octombrie același an, se numără printre „deputații națiunii române" alături de Ioan Popasu, dr. Constantin Pomuțiu, Petru Mocioni, Petru Cermena și Teodor Serb, cerînd printr-o petiție separarea de biserica sîrbească și ținerea unui sinod general. Vezi I. D. Suciu, *Nicolae Tincu Velia*, București, 1945, p. 31—33 și p. 43.

[21] Trei grații.

[22] *Iosif Raiacici*, mitropolit iar apoi patriarh al bisericii sîrbești. A încercat să-i țină pe românii greco-neuniți sub jurisdicția religioasă sîrbească. A oprit întrebuințarea literelor latine; a încercat să treacă mănăstirea Hodoș-Bodrog de lîngă

Arad la Dieceza Timișoarei, apoi în iulie 1860 a întreprins tentativa de a-și extinde jurisdicția asupra episcopiilor din Transilvania, lucru care a dus la *Contramemoriul* lui Șaguna, Andrei Mocioni și Petrino prin care se cere restaurarea vechii mitropolii pentru românii din Diecezele Ardealului, Aradului și Timișoarei.

[23] 50 mii C. M. (Conventions Münze), monedă convențională, bani peșin.

[24] Congres bisericesc.

[25] Președinte.

[26] Comite suprem.

[27] „La doleanța valahilor că nu sînt reprezentați în congres în număr corespunzător (îndreptățit), consiliul este de părere că în congres nu este vorba de români și sîrbi, ci de religie".

[28] „Să se țină seama și de punctul de vedere al valahilor (românilor) la candidatura și alegerea reprezentanților."

XIII

Arad die 28^a decemvr. (1)845

Domnule redactor !

În a 16^a l.c., scriindu-ți, am făcut și socoata despre *Macrobioticele* vîndute și ți-am trimis o poliță despre 91 fl. 59 cr. arg., spre primire de la negutătoriul Slavnich. Despre primirea banilor la timpul său vei avea bunătate a mă înștiința.

Următorii dd. s-au prenumerat pe semestrul întîiu an 1846 la *Gazeta* și *Foaia* d-tale, cu n-rul 9, sub titula următoare:

1 Te[kin]t[e]tes Serb Tivadar Úrnak sz[abad] kir[ályi] Arad városa főbirája s több te[kinte]tes n[agyságo] s megyék tablabirájának. Aradon.

2 Te[kin]t[e]tes Popovits János hites ügyvéd úrnak. *Aradon.*

3 Admodum Reverendo D[omi]no Gennadio Popeszku ss. Monasterii Hodos Hyeromonacho et ss. Theologiae Profesori. Aradini.

4 Casinói egyesületnek. Aradon.

5 Te[kin]t[e]tes Árkossy János hites ügyvéd Úr, s több te[kin]t[e]tes n[agyságo]s megyék táblabirájának.

6 Spectabili D[omi]no Demetrio Konstantiny Reg[ius] Distr[ictus] G[raecorum] n[on] u[nito]r[um] Magno-Varad[iensis] Directori nec non Co[omplurium] I[nclytorum] I [llustrorum] Co[mitatuum] Table juridicae Assessori. *Aradini.*

7 Te[kin]t[e]tes Ioanesko Demeter hites ügyvéd úrnak (Csernovics
35 féle házban) Pesten. /

8 Admodum Reverendo D[omi]no Simeon Oprian Parocho et locali directori per Temesvár, M[agnum] Becskerek in possessione Kis-Torák.

9 Generoso D[omi]no Petro Bibera ispano I[nclyti] dominii Etskensis etc. per Temesvár, M[agnum] Becskerek in possessione Etska [1].

Al 10, eu (sub titul[a] știută).

Am făcut de știre și la alții, trimițîndu-le exemplarele de *Gazetă* trimisă.

Cu trimiterea nr. 2—3 din *Mag[azin] i[storic]* la Beiuș d-nului Nistor, am comendat și *Macrobiotica* în părțile acele ca pe o carte frumoasă și folositoare a o cumpăra de la mine, de cumva pe acolo nu s-au trimis.

Eu socot că la *Gazeta* se vor mai prenumăra, de nu alții, dar barem cîțiva din tinerimea clericală, însă nu putui aștepta și îți trimit aceștia acum. Străbătui la Casino de se aduce prin societate *Gazeta*, și ungurii n-avură încotro. D[omnul] Ioanovici [2], împlinind făgăduința de a aduce pe sama tinerimei preparande în decursul de 3 ani *Gazeta* d-tale (dobîndind localnic directoratul), mai departe nu se prenumără, înmulțindu-i-se cheltuielile, spuindu-mi că el ajutură redacția și altcum, că din proțesul cu Pulițer nu poftește honorar.

Vei ceti în scurt în *B.P.H.* [3] și în *P.H.* [4] întîmplarea — ce se aude
pe aici — despre congregația Com[itatului] Bihar, cum vrură să omoare
pe administratorul Tisza [5] și cum bătură pe Boethy cel vestit [6], / iarăși 35^v
ce se întîmplă în congregația Ciongradului [7].

Pe episcopul nostru [8] urît îl bajocoriră sîrbii. Trebuie să știi că de un an de zile s-au denominat de la Carloveț de arhimandrit la Hodoș (Bodrog) [9], în Dioceza Arad, Kengyelátz Emanuel [10]. Ep[isco]pul nostru s-au împotrivit și așa au rămas *in suspenso* [11], fiindcă al nostru nu vru să-l sfințească, dar a se îngriji de altul, nu știu. Sîrbii (ep[isco]pul) Timișoarei) din porunca arhiep[isco]pului sfințiră pe Kengyelátz în altă diocesă și-l trimiseră la Hodoș. Este temere că, pe cînd românii ar pofti a avea mai mare influință spre mănăstiri, să nu ieie sîrbii și mănăstirea aceasta, una din D[iocesa] Arad. Numai ce să facem dacă! ...

Alta. Știi că mai-marele inspector peste școalele de r[eligie] g[reco] n[eunită] au suflat prin consiliu catedra d-lui Konstantini [21], carea eu o am suplenit mai mult de 2 ani, și au împărțit studiile între ceilalți profesori, fiindcă fondul șc[olar] s-au împuținat, dîndu-se (sub ocîrmuirea În[alt] consiliului) bani împrumut lui b[aron] Eötvös [13], care au făcut mai an bancrută. Nu se știe ce sfîrșit va fi cu catedra.

În săptămîna trecută cetesc în *Allgemeine Zeit[ung]* (cred) d^to 11 decemv. anonsul *Austria. Oder Österreichisches Kalender für das Jahr 1846* [14] în care se publică un articol: *Über die Sprache der Walachen* v[on] I. P. Kaltenbeck [15].

Din curiozitate, în altă zi aflai la un libraire călindariul numit, și la
f. 170—173, și articolul acesta. Judecă diferendul de după opinia unui
Schuller [16] sas, că ar fi „eine Mengsprache" [17] mai mult greacă și angel-
sacsă; p.e. verbul *spun* îl deduce din angelsacsă. Dară blăstămați
oameni trebuie să fie sasi[i] domniilor-voastre; săraci de noi din toate
laturile. / 36

În *Walachische Märchen*, Arthur Schott altcum judecă despre limba noastră, deși nici el nu o află neamestecată. Dar care e curată? Toate sînt mestecate, mai mult sau mai puțin.

Dar venitu-ți-au înștiințarea despre *Lexiconul Conversaționalnic* [18] (au fără *—nic* n-ar fi putut fi?) a lui d-l Gavra? Drama se gătă.

Fii bun și-mi trimite la timpul său aceea jumătate de coală despre care ți-am scris că sminteşte dintr-un exemplariu a *Curierului de ambe sexe.* Cînd vor mai veni? Aci iară muscalii nu ne dau pace să ne mai procopsim.

Din *Mag. ist.* n-rii 4—5 încă nu mi-au sosit, despre carii m-ai înștiințat că i-ai fi espediruit.

Cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale adevărat cinstitoriu,

36^{v} *Atanasie Șandor*,
doctor de medic[ină]./

---

[1] Spectabilului domn Teodor Serb, judele suprem al orașului liber regesc Arad și asesor al mai multor spectabile și notabile comitate. În Arad.

Spectabilului domn Ioan Popovici, avocat, În Arad.

Reverendissimului domn Ghenadie Popescu, ieromonahul Sfintei Mănăstiri din Hodoș și profesorul preasfintei teologii. În Arad.

Casinoului din Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoși, asesor al mai multor comitate.

Spectabilului domn Demetrie Constantini, directorul regescului District al Orăzii Mari al grecilor neuniți precum și asesorul Tabulei judiciare a mai multor ilustre și celebre comitate. În Arad.

Spectabilului domn avocat Demetru Ioanescu (în casa Csernovics), în Pesta.

Reverendissimului domn Simeon Oprean, paroh și director local, prin Timișoara, Becicherecul Mare, la moșia Toracul Mic.

Generosului domn Petru Bibera, administratorul ilustrului domeniu Erska etc., prin Timișoara, Becicherecul Mare, la moșia *Erska*.

[2] *Constantin Ioanovici.* Vezi scrisoarea I, n. 5.

[3] *Budapesti hiradó*, ziar politic maghiar care apare cu începere din 1844. Vezi Dezsényi Bela—Nemes György, *A magyar sajtó 250 éve.* I, Budapest, 1954, p. 73—74.

[4] *Pesti hirlap*, ziar politic maghiar care apare la Pesta între 1844—1849. Vezi: Szalady Antal, *A magyar hirlapirodalom statistikája 1780—1880-ig.* Budapest, 1944, p. 187.

[5] Tatăl lui Tisza Coloman, om de stat maghiar.

[6] *Beöthy Ödön*, 1796—1854, om politic liberal maghiar, partizan al unei politici de reforme. Între 1841—43 a fost vicecomite al Comitatului Bihor, apoi conducătorul opoziției liberale reformiste din acest comitat. În 1848 e comite suprem al Comitatului Bihor, iar după înfrîngerea revoluției face parte din grupul emigranților maghiari de pe insula Jersey, fiind în relații de prietenie cu Victor Hugo. Vezi *Magyar életrajzi lexicon.* I, Budapest, 1867, p. 183.

[7] Congregația Comit. Csongrad.

[8] Gherasim Raț.

[9] Mănăstire ortodoxă română în Comitatul Aradului.

[10] *Emilian* sau *Emil Kengyelátz*, arhimandrit al mănăstirii Hodoș-Bodrog între 1845—1852, iar apoi episcop al Vîrșețului, prin Sinodul de la Carloveț din 11 noiembrie 1852, care a înlăturat pe toți candidații românilor, printre care și Patrichie Popescu, alegînd în calitate de episcop al Aradului pe Procopie Ivacicovici, al Timișorii pe Samuil Mașirevici, al Vîrșețului pe Emilian Kengyelátz și al Diecezei Buda pe Arsenie Stoicovici. Vezi T. Botiș, *Istoria școalei normale ...*, p. 662 și 666; I. D. Suciu, *Nicolae Tincu-Velia ...*, p. 92, 122, 150—154; Idem, *Cîteva precizări privitoare la arhimandritul Patriciu Popescu*, în *Revista istorică română*, XIII, 1943, p. 544—546.

[11] În suspensie.

[12] *Dimitrie Constantini.*

[13] *Eötvös József.*

[14] *Calendar austriac pe anul 1846.*

[15] *Johann Paul Kaltenbeck*, 1804—1861, istoric austriac, etnograf, folclorist; a scris mai multe studii despre limba, obiceiurile și folclorul românilor. Vezi Constant von Kurzbach, *Biographiches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*, Wien, 1863, p. 406—409.

[16] Aluzie la *Johan Karl Schuller*, învățat și filolog sas din Transilvania, care a publicat în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, I, 1843, nr. 1, p. 67—108, un studiu cu titlul *Entwieklung der wichtigsten Grundsätze für die Erforschung der rumunischen oder walachischen Sprache*, în care susține, în mod fals, caracterul nelatin al limbii române, faptul că aceasta s-ar înrudi cu cea gotică. Articolul său a primit replica lui G. Bariț, *Ce este limba românilor?*, în *Foaie pentru minte ...*, VI, 1843, nr. 35, p. 273—275 și Ioan Maiorescu, *Refutarea părerei d-lui J. K. S[ch]uller despre germana origine a limbei române*, *Ibid.*, XI, 1847, nr. 15, p. 117—121; nr. 16, p. 125—131; nr. 17, p. 133—139; nr. 18, p. 141—143; nr. 19, p. 151—155; nr. 20, p. 162—164; nr. 21, p. 165—168; nr. 22, p. 173—178. Vezi analiza acestei probleme în *George Bariț și contemporanii săi*, vol. I, București, 1973, p. 133, n. 6.

[17] Amestecătură.

[18] E vorba de *Lexiconul de conversație* al lui Al. Gavra, din care se tipăresc primele coli abia în 1847. Vezi I. Pervain, *Studii de literatură română*, p. 105 și urm.; Mircea Borcilă și V. Bulat, *Alexandru Gavra — lexicograf*, în *Limba română*, XX, 1971, nr. 5, p. 503—513.

XIV

Arad 7^{a} ianuarie (1)846 n.

Domnule redactor !

Cătră ceia 9 prenumeranți la *Gazetă* și *F[oaie]* în a 28^{a} a l[unii] trecute trimiși, îți mai trimit încă pe aceștia următori.

1 Érdemes Dima István Csanádi rév vámszedő úrnak, per Temesvár, Bánát-Comlós, Nagy Sz[en]t Miklós. Rátz-*Csanádi révnél.*

2 Instituto G. r. n. u. clericali, Aradini. [1]

Așadară, de toți, prenumeranți sînt cu numerul 11, iară pentru mine al 12-lea a mi se trimite mă rog.

Magaz. istoric nr. 4—5 încă nu mi-au sosit.

D-nul Dragoș Ioan [2], szolgabiró în Com[itatul] Bihar ar pofti prin d-nul Gavra 40 exemplare din *Magaz. istoric* pentru 40 prenumeranți și îi scrie că el d-tale ți-au scris în treaba aceasta [3], dar răspuns nu au căpătat. Așa, nu știe că are nădejde de a căpăta au ba? Fii bun mai nainte înștiințează-mă pre mine despre aceasta.

Alta. Nu știu ce să mai socot despre novelele mele. D-ta ai bunătatea și prietenia pentru mine de fă rînduială la espediție / ca să nu mai 37
scriu eu și acolo, ca să se trimită cu rînduială. Eu cred că la espediție e smînta. Nu mi-au venit n^{rii} 101—51 și nr. 102 din *Gazeta* și *Foaie*. Binevoiește, dară, a orîndui ca să mi se trimită barem aceste, că altele de mai nainte îmi smintesc, dar cu acele acum nu gîndesc, numai aceste să mi se trimită.

Mi-au mai făgăduit încă doi a se prenumera la novele, dar nu și-au ținut vorba. Unul e d-l prota de la Vilagoș [4], care au mai fost prenumerat.

Aceste cam cu graba scriindu-le, rămîn cu cuviincioasă cinstire al d-tale cinstitoriu umil, .

Atanasie Șandor [5]. / 37^{v}

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg Baritz* Redacteur der *Gazeta de Transylvania* und Professor, zu *Cronstadt*

---

[1] Merituosului domn Ștefan Dima, încasator de vamă la vadul Cenad. Prin Timișoara, Banat — Comloș, Sînnicolaul Mare, la vadul Cenadului sîrbesc. Seminarului clerical din Arad.

[2] *Ioan Dragoș*, deputat și om politic din Transilvania, 1810—1849. După studii de drept la Oradea a ocupat funcția de jurat comitatens. Pînă în 1848 s-a orientat spre partidul conservator. Din 1848, fiind ales deputat în cercul Beiușului, este atras de principiile lui Kossuth, devenind unul din intimii acestuia. Este cunoscut mai ales prin acțiunea sa din 1849 cînd încheie armistițiu cu Iancu în numele lui Kossuth. Moare la 10 mai 1849 în urma eșecului misiunii sale.

[3] Este vorba de scrisoarea lui Ioan Dragoș către Bariț din 10/22 decembrie 1846 (B.A.R., ms. rom. 995, f. 12r + v). Într-un viitor volum se va publica și corespondența lui Dragoș cu Bariț.

[4] Șiria, localitate în jud. Arad.

[5] De mîna lui Bariț: „1846, ian. 7, dr. A. Șandor".

XV

Arad 14ª ianuarie (1)846 n.

Domnule redactor !

Deși cam tîrziu, trimițîndu-mi-se încă o prenumerație la *Gazetă* și *Foaie* pe semestrul I (1)846, mă grăbesc a te înștiința sub titula:

1 Admodum Reverendo domino Theodoro Tempea, parocho et locali directori. Per Temesvár-M. Becskereck — *M. Torakini.*[1]

Banii pentru 12 prenumeranți — de toți prin mine — se vor trimite cum voi primi cîțiva de la unii 20 încă din Arad, însă nu cred că mult se va întîrzia. Suma banilor, 120 fl. val.

Din scrisoarea d-tale înțeleg că și nr. 6 din *Mag. ist.* mi l-ai trimis. Încă nr. 4—5 nu mi-au sosit.

Dar jumătatea de coală care-mi smintește din *Curier de ambe sexe* trimite-se-va? Din țădula de la d-nul Árkossy [2], mie trimisă, s-au văzut că și un exemplariu din *Mag. ist.* nr. 1 e smintit.

Așa întîmplare avui în zilele aceste cu un exempl. de *Macrobiotică* tom. II care, desplătit fiind, însă smintind coala 18^{a} întreagă, mi s-au trimis înapoi, deși subscridentul și-au scris înlăuntru numele său. N-am putut face a nu da alta în loc, ca să nu vestească prin părți că *Macrobioticele* sînt smintit legate.

Am îndrăznit a-ți scrie în scrisoarea dinaintea acesteia trimisă că unii numeri din *Gazetă* îmi smintesc. Ai prietenie a mi-i trimite, precum
39 și nr. 90, de se află de prisos. /

Macrobiotice tom. II am împărțit pînă acum 116, dar banii încă nu mi-au venit din tom. I. De cînd îți trimisei banii nu-mi veni încă nici un creițariu.

Este ceva pricină nouă de-mi faci întrebarea pentru lipsa au nelipsa foilor d-tale? Poate-mi fi și mie arătat a o ști? Și cine e acela care ar îndrăzni a disputa lipsa lor? La aceste îți voi răspunde însă mai întîi —de mi se cuvine a ști — aș dori a fi înștiințat.

La noi nou nimic, decît că frigul au început cu o putere mare două-trei zile, dar înmuindu-se, lemnele mai puțin s-au căutat. Acum nea[u]ă

puțină, îngheț peste noapte, peste zi desgheață. Prețul bucatelor, mai ales a grîului, a pînei, au mai scăzut.

Alt nou. D-na ocîrmuitorului administrator al Comit[atului] Arad atîtea datorii au făcut — se zice cu învoiala bărbatului, însă numai cu subscrierea ei — cît va veni sub concurs dînsa. El adecă, d-l Fascho, se face că n-au știut nimic, ca și cînd oamenii n-ar ști cum stă lucrul. Apoi ce să mai zicem de alții!

Dar Gött[3] aduse nemți din Virtemberg[4]? Dar nu cu apărarea românilor!

Rămîind cu cuviincioasă cinstire, al d-tale adevărat cinstitoriu,

Atanasie Șandor,
doc. de medic[5]./ 39^{v}

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg Baritz* Redacteur der *Gazeta de Transylvania* und Professor, zu *Cronstadt*.

---

[1] Reverendissimului domn Teodor Tempea, paroh și director al școlii locale. Prin Timișoara— Becicherecul Mare în Toracu Mare.

[2] Ioan Arcoși, fruntaș politic român din Arad.

[3] Johann Gött.

[4] În deceniul al patrulea al secolului trecut, o dată cu începutul mișcării naționale în rîndul sașilor din Transilvania, fruntașii acestora, și în primul rînd Ștefan Ludwig Roth, acreditează ideea necesității de a spori numărul germanilor prin noi colonizări. În 1845 editorul Johann Gött este însărcinat cu misiunea unei vizite de sondaj în Germania, vizită în care pleacă însoțit de Bariț, redactorul brașovean putîndu-și îndestula din nou apetitul pentru călătorie, dovedit în anii anteriori. Profitînd de neașteptatul prilej, Bariț observă cu interes și lăcomie oamenii și lucrurile din Bavaria, Hessen, admiră vestigiile istorice din Valea Rinului, compară starea socială din Germania cu cea de la noi. Rezultatul acestei călătorii va fi un lung șir de articole inserate în *Gazeta de Transilvania* (VIII, 1845, nr. 74, p. 294—295; nr. 76, p. 304; nr. 77, p. 308; nr. 78, p. 312; nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 319—320; nr. 81, p. 323—324; nr. 82, p. 326—328; nr. 83, p. 330—332), primele contribuții de seamă ale lui Bariț de acest gen, întrucît memorialul din 1836 (însemnările de călătorie din Țara Românească) a rămas, după cum se știe, în manuscris.
Misiunea lui Gött se va solda cu un eșec total. Bariț rememorează cu satisfacție discuția purtată cu un german din Darmstadt care, la propunerea de a emigra în Transilvania, răspunde că s-ar îndrepta „de zece ori mai bucuros peste mare, în America, decît în țări în care domnește aristocrația în toată grozăvia ei". Vezi despre această problemă și George Em. Marica, *Notele de călătorie ale lui George Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, VI, 1963, p. 123—149.
Două scrisori trimise de Bariț din această călătorie ne ajută să plasăm exact în timp drumul spre „Virtemberga": luna septembrie 1845. Astfel, prima scrisoare (B.A.R., Filiala Cluj, Fond. coresp., nr. 351) este expediată din Sas-Sebeș la 6 septembrie; în 9 septembrie se afla la Arad, de unde îi scrie soției cea de-a doua scrisoare (Fond. cit., nr. 347), care trădează ceva din atmosfera călătoriei: „Nu poci să vă scriu pe larg, pînă la Pesta. Ne grăbim foarte tare, pentru ca să ne întoarcem cît s-ar putea mai în grabă acasă".

[5] De mîna lui Bariț: „1846, ian. 14, dr. A. Șandor, Arad".

XVI

Arad 26^{a} febr. (1)846 n.

Domnule redactor !

Banii prenumerației la *Gazetă* nu ți i-am putut trimite mai degrabă că nu mi-or fost toți la mînă. Din Arad n-am aflat negutătoriu care să-i fi trimis de-a dreptul la Braşov, ci am trăbuit a-i trimite prin Filwagen [1] la Timişoara, ca să capăt Anweisung [2], ce ţi-o trimit aici, sunătoare de 88 fl. 2 cr. argint. De după scrisorile d-tale mi-am tras din banii novelelor pentru 13 prenumeranţi = 13 florinţi val. şi aşa-ţi trimit numai 46 fl. 48 cr. arg. Îţi trimit deodată şi din *Magazin istor.* atîţia cîţi am primit, că ştii cum sînt oamenii noştri. Pentru nr. 2—3, de la 16 prenumeranţi = 32 sfanţi, pentru a căror n-ri aducere am plătit porto 20 cr. arg.; pentru n-rii 4—5—6, de la 10 prenumeranţi = 33 sf., pentru a cărora aducere am plătit 36 cr. arg. Scoţînd dară aceşti 56 cr. arg., toţi dimpreună sînt:

Pentru *Gazeta*	46 fl.	48 cr.	arg.
Pentru *Mag. ist.* nr. 2—3................	10 fl.	20 cr.	
Pentru *Macrob.* tom. II	8 fl.	—	—
Pentru *Macrob.* tom. I	6 fl.	40 cr.	
Siebenb. Wblat [3] pentru d. Serb	3 fl.	30 cr.	
Istoria bisericească adusă chiar de d-ta....	2 fl.	20 cr.	
De tot	88 fl.	2 cr.	arg.

Banii aceştia îi vei primi d-ta de la casa Florian Ioh. et comp. prin neguţătoriul timişoran Strohmayer.

41 Ce se atinge de *Mag. istor.* ai bunătate / a-ţi însămna că de la cîţi prenumeranţi ai mai [primit], adecă cît în sumă ai primit. Îmi pare bine că ai trimis d-lui Dragoş [4] şi 10 exempl. din *Mag. istor.*, numai el să se îngrijească de bani. De cumva va pofti mai multe, îi vei trimite, dar pînă atunci nu.

Cu *Macrobiotica* tom. II greu merge, că prenumeranţii nu se îngrijesc să le ducă şi mulţi carii au luat tom. I nu voiesc al II. S-or dizgustat oamenii cu *Drama* [5] ...; apoi *Macrobiotica* nu o ştiu judeca preoţii mojici. Ce zici de viitoriul nostru?!

Novelele din prinţipaturi plac mai multora şi poate că vom face o societate ca să le aducem pe toate, numai preţul tuturor nu ştim în banii noştri. Ai bunătate cînd mă vei înştiinţa despre primirea banilor, cu prilejul dintîi a-mi scrie şi preţul pe jumătate de an a novelelor acestora: a) *Curierul rom.* [6] cu *Buletinul of[icial]* [7] şi *Suplement*; b) *Albina rom.* [8] şi *Buletinul f. of.* [9]; c) *Icoana lumei* [10]; d) *Mercuriul din Iaşi* [11]; e) *Vestitoriul rom.* [12]; f) *Învăţătoriul satului* [13]; g) dacă mai sînt şi altele şi se pot aduce. Eu las după părerea d-tale şi ne vom învoi dacă ne vei recom[an]da, toate au numai unele. Lăsînd p.e. unele *Buletine* atingătoare numai de starea prinţipaturilor cum sînt: liţitaţii etc., eu mă voi sili să se învoiască unii ai noştri. Pe lîngă toată silinţa moldoromânilor, totuşi mă tem de ruschi cu treaba lor. Eu cred că d-ta le ştii bine treaba — cam pe scurt înştiinţează-ne — şi mă tem [să nu ne] strice naţio[na]litatea procletul.

Pe aici se aude că Şincai şi Klein iese, au că au ieşit în Bucureşti[14].
41v De este aşa, d-ta trăbuie să ştii şi să ai şi exempl[are]. Sîntem curioşi /
unii a şti că loveşte-se cu a lui d-lui Gavra şi să ne trimiţi vreo coală, au
mai mult, şi că cine are originalul?

Dar cu *Curierul de ambe sexe* cum stă treaba, mai căpătăm? Din *Mag. istor.* îmi lipseşte şi mie nr. 1 şi altora, carii au primit alţi n-ri, primind unii nr. 1 şi mai mult ba, bacsamă neavînd voie mai departe.

Istoria bisericească [15] de fratele metropolitului din Bucureşti să-mi mai trimiţi vreo două exempl.

Doară mai bine ar fi să se trimită d-lui Serb *Sieben[bürger] W[ochen]blatt* de-a dreptul sub cuverta lui, iar nu mie. Nr. 11 i-au smintit.

Treaba cu catedra e aşa, că de tot s-au şters, şi că la propoziţia d[omnului] inspector În[alt] Consiliului aşternută, m-au recomendat pe mine de prof[esor] în locul unui Popovici Alexie [16], ce-l cunoaşte d-l Vasici din Pesta, şi acesta inter nos sit dictum ab inhabilitatem est sublevates a docendo modo fungatorio [17]; aşadară eu sînt denominat încă an. tr., baş la sfîrşit, şi introdus în a 10^a febr. n. Aşa, futuram scholarum organisatione [18] se aşteaptă — per universum regnum [19] a preparandiilor — într-un an. Despre aceste mai mult de altă dată.

Dicţionariul publicat [20] ne este de lipsă. A mea dorinţă aceea ar fi, ca verbii să se pună la început în persoanele radicale, nomenii, precum în nr. singul. aşa şi în plural, tot în sensul indeterminat sau fără articul, care e lesne a-l adăoga. Cîtă greotate în plural în aceia nomeni carii trec din singul. cu gen bărb. în plur. în gen fămeiesc.

Al domniei-tale adevărat cinstitoriu şi prieten,

Atan. Şandor,
doc. de m.[21]/ 42

[Adresa:] Den wohlgeborenen Herrn *Georg von Baricz* Redacteur der Gazeta de Transilvania und Professor, zu *Cronstadt*

---

[1] Căruţa poştei, diligenţa.

[2] Aviz, mandat, înştiinţare.

[3] Prescurtare pentru ziarul german *Siebenbürger Wochenblatt*, care apare la Sibiu cu începere din 1837.

[4] Vezi nota 2 la scrisoarea XIV.

[5] Drama lui Al. Gavra despre Gheorghe Şincai.

[6] *Curierul românesc*, 1829—1859, apare începînd din 1844 cu un supliment intitulat *Buletin, gazetă ofiţială* (vezi n. 7). Vezi Nerva Hodoş şi Al. Sadi-Ionescu, *Publicaţiile periodice româneşti*, I, Bucureşti, 1913, p. 399—400.

[7] Titlul exact: *Buletin, gazetă ofiţială.* S-a tipărit în tiparniţa lui Heliade Rădulescu pînă în 1847.

[8] *Albina românească*, 1829—1859, revistă editată la Iaşi de G. Asachi, care se îmbogăţeşte pe parcurs cu două suplimente: *Foaia ofiţială* — vezi titlul întreg în nr. 9 — (1832) şi *Arhiva albinei* (1844—1847).

[9] *Buletin, foaie ofiţială a Prinţipatului Moldaviei*, Iaşi, 1833—1859.

[10] *Icoana lumei, foae pentru îndeletnicirea moldo-românilor*, Iaşi, 1840—1846.

[11] *Mercuriul de Iaşi sau Avizuri comerciale interesante*, Iaşi, decembrie 1845, redactor G. Asachi (*Publicaţiile periodice româneşti*, t. II, supliment, p. 795).

[12] *Vestitorul românesc* apare la Bucureşti între 13 februarie 1843 şi 30 ianuarie 1857. Vezi Nerva Hodoş şi Al. Sadi-Ionescu, *Publicaţiile periodice româneşti*, p. 767.

[13] *Învăţătorul satului* apare la Bucureşti între 1843—1852.

[14] E numai un zvon, legat de presupunerea că Gh. Vida de la Iaşi ar munci în continuare la publicarea ediţiei sale din *Hronica* lui Gh. Şincai. Primul tom din această ediţie apăruse la Iaşi în 1843, iar Gavra scosese primul tom din ediţia sa la Buda, în 1844.

[15] Trebuie să fie vorba de *Istoria bisericească* tradusă de Lesviodax, pe care
Foaie pentru minte ... (VIII, 1845, nr. 44, p. 356) o anunță la *Bibliografie*, împre-
ună cu fascicolele 2—3 din *Magazin istoric pentru Dacia*.
[16] Profesor la Preparandia din Arad între 1842—1846 unde a predat limba
română, maghiară și germană, epistolografie și mătăsărit; s-a născut și a murit
(1798—1859) în Cuvin unde a fost profesor și director al școlii române. Catedra
sa de la institutul din Arad e moștenită de doctorul Atanasie Șandor. A lăsat în
manuscris studii de filozofie și botanică. Vezi T. Botiș, *Istoria școlii normale*
(Preparandiei) din Arad, p. 406—407.

[17] „Între noi fie spus, din cauza inaptitudinii a fost suspendat de a face cursuri ca fungent (supleant)".

[18] „Viitoarea organizare a școlilor".

[19] „În toată țara".

[20] În *Foaie pentru minte* ... din 1846 (IX, nr. 11, p. 85—88) Nifon (Nicolae) Bălășescu își publică articolul *O probă din limba noastră*. Autorul inserează cîteva considerații cu privire la necesitatea unui dicționar etimologic — aduce și cîteva exemplificări! — pentru cultivarea limbii române. Bălășescu își exprimă aici intenția de a lucra un astfel de dicționar. Ulterior *(Foaie pentru minte* ..., IX, 1846, nr. 35, p. 277—279), Bălășescu revine cu un apel către cititori pentru prenumerare la un *Dicționariu latino-român* pe care vrea să-l publice. Avatarurile acestui dicționar vor fi însă mai lungi, căci el apare albia în 1848.

[21] De mîna lui Bariț: „1846, dr. Șandor".

XVII

Arad 16^{a} mart. (1)846 nou

Domnule redactor !

Fiindu-mi scurt timpul pentru ținerea examenelor astăzi la Preparandie, mă grăbesc a ți le însemna următoarele:

1. Cele 16 exempl. din *Curierul de ambe sexe* le-am primit, dar, pe cum văd, numai 7 numere au ieșit. Într-un exemplar îmi sminteşte ce se cuprinde întră pag. 32—41, adecă o jumătate de coală.

2. La novelele din prințipaturi, însoțindu-ne mai mulți, ne-am învoit la toate, adecă: a) *Albina rom.* cu *Buletinul ofic.* și b) *Arhiva Albinei*; c) *Icoana lumei*; d) *Mercuriul din Iași* [1]; e) *Curierul român* cu *Buletinul ofic.*; f) *Vestitoriul rom.*; g) *Învățătoriul satului*; h) *Universul* [2]. Prețul [îl] știm numai a *Vestitoriului*, 4 ruble, așadară 20 fl. val.? Placă [3] dară aceste a ni le procura cu toți numerii de pe anul acesta. Banii ți-i voi trimite la timpul său. Noi aceste le vom ținea la apotecariul român Gheorghe Stupa [4], dar să se adreseze mie. Oare Kreuzband [5] bine va fi, nu se vor scoate afară? Bacsamă e mai lesne poșta. Placă a-mi trimite și un exemplar din *Coconul Jorgu de la Sa[dagu]ra* [6].

3. Dar ce socoți d-ta, la cine se află originalul din Șincai-Klein? Ca să nu ne înșelăm.

4. Nu știu, nu vă veți mînia pe mine — d-ta și d-nul Vasici — că eu am fost generos a face cinste unui student bun, care mi-au descris unele și altele socoți în treaba prenumerantiei și altor lucruri, o *Macrobiotică* din tom. I, adecă despre care ți-am scris că mi s-au trimis înapoi toată afumată ca pe o șoancă și din tom. II aceea care iarăși mi s-au trimis înapoi, ca în care nu se află coala a 18^{a} și în care au fost scris numele cumpărătoriului?

5. Am avut nescari vorbe cu un protopop pentru tom. I din *Macrob.*,
căci mi-au făgăduit, la trimisele mele scrisori, mai de multe ori că-mi
va / trimite banii, ce tot au întîrziat și după ce i-am scris o scrisoare — 43
cam orăzenească — adecă o țîră prea la adevăr pentru un popă, m-au
întîmpinat cam mînios, zicîndu-mi că să știu că preoții nu-s purcari,
ce și eu am adeverit că nu; ci aș fi trebuit să-i zic doară, că unii sînt mai
răi decît purcarii. Apoi m[i]-au plătit, dar al II^{le} tom n-au luat.

6. Aici se vorbește că s-ar bate 3 inși după episcopia din Ardeal de l. gr. n., adecă: Ioan Moga [7], Ioan Popasu [8] (se zice a fi sîrb) și oarece arh[imandrit] Vasilie Popovici [9], aceștia de la d[um]neavoastră din Ardeal; iară de la noi, arhimandriții Șaguna [10], născut peștan, țânțariu [11], și Kyrilovits.

7. Respunsurile d-tale lui Gerando [12] au fost *non plus ultra* [13] tuturor foarte plăcut [14]. La sfîrșit despre Hora și Cloșca atîta am de a-ți aduce aminte: ca să vadă lumea și românii să cunoască mișcările acele, bine ar fi de am fi ascultat să se preîntoarcă din *Életképek* dd^{to} 22 novembr. a. trecut, ce foarte clasic au descris Horváth Mihály [15], un preot tînăr catolic, însă prigonit de catolici pentru că în istoria sa foarte tare au descoperit adevărul în privința protestanților asupriți din Arhidio[ceza] Strigonului. Se află acum crescătoriu în Viena. Acolo se vede că cine au fost „diabolicis votae" [16] adecă alții, și unii români la început. Eu cred că ar fi românilor plăcut a ști.

8. În *Serbske Narodne Novine* din 14 februarie a.c. nr. 13 întorcîndu-mi-se de pe serbie [17], aceste ți le însemn:

„În clipa aceasta primirăm din Viena înbucurătoarea pentru tot
neamul nostru cel dreptcredincios știre cum că aceia ce cu prilejul ținutei
mai în urmă diete, prin rugăminte s-au cerut milostivului stăpînitoriu,
țăreștile legi păstrîndu-le, numai pentru aceea au întîrziat, căci au vrut
mila sa cea cesaro-crăiască, în înțelesul legii, după înaltul sieși cuvenit
crăieșc drept, în lucrurile noastre cele bisericești, prin rezoluție crăiască
afară de dietă a o cinsti. Aceea ce întregul popor de la bunul a patriei
părinte așa de setos au așteptat, înăl/ția-sa milostivul nostru monarh 43v
în măsură deplină credincioșilor săi supuși, fiilor a dreptcredincioasei
biserici, a împlini bine au voit, adecă prin datul mai de curînd afară
crăiesc rescript sloboda din fieștecare altă în a noastră lege trecere milostivă au îngăduit".

9. Mă vei ierta, d-le, că doară mă voi arăta o țîră cam neobraznic și poftitoriu de a fi lăudat, însă dacă văd că aceia carii bine știu de lucru nu vreu a-l face cunoscut, îndrăznesc eu următoriul lucru a ți-l descoperi, că de-l vei afla vrednic să-l pui în *Gazetă* pentru de a da îndemn și altora spre facere de bine.

Eu de la anul 1838 — de cînd mă aflu în Arad — lecuiesc preparanzii institutului nostru din Arad gratis și i-am tămăduit din boale, parte acute, parte cronice, de care mai ales se țin răni feli de feli, inflorescenții cutanate ș.a., iară medicamente de la an. (1)841 le dă d. Gheorghie Stupa, *ex quidam*. An. (1)841 au făcut suma 19 fl. 31 cr. conv. monet.; (1)842 = 21 fl., 7 cr.; (1)843 = 40 fl., 30 cr.; (1)844 = 48 fl., 49 cr.; (1)845 = 37 fl., 2 cr. arg., în suma 167 fl., 9 cr. arg. Facem, dară, bunătatea aceasta gratis cu aceşti mişei, doară se vor deda mai mult oamenii noştri la lecuri doftoriceşti, să nu creadă tot în superstiţii etc.

D-ta de vei afla lucru, adecă sujetul, de treabă, în *Gazeta* le vei pune [18] şi vei aduce temeiuri frumoase, după cum ştii d-ta, dar nu atinge comembri Institutului. De nu, le vei lăsa, însă eu cred că pentru îndemn e vrednic de publiţitate, numa mă rog ca să nu se ştie că eu ţi l-am împărtăşit. Pune că de la cutare au cutare abonat din părţile Orăzii-Mari îţi este făcut cunoscut lucru, p.e. d-nul Gavra, ca care ştii de lucru foarte bine, au şi alt mădulariu din institut. Dar tac, ca să nu-mi vină mie de cinste: eu acum făcui aceasta pentru d-nul apotecariu. Dar, cum zisei, mă rog anonimitate.

Rămîind cu cuviincioasă cinstire şi adevărată pretenie, sînt al domniei-tale şerb cinstitoriu şi aplecat,

44 *At. Şandor.* [19] /

[Adresa:] Den wohlgeborenen Herrn *Georg v. Baricz*, Redacteur der *Gazeta de Transilvania* und Professor, zu *Kronstadt. Franco*

---

[1] *Mercuriul de Iaşi seara. Avizuri comerciale şi interesante*, apare la Iaşi în 1845. Vezi *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti*, I, Bucureşti, 1966, p. XVIII.

[2] *Universul*, apare la Bucureşti între 8 iulie 1845 şi 2 mai 1848 sub redacţia lui I. Genilie. Vezi N. Hodoş şi Al. Sadi-Ionescu, *Publicaţiile periodice ...*, p. 758.

[3] Fii bun.

[4] Gh. Stupa, farmacist în Arad.

[5] Mod de a expedia recomandat prin poştă.

[6] Piesa lui Vasile Alecsandri, care e trecută în anunţurile din *Gazeta Transilvaniei* că se poate procura de la Iaşi.

[7] Ioan Moga, arhimandrit la Sibiu.

[8] Ioan Popasu, protopresbiter la Braşov.

[9] Cleric cu studii la Viena după 1816; cf. N. Popea, *Archiepiscopul şi mitropolitul Andrei baron de Şaguna*, Sibiu, 1879, p. 17.

[10] Andrei Şaguna era arhimandrit al mănăstirii Covil din Dieceza Neoplanta (Novi Sad).

[11] Macedo-român.

[12] *Aug. de Gerando*, scriitor francez, participant la revoluţia maghiară din 1848. Căsătorit cu o contesă Teleki. Este foarte subiectiv în scrierile sale în raport cu românii.

[13] Cum nu se poate mai bun.

[14] E vorba de articolul *Răsunet la cele de pre faţa 415 a Foaiei pentru minte s.c.l. an. tr. împărtăşite după domnul A. de Gerando*, semnat „Mai mulţi inşi din ţinutul Braşovului" şi apărut în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 15, p. 59.

„Răsunetul" viza publicarea în *Foaie pentru minte ...* (1846, nr. 1, p. 15; nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21 şi nr. 4, p. 25—28) a fragmentului intitulat *Cap. al treisprezecelea din cartea d. A. de Gerando. Românii*, din lucrarea lui Augustine de Gerando, *La Transylvanie et ses habitants*, Paris, 1845, 2 vol. (Vezi biografia lui A. de Gerando în *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. I, Bucureşti, 1973, p. 105, n. 1.) Fragmentul este precedat de un articol „preparator" al lui Bariţ *(Foaie pentru minte ...*, 1845, nr. 51, p. 405—411 şi nr. 52, p. 413—418: *Românii la d. A. de Gerando*) şi urmat de un altul, analitic *(Reflexii la descrierea românilor prin d. A. de Gerando*, în *ibid.*, 1846, nr. 6, p. 41—48 şi nr. 7, p. 49—56).

[15] Vezi articolul *Egy jelenet II Jozsef kormánytörténetéből* (O scenă din perioada de guvernare a lui Josif al II-lea), în *Élet képek*, Pesta, nr. 22, noiembrie 1845. *Horváth Mihaly*, 1809—1878, episcop de Cenad, istoric şi om politic maghiar, ministru al învăţămîntului în 1848, ducea tocmai în această vreme o campanie de presă liberală. A scris o serie de lucrări istorice, printre care *Istoria industriei şi comerţului în Ungaria în ultimele trei secole* (1840) şi *Istoria maghiarilor* (1842—1846). Credem că Şandor se referă la aceasta din urmă. Vezi *Magyar életrajzi lexicon.* I, Budapest, 1967, p. 749.

[16] De credinţă drăcească.

[17] Traducerea lui At. Şandor din ziarul *Serbske Narodne Novine* a apărut sub titlul *Ungaria* în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 22 (14 martie), p. 86, specificîndu-se că a mai dat informaţii despre acest lucru în nr. 21.

[18] Informaţiile date de At. Şandor au primit, în formularea lui G. Bariţ, următoarea înfăţişare (vezi articolul *Ungaria*, în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 22, p. 86):

„De *Macrobiotica* d-lui dr. Vasici, că mai mulţi din părţile noastre nu voiesc a primi cu tomul I şi pe al II-lea, nu ştiu pentru ce vă miraţi. Ne-aţi face prea mare cinste dacă aţi crede că toţi carii petrec anii pe la institutele noastre ar şti şi ceti; nu, ci ei rămîn tot simpli idioţi, prin urmare nedestoinici a pricepe şi a preţui asemenea producte. Ba, mulţi dintre aceia nici pentru facerile de bine pipăite cu mîna întinsă lor, numai în numele Domnului, nu ştiu să fie recunoscători. Spre dovadă, vă voi aduce o pildă carea eu cînd am auzit-o m-au adus la un feliu de melanholie. D-l doctor de medicină Atanasie Şandor din Arad de opt ani, adică de la 1838 caută, prescrie şi lecuieşte pe preparanzii bolnavi în institutul de acolo, scoţînd pe mulţi din osebite boale, precum de acelea care le zic medicii acute, altele cronice, răni ş.a., ş.a., totdeauna numai în numele Domnului, gratis, iar d-l Georgie Stupa apotecariu (spiţeriu, tot român) dădu pe cinci ani de la anul 1841 pînă la dec. a. 1845 tot la numitul institut medicini gratis, preţuite în sumă de 167 f. 9 cr. Numiţii doi bărbaţi fac bunătatea aceasta mai mult cu scop ca, dedîndu-se viitorii învăţători ai poporului cu lucruri mediceşti regulate, să nu mai creadă nici ei în superstiţii, să scoată cu vreme şi pe popor din aceleaşi; însă cine-i pricepe şi cine le-au mulţumit vreodată? Într-aceea, modestia d-lor îmi va ierta că eu îndată ce am aflat împrejurarea aceasta mi-am propus cu de-adinsul a nu o lăsa nepublicată, şi iată că prilejul mi l-aţi dat chiar dv."

[19] De mîna lui Bariţ: „1846, mart. 16, dr. Şandor".

XVIII

Arad 9^a aprilie (1)846 n.

Domnule redactor !

Ce în nr. *Gaz[etei]*22 despre atinsa rezoluţie ches[aro] împărătească la libera trecere din legi[le] catol[ică] şi greco-cat[olică] în legea răsăriteană gr. neunită s-au publicat [1] şi ce despre deobşte ţinerea mulţămită şi înălţarea ferbinţelor rugăciuni pentru îndelunga şi fericita viaţă a Monarhului s-au atins, aceea spre a se împlini în sărbătoarea Sf[intei] Bunevestiri (blagoveştenii) în toată ierarhia s-au hotărît, trimiţîndu-se prin excel.-sa metropolitul Carloveţului [2] respectivilor dd. episcopi pastoralele, în Viena tipărite, după cum se vede spre comunicare cu comunităţile de l. gr. n. dreptcredincioasă.

„Cu ce solenitate, cu ce evlavie, cu ce impresie făcută în sufletul credincioşilor s-au dus în sfîrşit în data serbare, adecă şi a Sf. Buneivestiri şi a deobşte vestirei sus-atinsei resoluţii, acela numai care au fost de faţă poate să-şi închipuie. Măria-sa d-l diecezanul episcop, după ţinuta sfîntă slujbă de dimineaţa la aşa-numita biserica tokiuliană de aici, pe la 8 ceasuri, petrecut de căpeteniile oraşului de l. gr. n., de o nenumărată mulţime de popor, cu proţesie (litie) înfrumţesată şi de o companie militărească din Reg[imentul] „Don Miguel“, spre serbarea solenităţii zilei cu însetare aşteptate poftită, în cîntări armonioase de clerici şi preparanzi răsunătoare, după cetirea 4 evangheliilor în uliţă, intrînd în biserica catedrală, fu urmat de un popor numeros. La începutul sf. slujbe, măria-sa ep[iscopul], cu un cuvînt pătrunzătoriu de bucurie, au făcut pe credincioşi deştepţi spre mila monarhului, revărsată şi spre ai noştri, şi de aceea spre ţinerea slujbei de chilin pentru îndelunga viaţă a monarhului.

După obişnuita slujbă a sărbătoarei în zioa numită văzută, au urmat citirea pastoralei metropolitane, apoi a unui ţircular episcopesc cătră
45 protopresbiterul locului, cetindu-se mai nainte pastorala / româneşte prin d-l protopresb[iterul] locului Ioan Raţ, cu un ton răsunătoriu şi plin de viaţă. Acum, căutînd omul împrejur, multe lacrimi de bucurie au putut vedea picăturind din sclipitorii ochi a credincioşilor. Sîrbeşte încă s-au cetit. La începerea cetirei au urmat cunoscuta cîntare omagială aci alăturată, întocmite versurile înainte de doi ani, prin d-l Teodor Serb, româneşti, cu o harmonie de după o parodie întocmită, iară serbeşte cu armonia cunoscută, urmînd pe afară urletul trascurilor, slobozirea puştelor, trasul clopotelor, ce mai de multe ori s-au aşijderit.

Prînzul de post la masa măriei-sale în aceeaşi zi dat, nu altcum decît pompos s-au putut numi. Toasturile şi închinările pentru Înălţatul Împărat, pentru toată Curtea Austriei, de cîntarea *Ţine D[oam]ne pe Împăratul*etc. etc., de trasul clopotelor la biserica catedrală, de sunetul şi bubuitul trascurilor fură urmărite, precum şi la toasturile pentru îndelungă viaţa excel.-sale a metropolitului, care nencetat s-au ostănit pentru dobîndirea resoluţiei, pentru măria-sa d-l dioţez[an] episcop, pentru d-l mai marele a şcolilor inspector, precum şi la toastele pentru toţi mesenii cîntări potrivite s-au cîntat. Iară ostaşii carii s-au ostănit a înfrumuţesa solenitatea vor fi cinstiţi, adecă aceea una com[pa]nie, cu 20 flor. arg. şi 2 cove de vin“ [3].

Aceste, cu pastorala dimpreună, a publica în mult preţuita *Gaz.* domniei-tale nu va fi de prisos pentru toată românimea.

În scrisoarea d-niei tale din urmă mă înştiinţezi că de la Cluj mi-ai trimis 29 exempl. nr. 6 din tom. I a *Mag. istor.* adresat domnului Ioan Dragoş [4]. Nu ştiu cum, dar te-ai smintit, că eu acele le-am primit demult, şi aşa, a doa oară tot acelea 6 nr. nu-mi e de lipsă. Socoteşte ce e de făcut acum, să ţi se trimită înapoi, au ce să se facă?

Dar *Curierul de ambe sexe* mai veni-va, ca să se împlinească 12 n-ri, după cum era vorba? La acesta un prenumerant al meu s-au lăsat de tot, adecă se vede că, mestecat fiind cu ungurii, ca főfiscal a varmeghiei, d-l Mihail Cucsuba, nu gîndeşte cu românimea [5]. Dar, să ierţi, veni-va
45^v curu la măsură. El au plătit cînd ţi-am trimis banii numai / pe jumătate an; exemplariul acesta de pe urmă a lui e la mine. Ce să fac cu el?

Dar novelele din prinţipaturi toate ne vor veni cîte am prenumerat, au rămîne-vor afară doară unele buletine? Ai bunătate a mă înştiinţa că pe cînd ne vor veni şi cîte, ca să culeg banii cuveniţi?

Episcopul nostru [6] e rînduit de a sfinţi preoţii de l. gr. n. şi pentru Ardeal.

Auzim pe aici că fac unii preoţi uniţi moţie cum să treacă la neunire. *Inter nos sit dictum* [7], oare n-ar fi mai bine pentru români ca ei să se împreune în privinţa religiei laolaltă ca şi naţionalitatea lor să poată spori şi apoi să urmeze *un pium desiderium* [8]? Arhiepiscop român doară în Ardeal, şi aşa să se taie de s[îr]bi.

D[omnul] Ioanovici [9], loc[ţiitor] director la Preparandia din Arad, se denumi de surogat Distr[ictului] Temes[varului] schol. gr. r. n. u. natio[na]l director în locul lui Luca Kengyelátz (suspendat ab officio et salario [10]), poate în perpetuum amotus [11].

Mulţămesc de corespondinţa potrivită în privinţa mea, bine au ieşit.

Bani puţini s-au mai adunat pentru *Macrobiotice* şi pentru *Magaz. istori[c].* Îi voi trimite cu banii novelelor din Prinţipaturi odată.

Rămîind cu cuviincioasă cinstire, al domniei-tale şerb cinstitoriu şi prieten,

A. Şand. [12] / 46

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg v. Baricz* Redacteur der *Gazeta de Transilvania* und Professor, zu *Cronstadt. Franco*

---

[1] Vezi scrisoarea XVII.

[2] Iosif Rajacici.

[3] Articolul-informaţie al lui At. Şandor a fost publicat în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 29, p. 113—114. În continuare se reproduce pastorala în cauză.

[4] Ioan Dragoş, om politic român bihorean.

[5] Administrator financiar al comitatului, Mihail Cociuba, colaborator cu oficialitatea.

[6] Gherasim Raţ.

[7] „Între noi fie zis.“

[8] „O dorinţă fierbinte.“

[9] *Constantin Ioanovici*, director al Districtului şcolar din Timişoara, care după ce a administrat, în anii 1815/1816 şi Districtul Caransebeşului, îşi pune candidatura la postul de inspector suprem al şcolilor neunite, în 1825, la moartea inspectorului Ştefan Nestorovici. Deşi se face un „recurs“ (cerere, memoriu) către Împărat, postul este dat lui Nicolae Temesváry. În 1846 inspectorul de Timişoara Luca Kengyelátz este suspendat din post, fiind numit ca director interimar al districtului timişan, directorul Institutului preparandial din Arad, Constantin Ioanovici. Vezi T. Botiş, *Istoria şcoalei* ..., p. 48—49, 65.

[10] „Din funcţie şi salar.“

[11] „Pe veci înlăturat.“

[12] De mîna lui Bariţ: „1846, apr. 9, dr. Şandor“.

XIX

Arad 11ª mai (1)846 c.n.

Onorate domnule redactor !

În a 8^a l.c. mi s-au trimis scrisoarea aceasta aci alăturată, mie sunătoare, de la opidul Nădlac (locul naşterii mele, Comitat. Csanád)[1], scrisă în obiectul care-l vei ceti şi, pentru mai mare încredere, subscrisă de mai mulţi, ba încă şi de tatăl meu, Mudrity Toma titorul bisericesc, omul mai bogat în Nădlac, lucrătoriu de pămînt şi speculant, stăpînitoriu ca de vreo o sută şi două zeci de mii, mare sîrb, după aceea şi notariul Fark István, arman, însă părtinitoriu mare românilor, născut din Cluj ş.a. Ţînta o vezi, că, pe cît pofta de a publica solenitatea cunoscută, pe atîta, au doară mai mult, de a prostitua pe cel mai bătrîn paroh, de neam şi viţă sîrb, Mihail Ţervencovici, asesor a Lum[inatului] Comitat şi a Cinst[itului] Consistoriu, care vezi că cum s-au purtat la aceea solenitate, despre care şi eu a mea opinie — pro privata notitia [2] — o adaog că e om et asinus in folio [3], sîrb bolund şi fălos, umflat, toată învăţătura îi e în urlete şi cîntări sîrbeşti, sudelmi, dar bogat, că trăbuie s-o ştii că în Dieţeza Aradului parohii mai bune nu sînt decît în Nădlac. N-are prunci, şi o preuteasă zbiciul lui D-zeu! La acest preot au tras în conac înainte de 2 ani un preot român unit, îndreptat de un român nădlăcan ca la un preot de omenie, noapte în timp ploios şi îmbălos. Însă după ce preotul străin au desprins caii şi să se aşeze cu muierea şi pruncii, au băgat de samă preotul sîrbesc că gostiul lui ar fi preot unit. L-au ţîpat din conac în pripă, cu şerpoaica de preoteasă, şi aşa preotul unit s-au dus la subscrisul Varga, adevărat român. Apoi ţine-te la pîre asupra lui Varga la episcopul [4], zicînd preotul sîrbesc că Varga ar coludeli cu preoţii uniţi. Ce au vorbit episcopul tac, că mi-i greaţă a vorbi. Aceste ţi le însămnai şi eu ca, de vei afla lucru de vrednic şi vei voi a le împlini pofta subscrişilor, să cunoşti omul mai bine, numai placă a cruţa subscrierea acestori oameni ci a întrebuinţa numai litere începătoare, doară a unuia 47 p.e., a notariului (Fark István) f.s. Însă din / aceste poţi aduce pe de departe, sau ca şi cum ar fi şi aşa oameni fără umanitate şi nesimţire, numai totuşi mă tem să nu cadă celălalt în goana vlădicii, în care tot se află. Pe acel preot sîrbesc l-au pîrît acum 2 ani chiar prăuteasa lui la comisariul Aradului ca pe un curvariu, beţiu. Acest preot nu cred, ba ştiu de-a buna sama că nu ceteşte în viaţa lui nimic, nici că dă bani pe cărţi de cetit, ci de joc. A lui mai mare însuşitate este a mîna caii. Eu la scrisoarea aceasta am respuns şi m[i]-am dat părerea mea, dar subscrisul Varga s-au adresat la d-l Gavra [5] şi poftesc nesmintit publicarea acestei scrisori. Eu dară ţi-o trimit în origine, şi fă ce ştii. Numai că e aşa blăstămat de preot vrednic de ură, şi, ce e mai mult, încă sîrb [6].

În a 9^a, adecă alaltăieri, am primit prin d-l Dragoş cele 29 exempl. din tom. II, nr. 1 *Mag. istor.* Dar cum va fi acum? De la d-l Nistor, prof. din Beiuş, despre prenumeranţii lui aceste primii, zicînd aceştia că *pacta paciscentibus legem possunt* [7] şi că ei pe lîngă condiţiile la început publicate s-au prenumerat, iară la condiţii nouă nu se îndătoră. Pentru aceea, se lasă de prenumerat la tom. al II-lea. Din tom. I mi-au trimis înapoi n-rii 4—5—6 a unui profesor prenumerat, care s-au dus la parohie în Bănat. Pentru ceialalţi 9 prenumeranţi îmi scrie că toţi, la plătirea nr-lor 4—5—6, nevoind a se mai prenumera mi-au tras cîte un sfanţ din nr. 1, la care au plătit doi sfanţi. Să fiu eu ştiut despre publicarea pe scoarţa nr. 1 tom. II că, deşi nu voiesc a se prenumera mai departe, totuşi n-au drept a trage sfanţigul de la nr. 1 tom. I! Însă această condiţie acum o cunoscui. Pentru aceea, de la 9 prenumeranţi pe nr. 4—5—6 am primit cît mi-au trimis, adică 18 sfanţi. Iară pentru nr. 2—3 de la 10 prenumeranţi banii sînt trimişi tot de la Beiuş d-lui Gavra, care îi ţine la sine, zicîndu-mi că el are socoată cu d-l Laureani şi că se vor înţelege / laolaltă. Eu cred că d-lor au socoată, dar eu aş vrea a-mi 47ᵛ face socoata mea mai întîi. (Îi merge rău cu Şincai!) Sînt dară la d-l Gavra, pentru nr. 2—3, de la 10 prenumeranţi, 6 fl., 40 cr. arg. Pe nr. 2—3 numai de la un prenumerant îndepărtat n-am primit banii. Pe n-rii 4—5—6, de ai mei prenumeranţi, de la 2 n-am primit. Se află dară la mine:

Din preţul *Macrobioticei* tom. al II-lea	20 fl. arg.
Din preţul *Macrobioticei* tom. I	12 fl. 30 cr.
Magaz. istoric 4—5—6 nr.	10 fl.
	42 fl. 30 cr.

Să ţi-i trimit aceştia cît de curînd? Am să aştept pînă voi primi toţi pe n-rii 2—3—4—5—6 restanţi, că de la d-nul ştiu că nu-i capăt, fiindcă şi aşa are socoată cu d-l Laureani!

Nu ştiu cum va fi cu tom. la II-lea. Nu vor voi să plătească înainte, şi apoi ce vom face? Puţine vor rămînea şi apoi n-rii să ţi-i retrimit?

Dar cu novelele din Moldo-Românie cum stă lucrul de nu le mai căpătăm? Noi am rînduit:

Albina român.
Buletinul oficial } preţul pe un an = 20 fl. 40 cr. arg.
Arhiva Albinei
Icoana lumei = 24 sfanţi
Mercuriul din Iashi = 14 sfanţi
Curierul rom.
Buletinul oficial } preţul = 2 galbeni
Vestitoriul rom. = 4 ruble
Învăţătoriul satului = 4 sfanţi
Universul = 14 sfanţi

Acestor novele preţ pe un an întreg face 56 fl. arg. iară pe jumătate de an 28 fl. arg. Noi dară / atîta am avea de a trimite, dar am întîrziat a trimite, că nu ştiu veni-ne-vor sau ba? Şi veni-ne-vor regulat? Banii 48 se află mai toţi la mine. Mai sînt cîţiva înapoi, ce lesne se vor aduna, numai să ştiu că primim novelele cu rînduială.

Am primit din novelele acestea: în 31/3 s.n. din:

Mercuriul din Iashi	nr. 1
Învăţătoriul satului .... (sminteşte n-rul al 7)	nr. 9
Icoana lumei..........................	nr. 10
Curierul român	nr. 11
Universul	nr. 25
În 14/4:	
Curierul român .... (sminteşte n-rul 12)	n-rii 13—21

Icoana lumii ....n-rii 15—19
(sminteşte dară n-rii 11, 12, 13, 14)
Învăţătoriul satului ....n-rii 10—11
Buletinul Gazetei oficiale ....n-rii 9—16
(smintesc n-rii 1—9)

Din celelalte novele nici un număr n-am primit. Placă dară a ne înştiinţa că trimite-ni-se-vor toate acele sau nu, ca să ştiu pentru care trimite banii? Dară iară ne rugăm de rînduială ca să le primim la timp.

În a 2-a mai mare brumă au fost pe la noi şi ne-au stricat viile, pe şest toate; la dealuri, la Magerat au rămas mai întregi. Cătră Oradie, Timişoara, Logoş, Biserica Albă, toate stricate, unde sînt poamele, păsula etc. Destulă pagubă!

Asupra rescriptului împărătesc[8] în privinţa legii noastre se scoală comitaturile, aflînd fără cale că Majestatea-Sa au dat rezoluţie afară de Dietă. Vezi bine!

Al domniei-tale şerb cinstitoriu,

48v *Atan. Şandor.* /

---

[1] Nădlac, oraş în comit. Arad.

[2] „Pentru uz particular."

[3] „Măgar de format mare (în toată legea)."

[4] Gherasim Raţ.

[5] Vezi nota 2 la scrisoarea VI.

[6] Datele respective au fost folosite de G. Bariţ în nota apărută sub titlul *Ungaria*, în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 45, p. 178—179 în care se spune: „Cu acest prilej ne folosim a îndestula, pe cît se poate, de la noi dorinţa a celor şase mădulari ai comunităţii românilor greco-neuniţi din oraşul Nădlac în Ungaria, carii într-o lungă corespondenţă cer a li se arăta durerea în public, cum că unul din preoţii locali, parohul sîrb de neam, rugat în tot chipul, n-au voit a lua parte la serbarea de la Bunavestire. Censura îndreaptă pe d-lor a-şi duce plînsoarea drept la competentul tribunal bisericesc, căci altmintrelea s-ar da prilej de replice foarte neplăcute. Israile, Israile!!"

[7] „Învoielile sînt legi pentru cei ce le încheie."

[8] Vezi nota 17 la scrisoarea XVII.

XX

Arad 20/6 (1)846 n.

Domnule redactor!

Din a 11/5 n-am avut norocire a-ţi scrie, nici răspuns a primi de la domnia-ta.

Înainte de ce te voi încunoştinţa despre banii la mine aflători din preţul gazetelor moldo-române şi a unora cărţi, voi să-ţi descopăr cum sînt însărcinat de d-l Gavra cu articulul acesta a ţi-l trimite.

Avînd eu cu d-l Gavra din datorinţa slujbei mai de mult[e] ori treabă şi aflîndu-l lucrînd pe lexiconul conversaţionalnic, mi-au cetit articulul aci descris, rugîndu-mă ca eu să-l espediruiesc domniei-tale. Eu dară, cam ştiind relăţiile încordătoare întră dumneavoastră cam pe de departe, nu i-am putut abnega. Numai la aceea ce d-nia-sa au poftit, ca subt numele meu să-l espediruiesc, nu m-am învoit (N.B.: că nu vreu să-i fiu Ursulescu [1]); ci să pună preambulul ce se află în art[ic]ulul aci trimis nu m-am împotrivit, adecă că *prin un colectant al Gazetei se trimite.* Acum dară nu ştiu cum îl vei primi d-ta acest articul şi pune-l-vei în *Foaia* sau *Gazeta* domniei-tale, sau ba? Afla-l-vei de vrednic, şi că doară alte împrejurări nu te vor opri a-l pune, nici aceea nu ştiu. Orişicum, eu d-lui Gavra nu-i putui abnega şi nu-mi putui spăla mînile.

D-le redactor! Nu ştiu ce vei socoti, că banii pentru novelele moldoromâneşti nici astăzi nu ţi i-am trimis, precum şi pentru *Mag. istor.* tom. I, n-rii primiţi. Dar ce e de făcut, după ce unul şi altul abonat la *Magaz. istoric*, unii n-ri nici astăzi nu mi i-au plătit şi tot am aşteptat să-i primesc, ca să nu-mi îngrămădesc socoata? Dar pe cînd eram să-l caut m-am bolnăvit, şi aşa iarăşi l-am scăpat. După cum te-am înştiinţat în scrisoarea mea, că din Beiuş nu vreu să primească tom. II din *M. ist.* sub condiţii nouă, şi pe aici încă vine lucru cam neplăcut; unii se trag şi înapoi a primi tom. II. Iară ce se atinge de novelele m[oldo]-rom[âneşti], fiindcă puţini numeri, şi aceia numai acum / mai tîrziu ni-or sosit şi 49
unii se smintesc, după cum se vede:

Din *Mercuriul din Iaşi* mi-au sosit numai nr. 1
Din *Învăţătoriul satului* mi-au sosit numai n-ri 14
Din *Universul* din an. [1]845 mi-au sosit numai n-ri 25
Din *Universul* din an. [1]846 mi-au sosit numai n-ri 17
Din *Curierul român.* mi-au sosit numai n-ri 30
(smintesc din *Curierul rom.* n-rii 12, 22, 23, 24, 26)
Buletinul oficial ni-au sosit pînă la ......nr. 23
(aci încă smintesc, dar nu-s aşa ponderozi pentru noi)
Icoana lumei au sosit pînă la ....nr. 19
(dar sminteşte nr. 11, 12, 13, 14)
Albina rom. ni-au sosit ....nr. 38
(încă smintesc nr. 3, 16, 26, 31).

Veni-ne-vor toţi numerii de pe semestrul I, barem din novelele cele mai ponderoaze, că aci unii se scoală în asupra mea. Dar cu *Curierul de ambe. sexe* cum stăm, complini-se-vor 12 n-ri?

Banii toţi cîţi se află la mine, cît de curînd, la tîrgul Aradului (S. Petru) cu de-a bună samă, cîţi se află la mine, ţi-i voi trimite, însă, după cum spusei mai sus, aştept să ies odată cu socoata *M. ist.* tom. I.

În unii n-ri *Siebenb[ürger] W[ochen]blatt* — nu-mi aduc aminte — am cetit că în Banat, în bunurile grofului Batthianyi [recte: Batthyány]: Valkány, Szt. Miklós şi Egres, atîte sute de familii au trecut la unire [2]. Spune-i că e minciună groasă, că tocma în Valkány bun[ul] lui gr[of] Bat[thyány] numai 5 familii au rămas; în Szt. Miklós, bunul lui grof Nakó, 3; în Egres, bunul lui grof Szapeny, iară 3 au rămas. Ceilalţi toţi s-au în[t]ors la neunire. S-au aflat odată vlădica Timişoarei generos că au îngăduit la Szt. Miklós să fie slujba mestecată, ce pînă acum au fost numai sîrbeşte. La Valkány au făcut oamenilor, venetici din Ardeal, pe voie că au îndepărtat popii sîrbeşti şi li-au dat popi români şi aşa s-au întîmplat. Dar nu e după cum au publicat *Sieb. W-blatt.* Aceea e drept că românii sînt nestatornici și că le trăbuie *unire*, dar nu totdeauna unirea religioasă, că cu aceea mai tare se învrăjbesc.

Al d-tale șerb cinstitoriu,

49^v *Șand.*/

---

[1] Aluzie la un apărător al lui Al. Gavra, Lazăr Ursulescu (pseudonimul protopopului Mihail Frișcan din Toracul Mare) care, într-o suită de articole din *Gazeta de Transilvania* din 1845 îl apără pe profesorul de la Arad împotriva denigratorilor. Articolul său se intitulează *Antidot spre alinarea durerilor a onoratei tagme bisericești, militărești și civile de lîngă rîul Dîmboviții, publicate în Foaia pentru minte sub nr. 43 a. 1844 împotriva d. A. Gavra, editorul scriptelor șincaio-clainiene* și a apărut în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 7, p. 27—28; nr. 8, p. 31—32; nr. 9, p. 36; nr. 10, p. 40; nr. 11, p. 44; nr. 12, p. 48; nr. 13, p. 52; nr. 14, p. 56. Articolul lui Gavra însă n-a fost publicat în *Gazetă*.

[2] Vezi *Siebenbürger Wochenblatt*, 1846, nr. 43, p. 169 la rubrica *Ungarn*, articolul *Aristocrația maghiară din Pesta desfășoară mai nou o activitate susținută.*

XXI

Arad în a 6^a decemv. (1)846 n.

Domnule redactor!

Am norocire a-ți trimite și articulul acesta[1], ca să-l judeci și, de e cu putință, să se pună în *Gazeta* domniei-tale în întregitatea sa, bine; de nu, fă cum vei putea, însă fără a da lucrul la față pe auctorul său.

Mi-au sosit de la Timișoara prin carul iute exemplarele din tom. II despre care m-ai fost înștiințat : 2 exempl. din tom. I, nr. 1, 10 exempl. din *Manualul de philosophie*[2], 7 exempl. de *Überblick über die Geschichte der Rumänen*[3], dar acestei de pe urmă nu-i știu prețul că n-am avut înștiințare. Nici la publicarea lui în *Gazetă* nu este pus prețul. Este asemenea ca nr. 1 din tom. I = 2 sf. fiindcă tot aceea se cuprinde, sau mai mult, sau mai puțin?

Despre *Magaz. istor.* am înștiințat pe d-nul Gavra să mijlocească, doară-l vor primi beiușenii.

Cu *Macrobiotica* tom. al II-lea, rău, că la 4 protopopi trimițînd mai de cînd mi-au sosit, și nici acum nu mi-au trimis prețul. Nu mă cutez să le mai dau, mai bine rămînă în întregimea sa.

Ți-am fost scris într-un rînd că aș dori bucuros *Historia* despre români ce o dă d-l Laureani franțuzește[4], dar văd că nu e altă decît nr. 1 din tom. I a *Mag. istor.*[5], așadară revoc. Gramatica[6] ce o dă afară mai tare m-ar interesa.

La *Istoria bisericească*[7] prenumără din partea mea pentru doi.

50 Adevărat că pentru *Icoana lumii* nu s-au trimis / prețul din pricină că nu ni-au venit numai n-rii 1—10, 15—19, 46 și 50, aceștia din urmă cu 2 icoane frumoase, care eu deloc le-am și cuprins în rame. Veni-ne-vor toți sau ba, că zău m-ar interesa astronomia și fizica populară, să dau și preparanzilor spre cetire. Prețul și așa voi fi silit să-l plătesc eu, ce și fără de-a avea bucurie de toți n-rii — doară ...

Din *Curierul rom.* mi-au sosit n-ri 71

Din *Univers* n-ri 40, smintesc însă n-rii 25—29.

Din *Albina rom.* au sosit n-ri 87, sminteşte însă n-rul 3, 16, 26, iară unii n-ri mi s-au trimis mai de multe ori, de 2 ori, din *Albina rom.* din aceşti din urmă.

Din *Învățătoriul satului* n-ri 23 mi-au sosit. Începe-se prenumerar[e]a la *Învățătoriul satului* de la anul nou, că unul s-au arătat?

La novelele moldo-românești după sfîrșitul anului cu greu voi putea mai adăți să se prenumere acționerii mei, și pentru aceea numai de după prenumerarea de aici trimisă și înștiințare făcută despre aceea, vei binevoi a rîndui pentru noi acele novele, precum și pentru *Siebenbürger W[ochen]blatt*. La aceasta s-au arătat altul, de mai va ține vorba! Unul au plătit prenumerarea la *Gazeta* pe întregul anul viitoriu.

Uitai a aduce înainte și aceasta că articulul aici trimis este cu atîtea macule și ștersuri — după cum vezi — dar mă iartă, că zău n-am avut vreme să-l mai descriu o dată și, de nu te vei mînie, primește-l și așa și mă dezvinovățește.

Despre Liszt[8] nu e adevărat ce scrie *Sieb[enbürger] W[ochen]blatt* că i-au ieșit magistratul în corpore înainte[9], ci numai ogîrșitul de *Bürgermeister* cu nește hățingăi carii nu se țin de magistrat.

Iscusitei prietenii recomăndindu-mă, sînt al d-tale adevărat consistoriu și prieten,

Atan. Șandor. / 50^v

---

[1] Vezi nota 8 la scrisoarea XXII.

[2] *Manual de filosofie lucrat după programa Universității de la Paris din 1840 de A. Delavigne. Tradus de A. T. Laurian, profesor de filosofie în Colegiul Național*, București, 1846.

[3] În 1846 Laurian publică la București o „Scurtă privire asupra istoriei românilor“ în limbile latină, franceză și germană. Titlul exact al broșurii germane este: *Schneller Überblick der Geschichte der Romänen.*

[4] „Istoria“ lui Aug. Tr. Laurian la care se referă Șandor este aceeași *Brevis conspectus historiae Romanorum*, 1846, în varianta sa franceză: *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains.*

[5] Adică *Discurs introductiv la istoria românilor*, cu care Laurian deschide publicația *Magazin istoric pentru Dacia*, în 1845.

[6] În afară de *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romane in utraque Daciae vigentis vulgo-valachicae*, Viena, 1840, nu cunoaștem o altă gramatică a lui Laurian. La aceasta, probabil, se referă și Șandor. Ceva mai mult, deducem de aici că profesorul arădan, atît de preocupat de problemele gramaticii românești, nu cunoștea această epocală contribuție filologică, după 6 ani de la apariție. Se întărește, astfel, o concluzie formulată în vol. I al acestei ediții *(George Barit și contemporanii săi*, I, București, 1973, scrisori de la A. T. Laurian, p. 103, n. 3), că *Tentamenul* ... nu s-a bucurat de simpatia deosebită a lui Barit. Faptul se dovedește prin slaba popularizare pe care foile brașovene o fac acestei cărți (un anunț în 1839 și altul abia în ... 1847), în contrast cu larga propagandă făcută *Magazinului istoric* și scrierilor ulterioare ale lui Laurian.

[7] Aceeași *Istorie bisericească* — apărută la București cu un an în urmă, în traducerea lui Lesviodax — pe care *Foaie pentru minte* ... o anunța în nr. 42 pe 1845. Vezi scris. XVI, n. 15.

[8] Franz Liszt, mare pianist și compozitor.

[9] N-am găsit articolul în cauză în ziarul german. E, probabil, o confuzie a lui Șandor.

XXII

Arad 12^a ianuar (1)847 n.

Domnule redactor !

Către prenumeranții la *Gazetă* și *Foaie* în 1^a ianuarie a.c. călin[dar] n[ou] trimiși, mai însămn încă pe alții următori:

1. Tekintetes Konstantiny Demeter úrnak [Nagy] Váradi kerületben g[örög] n[em] e[gyesült] iskolák kir[ályi] igazgatoja és több n[agyságo]s megyék táblabirájnak. *Aradon.*

2. Tekintetes Brágyán György Úrnak hites ügyvéd és több n[agyságo]s megyék táblabirájának. Aradon. [1]

De toți, dară, sînt cu mine cu tot 9 și unul la *Sieb. W[ochen]blatt*, precum și un exemplar de *Învățătoriul satului* se poftește. Banii se vor trimite cum vor plăti toți prenumeranții, așijderea și aceia culeși pe cîteva *Macrobiotice* și *Magaz. istor.*, *Manualul de philosophie.* Așa și banii neplătiți pe *Curierul rom.* și *Icoana lumei*, an. (1)846. Iar despre *Schneller Überblick über die Geschichte der Romänen* [2] a d-lui Laureani, nici pînă acum nu știu cu ce preț să se vîndă [3].

În scrisoarea dinaintea acesteia trimise [4] am îndrăznit a te însărcina cu o comisie, de a-mi procura istoria Țării Românești și a Moldovei care nu vor fi de tot scumpe, cea mai bine scrisă. Cu prilej cînd mă vei noroci cu vreo scrisoare, ai bunătate de a mă înștiința despre prețul ei, ca să
51 știu nu-mi va veni prea scumpă, / fiindcă țărenii și moldovenii cu mai multe dărabe de galbeni își plătesc cărțile, ce noi pe aici nu prea sîntem în stare a face.

Dicționariul publicat [5] în nr. *Foaiei* 51 va fi românilor mult folositoriu, numai ajute-i D-zeu să iasă la lumină așa lucru. Dar nu știu ce pri[n]cipi are auctoriul, d-l Stamat. Cine e d-sa, de nu se ține cam de principele pînă acum luate de ortografie? Scrie p.e. în timpul de curînd trecut, 1 persoană, fără ȣ în capăt, *bătui* iară nu *bătuiu.* Adevărat că mai mulți scrietori românești se deschilinesc în privința ortografiei, semn că pînă acum încă nu e statornicită, nu i-au ajuns timpul.

Beiușenii încă nici pînă acum nu m-au înștiințat despre mai departe primirea *Magaz. istor.* Cu greu vom ajunge scopul, mai vîrtos că d-l Nistor, care încă mai multă simpatie au arătat către literatura românească, s-a transferat la o parohie în laturi.

Despre art. 99—100 a. tr., la curiozitatea unora carii au voit să știe auctorul, d-nul Serb [6] aceea au răspuns că renomitul preot unit (fostul profesor la Beiuș) Pap Zsiga [7], care au petrecut mult timp prin Bănat în treaba proselitismului, și acum de curînd, plane, se zice că au fost la Carloveț, l-au scris. Ce d-nul Serb mai ales cu aceea i-au învins, că d-l Pap Zsiga la congregația Aradului au fost la Arad, și, cercetîndu-l și pe dînsul, au adus d-l Pap în discurs înainte adunarea literarie ținută la Neoplanta [8] și unele și altele obiecte din ea. N-ai crede cam ce mișcări au făcut pe aici, însă sumum silentium [9] ...

Cu cuviincioasă cinstire espertei prietenii recomendîndu-mă, sînt al domniei-tale șerb cinstitoriu,

Atan. Șandor.

Întreabă un prenumerant la *Magaz. istoric* că, prin ceva întîmplare smintindu-i cîți n-ri din tom. I, pute-i-ar căpăta? Mi se pare 4 n-ri din început, mi-au spus. / 51^v

---

[1] Spectabilului Dimitrie Constantini, director crăiesc al școlilor greco-neunite din Districtul Orăzii Mari și asesor al mai multor ilustre comitate. În Arad.
Spectabilului domn Gheorghe Brădean, avocat și asesor al mai multe ilustre comitate. În Arad.

[2] Titlul exact: *Schneller Überblick der Geschichte der Romänen.*

[3] Știm dintr-o scrisoare a lui Laurian către Bariț, datată București, 3 august 1846 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 114), că prețul acestei lucrări era de 20 țvanțigi.

[4] Nu s-a păstrat. În scris. anterioară, XXI, nu se pomenește nici o „istorie“ a Țării Românești sau Moldovei.

[5] Vezi T. Stamati, *Pentru un lesicon*, în *Foaie pentru minte*, 1846, nr. 51, p. 404—407. Dicționarul anunțat de Stamati va mai întîrzia, apărînd abia în 1852 cu titlul *Vocabulariu de limba germană și română.*

[6] Teodor Serb, avocat și fruntaș politic și cultural din Arad.

[7] *Sigismund Pop*, fruntaș politic român din Bihor, deputat în mai multe diete și parlamente din Pesta, colaborator al revoluției maghiare din 1848, redactor al ziarelor *Democrațiea*, Pesta, 1848—1849 și *Concordia*, Pesta, 1861—1870.

[8] Despre adunarea literară de la Novisad (Neoplanta) care a avut loc în septembrie 1846, G. Bariț publică un articol în *Gazeta de Transilvania* (IX, 1846, nr. 99, p. 394—397 și nr. 100, p. 397). E posibil ca acesta să fie și cel despre care vorbește A. Șandor în scrisoarea anterioară (6 dec. 1846). Vezi scris. XXI, n. 1.

[9] Cu cea mai mare discreție.

XXIII

Arad 1ª februar (1)847 n.

Domnule redactor !

S-au mai arătat un prenumerant la *Gazeta* și *Foaia*, căruia să i se trimită toți n-rii. Ești rugat să [pui] adresa: T. cz. Giba Demeter oskolai helybeli igazgató úrnak, Aradon at. *Pankotán* [1].

În sara zilei de astăzi am predat d-lui Constantin Ioanovici, advocat și distr[ictual] director, care va să meargă mîne de dimineață cu carul iute la Timișoara, prin d-nul Georg Iuga et compagnie, domniei-tale spre trimitere 83 flor. argint, după cum urmează spețificați:

Pentru 9 prenumeranți la *Gazeta* și *Foaie*... 36 fl.

N.B. Predîndu-mi și d-l Ioanovici pentru a sa prenumeranție la *Gazeta*, despre care ți-au scris singur de-a dreptul. De la d-l Ioanesko de la Dobriczin încă n-am primit banii, carii ți se vor trimite de plată altă dată. Eu dară sînt iertat de a plăti pentru a mea persoană la *Gazeta* etc. Pentru *Sieb. W[ochen]blatt* .... 3 fl. 30 cr.

Pentru *Învățătoriul satului* pe a. curg....... 1 fl. 20 cr.

Pentru *Curierul de ambe sexe* pe 1847 d. Serb 3 f. 30 cr.

Kurzer Überblick der Geschichte[2] etc. 2 exemplare vîndute	1 f. 20 cr.
De la 6 prenumeranţi la *Magaz. istor.* pe tom. II plătind numai cu primirea tuturor numerilor	12 fl.
(trimiţînd de dto 6/8 (1)846 de la 7 prenumeranţi carii au plătit înainte cu primirea nr. 1)	
Restul de la d-l parohul Nădlacului Petru Varga pe *Gazetă* et *F[oaie]* semestrul 2, (1)846	2 fl. 40 cr.
52 Lat.	60 fl. 20 cr./argint.
Translat	60 fl. 20 cr.
Pe un nr. 1 din tom. I a *Magaz. ist.* (ţiind unul pentru mine)	40 cr.
Pentru *Manualul de philosophie* pe 8 exempl. plătite..	8 fl.
(un exempl. e încă plătit şi unul mi-au rămas mie)	
Pentru *Universul* pe anul curgătoriu (ţiindu-l eu şi d-l Serb)	4 fl. 40 cr.
Din *Curierul rom.* şi *Buletin.* an. (1)846 am rămas dătoriu cu	18 sf.
Pe *Icoana lumii* am rămas dătoriu iarăşi pe anul trecut	14 sf.
Suma 32 sf. =	*10 fl. 40 cr.*
Suma sumar	84 fl. 20 cr.
Din aceştia îmi trag afară cheltuiala mea pentru trimiterea poliţei prin Joseph Libri 8/8 (1)846 făcută	30 cr.
Pentru aducerea n-rilor 2, 3, 4, 5, 6 din tom. II exemplare 29, 10 exempl. de *Manualul de philosophie* şi 8 exempl. din *Kurzer Überblick*[3] am plătit	20 cr.
Aducerea *Curierului de ambe sexe*	10 cr.
	1 fl. 20 cr. arg.,
carii scoţîndu-se din 84 fl. 20 =	83 fl. rămîn.

Despre carii d-ta după ce i-ai primit vei fi bun a-mi scrie ca să ştiu ce s-au întîmplat.

Nu toţi, dară, ţi-au plătit pentru *Magaz. istor.*, dar nici că l-au primit aceştia. Cu beiuşanii nu ştiu ce să se întîmple.

52v Novele din Moldo-România (afară de *Învăţăto/riul satului* şi *Universul* pe anul curgătoriu), nu ne vor s[osi] [a]cum odată, fiindcă nu s-au învoit unii. Pentru aceste 2 n-ri, după cum se văd, s-au trimis banii.

Trimit banii şi pentru *Curierul rom.* şi *Icoana lumii* an. (1)846, batăr că companiştii — unii — n-au plătit, pentru că nu mi-au venit toţi numerii. Şi aşa, dacă eu n-am ştiut şede să nu-mi fac de lucru şi cheltuială şi ca să nu-mi perd omenia, luînd lucrul pe mine, trăbuie să-i plătesc din poşnariul meu. De cumva poţi face modrul ca să nu-i plăteşti pe *Icoană*, care mi se vede că numai jumătate de an au ţinut, aşa trimite-m[i] pe banii aceia vreo carte care d-ta vei afla de bună mie, după cum am mai fost rugat. Istoria Moldaviei şi a Ţării româneşti mi-ar foarte plăcea, iar de nu se poate, dă-i la locul său. Din *Albina rom.* nu mi-au venit pe an. tr. nr. 3, 16, 26, 79, 103, 104; din *Curierul rom.* 42, 49, 54, 87; din *Icoana lumii*, plane, mult smintesc. D-le, nu-ţi face de lucru şi grije pentru aceea, nouă adevărat ni-ar plăcea să le avem, dar dacă au perit, ce să facem.

Din *Curierul de ambe sexe* cu 6 exempl. mi-au venit mai mult decît ce au fost prenumeraţi. Cred, d-le, că în atîta lucru lesne te-au putut zăbuni. Ce va fi de făcut cu ele?

Trimit şi biletul d-lui Serb la *Curierul de ambe sexe* pe an. curg. Au plătit şi, după cum se arătă în socoată, se trimite preţul. De se vor mai arăta prenumeranţi la el, ţi-i voi împărtăşi. Se întreabă un exempl. din tom. I *Mag. istor.*; din al II-lea sînt la mine, după cum ştii d-ta, destule. Veni-va *Universul* şi *Învăţătoriul satului* pe anul acesta pentru carii se trimit banii? Nu ştiu cînd voi putea încheia socoată cu d-l Gavra, ca să-mi plătească exemplarele din *Macrobiotică*, pentru care au primit banii de la alţii, şi unele exempl. din *Magaz. istoric*, pentru care iară au primit banii de la Beiuş. Dacă n-am încătro, voi mai aştepta pînă, dară, îi va ieşi *Lexiconul*, au cum îl cheamă, tom. I, că mi-au făgăduit că atunci îmi va plăti. De cumva sînt acolo la Braşov bani, doară mai bine ar fi de a-i opri. El însuşi e dătoriu aproape la 40 fl. arg.; tot îmi făgăduieşte că-mi va plăti.

Dicţionarul publicat de Stamati[4] va fi interesant. Dar oare cine e blăstămatul care ne deduce de la savromaţi?

Nu mi-au venit nr. 4 din *Gaz.* şi *Foaie* al 2. Protopresbiterii tot îmi făgăduiesc că-mi vor trimite banii pe *Macrobiotici*, dar tot minţesc, se dezvinovăţesc cu scumpetea. Să fie om episcopul nostru, mi-ar fi plătit ei mai de mult, dar de-a fitea îi spune omul lui.

O, d-le, ce deschilinire întră ortografia *Organului luminărei*[5] şi *Curierul de ambe sexe*! Şi apoi care e mai bună? Mult va trăbui cioplit pe ea! Cine are mai drept? Cine au sgodit mai bine?

Multpreţuitei prieteniei d-tale recomandîndu-mă, sînt al d-tale multcinstitoriu şerb,

Atan. Şandor.[6]/ 53

D[omnul] Ioanovici mi-au spus că şi el va trimite banii scoşi de la jidov, nu ştiu bine, cred în sumă 133 fl. valut. / 53v

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg Baricz*, Redacteur der *Gazeta de Transilvania*, zu *Cronstadt. Franco*

[1] Cinstitului domn Dumitru Giba, director şcolar local. Prin Arad, în Pîncota.

[2] Greşală de transcriere. Titlul corect al cărţii lui Laurian este: *Schneller Überblick der Geschichte der Romänen* (vezi şi scris. XXII, n. 2).

[3] Aceeaşi greşeală.

[4] Vezi nota 5 la scrisoarea precedentă.

[5] Ziar editat de T. Cipariu la Blaj, între 4 ianuarie 1847 şi 28 aprilie 1848.

[6] De mîna lui Bariţ: „1847, febr. 1, dr. A. Şandor."

XXIV

Arad 16^a febr. n. (1)847

Preaonorate domnule !

Multpreţioasa scrisoarea d-tale cu dată din 1^a febr. am primit-o şi baş în ziua aceasta ţi-am scris şi eu, înştiinţîndu-te că ţi-am trimis prin d-l Ioanovici, directorul la Timişoara, 83 fl. argint şi cum că d-sa încă din parte-şi îţi va trimite cu ce e dătoriu. Te-am înştiinţat mai încolo că-i va depune la d-l Iuga, dar fiind tîrziu, nu am putut, ci i-am depus în Fabrik la un *Arghir*. Primi-tu-i-ai sau ba? Ai bunătate a mă înştiinţa.

Pe lîngă toată graba ce am, îţi scriu din rugarea d-lui Terentie Raţ, care s-au prenumerat la *Sieb. W[ochen]blatt* — şi banii încă ţi-am trimis în suma sus-atinsă — că cum e treaba de nu-şi capătă novelele aceste? La început i-au venit 2, 3 n-ri, dar ba mai mult. Ai bunătate a da de ştire la locul cuviincios, te rog, fiindcă pe mine am luat aceea sarcină şi eu iară m-am adresat cătră d-ta şi în treaba aceea.

Dar *Învăţătoriul satului* veni-m[i]-va pe an. c[urgător], pentru care iară am trimis banii? La aceste s-au prenumerat un student.

Albina românească şi alaltăieri mi-au venit pe an. c. Cred că doară s-au făcut ceva confuzie, că eu n-am prenumerat, că singur mi-i prea scumpă, şi iară soţii de anul tr. s-au lăsat de tot. Mi-au venit nr. 2, 3, 4, 5. Aşa, te rog ai bunătate a reclama, apoi trimite-ţi-i-voi napoi aceşti numeri?

În scrisoarea mea de d^{to} 12 ianuarie te-am înştiinţat că un abonat,
54 adecă d-l Constantini, / ar pofti cîteva n-ri din *Mag. ist.*, tom. I. D-sa pofteşte tot tom. I. La mine se află din tom. I nr. 4, 5, 6, carii n-au vrut să-i primească vestitul şi renomitul promotor al prozelitismului Pap Zsiga de la Beiuş, apostolul cel nou în Bănat. În scrisoarea mea d^{to} 1 febr. iară te-am fost rugat pentru alt abonat, iarăşi tom. I din *Mag. istoric.*

Cu beiuşanii va merge greu treaba, că ei vor zice că ce au la mînă din tom. I aceea e proprietatea lor şi nu vor voi a da înapoi, mai ales fiind şi cam neşte oameni puţin cu paguba altuia gînditori.

Ce se atinge de *Macrobiotici*, bine ar fi în novele a atinge lucru; numai, aceia carii ar trăbui să cetească — de ar avea simţire şi omenie — nu le vor ceti. Despre *Manual* [1] îmi scrii că vrei încă a-mi trimite vreo 30. Bucuros le primesc, numai ştiu că vor zăcea la mine, că această carte nu este de tot însul. Aceste 10 ce mi s-au trimis cam cu greu le-am

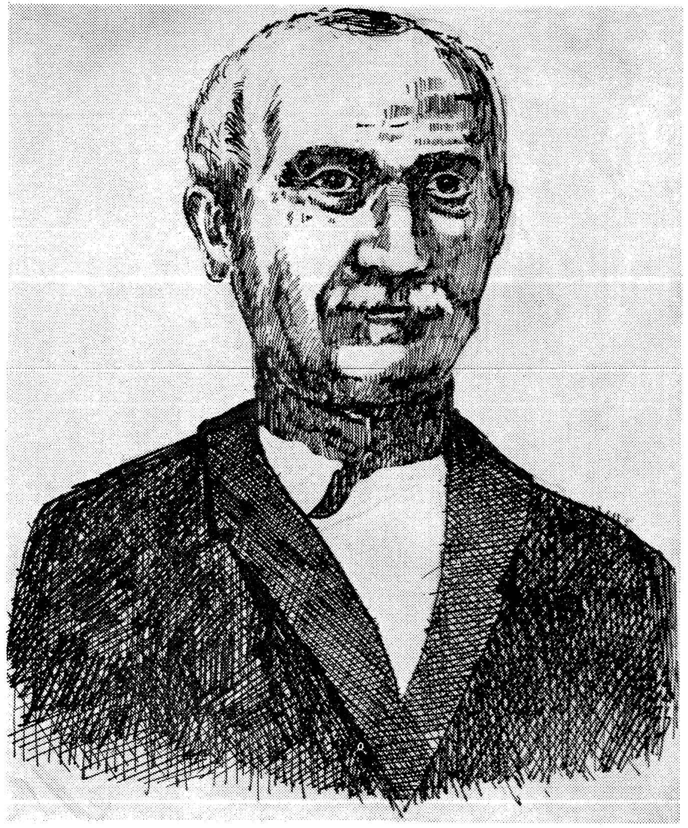

Atanasie Şandor (1809—1892)

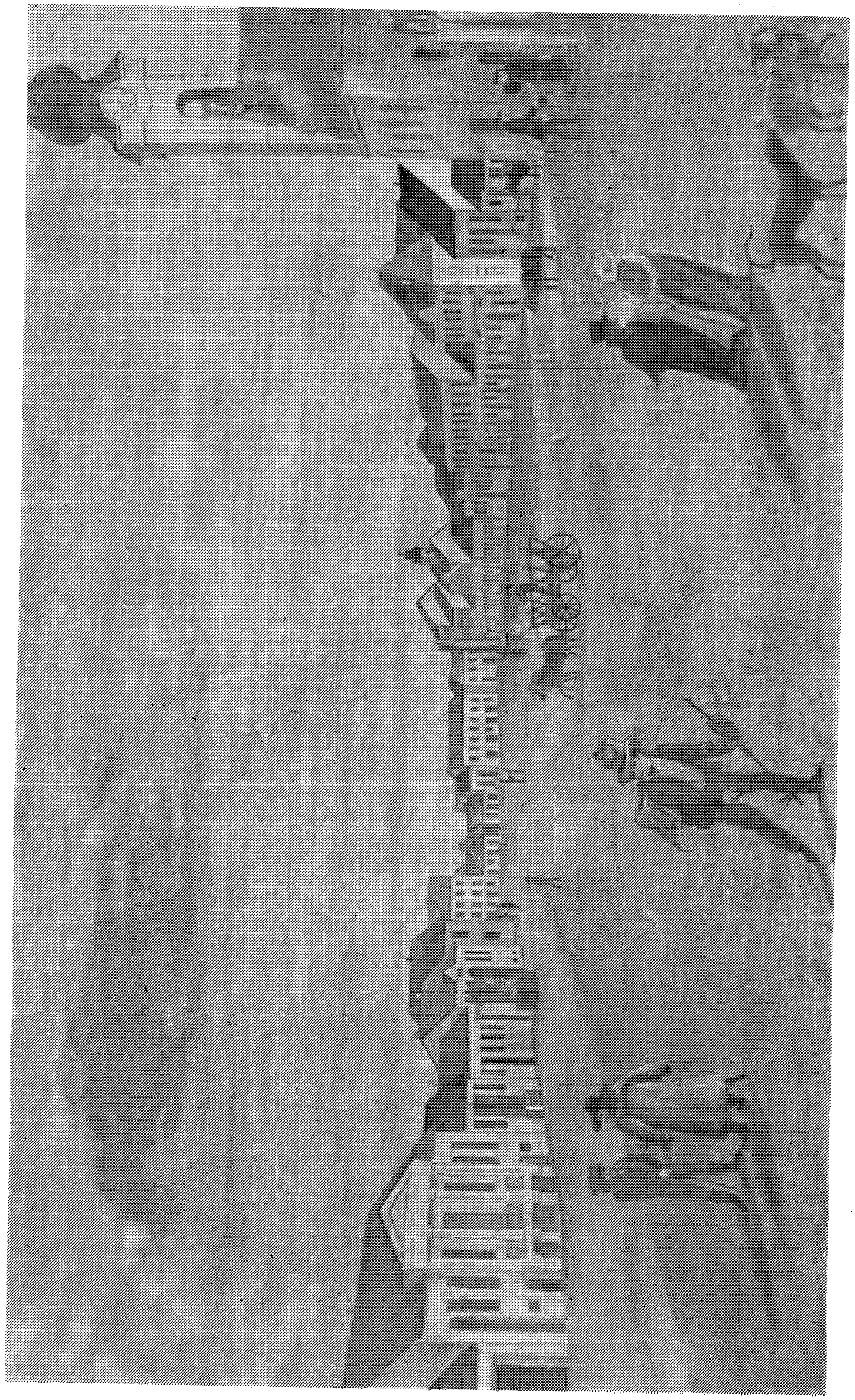

Aradul la 1840

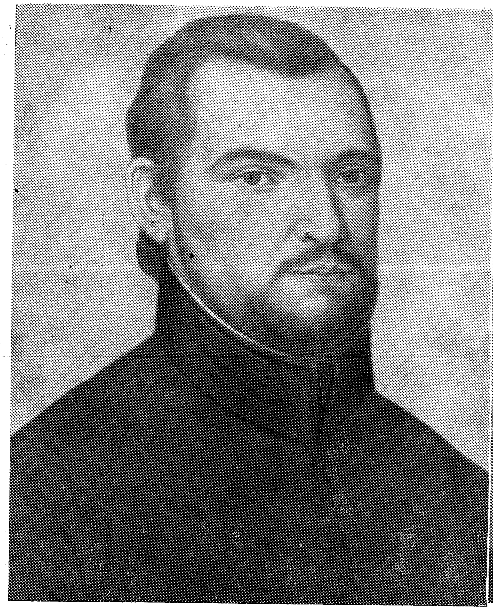

Dimitrie Țichindeal

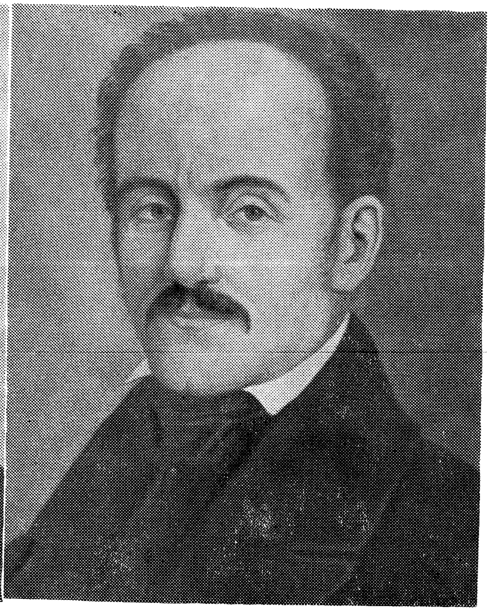

Moise Nicoară

Întemeietorii Preparandiei arădene

Gherasim Raț

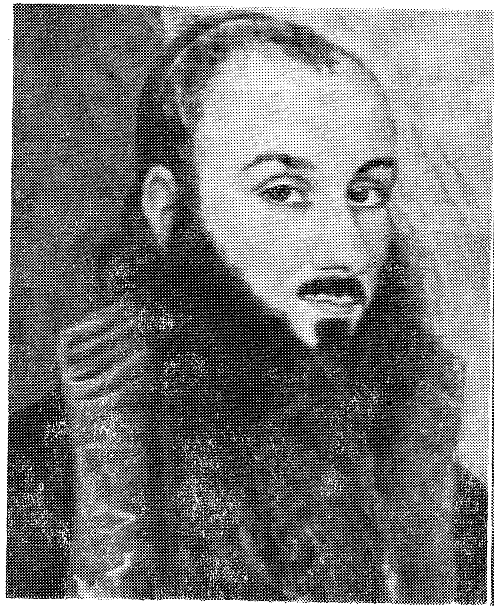

Constantin Diaconovici Loga

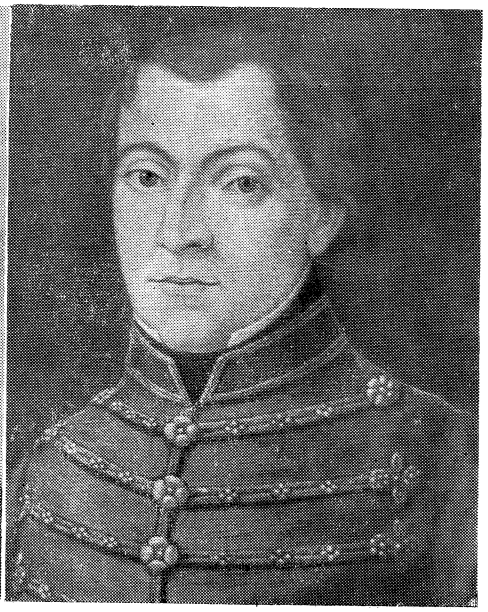

Din gloriile învățămîntului arădean

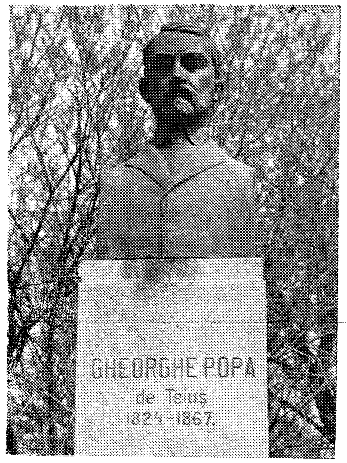
GHEORGHE POPA
de Teiuș
1824-1867.

Gh. Popa, coleg cu At. Șandor

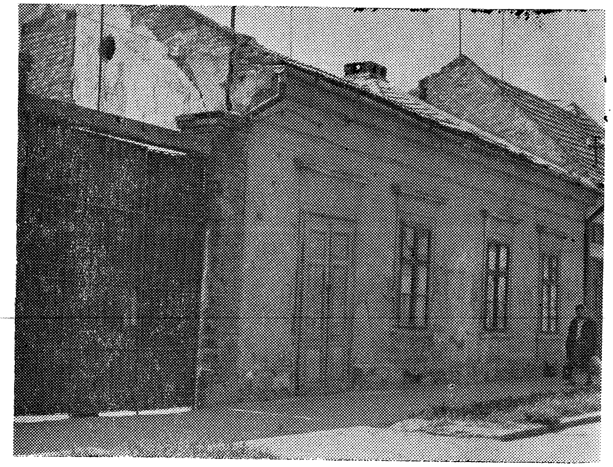

Vechea clădire a Preparandiei din Arad

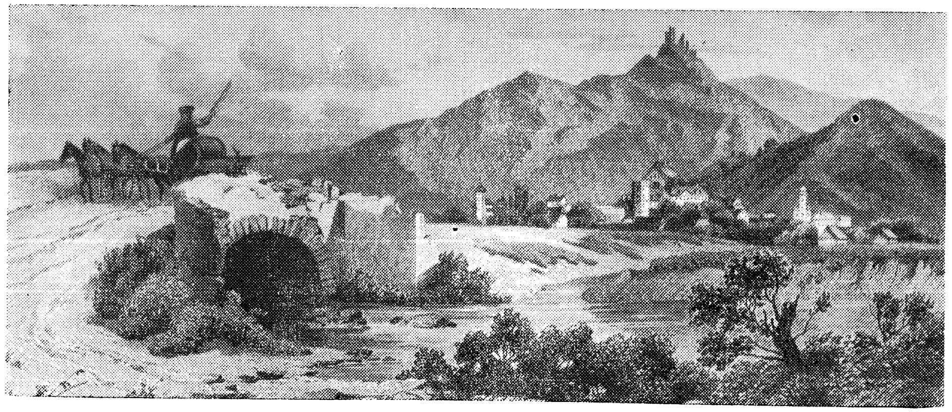

1

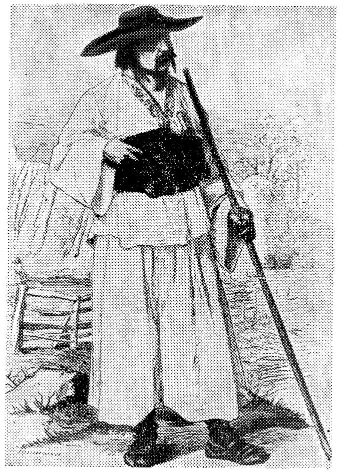

2

Împrejurimile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea

1. Ruinele Cetății Șiria. **2.** Țăran din Mureșul de jos

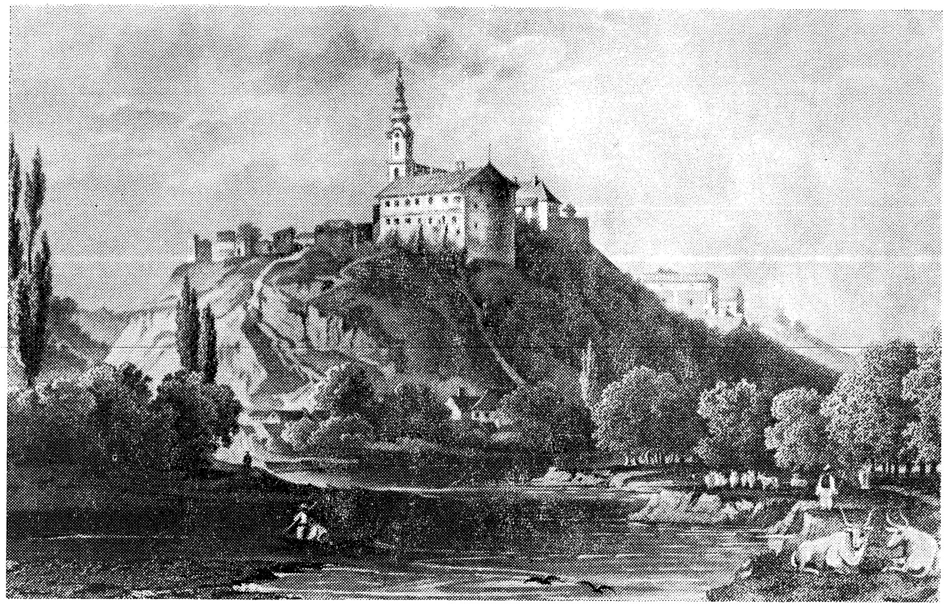

Șoimuș

Împrejurimile Aradului

Radna

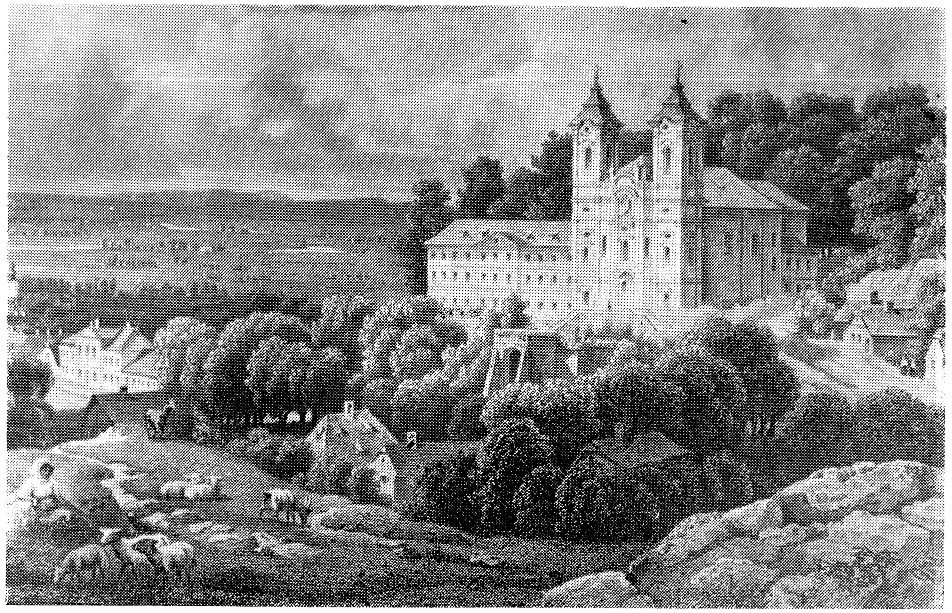

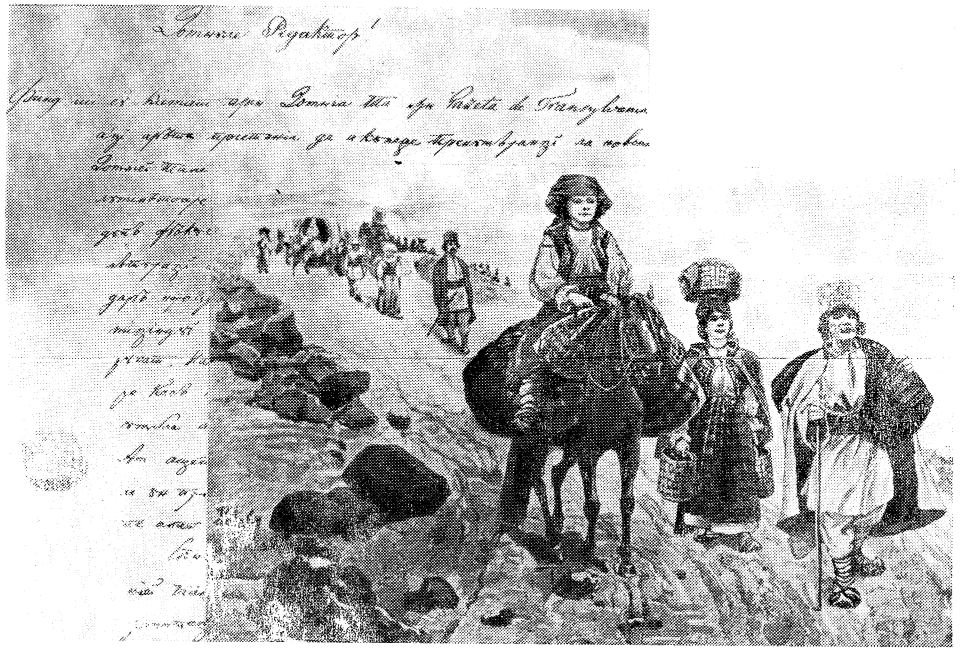

Moţii coborînd la tîrgul Aradului. *În semichenar :* prima scrisoare a lui Atanasie Şandor către Bariţ

Epoca

Ţărani din Banat

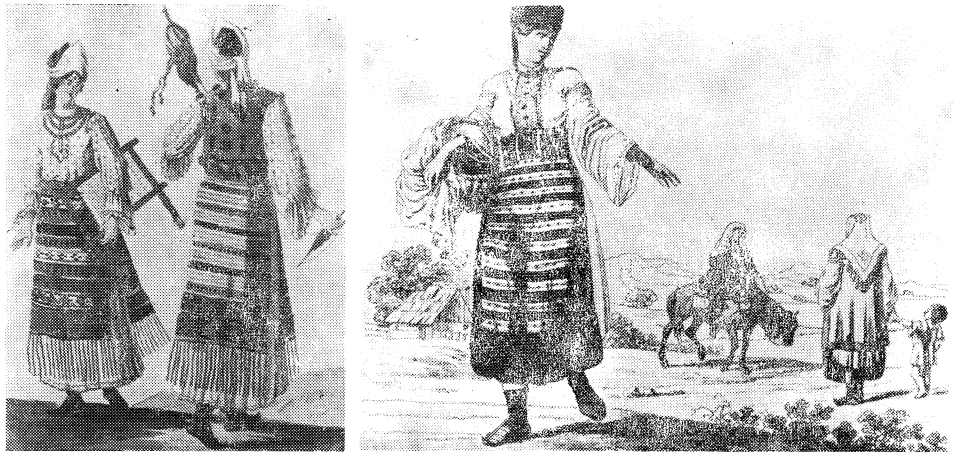

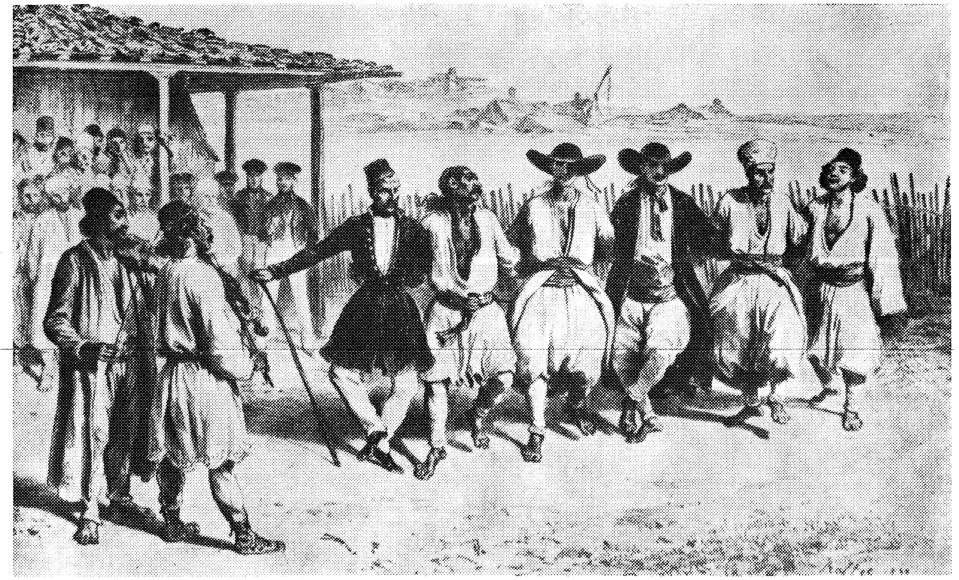

Joc popular

Balul „inteligenţiei"

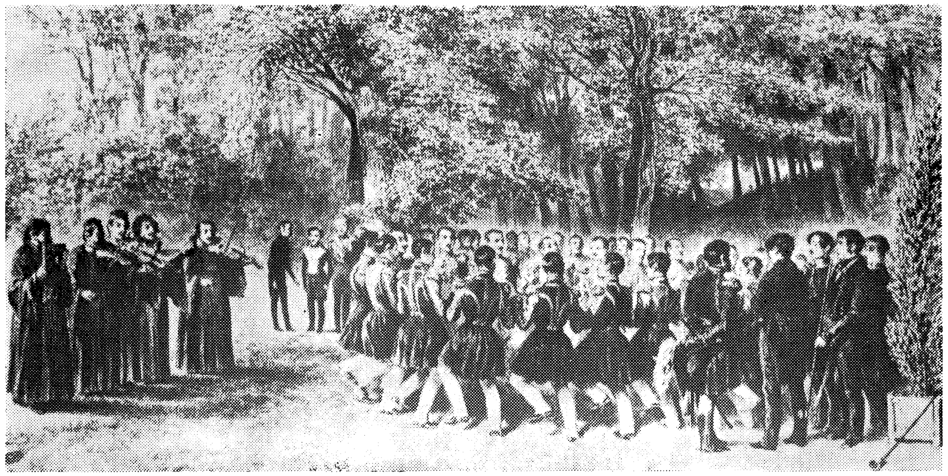

ACADEMIEI
BIBLIOTECA

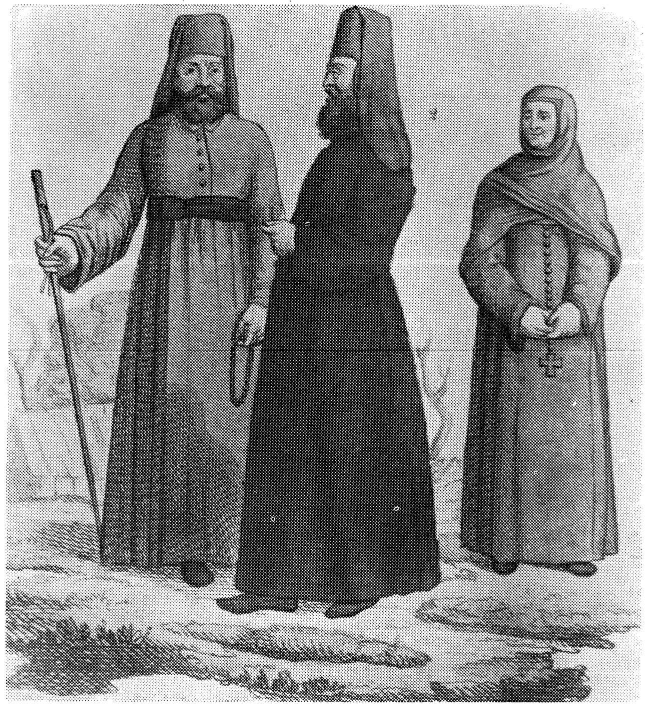

Preoți ortodocși din Banat

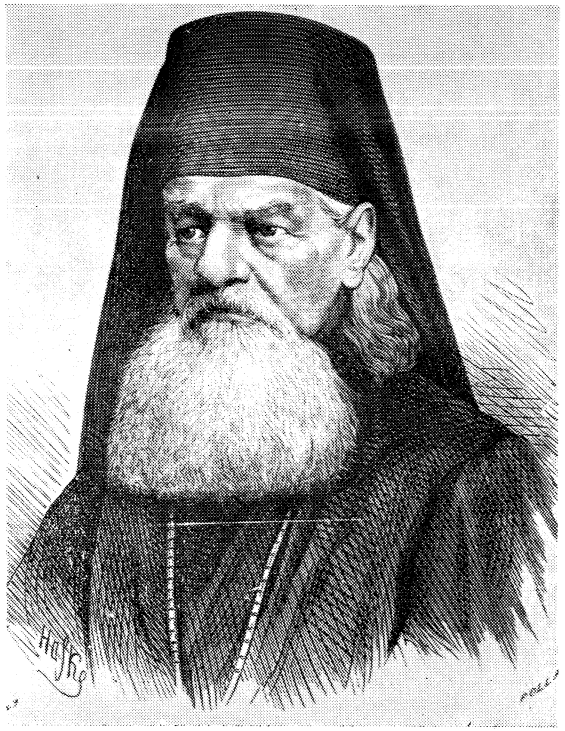

Episcopul Procopie Ivacicovici

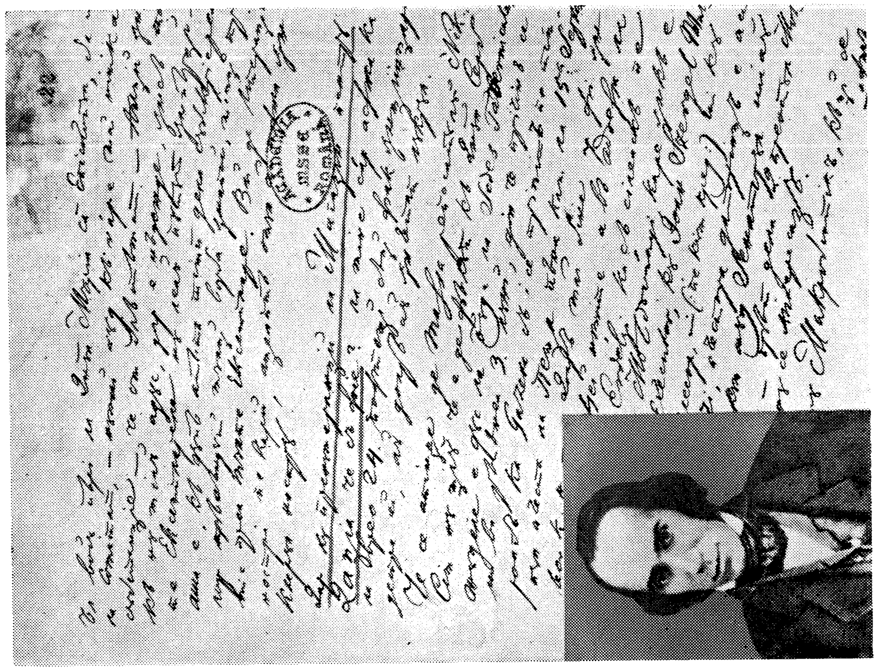

Despre faima timpurie a *Magazinului istoric pentru Dacia* în Banat (scris. din 3 iulie 1845). *În medalion* Nicolae Bălcescu

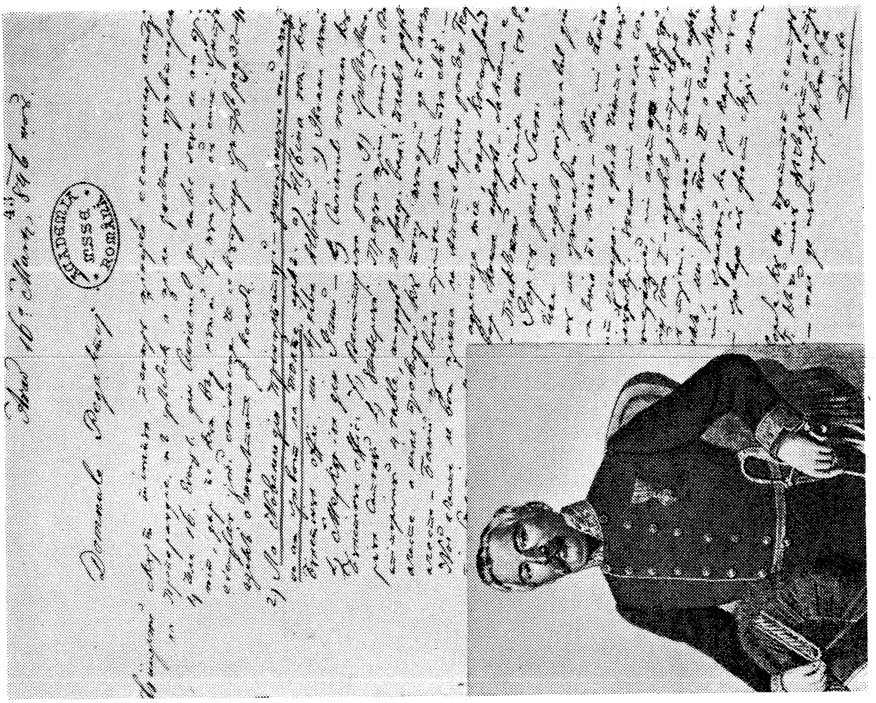

Scrisoarea din 16 martie 1846: profesorii de la Preparandia din Arad citesc intens „novelele din prințipaturi". *În medalion*, un mare pedagog, coleg cu Atanasie Șandor: inspectorul Constantin Ioanovici

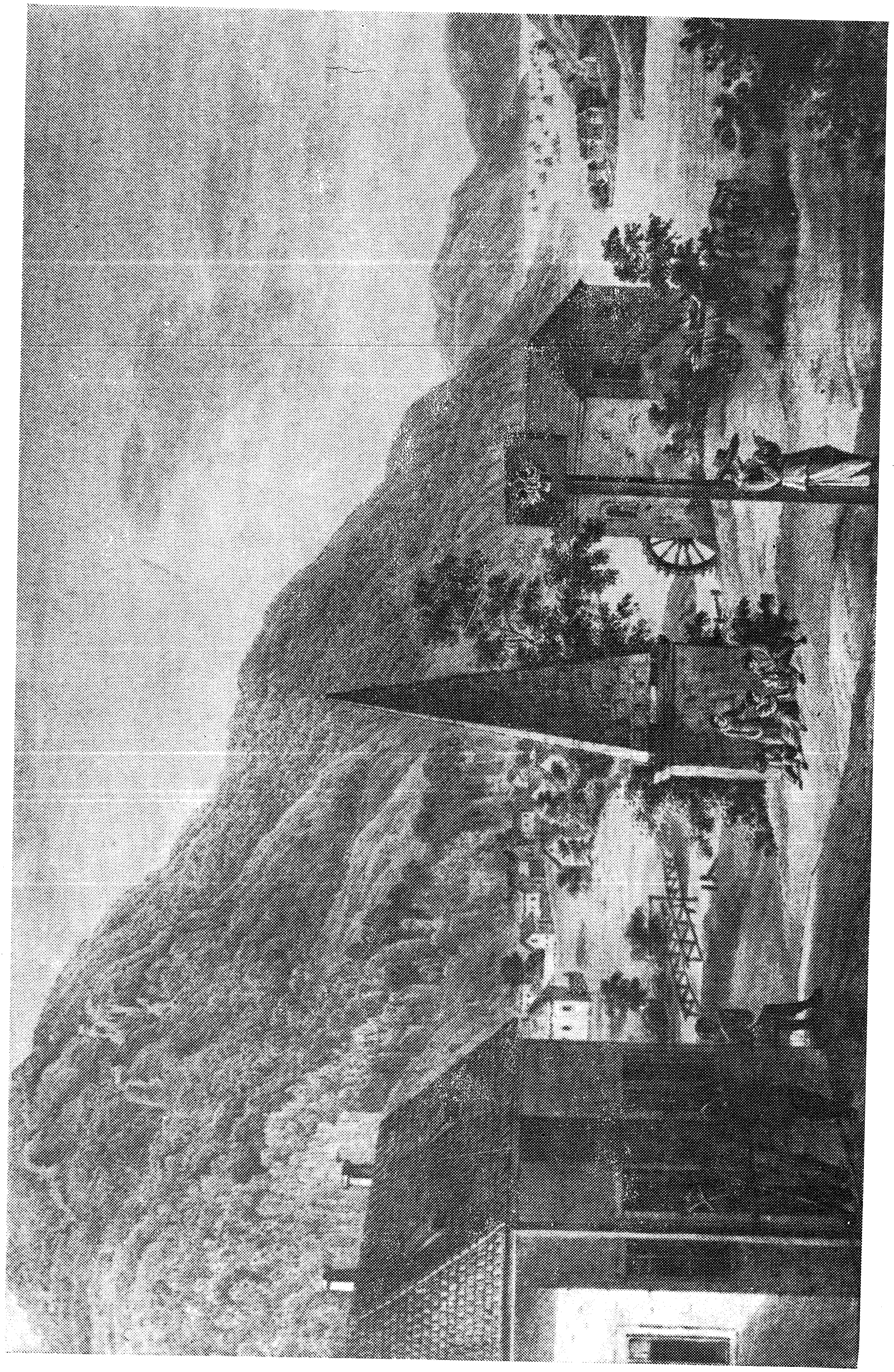

Orșova Veche. Vama dintre Banat și Țara Românească

Două ipostaze ideologice bănățene la 1848

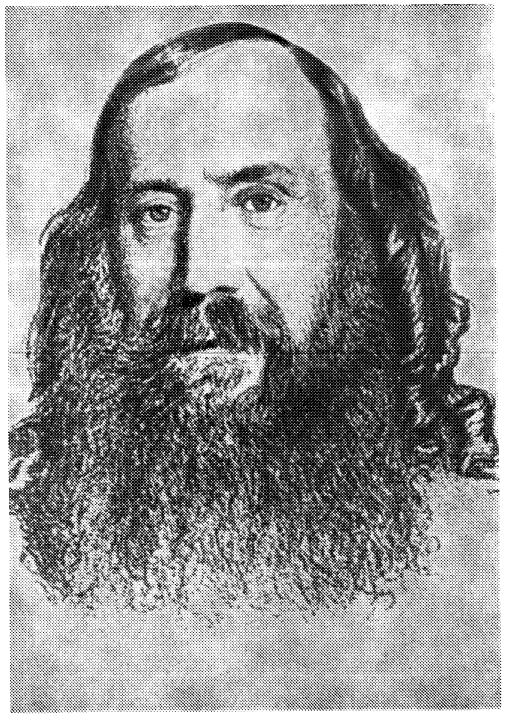

1

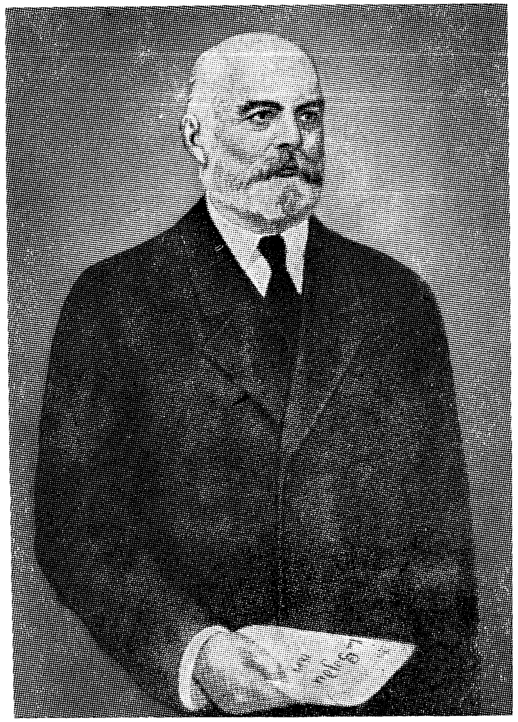

2

1. Romantică: Eftimie Murgu. **2.** Politică: Emanuil Gojdu

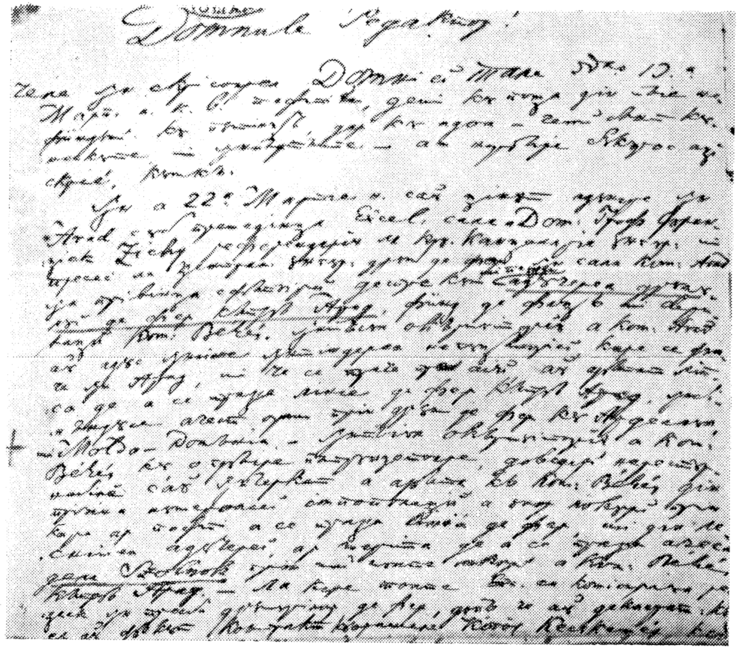

Despre introducerea primei linii de cale ferată în Banat: scrisoarea lui Șandor din 5 aprilie 1847

Drumul de fier de la Szeged spre Arad, la 1852

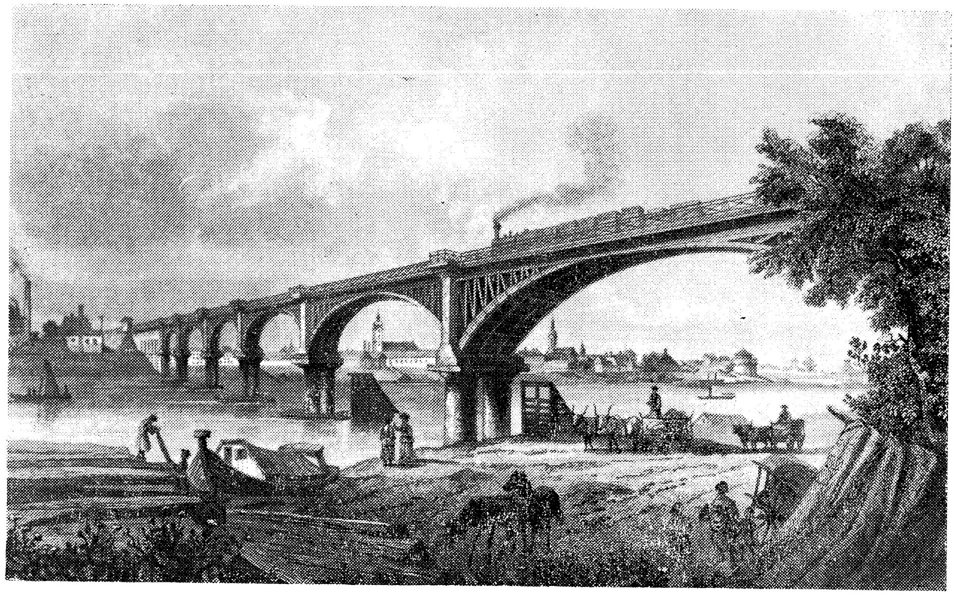

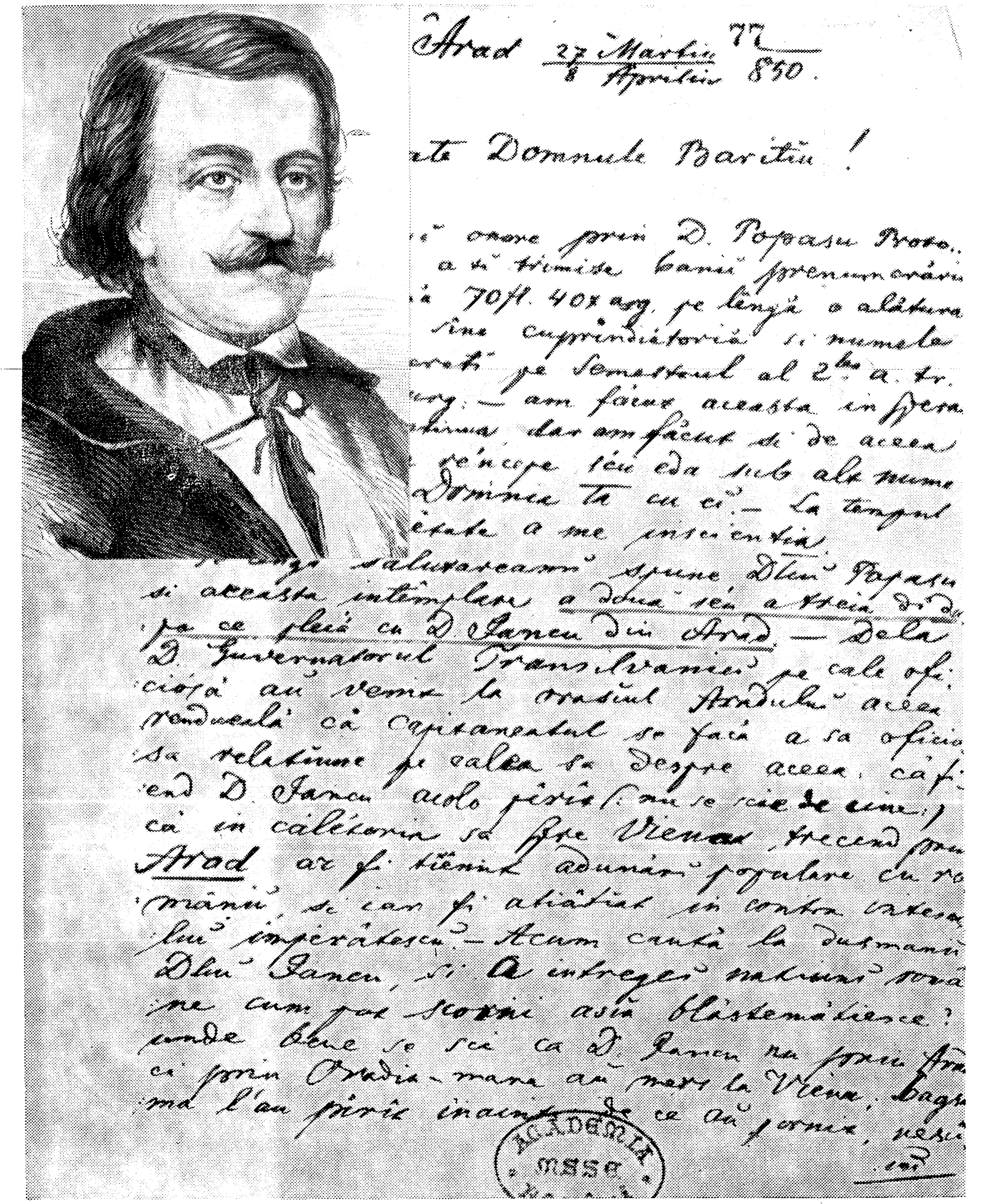

77

Arad 27 Martie / 8 Aprilie 850.

ate Domnule Barițiu!

ă onore prin D. Popasu Proto..
a-ți trimite banii prenumerării
ă 70 fl. 40 x arg. pe lîngă o alătura
sine cuprindătoriă și numele
renți pe Semestrul al 2lea a. tr.
ey. — am făcut aceasta în spera
țiuna, dar am făcut și de aceea
se începe său eda sub alt nume
Domnia ta cu ei. — La tempul
etate a me însciențiă.
salutarea mea spune Dlui Popasu
și aceasta întîmplare a doua său a treia di d
pa ce pleca cu D. Iancu din Arad. — Dela
D. Guvernatorul Transilvaniei pe cale ofi-
cioșă au venit la orașul Aradului aceea
rînduială că Capitaneatul se facă a sa oficio
să relațiune pe calea sa despre aceea, că f
end D. Iancu acolo pîrît (nu se scie de cine;)
că în călătoria sa spre Viena, trecînd pri
Arad ar fi ținut adunări populare cu ro
mânii și i-ar fi ațîțat în contra case
lui împărătesci. — Acum caută la dușmanii
Dlui Iancu, și a întregei națiuni romă
ne cum pot scorni așa blăstemățiesce:
unde bine se scie că D. Iancu nu prin Ara
ci prin Oradia-mare au mers la Viena, bag
nd l'au pîrît înainte de ce au pornit, uesi

ACADEMIA MSS

Informație inedită despre călătoria lui Avram Iancu prin Arad, în martie 1850 (scris. din 27 martie/8 aprilie 1850). *În medalion:* Avram Iancu

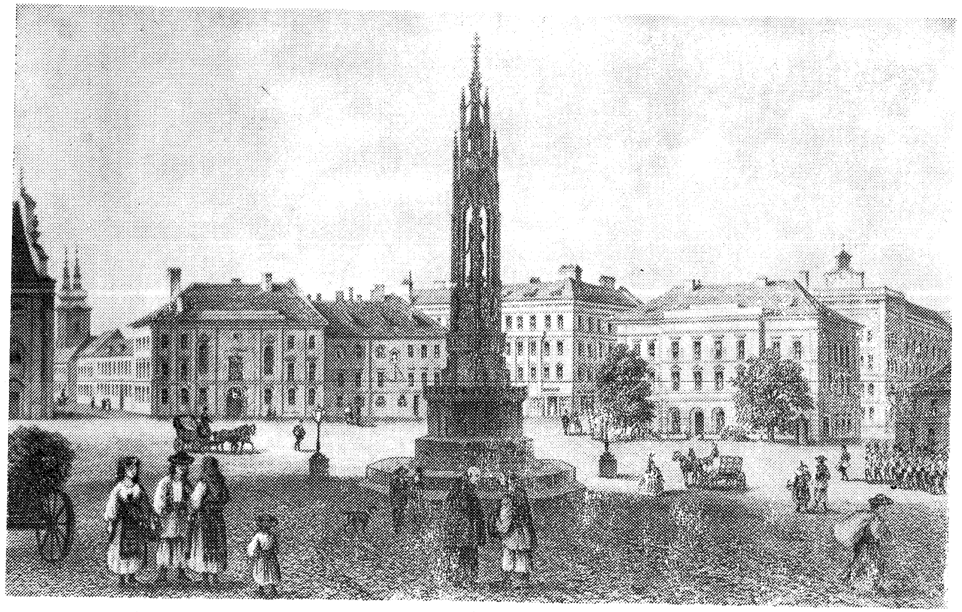

Timișoara

Banatul, mijlocul secolului al XIX-lea

Ruinele apeductelor romane de la Mehadia

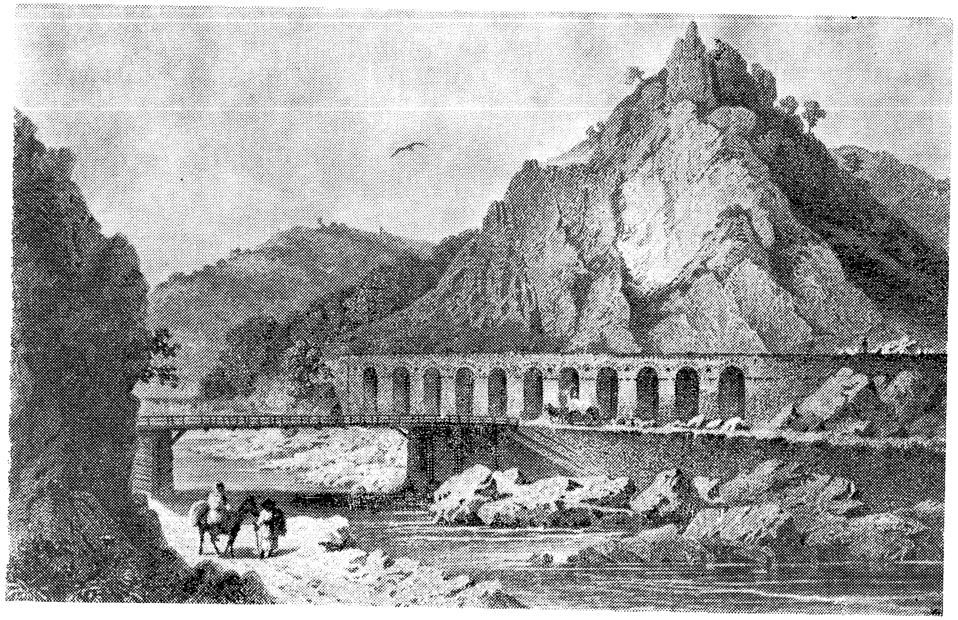

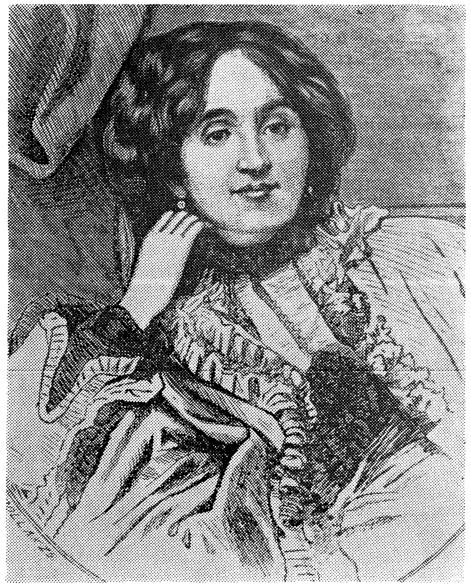

Ecaterina

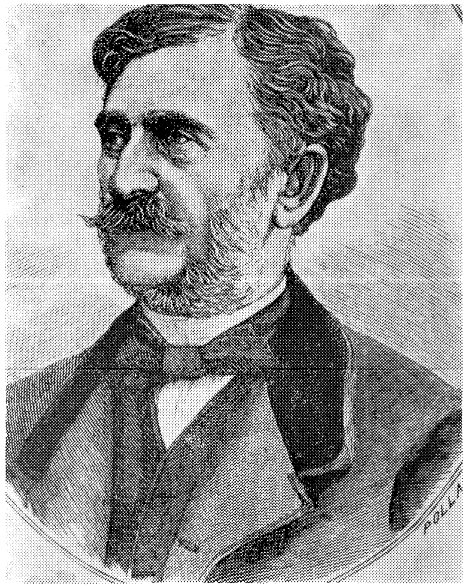

Andrei

„Grachii Banatului": familia Mocioni

George

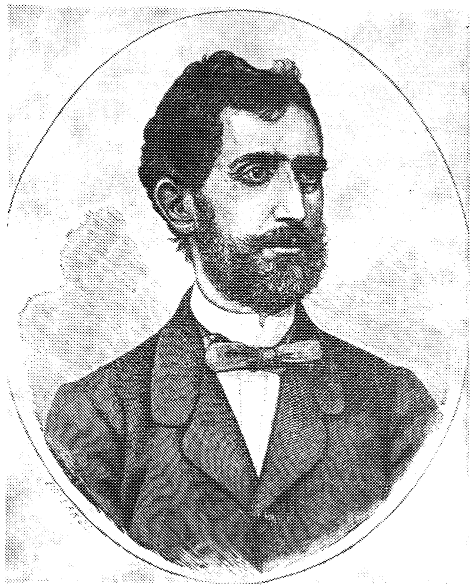

Alexandru

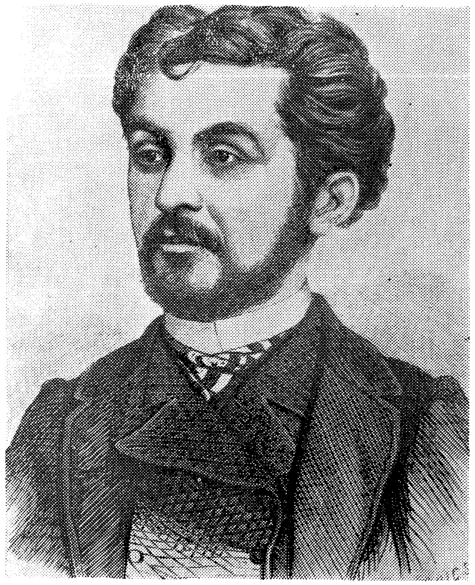

Un coleg controversat: Alexandru Gavra

împărțit. Publicul nostru e sărac și dacă-l îmbii de multe ori cu cărți, încă se mînie pe om, ba și batjocorește.

Prețul restant novelelor moldo-române încă ți l-am trimis. De cumva vei putea face — pentru că din *Icoană* și *Curierul rom.* mult nu mi-au venit — ca să nu întregești prețul, bine, mai ales că acei 20 și cîțiva flor. numai chiar din poșnariul meu i-am plătit, trimite-mi istoria țării lui Valliant, *La Roumanie*[2] etc. Franțuzește e sau românește? Iară de nu poți face, fă cum va fi mai bine, ca nici d-ta, nici eu să vin în compromisie. De aceasta mai pe urmă se va întîmpla, voi vedea ce voi face în privința unei istorii a Moldo-României.

Socoți că va fi estimp *Hauptschlacht*[3] în privința literilor? Dea D-zeu cum va fi mai bine! / 54v

La *Organul* d-lui Țipariu aici la noi nu s-au prea prenumerat. Unii aduc de pricină că novela de popă e dată, are a sa țintă bisericească. Pricepi, dară, ce zic aceia! Dar eu cred că se smintesc. Socoți că se va stabili bine ortografia noastră? D-nul Țipariu cu tot se deschilinește de antecesorii noștri, și de d-l Eliade. A acestuia din urmă zic și eu că e mai grea, dar d-l Țipariu mi se pare că iară o prea latinizează. Fără de semnele cele cam cunoscute cu greu se poate ceti, au numai la început?

D[omnul] Gavra mi-au încredințat mie culegerea prenumeranților; numai, zău, eu i-am retrimis însărcinarea, mai ales după ce vede omul că oameni cum e d-l Moldoványi, preotul unit, așa de nepărtinitoriu a literaturei, că i se pare scumpă și această novelă. El toată fericirea-și pune în prozelitism, și face pași omul, că cu puțin[i] bani face mare sumea de creștini, vezi bine, mai buni decît mai nainte! Se vorbește că și cîte cu un sfanț încă aduce la biserica sa pe românul neunit, cuminecîndu-l după capără. Ce zici, cine demoralizează oamenii? Bun! Mai greu acum, că și așa e scumpete.

Am un tom din *Istoria*[4] lui F. Aron.

Mai multe de altă dată.

Al domniei-tale șerb cinstitoriu,

At. Șandor.

P.S. Îți mai trimit un bilet de prenumerație la *Curierul de ambe sexe*; banii se vor plăti nesmintit. Așadară pînă acum: d-l Serb și d-l Popovici, fișcalul[5]. / 55

[Adresa:] Tekintetes *Baricz György* úr, erdelyi oláhlapok szerkesztőjének, *Brassóban. Bérmenten*

---

[1] *Manual de filosofie ... după A. Delavigne*, tipărit de Laurian în 1846.

[2] I. A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire, langue, orthographie, statistiques des peuples de la langue d'or Ardialiens, Vallaques et Moldaves resumés sous le nom de Romans*, Paris, 1844, 3 vol.

[3] Bătălie decisivă.

[4] „Istoria" lui Aron Florian: *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești*, vol. I, București, 1835.

[5] De mîna lui Bariț: „1847, At. Șandor, Arad".

XXV

Arad 22^a febr. (1)847 nou

Multonorate domnule redactor !

Nu știu de vei fi primit scrisoarea mea d[e] d^{to} 16-a curg[ătoarei] luni, sau ba, în care din comisiune ți-am scris, înștiințîndu-te despre neprimirea cîtorva novele.

Acum înainte de toate însamnă-ți pe un prenumerant la *Gazetă* și *Foaie*, sub adresa următoare:

Nagyon tisztelendő Varga Péter úr g. n. e. Nagylaki lelkésznek, pr. N. Szt. Miklos — Rácz Csanádi révész Dima Istvánnál *Nagylakon*[1].

Iarăși din rugarea unui prenumerant la *Gazeta* și *Foaie*, pe care eu sub adresa următoare ți-am trimis:

D. D. Simeoni Andron Docenti et Basilio Marianutz colono per Temesvár — B[ănăt] Comloș. Csanádini[2], cum că în anul acesta n-au primit nici un număr — mi se jelește — deși eu văd că numele acestora în lista prenumeranților sub nr. 1 din *Gazetă* au ieșit. De cumva ceva smintă este, ai bunătate a le pune *Gazeta* în curs bun.

Primit-ai banii despre carii te-am înștiințat în 1ª febr. a.c. de la dd. Dimitr[ie] Ioanesco și Petru Varga, adecă 2 exempl. din *Gazeta* pe semestrul acesta? Sînt încă nedesplinite, despre care ți-or da socoata
56 mai tîrziu. /

Dar exemplariul din *Univers* și altul din *Învățătoriul satului* pe an. curg., pentru care ți-am trimis prețul, adecă și pentru unul și pentru altul, veni-mi-va?

Primind nr. din *Gaz.* 10 cu *Foaia* nr. 5, pe cuvertă cu cretă roșie cetesc aceste scrise: „Nr. 5—6 *Magazin* vine de la Oradea, d. I[oan] Dr[agoș][3], 15/3 F.“ Întreb: care nr. 5—6, din *Mag.* tom. II, pe care îl am, sau a III, unde va sminti nr. 1, 2, 3, 4? Și așa, de-mi va veni d[in] tom. III nr. 5—6, numai iară va fi o țîră de confuzie, că abonații vor face pretenții.

D[omnul] mai marele a școalelor g. l. n. inspector[4], de curînd au poftit ca să arete la În[altul] Consiliu cine sînt ajutătorii Institutului român pedagoghicesc din Arad, ori în ce chip cinstind ceva Institutului, sau dînd altcum ceva ajutoriu preparanzilor, și aceste va trăbui să se arete cu capătul a tot anului. Învoi-se-va d-l Vasici, d-rul, ca un exemplar din *Macrobiotică* să cinstesc eu bibliotecii Institutului (care, zău, e foarte mică), despre care cinstire se va face la timpul său solenă arătare d-lui m[ai] m[are] inspector că cine o au cinstit, sau ba? Îmi dau îndrăzneală a întreba. Au cinstit unii cărți, d-l Serb, mapae spre învățarea geographiei, eu lecuiesc preparanzii, d-l Stupa dă leacuri de-a fitea etc.

Întră altele, îți mulțămesc pentru prieteneasca aducere aminte cu care ai fost bun a mă întîmpina, cu prospectul pensionatului de băieți Apolloni etc. și *Elemente de dreptul politic*[5].

În Arad țirculă o programă de a liberalilor de Kosuth L. făcută[6], căreia nu-i este iertat să vadă lumina în *P[esti] Hetilap*, împotriva conservatorilor, ca apărătoriul poporului, întrebînd că poporul tot misera
56v plebs contribuens[7] să rămînă? /

Îți descopăr frățește întră 4 ochi că în privința bisericii catedrale ne merge bine. La plînsoarea noastră înainte de un an așternută În[altului] Consiliu pentru de a putea dobîndi slujba românește, s-au trimis la m[ăria]-sa, care demult spre secătura românilor au ținut-o la sine, fără să dea opinia sau într-o parte sau în alta. Acum, după ce În[altul] Cons[iliu] urgănește, e[pisco]pul[8] fiind tot bolnav, lovit de apoplexie într-o mînă, au dat lucru Consistoriului în care parohii noștri vezi bine mai aplecați cătră sîrbi, cu alți asesori, tot sîrbi, au hotărît că sîrbii încă au drept iară românii încă, apoi culege de aici ce vrei! Cu foametea aceasta, cu apăsarea preoților, prin numărul lor cel mare, neputînd altcum trăi, fac oamenii mari mișcări. Nu știu ce va să iasă mai pe urmă din români! Ferindu-se de Stilă, dau de Caribdă[9] și oare ce este mai bine și mai pe urmă, vai și amar, bacsamă perderea românilor și alta nimica. Eu cu d-ta vorbesc aici ca cu un român cu inimă și suflet român, însă aceste le simți d-ta și [le] știi cu mult mai bine decît mine.

Mă grăbesc, că sînt examenuri semestriale la Preparandie.

Al domniei-tale adevărat cinstitoriu și prieten,

Atan. Șandor[10]. /

[Adresa:] Tekintetes *Baricz György* úr erdélyi oláhlapok szerkesztőjének. *Brassóban. Bérmenten*

---

[1] Reverendisimului domn Petru Varga, parohul greco-neunit din Nădlac. Prin Sînnicolaul Mare, la birtașul Ștefan Dima din Cenadul sîrbesc. La Nădlac.

[2] Domnilor Simeon Andron învățător și Vasile Marianuț agricultor. Prin Timișoara și Comloșul Banatului. În Cenad.

[3] Ioan Dragoș, fruntaș român bihorean.

[4] Const. Ioanovici.

[5] G. Bariț anunță apariția cărții *Elemente de dreptul politic*, în *Foaie pentru minte*, IX, 1846, nr. 48, p. 384 fără să indice autorul. Paul Cornea atribuie această lucrare lui Costache Negruzzi. Vezi *Viața românească*, 1963, nr. 3, p. 68.

[6] E vorba de broșura lui Kossuth Lajos (1802—1894) întitulată *Elenzéki Nyilatkozatok*, 1847. Vezi *Magyar életrajzi lexicon*, I, Budapest, p. 979.

[7] „Norodul oropsit, care plătește dări.“

[8] Gherasim Raț.

[9] Scylla și Caribda, aluzie la greutățile din acele părți cu privire la problemele naționale și bisericești.

[10] De mîna lui Bariț: „Dr. Ath. Șandor, Arad 22 febr.“

XXVI

Arad 26 febr. n., (1)847

Domnule redactor !

Din trei rînduri de scrisori ale domniei-tale de d^{to} 22/10 febr., 20 febr. v. et 18/6 mart. (1)847, cu neodihnă văd că banii de mine prin *d-l Ioanovici*[1] la Timișoara trimiși spre a-i depune la d-l Iuga, carii depunîndu-se la Arghir, de la acesta nici în ziua de astăzi nu i-ai primit, și-mi pare foarte rău că așa se întîrzie trimiterea lor. D[omnul] Ioanovici de curînd au fost iarăși la Timișoara și, însărcinat de mine spre a cerca în urma banilor, *i-au spus d. Arghir că cu prilejul tîrgului Timișorii i-au* *predat socrului său Iankovici, care are o fabrică de bumbac (sau mătăserie) la Braşov. Află-se acel Iankovici la d-v.*? Nu întîrzia a mă înştiinţa despre primirea sau *neprimirea banilor.*

Cvietanţia de la Arghir despre 83 fl. arg. se află la mine. Eu ţi-o aş putea trimite numai de s-ar întîmpla ceva lucru neplăcut, ca să cercetez în urma banilor, să am document la mînă. Numai de pofteşti, ţi-o pot trimite. Socot că d-l Ioanovici încă au predat banii de la jidov. Îmi spune d-l Ioanovici că el mai bucuros ar fi predat banii d-lui Iuga; numai ajungînd tîrziu, noaptea, la Timişoara au fost închis dugheanul, şi aşa, avînd ceva treabă cu Arghir în fabrică, cu o cale i-au predat lui banii rătăciţi!

Învăţătoriul satului, pentru care am trimis banii laolaltă cu ceilalţi pe sama unui prenumerant şcolariu, l-am primit.

Aşa, ţin samă pe un exemplar de *Învăţăt. satului* şi un exemplar de *Curierul de ambe sexe*, dacă d-tale-ţi vine uşor la mînă.

Dar altcum deprechez din scrisoarea d-tale d[e] d^{to} 22/10 febr. În scrisoarea aceasta zici despre prozeliţi: „Nu se află întră *noi*, carii ar apuca condeiul să scrie ceva solid etc., o broşură *subt protecţia vreunui episcop* etc.?“ Însă te întreb: unde s-ar afla aşa episcop, fiindcă pricina trecerii popimea este, *per consequen[tium]* [2] mai mult episcopii noştri, 58 şi iară ei nu voiesc / a atinge vreun plan de reformă. De ce se interzice întru atîta congresul cel mult dorit, pentru care de a se ţine odată s-au sculat toţi sîrbii mireni, comunităţi întregi? Dar românii tac, vezi bine, că ei ar voi mai nainte de a se compune diferinţele pentru ţinerea proporţiei a deputaţilor întră români şi sîrbi, ce zace D-zeu ştie unde la metropolitul. Zici în altă scrisoare d[e] d^{to} 20 febr. v.: „Tocma acuma *nu desperaţi* de românime. Acum sau niciodată! ...“ Aceasta nu pricepem curat, este de a se pricepe că d-v. în Ardeal lucraţi la Dietă pentru români (însă nu şi pentru noi de aici), sau că numai aşa va merge bine românilor, de prozelitismul cu paşi gigantici se va lăţi? Oh, oh, cunoscută ne este intenţia uniţilor din Oradea Mare = magyarismul, popismul, un drac mai mare decît altul peste români!

În a 3-a scrisoare d[e] d^{to} 18/6 mart. mă întrebi că hăţîmu-ne cu uniţii? Dar cum nu, cînd ştim ce vreu şi că prin urmarea intimaturilor slobozite în favoarea lor cum se demoralizează poporul. Ascultă, rogu-te, ce intimaturi mai ajunseră de curînd, care se luptă în congregaţia de 23^a martie n.: cum că la arătarea episcopului unit din Oradie În[alt] Consiliul poronceşte ca pruncii acelor uniţi carii s-au desunit să se crească pînă la an. 18^a în legea unită, prin preotul unit. Acum ascultă aici dreptate! Dar observatu-s-au aceasta reciproce? Alt intimat: că să se facă investigaţie în treaba aceasta, adecă tot în favorul uniţilor.

Aceste ştiindu-se cu o zi nainte, şi voind românimea de vreo 3 săptămîni să se consolideze — fiind 3/4 români nemeşi în Comit[atul] Arad — spre restauraţia viitoare, ori altă întîmplare, să nu lese ca pe nemeşii proşti să-i întrebuie ungurii după placul lor şi în contra sa, ci să se folosească singuri de drepturile ce au. Pentru aceea s-au lucrat de în pripă (14 ceasuri), s-au adus cortes, români, ca la vreo 70, noaptea, şi în cea zi, adecă marţi, lucrîndu-se intimaturile pomenite, intrînd românii pe rînd în sală, se vorbi *contra* intimaturilor. La ce, văzînd ungurii (conservativi) că nu vor dobîndi deloc, şi enuncie főispanul că să se pună intimatul *cum honore* [3] la o lature, numai să fie cercare. Totuşi, aici se dezvoltă dispută şi, după ce, plane, se sculă în contra intimaturilor şi aşa un bărbat qui est secus conservationissimus [4] văzînd românimea vorbind numai un consiliar pe lîngă intimat, picară aceste de tot. Acum ascultă ce vrură unii liberalişti altă zi, ca să se facă investigaţie aspră acelora care au adus cortenii români, dar căro/ra, aceşti de pe urmă, deşi 58^v căderea intimaturilor ieşite în favorul uniţilor este *act liberal*, totuşi ei, ca să nu se escheze vreo partidă română, şi doară aceasta să ţină cu conservativii, ar fi dorit bucuros să fie cercare împotriva românilor. Însă am nădejde că românii se vor consolida şi nu vor fi curînd instrumentul străinilor, să facă aceşti cu ei ce vor vrea. Numai din cîtă sărăcie, vom face şi noi vreun capital ca să-i hrănim la prilejuri; şi să crezi că s-au strîns un capităluţ!

Alta e, cu totul alta. Ce zici de aceasta? Ce pricină îi dai, şi ce sfîrşit va fi? Pap Zsiga [5], apostolul prozelitismului de anul trecut, de p[r]in Bănat, de la Szt. Miclăuşul Mare [6] ş.a., acum duminecă d[e] d^{to} 22^a l.c. s-au dus cu mărturie la preotul unit Moldovan de s-au arătat că vrea să treacă la neuniţi. Acesta n-au primit declaraţia lui, îndreptîndu-l la parohul său. Pap Zsiga-l întreabă că cine e parohul lui din ceea oară, ce şi el este preot, şi să-i asigneze dară parohul, însă pentru aceea el au scris episcopului Erdelyi [7] că ce are de gînd. Auzişi acum dar ce zice *ad haec omnia* [8]?

N.B. Vei şti că Pap Zsiga e profesor din Beiuş, mare *szónok* [9] în comiteturi. Unde s-au dus de la Arad nu ştiu, numai am vorbit eu cu el şi m-am minunat de barba lui cea măroacă şi frumoasă, neagră.

La Arad au fost luni d[e] d^{to} 23^a şi gr[of] Zichy [10], praesesul de la Eisenbahnen [11] ca să cerce locul, la pofta arăzenilor, spre de a se aduce drumul de fer pe aici şi, după vorbe multe, cumpănitoare, au arătat că nu de la Szolnok la Arad va putea fi drum de fer, ci de la Szigedin; aşa, mi se vede că prepune Timişoara Aradului (pentru intreprinzetorii de acolo cu bani, iară aici mai mult numai cu vorbe), însă au aflat ne-ncunjurat de lipsă ca şi la Arad să se ducă un ram de drum de fer, ce totuşi Dieta viitoare va hotărî întră amîndouă întîmplările.

Aşa *Album* [12] ne va veni în loc de *Univers*? Dar în scrisoarea din urmă pomeneşti de *Univers* numai ceva mai tîrziu.

Al d-tale cu tot respectul,

A. Şandor [13]./ 59

[Adresa:] Tekintetes Tudós *Baricz György* úr erdélyi oláhlapok szerkesztőjének. *Brassóban*

---

[1] Const. Ioanovici, directorul şcolilor din distr. Banatului.

[2] Prin urmare.

[3] Cu cinste.

[4] „Care este, de altfel, cel mai conservator.“

Scrisoarea este ecoul frămîntărilor ce au domnit în rîndul naţionalităţilor şi confesiunilor din Banat în preajma anului revoluţionar 1848. Situaţia românilor bănățeni era deosebit de critică: asuprire socială și națională de către aristocrația maghiară, incomodă tutelare confesională din partea ierarhiei bisericești sîrbești. Românii din Dieceza Aradului, unde s-a instalat un episcop român, porniseră încă din 1845 o acțiune insistentă pentru reformarea normelor de reprezentare în „congresul național“ care alegea episcopii. *Gazeta de Transilvania* (vezi VIII, 1845, nr. 95, p. 378—379; IX, 1846, nr. 2, p. 6) susține cauza arădanilor, ilustrînd nedreptatea ce li se face românilor în cifre elocvente: Diecezele Bács, Carlovit, Karlstadt, Buda și Pocraț, deși au doar 581.442 de ortodocși, trimit în „congres“ 50 de deputați, în timp ce episcopatele Timișoara, Arad și Vîrșeț, cu 1.314.351 de credincioși, majoritate români, trimit doar 25 de deputați.

Șandor nu exagerează sesizînd propaganda oficială în favoarea greco-catolicismului care în preajma revoluției ia forme acute. Totuși, nu aceste „intimaturi“, așa cum nu vreo convingere religioasă îi îndemnau pe neuniții bănățeni să treacă la greco-catolicism. Faptul este confirmat de un ortodox sincer, Andrei Vasici, care într-un articol din *Gazeta de Transilvania* (VIII, 1845, nr. 26, p. 101—102) arată că trecerea la unire se face din cauza spolierii populației de către preoți, îndeosebi prin birul preoțesc. Vezi I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 36—37.

[5] Sigismund Pop.

[6] Sînnicolaul Mare, localitate în Banat.

[7] Vasile Erdelyi, episcop greco-catolic al diecezei de Oradea.

[8] „La aceste toate.“

[9] Orator.

[10] Zichy Ferenc, referent la Cancelaria aulică maghiară.

[11] „Căi ferate.“

Scrisoarea lui Șandor relevă începuturile unui captivant episod din istoria drumurilor de fier din Transilvania. Este de notat faptul că Bariț a avut un rol deosebit în acest sens, rol care va fi reflectat în detalii de conținutul unui alt volum. Amintim aici doar că interesul redactorului brașovean pentru problema căilor ferate este foarte timpurie. Încă din primăvara anului 1838, cînd Transilvania nu cunoștea drumul de fier, proaspătul redactor brașovean își informează cititorii (vezi *Gazeta de Transilvania*, I, 1838, nr. 4) despre construcția căii ferate dintre Viena și Győr. În 1847, cînd construcția căii ferate — după ce legase Viena de Bratislava, Pesta și Szeged — trebuia să treacă în Transilvania, Bariț este delegat într-o comisie care trebuia să stabilească punctul cel mai potrivit de trecere a liniei în Transilvania. Era pentru prima dată cînd unui român i se încredința o misiune economică de asemenea importanță.

Nu ne putem da seama din scrisoare dacă Șandor știa la această dată de misiunea încredințată prietenului său. Cert este că în fața rivalității acerbe dintre Arad și Timișoara în ceea ce privește locul de trecere al căii ferate, Bariț apără interesele Aradului. Lucid și practic, el își dă seama că de aici, pe firul Mureșului se poate lega ușor sudul Transilvaniei, deci și Brașovul.

Cu ocazia lucrărilor comisiei, Bariț a călătorit pe ruta Arad — Pesta — Bratislava — Viena. Au rezultat interesante observații de călătorie, consemnate în două articole: *Unele observații despre cărăușii noștri (Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 33) și *Naintarea drumurilor de fier în Ungaria (Ibid*, nr. 35). Vezi și Olimpiu Boitoș, *Lupta lui Gh. Bariț în 1847 pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, în *Observatorul social economic*, 1945, nr. 4—6, p. 478—493; George Em. Marica, *Notele de călătorie ale lui George Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, IV, 1963, p. 130—131; Vasile Netea, *George Bariț*, București, 1966, p. 153—155.

[12] *Album științific și literar*, apare la București între 9—16 februarie 1847. Din această revistă, pe care editorul ei C. N. Brăiloiu o înțelegea ca o continuatoare a *Propășirii*, au apărut doar două numere. Este semnificativ, în acest sens, un pasaj din scrisoarea adresată de A. T. Laurian lui Bariț în 11 martie 1847: „Mă întrebi de *Album*. Numai în trei dumineci [recte = două, n.ns.] a văzut lumina și a... murit. L-a oprit stăpînirea. De ce? Nu-ți mai spun“. *(George Bariț și contemporanii săi*, I. p. 127.) Despre această publicație efemeră vezi G. Baiculescu, *O revistă puțin cunoscută din prima jumătate a sec. XIX: Album științific și literar, București, 1847*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, III, p. 153—158; I. Hangiu, *Presa literară românească*, I, București, 1968, p. 112.

[13] De mîna lui Bariț: „1847, febr. 26, dr. Șandor“.

XXVII

Arad 5 apr. 24 mart (1)847

Domnule redactor !

La cele în scrisoarea domniei-tale d[e] d^{to} 13^{a} mart. a. c.v. poftite, deși cu poșta dintîie nefiindu-mi cu putință, dar cu a doua — ce-mi sînt cunoscute și împărtășite — am norocire bucuros a-ți scrie, cum că:

„În a 22^{a} martie n. s-au ținut adunare în Arad sub președința excel.-sale a dom. grof Frantisc Zichy, referendariu la Cr[ăiasca] Canțelarie ungur[ească] și preses, la Țentral[ul] ungur[esc] drum de fer, în sala Com[itatului] Arad în privința sfătuirii despre cum și pe unde aducerea drumului de fer cătră Arad [1], fiind de față și deputații Com[itatului] Békés. Întîiul ocîrmuitoriu a Com. Arad au adus înainte întinderea neguțătoriei care se face în Arad și ce se trece pre aici. Au arătat lipsa de a se trage linie cătră Arad, îmbinîndu-se acest oraș prin drum de fer cu Ardealul și Moldo-România. Întîiul ocîrmuitoriul a Com. Békés, cu o grăire pătrunzătoare, dovediri nerestumabile, s-au încercat a arăta că Com. Békés, din pricina numeroasei impopulații a unor locuri prin care ar pofti a se trage linia de fer și din lesnimea aducerei, ar merita de a se trage aceea de la Szolnok prin mai multe locuri a Com. Békés cătră Arad. La care toate exc.-sa comisariul regesc în treaba drumurilor de fer, după ce au declarat că el au făcut contract cu orașele Körös, Kecskemét, Szol/noc, cătră Arad ar fi prea multe miluri de făcut, ce într-o sumă foarte mare ar veni, ba doară și cu greu s-ar putea sfîrși după poftă întrăprinzătorilor. Comitaturile Arad și Békés atacînd pe sus-lăudatul preses au spus că contractul cu köröșenii și kecskemetenii numai el l-au făcut și că nu încă ar fi întărit prin Soțietatea Țentrală, din care pricină lesne s-ar și putea strica acest contract. Și pentru aceea Comitaturile Arad și Békés au recurs la În[altul] Consiliu reg[esc] locoțiitoriu unguresc și au întrepus protestanția sa asupra făcutului contract cu körösenii și kecskemetenii, deoarece în Dietele de la an. (1)836, (1)840 s-au adus legi în privința drumului de fer și s-au demarcat linia de la Szolnok cătră Arad (iară nu cătră Timișoara) și Dunărea de la Peșta cu Tisa la Sighidin să se împreune prin *canal.*

Deputații sasi de la Sibiu au ajuns cu o zi mai tîrziu la Arad, după ce au plecat sus-renumitul preses cătră Timișoara.

Sasii ardeleni fiind provocați prin arăzani ca să conlucre dimpreună, întru aducerea drumului de fer pe la Arad și de aici la Transilvania, se văd totuși a fi mai aplecați cătră timișoreni, din pricină doară că Timișoara este mai nemțită decît Aradul, ce și din împărtășirea *Satellitului* [2] trecută subt nr. 856, 1 april și în *Pesti Hirlap* vrea să dovedească că în Timișoara s-ar afla mai notabile mijlocuri spre neguțătorie precum:

însoțiri negutătorești, negustorii mari, de care feliu de negutători nici
60v că [indescifrabil] /

Însă Soțietatea Țentrală a drumurilor de fer, care va ține adunarea sa în a 26^{a} aprilie n. luna curgăt. la Presburg [3], va hotărî mai de-aproape despre cum și pe unde prițeperea drumului de fer în părțile aceste a Ungariei, adecă pe la Körös, Kecskemét, Szegedin | Varjas | Temesvár }
| Varjas | Arad }
sau Szolnok — Arad despre ce totuși nu se crede așa sigur a se derija afară de Dietă, încă în decursul anului acestuia țiitoare. N.B. Excel.-sa, sus-lăudatul preses, nu ca comisariu regesc, ci numai la pofta și chemarea arăzanilor spre a constatirui localitatea au venit la Arad [4]“.

Îți trimit aici, scos din *W[ochen]blatt*, Arad d[e] d^{to} 3ª april. (1)847, ce iarăși s-au scos din *W[ochen]blatt* Timișorii.

Despre adunarea ținută în Arad în privirea drumurilor de fer și a congregației se va împărtăși nesmintit în novelele ungurești de la Pesta: *Pesti Hirlap*, *B[uda]p[esti] Hiradó* sau *Nemz[eti] Ujság* etc. cît mai curînd, de unde vei putea scoate doară mai multe despre adunarea ținută.

Acum, la serbarea Sf. Paști, în ziua dintîie, la biserica catedrală au înfrumusețit solenitatea ostășimea civică de noi redicată (Ungarischer Bürgerchor[5], magyar polgári őrsereg [6]) a căror număr se suie pînă acum la 156 de inși, pușcărind la obicinuitele părți la a ținutei sf. slujbi. Îmbrăcămintea e de minune frumoasă: szvingi și nădragi din postav vărgat, cu șinoare de aur, ceaco în fața cireșelor roșu, tapance cu ciucuri auriți. Se află și mulți români între ei. De două ori în an țin parada la biserica catedrală, adecă la Paști și Rusale. La catolici iară de 2 ori și celelalte parade care sînt de obște, precum Szt. István Király, ziua nașterii craiului etc. După sf. slujbă, presesul comunității rom[âne], d-l Ioan Árkosi [7] le-au mulțămit frumos arătîndu-le că numai așa vor fi cetățeni
61 tari, dacă ... [sfîrșitul lipsește)]/

[Marginal:] Întră această ostășime se află încă și mulți *honorationes*, cătane de rînd. Romănimea s-au alăturat cu ungurii, mai avînd și ei a lor *chor*. Au hotărît a strămuta hainele [text deteriorat] n-rul însă a noștri de officeri pe [cuvînt indescifrabil] ci numai ci și așa s-au desfătat
61 și compania lor la biserica sîrbească [manuscris deteriorat]./

Biurgărmaisterului au făcut pomenire despre a sa înștiințare însă
60v după ce altcum s-au sfetit cărțile, ba [8]. /

[Adresa:] Tekintetes's Tudós Baricz György úr Erdelyi oláhlapok szerkesztőjének, *Brassóban*

---

[1] Vezi nota 11 la scris. anterioară. Diferendumul pentru calea ferată s-a rezolvat pînă la urmă în favoarea Aradului.

[2] Vezi *Satellit des Siebenbürger Wochenblatts*, 1847, nr. 26, p. 116, la rubrica *Allerlei Neugkeiten*, unde se descrie întîlnirea lui Zichy cu publicul la Arad.

[3] Bratislava.

[4] Pasajul din scrisoarea lui Șandor pus de noi între ghilimele a apărut ca articol în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 26, p. 100—101. Amănunte suplimentare îi trimite lui Bariț la 15 iulie 1847, care le publică în *Gazeta* ..., nr. 56, p. 221—222.

[5] Corul cetățenilor maghiari.

[6] Garda civică maghiară.

[7] Ioan Arcoși, avocat și fruntaș politic român din Arad.

[8] De mîna lui Bariț: „1847, apr. 5, dr. Șandor“.

XXVIII

Arad 1^{a} octomvrie (1)847 nou

Domnule redactor !

La scrisoarea domniei-tale d[e] d^{to} 2 septembr. a.c. avînd multe neplăceri pe capu-mi, parte primejdioasa bolnăvire a ficei mele, parte lănțezirea a însum[i] trupului meu, n-am putut a-ți răspunde, deși bucuros aș fi voit, mai vîrtos despre cum primirea În[ălțimei] sale a palatinului aici la noi.

D[omnul] Gavra și-au primit acei 17 fl. 16 cr. arg. din Iași și eu am trăbuit a-mi strămuta socoata cu el, așa că, plătindu-mi, am îndeplinit dătoria (socotind sarcinile IV și a V ce se află încă la d-ta ca desplătite, iară de s-ar întîmpla ca nicicînd să poți primi banii pe ele, el va fi îndatorat primindu-le înapoi a le desplăti).

Protopopii la carii încă se află *Macrobiotici* (tom. II) nedesplătite sînt grăbiți prin mine mai de multe ori să se silească a depune prețul lor. Dar știi bine cine sînt, cea mai mare parte, preoții noștri! Unii au depus puțini bani.

De la d-l Brágyan Georg, fiscalul, ca abonentul la *Gazeta* et *Foaie*, poftind a-mi desplăti prețul prenumeranției pe semestrul al 2 a.c. îmi zice că el în semestrul acesta nicidecît nu au căpătat novele. Așa e? Atunci nu se poate pofti să plătească. Eu ți l-am însemnat întră prenumeranți, dar cum au rămas nu știu.

Aflîndu-se *Universul* trimis la d-l Serb, nu poci să știu ce numeri ne smintesc, numai știu că începutul, cred vreo 13 nr., nu ne-au venit, precum și nr. 31. Din *Învățătoriul satului* nr. 8 et 20. / 62

Cum au umblat deputăția trimisă de la Com[itatul] Arad la predarea bisericei din *Galșa* și predatu-s-au sau ba, nefiind eu la congregație din săptămîna aceasta, în obiectul atins, nu-ți poci scrie, însă te fac atent la articulul *ce va* urma despre congregația din luna septembr. din Arad în *Pesti hirlap* sau *B.P.H.*[= Budapesti Hiradó] [1].

D[omnul] Ioanovici directorul și fiscalul făcu un Meistertück [2] cu Puliczer, jidovul domniei-tale, că de la omul care n-are nimic, totuși mereu mereu scoate banii. Astăzi îi depusă 40 fl. arg. Mai sînt napoi 13 fl. și cîți cr. arg., carii îi va depune cît de curînd.

Țircularul directoral făcut de d-l director Constantin Ioanovici și trimis pe la învățătorii din districtul său este foarte momentos și îi face tare cinste [3]. Drept aceea, trimițîndu-se prin d-l Babeș spre a se împărtăși în *Gazeta*, d-ta de-l vei socoti vrednic, l-i face cunoscut [4] cu tot publicul românesc. Ba unii dintră noi, plane, am dori să se facă cunoscut, prin ce d-ta și d-lui Ioanovici, care avu de lucru cu Puliczer, i-ai face bucurie.

Ingenirii măsură calea de drum de fer; Bahnhof [5] este croit afară de oraș, în partea unde se face tîrgul de vite; canțelarie încă este. Vom vedea și mai departe.

Al domniei-tale aplecat cinstitoriu,

Atan. Șandor. / 62v

[1] Articolul despre congregația comitatense a comitatului Arad ținută între 23—28 septembrie 1847 va apare în *Pesti Hirlap*, 1847, nr. 965, 12 octombrie, p. 240—241. E un material lung, semnat „Többen" (Mai mulți). Atmosfera ce a dominat în adunare reiese din prima frază: „Tanácskozásunk tereme, szoktalan zaj és kitorések szinhelye volt" (Locul adunării noastre s-a transformat într-o arenă a zarvei și a ieșirilor neobișnuite). Bătălia politică se dădea între aristocrații maghiari „conservativi" și „liberali", cu cîștigul celor dintîi: „Ellenzékünk, a conservativek pártáalakulás [...] többséget nyert" (Opoziția noastră, partidul conservator a cîștigat mai multe voturi), scriu corespondenții.

[2] Scamatorie.

[3] Iată cuprinsul „țircularului" emis de Constantin Ioanovici, la acea dată „surogat de directoriu al școalelor de legea răsăriteană drept credincioasă din Districtul Temișorei" (*Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 80, p. 318):

„N-r. 157/1847.

Bine-nțelepți învățători, mie iubiți!

Vizitînd eu în anul trecut toate școalele districtului meu, m-am învins în faptă:

1^{iu}: Cum că în foarte multe sate, ba și în unele orașe zidirile școalei noastre sînt în așe ticăloasă stare, cît mai că nu e de lipsă să întrebi unde este școala ci, intrînd în casa cea mai părăsită ce se află în vecinătatea sîntei noastre beserici, poți învins că ești ... în școală;

2^{a}: Cum că în școalele noastre nici cele mai de lipsă unelte se află;

3^{a}: Cum că cei mai mulți prunci nicecînd îmblă la școală, dar și cei puțini ce îmblă, îmblă fără sîrguință, mai ales primăveara și veara, cînd mai pretotinde sînt școalele deșerte, ba, ce e mai mult, fetițele noastre în cele mai multe sate nici c-au întrat în viața lor în școală;

4^{a}: Cum că învățătorii noștri nu numai că au foarte mică plată și prea mărced deputat, dar în cele mai multe locuri nici aceste le primesc la timpul său. Apoi cînd le primesc, primesc plata cu țîrăita, iară deputatul în calitate mai rea decît ce au deoblegat.

Știind eu deci cum că școalele elementare bine întocmite sînt cel mai putinte mijloc al luminării, și cum că relele în ceste patru punturi espuse împedecă deplin luminarea națională, prin urmare comuna înflorire a țării; și știind eu mai departe cum că în privința organizației esterne a școalelor, căria subzac și relele enumerate, măritele comitate foarte mult pot ajuta, îndată după săvîrșirea visitației școlare, în 2/14 august a. trec., măritului comitat Temeș, iară în 18/30 septembrie al aceluiași an comitatului Torontal, neajunsurile și nerînduielile sus-numărate, cu cele mai triste colori le-am descoperit, rugîndu-le cu înimozitate ca, deacă doresc înflorirea iubitei noastre patrii, și deacă pătrund adevărul cum că școalele elementare bine întocmite sînt mijlocul cel mai putinte spre acest scop, să nu întîrzie a determina în privința espuselor rele potrivite măsuri, pe care apoi să le și pună în lucrare.

Tot aceste rele, cu duioase și pătrunzătoare cuvinte, întocmai ca luminatelor comitate le-am trimis, cu relația mea visitațională și amară măriei-sale d-lui consilier regiu și peste școalele noastre mai mare inspector, Eugeniu de Țurkovici, sub nr. meu 177/1846, iară măria-sa le-au trămis preluminatului Consiliu regiu locoțînătoriu unguresc.

După toate aceste, înțelegînd eu cu cîteva luni mai tîrziu cum că zisele rele ne-ncetat împedecă propășirea poporului, altmintre și spre a mă-nvinge cum stau școalele noastre iarna, neluînd în socotință drumurile cele rele și frigul cel cumplit, cărora lipsea ca să mă espun, întreprinsăi în fevruariu a.c., pe propriile-mi spese, o escurgere în mai multe părți ale districtului. Cu care ocaziune iscusind cum că relele din cele patru punturi s-au sporit, întră altele prin un rău înfiorătoriu, iscusind adecă cum că în multe sate, atît ale comitatului Temeș cît Torontal, nefiind școalele noastre-ncălzite, învățătoriul și bieții săi școlari sînt espuși cumplitului ger de iarnă și primejdioaselor acestuia urmări. Lucrul numaidecît în 4/16 martiu a.c. amîndor comitate cu toată seriozitatea le-am arătat, spunîndu-le chiar cum că pedecele luminării pe zi ce trece tot se mai înmulțesc și cresc, cum că relele de mai nainte nu numai că nu s-au vindecat, dar încă altul nou, adecă sus-espusul înfiorătoriul ger li s-au însoțit, carele face culme ticăloșiei și amenință cu stricare, ba și cu deplină perdere, atît învățătoriului cît mai cu seamă fragezilor școlari. Și aceasta cu atîta mai tare, căci pruncuții plugarilor noștri sînt cam de rînd foarte slabi îmbrăcați, apoi în școală mișcare nu fac.

La această a mea arătare, măritele comitate cele mai potrivite orînduieli au determinat, care prin d-nii juzi de nobili se și duc în sfîrșit. Aici se vine să spun că mai cu seamă măsurile întreprinse de comitatul Torontal, și mai ales în privința îmbunătățirei plății și a deputatului învățătoresc m-au surprins foarte plăcut.

Înțelegînd d-voastră, iubiți învățători, aceste toate cu de-amăruntul, veți avea strînsă datorie ca oricînd vă veți sîmți apăsați de atare rău ca cele sus-numărate, mai întîi să vă sfătuiți cu dd. locali directori, apoi să căutați ajutoriu la căpeteniile satului unde, ne aflînd, să arătați tot lucrul, în scris, în formă de instanție, însă scurt, și fără a înșira acolo cîte toate, respectivului d-l jude de nobili (Fő — sau Szolgabiró). Tot această instanție îmi veți trimite-o în copie, deloc, și mie.

Din aceste, dară, puteți d-voastră vedea că eu din parte-mi toate cîte am putut face, întru adevăr am și făcut. Ați văzut că eu pre domnii de pămînt pretutinde i-am cercetat, i-am rugat să vină la esamen și le-am comîndat cu căldură școalele noastre. Știți că, precum an, așe și ăst timp toate școalele din districtu-mi am vizitat. V-ați învins că eu în tot locul unde am fost mai mulți oameni la esamen adunați, cîte o oră întreagă i-am sfătuit spre tot binele, iară mai ales ca să trimiță fiii și fetițele sale la școală, aducîndu-le fel de fel de arguminte și de esemple, arătîndu-le că pentru aceea îmblă nemții peste tot decursul vieții sale la s[fînta] beserică, și pentru aceea își chivernisesc averea sa cu tot cumpătul ș.a., ș.a., pentru că ca prunci au îmblat bărbătește la școală ș.a.

Deci fiți învinși că eu, precum pînă aci, așe și de aci-ncole mă voi sîrgui a aduce toate în așe rînd, ca să răspunză scopului său; ce cu atîta mai tare nădăjduesc a pute face, cu cît pe zi ce merge tot mai mult mă-nving că măria-sa d-l consilieriu Eug. de Țurkovici întrăprinderile mele cu însuflețire le sprijinește și le înaintă, pre mine însumi cu părintească bunăvoire mă mănuduce. Nu altmintre mă înving cu preluminatul Consiliu regiu locoțînătoriu unguresc. Și măritele comitate încă ne părtinesc, iară mai ales că Preasfînțita Sa Chesaro-regie și apostolică Maiestate cu prea îndurare pururea ne-au ajutat, ne ajută și ne va ajuta.

Însă, iubiți învățători, precum eu de o parte am făcut, și vă promit că voi face și mai încolea toate cîte voi putea spre folosul școalelor și al d-voastre, așa, din altă parte, mă aflu strîns îndatorat a vă spune verde în ochi cum că și dintră d-voastră mulți sînt cauza neajunsurilor nerînduielelor sus-numărate. Căci am băgat bine seama, ba în adîncul inimii mele și am însemnat, cum că acolo unde era an școala în foarte negrijită stare, unde lipseau uneltele cele de lipsă, unde pruncii nu îmblau la școală, unde învățătoriul nu-și căpăta plata și deputatul la timpul său și unde aflarăm cel mai slab sporiu întru învățeturi, acolo, zic, trimițînd astă-toamnă alt învățătoriu, harnic, și răspunzînd acesta chemării sale cu tot zelul, am aflat cu ocăziunea vizitățiunei școlare din anul curgătoriu școala reparată, uneltele de lipsă în școală, plină școala de prunci, cel mai bun sporiu întru învățături și cum că învățătoriul și-au primit plata cu toată acurateța.

Învinsu-m-am, iubiții mei, cu cea mai mare durere și despre așe faptă a unor învățători, carea-mi e rușine a o spune dar, spre îndreptarea acelora și spre fericirea altora sîm silit a o descoperi: m-am învins, adecă, cum că unii învățători nu numai că abia apucă ca să nu vină pruncii la școală, ci și înșii lucră pre sub mînă ca să nu îmble, ca așe să poată dînșii îmbla după economie, sau doară că poată perde veara fără nici un scop! Ba și despre aceea m-am învins cum să unii învățători, știind că școlarii lor puțin sau nicicînd au învățat, pre cînd auziră că voi să ajung acolo spre a ținea esamen — măcar că pînă aci îmblaseră pruncii la școală — așe au întocmit lucrul pre sub mînă, cît la ajungerea mea acolo nu îmblau pruncii la școală!

Deci, măcar că astfel de speculăciune osîndită nu s-au întîmplat pretotinde unde, pentru lipsirea școlarilor, nu am putut ținea esamen, totuși învățătorii atarilor locuri sînt la mine cu deschilinire rău însemnați. Iară de aci încole, că știe tot învățătoriul cum că unde nu vor îmbla pruncii la școală, și dînșii nu vor face în privința aceasta pașii mai sus arătați, iară mai ales unde se vor mai face atari mojice speculațiuni precum arătai mai nainte, unul ca acela păcatului său amăsurat se va pedepsi. Așijdere aceia carii nu se poartă caracterului său cuviincios și carii foarte puțin sporiu au arătat sau vor arăta, fi-vor publicați prin țirculari în tot districtul ca nesîrguitori. Ba, de le este fapta mai rea, sau de nu se vor îndrepta, fi-vor strămutați la stățiuni mai rele. Iară aceia carii nu știu cele de știut unui învățătoriu, mai ales dacă nu știu ungurește, cel puțin citi și scrie, și românește bine socoti, aceia se vor trimite la preparandie, ca să depună de nou esamen, ce s-au și întîmplat cu unii în faptă.

Din contră, acei domni învățători carii se poartă caracterului său cuviincios, carii sînt calificați și sîrguitori, iară mai cu seamă dacă au arătat cu școlarii săi bun sporiu, aceia, zic, nu numai că se vor lăuda, dar se vor și strămuta, după cerere-și, la mai bune stățiuni.

Vă sfătuiesc deci, iubiți învățători, părintește ca, purtîndu-vă întru toate așe precum se cuvine caracterului învățătoresc, să fiți deodată și sîrguitori, și să vă îndeletniciți întru toate științele care vă sînt de lipsă, căci omul prin sîrguință toate le învinge.

Rămîn voitoriul de bine,

Constantin Ioanovici
m.p., al Districtului literal de legea
g.n.u. Temeș regiu surogat directoriu
și la Măritele Comitate Torontal și
Crașău asesoriu.

În Arad, 19/31 august 1847."

Circulara lui Constantin Ioanovici este unul din impresionantele documente despre starea școlilor românești din Imperiul austriac în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Lectura ei — adevărată literatură epistolară — trădează un valoros continuator al dascălilor din generația anterioară: Gheorghe Șincai, C. Diaconovici Loga, un pedagog iluminist modern, de talia lui Pavel Vasici, Timotei Cipariu, Ioan Fekete Negruțiu. Nu în ultimă instanță, documentul pe care îl reproducem este valoros pentru informațiile prețioase pe care le aduce în legătură cu starea românilor bănățeni — cei mai „înstăriți" dintre românii din Austria! — în preajma revoluției din 1848.

Circulara o reproducem după *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 80, p. 318—319; nr. 81, p. 322—323 (articolul *Din Bănat*; vezi aci infra, nota 4).

[4] S-a publicat în *Gazeta...*, nr. 80—81 (vezi aci supra, n. 3). Vincențiu Babeș care semnează „Un bănățean" și a cărui identitate o stabilim acum pentru prima dată, pe baza scrisorii lui Șandor, însoțește circulara cu cîteva cuvinte de apreciere înaltă a activității „surogatului director". Dar nu numai: „Conchid cu consolătoarea speranță că năciunea din a cării sîn au început a se rădica atari bărbați în număr mai însemnat, nu va geme îndelung sub jugul prejudețelor, în șerbitutea neștiinței".

[5] Gară pentru calea ferată.

XXIX

Arad 30^{a} december (1)847 nou

Domnule redactor!

În urmarea scrisorii d-tale cei mai din urmă d[e] d^{to} 20/8 dechemvrie a.c., pe lîngă care mi-ai retrimis și o scrisorea a mea cu dată de 22^{a} iunie a.c. nou trimisă, din pricina unei socoți care numai d-l Gavra, prof[esorul], o încurcă, aceste îți însămn:

Eu în scrisoarea sus-atinsă ți-am fost scris că d-l Gavra mi-au remas încă dătoriu cu 16 fl. argi. și socotea că va primi tot prin d-ta 17 fl. 16 cr. argi. din Iași, dar, după ce îi primi pe altă cale, îmi dădu de știre că i-au primit și noi să ne încheiem socoata ce o aveam laolaltă. Ce am și făcut în a 31^{a} iunie a.c. în acest mod: că mi-au

plătit 4 fl. 11 cr. argi. și că acei 11 fl. 49 cr. argi. ce zicea că i-ar avea la d-ta, în socoata cîtorva sarcine 5 șincaiane, să-i primesc spre deplinirea acelor 16 fl. argi. cu carii, după cum se vede din scrisoarea mea d[e] d^{to} 22^{a} iulie, mi-au rămas datoriu. Eu, dară, despre aceasta mai mult înștiințare nu ți-am făcut, ci am așteptat prilej cînd îmi vor veni mai multe ca să-ți scriu, dar nici că am aflat atunci de lipsă să te înștiințez, din ceea oară ce am știut că d-nul Gavra nu va pretenda de a i se plăti acei 11 fl. 49 cr. argi. aflători la d-ta. Însă eu, făcîndu-mi socoata cu d-l Navrea în urmarea mai de multe ori atinsei scrisorii mele, d-ta i-ai tras 16 fl. argi. despre ce el *ex abrupto* la sine întrebîndu-mă că încheiatu-i-am noi socoata sau ba, și este-mi el ceva dătoriu, eu știind — după cum mai sus se vede — că ni-am împăcat, i-am dat răspuns că n-avem mai mult socoată laolaltă. Atunci el atîta mă suci ca să-ți scriu eu dară deloc — fiindcă și el scrie d-lui Navrea — ca să-i plătești cei 16 fl. argi. D-nului Navrea scrisei, însă condiționate, dar aceea a mea scrisoare nu-i plăcu, că dau ceva dilucidație, ci să-ți scriu de-a dreptul numai să plătești banii și să pun acele cuvinte ce lui îi plac. Îl ascultai, negîndind că el vrea să fie desplătit de acei 16 flor., altcum opriți în socoata mea cu el. D-ta înțeleptește făcuși că mă întrebași cum stă lucrul. Deloc mă și dusei la el, îi arătai, și două zile avui de lucru pînă ce-l capacitai că cu adevărat îmi e datoriu cu acei bani. Îți mărturisesc că mă cătrănii făcîndu-mi el acum o socoată cu care voia a mă orbi că eu i-ași fi datoriu cu 13 fl. argi. Încă, dar, după două zile se capacită și află și el că el îmi e datoriu. Ca să fiu, dară, cu el cvit, îi întorsei 4 fl. 11 cr. înapoi și iarăși primii acei 16 fl. argi. ce se află la d-ta, în socoata mea cu d-ta. Așadară ține acei 16 fl. argi. despre care e vorba, d-tale, și așa d-nul Gavra mi-au / plătit dătoria de 41 fl. 30 cr. argi., carii bani cu cei 16 63
fl. argi aflători la d-ta toți i-ai și primit, și se socot numai 6 fl. 40 cr. argi. în prețul tom. I n-r 2—3 din *Mag. istor.* pentru 10 exemplare de la beiușeni (ne voind mai departe a primi). Ceialalți 34 fl. 50 cr. argi. se socot în prețul *Macrobioticilor*, adecă pentru 21 exempl. tom. I, 20 exempl. tom. II, scoțîndu-mi el procentualitatea. N.B.: 10 argi. se socot dintru rămășiță din prețul *Macrob.* tom. II, un exempl., carii bani el i-au primit de la cutare pentru mine. Așa, mai o dată îți spun că acei 16 fl. argi. îi ține la d-ta, ca ai d-tale.

Nu știu ce să mai fac ca să scot odată banii de pe *Macrobiotici* tom. II în sumă de 52 fl. argi. cu carii îți sînt dătoriu, unii protopopi scoțînd procentualitatea cu ei; ba unul cu o dătorie de 7 fl. argi. au și murit. În zilele aceste scrisei noului administratoriu protopop, în locu-i pus, ca să-i scoață din substanția-i. Celorlalți încă tot le scriu, dar nu se îndupleсă a mi-i trimite odată. Apoi ce să fac? E cap și iară cap!

Voiești ca să-ți retrimit *Macrobioticile* și *Magaz. istoric*, aceste din urmă neprimite de beiușeni, sau ce să mai fac? Bani însă se mai află la mine adunați, carii cu banii prenumeranților la *Gaz.* et *Foaie* an. (1)848, semestr. I laolaltă se vor trimite la timpul său. Următorii sînt prenumerați sub titula sa:

1 Főtisztelendő Rácz János Úrnak g.n.e. [= görög nem egyesült] Aradi esperest Sz[en]t Széki ülnök és több n[agyságo]s megyék táblabirájának. *Aradon.*

2 Tekintetes Serb Tivadar Úrnak Sz[abab] Kir[ályi] Arad városa fő-és-több n[agyságo]s megyék táblabirájának. *Aradon.*

3 Te[kinte]tes Popovici János köz és váltó ügyvéd Úrnak. *Aradon.*

4 Te[kintet]es Ioannovici Konstantin Úrnak g[örög] n[em] e[gyesült] Temesi iskolai kerületben hellyett[es] igazgató és több n[agyságo]s megyék táblabirajának. *Aradon.*

5 Te[kintet]es Konstantiny Demeter úrnak N[agy] váradi g[örög] n[em] e[gyesült] iskolai kerületben igazgató és több n[agysago]s megyék táblabirájanak. *Aradon.*

6 Reverendissimo Domino Genadio Popescu A[lmae] E[cclesiae] M[onasterii] Protodiacono nec non S[ancti]s[sime] theologiae Proffesori etc. *Aradini.*

7 Te[kintet]es Ioaneszko Demeter hites ügyvéd urnak. *Debreczenben.*

8 Te[kintet]es Rácz Terent úrnak g[örög] n[em] e[gyesült] Sz[en]t Széki aljegyzönek. *Aradon.*

9 Te[kintet]es Popa György köz és váltó ügyved úrnak. *Aradon.*

10 Te[kintet]es Árkosy János úrnak hites ügyvéd és több te[kin-
63v tet]es megyék táblabirajának. *Aradon* /

11 Mie.

12 Tisztelendő Varga Péter g[örög] n[em] e[gyesült] Nagylaki lelkész úrnak. Aradon és Battonyán át. *Makón.*[1]

Acest de pe urmă prenumerant și-au schimbat poșta, doară îi va veni *Gaz.* et *Foaia* mai curînd. Adevărat că nu plătește la timp, ci tot mai tîrziu decît alții, că-i sărac și acum mai de un an e sărmanul suspendat, nevinovat poate omul zice...

Dacă se vor mai arăta, ți-i voi trimite deloc.

Despre d-l Ioanovici, că primit-au toți banii de la Puliczer, nu-ți pociu cu adevărat spune, pentru că nu e acasă, ci se află la Pesta, dar nesmintit cred că i-au primit. Fă rînduială să ți se trimită deodată cu ai mei. Ai bunătate a mă înștiința despre primirea prenumeranților sus-însămnați.

Cine va fi episcop românesc la Săbii? Nesmintit Șaguna așadară? Și răposatul Vasilie Moga au avut mai puține voturi decît ceilalți și totuși el fu ales episcop [2].

Ce socoți, așa să rămînă articulul de la Oradia Mare în contra articului despre prozelitism de sub nr. 57 a.c. al meu et respective a domniei-tale [3] ? Pune-ai d-ta dacă s-ar face un articul care să-l taie pe d-l Gosman [4] și pe ai lui orădani cam afund, pînă la ficați? Și să li se descopere adevărul, să nu socoată că să joacă cu alții mîța oarbă crezîndu-i a fi legați la ochi, că și alții văd ce fac ei.

Dară cu notele ce le poftește d-l Serb, mi se pare de în sub nr. 45 însămnate [5], din Iași, fi-va ceva, căpăta-le-vom?

Mi-ai făgăduit anul trecut foaia *Învățătoriul satului* fiindcă pentru mine nu l-am căpătat. Trimite-mi-l de-l vei avea supernumerar în anul acesta.

În privința congresului ce va fi odată, sau nicicînd, ce mai curînd e de crezut, un arădan oarecineva s-au făgăduit că va scrie ceva, dar văd că încă n-au făcut, nici că va face și așa precum voiește nu ne trebuie nouă romànilor.

Cu cuvincioasă cinstire rămîind, sînt al domniei-tale șerb cinstitoriu,

Atan. Șandor [6]. / 64

[Adresa:] Tekintetes *Báricz György Úrnak* brassai oláhlapok *Gazeta de Transilvania* szerkestöjének tisteleltel *Brassóban*

---

[1] Reverendisimului Ioan Raț, protopopul greco-neunit din Arad, asesor al Sfîntului Scaun și asesor al mai multor ilustre comitate. În Arad.

Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al Liberului crăiesc oraș Arad și asesor al mai multor ilustre comitate. În Arad.

Spectabilului domn avocat de drept public și cambial Ioan Popovici. În Arad.

Spectabilului domn Constantin Ioanovici, director adjunct în Districtul școlar greco-neunit Timiș și asesor al mai multor ilustre comitate. În Arad.

Spectabilului domn Dimitrie Constantini, director al Districtului școlar greco-neunit Oradea Mare și asesor al mai multor ilustre comitate. În Arad.

Preacuviosului domn Ghenadie Popescu, protodiacon al binecuvîntatei biserici a mănăstirii și profesor al sfintei teologii. În Arad.

Spectabilului domn avocat Dimitrie Ioanescu, în Debrețin.

Spectabilului domn Terențiu Raț, vice-notar al sfîntului Scaun al greco-neuniților. În Arad.

Spectabilului domn Gheorghe Popa, avocat de drept public și cambial. În Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoși, avocat și asesor al mai multor ilustre comitate. În Arad.

Reverendului domn Petru Varga, duhovnic greco-neunit din Nădlac, prin Arad și Battonya, la Macău.

[2] Alegerea a avut loc la 2 decembrie 1847, la Turda. Deși a obținut numai 27 de voturi, față de cele 33 ale lui Ioan Moga și 31 ale lui Moise Fulea, Șaguna a fost numit episcop prin rezoluția împărătească din 5 februarie 1848 (*Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 95, p. 377—379).

[3] Articolul lui At. Șandor împotriva prozelitismului apare sub titlul *Arad, 22 iulie*, în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 57, p. 225. Articolul nu este semnat; îi identificăm acum paternitatea, pe baza scrisorii. Acestuia îi răspunde, mai întîi, un anonim sub titlul: *Răsunetul prozelitismului de la Criș, 10 august c. Răspuns la nr. 57 al* **Gazetei,** în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 67, 265—266. Față de Șandor, Bariț motivează publicarea replicii în următoarea notă la subsol: „Audiatur et altera pars, este una din cele întîi regule ale redacției, pe a cărei strînsă observare ni-o pretinde însuși publicul și scriitorii noștri. Din acest temei dăm și acest articol în aripele publicității, deși este de o natură prea delicată, ca și soțul său [adică articolul lui Șandor, n. ns]".

[4] Articolul lui Ioan Gosman, *De la Oradea Mare*, în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 84, p. 336; nr. 85, p. 340; nr. 86, p. 343—344; nr. 87, p. 348. Autorul combate argumentele aduse de Atanasie Șandor și pledează pentru unire. Din articol transpare și sărăcia maselor din acea vreme, deoarece autorul spune: „În iarna și primăvara trecută, multe sătuțe trecea la unire, cu acea condiție ca episcopul nostru să le dea cîteva bucate spre stîmpărarea foametei".

Ioan Gosman îl atacă pe „anonimul" Șandor pentru „neieșire la lumină", ceea ce îl determină pe Bariț să facă următoarea inserțiune la subsolul primului număr, 84: „Fii încredințat, domnule, că auctorul acelui articul de mult e resignat a-și arăta părerile sale în public, fără nici o mască. Pînă acum însă zice că n-ar fi sosit timpul în care să-l poată înțelege toți cei interesați la această cauză atît de importantă. Într-aceea el privește cu luare aminte la luminile ce ies din Roma și

Atina, le alătură, combină și tace. De Oradia Mare și Arad, de Blaj și Carlovit nu-i pasă nimic, știind că aceștia sînt numai sateliți carii pot vorbi cîte vor vrea, că nu-i prea ascultă nimini". Este o invitație — caracteristică pentru Bariț — de a nu mai continua disputa, invitație insinuată chiar și lui Șandor.

[5] *Adaosul* la *Gazeta de Transilvania* nr. 45 (X, 1847, 5 iunie) publicase o lungă listă „din catalogul de la 1847 a cărților tipărite în Iași la Institutul *Albinei*". Printre acestea și o *„Colecție de cîntece moldovenești, cu muzica lor, de A. Flechtenmacher, 1846*". Aceasta este cartea cerută de Teodor Serb.

[6] De mîna lui Bariț: „1847, dec. 30, dr. At. Șandor, Arad".

XXX

Arad 11 februar. (1)848 nou

Domnule redactor!

Prin conductorul Johann Pongrácz a carului iute Arad—Hermanstadt—Cronstadt [1] îți trimit în summa... 85 fl. 9 cr. argint, după cum urmează:

Restul pentru *Gazet.* et *Foaiea* an (1)847 semestr. 2 de la dd. Constantini, Bragyan et Varga	.....................12 fl. arg.
Restul pe un exempl. *Curier de ambe sexe,* period. VI	........................30 cr.
Prețul întreg pe un exempl. de *ambe sexe,* period. VI cu care am rămas dătoriu	..3 fl. 30 cr.
Macrobiotica tom. I pe 7 exemplare	......5 f. 50 cr.
Macrobiotica tom. II pe 15 exemplare	......15 f. —
Pentru *Gazeta* et *Foaiea* (1)848 semestr. I de la 13 prenumeranți (neplătind încă Varga, parohul Nădlacului, *eu* gratis sau în chip de procentualitate)	..............13 × 4 = 52 f.
Suma	88 f. 50 cr. arg.
Dintră acestea s-au tras *procentualitatea* de la 11 prenumeranți la *Gaz.* et *Foaiea* (1)847	... 60 cr.
Semestr. 2 (primind eu un exempl.)	........24 cr.
De la 13 prenumeranți la *Gaz.* et *F[oaia]* (1)848	..........................46 cr.
Semestr. I (primind eu un exempl.)	........1 f. 12 cr.
Din prețul *Macrobioticilor* mai sus socotit 20 fl. 50 cr.	....................2 f. 5 cr.
65 Suma	3 f. 41 cr. arg. /
Acești 3 fl. 41 cr. argi. scoțîndu-se din 88 fl. 50 cr. argi. = 3 f. 41	
Rămîn carii se trimiseră	85 f. 9 cr.

După îndrumația domniei-tale trăsei procentualitatea de la *Gazet.* semestr. acestuia și a semestrului trecut an. (1)847.

Din *Curier de ambe sexe* period. III am primit 3 exemplare de o coală.

Din *Magaz. istor.* tom. IV încă nu l-am primit prin d-l Dragoș.

Domnul Ioanovici Konstantin, dir[ectorul], încă n-au primit toți banii de la jidan. Mi se pare că d-sa ar aștepta a i se cvitirui suma care ai primit-o d-ta, mai ales că și eu sînt *in obligo* [2] despre banii prin mine trimiși anul trecut.

Cu d-l Varga, parohul Nădlacului, în zilele aceste întîlnindu-mă cerui prețul *Gaz.* pe an. acesta. El însă îmi spusă că n-au primit nici un exemplar. Au poftit per Battonya et Makó să-i vină; cum stă lucrul?

Cele ce atinsăși în nr. 5 *Gaz.* ca foarte apăsătoare în viața noastră din partea ungurilor la Dietă aduse [3] și mie în prea confidinte scrisoarea d-tale împărtășite [4] nu cred că se vor realiza, ca să cîntăm noi „Doamne strigat-am" în limba ungurească. Iară ce se atinge de memorialul românilor n[e]u[niți] bănățeni, cerculătoriu prin Viena, acum aud întîia dată. Aș pofti a-i ceti cuprinsul. [...]/65^{v}

Cine să-ți poată face o lămurită descriere a tuturor reporturilor române către sărbi? Eu aș crede din Bănat pre cineva doară pe d-l Velea [5], sau mai bine, cum zici, cînd d-ta singur ai călători prin Bănat și ai auzi din mai multe locuri cîte ceva, apoi să te întorci și pe la noi, unde iară ți-ai putea agonisi cunoștințe despre unele lucruri. Ba noi singuri am dobîndi mult că ne-am sfătui despre mai multe trebi cu d-ta! E, dar d-ta ești copleșit cu lucruri!

În ce modru se vor organiza școalele încă nu știm, numai de vor pune comitaturile mîna pe direcțiunea instituciunei apoi rău de noi! Însă nu cred să ajungă ele aceea!

Pe lîngă închinăciunea mea d-lui Vasici, spune-i că sînt surogat professor la Preparandie de la 10^{a} febr. (1)846, dar ce să se mai aleagă și de Preparandia română nu știu, în vălmășirile aceste ale ungurilor. Eu țin și studiul limbei ungurești, un ceas pe săptămînă (plată de chilin nu este); deprinderea mea ca profesor este $2^1/_2$ zile pe săptămînă, plata 320 fl. argi. la an și ceva ajutoriu de la oraș.

Al d-tale serv și prieten,

A. Șandor.

P.S. Porto pentru trimiterea scrisorii și a banilor face 20 cr. argi., după cum am vorbit cu conductorul, carii i-am plătit aici în Arad.

Despre primirea banilor trimiși, ai bunătate a mă înștiința deloc. 66

După ce scrisei pînă aici veni și d-l Ioanovici la mine și-i arătai ce scrisei despre el [...], poftind d-sa să adaug cele de margini scrise, adecă despre trimișii 366 fl. 40 cr. v. d. Ioanovici nici cît e negru sub unghie nu se îndoiește în d-ta, ci se teme ca nu cumva și d-ta și d-lui după vreo cîțiva ani să aveți vreo neplăcere cu creditoriul sau cu următorii lui, iară pentru osteneală-și nimica, nu poftește de la fond. / 66^{v}

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg Baricz*, Redacteur der *Gazeta de Transilvania* zu *Cronstadt. Franco*

[1] Trenul Arad — Sibiu — Braşov.

[2] Obligat.

[3] La începutul anului 1848, la Bratislava, lucrările Dietei Ungare se aflau în plină desfăşurare. După problemele urbariale dezbătute cu vehemenţă în ultimele două luni ale anului precedent, adunarea aduce din nou în discuţie problema limbii (care exasperase, din 1842, toate popoarele din regatul „Sfîntului Ştefan"). *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 5, p 18—19) relatează debutul violent al discuţiei, care culminează cu pretenţia maghiarilor ca ortodocşii din Ungaria să-şi traducă cărţile bisericeşti în limba maghiară.

[4] Scrisoarea lui Bariţ către Şandor din 1/13 ianuarie 1848. Se află la B.A.R., ms. rom. 1015, f. 35.

[5] *Nicolae Tincu-Velia*, 1816—1867, scriitor, istoric şi om de cultură român, luptător pentru drepturile naţionale ale românilor şi emancipare de sub ierarhia sîrbească. A fost profesor la secţia română a teologiei din Vîrşeţ, apoi protopop al Vîrşeţului. A scris şi publicat în *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte* ...— ale lui Bariţ. Opera sa de căpetenie este *Istoria bisericească politico-naţională*, Sibiu, 1865. Vezi I. D. Suciu, *Nicolae Tincu-Velia (1816—1867). Viaţa şi opera lui*, Bucureşti, 1945.

XXXI

Arad 12 a^{a} mai (1)848 nou

Domnule redactor !

Sîn convins că eşti copleşit cu lucrul ziua, noaptea, dar mai vîrtos în timpul acesta a reformelor, în care se lucră şi de pelea românilor, despre cum mai departe esistinţa lor. Nici că vreu a te încomoda cu alta, decît cu o rugare: ca să ne vină odată *Magaz. istor.* tom. IV şi, pentru mine, *Universul, pro hoc anno* [1] primind nr. 1 et 2, la care am rămas prenumerat. Fă, dară, îngrijire după ce te-ai mai uşurat de altele să le primim aceste.

„Din rînduiala ministerială d[e] d^{to} din *Pesti Hirlap* vei fi putut ceti că congresul naţional de l. gr. neun. se va ţine luna curg. în 27/15 [2], la care va fi comisariu regesc d-l Petru Cernovici groful şi feuişpanul (főispán) Temeşului [3], de presinte cuprins cu inchirăciunea nemărginită în contra complotului din Chichinda escat din însuflările ilirismului. Se zic aici a fi prinşi aproape la 500, iară pînă astăzi doi înşi acăţaţi în furci.

Ce dreaptă împărţire se făcu din partea şefului bisericesc, episcopul Buzii, alăturat ministrului de culte, în contra legilor novelare! Se vede de aici că pe dieţesele unde se află români dintre 100 de deputaţi cade pe Dieţesa Arad 14; pe a Timişorii 20 (ieri auzii că pe Dieţesa Temeşorii numai 17 deputaţi s-ar veni); pe a Verşeţului 12, de toţi 46; iară pe sîrbi 54. Unde legile apriat zic că deputaţi să se ducă după numărul inpoporăciunei a deschilinitelor limbi, din relaţiunea aceasta, şi fiindcă românii sînt mai mulţi, mai mulţi şi deputaţi ar trebui să fie aruncaţi peste aceste dieţeze, ce totuşi altcum e în faptă. Nici că este nădejde că din Dieţesa Timişorii şi Verşeţului să fie aleşi toţi români;
67 dar să fie şi aleşi, totuşi sînt în minoritate. /

Am voi bucuroşi a şti că din care principiu se făcu aşa împărţire de deputaţi? De după numerositatea impoporenilor din dieţese, aceasta nu e, căci atunci, după şematismul bisericesc neunit, fiind numerul românilor mai mare — făcînd chiar episcopii sîrbeşti conscriarea aceasta prin Bănat — încă trăbuia să fie mai mare numerul deputaţilor dintră români. Aşa se eludează şi legile!

Neştiind românii cît mai puţin despre aşa curînd ţinerea congresului, s-au coînţeles între sine mai multe comunităţi, ca, trimiţindu-şi acele comunităţi ai săi reprezentanţi sus la ministeriu, să mijlocească dreapta împărţire a deputaţilor şi ţinerea congresului în Arad sau Timişoara ş.a. Dar de s-au şi hotărît ziua ţinerii congresului în Carloveţ şi de s-au şi făcut reîmpărţire între dieţeze cum să-şi trimită deputaţii, românii totuşi nu se zăpăciră a trimite o remunstrare în contra locului hotărît, precum d-nul comisariu, arhiepiscopului, aşa şi răspetivului ministru arătînd: a) că în Carloveţ, Neoplanta (Ujvidék) precum şi împrejurul lui ferbe ilirismul, unde sînt mişcări antiungare, aşadară şi antiromâne, deoarece românii se ţin de Ungaria; b) că locul acela e aşa de mic că nu poate cuprinde atîţia deputaţi, deoarece cînd mergeau numai 75 de deputaţi încă era locul îngust; c) să se strămute ţinerea congresului la Timişoara sau Arad, ca locuri sigure şi mărginite întră sîrbi şi români. Această rugare e sprijinită şi de comitaturile Arad şi Krassó. Românii însă îşi vor alege deputaţi în toată întîmplarea, dar la Carloveţ nu se vor duce. Ieri plecară la Peşta, din Arad 4, din Lipova 2 deputaţi; din Lugoş vor merge cu mai mare număr. Pe arădani îi împedecă şi ţinerea restauraţiei orăşene în zilele aceste, de nu se putură duce mai cu mare număr. Deputaţia aceasta mare [4]/la Peşta va lucra 67v
într-o coînţelegere spre aşternerea mai multor cereri la ministeriu"[5].

D[omnul] Teodor Serb, judele primariu, e numit de secretariu la Ministeriul finanţiei în despărţămîntul bunurilor (cameratice) arădene. Acest bărbat harnic, român cumpătat, au fost totdeauna ca o căutătoare românilor dimprejurul acesta. Ajute-i D-zeu de a se putea rădica şi mai la nalt post şi a atrage după sine şi mai mulţi români.

Sărutîndu-te din adîncul inimei mele, sînt al d-tale adevărat amic şi cinstitoriu

A. Şandor.

P.S. Merge posta, mă grăbesc, nu o pot ceti a doua oară [6]./ 68

[Adresa:] T. cz. *Baricz György* úrnak, brassai oláhlapok szerkesztőjének. *Brassóban* sîrbilor [şi a românilor, n.ns.] era deja comite de Timişoara. Şi-a preluat funcţia în 27 aprilie [1848, n. ns.] şi a luat măsuri împotriva congresului ilegal al sîrbilor, dar răsculaţii nici măcar nu l-au băgat în seamă. A fost un politician slab, iar guvernul l-a numit pe lîngă el pe energicul Vukovics Sebö“.

---

[1] Pentru acest an.

[2] „Congresul" din 15/27 iunie 1848 a fost proiectat de către deputaţii români care s-au întrunit la Pesta în zilele de 3/15—9/21 mai 1848, în frunte cu Emanoil Gojdu. Au participat: Gheorghe Ioanovici de Dulău, Alexandru Capra, Vincenţiu Bogdan, Ioan Misici, Atanasie Deciu, Nicolae Iorgovan, Ioan Arcoşi, Vincenţiu Babeş şi alţii. Ei hotărăsc convocarea unei adunări generale la Timişoara, ca „să ne sfătuim cu toţii, laolaltă, pentru bunul deobşte". Dar episcopul Timişorii, Pantelimon Jivcovici, va împiedeca acest proiect, astfel că doritul „congres naţional de lege greco-neunită" de la Timişoara nu se va ţine. Vezi I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848—1849 în Banat*, p. 62—73

[3] *Csernovics Péter*, comite al Timişorii. A jucat un rol incert în timpul revoluţiei de la 1848. Iată ce scrie despre el o publicaţie maghiară din secolul trecut: „Cînd guvernul maghiar l-a numit drept comisar cu însărcinarea de a suprima revolta

[4] Mai pleacă la Pesta (vezi supra, nota 2) din comitatele bănăţene: Vasile Fogaraşi, George Radulovici, George Fogaraşi, Ignatie Vuia, Axentie Bojincă, Teodor Fogaraşi, Ncolae Tincu-Velia, Ioan Marcu, Maxim Pascu, Petru Cermena, George Munteanu, Vasile Brancovan, Simion Popovici, Atanasie Raţ, Ioan Petrovici, Nicolae Iorgovan şi alţii.

[5] Pasajul pus de noi între ghilimele a apărut ca articol în *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 37, p. 155—156.

[6] Scrisoarea poartă adnotarea lui Bariţ: „1848, dr. Sándor“.

XXXII

Arad 14^a iulie (1)848 n.

Domnule redactor !

În a 4^a a l.c. ţi-am trimis 11, în a 7^a 2 iară acum îţi mai trimit încă 1 prenumerant la *Gazeta* et *Foaia* sub titula:

14 Popa György köz es valtó ügyvéd úrnak, Aradon [1].

Banii ţi-i voi trimite cu carul iute Arad-Hermanstadt-Cronstadt, însă mai am încă de a culege de la cîţiva.

De după înştiinţarea ofiţială de ieri, lîngă Verşeţ, ai noştri au avut cu sîrbii acolo adunaţi *bătaie alaltăieri*, în care ai noştri au omorît dintră serbieni 80, au plesiruit mai mulţi [2], au prins doi primipili, între carii se află şi Sztratimirovici [3], au omorît şi un major de ai lor. Artileria arădeană cetăţenească foarte bine s-au purtat.

Dintră oamenii noştri au picat 7 ulaneri şi usari. Pe a 16, adecă poimîne, este otărît *atacul* asupra sîrbilor, dacă nu vor voi a se apleca. La Verşeţ au dat începutul sîrbii.

Dar la d-voastră cum stau treburile mai departe, căci din novele cetim destule suspecţii asupra românilor, mai vîrtos ce scrie Jósika
69 Miklos [4]./

Frumos scrie *Martius Tizenötödike* de dato a 8^a iulie despre români! [5] Se vede că acesta are mai bună cunoştinţă despre români decît mulţi alţii!

Asupra sîrbilor se adună garda naţională [6] din mai multe părţi. Dintră cumani, 3000. Pe români nu[-i] prea silesc. Prudenti panea [7]. Aveţi nădejde de a dobîndi *naţionalitatea* întărită prin lege!

Cum vor reieşi moldo-românii cu reforma lor? Acum de curînd au scris Curtea rusească ministeriului unguresc, cunoscîndu-l pe acesta, şi adresîndu-i prietenie. Tot atunci cînd voieşte a da românilor de lucru! Tare neodihnit sînt pentru principaturi!

Al d-tale adevărat cinstitoriu şi amic,

69^v

At. Şandor. /

---

[1] Domnului Gheorghe Popa, avocat de drept public şi cambial. În Arad.

[2] Faptul era cunoscut de Bariţ şi din alte surse. Iată relatarea lui în *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 56, p. 229: *„Bătălie între unguri şi sîrbi la Verşeţ.* În 11 iulie c.n. se lovi aici oştirea regulată, însoţită de gardiştii din tot Comitatul Temeş, cu sîrbii revoluţionari, carii de la Alibunar se apropieseră către Verşeţ. Bătălia ţinu trei ceasuri, din sîrbii neregulaţi şi conduşi rău se spune că muriră 80, se răniră mai mulţi, iar din soldaţii unguri 7 călăreţi sînt morţi, asemenea şi din gardişti alţi 7 şi mai mulţi răniţi. Aceste numere noi le dăm după ştiri oficiale, dar tot nu cutezăm a chezeşui pentru ele. Destul că dintre sîrbi căzură la prinsoare mai multe sute. Pe 16 iulie era să urmeze o altă lovire“.

Datele furnizate de Şandor se recunosc în ştire, dar acestora li se adaugă altele. Ulterior (nr. 55, p. 242) *Gazeta* ... revine în legătură cu bătălia, corectînd numărul morţilor din tabăra sîrbească la 280.

Şandor foloseşte expresia „ai noştri“ datorită faptului că la represaliile împotriva sîrbilor au luat parte şi români din Banat, recrutaţi cu forţa de către guvernul ungar de la 1848. După *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 59, p. 243) în 16 iulie numărul românilor antrenaţi în această acţiune se ridica la 3000, dintre care 800 de soldaţi iar restul din „garda naţională“.

[3] *Gheorghe Stratimirovici* s-a născut la Novisad în 1822. A urmat studii tehnice ~~la Viena, dar s-a înrolat de tînăr în armată, ca locotenent în regimentul I de husari.~~ La 1848 a manifestat — interesantă asemănare cu Avram Iancu! — o totală neîncredere faţă de politica naţională a lui Kossuth Lajos. A demisionat din armată şi s-a reîntors între sîrbi. Este deputatul acestora în Dieta de la Bratislava unde îl înfruntă pe Kossuth în cuvinte usturătoare.

În vara lui 1848 i-a răsculat pe sîrbi împotriva regimului kossuthian. Ştirea lui Şandor cum că Stratimirovici ar fi fost prins nu se confirmă.

După revoluţie, patriotul sîrb va ocupa înalte funcţii în ierarhia militară austriacă, ajungînd pînă la gradul de general.

[4] *Jósika Miklós*, 1794—1860, om politic şi scriitor maghiar, publicist de prestigiu. În vara anului 1848 Jósika se afla la Pesta, ca deputat al Comitatului transilvănean Solnocul de mijloc în Dieta ungară (după hotărîrea „uniunii“ Transilvaniei cu Ungaria). Aici, el desfăşoară o intensă campanie publicitară în favoarea punctelor programatice ale revoluţiei maghiare. Tonul lui Jósika este unul de intimidare, caracteristic de altfel atitudinii guvernului maghiar de la 1848 faţă de naţiunile de sub „Coroana Sfîntului Ştefan“).

Şandor se referă la articolul „*Pest, jul. 14-én*“, în care baronul transilvănean se ocupă de mişcarea românilor din principat (vezi *Pesti Hirlap*, 1848, nr. 108, 15 iulie, p. 655), caracterizînd-o drept o acţiune a cîtorva „buytogató“, instigatori. Drept aceea: „Az oláh elemmeli kibékülést sohasem tartottuk nehéz feladatnak: hét-nyolc ember rakonczátlanságát megakadályozni, s őket tökéletesen ártalmatlanokká tenni, megoldja a kérdést“ (= nu reprezintă o misiune grea liniştirea românilor; este de ajuns să împiedecăm obrăzniciile a şapte-opt inşi, să-i facem inofensivi cu totul, şi problema e rezolvată). Contradicţia dintre o asemenea apreciere şi ceea ce urmează este evidentă, Jósika singur recunoscînd că „az oláh nemzetiségi kérdés igen tág határra szamit“ (problema naţională a românilor vizează orizonturi foarte largi). Aceste orizonturi le specifică însuşi autorul articolului: românii „azt akarják, hogy a volt Erdély, oláh — vagyis uj stylben Románország legyen“ (= vor ca *fosta* Transilvanie să fie Românie). Ba, mai mult, „a régi Dacia helyreállitásáról álmozodnak“ (= visează restaurarea vechii Dacii).

În acelaşi ziar pestan şi în aceeaşi vară, Jósika Miklós publică articole politice despre mişcările naţionale ale tuturor popoarelor din Ungaria. Nicăieri însă tonul nu este atît de dispreţuitor, viziunea atît de profund obtuză ca în cazul românilor.

[5] Vezi *Marczius Tizenötödike*. 1848, 99 szám, szombat, julius 8.

[6] Vezi şi *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 59, p. 243. Şandor greşeşte în continuare, afirmînd că „pe români nu-i prea sîlesc“ să se înroleze. Una din cauzele grave ale ostilităţilor româno-maghiare în Banat la 1848 a fost măsura ministrului de interne Szemere Bertalan de a recruta cu forţa soldaţi pentru armata maghiară. Numai contribuţia Comitatului Caraş se ridica la 3000 de „voluntari“. Ordinul lui Szemere „se lovea însă de opoziţia românilor care nu înţelegeau să lupte pentru integritatea unui stat maghiar ce nu le recunoştea nici cea mai mică libertate“ (I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848—1849 în Banat*, p. 130).

[7] „Pîinea este a celui prevăzător.“

XXXIII

Arad în a 4^a august (1)848 n.

Domnule redactor !

La *Gazeta* şi *Foaia* d-tale semestru 2^a a.c. s-au prenumerat următoriul sub titula:

15. Varga Peter g[örög] n[em] e[gyesült] Nagylaki lelkész úrnak Arad és Batonyán át, Makón [1].

Acest prenumerant au fost şi în semestrul I^a şi fiindcă numai ieri primii o scrisoare de la domnia-sa, ca să-l prenumăr, nu mi-au trimis şi *adresa*. Deci ai bunătate a căuta cum au fost semestrul I^a, căci în locul unde este lăcuitoriu nu se află poştă. Aceasta ca să nu smintească, ci totuşi să o capete. Adevărat că banii încă nu mi-au trimis, dar într-o săptămînă-două, nesmintit că-i va trimite, precum nici de la unul-doi ai mei prenumeranţi nu am primit încă banii, lăsîndu-mi numai cu gura ca să-i prenumer, dar îi voi primi eu. Ce să fac, că pe românii noştri nu-i poate omul învăţa *acuraţie*. Trăbuie să ne îndestulăm şi aşa, ca să avem prenumeranţi. Banii nu vor peri. Să-i vină dară toţi numerii din semestrul 2^a.

Nu ştiu, ţineţi novela ungară *Népelem* (radical lap) din care nr. 22 ai putea ceti răspunsul [2] dat lui Nicolae Iojica la nr. 108 din *Pesti hírlap* [3]. De nu-l aveţi, iacă că cam în grabă descris vi-l trimit aici alăturat [4].

Cătră aceste mi-ar plăcea să se adauge că Iojika Nicolae este nepretenul ungurilor din pricină căci zice că românii nu s-ar trage de la romani, ci de la slavi. Aşadară în timpul acesta cînd sîrbii, slavii şi aşa sînt răsculaţi asupra ungurilor, face băgători de seamă pe români ca, fiind şi ei slavi, să se împreună cu răsculătorii asupra ungurilor. De face el aceasta cu prepus, este neprietenul ungurilor, de face din politică rea, este nepriceput, nebun etc.

Fi-va ceva de Moldo-România [5]? Ţine-se-vor după cum începură?

Al d-tale adevărat prieten cinstitoriu,

Atan. Şandor.

D[omnul] Ioanovici întreabă că primit-ai banii jidanului, trimişi din Timişoara? Zice că aţi fi *cvit*, numai doreşte a fi absolvit şi ce să

70 facă cu scrisorile la el depuse, obligaţia? /

[Adresa:] *Baricz György* úrnak brassai oláhlapok szerkestöjének *Brassóban*

---

[1] Domnului Petru Varga, preot ortodox din Nădlac. Prin Arad, la *Macău.*

[2] Vezi *Nép — Elem. Radical Lap.* I, 1848, nr. 22, p. 1—2. Sub titlul *Válasz Jósika Miklósnak a Pesti Hirlap 108-diki számában a románokról irt czikkére*, opt fruntaşi români simpatizanţi ai revoluţiei maghiare — Iosif Man, Constantin Papfalvi, Sigismund Pop, Alexandru Buda, Eftimie Murgu, Teodor Serb, Alois Vlad şi Alexandru Bohăţel — semnează un răspuns tăios la articolul lui Jósika Miklós, analizat supra, nota 4 la scris. precedentă. Protestul e datat 19 iulie 1848. Pe baza copiei trimisă de Şandor, Bariţ retipăreşte protestul în *Foaie pentru minte* ..., 1848, nr. 32, p. 249—251. El cuprinde pasaje memorabile, cum este cel de mai jos: „Secolul nostru este secolul drepturilor. Noi ni le cerem toate cîte sînt înscrise în *Constituţiune*. În fruntea *Constituţiunei* este scris cu litere mari: libertate, egalitate, frăţietate! De aceste principii noi aşa de strîns ne ţinem, încît numai moartea ne va putea răsturna convingerea noastră".

[3] Vezi nota 4 la scris. XXXII.

[4] Bariţ nu reproduce replica celor opt deputaţi români, cum dorea, probabil, Atanasie Şandor.

[5] Aluzie la mersul revoluţiei în Ţara Românească. Atanasie Şandor urmărea *Gazeta de Transilvania*, în care s-au publicat nenumărate articole şi relatări despre Ţara Românească, publicaţia braşoveană oglindind astfel complet şi fidel avatarurile fraţilor de peste Carpaţi. Materialul cel mai interesant, nesemnat dar la cărui autor este Bariţ, analizează *Osebirea între revoluţia Ţărei Româneşti şi între alte revoluţii europene* (*Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 57, p. 233—234). În nr. 64 din 1 august, p. 267—268 se publică *Proclamaţia către proprietarii de moşii cei reacţionari*, a lui A. G. Golescu. În legătură cu această proclamaţie, este interesantă o notă de subsol a „aşezătoriului de litere", de fapt a lui Bariţ, mascată în acest fel: „*Domnul meu !* D-ta atît în proclamaţia aceasta, cît şi în cea adresată ţăranilor, pe carea o am tot eu la mînă spre tipărire, scrii şi vorbeşti atît de dulce şi pătrunzetoriu, încît oricare om de omenie, citindu-te, se îndupleca fără greutate a se lăpăda de egoismul său şi a suferi întinderea drepturilor omeneşti la tot poporul. Te rog, însă, ca să bagi prea bine samă că în Ţara Românească şi în Moldova astă dată *nu este lucru curat.* Eu sînt un zăţar bătrîn, şi la pulpitul meu n-am decît a medita cu toată seriozitatea la toate concepturile cîte le culeg spre tipărire. De la 11 iunie încoace am cules cu cel mai viu interes tot ce se tipări în gazetele noastre şi în proclamaţii. Puntul proprietăţii e numai o mantelă supt care se ascund alte interese, cîte se încrucesc la partidele politice.

Ţineţi minte că d-v. pe mulţimea proprietarilor de moşii îi veţi putea lumina, deştepta şi împăca în adunanţa naţională, nu însă şi pe partidele politice. Apoi mai ştiţi una? La d-v. sînt oameni „mari", din norocire puţini, carii niciodată n-au putut crede în naţionalitatea moldo-română, căror în sufletul lor şi pînă astăzi le este ruşine a se numi români, carii mai cînd era, poruncea a se şterge din cărţile şcolastice vorba „naţional, naţionalitate", zicînd între patru ochi că n-ar trebui ameţită tinerimea cu visuri naţionale, cînd românul, ameninţat de nord, tot nu poate avea viitoriu naţional. Eu pe atunci trăgeam cu urechea, suspinam şi tăceam întru aşteptare de mîntuire.

Acei oameni n-au credinţă, şi fără credinţă omul se perde. Ei ar vrea să fie domni, mari, tari însă purtaţi tot de căpăstru străin. Acesta e servilismul, care le ia toată activitatea.

Ei nu cred nici în tractate, însă nici că le citesc vreodată. De aci apelul la ajutor străin".

Se poate afirma fără exagerare că *Gazeta de Transilvania* a acordat mai multă atenţie — ne referim la vara anului 1848 — revoluţiei din Ţara Românească decît celei din Transilvania.

XXXIV

Arad 17^a august (1)848 nou.

Domnule redactor !

In a 4^a a c[urentei] luni ţi-am mai trimis un prenumerant la *Gazeta* şi *Foaie*: pe d-l Petru Varga, parohul Nădlacului [1]. Primit-ai scrisoarea, sau ba?

Am norocire a-ţi trimite prin Johan Pongratz, conductorul carului iute Arad—Sibiu—Braşov următorii bani, de toţi 79 f. 34 cr. argint, socotindu-se în acest chip:

Restul de la un prenumerant la *Gazet.*
et *Foaie* (1)848, semestru I (adecă de la
d. Petru Varga) face .... 4 f. argi.

Pentru 12 exempl. de *Macrobiotică* tomul I face	8 f. 20 cr.
Pentru 20 exempl. de *Macrobiotică* tomul II face	20 f. —
De la 13 prenumeranţi la *Gazeta* et *Foaie* semestru 2^a (afară de un exemplar mie ca procentualitate şi a d-lui Petru Varga, care încă pe semestru acesta n-au plătit) se vine	52 f. argi.
Suma:	84 f. 20 cr. arg.
Din carii se scoate:	
a) cu prilejul trimiterii banilor semestru I pe carul iute conductorului am plătit (vezi scrisoarea mea d[e] d^{to} 11/2 (1)848)	20 cr.
b) din preţul *Macrobioticelor* mai sus atins 28 f. 20 cr. argi procentualitatea	2 f. 50 cr.
71 c) de la 13 prenumeranţi la *Gazeta* et *Foaie* (1)848 semetru 2^a şi restul sus atins/ semestrului I (Petru Varga), afară de gratis primind la novelele mele, încă	1 f. 36 cr. arg.
De tot scoate afară	4 f. 46 cr. arg.
Aşadară de la 84 f. 20 cr. —4 f. 46 cr.	= 79 f. 34 cr. arg.

Despre carii te rog pentru ştiinţă a-mi trimite cîtva însemnare că i-ai primit.

Ce zici despre legile aduse în privirea *şcoalelor* noastre?! Cum să fie, unde să reieşim? [2]

Acum primii că regimentul romănesc (Năsăud) trece prin Peşta la Vácz. Unde, nu ştiu. Mare senzaţie făcu vestea despre regimentul acesta, că ar fi trecut la sîrbi, în unguri.

Ce va să fie cu mitropolitul d-voastră?

Dară Moldo-Romănia ieşi-va în capăt?

Al domniei-tale şerb cinstitoriu şi prietin,

Atan. Şandor.

Mă grăbesc, căci trăbuie să mă duc şi la *exercir.* Baş acum trece prin Arad puţină gardă naţională mobilă de la Kassau, în contra răscu- 71v laţilor. /

[Adresa:] *Baricz György* úrnak brassai oláhlapok szerkeztőjének *Brassóban*

---

[1] Vezi scrisoarea precedentă.

[2] Proiectul de lege privitor la organizarea şcolară emis de către guvernul maghiar avea ca scop intensificarea acţiunii de maghiarizare începută oficial în 1842. Intelectualii români din Banat au luat o atitudine hotărîtă, prin două adunări, cu care ocazie reactualizează programul de revendicări naţionale. Prima adunare are loc la Lugoj în 10 august 1848, a greco-catolicilor, iar a doua în 22 august, întrunind românii neuniţi. Cu ocazia acestor adunări se remarcă cei doi protopopi români ai Lugojului: Ştefan Berceanu şi Ioan Marcu. Vezi I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848—1849 în Banat*, p. 185—189.

XXXV

Arad, 1850 febr.

Multonorate domnule Bariţ!

Întră aceia cătră carii în *Foaie* nr. 25 a.c. ai făcut domnia-ta provocare, ca socoţile ce ai cu dînşii să le încheie, sum şi eu, căci parte cu mai multişori, parte mai puţinei ani înainte de revoluţiune mi s-au trimis mai multe exemplare de *Macrobiotica* tom. I şi II, după aceea mai multe exemplare din *Magazinul istoric*, tomuri mi se pare pînă la al 5^{lea} (sau şi al 6^{lea}?), iar mai pe urmă în an. (1)847 [sau (1)848?] *Gram. română* a lui Bălăşescu [1] cu sarcina dentîie a *Dicţionarului rom. lat. german* [2].

De cîte exemplare am vîndut de *Macrobiotică* şi *Magazinul istoric* am trămis banii înainte de revoluţiune. În timpul mişcărilor ung., pe cînd umblau pe aici bani ungureşti, încă am vîndut puţine din aceste, căci aceia bani erau umblători. Vîndut-am şi din *Gram.* şi *Dicţionare*, dar în revoluţiune au perit nu numai din aceste cărţi, ci au perit şi din ale mele proprii, precum şi în altele am avut pagube.

Aceasta aşa s-au întîmplat, căci pe cînd oraşul Arad s-au fost începuput / a se bombarda de cetatea vecină, erau în Arad mulţime de secui 73 şi honvezi debreţineni carii erau îngrămădiţi prin căşi, în tip de quartir. Ziua şi noaptea stăteam pe picioare cu garda naţiunală. Lăţindu-se fama că vor să treacă ulanii din Banat la Arad peste podul Mureşului, din mandaţiunea militărească maghiară, în uliţele mai de frunte, mai vîrtos la piaţ, toţi locuitorii au trebuit să lese sobele sale goale, ca secuii şi honvezii — în întîmplare dacă ar voi să intre ulanii în oraş — cuprinzînd fereştile caselor de acolo, să-i puşte. Venind în pripă şi peste mine aceasta poruncă, am fost sîlit ziua şi noaptea a-mi lăsa quartirul gol şi a ascunde numai cele mai preţioase, iară celelalte a le lăsa în nădejdea lui D-zeu.

Apoi ce mi s-au întîmplat aceea, că scoberlind acei viteji prin cărţi şi văzînd că sînt cărţi româneşti, şi scrisori iară rom[âneşti], mi le-au resfirat şi înstrăinat multe, chiar şi de ale mele, adecă ei au ţinut bătaie şi cu cărţile ce nu erau magiare. După ce nu mai era frică că vor veni ulanii, bombardîndu-se oraşul mai puternic, am fost sîlit a-mi părăsi cu totul quartirul, iară cărţile, / ce le aflai aşa răsfirate, a le scuti într-o 73v magazină, în casa socrului meu, unde locuiesc, în care magazină fiindu-mi quartirul cam mic, — precum domniei-tale-ţi este cunoscut — şi pînă astăzi se află.

Dar şi în magazină, fiind eu dus pe atunci din Arad mai un $^1/_2$ de an, rămînînd numai slujnica şi secuii, nu ştiu de nu se vor fi înstrăinat şi de acolo.

Cum că secuii dumneavoastră şi debreţinenii noştri ne-au făcut mari pagube în revoluţiune, puteţi dumneavoastră uşor să credeţi. Încă şi mai spurcat lucru s-au întîmplat după învinsa revoluţiune, căci închizîndu-se honvezii în biserica noastră catedrală, aceşti[a] au dat de un armariu cu actele preparan[diale] şi consistoriale, unde erau scutite, de unde scoţîndu-le prin biserică le-au resfirat, sfîrtecat, ba încă şi cărţile bisericeşti din strană.

Aşa ni-au perit dară şi însemnări despre cui vîndutele cărţi.

Fiind acum cam cuprins şi cu examenul preparandial ce va urma cu capătul lunei acesteia, după aceea negreşit voi căuta şi apoi te voi
74 înştienţa ce mi-/au mai rămas. Socot însă că totuşi nu vor fi aşa multe înstrăinate, adecă furate în revoluţiune. Eu singur aş vrea să mă scutur de acele socoţi şi cărţile încă bucuros le-aş preda altuia.

Altcum, fii învins, domnule, că cătră persoana domniei-tale cu cea mai adîncă stimăţiune rămîn al domniei-tale plecat serv,

74^{v} *Atanasiu Şandor*,
d^{or} de medicină/

[Adresa:] Domniei-sale Domnului *Georgiu Bariţ*, multstimatului, în *Braşov*

---

[1] Nicolae (Nifon) Bălăşescu, *Gramatica română pentru seminarii şi clase mai înalte (Grammatica daco-romana)*, Sibiu, 1848.

[2] Este o confuzie a lui Şandor. Lucrarea lexicografică a lui Bălăşescu se intitulează *Dictionarium latino-romanorum*. A apărut doar prima fascicolă (A-Aula), din tomul I, Sibiu, 1848.

XXXVI

Arad, 11 februariu (1)850 nou

Preaonorate domnule!

La multpreţuita scrisoare a dom.-tale d[e] d^{to} 24/22 X^{br} a. trecut în privinţa unor puse întrebări, numai cu datul de astăzi sînt în stare a-ţi răspunde, fiindcă pînă acum am tot bolnăvit, şi acum întru atîta am slăbit, cît într-o haină de mai nainte pot doi înşi întra ca mine, adecă m-am făcut numai umbră. Starea sănătăţii ceva îmi e mai bună totuşi decît să nu cred a mă mai întrăma, şi mai bine. Deci acum mă grăbesc a-ţi face cunoscută inteligentia română din comitatele Arad, Cenad, Békés, clasificîndu-le, nu eu însumi, ci mai cu doi vrednici bărbaţi încrezuţi, şi lista lor ţi-o trimit. Însă, zău, mă ruşinez că astfeli de români, mulţi fără simţire naţională, sau dubie, sau cu puţină, ba unii, plane, contrari bunului deobşte, se află în părţile de pe aici. Această armă rogu-te să nu se deschare vrăjmaşilor noştri, că zău şi-or bate joc de noi şi mai tare.

Unicul domnul Arcoşi e acela care, de n-ar fi stîrnit îndemnul, n-ar fi călătorit la episcopul la Cuvin — neavînd residinţă aici, pentru că au ars — zic, din părţile aceste nu s-ar fi trimis deputaţi la Viena, în aceea lucrare. Nu că ar fi fost sprijinit de toţi românii, ba grozav împedecat, puternic persecutat de ungurii cei mai înalţi în diregătorii; nicidecît nu-l suferă pentru certum quoniam [1] de toţi românii în slujbă comitatensă. Unicul Popa [2] s-au arătat şi se arată zelos pentru binele românilor.

D[omnul] Kociuba [3], fiscul comit[atului], pînă a avut poporul putere de a restaura, apoi ţinînd şi principiul democratic sub magiari, el, rezemîndu-se pe popor, au ţinut şi cu românii, dar acum, după ce se luă puterea poporului de a cîştiga slujbe de la el, nu face nimic pentru români, ba e chiar împotrivitoriu, caută numai interesul propriu./ 75

D[omnul] Ioan Popovici [4] înainte de cîţiva ani se arăta a frate zelos pentru treaba românilor. De vreo 2—3 ani au întors paliul. El aşa zice că în dragul naţiei române nu se va urî cu Regierungs [5] — comisariul, care e ungur. Non quidem publice [6], ci cuiva le-au zis aceste vorbe! Nu e sincer cătră români, umblă tot pe subt ascuns de ceilalţi. Anul tr[ecut], ca prezidele comunităţii, a propus să se deie neşte clopote de la biserică spre vărsarea tunurilor întru ajutoriu la unguri. Şi acolo d-l Arcoşi au împiedecat predarea, iară d-l Kocioba a fost pentru predare. D[omnul] Popovici au fost secretariul lui Dragoş la Sinodul de la Chişineu. Ergo, fă conclusia. Dar pentru aceea d-l Popovici este patronat de magiari, şi cu atestate bune prevăzut. El, ca căpitan de la o companie de români din 800—1000 stătătorie de naciunali gardieni, cu sîla de unguri rădicaţi, a fost plecat asupra celor împărăteşti an. (1)848 la X^{ber}, cînd veniră şi călăreţii răşinari din Ardeal; ci numai d-l Popovici Grigoriu [7], ca lieutenant superior, a împedecat a n-o trece la Aradul Nou. Altcum toţi se prăpădeau. N. B. Aveau numai lănci, căci magiarii nu dădeau puşte românilor. Însă el sprijineşte, pînă de presenţi, literatura română.

Pre toţi a-i caracteriza de chilin ar fi prea lung. La pofta d-tale fac aceasta, dar singur văd că nu e lucru cuviincios a descrie unele şi altele astfeli de lucruri, căci singur d-ta ce vei socoti chiar despre mine?

Aceste ţi le făcui numai pentru ştiinţa d-tale, fără să vină în urechi. Le poţi împărtăşi şi cu d-l Vasici, care cunoaşte pe mulţi în persoană. / 75^{v}
Dar alţii nimene. D[omnul] Serb fu suspendat de la oficiul nou care-l dobîndi, adecă fu pîrît de unii blăstămaţi, se crede că de români antagonişti dezvoltării românilor de pe aici. A scris că are nădejde că va ieşi bine în capăt.

Banii *Gazetei* ţi-i voi trimite cît de curînd. Mai am însă a încasa 8 flor. argi. Tare sînt în perplexitate cu banii d-lui Hurmuzaky, căci la poştă numai pe risico [8] îi primesc. Ce să fac, nu ştiu?

Ca să se facă îndestulare românilor, voiesc magiarii a împărţi Comit[atul] Aradului în doă districte, unul adică să fie românesc şi altul unguresc. E bine, dar fiindcă curat magiar nu poate să fie, căci n-are de unde, trag cătră distr[ictul] lor cele mai însămnătoare sate, oraşele româneşti, prin care românii şi acolo vin în mare preponderenţă. Ei însă totuşi fac aceea după cum ei vreu, nu după cum aduce Reichsverfassung[9]. Despre aceasta însă de altă dată, căci trăbuie să închei.

Al domniei-tale prea sincer și aplecat serv și amic,

76 *A. Șandor*[10]./

[Adresa:] D. Domnului *Georgiu Bariț*, în *Brașov—Cronstadt*

---

[1] Este incontestabil.

[2] Gheorghe Popa de Teiuș, consilier de Curte și comite suprem al Aradului.

[3] Despre Cociuba vezi nota 3 la scris. VII.

[4] *Ioan Popovici*, 1819—1864, avocat, cu studii juridice la Oradea. La 1 ianuarie 1853 a fost numit „dirigent provizor" la Preparandia din Arad, unde a dat dovadă de energie și spirit de conducere. La insistența și îndemnul lui s-a alcătuit Fundațiunea Elena Ghiba-Birta.

[5] Comisar regal.

[6] „Nu în public."

[7] Personaj minor, ofițer în armata maghiară la 1848.

[8] „Pe risc propriu."

[9] Constituția imperială elaborată după înăbușirea revoluției.

[10] Cu adnotarea lui Bariț: „1850, At. Șandor, Arad, bărbat venerabil".

XXXVII

Arad 27 martie/8 aprilie (1)850

Multonorate domnule Bariț!

În 16/4 martiu a.c. avui onoare prin d-l Popasu[1], protopopul Brașovului, a-ți trimite banii prenumerarii la *Gazeta*, în sumă 70 fl. 40 cr. arg., pe lîngă o alăturată scrisoare, în sîne cuprinzătoarie și numele tuturor prenumerați pe semestrul al 2^{lea} a. tr. și pe semestrul curg[ător]. Am făcut aceasta în speranță că se va continua[2], dar am făcut și de aceea, ca și pînă se va rencepe, sau eda sub alt nume, să te ajuturi domnia-ta cu ei. La timpul său să ai bunătate a mă înștiința.

Pe lîngă salutarea-mi, spune d-lui Popasu și această întîmplare, a doua sau a treia zi după ce plecă cu d-l Iancu[3] din Arad. De la d-l guvernatorul Transilvaniei[4], pe cale oficioasă, au venit la orașul Aradului aceea rînduială ca căpitaneatul să facă a sa oficioasă relațiune pe calea sa despre aceea că, fiind d-l Iancu acolo pîrît (nu se știe de cine), că în călătoria sa spre Viena, trecînd prin Arad, ar fi ținut adunări populare cu românii și i-ar fi ațîțat în contra inte[re]sului împărătesc. Acum caută dușmanii d-lui Iancu și a întregii națiuni române, cum pot scorni așa blăstămățește? Unde bine se ști că d-l Iancu nu prin Arad, ci prin Oradea Mare au mers la Viena. Bacsamă l-au pîrît înainte de
77 ce au pornit, nești/ind blăstămații că ce cale va lua.

Cîtă pagubă ne fac și astăzi și ne făcură patrioții d-voastre, sasii, cu oprirea multrenumitei *Gazete* a d-tale! De le-ar plăti Dumnezeu și lor în asemenea măsură!

Ce să mai fie de trebile românilor? Văd că nu se prea mișcă după cum am dori, ba doară cu dreptul pretinde, acum cînd socoteam după atîtea lupte și jertfe ce făcură românii, după atîtea apromisuni. Unde să ne iasă lucrul![5]

Alta. Îmi aduc aminte că înainte de vreo 2—3 ani am cam auzit de la d-l Gavra că d-ta l-ai fi înștiințat despre aceea că s-au arătat cineva cine au voit pe sine a primi edarea opurilor Șincai-Klein cu toate emolumentele dimpreună, pe lîngă un onorariu — mi se pare 200 dărabe de galbeni — numai să-i predeie acele opuri. Însă nu știu din ce cauză nu i-au predat acelui benefăcătoriu națiunei române, căci pînă acum doară era opurile atinse ieșite. În timpul de față foarte mare folos ne-ar aduce acele cronice dacă ar fi edate. Drept aceea dacă acel cutare mecenate[6] a națiunei române trăiește și se mai ține de ofertul său, placă a mă înștiința pre mine de-a dreptul, că eu, cu unii ai noștri mai rîvnitori români, îl vom provoca, îndemna, ba doară și ataca, că dacă nu continuează opurile, să le predeie aceluia care voiește a se prinde de acel lucru, cu atîta mai vîrtos că i se dă și onorariu. Apoi vom înțelege că ce poftește, ce voiește și cum cugetă despre / edarea opurilor știute. De cumva, 77v
dară, se mai ține acel bărbat de cuvînt — și noi, cu vreo doi-trei, ne vorbirăm — să aducem pe d-l Gavra acolo ca opurile acele în folosul națiunei române să le cedeie făcătoriului de bine.

Niciodată nu te-am înștiențat că eu încă anul trecut, fiind provocat la o adunare de români din Diecesa Aradului să fac un A.B.D.^{riu} român cu litere strămoșești pe o pagină, iar pe alta să fie cu slove cirile *reduse*, cu o ortografie potrivită, eu dară acela *A.B.D*^{ar} [7] cam de vreo $3^1/_2$ coale tipărit, venind și ortografia, cam de 4 coale tîpărită putînd fi, am gătat. Dar nu știu cum să fac, aș voi să-l trimit d-lor deputați de la Viena să-l cenzureze etc. Ce sfat îmi dai, domnule? Cred că în ortografia aceea multe pînă acum neclarificate sînt lămurite, cu ce socot că voi fi și făcut ceva îndreptariu. Scurt, bucuros aș dori să le vezi amîndouă acele lucrări și cred că singur vei zice că lucrul este cu multă scumpătate și cugetare adus la calea sa.

Așteptînd poftitul prietenos răspuns, am onoare de a rămîne pururea al domniei-tale onoratoriu serv și amic,

Atanasiu Șandor./ 78

[Adresa:] D. Domnului *Georgiu Bariț* în *Brașov* (Cronstadt).
Franco cum recomandatione

---

[1] Ioan Popazu.

[2] Foile românești de la Brașov — *Gazeta de Transilvania* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură* fuseseră suprimate de guvernul transilvănean în 13/25 februarie 1850.

Care este cauza acestui gest al autorităților? Trebuie să constatăm că pînă acum motivele desființării celor două publicații pendulau între presupunere și adevăr. De vină este însuși Bariț, care, la bătrînețe, în al doilea volum al lucrării sale *Părți alese din istoria Transilvaniei* (pag. 655) susține că regimul absolutist a recurs la această măsură din cauză că *Foaie pentru minte* ... a început publicarea rapoartelor celor trei prefecți români de la 1848—1849, Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint, despre faptele de vitejie ale transilvănenilor în timpul revoluției. Motivul nu se susține, pentru că însuși guvernul ceruse aceste rapoarte, iar Laurian le va publica în cartea sa *Die Romänen der Oesterreichischen Monarchie*, fascicola a II-a, 1850.

De fapt, cauzele suprimării foilor braşovene sînt foarte complexe şi, la vremea lor, deosebit de „grave“ politic. Utilizăm aci pentru prima dată cele mai convingătoare documente despre tristul episod cultural din februarie: două scrisori ale lui Bariţ către Laurian (13/25 februarie şi 4 martie 1850, aflate la B.A.R., Fond coresp., inv. nr. 24.146 şi respectiv 24.148) şi una către Ioan Maiorescu (16/28 februarie 1850; B.A.R., Fond. coresp., inv. nr. 24.147). Scrisorile sînt inedite şi constituie doar nucleul documentaţiei epistolare, deosebit de bogate, despre desfiinţarea *Gazetei* ... şi a *Foii* ... Din ele rezultă că:

a) „Vina“ pentru această întîmplare nu o poartă *Foaia pentru minte* ... cu rapoartele prefecţilor. În epistola către Maiorescu, Bariţ scrie clar, vorbind despre instrucţiunile de desfiinţare: „*Despre «Foaie...» nici pomenire! Se pare că «Gazeta...» poartă vina şi sufere pedeapsa ce ar fi să cadă şi preste «Foaie...»*

b) Cu ce se făcuse vinovată *Gazeta de Transilvania?* Din prima scrisoare către Laurian reiese că publicaţia ajunsese, după revoluţie, organul oficial al Delegaţiei de la Viena, susţinînd activitatea politică a acesteia, devenită iritantă pentru autorităţi. „*Iată, fraţilor* — îi scrie Bariţ lui Laurian — *ce foloseşte toată înteţirea dv. ca să scriu şi să public aşa şi aşa [...]. Deci, dacă socotiţi că e de trebuinţă ca să mai apuc eu condeiul amînă, ca să mai scriu pentru poporul nostru, vă rog lucraţi cu toată energia ca să scăpăm odată de tratare ca aceasta.*“

Scrisoarea către Maiorescu adînceşte această constatare. Înşiruind Bariţ toţi „articulii“ incriminaţi în instrucţiunea guvernială, constatăm din lectura lor că ei conţin în totalitate inserţiuni menite să întărească pas cu pas activitatea delegaţiei. Fiecărui document înaintat de fruntaşii naţiunii către „înaltele locuri“ din Viena, în cele mai diverse probleme ale românilor din Transilvania — limbă, autonomie, teritoriu naţional — îi corespundea cîte un pandantiv public de mare răsunet în *Gazetă*...

c) În 4 martie, cînd îi scrie a doua epistolă lui Laurian, Bariţ cunoaştea de acum şi alte motive, mai subtile. „*În zilele acestea vorbii cu doi oameni de ai noştri, anume unul din cei mai deştepţi carii, venind de la Bucureşti, mă asigură cum că Luders ar fi scris la Sibiu ca gazeta să fie sugrumată ori şi cu ce preţ, pentru că, în această criză europeană, citind românii de dincolo faptele naţionale şi bravurele transilvanilor, iau exemplu foarte periculos pentru cel mai de aproape viitoriu.*“ Aşadar, diplomaţia ţaristă a contribuit şi ea la sugrumarea foilor braşovene. Din citat reiese şi atenţia acordată de cabinetele reacţionare ale Europei relaţiilor panromâneşti: „*Mai am o ştire prea sigură, dată Sibiu, că s-ar pîndi cu mare agerime ca pînă în cît* [= în ce măsură, n. ns.] *cochetează malcontanţii* [= conspiratorii, răuvoitorii, n. ns.] *de dincolo, cu cei de dincoace*“, reiese adevărul că ideea dacoromaniei, a unităţii spirituale româneşti era o realitate vie în anul 1850, ca şi în vîltoarea revoluţiei din 1848. De altfel, în acelaşi an va fi suprimată şi *Bucovina*, românii din Imperiul austriac rămînînd fără *nici o publicaţie în limba lor.*

Iată doar cîteva din constatările pe care le facilitează aceste corespondenţe Ne întrebăm acum, de ce Bariţ a „falsificat“ — dacă se poate întrebuinţa acest cuvînt — motivul suprimării celor două publicaţii româneşti braşovene la 1850? Motivul, credem, este următorul: la 1890—1891, cînd Bariţ publica aceste reminiscenţe din 1850, subtilităţile politicii din anii imediat următori revoluţiei nu mai erau la îndemîna tuturor. Efemeridele politico-diplomatice cărora au căzut pradă foile erau de domeniul unui trecut îndepărtat. În această situaţie Bariţ a preferat să aducă în primul plan un motiv colateral, dar care se întemeia pe un fapt viu în sufletele românilor: amintirea eroilor de la 1848. Căci, chiar dacă nu acesta a fost motivul suprimării *Gazetei de Transilvania* şi a *Foii pentru minte* ..., publicarea în limba română a rapoartelor celor trei prefecţi nu era pe placul stăpînirii absolutiste.

[3] Este vorba de călătoria lui Avram Iancu la Viena, în februarie 1850, spre a veni în ajutorul Delegaţiei române, care suferea insuccese diplomatice repetate pe lîngă Curtea vieneză. Drumul către Viena este cunoscut amănunţit, din mai multe surse (Al. Lupeanu-Melin, *Călătoria lui Iancu la Viena*, în *Blajul*, I, 1935, nr. 5, p. 222—224; Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Bucureşti, 1965, p. 265—266 etc.), reîntoarcerea este foarte puţin cunoscută. Aflăm din această relatare a lui Şandor că, în drumul spre casă, care a avut loc în luna martie 1850, Iancu a trecut prin Arad, însoţit de Ioan Popazu.

[4] Ludovic Wolgemuth.

[5] Despre demersurile Delegaţiei române de la Viena vezi *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. I, scrisorile XXXIV—XLII ale lui Laurian către Bariţ, p. 158—182.

[6] În stadiul actual al cercetării ne este imposibil de stabilit cine era „mecenatele“ care voia să publice manuscrisele lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai, aflătoare în posesia lui Alexandru Gavra. Dacă nu cumva însuşi Bariţ intenţiona să se apuce de această operă culturală, putem presupune o astfel de ofertă din partea moldovenilor, eventual chiar din anturajul domnitorului Grigore Alexandru Ghica, unde de altfel se pregătea chiar tipărirea *Cronicii* lui Şincai, după manuscrisul achiziţionat de la Gherman Vida.

[7] Un fragment din lucrare s-a publicat în *Foaie pentru minte* ..., 1851, nr. 4, p. 29—30, sub titlul: *A.B.C.-dariu şi ortografia română cu litere latine.* Restul a rămas în manuscris şi se află în fondul Atanasie Şandor de la B.A.R., în ms. rom. 1021, f. 1—32.

XXXVIII

Arad 11 sept. (1)861 s.n.

Onor. Cancelarie a Fabricei de hărtie din Zărneşti, în Braşov!

În *Gazeta Trans.*, nr. 67, publicului cetitoriu se face cunoscut că jurnalul din Bucureşti *Românul*[1] a cîştigat licenţă de a putea intra liber prin poşta ces. reg. în staturile austriace, şi că onor. cancelarie primeşte abonamente la acelaşi jurnal; din urma acestei înştiinţări îndrăznesc a mă întoarce către preaatinsa onor. cancelarie cu aceea rugare ca să binevoiască a-mi procura lăudatul jurnal pe numele meu: Atanasiu Şandor, dr. de medicină, *în Arad*, Ungaria, pe lunile: sept., octom., novem. şi dec. a.c., ce cu atîta mai vîrtos doresc, căci în zilele de curînd trecute fui onorat gratis cu n-rii 231—237, nu ştiu de-a dreptul prin d-nul C.A. Rosetti[2], ori doară d-n[ul] Alex. Papiu Il[arian][3]. Carii n-ri numaidecît se strecurară şi prin mînele altor domni de ai noştri şi aşa ne ostenirăm să-l aduc pe numele meu.

Preţul pe aceste 4 luni, ad[ică] 8 fl. $53^1/_3$ respective 54 cr. v.a. se
trimite aici, rugînd / cu tot respectul pe onor. cancelarie să aibă bună- 79
tate a-mi mijloci trimiterea lui cît mai grabnică.

M-ar interesa, dacă aş fi norocos să primesc continuarea de la n-rul 238. Cuget că acel jurnal aşa se va trămite să nu trebuiască să mai plătesc post-porto, precum unii n-ri din cei mai sus atinşi franco trămişi, totuşi îmi cerură porto, ce cred a nu fi fost pe calea sa, deoarece se văzu pe el timbrul postale din Sibiu şi tipăritul *franco*, prin urmare se speditară gratis.

Cetirăm din ceşti n-ri renumitul articlu *Masca jos!*, apoi comentariul d-lui Papiu la statorirea comisiunei de 27 membri de la Dieta Ungariei în treaba naţiunalităţilor[4], treaba d-lui Papiu cu Buda Şandor[5], văzui articulul lui Winterhalder[6] etc.

Rămînînd cu distincţiune al onor. cancelarii stimătoriu,

dr. Atanasiu Şandor./ 79v

---

[1] În articolul *Uniţii*, republicat după ziarul *Românul*, în *Gazeta de Transilvania*, XXIV, 1861, nr. 67, p. 286; nr. 68, p. 290; nr. 69, p. 294; nr. 70, p. 298.

[2] C. A. Rosetti.

[3] *Al. Papiu-Ilarian.*

[4] Șandor a citit ultima parte din studiul istorico-juridic al lui Papiu Ilarian, *Apendice la Independența constituțională a Transilvaniei.* Întregul articol s-a publicat în *Românul*, V. 1861, nr. 225, p. 714—715; nr. 228—229, p. 722—723; nr. 230, p. 727; nr. 231, p. 730—732. Din *Românul, Apendicele* ... a fost reprodus de *Tribuna română* (III, 1861, nr. 139—142) și *Revista Carpaților* (II, 1861, p. 257—314).

[5] Este vorba de un scandal notoriu izbucnit în vara anului 1861 între Alexandru Papiu Ilarian, pe atunci jurisconsultul statului pentru Moldova și Alexandru Buda, fost prozelit al guvernului kossuthian în timpul revoluției de la 1848—1849. Acesta era trimis de emigrația maghiară — pe care a însoțit-o în exil — la București, pentru a exopera intrarea Principatelor române în alianța antihabsburgică proiectată de Kossuth. Buda reușește să cîștige aderenți în București, mai ales în rîndul tinerimii neclarificate asupra trecutului, fapt care-l determină pe Papiu-Ilarian să ia atitudine împotriva lui, în următorul articol publicat în *Românul*, V, 1861, nr. 232, p. 735:

Domnule redactor!

Vă rog să binevoiți a primi în stimabilul vostru ziar această scrisoare care totdeodată va servi și de aviz pentru onorabila poliție a capitalei.

Dumneavoastră, domnule redactor, ați avut patriotica bunătate de a publica în zilele acestea un șir de articli scriși și subscriși de mine, în cauza fraților noștri români de peste Carpați [este vorba de *Independența constituțională a Transilvaniei*, n. ns.]. În unul din acești articli, și anume în cel publicat în nr. de vineri 18 august, este vorba și despre un anume Buda Sándor, român renegat din părțile române al țării ungurești, care la 1848 a rîdicat mîini sacrilege împreună cu kossuthianii în contra sîngelui său, și care în primăvara anului curinte a cutezat a veni din partea comitetului revoluționar Kossuth, precum el însuși mărturisea în Țara Românească, de ar putea să amețească pe români ca să formeze o legiune compusă din români care să se bată în interesele lui Kossuth și subt steagul acestuia, se înțelege, împotriva românilor. Românii de aici respinseră cu oroare asemine propuneri de trădiment național.

Ei bine, acest Buda Sándor avu incalificabila cutezare de a trimite la mine, care am onoarea a mă număra între înalții funcționari ai Principatelor Unite, pre doi tineri, persoane cu totul necunoscute, și care abia sînt maioreni; pre biletul unuia din acești tineri sta scris: *„R. Nikola Duka Capitano di Ussari“*, numele celuilalt: *„T. Georges Wald“*; amîndoi vorbeau italienește cu mine.

Acești tineri îmi spuseră că ei ar fi venit la mine trimiși de Buda Sándor care cere de la mine explicațiune căci l-am numit renegat ș.c.l. și dacă tot mai susțin eu încă aceasta. Ce explicațiune? Duel, răspunseră ei.

La aceasta am răspuns că să spuie d-l Buda Sándor că cele scrise de mine sînt scrise, și le susțin ad literam; că duel nu primesc din următoarele motive:

1. Pentru că ar fi lucru nedemn pentru mine de a mă lupta cu un Buda Sándor, și încă de a mă lupta după maniera barbarilor.

2. Pentru că, după principiile ce am profesat eu pînă acum în scrierile mele ca publicist și în prelecțiunile mele ca profesor, duelul este mijloc de apărare nedrept, inegal, incertibil și barbar totodată, care astăzi în staturile civilizate se consideră ca crimă.

3. Pentru că legile Moldaviei, cărora sînt eu supus ca cetățean român, pedepsesc duelul ca crimă, după analogia crimei de ucidere și de omor, iară eu nu voi să comit crime.

4. Pentru că [ca] jurisconsult al Moldaviei, ca unul din privighetorii oficiali ai păzirii legilor, am sacră datorință a nu călca eu însumi legile, comițînd asemenea crime.

5. Că, dacă demnitatea mea și legile țării m-ar ierta a accepta duelul, n-aș putea să accept decît trînteală.

6. Că dacă d-l Buda Sándor crede a fi injuriat și calomniat, are alte mijloace onorabile și legale de apărare, precum sînt: condeiul și justiția.

Cu acest răspuns verbal, numiții tineri se mulțumiră și se întoarseră la Buda Sándor ca să-i raporteze.

Iară eu, în scrupulozitatea mea de onoare, am găsit cu cale a comunica această curiozitate și cu unii din amicii mei, rugîndu-i ca să țină consiliu amical, dacă am lucrat eu conform legilor de onoare. Consiliul a declarat: că am lucrat prea conform legilor de onoare care regulează raporturile oamenilor civilizați, pentru că ar fi fost lucrul cel mai dezonoratoriu pentru un român a accepta duel cu un renegat.

Cu toate acestea, unii din amicii mei, fără știrea mea și cu dezaprobarea mea, aflu că au găsit cu cale de a se duce la Buda Sándor și a-i declara că dacă-i trebuie bătaie, are să o aibă și aceasta.

Încă o dată, vă rog, d-le redactor, a publica această scrisoare pentru ca să afle și autoritatea polițienească că ce indivizi periculoși pentru onoarea naționalității române, pe care voiește a o prostitui ungurilor, prinde capitala în sînul său, și să ieie măsurile necesarie în contra lor, conform legilor.

Jurisconsultul statului,
dr. *A. Papiu-Ilarianu.*

București, 19 august 1861“.

Scrisoarea lui Papiu a schimbat fulgerător opinia publică bucureșteană în favoarea sa. Poliția îl invită pe Buda să părăsească țara. Un grup de studenți îl bat în stradă.

[6] Publicist de origină străină stabilit în România, a participat la revoluția de la 1848 din Principate. După înăbușirea revoluției este exilat. A scris articole de teatru, de literatură, politică, finanțe etc. A studiat foclorul românesc, a publicat o piesă de teatru și un volum de poezii.

XXXIX

Arad 1/13 ianuariu (1)868

Onorat Comitet al Asociațiunei trans. rom.!

La onorifica provocare a lăudatului Comitet în forma de Programul *Transilvaniei* ca foaia Asociațiunei etc. cu datul 1 novembre (20 octombr.) 1867 mie trimisă, în 8 dec. an. tr. am trămis sub adresa Onoratului Comitet 26 fl. v.a. culeși ca prenumerațiune de la următorii dd:

1. Ioan Popovici, desemn. av. în Arad
2. Lazar Ioanescu, avocat în Arad
3. Ioan Goldișiu, vice-notariu comitat. în Arad
4. Demetriu Banciu, avocat în Arad
5. Reverendiss. Miron Romanul, protosincel
   și prof. de teolog. în Arad
6. Emeric B. Stănescu, avoc. în Arad
7. Nicolau Philimon, avoc. în Arad
8. Grigoriu Birișiu, vice-not. oraș, în Arad
   cari ca nemembri plătiră pe un an fiecare
   cîte .... 3 fl. = 24 fl. v.a.
9. Dr. Atanasiu Șandor, care ca membru
   onor. Asociat. trans. rom. depune ...... 2 fl. v. a.

De la toți dară .... 26 fl. v. a.

Şi fiindcă în unele ziare rom. cetesc că foaia *Transilvania* n-rul 1 a
81 şi ieşit şi s-a şi espedat, / pentru aceea cu rugare mă întorc către Onoratul Comitet ca în interesul prenumeranţilor şi de aici să facă dispuseţiune a ni se trămite şi nouă aceeaşi foaie.

Rămînînd cu stimăţiune, al Onoratului Comitet etc. plecat serv,

dr. *Atanasiu Şandor* [1]

81ᵛ colectante. /

---

[1] Această scrisoareîşi găseşte locul potrivit în acest volum, deoarece G. Bariţ era redactorul revistei ASTREI, *Transilvania*.

INDICI *

---

* Referinţele din textul scrisorilor şi documentelor reproduse sînt indicate cu cifre *cursive*.

Indicii au fost întocmiţi de Ioan Chindriş.

INDICE DE NUME

A

A. S...iu, pseudonim al lui Atanasie Şandor, 273
Abel din *Biblie*, *161*
Abrudan, Vasile, preot neunit din Josani, Banat, *286*
Ackner, Michael Johann, istoric sas din Transilvania, *68*, 68
Aigner, librar ungur, *255*
Al., vezi Alduleanu, Ioan
Albu, Petru, preot neunit în Peştere, Banat, *286*
Ald, Teodor, preot neunit din Lugoşul de Sus, Banat, *287*
Alduleanu, Ioan, 6, *42*, 43, *51*, 52, *57—58*, 58—59, *62*, 62, *78*, 79, *85*, 86, *111*, 112, *116*, 117, *118*, 119, *139*, 140, *195*, 195, *225*, 226
Alecsandri, Vasile, 324
Alexandrescu, Grigore *21*, 23
Alexandru, vezi Roman, Alexandru
Alexi, Artemiu, Publiu, *197*, 198, *199*
Alexi, Ioan, episcop, 55
Andrássy, Gyula, 140, *213—214*, 215, *218*, *220*, *225*, *254*, 256
Andrei, vezi Mureşanu, Andrei
Andron, Simion, învăţător în Comlăuşul Mare, 275, *298*, 299, *340*, 341
Anghel, Atanasie, *31*, 35
Anghel, Gheorghe, funcţionar român în Comitatul Cluj, *42*, 43, *44*, 45, *46*, 47, *72*, 73, *151*, 152
Angyal, vezi Anghel, Gheorghe
Anprecht, lingvist german, 274
Antonelli, Ioan, vicar al Făgăraşului, *84*, 84, *219*, 220
Antonescu, Ştefan, deputat român în Dieta de la Pesta, *234*, 238
Antonovici, Iosif, preot neunit în Cornişel, Banat, *286*
Apáthy, István, profesor universitar ungur, *253*, 256
Apor, Károly, preşedintele Tablei Regeşti din Tîrgu Mureş, 60
Apponyi, Albert, om politic ungur, 269
Arbutina, George, maior braşovean, 2
Arcoşi, Ioan, *288*, 290, *293*, 294, *295—296*, 296, *298*, 299, *311*, *314*, 316, *318*, 319, *346*, 346, *352*, 353, 357, *364*
Arduleanu, vezi Alduleanu, Ioan

Arghir, negustor din Banat, 276, *338*, *341—342*
Árkossy, János, vezi Arcoşi, Ioan
Aron, Petru Pavel, 35
Aron, Teodor, 279, *289*, 290
Asachi, Gheorghe, 321
Atsvai, vezi Ocsvay, Ferenc
Auersperg, Adolf, politician austriac, *226*, 229
Aurelian, P. S., 183
Avram, Ioan, „jurist în II an", din Pesta, *287*
Axente Sever, Ioan, 6, *48*, 48, *54*, 55, *71*, 71, *73*, *130*, *206*, *221*, 222, 367

B

B., neidentificat, *79*
B...a, neidentificat, *79*
Babeleş, poreclă, vezi Babeş, Vincenţiu, *229*
Babeş, Vincenţiu, 123, *139*, 140, *142*, 142, 148, *168*, 169, *170*, 172, *174*, *181*, 189, *193*, 193, *196*, 196, 203, 205, *210—211*, 212, *213*, *216*, *223*, 224, *225*, *227*, *229*, 230, *232*, *234—235*, 238, *250*, 251, *252*, 255, *265*, 266, *270*, 271, 276, *296*, 297, 302, *305*, 306, *347*, 350, 357
Bach, Alexander, ministru austriac, 34
Baciu, intelectual din Arad, *186*
Badea Giorgiu, Giorgie, vezi Bariţ, George
Baiulescu, Bartolomeu, protopop neunit al Braşovului, *158*, 159
Balint, Simion, *40*, 40, *130*, 136, 367
Balomiri, Ermina (Mina), soţia lui Ştefan Păcurariu din Arad, 249, 256
Balomiri, Ioan, *121*, 122
Balomiri, Leontina, soţia lui Alexandru Roman, 217
Balomiri, Simion, negustor din Sebeş-Alba, socrul lui Alexandru Roman, 217, 274
Banciu, Axente, 3
Banciu, Dimitrie, avocat din Arad, *371*
Bánhidy, Béla, politician ungur, *240*, 241
Bánnfy, Miklós, conte maghiar, *42*, 43
Banov, Al., colonel, *19*, 20
Barac, Iosif, protopop, primar al Braşovului, *111*, 112
Barbă-Mare, vezi Şaguna, Andrei
Barbu, Nicolae, concipist gubernial, *78*, 79
Barcianu, Daniil Popovici, 193, *199*, 200
Barcsay, László, revoluţionar maghiar la 1848—1849, *28*
Bariţ, Aurelia, fiica lui George Bariţ, 2, *61*, 62, *63*, *67*, 67, 86, 105
Bariţ, George, V—VII, 1—7, *9*, 9—10, *11—12*, 12, *13*, 14—15, *15—16*, 16, 18—28, 23, 25, 29, 34—38, *39*, 40, 43, 47—48, *51*, 53—55, 57, 62—63, 68, 71—72, *73*, 74—75, 77, 80, 82—83, 86, 105, 107, 109—110, 112, *113*, 114—115, 117—118, *121*, 121, 122, 125—126, 129, *130*, 133, *134—135*, 134—138, 140—141, *141*, 143, 146, 148, *149*, 152—153, 156, 160—161, *164*, 165, 167—169, 171—172, 175, 178—180, *181*, 183, 185, 190—191, 195—196, 198, 200, 202—205, 207, 215, 217, 224, *228*, 230, *232*, 233, 238, 242, *244*, 246—247, 250, *254*, 255—256, 260—261, 263, 269, 272—283, *282*, *285*, 285, 287, *292*, *294*, 294, *296*, 297, *300*, 304, 306, *308—309*, 312—313, *317*, 318—319, *319*, *321*, 322, *324*, 325, *327*, 327, *330*, 335, *337*, *339*, 339, *341*, 341, *343*, 344—346, *346*, *353—355*, 353—354, 356, *357*, 358, *360*, 360—361, *362*, *364*, *366—367*, 366, 368—369, 372—373
Bariţ, Ieronim, fiul lui George Bariţ, *61*, 62, 64, *105—106*, 105—107, *121*, 122, *189*, *190*
Bariţ, Ioan, tatăl lui George Bariţ, 167
Bariţ, Maria, soţia lui George Bariţ, 2, 44
Bariţ, Octav, fratele lui George Bariţ, *68*
Bariţ (Iuga), Victoria, fiica lui George Bariţ, *37*, *53*, 53, 68, 73, *81*, *83*, *86*, 86, *113*, 114, *159*
Basero, Alexandru, profesor la Iaşi, 175
Bassarabescu, N., redactor la „Trompeta Carpaţilor", 233
Batthyány, „groful", *331*
Bălan, Costache, serdar, *17*
Bălăşescu, I. D., 48
Bălăşescu, Nifon (Nicolae), *14*, *16*, 16, 322
Bălcescu, Nicolae, 296, *312*
Băleanu, Emanoil, *17*, 18
Băncilă, Petru, *30*
Bărnuţiu, Simion, *23*, 274
Bătrînul, vezi Sterca-Şuluţiu, Alexandru
Bătrînul, vezi Şaguna, Andrei
Bechnitz, Ioan, publicist sibian, *142*, 143
Bem, Josef, *24—26*, 28
Benitzky, Aloisia, prima soţie a lui Pavel Vasici, 10
Beöthy, Ödön, politician ungur, *315*, 316
Berceanu, Ştefan, protopop neunit al Lugojului, 363
Besa, Gheorghie, preot neunit în Boroş Şebeş, Banat, *287*
Bethlen, Gábor, preşedintele Societăţii „Emke", *114*, 115, *151*, 152
Beust, Friedrich Ferdinand, ministru austriac, *135*, 136
Biasini, proprietar de hanuri şi poştalioane din Cluj, *164*
Bibera Péter, administrator domenial în Becicherecul Mare, *304*, 306, *314*, 316
Bibescu, Gheorghe, 18, 20—21
Bielz, Eduard Albert, *68*, 68
Biriş, Grigoriu, funcţionar municipal în Arad, *371*
Birô, Miklós, funcţionar juridic în Transilvania, 43, *151*, 152
Biró, Pál, jude primar, *149*, 149
Bisericanul, cognomen prin traducere, vezi Kirchner, Friedrich
Blazeviţ, „din Cernoviţ", *309*
Bobb, Ioan, profesor din Blaj, 136
Bocea, profesor de limba română la Timişoara, *169*
Bocşa, Simion, *130*, 133
Bodilă, Petru, protopop neunit, *66*
Boer, Dimitrie, profesor din Blaj, *23*
Boér, János, vezi Boieriu, Ioan
Boerescu, Vasile, 48
Bogdan, Vincenţiu, paşoptist bănăţean, 357
Bohăţel, Alexandru, *42*, 43, *121*, 122, *139*, 140, 205, *218*, 220, 360
Bohăţel, Mihail, *78*, 79

Boieriu, Ioan, deputat în Dieta de la Cluj, *118*, 119
Boitoş, Olimpiu, 2
Boiu, Zaharia, *70*, 71, *76*, 76, *79*, 79, 81
Bojinca, Axentie, *287*, 358
Bojinca, Damaschin, *184*, 185
Bolintineanu, Dimitrie, *188*
Bolliac, Cezar, *231*, 233
Bologa, Iacob, 6, *14*, 16, *50*, 52—53, *53*, *59—60*, 60, *64*, 65, *72*, 73—75, *74—75*, *83—84*, 83—84, *128*, 129, *130*, 137, *142*, 142, *148*, 148—149, *149*, *151*, 152, *153—154*, 156, *196*, 197, *244—245*, 246—247, *247*
Borlea, Sigismund, 202, 207
Bornemissza, János, vicepreşedinte al Guberniului Transilvaniei, *130*, 133, *151*, 152
Böhöbeş, poreclă a lui Vincenţiu Babeş, *139*
Bömches, Friedrich, judecător, *151*, 152
Brad, Ioan, luptător paşoptist, *160*, 160
Brágyan, Constantin, *354*
Brágyán, Georg, vezi Brădean, Gheorghe, avocat din Arad
Bramshorn, lingvist german, 274
Bran de Lemeni, Ioan, *46*, 47, *51*, 52
Brancovan, Vasile, paşoptist bănăţean, 358
Bran, directorul Cabinetului imperial, *224—225*
Brădean, Gheorghe, avocat din Arad, *334*, 335, *347*
Brădian, Nicolae, „jurist în II an“, din Pesta, *287*
Brăiloiu, C.N., 344
Brăteanu, socrul lui Alexandru Lazăr, *144*
Brătianu, I.C., 206, *213—214*, 215
Breazu, Ioan, 1, 38
Brîncoveanu, Constantin, 58
Brote, Eugen, 193
Brus, L., publicist sas, *28*
Buda, Alexandru, deputat român în Dieta Ungariei, *142*, 143, 360, *369—371*, 370—371
Bugarski, din Timişoara, *193*
Buhăţel, poreclă, vezi Bohăţel, Alexandru, *218*
Bunea, Augustin, *217*
Burdea, funcţionar gubernial, *151*

C

C., neidentificat, *146*
C., vezi Kogălniceanu, Mihail, *221*
Caesar, Caius Iulius, 9
Cain, din *Biblie*, *161*
Candiano Popescu, Alexandru, *149*, 150
Cantemir, Dimitrie, 275, *289*, 290
Capra, Alexandru, paşoptist bănăţean, 357
Caribda, *341*, 341
Carol I regele României, 133, 150, 215, 234, *257*, *268*
Cato Censorul, pseudonim al lui Alexandru Roman, 239
Călăceanu, Luca P., pedagog bănăţean, *189*, 190
Cepescu, Barbu, comerciant braşovean, *46*, 47—48, *48—49*, 50
Cerghedi, Iosif, *121*
Cermena, Petru, 10, *51*, 52, *111*, 112, *291*, 292, *293*, *296*, *311*, 313, 358
Cernovici, Petru, comite suprem de Timişoara, *309*, 313, *314*, 316, *356*, 357
Chifa, Grigore, *121*
Chir Mihalache, vezi Kogălniceanu, Mihail, *223*
Chrna, pseudonimul lui A. Mihuţ, *290*
Ci..., vezi Cipariu, Timotei
Cimponariu, Atanasie, candidat de deputat din Banat, *264—265*
Ciocan, Ioan, 123
Cipariu, Timotei, 1—2, 6, 46—47, 68, *75*, *84*, 84, 142, 148, *149*, *170*, *219*, *233*, 234, 274—275, 279—280, *280*, 338, *339*, 350
Circa, Eliza, violonistă română, *68*, 68
Ciurcu, Nicolae T., cetăţean din Braşov, 125
Ciurcu, Teodor T., cetăţean din Braşov, 125
Ciurcu, Teodorache, comerciant din Braşov, *159*, 160
Cîmpeanu, G.M., 279
Cloşca, *323*
Coca, Alexandru, jurist, *257—258*
Cociuba, Mihai, fruntaş român din Arad, *295*, 296, *326*, 327, *365*, 366
Cococechi, personaj bucureştean de la 1848, *20*
Coconul Mihalache, vezi Kogălniceanu, Mihail, *223*
Comşa, D., redactor la „Foaia pedagogică“, 200
Conradsheim, comite al saşilor, *57*, *64*
Constantin, Ioan, comerciant braşovan, *81*, 81
Constantini, Dimitrie, pedagog şi om de cultură bănăţean, 273, 276, *285*, *288*, 290, *294*, 296, *298*, 299, *300*, *302*, 304, *308—309*, *314—315*, 316, *334*, 335, *338*, *352*, 353
Copernic, Nicolaus, 194
Cornea, teolog în Arad, *288*
Cornea, Ioan, preot neunit în Respig, Banat, *287*
Cornea, Paul, *341*
Coroianu, Demetriu, vicar al Silvaniei, *219*, 220
Coroianu, Iuliu, *268*, 269
Coroiu, neidentificat, *67*
Cosma, Dionisie, *42*, 43, *78*, 79
Cosma, Partenie, 209, *234*, 238, *245*, 246, 256
Costa, vezi Ioan, Constantin, comerciant braşovean
Costache, Veniamin, 313
Costande, Ioan, sculptor, *66*, 67
Costi, vezi Constantin, Ioan, comerciant braşovean
Crăciuneascu, Gheorghe, profesor de limba română la Timişoara, *169*, 171
Creţ, Florea, paroh neunit în Luncşoara, Banat, *286*
Cristea, Nicolae, *167*, 168, 233
Crişan, Moisi, administrator protopopial neunit în Butani, Banat, *287*

Császár, Ferenc, redactor la „Pesti Napló“, 249
Csenátonyi, Márton, redactor la ziarul maghiar „Ellenör“, 242
Csica, „cocoana“, *72*
Curcu, „Frau“, din Brașov, *68—69*
Cuvier, Charles, 194
Cuza, Alexandru Ioan, 5, 44—45, *48—49*, 48, *53*, *57*, 57—58, 64—65

D

Damocles, din antichitatea greacă, *219*
Dan, Antonie, preot neunit în Boroș Ineu, Banat, *287*
Dan, Gheorghie, protopop neunit în Curtici, Banat, *288*
Darwin, Charles, 194—195
Datco, Damian, comerciant brașovean, *83*, *104*, 105, *158*
David, Iordache, cetățean din Brașov, 125
Davilla, „domnii“, 66
Davilla, Carol, 67
Deák, Ferenc, politician maghiar, *63*, 64, 183, *218*, 220, 224, 226, *229*, 230, *236*, 238, 254
Deákiștii, partida politică, *183*
Deciu, Atanasie, pașoptist bănățean, 357
Delavigne, Antoine, 275
Demetrovici, funcționar sîrb la Gubernul Transilvaniei, *126*
Densușianu, Aron, 136, *228*, 230
Densușianu, Nicolae, *241*, 242
Dera, Alexander, „de Moroda“, din Pesta, *287*
Diaconovici, Corneliu, redactor la „Viitoriul“, 267
Diaconovici Loga, Constantin, 278, 350
Diamandi, Manole, comerciant brașovean, *253*, 256, *268*
Diez, Friedrich Christian, 279, *312*, 313
Dima, Ștefan, birtaș în Nădlac, *340*, 341
Dima, Ștefan, vameș la Cenad, *317*, 318
Dimitriu, vezi Moldovan, Dimitrie
Disancici, Polit, politician croat, *254*, 256
Dobokai, Antal, 43
Dobra, Alexandru, episcop greco-catolic de Lugoj, *217*, *219*, 220
Dobran, Ioan, *54*, 55, *58*, 59, 279, *312*, 313
Dobránsky, politician ungur, *218*
Doda, Traian, general român în armata austriacă, 204, *236*, 238, *262*, 263, *265—266*, 267
Domșa, George, deputat român în Dieta Transilvaniei, *118—119*, 119
Domșa, Ioan, VIII
Dorgo, Gabriel, consilier școlar, *33*, 35, *180*, 181
Dragoș, voievodul, *249*
Dragoș, Ioan, 274—275, *317*, 318, *320*, *326*, 327, *328*, *340*, 341, *355*, 365
Drăgescu, Ioachim, C., 217
Drăghici, Meletie, *172*, 173, 198
Duka, R. Nicola, „capitano di ussari“, *370*
Dumitru, vezi Moldovan, Dimitrie
Dunca, domnișoara, vezi Dunca de Șchiau, Constanța
Dunca de Șchiau, Constanța, *77*, 78
Dunca de Șchiau, Paul, *51*, 52, *62*, 62, *77*, *84*, 84, *111*, 112, *154*, 156

E

Ebeșfalvay, György, avocat din Arad, *295*, 296
Eder, consul austro-ungar la București, *213*
Eder, Karl, consilier gubernial, 43
Emilian, Ștefan dr., *64*
Eötvös, József, politician maghiar, *63*, 64, *170*, 172, *214*, 215, *225*, 225, *315*, 316
Erdeli, Vasile, episcop greco-catolic de Oradea, *31*, 35, *237*, 239, *298*, 300, *343*, 344
Erdelyi, *136*
Eremie, D., cetățean din Brașov, 125

F

Fábian, Gábor, asesor la Comitatul Aradului, *293*, *295*, 296
Falk, Miksa, redactor la „Pester Lloyd“, 226
Farchici, Petru, „jurist în II an“, din Pesta, *287*
Fark, István, notar în Nădlac, *328*
Fascho, din Arad, *319*
Faur, Ioan, protojude districtual în Lugoj, *167*, 169
Faur, Meliton, preot neunit în Dezna, Banat, *287*
Fătu, Anastase, 183
Feckefalussy, „consilier ministerial“, *243—244*
Fekete Negruțiu, Ioan, *78*, 79, *137*, 137, *148—149*, 148—149, *151*, *153*, *155*, 156, *219*, 220, 350
Ferdinand I, împărat al Austriei, *287*
Ferenc, Jos., profesor, *231*
Ferliescu, Mihail, cîntăreț de operă bucovinean, 151
Fesztl, Károly, consilier școlar, *66*, 67
Fetti, Spiridon, funcționar român din Transilvania, *69*, 70
Filimon, Nicolae, din Arad, *371*
Filip, principe de Saxa-Coburg, *258*, 259, *262*
Filipescu, Ioan, *17*
Filotei, episcop de Buzău, *17*, 18
Filtsch, Samuel, tipograf și librar sibian, *63*, 64, *174*
Flebs, funcționar sas, *78*
Florescu, frații, 21
Florescu, Ioan Em., general român, *64*, 65
Florian, Aron, 3, 15, 21, *65*, 65, 233, 279, *289*
Florian, I., cetățean din Brașov, 125
Florian, Ioan, negustor, *320*

Floştureanu, Mihail, comerciant braşovean, *155*, 156
Fogarassy, Mihály, episcop romano-catolic al Transilvaniei, 117, *127*, 129, *144*, 144
Fogaraşi, George, 358
Fogaraşi, Teodor, 358
Fogaraşi, Vasile, 358
Folliot de Creneville, Ludovic, 67, 79, 86, 112, 115, 117, 129, 140—141, *142*, *218*, 220
Forgách, Antal, cancelar al Ungariei, *71*, 71
Forgaciu, vezi Forgách, Antal
Fotie, patriarh al Constantinopolului, *32*, 35
Francisc Ferdinand, „principe de coroană“, 219
Francisc Josif I, 35, 45, 52, 75, 142, 152, 156, 171, 259, *268*
Franz Josef, vezi Francisc Josif I
Fricke, din Sibiu, *106*
Fricke, H., ginerele lui Pavel Vasici, *173*, 173
Friedenfels, deputat sas, *57*, 58
Frişcan, Mihail (vezi şi pseudonimul Ursulescu, Lazăr), *331*, 332
Fritsch, Ludwig, redactor la „Siebenbürgisch-Deutsch Tageblatt“, 263
Fruşa, Petru, negustor, socrul lui Atanasie Şandor, *292*, 292
Fulea, Moise, 12, 16, *38*, 38, *51*, 52, *72*, 73—74, *74*, 353
Fundaţia Gojdu, 313
Furcovici, Iosif, preot neunit în Fekete-Tău, Banat, *286*

G

Gabor, Ioan, VIII
Gal, Ioan, vezi Gáll, János
Gálfalvi, „protonotariul pensionat“, *116*
Gall, Iosif, jurisconsult şi om politic român, *265*, 266
Gáll, János, 152
Garay, János, poet ungur, *305*, 306
Gavra, Alexandru, 274, 278—279, *286*, *293*, 294, *296*, 297, *298*, *300*, *304*, *308—309*, 310, *311*, *315*, *317*, *320*, 321, *324*, *328—332*, 331, *337*, *339*, *347*, *350—351*, *367*, 369
Gavrilaş, Ioan, paroh neunit în Husasău, Banat, *287*
Găietan, Nicolae, *152*, 152
Gärtner, Carol, inginer sibian, *70*, 71
Gebauer, Alexis, compozitor şi profesor de pian, *147*, 148
Gerando, Antoine de, scriitor francez, 279, *323*, 324
Ghergar, Moisi, preot neunit în Susani, Banat, *287*
Gherman, fraţii, *17*, 18
Gherman, E., 18
Gherman, Petru, protopop neunit în Braşov, *14*, 16
Ghiba-Birta, Elena, filantropă bănăţeană, 366
Ghica, Grigore Alexandru, 303, 369
Ghica, Ioan, *241*
Ghimbăşianu, „iurist din Braşovul Vechi“, *77*

Giba, Dumitru, director şcolar în Pîncota, *335*, 338
Giovanelli, *226*
Glodariu, Pavel, *128*, 129
Gojdu, Emanuil, *56*, 56—57, *60—63*, 61, 63—64, *145—146*, 146, *287*
Goldiş, Ioan, funcţionar comitatens în Arad, *371*
Golescu, fraţii, *20*, 21
Golescu, Nicolae, 21, *150*, 151
Golescu, Radu, 21
Golescu, Ştefan, 21
Goluchowski, Agenor, politician austriac, *226*, 229
Gosman, Ioan, *352*, 353
Götts, Johann, *11*, 11—12, *13*, 14, 312, *319*, 319
Grabovski, Atanasiu, unchiul lui Andrei Şaguna, 11, *184*, 185, *287*
Grabovski, Gheorghie, „de Apadia“, din Pesta, *287*
Graffus, deputat sas în Dieta de la Pesta, *255*
Grădişteanu, Grigore, 21
Grigoroviţa, Vasile, redactor la „Albina“, 212
Grim, pseudonim, *47*
Grois, Gustav, vicepreşedinte al Gubernului Transilvaniei, *85*, 86, *128*, 129, *137—138*, 137—138, 140, 142, *143*, 144, *145*, 146, *148—149*
Gross, A.M., angrosist de hîrtie din Pesta, *230—231*, 232
Groza, Irimie, preot neunit în satul Groşi, Banat, *287*
Groza, Simion, preot neunit în Ó Kakuşi, Banat, *287*
Grozescu, Iulian, 123
Guizot, François, *17*, 18
Gull, Josef, judecător în Sighişoara, *67*, 67
Gusbach, deputat sas în Dieta de la Pesta, *255*
Gusti, vezi Pop, Augustin, protopop greco-catolic de Alba Iulia
Gusti, Dimitrie, 303
Gyarmati, Miklós, jude primar la Cluj, *149*, 149, *252*
Gyulai, Pál, 209
Gyurki, Pál, comite suprem de Caraş, *172*, 173

H

Hacman, Ioan, episcop român din Bucovina, 62
Hagi Ciurcul, Ioan, cetăţean din Braşov, 125
Halmágyi Sándor, ziarist maghiar din Cluj, 217
Hania, Ioan, notar consistorial neunit la Sibiu, *127*, 129
Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 171
Haupt, Franz, deputat sas, *83—85*, 84, 86
Haupt, Friedrich, *155*, 156
Haupterach, din Cluj, *138*
Haynald, Lajos, primatele Ungariei, 58, *62*, 62, *237*, 238, *259*, 260, *261*
Haynau, Julius, Jakob, general austriac, *28*
Heckenast, Gustáv, redactor la „Vasarnapi Ujság“, 209

Hefeler, maior sas, *64*
Helbricht, din Sibiu, *30*
Helfy, Ignátz, politician ungur, *267*, 269
Heliade Rădulescu, Ioan, 20, *36*, 37, *150*, 151, *174*, 175, *183*, 183, 274—275, 279, *293*, *300*, *305*, 306, 321, *339*
Henner, Hans, redactor la „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“, 263
Herbert, Eduard, vicepreşedinte al Curţii de apel, *78*, 79, *85*, 86, *226*, 229
Hernyánsky, tipograf din Pesta, *231*
Herrenröther, vezi Urváry, Lajos, publicist şi deputat, *249*, 249
Hodoş, Iosif, V, *114*, 115, 136, 148, 196, *199*, 200, 202, 206—207, *210*, 212, *213*, 215, *218*, *220—222*, *235*, 238
Hollan, Ernő, politician ungur, *213*, 215
Horea, 196, *323*
Horváth, colonel de husari, *198*
Horváth, Boldizsár, ministru de justiţie al Ungariei, 152, *224—225*
Horváth, Mihály, istoric ungur, *323*, 324
Hossu Iosif, politician român din Transilvania, *118*, 119, *229*, 230, *265*, 267
Hossu, Teofil, vicecomite de Cluj, *149*, 149
Hufeland, Christoph Wilhelm, savant şi medic german, *175*, 285
Hugo, Victor, 316
Hule, Vasilie, preot neunit în Copăcel, Banat, *286*
Hunfalvi, Pál, lingvist maghiar, *251*, 251
Hurmuzachi, Alexandru, *365*

I

I. N...n, neidentificat, *55*
Iacob, vezi Mureşanu, Iacob
Iacob, „fratele“, vezi Bologa, Iacob
Ianache, vezi Ioan, Constantin
Iancio, Iuliana, a doua soţie a lui Pavel Vasici, *3*, *9*, 9
Iancovici, din Pesta, *209*
Iancu, Avram, *28*, 77, *130*, 279, 318, 359, *366*, 367—368
Iani, vezi Raţiu, Ioan dr.
Iankovici, socrul negustorului Arghir, *342*
Ibner, Iuliu, pianist, 151
Ilie, vezi Măcelariu, Ilie
Illés, funcţionar gubernial, *155*
Ioan, vezi Raţiu, Ioan dr.
Ioan, Constantin, negustor braşovean, *81*, *83*, 83, *85*, 86, *104*, 105, *138*, 139
Ioan G. Ioan, comerciant braşovean, 38
Ioan Gură-de-Aur, *163*
Ioanescu, Lazăr, avocat din Arad, *186*, *371*
Ioanid, G., 279
Ioanovici, Constantin, pedagog bănăţean, *282*, 283, *311*, *315*, 316, *327*, 327, *335*, *337—338*, *341—342*, 341, *347*, 350, *352*, 353, *355*
Ioanovici, Gheorghe, deputat român în Dieta Ungariei de la Pesta, *145*, 146, 357
Iojica, Nicolae, vezi Jósika, Miklós
Ionaş, personaj literar, 181
Ionescu, Dimitrie, politician şi patriot român din Banat, *245*, 276, *289*, 290, *295*, 296, *298* 299, *309*, *312*, 313, *314*, 316, *335*, *340*, *352*, 353
Iorgovan, Nicolae, paşoptist bănăţean, 357—358
Iorgovici, Paul, 278
Iosif, vezi Hodoş, Iosif, *223*
Irányi, Dániel, politician ungur, *267*, 269
Isop de la Vîrtop, pseudonim, în „Albina“, *181*, 181
Istin, Gheorghie, preot neunit în Boroş Ineu, Banat, *287*
Istvánffy, Pál, directorul Academiei de drept din Cluj, *127*, 129
Iuga, Constantin, „Costi“, ginerele lui George Bariţ, *68—69*, *74*, 74, *104*, *146*, 215, *221*, 222
Iuga, George, comerciant braşovean, 38
Iuga, George, comerciant timişorean, *282*, *288—289*, *292*, *295*, *299*, *304*, *335*, *338*, *341*
Iuga, Ioan, comerciant braşovean, *37*, 38, *39—40*, 79, 105
Ivacicovici, Procopie, episcop neunit al Aradului, 187, 316
Iza, vezi Vasici, Isabela
Izsák, Samuil, 272

J

Jacob I, Stuart, regele Angliei, *28*
Joanesco, Demetre, vezi Ionescu, Dimitrie
Jókai, Mór, 209, 242
Josif Ludovic Karl, arhiduce al Austriei, *257*, 259, *262*
Josika, Lajos, comite suprem al Clujului, *85*, 86, *113—114*, 115, *116—117*, *128*, 129
Josika, Miklós, scriitor ungur, 279, *358*, 359, *360*, 360
Jósika, Samu, politician conservator ungur, *139*, 140, *198*
Jurca, Ioan, vicecomite al Maramureşului, *265—266*, 267
Jurca, Vasile, notar comitatens în Maramureş, *249*, 250

K

Kabos, Dániel, *42*, 43
Kalmer, comite suprem al Sirmiului, *312*
Kaltenbeck, Johann Paul, istoric austriac, 279, *315*, 316
Kant, Immanuel, *310*
Kapdebo, familia, 272
Karáksy, „din Ungaria“, *130*
Károlyi, Ede, politician ungur, *213*, 215
Kemény, Ferenc, 43, 45, *53*, 54, 117
Kemény, Gábor, baron ungur, ministru al agriculturii, *243*, 246

Kemény, Josef, *14*, 16
Kengyelátz, Emilian, episcop de Vîrşeţ, 200, *315*
Kengyelátz, Luca, episcop neunit al Timişoarei, 283, 316, *327*, 327
Kirchhof, lingvist german, 274
Kirchner, Friederich, consilier gubernial sas, *113*, 115, *127*, 127, *132*, *134—135*, *138*, 139, *140*, *149*, 149, *151*, 152, *153*
Kiss, Balint (Béla), ginerele lui Pavel Vasici, *171*, 179, *183*
Klapka, György, paşoptist şi politician ungur, *213*, 215
Kocsi, tipograf din Pesta, *231*
Kogălniceanu, Mihail, 204, 206, 212, 221—222, *223—224*, 224
Kossuth, Lajos, *28*, *130*, 133, *163*, *254*, 256, 279, 318, *340*, 341, 359, *370*, 370
Kotzebue, Carol de, consul rus, *17*, 18, *20*, 20
Kozma Dineş, vezi Cosma Dionisiu
König, Augustin, secretar la Ministerul Ungariei, *252*, *258*
Krafft, Wilhelm, librar şi editor din Sibiu, *258*, 259
Kramerii, librari şi editori din Braşov, *228*
Kratzky, directorul Gimnaziului de stat din Sibiu, *68*, 68
Krug, Wilhelm Trangot, 275
Kucsba, Mihály, vezi Cociuba, Mihai
Kustins, „comandant de oşti“, *28*
Kutyafalvi (Hunnyavalyási), porecle ale lui Hunfalvy Pál, lingvist maghiar, *251*
Kyrilovits, arhimandrit sîrb, *323*

L

L. Pop, vezi Popp, Vasile Ladislau
Lachmann, lingvist german, 274
Ládai, Augustin, deputat român în Dieta de la Cluj, *118*, *119*, 119, *144*, 144, *151*, 152
Ladislau IV, rege al Ungariei, *299*
Lampel, Robert, librar ungur, *255*, *257*
Laocoon, personaj mitologic, 183
Lapedatu, Ioan Al., *235*, 238
Lascovici, Nicolae, preot neunit în Bălnaca, Banat, *286*
Lask, Petru, preot neunit în Ponoare, Banat, *286*
Latzi, vezi Popp, Vasile Ladislau
Lauran, Augustin, canonic la Oradea, *236*, 238
Laurian, August Treboniu, 3, 6, *14*, 14—15, 18—19, *30*, 34, *150*, 151, 246, *271*, 271, 274, 296, 303, *307*, *309*, 310, *311—312*, 313, *329*, *332*, 333, 335, 344, 367—369
Lázár, Ádám, *259*
Lazarini, I., fruntaş român bănăţean, *51*, 52
Lazăr, Alexandru, consilier gubernial, *116*, 117, *118*, 119, *121*, 122, *144*, 144
Lazăr, Gheorghe, *106*, 107, *108*, 109
Lebzeltener, vicepreşedinte al Gubernului Transilvaniei, *147*, *192*, 192
Leik, din Aiud, *28*
Lemeni, Ioan, *31*, 35
Lengher, Ioan, profesor braşovean, *191*, 192

Leopold I, împăratul Austriei, *31*, 35
Leopold, prinţ austriac, *34*
Lepsius, lingvist german, 274
Libri, Joseph, negustor, *336*
Lichtenstein, Friedrich, guvernator al Transilvaniei, 37, 44—45, 52—53, 55, 58, *59*, 61
Liedeman, librar din Pesta, *222*
Liszt, Ferenc, compozitor ungur, *333* 333
Loncsay, „föispanul“ de Maramureş, *249*
Loyola, Ignaţiu, *260*, 260
Lucacic, Grigorie, protopop neunit al Boroş Ineului, în Banat, *287*
Ludasi, „alias Gaus, nobilitatul“, şeful biroului de presă din Buda, *203*, *219*
Luders, general rus la 1848, *368*
Ludovic al XVI-lea, 256

M

Macedonfi, Iosif Pop de, jude cercual, *154*, 156
Macskási, Pál, comite suprem al Clujului, 149
Madarász, József, deputat ungur în Dieta de la Pesta, *242*, 243
Maier, protopop de Cincu Mare, *87*
Maior, Ioan, consilier şcolar greco-catolic, 75, *78*, *86*, 86, *114*, 115, *121*, *136—137*, 136—137, *145*, 146, *160*, 160, *164—165*, 164
Maior, Petru, 274
Maiorescu, Ioan, 2—3, 15, *42*, 43, *56*, 56, *145*, 146, 368
Man, Iosif, politician român din Maramureş, *60*, 61, 360
Man, Petru, 68
Mandits, Teodor, funcţionar sîrb la Gubernul Transilvaniei, *127*, 127
Mangiuca, Simion, *253*, 256
Manliu, Ioan, *271*, 271
Maniu, Nicolae, *30—32*, 34
Maniu, Vasile, 279
Manu, Gavril, funcţionar român din Dej, 204
Manu, Iancu, prefect al poliţiei din Ţara Românească, *17*, 18
Manuilovici, Maxim, episcop al Vîrşeţului, *184*, *198*
Marcu, Ioan, protopop greco-catolic al Lugojului, 358, 363
Marian Marienescu, Atanasie, *265*, 267, 273, 279
Marianuţ, Vasile, iobag abonat la gazetele lui Bariţ, 275, *298*, 299, *340*, 341
Mariţa, fiica lui Coroiu, *67*
Marlin, Joseph, *28*
Marţian, neidentificat, *189*
Massim, Ioan, 274
Maşirevici, Samuil, episcop neunit al Timişoarei, 316
Mavrocordat, Alecu, din Moldova, *303*
Mavrogheni, Petre, din Moldova, *303*
Maxim, paroh neunit în Vad din Ţara Făgăraşului, *109*

Măcelariu, Ilie, 6, *50*, 51, *60*, 61, *63*, 64, *121*, 122, *130*, 133, *138—141*, 138—141, *144—145* 146, *153—154*, 153, 156, *164—165*, 164—165, *167*, 167, *170—171*, *174*, *182*, 183, 205, *218*, 220, *228*, 230, 233
Măciucă, Nicolae, cetăţean din Braşov, 125
Mărgineanu, de la Bucureşti, *222*
Méhes-Stupariu, Ludovic, doctorand în medicină, *250*, *255*
Meşotă, Ioan G., pedagog braşovean, *191*, 192
Meşter, Ilie, preot neunit în Borşe, Banat, *286*
Metternich, Klemens Wentzel von, *17—18*, 18
Meţianu, Ioan, 32, *36*, *39*, 40, *41*, 42, *63*, 64, *78*, 126, *127—128*, 129, *146*, 146, *171*, 172—173, *173*, *186*, 187, *189*, 193, 196, *199*, *241*, 242, *262*, 263, *264*
Mezei, Macavei, *42*, 43
Micle, Gavril, preot neunit în Şerciş, Banat, *286*
Micu, Samuil, 274, *320*, *322*, *367*, 369
Micu Klein, Inocentie, *286*
Mihalca, Gheorghe, vicecomite al Maramureşului, *249*, *251*, *254*
Mihali, Grigore, canonic din Blaj, *219*, 220, 274
Mihali de Apşa, familie nobilă română din Maramureş, *249*, 249
Mihali de Apşa, Gavril, *60*, 61, *62—63*, 63—64, *211*, 212
Mihali de Apşa, Victor, *237*, 238, *241*, 242, *262*, 263
Mihuţ, A., profesor din Caransebeş, 290
Mihuţ, Ioan, publicist bănăţean, 278
Miklóssy, Demeter, avocat din Arad, *295*, 296
Mikó, Imre, politician ungur, *47*, 47, 60, *72*, *139*, 140, *155*, 156
Miletici, Svetozar, om politic şi patriot sîrb, *198*, 198, *205*, *227*, 230, *254*, 256
Millo, Matei, *176*, 176
Misici, Atanasie, „cetăţean ales“ din Lipova, *282*
Misici, Ioan, avocat bănăţean, *186*, 187, 357
Misici, Petru, jurist bănăţean, originar din Lipova, 283
Missail, G., 171
Mitridates IV Eupator, 9
Mitru, personaj literar, 181
M...n, vezi Moldovan, Dimitrie
Mocioni, familia, *111*, 112, 123, *168*, 205, *211*, *213*, *229*, *232*, *235*, *270*, 271
Mocionii, fraţii, 212
Mocioni, Alexandru, 112, 148, 212
Mocioni, Andrei, *60*, 61, *71*, 71, 112, *142*, 142, *210*, 212—213
Mocioni, Antoniu, 212
Mocioni, Ecaterina, soţia lui Ioan Doran, *312*
Mocioni, Gheorghe, 212
Mocioni, Ioan, 313
Mocioni, Petru, 313
Moga, Ioan, „Teologul“, 12, 16, *323*, 324, 353
Moga, Vasile, *184*, 184, *352*
Moise, din *Biblie*, 194
Moise, vezi Fulea, Moise
Moldovan, Dimitrie, 6, 43, *46*, 47, *49—51*, 51—52, *72—74*, 72, 74—75, *76*, 77, *79—80*, 79—80, *158*, 159

Moldovan, I., profesor la Seminarul din Sibiu, *128*, 129
Moldovanu, Ioan Micu, *186*, 187, 215
Moldoványi, Ioan, preot greco-catolic în Arad, *298*, *302*, *339*, *343*
Moldvai, Grigore, 2
Moldvai, Vasile, 2
Molnar, Ioan zis Popa Tunsu, tatăl lui Ioan Molnar Piuariu, *32*, 35
Molnar, Ştefan, preot neunit în Tinăud, Banat, *287*
Mommsen, 274
Mosora, Elena, VIII
Mudrity, Toma, „titorul bisericesc“ din Nădlac, *327*
Munkácsy, dr., *298*, *302*
Munteanu, Gavril, *85*, 86, *111*, 112, *148—149*, 148, *158*, *164*, 164, *167*, 167, *172*, 173, *174*, 175
Munteanu, George, paşoptist bănăţean, 358
Munteanu, Iuliu, 279
Mureşanu, fraţii (Andrei şi Iacob), *9*
Mureşanu, Andrei, 6, 10, 40—41, *43*, 44, *49*, 50, *66*, 66, *72*, 73, *145*, *172*, 173, 274, 276, 297, 306
Mureşanu, Aurel, 191, *269*, 271
Mureşanu, Iacob, 3—4, 6, 10, *11*, *13*, 13, *36*, 37, *39*, *41*, *44*, 45, *49*, 50, *66*, 66, *70*, 71, *72*, 73, *77*, 78, *79*, 79, *82*, 82, 87, 107, *114*, 115, *122*, 122, *165*, 165, *171*, 172, *190*, 191, *214*, 215, *221*, 222, *235*, 271, 279
Mureşanu, Ioachim, *69*, 70, *85*, 86, 209
Mureşanu, Susana, soţia lui Andrei Mureşanu, *32*, 35
Murgu, Eftimie, *299*, 360
Mutovski, Ioan, din Pesta, *287*
Mutsu, Anastasia, vezi Şaguna, Anastasia
Müller, Gottfried, directorul Academiei de drept din Sibiu, *127*, 129

N

Nádasdy, Ferenc, cancelar aulic al Transilvaniei, *72*, 73, *84*, 84
Nagy, Mihail, canonic la Lugoj, *219*, 221
Nakó, „groful“, *331*
Navrea, comerciant braşovean, *351*
Nădajdi, vezi Nádasdy, Ferenc
Neagoe, I., intelectual bănăţean, 279
Nedeczky, din Pesta, *236*
Negri, Costache, *303*
Negru Vodă, vezi Radu Negru
Negruzzi, Costache, *305*, 306, 341
Neli, vezi Vasici, Cornelia
Nemeş, Ioan, vicepreşedinte al Gubernului Transilvaniei, 68, *78*, 79
Nemeş, Petru, „fratele avocatului de la Sibiu“, *78*
Németh, Wilhelm, librar braşovean, *36*, 36
Nestor, unchiul mitropolitului Ioan Vancea, *160*
Nestor, Ioan, jude procesual, *149*, 149

Nestorovici, Ştefan, inspector şcolar bănăţean, 327
Netea, Vasile, 2
Neugeborn, Emil, redactor la „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“, 263
Nica, Dimitrie, negustor braşovean, *312*, 313
Nica, George, cetăţean din Braşov, 125
Nicolae I Romanov, ţar al Rusiei, *19*, 20
Nicolici, Gheorghe, negustor, 276, *292*, 292, *295*, *311*
Nicoliţă, din Braşov, *13*
Nicoluţ, Ioan, cantor neunit în Piatra, Banat, *286*
Nifon, mitropolit al Ungro-Vlahiei, 67
Nifon Sevastis, episcop de Rîmnic, *17*, 18
Nion, Dore, consul francez, 18
Nistor, Ioan, profesor din Beiuş, 275, *311*, *314*, *328*, *334*
Nistor, Vasile, canonic la Oradea, *236*, *237*, 238
Nitya, personaj neidentificat, *46*
Nopcea, Alexe, *252*, 256
Nopcea, Francisc, *85*, 86
Notoşevici, funcţionar sîrb la Gubernul Transilvaniei, *126*

O

Ochelariu, Ilie, poreclă, vezi Măcelariu, Ilie, *218*, 220
Ocsvay, Ferenc, referent la tribunal, *151*, 152
Odobescu, Alexandru, *196*, 196, *241*
Olariu, Nicolae, avocat din Sibiu, *240*, *245*, 247
Olărescul, Gherasim, care „ştie leac pentru prăpădirea muştelor columbaţense“, *299*
Olteanu, Ioan, episcop greco-catolic de Lugoj, *236–237*, 238
Olteniceanu, Constantin, *20*, 21
Onu, Onul, vezi Raţiu, Ioan dr.
Oprean, Simeon, paroh neunit în Becicherecul Mare din Banat, *298*, 299, *314*, 316
Orghidan, domnişoara, *67*
Orghidan, fraţii, comercianţi din Braşov, *158*
Orghidan, părintele, *67*
Orghidan, Rudolf, 38

P

P., autor neidentificat, 123
P., neidentificat, *79*
P., secretar, *114*
P., vezi Popp, Vasile Ladislau
Pákh, Albert, redactor la „Vasárnapi Ujság“, 209
Pál, Sándor, secretar gubernial, *164*, 164
Paladi, Nicolae, preot neunit în Borodul Mic, *307*, *309*

Pamfilie, Ioan, *121*
Panţu, Constantin, jurist, *83*, 83
Pap, Şiga, vezi Pop, Sigismund
Pap, Zsiga, vezi Pop, Sigismund
Pápay, secretar la Ministerul Ungariei, *252*, *258*, *262*
Papfalvi, Constantin, canonic la Blaj, *33*, 35, *84*, 84, *219*, 220, 360
Papiu Ilarian, Alexandru, *53*, 53, *114*, 115, 161, 196, *210*, 212, *369*, 370–371
Papp, Alajos, funcţionar juridic maghiar, *140*, *151*, 152
Pascal, Aristide, 48
Pascali, Mihail, *157*, 157
Pascu, profesor la Lugoj, *300*
Pascu, Maximilian, profesor şi pedagog bănăţean, *302*, *304*, 358
Pascu, Ştefan, 161, 212
Pásztélyi, episcop rutean, *237*
Paşcovici, din Timişoara, *193*
Paulini-Tóth, deputat în Dieta de la Pesta, *227*
Pavel, vezi Vasici, Pavel
Pavel, Mihail, episcop greco-catolic de Gherla şi Oradea, 122, *237*, 238
Păcurariu, învăţător în Dobra, *87*
Păcurariu, Ştefan, avocat în Sibiu, *235*, 238, *246*, 247, 249, 256
Pădure, Nicolae, membru al Eforiei Şcoalelor din Braşov, *189*, 190
Péchy, Emanuil, comisar ungur pentru Transilvania, 140, 142, *144*, 144
Pereus, David, *28*
Petra Petrescu, Nicolae, *194*, 195
Petraru, Ioan, protopop neunit al Braşovului, *177*, 177
Petrea, protopop în Făgăraş, *108*
Petric, Ioan, protopop braşovean, *111*, 111, *178*, 179, *186*, 187
Petrica, Miron, preot neunit în Iosăşel, Banat, *287*
Petricu, Iuliu, deputat român în Dieta de la Pesta, *232*, 233
Petrovici, Ioan, paşoptist bănăţean, 358
Petrovici, Lazăr, profesor la Preparandia din Arad, *248*, 248
Pharnaces, 9
Pintea, Iosif, *121*
Pintze, funcţionar juridic maghiar, *140*
Pipoş, Ioan, comite suprem de Zarand, *62*, 63, 279
Pişta, vezi Ştefan cel Sfînt, rege întemeietor al Ungariei, *227*
Pîrlea, student transilvănean, *33*
Plecker, Josef, „referente la tribunal“, 43, 152
Pompiliu, Miron, 171
Pomuţ, avocat român din Pesta, *308*
Pomuţ, Gheorghe, *287*
Pomuţiu, Constantin, 313
Pongrácz, Johann, „conductorul carului iute Arad-Hermannstadt – Cronstadt“, *261*, *354*
Pop, Aloisiu, vezi Papp, Alajos
Pop, Apostol Est., cetăţean din Braşov, 125
Pop, Augustin, protopop unit de Alba Iulia, *43–44*, *50*, 51

Pop, Dumitru, notar în Semlac, *295*, 296
Pop, Emil, 1
Pop, Ida, soţia lui Alexandru Roman, 222
Pop, Nicolae, jude procesual, *149*, 149
Pop, Sigismund, *42*, 43, 73, 122, 202, 209, *211*, 212, *215*, *220*, 221, 277, *334*, 335, *338*, *343*, 344, 360
Pop, Teodor, avocat din Arad, *295*, 296
Pop de Băseşti, Gheorghe, *250*, 251
Popa, senator român din Timişoara, *167*
Popa, George, redactor la „Albina“, 123, 212
Popa, Gheorghe, avocat şi profesor la Arad, *352*, 353, *358*, 358, *365*, 366
Popasu, Constantin I., cetăţean din Braşov, 125
Popasu, Ioan, 6, 14, 16, *44*, 45, *49*, 50, *52*, *57*, *77*, *85*, 86, 112, *186*, 187, 189, *195*, 195, 313, *323*, 324, *366*, 368
Popea, Nicolae, 20, *39*, 40, *69*, *158*, 159—160, *160*, *186*, 187, *199*, 200
Popescu, Alexiu, deputat român în Dieta de la Pesta, *232*, 233
Popescu, Ghenadie, profesor la Preparandia din Arad, 276, *295*, 296, *298*, 299, *301*, 302—303, *303*, *314*, 316, *352*, 353
Popescu, Ioan, profesor la Seminarul teologic „andreian“ din Sibiu, *174*, 175
Popescu, Patrichie, *299*, 313, 316
Popescul, Iosif, „jurist în I an“ din Pesta, *287*
Popfiu (Papfy), Iustin, *236*, 238
Popovici, „fişcalul“ din Arad, *339*
Popovici, Alexie, profesor la Preparandia din Arad, 273, *309*, *321*
Popovici, Alexie, „de la Peşta“, *209*
Popovici Atanasie, preot neunit în Bălae, Banat, *287*
Popovici, Dimitrie, preot neunit în Kistag, Banat, *287*
Popovici, Dimitrie, preot neunit în Sărand, Banat, *286*
Popovici, Grigore, ofiţer român în armata maghiară, *365*
Popovici, Ioan, avocat din Arad, *288—289*, 290, *295*, 296, *298*, 299, *312*, *314*, 316, *352*, 353, *365*, 366
Popovici, Ioan, „advocat tînăr, iurist bun, om literat“, *309*, *371*
Popovici, Ioan, preot neunit în Hotar, Banat, *286*
Popovici, Ioan, preot neunit în Ţeţche, Banat, *286*
Popovici, Ioan T., cetăţean din Braşov, 125
Popovici, Iosif, protopop neunit în Peşteş, Banat, *286*, *308*, 313
Popovici, Iova, comerciant bănăţean, *167*, 169
Popovici, Petru, preot în Butan, Banat, *286*
Popovici, Simeon, preot neunit în Peştiş, Banat, *287*, 358
Popovici, Ştefan, preot neunit în Săcădat, Banat, *286*
Popovici, Teodor, preot neunit în Lorău, Banat, *286*
Popovici, Teodor, protopop neunit al Şiriei, *288*, 290
Popovici, Vasile, cleric sibian, *323*
Popovici, Vasile, preot neunit în Ortict, Banat, *286*
Popovici, Vasile, preot neunit în Vîrciorog, Banat, *286*
Popovici, Vasilie, preot neunit în Kijic, Banat, *286*
Popovici Barcianu, Servian, *59*, 60, *140—141*, 141, *152*, 152
Popovici-Deseanu, Ioan, patriot şi om de cultură bănăţean, *186*, 187

Popovits, János, vezi Popovici, Ioan, avocat în Arad
Popovits, Tivadar, vezi Popovici, Teodor, protopop neunit al Şiriei
Popp, Aurelia, fiica lui Vasile Ladislau Popp, soţia lui Ioan Jurca din Maramureş, *266*
Popp, Otilia, fiica lui Vasile Ladislau Popp, *151*
Popp, Vasile Ladislau, 6, *42*, 43, *44*, 45, *69*, 70, *71*, 74, *76*, 76, 79, 85—86, *111*, 112, *128*, 129, 136, *139*, 140, *144*, 144, *151*, 152, *153—154*, 156, *188*, 190, *265*
Poruţiu, Constantin, *146—147*, 148
Poruţiu, Ioan, 202, 207, 230, *270*, 271
Poruţiu, Samuil, *121*, 152, *174*, 175
Potocki, Alfred, politician austriac, *226*, 229
Ptolemeu, savantul, 194
Puliczer, negustor şi librar din Arad, 276, *309*, *311*, *347*, *352*
Pulszky, familia, *253*
Pulszky, Ferenc, politician ungur, *213*, 215, 256
Pumnul, Aron, 201, *208*, 209, 278—279
Puşcariu, Ilarion, *142*, 143
Puşcariu, Ioan cavaler de, *51*, 52, *137*, 137, *139*, 140, *144—145*, 144, 146, 153, *154*, 156, 205, *218*, 220, *225*, 226, 267
Puşcăstele, poreclă, vezi Puşcariu, Ioan cavaler de
Püspöky, Ioan, director al şcolilor neunite din Districtul de Oradea, 304

R

R., maior neidentificat, *26*
Radovici, Radu, cetăţean din Braşov, 125, *158*, 159
Radu Negru, voievod al Făgăraşului şi descălecător legendar al Ţării Româneşti, *109*, 110
Radulovici, George, 358
Raiacici, Iosif, patriarh sîrb, *184*, 185, *198*, *312*, 313, 327
Raicovici, Irène, din Pesta, *287*
Rannicher, Jakob, consilier gubernial, *48*, 49, *59*, 60, *66*, 67, *70*, 71, *83—85*. 84, 86, *129*, 133, *148*, 148, *155*, 156
Ráth György, funcţionar din Pesta, *224*
Ráth, Károly, jurist şi politician din Pesta, *224*, 225
Ráth, Mór, librar şi editor ungur, *255*, 257
Raţ, Atanasie, paşoptist bănăţean, 358
Raţ, Gherasim, episcop neunit al Aradului, *285*, 312, 316, 327, *330*, 341
Raţ, Ioan, protopop neunit al Aradului, *288—289*, 290, *294*, 296, *304*, *326*, *352*, 353
Raţ, Terenţiu, *291*, 292, *295*, 296, *338*, *352*, 353
Raţiu, Emilia, soţia lui Ioan Raţiu, 221
Raţiu, Ioan, V, 6, *40*, 40, *114*, 115, *116*, 117, *118*—121, 119, 121—122, *127*, 129, *130—132*, 133, *134—136*, 136—138, *138—139*, 140—142, *141—142*, *146*, *151*, *154—155*, 156, 168, *182*, 183, *215—216*, 217, *220*, 221, 233
Reichenstein, Franz, consilier la Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena, *74*, 74, 76, *127*, *136*, 137
Reményi, János, vicepreşedintele Camerei deputaţilor din Dieta de la Pesta, *259*
Reming, „comandante suprem“, *143*
Reşid Paşa, *303*

Roeth, vicecomite de Timiș, sinucigaș, *197*
Roman, Alexandru, V, VIII, XII, 73, 122, 148, *160*, 161, *165*, 165, 183, 201—207, 209, 211—212, 214—216, 220, 222, *224*, 226, 229—230, 232—234, *238*, 239—243, *245*, 246—249, *251*, *253*, *255*, *257*, 259—260, 262, *268*, 268—269, 271, 373
Roman, Iosif, fratele lui Alexandru Roman, 212, 246, 271
Roman (Balomiri), Leontina, soția lui Alexandru Roman, *221*, 222, *225*
Roman, Visarion, *152*, 152, *167*, 168—169, *170*, 171—172, 238
Romanul, Miron, mitropolit neunit de Sibiu, *186*, 187—188, *237*, 239, *241*, 242, *243*, 246 *262*, 263, *371*
Rosetti, C.A., *20*, 21, *150*, 151, 161, 212, 275, *369*, 370
Rosetti, Scarlat, *39*, 40, *107*, *183*, 183
Roșescu, Vasile, protopop neunit al Clujului, *118*
Rotariu, Pavel, 198, 267
Roth, protopop evanghelic al Sibiului, *165*, 166
Roth, August, *42*, 43
Roth, Stephan Ludwig, 319
Rothfeld, Sámuel, redactor la „Pester Lloyd", 226
Rozescu, Zamfir M., redactor la „Viitoriul", 267
Rudolf, nepot al lui Pavel Vasici, *182*
Rusu, Ioan V., *72*, 73
Rutschall, lingvist german, 274

S

Salmen Francisc, comite săsesc, 44, *60*, 60—61, 65, 71, 77
Savu, teolog în Arad, *288*
Săulescu, Gheorghe, 290
Schmerling, Anton, ministru austriac, *44*, 45, *49*, 49, *51*, 52, *53*, 54, *211*, 212, *226*
Schmidt, directorul poliției din Sibiu, *27*
Schmidt, Conrad, comes al sașilor, *60*, *84*, 84
Schmidt, Heinrich, publicist sas din Sibiu, 48
Schneider, lingvist german, 274
Schnell, cenzor, *221*
Schott, frații, 313
Schuller, lingvist sas, 281
Schuller, Johann Karl, *315*, 316
Schullerus, lingvist german, 279
Schwarzenberg, Felix, prim-ministru austriac, 45
Schwarzenberg, Karl, guvernator al Transilvaniei, *34*, 35
Scylla, *341*, 341
Sennyey, Pál, politician ungur, *210—211*, *258*, 259
Serb, George, deputat bănățean în Dieta de la Pesta, *255*, 256, *265*, 267
Serb, Ioan, profesor la Preparandia din Arad, 276
Serb, Teodor, fruntaș politic român din Banat, *71*, 71, *283*, *288—289*, 290, *294*, 296, *297—298*, 299, *307—308*, 310, 313, *314*, 316, *320—321*, *326*, *334*, 335, *336—337*, *339*, *347*, *352*, 353—354, *357*, 360, *365*
Serdachi, împricinat bucureștean, *17*
Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei, *312*, 313
Sim, Nicolae, vezi Simu, Nicolae
Simionescu, „jurist absolut" din Pesta, *216*
Simionescu, Leontin, deputat român în Dieta de la Pesta, *265*, 267
Simon, Georgiu, „diriginte al tipografiei archidiecezane" din Arad, *194*
Simu, Nicolae, patriot și mecenat transilvănean, *283*, 285, *289*, *298*, *302*, *304*
Sion, Gheorghe, *239*, 240
Siráky, „comerciante de hîrtie" din Pesta, *231*
Sîrbu, vezi Serb, Teodor
Slavici, *199*, 200
Slavnic, negustor bănățean, 276, *307*, *311*, 313, *314*
Soliman Magnificul, sultan turc, *312*, 313.
Solomon, Ion, colonel, *20*, 21
Srîna, G., pseudonim al lui Ioan Mihuț, 278
Stamati, Teodor, *280*, 280, *334*, 335, *337*
Stan, teolog în Arad, *288*
Stankovici, Ștefan, mitropolit sîrb, *11*, 11
Stănescu, teolog în Arad, *288*
Stănescu, Emeric B., avocat din Arad, 70, *371*
Stănescu, M.V., 146
Stănescu, Vasile, intelectual bănățean, 279
Stebriger, deputat sas, *57*, 58
Steger, Ernest, librar timișorean, *167*, 168, *174—176*, 178, *180*
Sterca-Șuluțiu, Alexandru, *30—31*, *33*, 34, 42—43, 45, 46, 47—48, 50—51, *54*, 54—55, 58, 61, *62*, 64, 71, *73*, 75—76, *77*, 78, 113—115, *116*, *118—119*, *127*, *135*, 136, 148, 220, 274
Sterca-Șuluțiu, Iosif, *147*, *199*, 200
Stoiakovits, consilier, *73*
Stoian, Nicolae, medic blăjean, *197*, 198
Stoica, S., „fost conșcolariu" al lui Atanasie Șandor, *308*
Stoicovici, Arsenie, episcop ortodox la Buda, 316
Stratimirovici, Gheorghe, revoluționar sîrb, adversar al regimului kossuthian, *358*, 359
Stratimirovici, Ștefan, egumen al Mănăstirii Opova, *184*, 185, 278
Străvoiu, Nicolae, *50*, 52, *241*, 242
Strohmayer, negustor timișorean, *320*
Stroia, I., redactor la „Foaia pedagogică", 200
Struve, lingvist german, 274
Stupa, Gheorghe, „apotecariul din Arad", *289*, 290, *295*, 296, *322—323*, 324, *325*, *340*
Sturza, Mihail, domnitor, 20
Sükei, fiul parohului reformat Sükei Imre, din București, 15
Svesar, corespondent al lui Vasici, *146*
Szabó, Ioan, episcop de Gherla, *236—237*, 238, *260*, 260, *262*, 263
Szabó, István, medic din Sibiu, *54*, 55
Szálkay, Gyula, ginerele lui Pavel Vasici, 179, *182*
Szapény, „groful", *331*
Szász, Károly, profesor din Aiud, *28*

Szatmáry, Károly, redactorul analelor „Országgyülési Napló“, *242*, 243
Szél, Kálmán, ministru de finanțe al Ungariei, *236*, 238
Szemere, Bertalan, ministru de interne al Ungariei la 1848, 359
Szende, Béla, ministru de război al Ungariei, *236*
Szentgyörgyi, specialist ungur în „cele ardeleneşti şi speciale româneşti“, *254*
Szergel, Ioan, „Notarialgerichts asesor“, *298*, 302
Szilágyi, Iosif Popp de, episcop greco-catolic de Oradea, *232*, 233
Szilágyi, Sándor, istoric şi publicist ungur, *253*, 256
Szim, Nicolae, vezi Simu, Nicolae

Ş

Şaguna, Anastasia, mama lui Andrei Şaguna, 185
Şaguna, Anastasiu, vezi Şaguna Andrei
Şaguna, Andrei, 3—7, *11*, 11—12, *13—14*, 16, *30*, *32—33*, 34, 37, 40—42, 45, 47—48, 50, 54—59, 61, 64—65, 70, *73*, 73, 75—77, *81*, 83, 86—87, 105—107, 109—110, 112, *113*, 113, 115, *118*, 123—127, *124*, *127*, 129, *130*, 133, 135—139, 142—143, *143—146*, 146, *148*, 156, 161, *162—163*, 168—169, *170—171*, 172, 179, *184—185*, 185, *188*, *191—192*, *198—199*, *216*, *218—219*, *225*, 278, 312—313, 324, *352*, 353
Şaguna, Andrei, vezi şi Barbă-Mare, Bătrînul etc.
Şaguna, Avreta, fratele lui Andrei Şaguna, 185
Şaguna, Ecaterina, sora lui Andrei Şaguna, 185
Şaguna, Naum, tatăl lui Andrei Şaguna, 185
Şándor, vezi Roman Alexandru, *251*
Şandor, Atanasie, V—VI, VIII, XIII, 3, 9, *36*, 37, 272—276, 278—283, 285—288, *286*, 290, *291*, 292, *294—295*, 296—297, 299, *300*, *302*, 304, 306, 308, *310*, 316—317, *318—319*, 319 321—322, *323*, 324—325, *325*, 327, *330*, 333—335, 337, *338—339*, 339, *341*, 341, 343—344, *345—346*, 346—347, 350, 353, *354*, 355, *357*, 358—361, *360*, 364, *366*, 366—369, *369*, 371—373
Şarcadi, Artemiu, canonic la Oradea, *236*, 238
Şarlot, Ioan, „senator de ungur“, *286*
Şincai, Gheorghe, 38, 274, *286*, 294, 297, *307*, 310, *320*, 321, *322—323*, 350, 367, 369
Şpan, P., redactor la „Foaia pedagogică“, 200
Ştefan cel Sfînt, rege întemeietor al Ungariei, *227*
Ştefanovici, G., cetățean din Braşov, 125
Ştirbei, Barbu, *19*, 20
Ş...u, vezi Sterca-Şuluțiu, Alexandru

T

Taházdi, funcționar superior din Pesta, *264*
Tamásy, deputat ungur în Dieta de la Pesta, *253*
Tămaş, Vasile, „concipist de la guvern“, viitor căpitan suprem al Făgăraşului, *145*, 146, 148
Tănase, „al lui Cimponariu“, *264*
Teclu, Nicolae, *196*, 197
Teleki, contesa, fiica lui Miko Imre, *155*
Teleki, contesa, soția lui Augustin de Gerando, 324
Temesváry, Nicolae, inspector şcolar bănățean, 327
Tempea, Teodor, paroh neunit în Toracul Mare, *318*, 319
Teofil, mitropolit al Bălgradului, *31*, 35
Teologu, Nicolae, revoluționar din Țara Românească, *20*, 21
Teutsch, Iulius, redactor la „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“, 263
Thalmayer, negustor sibian, *105*
Thun, Leo, ministru austriac, 34
T. I., vezi Török, Jani, *285*
Tili, comandant de oşti, *28*
Timoni, Casimir von, consul austriac, *17*, 18
Tincu-Velia, Nicolae, 10, 274, 278, 304, *355*, 356, 358
Tisza, tatăl lui Tisza Kálmán, *315*
Tisza, Kálmán, prim-ministru al Ungariei, *236*, 238, *242*, 246, 251, *254*, 256, *259*, 260, *264*, 266—267, 269, 316
Tomuța, Simeon, preot neunit în Dieci, Banat, *287*
Topai, Petru, preot neunit în Lugoşul de Jos, Banat, *287*
Tóth, Lörincz, scriitor ungur, *305*, 306
Török, Jani, „ungur de nație“, senator în Vinga, care scrie versuri româneşti, *284*, 287
Trefort, Ágost, ministru ungar al instrucțiunii publice şi cultelor, 204, *237*, 239, *241*, 242—243, *260*, 260
Trombițaş, Partenie, protopop neunit la Tîrgu-Mureş, 129
Tulbaş, Ioan, „concipist la finanțe“, *122*, 122

Ţ

Ţervencovici, Mihail, preot sîrb din Nădlac, *328*
Ţichindeal, Dimitrie, 278
Ţurkovici, Eugeniu, inspector şcolar în Banat, *348—349*

U

Ulpianu, Simion, „auditor de teologie“, *75*, 75
Ungar, A., arhitect, proiectantul monumentului lui Gh. Lazăr de la Avrig, 107
Ungur, Ioan, preot neunit în Vînşca, Banat, *286*
Ungureanu, Pavel, administrator protopopesc neunit în Moines, Banat, *287*
„Un profesor“, pseudonim al lui Ioan Meşotă, 126
Urány, vezi Uray (alias Rothherchen), deputat
Uray (alias Rothherchen), deputat, *249*, 251
Urházy, György, 242
Urs de Marginea, David, *250*, 251
Ursulescu, Lazăr, pseudonim, vezi şi Frişcan, Mihail, *331*, 332

Ursuţiu, Liviu, VIII
Urváry, Lajos (vezi şi Herrenröther), publicist şi literat ungur, *249*, 249

V

Vaida, Ladislau, politician român din Transilvania, *146*, 146, *155*, 156
Vajda, Péter, preot ungur, *305*, 306
Valsamon, tîlcuitor de canoane, 36
Vancea de Buteasa, Ioan, mitropolit greco-catolic al Transilvaniei, 156, *160*, *164*, *219*, 220, 233, 238–239, *241*, 242, 246, 262, 263
Váradi, Gabriel, intelectual şi politician român din Maramureş, *249*, 249, *251*
Varga, Ecaterina, *163*
Varga, Petru, preot neunit în Nădlac, *328*, *336*, *340*, 341, *352*, 353, *354–355*, *360–362*
Vasici, Andrei, 10, 65, 279
Vasici Aurelia, fiica lui Pavel Vasici, 9, *36*, 67–68, *68–69*, *82–83*, *86*, *105*, *157*, *159*, *182*, *186*, *189*
Vasici, Cornelia, fiica lui Pavel Vasici, 9–10, *47*, *51*, 52, *63*, 64, 67, *68*, 68, *69*, 70, *81*, *157*, 183, 192, *199*
Vasici, Isabela, fiica lui Pavel Vasici, 9, 67, *70*, 71, *150*, 151, *152*, 153, *155*, *157*, *171*, 172, *178*, 179, *182*, *186*, 186, 189
Vasici, Iulia, fiica lui Pavel Vasici, 9, 67, 192, *199*
Vasici, Iulia, soţia lui Pavel Vasici, *113*
Vasici, Iustina, fiica lui Pavel Vasici, *36*
Vasici, Pavel, V–IX, 1–7, *2*, *9*, 10–11, *11–14*, 13–16, *16*, *18*, 19–23, 25, 28–29, 34–38, *39*, 40–41, 43, 48, 51–55, 57, 60–62, 65–72, 74–75, 78–84, 86–87, 105, 107–114, 117–118, 120–121, *121*, 123–127, 129–130, 133–139, 141–142, 144, 146, 148–150, 152–153, 155–157, 160–161, *161*, *164*, 164–168, *171–172*, 171, 173, *175*, 175–181, 183, *184*, 185, 187, 190–191, 193–199, *196*, 274, 279, *284*, 285, *286*, *289*, *292*, *296*, 299, *300–301*, *305–306*, *307*, *310*, *321–322*, *340*, 350, *355*, 365, 373
Vasilco, George baron de, „rigurosant în drepturi“, *142*, 143
„Vasile de la Cluş“, vezi Popp, Vasile Ladislau
Vasits, vezi Vasici, Pavel
Vautier, d-ra, 42
Vay, Miklós, *261*, 263
Văcărescu, Teodor, *17*, 19
Vegsö, Gellért, deputat pseudoromân în Dieta Ungariei de la Pesta, *245*, 247, *265*, 267
Vela, Pavel, canonic cancelar la Oradea, *236*, 238
Velisar, Maria, soţia lui George Bariţ, vezi Bariţ, Maria
Vernescu, Gheorghe, *17*, 18
Verza, Alexe, protopop neunit al Braşovului, *12*, *14*, *16*, 16
Vesa, Ioan, preot neunit în Botean, Banat, *287*
Vida, Gherman, 369
Villara, Alexandru, mare vornic, *20*, 21
Visarion, expeditor de cărţi din Bucureşti, 15
Vişeu, vezi Végsö, deputat pseudoromân în Dieta Ungariei la Pesta, *245*
Vlad de Sălişte, Alois, deputat român în Dieta Ungariei de la Pesta, *174*, 175, 203, *219*, 221, 360
Vladerian, George, profesor de desen, *174*, 175
Voinescu II, Ion, *20*, 21
Voinescu, Nicolae, cetăţean din Braşov, 125
Voss, lingvist german, 274
Vuia, Ignatie, 358
Vulcan, Iosif, *69*, 70, 146, *182*, 183, 206, *223*, 224, *234–235*, 238, *245*, 246, 256
Vukovics, Sebö, comisar al lui Kossuth în Banat, 358

W

Wald, T. Georges, *370*
Weiss, János, redactor la „Pester Lloyd“, 226
Wemier, H., pietrar, a lucrat la monumentul lui Gh. Lazăr de la Avrig, 107
Wenkheim, familia, *241*, 242
Wenkheim, Béla, prim-ministru al Ungariei, *139*, 140, 242
Winterhalder, Alexandru, *369*
Wolf, Karl, politician sas din Transilvania, *262*, 263
Wolgemuth, Ludovic, guvernator al Transilvaniei, *33*, 35, 369

Y

Young, Edward, 10

Z

Zeyk, Károly, politician maghiar din Transilvania, *85*, 86
Zichy, Eugeniu, vezi Zichy, Jenö, fruntaş politic maghiar din Bihor, *236*
Zichy, Ferenc, referent la Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena, *343*, 344, *345*, 346
Zichy, Jenö, fruntaş politic maghiar din Bihor, *236*, 238
Zrinyi, Miklós, *312*, 313

INDICE DE MATERII

(Instituții, scrieri, periodice, nume geografice *,
evenimente istorice)

A

A II-a Adunare generală a Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român ținută în Brașov de la 28/16 — 30/18 iuliu 1862, 68
Abrud, *111—112*, *153*, *228*
Academia de științe a Ungariei, 251, *252*, 256
Academia Germană de Drept din Sibiu, 129
Academia Maghiară de Drept din Cluj, 129
Academia Română, VI, 6, 40, 70—71, 86, 115, 142, 148, *157*, 159, *170*, 175, 183, 187, 192, 195, *196*, 197, 201—202, 206, 212, 220, 234, 240, 242, 256
Ackner, Michael Johann, *Die Römischen Alterthümer und Deutschen Burgen in Siebenbürgen*, 68
„Acta Musei Napocensis“, 15
Acte privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, 42
„Adaos la Gazeta de Transilvania“, 354
Adresa brașovenilor către ex. sa d. episcop gr. răs. br. Andrei de Șaguna în recunoștință pentru apărarea cauzei naționale, 65
Adresa celor 48 tineri studenți la Universitatea din Viena și Gratz, Institutul tehnic din Zürich în Elveția, la Institutul agronomic și pedagogic din Praga, către d-l Bariț, în „Gazeta Transilvaniei“, *141*, 141
Adresa doamnelor române din Pesta către d-nul Bariț, 209
Adresa tinerimei române din Pesta către d-l Georgiu Bariț, în „Gazeta Transilvaniei“, 141
Adunarea generală a Asociațiunii, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 129
Adunarea generală a ASTREI de la Abrud din 28—29 august 1865, *112*, 112
Adunarea generală a ASTREI de la Alba Iulia, din august 1866, 129, 136
Adunarea generală a ASTREI de la Blaj din 5—7 august 1877, 193
Adunarea generală a ASTREI de la Cluj din 26—27 august 1867, *147*, 148, 156
Adunarea generală a ASTREI de la Deva din 1874, 173
Adunarea generală a ASTREI de la Gherla din 25—26 august 1868, 159, *160*
Adunarea generală a ASTREI de la Lugoj din 1896, 173
Adunarea generală a ASTREI de la Sebeș din 5—6 august 1872, 183
Adunarea generală a ASTREI de la Sibiu din 23 octombrie 1862, 74
Adunarea generală a ASTREI de la Sighișoara din 3—4 august 1879, *196*, 197
Adunarea generală a ASTREI de la Șimleul Silvaniei din 4—5 august 1878, 195

---

* Numai din scrisorile și documentele reproduse.

Adunarea „literală“ de la Novi Sad, septembrie 1846, 335
Adunarea municipală a Comitatului Maramureș din 21 noiembrie 1882, 249
Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, 251
Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848, *26*, 43, 52, 129, 234
Adunarea românească de la Lugoj din 10 august 1848, 363
Adunarea românească de la Lugoj din 22 august 1848, 363
Adunarea românilor bănățeni din 15/27 iunie 1848, *356*, 357
Adunarea sinodală din 12 martie 1850, vezi Sinodul neunit din Sibiu din martie 1850
„Advocatul poporului“, supliment al jurnalului bănățean „Luminătoriul“, 198
Aiud, *27—28*, *73*
Alba Iulia, *30—31*, *44*, *50*, *54*, *56—57*, *64*, *123*, *127—128*, *135*, *137*, *155*, *182*, *211*, *221*
„Albina“, *122*, 123, *126*, 127, *128*, 134, 136, *141*, 141, *142*, 143, *169*, *181*, 181, *183*, *187—188*, 188, 190, 202—204, *211*, 212, 215, *216*, 217, *223*, 224, *225*, *229*, *232*, 233, *234*, *236*, 239, 270, 271
„Albina Carpaților“, 152, 238
„Albina românească“, 275, *286*, *320*, 321, *322*, *329*, *331*, *333*, *337—338*, *354*
„Album științific și literar“, *343*, 344
Alecsandri batjocorit de „Observatoriul“ d-lui Bariț, articol din „Telegraful Român“, 195
Alecsandri, Vasile, *Iorgu de la Sadagura*, *322*
Alexandrescu, Grigore, *Suvenire și impresii, epistole și fabule*, 23
Alexi, Artemiu Publiu, *Compendiu de meteorologiă*, 198
Alexi, Artemiu Publiu, *Despre importanța studiului botanic*, 198
Alexi, Artemiu Publiu, *Die St. Georger Säuerlinge*, 198
Alexi, Artemiu Publiu, *Însemnătatea științelor naturale și reformele ce le reclamă studiul lor în școalele noastre*, 198
Alexi, Artemiu Publiu, *O escursiune botanică în România și Dobrogea*, 198
Alexi, Artemiu Publiu, *Resbelul oriental ilustrat*, 198
Alexi, Artemiu Publiu, *Românii la Plevna*, 198
Alibunar, în Banat, *359*
Allerei Neugkeiten, 346
„Allgemeine Zeitung“, *47*, 48, *315*
„Amicul poporului“, *172*
„Amicul Școalei“, *39*, 40, 107, 152
„Analele Academiei Române“, 71
„Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.“, 206, 222
„Analele Societății Academice Române“, 183
„Analele Universității București“, 297
Anticritica broșurei anonime publicate asupra celor două congrese naționali bisericești din 1873 și 1874, *198*, 200
„Anuarul Institutului de istorie din Cluj, 140, 165, 169, 203, 212, 312, 319, 344
Anul 1848 în Țările Române, 18, 20—21
Arad, *28*, *40*, *172*, *176—178*, *180*, *191—193*, *196*, *221*, *228*, *235*, *264*, *284—285*, *288—295*, *297—298*, *300—301*, *304*, *306—309*, *314*, *318—319*, *323*, *325*, *328*, *331*, *334—335*, *340*, *343*, *345—347*, *350*, *352*, *354*, *357—358*, *360—364*, *366*, *369*, *371*
Aradul Nou, *365*
‚Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“, 316
„Archivu pentru filologie și istorie“, 187

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Ardeal, vezi Transilvania
Argeş, *17*
Arhidieceza Strigoniului, *323*
„Arhiva Albinei“, supliment al „Albinei româneşti“, 275, 321, *322*, *329*
Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei române din Sibiu, 16
Arhiva Mureşenilor din Braşov, 3, 87, 107
„Arhiva Românească“, *222*
Arhivele Statului Sibiu, 112
Arii române, cîntec interpretat de Isabela Vasici, 151
Aristocraţia maghiară din Pesta, desfăşoară mai nou o activitate susţinută, articol în „Siebenbürger Wochenblatt“, 332
Articolul XI din 1791, *119*
Asociaţia naţională arădeană pentru cultura poporului român, 187
Asociaţia pentru cultura poporului român din Maramureş, 61
Asociaţia „Pester Lloyd“ din Pesta, 226
Asociaţia transilvană pentru literatura şi cultura poporului român (ASTRA), 6, 35, 42—43, 52, 57, 65, 67, *68*, 68, 71, 73—74, 109, 113, 126, 129, 143, 148, *150*, 151, 153, *154—155*, 156—157, *160*, 167, *172*, 173, *186*, 187, 193, *194*, 194—195, *198*, 230, 234, 246, 275, *371*, 372
Asociaţiunea bucovineană, vezi Societatea pentru cultura şi literatura română din Bucovina
„Astra“, 10
Atena, *354*
Ateneul Român *151*, 152, 294
Austria, *17*, *22*, *92—93*, *100*, *213*, *225*
Austria. Oder Österreichisches Kalender für das Jahr 1846, anunţ din „Allgemeine Zeitung“, *315*
Austro-Ungaria, *226*
Avrig, *106*, *108—109*

B

Babeş, Vincenţiu, *Critică în reflexiile asupra poeziei noastre*, 297
Babeş, Vincenţiu, *Triplică asupra versificaţiei*, articol manuscris, *300—301*, 306
Bade, vezi Ocna Sibiului
Baiculescu, G., *O revistă puţin cunoscută din prima jumătate a sec. XIX : „Album ştiinţific şi literar“*, 345
Balázsfalva, vezi Blaj
Balint, Simion, *Dintre Munţii Apuseni ai Transilvaniei*, 150
Banat, *22*, *24*, *26—27*, *31*, *51*, *91—92*, *99—100*, *111*, *165*, *172*, *181*, *193*, *196*, *227*, *238*, *264*, *328*, *331*, *334*, *338*, *343*, *355*, *357*, *363*
Banca „Albina“ din Sibiu, 148, 152, *186*, 188, 238, 269
Banca de ajutor reciproc din Braşov, 159
Banca populară din Pesta, *223*
Banciu, Axente, *Din corespondenţa lui Alexandru Roman*, 205
Banciu, Axente, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureşanu*, 3, 10, 87, 107

Bariţ, George, *Autonomia*, 82
Bariţ, George, *Bătălie între unguri şi sîrbi la Verşeţ*, 358
Bariţ, George, *Bibliografie*, în „Transilvania“ din 1870, nr. 5, 175
Bariţ, George, *Bibliografie*, în „Transilvania“ din 1870, nr. 21, 177
Bariţ, George, *Cap. al treisprezecelea din cartea d. A. de Gerando. Românii*, 324
Bariţ, George, *Ce este limba românilor?*, 317
Bariţ, George, *Dicţionariu unguresc-românesc. Magyar-román szótár*, *167*, 168, *169*, 171, *172*, 175—176, *178—179*, 179, *185*
Bariţ, George, *Domnule redactor!*, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 1866, 135
Bariţ, George, *Domnule redactor*, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 1867, 140
Bariţ, George, *Dreptul de patronat*, 40
Bariţ, George, *Emisarii şi emigranţii politici*, 150
Bariţ, George, *Faimele de invaziune în Transilvania*, articol din „Gazeta Transilvaniei, 133
Bariţ, George, *Istoria Regimentului al II-lea românesc grănicer transilvan*, *188*, 189
Bariţ, George, *Încurcătorii*, articol în „Gazeta Transilvaniei“, *134*, 135
Bariţ, George, *Marele Principat al Transilvaniei* (semnat * * *) articol în „Românul“, 161
[Bariţ, George], *Memorial compus şi publicat din însărcinarea Conferinţei generale a representanţilor alegătorilor români, adunaţi la Sibii în zilele din 12, 13 şi 14 mai st. n. 1881, prin comitetul său emis cu acea ocasiune*, 206, *248*, 249, 250—251, *250—255*, 255, *258*, 259, *261*, 263, *268*
Bariţ, George, *Naintarea drumurilor de fier în Ungaria*, 344
Bariţ, George, *Osebirea între revoluţia Ţărei Româneşti şi între alte revoluţii europene*, 361
Bariţ, George, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, 3, 10—11, 21, 23, 36, 40, 43, 47—49, 52, 55, 57—58, 71, 86, 105, 115, 133—134, 136—137, 140, 142, 156, 181, 198, *367*
Bariţ, George, *Peşta*, articol în „Gazeta de Transilvania“, *301*
Bariţ, George, *Răsunet la cele de pre faţa 415 a „Foaiei pentru minte ş.c.l.“, an. tr. împărtăşite după domnul A. de Gerando*, 324
Bariţ, George, *Reflexii la descrierea românilor prin d.A. de Gerando*, 324
Bariţ, George, *Românii la d. A. de Gerando*, 324
Bariţ, George, *Să se facă lumină*, articol din „Observatoriul“, 200
Bariţ, George, *Şcoalele autonome*, 110
Bariţ, George, *Unele observaţii despre cărăuşii noştri*, 344
Bariţ, George, *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria*, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 114
Bariţ, George şi Raţiu, Ioan, *Majestätsgesuch des Georg Bariţiu und Dr. Johann Raţiu als Bewollmächtigte von 1493 Newohnern aus dem Grossfürstenthum Siebenbürgen*, 133—134
Basarabia *24*
Battonya, în Ungaria, *352*, *355*, *360*
Băiatul Ionaş, articol semnat cu pseudonimul „Isop de la Vîrtop“, în „Albina“, *181*, 181
Bălae, în Banat, *287*
Bălăşescu, Nifon (Nicolae), *Dicţionariu latino-român*, 322, *363*, 364

Bălășescu, Nifon (Nicolae), *Gramatica română pentru seminarii și clase mai înalte. (Grammatica daco-romana)*, 275, *363*, 364

Bălășescu, Nifon (Nicolae), *O probă din limba noastră*, 322

Bălgrad, vezi Alba Iulia

Bălnaca, în Banat, *286*

Bănățeanul [pseudonim], *Care a fost purtarea sîrbilor cu românii din Banat și din alte ținuturi*, 195

Băncilă, Petru, *Colindele Crăciunului și ale Paștilor*, 34

Bârseanu, Andrei, *Istoria școlilor centrale române gr. ro. din Brașov scrisă din incidentul jubileului de 50 ani al Gimnaziului*, 123

Becicherecul Mare, în Banat, *304, 314*

Beiuș, *228, 245, 300–301, 308–309, 314, 328, 331, 334, 337–338, 343*

Belgrad, vezi Alba Iulia

Békes, *364*

Berg, I., *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, 183

Berlin, *268*

Bianu, Ioan și Nicolaiasa, G., *Catalogul manuscriptelor românești*, 273–274, 285

Biblia, 36–37, 127

Biblia lui Șaguna, 37

Bibliografia analitică a periodicelor românești, 58, 324

Bibliografie, anunț în „Foaie pentru minte...“, 1842, 313

Bibliografie, anunț în „Foaie pentru minte...“, 1845, 322

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (B.A.R.), IX-XIV, 10, 21, 25, 37, 70, 87, 111, 119 121, 125–126, 161, 167, 175, *194*, 196, 204, 261, 274, 285, 297, 300, 303, 309, 318, 356, 368–369

Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., VIII, 215, 319

Biblioteca Universitară din Cluj, VIII, XII, 193

Bielz, Eduard Albert, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistischtopographische Beschreibung dieses Landes*, 68

Biharia, *236*

Bilanț politic, articol din „Telegraful român“, 195

Biografia lui dr. Paul Vasici, 1, 137, 161

Biroul de presă din Buda, *219*

Biserica Albă, în Banat, *330*

Biserica Matei Corvin din Buda, 142

Biserica „Sfînta Treime“ din Brașov, 217

„Biserica și școala“, 16, 38

Blaj, *26, 33, 44–45, 54–55, 60, 62, 76, 115, 119, 136, 142, 144–145, 155, 217–219, 221, 228, 243–244, 271, 283, 354*

„Blajul“, 368

Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834–1849*, 15

Boitoș, Olimpiu, *Lupta lui Gh. Barit în 1847 pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, 344

Boitoș, Olimpiu, *Memoriile lui George Barițiu*, 2, 37, 44

Boitoș, Olimpiu, *Studii literare*, 2, 37

Boiu, Zaharia, *Abțdariu pentru școalele populare române*, 71

Boiu, Zaharia, *Frunze de laur. Poezii eroice din anii 1877–1878*, 71

Boiu, Zaharia, *Manuducere pentru învățători la întrebuințarea Abțdariului*, 71

Boiu, Zaharia, *Sunete și răsunete*, 71

Bojincă, Damaschin, *Anticile romanilor*, 185

Bojincă, Damaschin, *Diregătoriul bunei creșteri*, 185

Bojincă, Damaschin, *Răspundere desgustitoare la cîrtirea cea din Halle*, 185

Bolintineanu, Dimitrie, *Viața și faptele lui Mihai Viteazul*, *188*, 189

Bologa, Valeriu L., *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, 272

Bologa, Valeriu L., *Medicina și igiena în activitatea Asociației transilvane pentru literatura și cultura poporului român pînă la unire, 1918*, 153

Borcilă, Mircea și Bulat, Virgil, *Alexandru Gavra — lexicograf*, 294, 316

Boroș Ineu, în Banat, *287*

Borșe, în Banat, *286*

Botean, în Banat, *287*

Botiș, Teodor, *Istoria Școalei normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, 272, 283, 294, 303, 316, 322, 327

Branicica, în Hunedoara, *158*

Brașeu, vezi Brașov

Brașov, *9, 11–14, 16, 18–21, 34, 37, 43, 46–47, 52, 56, 66–69, 72, 75, 77, 79–81, 83, 85, 104, 106, 108–111, 114, 121, 123, 135, 142, 145, 147, 155, 158–159, 168, 170, 174, 178–179, 181, 183, 187, 198, 213–214, 228, 231, 282, 285, 288, 292–294, 296, 308, 317, 319–321, 324, 327, 337, 339, 341–343, 346, 353, 355, 357–358, 360–362, 364, 366–367, 369*

Brașov, 7/15 marțiu, articol din „Gazeta Transilvaniei“ 83

Brașov, 12 mai : Ce fac românii transilvani cu școalele lor?, articol în „Gazeta Transilvaniei“ 60

Brașov, 25 iunie/7 iulie 1866 (Școalele de pe la noi), articol în „Albina“, 123

Brașov în 4 iulie 1866, articol în „Albina“, 123

Brașovul Vechi, 77

Bratislava, *346*

Breazu, Ioan, *Doctorul Pavel Vasici (1806–1881)*, 1, 10, 38, 285

Breazu, Ioan, *Matei Millo în Transilvania și Banat (1870)*, 176

Breazu, Ioan, *Studii de literatură română și comparată*, 1, 10, 157, 176

Breazu, Ioan, *Teatrul românesc în Transilvania pînă la 1918*, 157

„Bronik“, revistă croată, 256

Brote, Emil, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, 269

Bucium, din Munții Apuseni, *163*

„Buciumul“, 233

„Bucovina“, 201, 209, 368

București, *17, 19, 25, 41, 57, 66, 106, 147–149, 151, 157–158, 194, 196–197, 210–211, 213, 221–223, 231, 233, 239, 243, 245, 252, 262, 265–266, 289, 291, 293, 306, 320 368–369*

Buda, *219, 231, 239, 258, 284, 286, 298, 307–308, 356*

Budapesta, *247*

„Budapesti Hiradó“, *315*, 316, *346–347*

„Buletin, foaie ofițială a Prințipatului Moldaviei“, 275, *320*, 321, *322*, *329*

„Buletin, gazetă ofițială“, 275, *320*, 321, *322*, *329–331*, *336*

Butani, în Banat, *286–287*

Buzău, *189*

C

Cabinetul Imperial din Viena, *224*
Cafeneaua „La Crucea albă“ din Arad, *282*, *289*, 290
Camera boierească, vezi Camera magnaților din Dieta Ungariei de la Pesta
Camera comercială din ținutul Brașovului, 256
Camera deputaților din Dieta Ungariei de la Pesta, *221*, *257*, *261–263*
Camera Deputaților din Principatele Unite Române, *57*
Camera magnaților din Dieta Ungariei de la Pesta, 61, *241*, *252*, 255, *261*
Camera ungară, vezi Dieta Ungariei de la Pesta
Cancelaria aulică a Transilvaniei de la Viena, 43, 47, 70, *72–73*, *98–99*, *134–135*, *138*, 256
Cancelaria aulică a Ungariei de la Viena, 140
Candiano Popescu, Alexandru, *Cavaleria*, 150
Candiano Popescu, Alexandru, *Cînd n-avem ce face*, 150
Candiano Popescu, Alexandru, *Cuvîntări ostășești*, 150
Candiano Popescu, Alexandru, *Războiul neatîrnărei*, 150
Candiano Popescu, Alexandru, *Țara*, 150
Candiano Popescu, Alexandru, *Une poignée de vérités à nos prétendants*, 150
Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, 290
Cantemir, Dimitrie, *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*, 290
Capitulul greco-catolic din Blaj, 35, *283*
Caransebeș, *26*, *235–236*, *265*
Carantina cezaro-crăiască de la Jupalnic (Rușava), 1, *2*
Carantina cezaro-crăiască de la Timișul de Jos, 1, 9, 13–16, 18, 38
Carinthia, provincie de coroană a Austriei, *226–227*
Carloviț, *32*, *87*, *163*, *181*, *184*, *198*, *218*, *299*, *312*, *315*, *325*, *334*, *354*, *357*
Carniolia, provincie de coroană a Austriei, *226–227*
Carpați, *123*, *370*
Cartea Facerii (Geneza), capitol din *Biblie*, 37
Casa memorială a Mureșenilor din Brașov, 10
Casina maghiară din Arad, *289*, 290, *293*, *295*, 296, *314–315*, 316
Căliman, C., *Colaborarea lui A. Mureșanu la Macrobiotica lui P. Vasici*, 10
Cărți românești, anunț în „Foaie pentru minte...“, 313
Ceaclia, sat în Alba, *178*
Ceaslovul, *288*, *299*
Cei patru, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 119
Cenad, în Banat, *340*, *364*
„Cercetări de lingvistică“, 281
Cernăuți, *61*, *309*
Cetatea Bucurielor, vezi București
Cherestig, în Banat, *286*
Chichinda, 356
China, *120*
Chindriș, Ioan, *Alexandru Papiu Ilarian despre un voiaj european*, 196
Chiriță, Gr., *Periodicul bucureștean „Naționalul“ (1857–1861) și problemele Transilvaniei*, 48

Cincul Mare, în Făgăraș, *87*
Ciolan, Ioan N. și Grecu, V. V., *Visarion Roman, pedagog social*, 152
Cipariu, Timotei, *Gramatica limbii române. Partea I. Analitica*, 142, *170*
Cîmpia Libertății din Blaj, *30*
Cîțiva articoli de probă din Lexiconul de conversație ce, după cum am înștiințat, se lucră în Iași, articol în „Foaie pentru minte...“, 290
Cluj, *47*, *52*, *60*, *62*, *71*, *75*, *77–80*, *83–84*, *111–112*, *118*, *123*, *127*, *247*, *155*, *158*, *161*, *166*, *168*, *171*, *180*, *189*, *195*, *252*, *254*, *269*, *326*, *328*
Cluj, 21 iulie, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 149
Cluj, 12 sept., articol în „Gazeta Transilvaniei“, 151
Cluj, 13 dec., articol în „Gazeta Transilvaniei“, 153
Colecție de cîntece moldovenești, cu muzica lor, de A. Flechtenmacher, 354
Colegiul „Radu Vodă“ din București, 17
Comisia financiară a Locotenenței domnești de la 1848, 18
Comisia pentru cărțile funduare din Transilvania, 152
Comisiunea filologică a Societății Academice Române, *149*
Comitatul Arad, *299*, *302*, *319*, *328*, *342*, *345*, *347*, *357*, *364–365*
Comitatul Békes, *364*
Comitatul Bihor, *298*, *307*, *315*, *317*
Comitatul Caraș, *211*, *299*, *302*, *350*, *357*
Comitatul Cenad, în Banat, *298*, *302*, *327*, *364*
Comitatul Cluj, *85*
Comitatul Sirmin, *302*, *312*
Comitatul Timiș, *284*, *348*, *359*
Comitatul Torontal, *168*, *348–349*
Comitetul Central al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român, *82*, 84, *112*, 113, 153, 167, *197*, *199*, *243*, *250*, 250, *371–372*
„Comitetul inteligenței române din Blaj“, for românesc apocrif, 137
Comitetul național de la Miercurea, vezi Comitetul Partidului Național Român din Transilvania
Comitetul Național Român de la 1848, 16, *27*, 47, 63
Comitetul Partidului Național Român din Transilvania (vezi și Comitetul național de la Miercurea), 165, 168, 200, *228*, 230, 271
Comitetul permanent ales la Conferința Națională din Sibiu 1/13–4/16 ianuarie 1861, *67*, 67, *72*, 84
Comlăuș, în Banat, *317*, *340*
Comșa, Nicolae, *Dascălii Blajului*, 73
Comunicat despre atentatul de la Șosea, articol în „Gazeta de Transilvania“, 21
„Concordia“, *72*, 73, *119*, *122*, 122, *123*, 126, *128*, 168, 201–203, *208*, *209*, 209, *211*, 212, *213*, 215, 239, 335
Conferința din Belgrad, vezi Conferința mixtă de la Alba Iulia din februarie 1861
Conferința mixtă de la Alba Iulia din februarie 1861, 43, 45, 56, 58, *137*
Conferința Națională de la Miercurea, 40, 52, 165, 168
Conferința Națională de la Sibiu din 1/13–4/16 ianuarie 1861, 4, 52, 54–55, 67, 70, *100*
Conferința Națională de la Sibiu din 7/19—11/23 aprilie 1863, 43, 77, 83
Conferința Națională de la Sibiu din mai 1881, 269
Conferința Națională de la Turda din 9 august 1880, 251

Conferinţa Partidului Naţional Român din Transilvania ţinută la Sibiu în 27—28 octombrie 1890, 269
Congresul bisericesc neunit din Transilvania din 1868, 171
Congresul bisericesc neunit din Transilvania din 1874, 189
Congresul naţional de la Sibiu, vezi Conferinţa Naţională de la Sibiu din 1/13—4/16 ianuarie 1861
Consensul literar (consiliul şcolar) al Preparandiei din Arad, *302*, 304
Consiliul de stat, vezi Senatul Imperial al Austriei
Consiliul Imperial, vezi Senatul Imperial al Austriei
Consiliul şcolar neunit de pe lîngă Consistoriul din Sibiu, *98*
Consistoriul episcopesc neunit de la Arad, 156, *178*, *193*, *328*, *340—342*
Consistoriul episcopesc neunit din Sibiu, 16, *80*, *96—102*, *163*, *199*
Consistoriul metropolitan greco-catolic din Blaj, *248*
Constantin Căpitanul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, 313
Constantinopol, *17*, *303*
Constituţia octroată din 4 martie 1849, *22*, *24*, *124*
Constituţia ungară de la 1848, *360*
Constituţia Ungariei dualiste, 246
Contenirea de gustarea amorului fisic în junie şi afară de căsătorie (Männerkeuscheit), lucrare de Bürger tradusă de Andrei Mureşanu, 10
Contramemoriu, suplică a românilor neuniţi din Banat 1860, 314
Contribuţii botanice, Universitatea „Babeş-Bolyai“ din Cluj, 171
Contribuţii la istoria medicinii în R.P.R., 1. 10. 177
Conţa, lîngă Miercurea, *171*
„Convorbiri pedagogice“, 279
Copăcel, în Banat, *286*
Corespondenţa particulară a „Românului“. Pesta, 31 martie n. 1869, articol din „Românul“, 165
Corespondenţe particulare ale „Observatoriului“. De pe Mureş în 12 oct. v. 1880, *199*, 200
Corespondenţe particulare ale „Observatoriului“. Timişoara, 1/13 martie, 198
Coroana Sfîntului Stefan, imperiu utopic al Ungariei, 229
Cornişel, în Banat, *286*
Covil, mănăstirea, *184*, 324
Craiova, *25—26*, *210*
Cristea, Nicolae, *Despre sentimente*, 168
Cristea, Nicolae, *Din trecut, pentru viitor*, 168
Cristea, Nicolae, *La ţintă*, 168
Cristea, Nicolae, *Răspuns la atacurile corespondentului ce se zice „de la Pesta“ a „Românului“ din Bucureşti*, articol în „Telegraful Român“, 168
Cristian, lîngă Sibiu, *50*
Croaţia, *225*, *227*
Cronstadt, vezi Braşov
Csongràd, în Ungaria, *315*
„Curierul de ambe sexe“, 15, 275, *280*, *289*, 290, *291*, 292, *293—295*, *300—301*, *307*, *309*, *312*, *315*, *318*, *321—322*, *326*, *331*, *335—337*, *339*, *342*, *354—355*
„*Curierul de ambe sexe*“, înştiinţare în „Gazeta de Transilvania, 296
„Curierul de Bucureşti“, vezi „Curierul românesc“, 292
„Curierul românesc“, 275, 279, *291—292*, 292, *306*, *320*, 321, *322*, *329*, *331—332*, *334*, *336—337*, *339*
Curtea apelativă din Bucureşti, *17*
Curtea de apel a Transilvaniei, vezi Tabla Regească a Transilvaniei din Tîrgu-Mureş
Curtea de casaţie a Transilvaniei, 152
Curtea de casaţie din Bucureşti, 212
Curtea de casaţie din Pesta, 43, 266
Curtea Imperială a Rusiei, *358*
Curtea Imperială de la Viena, 29, 34, *76*, *79*, *229*, *239*, *326*, *368*
Curticăpeanu, V., *Mişcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, 175
Curtici, în Banat, *288*
Curtifaia (Periş), în Banat, *173*, 173
Cuvin, în Banat, *364*

D

Dacia, *359*
Dăianu, Ilie, *Al doilea preşedinte al „Asociaţiunii“, Vasile L. bar. Pop, 1819—1875. Biografie scrisă din prilejul aniversării de 50 ani de la moartea lui*, 156
De la adunarea generală a Asociaţiunei transilvane pentru literatura şi cultura poporului român ţinută la 4 şi 5 august a.c. în opidul Şimleul Silvaniei, 195
De la adunarea generală a Asociaţiunii transilvane etc. ţinută în Turda, august 1880, relatare din „Observatoriul“, 197
De la Dieta din Cluj, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 117
Debreţin, *352*
Declaraţia locuitorilor români şi contribuitori la fundarea Gimnasiului român gr. or. din Braşov, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 125
Decurgerea alegerii amploiaţilor superiori în Scaunul Mercurei, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 60
Dej, *228*
Delegaţia română la Viena din anii 1848—1852, 34, 368—369
„Democraţia“, publicaţie din România, 150
„Democraţiea“, ziar colaboraţionist de la Pesta, 335
Densuşianu, Nicolae, *Revoluţiunea lui Horea 1784—1785*, 242
Departamentul cultelor şi instrucţiunii publice din Moldova, *303*, 303
Departamentul justiţiei din Ţara Românească, *17*
Despre Adunarea generală a Asociaţiunii, Abrud, 29/17 aug., articol din „Gazeta Transilvaniei“, 113
Despre monumentul lui George Lazăr, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 107
Deta, în Banat, *178*
Deutschland, vezi Germania, *225*
Deva, *81*, *158*, *187*
Dezna, în Banat, *287*
Dezsényi, Béla—Nemes, György, *A magyar sajtó 250 éve*, 316

Diaconovici, Corneliu, *Enciclopedia Română*, 16, 35, 198, 285
Dieci, în Banat, *287*
Dieta Croației, 256
Dieta de încoronare de la Pesta, 122, *139*
Dieta Transilvaniei, *58*, *84*, *135*, 136, 202, *342*
Dieta Transilvaniei de la Cluj din 1865, 6, 43, 115, 117, *119*, 122, 135, 156, 230
Dieta Transilvaniei de la Sibiu din 1863—1864, 4—6, *43*, *47*, 79, 84, *85*, 86, 117, 122, 139—140, 142, 148, *162*, 220
Dieta Transilvaniei din mai-iunie 1848, 220
Dieta Ungariei de la Bratislava, *330*, *345—346*, *355—356*, *359*
Dieta Ungariei de la Bratislava din 1836, *345*
Dieta Ungariei de la Bratislava din 1840, *345*
Dieta Ungariei de la Pesta, 6, 52, 61, 139—140, 142—143, 146, *162*, 175, 187, 202, 212, 217, 220, *227*, *229*, 230, 238, 248, 256, 263, *265*, 267, *269*, *284*, *296*
Din Bănat, articol în „Gazeta de Transilvania“ 1847, 350
Din istoria Transilvaniei, 23, 45, 57
Din Transilvania, 19 faur, articol din „Federațiunea“, *215*, 217
Dintre Tîrnave, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 131
Diploma din 20 oct. 1860 și emanciparea politică a românilor, articol în „Concordia“, 122
Diploma Imperială din 20 octombrie 1860, 4, 45, 57, 122
Diploma Imperială din 8 iulie 1865, 112
Diploma Leopoldină din 16 februarie 1699, 35
Diploma Leopoldină din 19 martie 1701 (Secunda Leopoldina), 35
Directoratul școlar al Comitatului Pesta, 67
Districtul școlar neunit al Caransebeșului, *302*, *304*
Districtul școlar neunit de Oradea, 273, *302*, *304*, 335, *352*, 353
Districtul școlar neunit de Timișoara, 283, *327*, 327, *350*, *352*, 353
Dobra, în Hațeg, *81*, *82*, *87*, *106*, *157*
Dolj, *18*
Domnul meu !, articol de subsol în „Gazeta de Transilvania“, *361*
Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privința organizării canonice a diecesei și a ierarhicei sale referințe în organismul bisericei ortodoxe din staturile Austriei, 61
Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, 368
Dragomir, Silviu, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49*, 52
Drăghici, Meletie, *Care sunt literele române?*, 173
Drăghici, Meletie, *Descrierea Banatului de Griselini*, 173
Drăghici, Meletie, *Extras scurt din istoria naturală și știința naturii*, 173
Drăghici, Meletie, *Istoria Ungariei*, 173
Drăguș, în Făgăraș, *126*
Dunărea, *26*, *239*, *345*
Dunca de Șchiau, Constanța, *Cartea mumelor*, 78
Dunca de Șchiau, Constanța, *Elena*, 78
Dunca de Șchiau, Constanța, *Femeia în familie*, 78
Dunca de Șchiau, Constanța, *Feminismul în România. Educațiunea copilului*, 78

Dunca de Șchiau, Constanța, *La arme. Povești noi pentru copii*, 78
Dunca de Șchiau, Constanța, *Martira inimii*, 78
Dunca de Șchiau, Constanța, *Motiv de despărțire*, 78

E

Ecica, domeniu în Banat, *304*, *314*
Editura Minerva, VII
Eforia școlilor românești neunite din Brașov, *40*, *79—80*, *104*, *108*, *122—123*, 123, 159, 190
Egres, *331*
„Életképek“, *323*, 324
„Ellenör“, ziar maghiar din Pesta, 242
Emlékirat, vezi Barit, George, *Memorial...*
Entwurf, vezi *Regulamentul de organizațiune pentru gimnazii și școlile reale din anul 1849*
Episcopia greco-catolică de Gherla, *31*
Episcopia greco-catolică de Lugoj, *31*, 220
Episcopia greco-catolică de Munkács, 35
Episcopia greco-catolică de Oradea, 300
Episcopia neunită a Aradului, *183*, *300*, *315*, *328*, *344*, *356*, *367*
Episcopia neunită a Caransebeșului, 112
Episcopia neunită a Timișoarei, 314, *356*
Episcopia neunită a Vîrșețului, 313, *356*
Episcopia neunită din Sibiu, 40, 50
Erdély, vezi Transilvania
Erdélyi Muzeum (Muzeul ardelean din Cluj), 153
„Espatriatul“, avorton publicistic al lui Cezar Bolliac și una dintre experiențele triste ale ziaristicii române din secolul al XIX-lea, *233*
Essek (Osjek), în Slavonia, *227*
Europa, *28*, *162*, *184*, *226*, *259*

F

Fabrica de hîrtie din Zărnești, *369*
Fabrik, cartier din Timișoara, *164—165*, *338*
Facultatea de drept din Pesta, 11, *302*
Facultatea de filosofie a Universității din Pesta, *270*
Facultatea de litere din București, 151
Facultatea de medicină din Pesta, 1, 10
„Familia“, 70, 189, 212, 238, 281
Făgăraș, *28*, *43*, *108—109*, *145*, *147*
Făgăraș 23/11 aug., articol în „Gazeta Transilvaniei“, 127
„Federațiunea“, 40, 152, *181*, 181, 201—204, *212*, *214—216*, 215, 217, *218*, *220*, 220, 222, 224—225, *225*, *228—229*, *231—232*, *236*, 238—239, *265*, *270*
Fekete-Tău, în Banat, *286*

Fetti, Spiridon, *Mapa Transilvaniei română*, 70
Florian, Aron, *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării Româneşti*, 275, *289*, 290, *339*, 339
„Foaia ilustrată“, 200
„Foaia pedagogică“, 200
„Foaia şcolastică“, 242
„Foaie pentru minte, inimă şi literatură“, V, 2—3, 10—11, 23, *37*, 37, 65, 86, 240, 271, 273, 275, 280, 281, *282*, *285*, *287—289*, 290, *291—292*, *297*, 297, 306, *307*, *309*, 313, *314*, *317—318*, 317, 322, 324, *331*, 333, *334—337*, *340*, 341, *347*, *351—352*, *354*, 356, *358*, *360—363*, 360, 367—369
Focşani, *17*
Fofeldea, satul natal al lui A. T. Laurian, *271*
„Foişoara Telegrafului Român“ 195
Fondul Iugaian, *79*, *104*
„Forschungen zur Volkskund Landeskunde“, 12
Franckfurt, *25*
Franţa, *17*
Frişcan, Mihail, *Antidot spre alinarea durerilor a onoratei tagme bisericeşti, milităreşti şi civile de lîngă rîul Dîmboviţii, publicate în „Foaia pentru minte“ sub nr. 43 a. 1844, împotriva d. A. Gavra, editorul scriptelor şincaio-clainiene*, articol în „Gazeta de Transilvania“ (cu pseudonimul Lazăr Ursulescu), 332
Fruşna Gora, articol din „Siebenbürger Bote“, *27*
Fundaţia şcolară Elena Ghiba-Birta, 366
Fundaţia şcolară Ramonţai, 285

G

Galiţia, *23*, *24*, *44*, *46*, *54*
Galşa, în Comitatul Arad, *347*
Gavra, Alexandru, *Lexicon de conversaţie*, 294, *315*, 316—317, 337
Gavra, Alexandru, *Monumentul Sincai-clainian*, 294, 310, *320*
„Gazeta de Transilvania“ (şi „Gazeta Transilvaniei“), VI, 2—5, 7, 10—13, 16, 18, 20—23, 36, 38, *39*, 40—43, *41*, 45, *47—48*, 49, 51—52, 55—56, *56*, *60*, 60, 71, 75, *76*, 78—79, *81*, 82—83, *86*, 86—87, 103, 107, 110, 112—115, *114*, 117, 119—120, *122*, 123—127, *124—125*, *127—129*, *131*, 133—135, *134*, *136*, 137, *139*, 140, 144, *146—147*, 146, 148—153, *154—155*, 155—156, 165, *177*, 177, *180*, *183*, *185—186*, *188*, *190—191*, 191, 201, 209, 215, 217, *219*, *232*, *235*, *241*, *265*, 271, 273, 275, *276*, 277—278, 281, *282—283*, 283, *285*, *287—298*, 290, 297, *301*, 303—304, *306—310*, 306, 312—313, *314—315*, *317—321*, 319, *323—325*, 324—325, *326—327*, 327, *331—337*, 332, 335, *340*, 344, 346, *347*, 348, 350, *351—356*, 353, 356, *358*, 358—359, *360—362*, 361, *365—367*, 368, *369*, 369
[„Gazeta de Transilvania“] *130 de ani de la apariţia „Gazetei de Transilvania“*, 191
„Gazeta medico-chirurgicală a spitalelor“, revistă bucureşteană, 159
„Gazeta spitalelor“, revistă bucureşteană, *159*, 159
General Comando (Comanda generală a armatei din Transilvania), *9*, 9, *27*, *126*
George Bariţ şi contemporanii săi, 15, 21, 34, 175, 317, 324, 333, 335, 344, 369

Gerando, Augustin de, *La Transylvanie et ses habitants*, 324
Germania, *225*, *262*
Gherla, *31*, *55*, *62*, *144*, *158*, *228*, *236*, *262*
Gherman, Mircea, *Date şi fapte privind activitatea lui Iacob Mureşanu la „Gazeta Transilvaniei“ (1838—1877)*, 191
Ghibu, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice româneşti*, 71
Ghioroc, în judeţul Arad, *284*
Gimnaziul de stat din Sibiu, 68
Gimnaziul montanistic din Oraviţa, *302*, *304*
Gimnaziul românesc din Brad, 63
Gimnaziul românesc din Năsăud, 198
Gimnaziul românesc greco-catolic din Beiuş, *237*
Gimnaziul românesc neunit din Braşov, 41, 73, 77—79, 86, 105, 109, *123—124*, 123, 159, *162*, 173, 175, *190*, 191—192, 238
Giurgiu, *25*
Gleichenberg, băi în Austria, *220*
Golescu, A. G., *Proclamaţia către proprietarii de moşii cei reacţionari*, 361
Gosman, Ioan, *De la Oradea Mare*, articol în „Gazeta de Transilvania“, 353
Göllner, Carol, *Gîndirea economică a saşilor din Transilvania în secolul al XIX-lea*, 12
Grămadă, Livia, *Idei literare în publicistica lui Andrei Mureşanu*, 297
Grecia, *92*, *100*
Guberniul Transilvaniei, 3, *5*, 35, 38, 42—43, 47 *64*, 77, 79, *83*, *96*, *98*, *101—103*, *108*, *126*, *131—132*, *135*, 140
Gura Rîului, lîngă Sibiu, *87*
„Gura satului“, 169
Guvernul Ungariei, *126*
Gyorok, vezi Ghioroc, în judeţul Arad

H

Hangiu, I., *Presa literară românească*, 345
Hanul Biasini din Cluj, 164
Haţeg, *81*
Hălmagiu, *40*
Heidelberg, *28*
Heliade Rădulescu, Ioan, *Biblice sau notiţii historice, philosophice, religioase şi politice asupra Bibliei*, 37
Heliade, Rădulescu, Ion, *Gramatica*, 275, *300*, *306*, 306
Hermannstadt, vezi Sibiu
„Hermannstädter Zeitung“, *154*, 156
„Higiena şi şcoala“, 6, 177, 188, 191, *192*, 194
Hitchins, Keith, *Andrei Şaguna şi românii din Transilvania în timpul decadei absolutiste, 1849—1859*, 185
Hitchins, Keith, *The Early Career of Andrei Şaguna (1808—1849)*, 185
Hitchins, Keith, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, 34, 161, 185

Hitchins, Keith şi Maior Liviu, *Corespondenţa lui Ioan Raţiu cu George Bariţiu*, 6, 117, 121—122, 129, 135, 138, 156

Hodoş, Iosif, *Adresa Comitatului Zarand*, 115

Hodoş, Iosif, *Răsunet din Munţii Apuseni ai Transilvaniei*, 115

Hodoş, Iosif, *Românii şi constituţiunile Transilvaniei*, 115

Hodoş, Nerva şi Sadi-Ionescu, Al., *Publicaţiile periodice româneşti*, 292, 321, 324

Hodoş-Bodrog, mănăstirea, *299*, 302, 313, *314—315*, 316

„Hon“, ziar pestan, *241*, 242

Hora Unirii, cîntec, *50*

Horváth, Mihály, *Egy jelenet II Jozsef kormánytorténetéböl*, 324

Horváth, Mihály, *Istoria industriei şi comerţului în Ungaria în ultimele trei secole (Az ipar és kereskedés története Magyarországon a három utolsó százdzad alatt)*, 325

Horváth, Mihály, *Istoria maghiarilor (A magyarok története)*, 325

Hotar, în Banat, *286*

Huedin, *85*

Hunfalvy, Pál, *Literarische Berichte aus Ungarn*, *251*

I

Iaşi, *20*, *174*, *274*, *352*

„Icoana lumei, foae pentru îndeletnicirea moldo-românilor“, 275, *320*, 321, *322*, *329—332*, *334*, *336—337*, *339*

Icoana şcoalelor elementari, articol în „Gazeta Transilvaniei“, *106*, 107

Ierusalim, *166*

Ieşirea (Exodul), capitol din *Biblie*, 37

Ighiul de Mureş, *171*

Ilia, în Hunedoara, *87*

Ilieşiu, Nicolae, *Istoricul „Reuniunii române de lectură“ din Timişoara*, 175

Imnul Gintei latine, cîntec interpretat la Monpellier de Eliza Circa, 68

Institutul pedagogic grec-neunit din Arad, vezi Preparandia din Arad, 290

Institutul pedagogic-teologic din Sibiu, 200

Institutul preparandial din Arad, vezi Preparandia din Arad

Instrucţiunea despre activitatea oficioasă a consilierilor de şcoală din 24 iunie 1855, *124—125*, 124

Ioanovici, Constantin, *Bine-nţelepţi învăţători, mie iubiţi !*, circulară în „Gazeta de Transilvania“, *348*

Ionaşcu, I., *Material documentar privitor la istoria seminariului din Buzău 1836—1936*, 190

Iosăşel, în Banat, *287*

Ismail, *20*

Italia, 17, *24*, 26

Izmeil, vezi Ismail

Izsák, Samuil, *Studii şi cercetări de istoria medicinei şi farmaciei din R.P.R*, 272

Î

Înaltul Consiliu, vezi Consistoriul neunit din Arad

Înaltul Consiliu regesc locţiitoriu unguresc, vezi Locotenenţa imperială a Ungariei

Înaltul Guberniu, vezi Gubernul Transilvaniei

Închisoarea de la Vác, în Ungaria, 205, *229*

„Învăţătoriul satului“, 275, *320*, 321, *322*, *329—331*, *333—338*, *340*, *342*, *347*, *352*

J

Josani, în Banat, *286*

Josefin, cartier din Timişoara, *197*

Jósika, Miklós, *Pest, jul. 14-én*, articol în „Pesti Hirlap“, 359

„Journal des Débats“, 20

József körut, VIII, nr. 87, adresă din Pesta a lui Alexandru Roman, *269*

„Jurnalul Dietei“, vezi Országgyülési Napló“, 243

K

Kaltenbeck, Johann Paul, *Über die Sprache der Walachen*, *315*

Kassau, *362*

Kecskemét, în Ungaria, *345—346*

Kijic, în Banat, *286*

Kistag, în Banat, *287*

Klima, Helmut, *Guvernatorii Transilvaniei, 1774—1867*, 31, 35, 43, 79, 140

„Kolozsvári Közlöny, *85*, 86, *132*

„Korunk“, periodic maghiar din Cluj, *113—114*

Kossuth Lajos, *Elenzéki Nyilatkozatok*, 341

Körös, în Ungaria, *345—346*

Körtifája, vezi Curtifaia (Periş), în Banat

Krasso, vezi Caraş

„Kronstadter Zeitung“, *162*

Kurzbach, Constant von, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*, 316

L

Laibach, în Slovenia, *227*

Laurian, August Treboniu, *Brevis conspectus historiae Romanorum*, 333

Laurian, August Treboniu, *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains*, 15, *332*, 333

Laurian, August Treboniu, *Die Romänen der Österreichischen Monarchie*, *244*, 246, 367

Laurian, August Treboniu, *Discurs introductiv la istoria românilor*, 275, 333
Laurian, August Treboniu, *Documente istorice despre starea politică şi religioasă a românilor din Transilvania*, 58
Laurian, August Treboniu], *Însemnările inedite ale lui A. T. Laurian de la 1 ianuarie 1851 — 17 aprilie 1852, în timpul cît s-a aflat la Viena*, 34
Laurian, August Treboniu, *Manual de filosofie lucrat după programa Universităţii de la Paris din 1840 de A. Delavigne. Tradus de A. T. Laurian, prof. de filosofie la Colegiul Naţional*, 310, *332*, 333, *334*, *336*, *338*, 339
Laurian, August Treboniu, *Manual de filosofie şi de literatură filosofică de W. Traug. Krug. Tradus după a treia ediţiune de A. Treb. Laurian, profesor de filosofie*, 15
Laurian, August Treboniu, *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänen*, 15, *332*, 333, *334*, 335, *336*, 338
Laurian, August Treboniu, *Temişana*, 23
Laurian, August Treboniu, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Daciae vigentis vulgo valachicae*, *309*, 333
Lazaretul Orşovei, vezi Carantina cezaro-crăiască de la Jupalnic
Lesviodax, *Istoria bisericească*, *321*, 322, *332*, 333
Lexicon, vezi Bariţ, George, *Dicţionariu unguresc-românesc. Magyar-román szótár*
Liceul „premontratens“ din Oradea, 201
„Limba română“, 294, 317
Linia ferată Timişoara — Orşova — Turnu-Severin — Craiova etc., *213*
Lipova, *172*, *282*, *357*
Literariu, anunţ în „Gazeta Transilvaniei“, 177
Liţiu, Gh., *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809—1862). Din corespondenţa lui inedită* [cu Atanasie Şandor], 281
„Lloyd“, ziar vienez, *157*, 159
Locotenenţa gubernială a Transilvaniei, vezi Guberniul Transilvaniei
Locotenenţa imperială a Ungariei, *345*, *348—349*
Lorău, în Bihor, *286*
„Luceafărul“, 256
Lugoj, *31*, *62*, *77*, *167—168*, *172*, *189*, *219*, *236*, *262*, *299*, *330*, *357*
Lugojul de Jos, în Banat, *287*
„Luminătoriul“, 190, *197*, 198, *199*, *265—266*, 267
Luncşoara, în Banat, *286*
Lupaş, Ioan, *Înfiinţarea Asociaţiunii şi conducătorii ei*, 173
Lupaş, Ioan, *Mitropolitul Andrei baron de Şaguna*, 16, 35, 58, 61—62, 65, 107, 185
Lupaş, Ioan, *Vieaţa şi faptele mitropolitului Andrei Şaguna*, 13
Lupeanu-Melin, Alexandru, *Călătoria lui Iancu la Viena*, 368
Lupşa, din Ţara Bîrsei, *191*

M

Macarovici, Constantin Gh., şi Schmidt, Gerhardt, *Nicolae Teclu*, 197
Macău, vezi Makó, în Ungaria
Maciu, Vasile, *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX-e siècle*, 148, 150

„Magazin istoric pentru Dacia“, VI, *15*, 58, 275, *295*, *298*, *300—301*, 300, *307*, *309—312*, 313, *316—318*, *320—321*, 322, *327—329*, *331—332*, *334—338*, *340*, *351*, *355—356*, *363*
Magerat, în Banat, *330*
Magno Varadium, vezi Oradea
Magyar Életrajzi Lexikon, 316, 325, 341
Magyar Irodalmi — Lexikon, 306
„Magyar Polgár“, 151
Magyarutza 24, adresa lui Alexandru Roman din Pesta, *238*
Mai mulţi amici, articol în „Albina“, 217
Maiere, cartier din Timişoara, *186*, *189*, *197*
Maiorescu, Ioan, *Refutarea părerei d-lui J. K. Schuller despre germana origine a limbei române*, 317
Makó, în Ungaria, *352*, *355*, *360*
Maleschott, *Der Kreislauf des Lebens*, 177
Man, Iosif, Papfalvi, Constantin, Sigismund Pop şi alţii, *Válasz Jósika Miklósnak a „Pesti Hirlap“ 108-diki számában a románokról irt czikkére*, 360
Mangiuca, Simion, *Calendarul*, *253*, 256
Manolescu, Nicolae, *Bariţ şi contemporanii săi*, V
Maramureş, *228*, *249*
Marele Principat al Transilvaniei, *89*, *92*, *97*, *99*
Marele Principat al Transilvaniei, serial de articole ale lui George Bariţ în „Românul“ (semnate ***), 161
Marian Marienescu, Atanasie, *Iorgu Iorgovan şi şerpele*, 273
Marica, George Em., *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, 23, 37, 290
Marica, George Em., *Notele de călătorie ale lui George Bariţ*, 312, 319, 344
Maros Igén, vezi Ighiul de Mureş
Maros Vásárhely, vezi Tîrgu-Mureş
Marşul lui Mihai, cîntec, *50*
Martirii noştri, articol în „Albina“, 224
„Martius Tizenötödike“, ziar revoluţionar unguresc de la 1848, *358*, 359
Masca jos !, „renumitul articlu“ din „Românul“, *369*
Matiţa slovenska, asociaţie cultural-politică slovacă, *227*
Mănăstirea Radu Vodă din Bucureşti, *20*
Mediaş, *26*
Mehadia, *127*
Meletie, *Istoria bisericească*, 275, *311*, 313, *320*
Memorandul românesc de la 1870, operă politică pierdută, necunoscută încă, *227*
Memorandul românilor din Transilvania şi Ungaria către Maiestatea Sa Imperială şi Regală Apostolică Francisc Iosif I, VI, 41, 168, 200, 206, 251, 269
Memoriul întocmit la Blaj de Ioan Vancea, George Bariţ, Ioan Raţiu şi Ilie Măcelariu la 3 iulie 1872, *232*, 233
Meneş, vezi Miniş, în Comitatul Arad
„Mercure de Souabe“, 20
„Mercuriul de Iaşi sau Avizuri comerciale şi interesante“, VI, 275, *320*, 321, *322*, *324*, *329*, *331*
Merghindeal (vezi şi Murgundeal), lîngă Sibiu, *87*

Merişani, în Argeş, *57*
„Meseriaşul român, ziar din Braşov, 159
Meşotă, Ioan G., *Geografia şi istoria evului vechi, mediu şi modern, manual pentru cl. super. gimn. şi reale, prelucrat după W. Pütz*, 192
Meşotă Ioan, *Reflexiuni la articolul Suum cuique*, articol în „Gazeta Transilvaniei“ 126
Meţianu, Ioan, *Cuvîntarea ilustrităţii sale episcopului Ioan Meţianu ţinută în Casa magnaţilor la 13 mai 1879 cu ocasiunea desbaterei proiectului pentru introducerea limbei maghiare ca studiu obligat în toate şcoalele poporale*, 242
Meţianu, Ioan, *Răspuns la Extrasul corespondenţei din Cluj, 22 iulie a.c. Zărneşti, 6 aug. 1866*, articol din „Concordia“, 126
Meyerbeer, *Dinorah*, operă, 151
Miercurea Sibiului, *59*, *165*, *171*, *265*
Mihali de Apşa, Victor, *Cuvîntarea ilustrităţii sale episcopului dr. Victor Mihályi de Apşa ţinută în Casa magnaţilor la 13 mai 1879 cu ocasiunea desbaterei proiectului pentru introducerea limbei maghiare ca studiu obligat în toate şcoalele poporale*, 242
[Mihuţ, A.] G. Chrna, *Răspuns la îndemnătoriul de frăţie*, 290
Ministerul cultelor şi instrucţiei publice al Austriei, *42*, *96–99*, *102*
Ministerul cultelor şi instrucţiei publice al Ungariei, *142*, *145*, 146, *153*, *155*, *159*
Ministerul de interne al Ungariei, *243*, *265*
Ministerul de justiţie al Ungariei, 43, 266
Ministerul finanţelor al Ungariei, *357*
Ministerul poliţiei din Viena, *49*
Ministerul Ungariei, *225*
Miniş, în judeţul Arad, *284*
Miskolc, în Ungaria, *184*, 218–219
Mitropolia greco-catolică de Blaj, *38*
Mitropolia neunită a Sibiului, *131*
Mitropolitul Andrei baron de Şaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a naşterii lui, 11, 13, 185
Mitropolitul român Alexandru St. Şuluţiu în Sibiu, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 51
Moeciul de Sus, în Ţara Bîrsei, *83*
Moines, în Banat, *287*
Moldo-România, *17*, *329*, *339*, *345*, *360*, *362*
Moldova, *19*, *22*, *24*, *31*, *286*, *289*, *334*, *337*, *361*, *370*
Moldovan, Ioan Micu, *Acte sinodali ale băsericei române de Alba Iulia şi Făgăraş*, 187
Moldovan, Ioan Micu, *Dicţionărel latin-român (pentru începători)*, 187
Moldovan, Ioan Micu, *Geografia Ardealului pentru şcoalele poporali*, 187
Moldovan, Ioan Micu, *Istoria Ardealului (pentru şcoalele poporale)*, 187
Moldovan, Ioan Micu, *Istoria patriei pentru şcoalele poporali din Ardeal*, 187
Moldovan, Ioan Micu, *Lecţiunariu latin (pentru cl. II-a gimnasială)*, 187
Moldovan, Ioan Micu, *Spicuire în istoria bisericească a românilor*, 187
Moldovan, Ioan Micu, *Spicuire în istoria bisericească a românilor. Răspuns la Contra-critica domnului N. Popea*, 188
Moldovan, Ioan Micu, *Vechia mitropolie de N. Popea (recensiune critică)*, 187
Montpellier, concursul de la, 68

Monumentul lui Lazăr de la Avrig, *106*, 107
Morlaca, din Comitatul Cluj, *85*
Moroianu, George, *Unirea de la 1859 şi contribuţia vechiului regat la Unirea cea mare*, 10
„Muguri“, 279
Munkács, în Ungaria, *33*
Munteanu, Gavril, *Deutschromänisches Wörtenbuch*, 86
Munţii Apuseni, *123*
Mureşanu, Andrei, *Cîteva reflexii asupra poeziei noastre*, 297
Mureşanu, Andrei, *Duplică. (Asupra poeziei)*, *296*, 297, 302
Mureşanu, Aurel A., *Iacob Mureşanu, 1812–1887*, 191
Mureşul, *363*
Murgundeal, vezi Merghindeal, lîngă Sibiu
Muzeul naţional din Pesta, *252*, 256, *257*
Müllnergasse 13, adresa Leontinei Roman, soţia lui Alexandru Roman, *221*, *225*

N

Nagy Becskerek, vezi Becicherecul Mare, în Banat
Nagy Várad, vezi Oradea
Nagylak, vezi Nădlac, în Banat
„National Zeitung“, ziar din Berlin, *268*
„Naţionalul“, *48*, 48, 201
„Naţiunea română“, *163–164*
Nădlac, în Banat, *327–328*, *330*, *340*, *353–355*, *360–362*
Năsăud, *145*, *173*, *228*
Neamţu, mănăstirea, *303*, 303
Neamţu, Gelu, *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman*, 203, 212
Neamţu, Gelu, *Înfiinţarea, programul şi colaboratorii ziarului „Federaţiunea“* 1868–1876, 203
Negru, I., *Prima revistă medicală românească din Transilvania (1876–1880) scrisă de doctorul Pavel Vasici*, 191
Negruzzi, Costache, *Elemente de dreptul politic*, 275, *340*, 341
„Nemzet“, ziar maghiar din Pesta, 242
Nemzeti Cassino, vezi Casina maghiară din Arad
„Nemzeti Ujság“, *346*
Neoplanta, vezi Novi Sad
„Nép – Elem. Radical Lap“, ziar unguresc de la 1848, *360*, 360
Netea, Vasile, *George Bariţiu*, 344
Netea, Vasile, *Noi contribuţii la cunoaşterea vieţii şi activităţii lui Visarion Roman. Corespondenţa lui cu Gheorghe Bariţ şi Iosif Hodoş*, 172
Netea, Vasile, *Timotei Cipariu şi George Bariţiu, călători prin Ţara Românească în 1836*, 2
Netea, Vasile şi Göllner, Carol, *Die Beziehungen zwischen Georg Bariţiu und dem Kronstädter Buchdrucker Johann Gött*, 12
Netod, localitate, *126*

„Neue Franckfurter Presse“, 263
Nocrich, *59*, 60, *87*
Noul Testament, 127
Novi Sad, în Iugoslavia, *227*, *234*, *254*, *357*
Nu mai plînge, Eleno !, incipitul unui cîntec românesc de la 1845, *308*

O

„Observatoriul“, 1—2, 6, 9, 16, 18, 23, 25, 34, 36, 61, 65, 137, 171, 185, 191, 193, 194—195, *196*, *198*, 198, 200, 204, *235*, *237—238*, 238—239, *240*, 242, 247, 249, 263
„Observatorul social-economic“, 344
Obșteasca Adunare a Țării Românești, 14, 16, *17*, 18
Ocna Sibiului, (vezi și Bade), *66*, *250*
Ó Kakuși, în Banat, *287*
Opova, mănăstirea, *184*
Oradea, *167*, *219*, *228*, *236*, *269*, *271*, *284—285*, *288*, *295*, *300*, *311*, *324*, *330*, *334*, 340, *342*, *352*, *354*, *366*
Orăștie, *18*, *28*, *36*, *46*, *49—50*, *55*, *122*, *132*, *174*
Ordinariatul neunit, vezi Consistoriul neunit din Sibiu
„Organul Luminărei“, 275, *280*, 280, *337*, *339*
„Orientul latin“, revistă brașoveană, 238
Orlat, *38*
„Országgyülési Napló“, analele Dietei din Pesta, *242*, 243
Ortict, în Banat, *286*
Orvosi egyesület, societate proiectată a doctorilor și farmaciștilor din Arad, *300*
„Ost Deutsche Post“, *47*, 48, *49*
Ostende, în Olanda, *309*

P

Palligerius Stellatus, *Zodiacus vitae, 163*
Papiu Ilarian, Alexandru, *Apendice la Independența constituțională a Transilvaniei, 369*, 370
Papiu Ilarian, Alexandru, *Domnule redactor !*, pamflet politic din „Românul“, *370*
Papiu Ilarian, Alexandru, *Independența constituțională a Transilvaniei*, 53, 370
Papiu Ilarian, Alexandru, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, 212
Paris, *19*, *25*, *303*
Parlamentul suprem al Imperiului Austriac (Reichsrath), *63*, 64, *85*, *163*
Partidul liberal din Ungaria, 246
„Partidul“ moderat român din Transilvania, 187
Partidul Național Român din Transilvania, V, 142, 165

Pascu, Ștefan, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, 44
Pascu, Ștefan, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, 206, 222
Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, 110
Pascu, Ștefan și Stănescu, Eugen, *Istoriografia modernă a României. Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, 52
Patenta imperială din 21 februarie 1861, 4, 45
„Patria“, ziar bucureștean, *231*
Paul Vasici, articol în „Familia“, 183
Păcățian, Teodor V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, 35, 48, 52, 55—58, 60—61, 64—65, 71, 77, 86, 105, 107, 112, 115, 221, 233, 242, 248—249, 263, 267, 269
Păcățian, Teodor V., *Conferința regnicolară din Alba Iulia*, 58
Pensionatul de băieți „Apolloni“ din Arad, *340*
Pentateonul lui Moise, capitol din *Biblie*, 37
„Perseverența“, publicație din România, 150
Pervain, Iosif, *Alexandru Gavra, întemeietorul Societății bibliograficești și al revistei Ateneul românesc (1835)*, 294
Pervain, Iosif, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Cronică*, 294, 310
Pervain, Iosif, *Studii de literatură română*, 294, 310, 317
Pervain, Iosif și Chindriș, Ioan, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian* 54, 161, 175, 196, 283
Pesta, *9*, *60*, *72*, *114*, *118*, *121*, *139*, *141—142*, *144—145*, *147—149*, *153—154*, *160*, *162—163*, *170*, *173*, *175*, *184*, *188*, *209—210*, *221—222*, *228*, *232*, *234*, *236*, *248—249*, *252*, *254—255*, *257—258*, *262*, *264*, *282*, *287*, *292*, *295*, *298*, *303*, *307—308*, *312*, *314*, *321*, *345*, *352*, *357*, *362*
„Pester Briefe“, publicație politică pestană, *139*
„Pester Lloyd“, *225*, 226, *248*
„Pesti Hirlap“, 256, *315*, 316, *340*, *345—347*, 348, *356*, 359, *360*
„Pesti Napló“, ziar pestan, 241, *249*, 249, *252*
Peștere, în Bihor, *286*
Peștiș, în Bihor, *286—287*, *308*, *310*
Petițiune subșternută Majestății Sale ces. reg. apostolice în 30 decembre 1866 pentru susținerea și apărarea autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei..., 6
Petra Petrescu, Nicolae, *Alecsandri apărat în „Telegr. Român“*, articol din „Observatoriul“, 195
Petra Petrescu, N., *Monografia Institutului de credit și economii „Albina“ 1872—1897*, 188, 195
Petra Petrescu, Nicolae, *Societăți financiare la românii din Ungaria*, 195
Piatra, în Bihor, *286*
Pîncota, în Banat, *335*
Ploeșteanu, Grigore, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea* — Paul Vasici, 1, 14, 156
Poarta de Fier, în Transilvania, *24*, *26*
Ponoare, în Bihor, *286*
Pop, Emil, *Doctorul Pavel Vasici*, 1, 10, 177, 194
Pop, Emil, *Legăturile doctorului Pavel Vasici cu botanica*, 171
Popa, Mircea, *Un filolog uitat: Atanasie Șandor*, 281

Popea, Nicolae, *Arhiepiscopul și metropolitul Andrei baron de Șaguna*, 11, 13, 185, 200, 324
Popea, Nicolae, *Contra-critică la critica d-lui I. M. Moldovan (Vechia mitropolie de N. Popea)*, 187
Popea, Nicolae, *Vechia mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei*, *186*, 187
Popeangă, V., Găvănescu, E. și V. Țîrcovnicu, *Preparandia din Arad*, 272, 294
Popescu Teiușan, Ilie și Netea, Vasile, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, 14, 34
Popovici, D., *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, 222
Popovici Barcianu, Daniil, *Elemente de istorie naturală*, 200
Popovici Barcianu, Daniil, *Istoria naturală în școala poporală*, 200
Popovici Barcianu, Daniil, *Lucrul de mînă în școalele de băieți și în institut pedagogic*, 200
Popovici Barcianu, Daniil, *Untersuchungen über die Büthenenentaschlung der Oreagraceen*, 200
Popovici Barcianu, Sava, *Gramatica germană*, 200
Popovici Barcianu, Sava, *Vocabular român-nemțesc*, 200
Popovici Barcianu, Sava, *Wörterbuch der rumänen und deutschen Sprache*, 200
Poruțiu, Ioan, *Extrădațiunea deputatului Alexandru Roman*, articol în „Federațiunea“, 224
Praga, *235*
Prahova, *18*
Predeal, *221*, *223*
Prejmer, în județul Brașov, *111*
Preparandia din Arad, 197, 272, 276, 283, 290, 294, *297*, *299*, 299, *302*, *304*, 304, *309–310*, 313, *322*, 322, *327*, 327, *340–341*, *355*, *366*
Pressburg, vezi Bratislava
„Presse“, periodic vienez, *138*, 139
Preussen, vezi Prusia, *225*
Principatele Unite Române, *24*, *92*, *100*, *165*, *370*
Procedura maghiarilor față cu ziaristica română independentă, articol în „Federațiunea“, 217
Programul de la Turda al Partidului Național Român din Transilvania, *228*, 230
Programul nostru, al d-lui caval. Pușcariu et Comp., articol în „Federațiunea“, 220
Pronunciamentul de la Blaj, 40, 225
„Propășirea“, 344
Prospect pentru un lexicon de conversație publicat în limba română de o soțietate literară, 4 tomuri 8° mare, anunț în „Foaie pentru minte...“, 290
Protocolul Adunării generale a națiunei române din Transilvania ținută la Blaj în 3/15 mai 1848, în „Federațiunea“, 216
Protocolul Adunării Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848, 35
Protocolul congresului național-bisericesc român de religiunea greco-răsăriteană, conchiemat în Sibiu pe 1/13 octomvrie 1870, 177
Protocolul ședințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 pînă în 4/16 ianuariu 1861, la Sibiu, 52, 64, 67
Protopopiatul neunit al Boroș Ineului, în Banat, *287*
Protopopiatul neunit al Dobrei, în Hunedoara, *158*

Protopopiatul neunit al Iliei, în Hunedoara, *87*, *158*
Protopresbiteratul neunit al Peștisului, *286–287*, *298*
Prusia, *130*, *225*
Psaltirea, 299
Pumnul, Aron, *Lepturariu românesc cules den scriptori rumâni*, 209, 278, 279
Purcăreni, în județul Brașov, 111
Pușcariu, Ilarion, *Contribuțiuni istorice la trecutul românilor de pe Pămîntul Crăiesc*, 143
Pușcariu, Ilarion, *Din anii ultimi ai vieții mitropolitului Andrei baron de Șaguna, despre boala și moartea lui*, 11
Pușcariu, Ilarion, *Documente pentru limbă și istorie*, 61, 63, 143
Pușcariu, Ilarion, *Limba maternă (manual de gramatică pentru școalele poporale)* 143
Pușcariu, Ilarion, *Mitropolia românilor ort. din Ungaria și Transilvania*, 143
Pușcariu, Ilarion, *Principii de pedagogie*, 143
Pușcariu, Ioan cavaler de, *Comentariu la Prea Înalta Patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardeal, lucrat pentru poporul român*, 52
Pușcariu, Ioan cavaler de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, 52
Pușcariu, Ioan cavaler de, *Fragmente din istoria bisericească a românilor*, 52
Pușcariu, Ioan cavaler de, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, 52
Pușcariu, Ioan cavaler de, *Notițe despre întîmplările contemporane*, 52
Püspök Ladány, din Ungaria, *254*

R

Radic, Emilian Edler von, *Die Verfassung der ortodox-serbischen und ortodox-rumänischen. Particular-Kirchen in Oesterreich-Ungarn, Serbien und Rumänien. Erster Buch: Die Verfassung der ortodox-serbischen Particular-Kirche von Karlovitz*, 200
Radna, în Banat, *299*
Rațiu, Ioan, *Viața și operile lui Andrei Mureșanu*, 10
Răsunetul prozelitismului de la Criș, 10 august c. Răspuns la nr. 57 al „Gazetei“, articol în „Gazeta de Transilvania“ 353
Rășinari, *14*, *28*, *66*, *106*, *236*
Recursul românilor din Dieceza neunită a Aradului către guvernul Ungariei 1845, *312*, 313
Recursul românilor din Dieceza neunită a Aradului către Împăratul 1845, 277
Regatul Vechi al României, *262*
Regimentul austriac „Don Miguel“ *326*
Regimentul austriac „Jivkovici“, *26*
Regimentul austriac „Karl Ferdinand“, *24*
Regimentul austriac „Leiningen“, *24*, *26*
Regimentul austriac „Parma“, *26*
Regimentul austriac „Turani“, *24*

Regimentul II de graniță românesc (Năsăud), *23–24*, *362*
Regimentul de graniță româno-banatic, *24*
Regulamentul de organizațiune pentru gimnazii și școlile reale din anul 1849 (Entwurf) *124*, 124
Reichsrath, vezi Parlamentul Suprem al Imperiului Austriac
Reprivire peste școalele poporale, articol în „Albina“, 127
Respig, în Banat, *287*
Retegan, Simion, *Lupta națională a burgheziei române din Transilvania în anii negocierii pactului dualist*, 134
Reuniunea de credit a „Albinei“, vezi Banca „Albina“ din Sibiu
Reuniunea sodalilor români din Sibiu, 168
Révai Nagy Lexikona, 209, 226
„Revista Carpaților“, 370
„Revista istorică română“, 52, 316
Revoluția de la 1848 în Franța, *17*
Revoluția de la 1848 în Transilvania, *212*
Revoluția de la 1848 în Țara Românească, 215
„Revue des Etudes Roumains“, 185
Rîmnic, *17*
Rîmnicu-Sărat, *18*
Roma, *31*, *299*, *353*
Roman, Alexandru, *Copita cea de cal a lui Mefistofele politic-confesional*, articol din „Federațiunea“, 238
Roman, Alexandru, *Discursul deputatului Alexandru Roman, ținut în ședința de la 1 mai a.c. a Dietei Ungariei în cestiunea limbei maghiare. (După ziariul stenografic al Dietei.)*, 243
Roman, Alexandru, *Discursul deputatului Alexandru Roman ținut în ședința de la 16 martie 1883 asupra proiectului de lege relativ la organizarea școalelor secundare*, 263
Roman, Alexandru, *Exalațiuni miasmatice din oficina confesională a „Telegrafului“*, articol al lui Alexandru Roman, *236*
Roman, Visarion, *Corespondența particulară a „Românului“. Pesta, 1 iunie 1869* (semnat X), articol în „Românul“, 168
Roman, Visarion, *Pesta, 4 iulie 1869*, articol în „Românul“, 168
Romanul, Miron, *Cuvîntarea es. sale mitropolitului Miron Romanul ținută în Casa magnaților la 13 mai 1879 cu ocasiunea desbaterei proiectului pentru introducerea limbei maghiare ca studiu obligat în toate școalele poporale*, 242
România, *19*, *22*, *107*, *163*, *197*, *213–214*, *216*, *225*, *247*, *250*, *268*, *359*
„România literară“, V
Românii din Monarhia Austriacă, vezi Laurian August Treboniu, *Die Romänen der Österreichischen Monarchie*, 246
Românii în dualism, articol din „Federațiunea“, 217
„Românul“, *161*, 161, *165*, 165, *167*, 168, *169–170*, *175*, *183*, 183, *210*, 212, 275, *369*, 369–370
Rusia, *17*, *92*, *100*
Rusu, Ioan, V., *Carte de lectură pentru clasele gimnaziale inferioare*, 73

Rusu, Ioan V., *Compendiu de istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, 73
Rusu, Ioan V., *Elemente de istoria Transilvaniei pentru învățători și școalele poporale române*, 73
Rușava, *26*

S

Sadu, lîngă Sibiu, *87*
Sasca, în Banat, *264*
„Satellit des Siebenbürger Wochenblatts“, 11, *245*, 246
Satu-Mare, *228*
Satulung, lîngă Brașov, *83*, 106
Săcel, dealul, lîngă satul Cristian, *50*
Săcele, lîngă Brașov, *111*
Săliște, lîngă Sibiu, *106*
Schäffer, Károly, Troszt István și Gokler Antal, *Temesvár szab. kir, város községi elemi népiskoláinak története*, 171
Schott, Arthur und Albert, *Rumänische Volksärzehlungen aus dem Banat. Neueausgabe besorgt von Rolf Wilh. Brednich und Ion Taloș*, 313
Schott, Arthur u. Albert, *Walachische Märchen, mit einer Einleitung über das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklärung der Märchen*, 279, 281, *312*, 313, 315
Schuller, Johann Karl, *Entwicklung der wichtigsten Grundsätze für die Erforschung der rumänischen und walachischen Sprache*, 317
Sebeș, *221*, *248*, *254*, *262*, *269*
Secția de științe naturale a ASTREI, 193
Secția științifică a Academiei Române, 183
Sedes Tavernicolis, vezi Tabla Regească din Buda
Seghedin, vezi Szeged, în Ungaria
Seminarul „Sfînta Barbara“ din Viena, 201, 209
Seminarul Socola din Iași, 175
Seminarul teologic din București, 303
Seminarul teologic greco-catolic din Oradea, 239
Seminarul teologic neunit din Arad, 302, *317*, 318
Seminarul teologic neunit din Sibiu, *50*, 129, 187
Semlac, în Banat, *295*
Senatul Imperial din Viena, *39*, 41, 47, 61, *75*, 79, *106*, 107, *226*
Senatul școlar din Arad, *176*, *183*
Serbia, *22*, *92*, *100*
„Serbske Narodne Novine“, ziar sîrbesc, 22, *323*, 325
Sibiu, *13*, *27*, *31*, *39*, *50*, *54*, *59*, *61*, *78*, *85*, *108–109*, *113–115*, *132*, *135*, *138*, *142*, *154–155*, *163–166*, *168*, *170–171*, *174*, *178*, *180*, *183*, *187*, *191–194*, *196*, *199*, *233*, *235–236*, *243–245*, *249*, *253–255*, *261–262*, *266*, *268*, *270*, *271*, *345*, *352*, *358*, *361*, *368–369*
Sibiu, 23 iulie, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 150

Siebenbürgen, vezi Transilvania
„Siebenbürger Bote“, *27—28*, *47*, *65*, *156*
„Siebenbürger Quartalschrift“, *48*, 48
„Siebenbürger Wochenblatt“, 11, 275, *320—321*, 321, *331*, 332, *333—335*, *338*, *346*
„Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“, ziar german din Sibiu, *263*, 263
Sighet, *312*
Sighişoara, 48
Siklós, în Ungaria, *312*
Sinodul bisericii neunite din Transilvania din 24—26 octombrie 1860, 42, 58
Sinodul bisericii neunite din Transilvania din aprilie 1864, 105
Sinodul Diecesei române sibiane, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 105
Sinodul electoral greco-catolic din Blaj din 11 august 1868, 220
Sinodul electoral neunit de la Turda din 2 decembrie 1847, *184*
Sinodul neunit de la Chişinău-Criş, *365*
Sinodul neunit de la Sibiu din martie 1850, *96*
Sinodul ortodox de la Carlovit 11 noiembrie 1852, 316
Sion, templul, *166*
Sissek, în Croaţia, *227*
Sînicolaul Mare, în Banat, *298*, *317*, *331*, *340*, *343*
Sîntionlunca (vezi şi Szent Ivány), în Covasna, *87*
Slam-Rîmnic, vezi Rîmnicu-Sărat
Slavici, Ioan, *Amintiri*, 143
(Snago) Vaţ, poreclă dată de Alexandru Roman închisorii din Vác, *226*
Soborul VI al bisericii ortodoxe orientale, 37
Societatea Academică Română, 151, *182*
Societatea centrală a căilor ferate din Ungaria, *345—346*
Societatea cercului de lectură română din Timişoara, 175
Societatea de lectură a studenţilor din Oradea, 201
Societatea istoricilor din Ungaria, 256
Societatea Literară, viitoarea Academie Română, 148, 152, 159, 212
Societatea Literară din Bucureşti, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 148
Societatea pentru crearea unui fond de teatru român, 195
Societatea pentru cultura şi literatura română din Bucovina, *182*, 183
Societatea pentru sprijinirea meseriaşilor români din Braşov, 159
Societatea „Petru Maior“ a studenţilor români din Pesta, *252*, 256
„Soţietatea bibliograficească“ din Arad, 294
Sörházutza nr. 6, adresa locuinţei lui Alexandru Roman în Pesta, 240, 242, 247, 255
Spitalul orăşenesc din Braşov, *40*
Spring, în Haţeg, *70*
Stamati, Teodor, *Pentru un lesicon*, 280, 335
Stamati, Teodor, *Vocabulariu de limba germană şi română*, 275, 289, 335
Stanciu, Ioan, *Istoricul Liceului „Gheorghe Lazăr“ din Sibiu*, 68
Statutul organic [din 1868] *al bisericei neunite române*, *169*, *178*, *186*
Stările şi Ordinile (naţiunile privilegiate) din Transilvania, 29, 53
Sterca Şuluţiu, Alexandru, [*Epistolă către mitropolitul Andrei Şaguna*], 115
Sterca Şuluţiu, Iosif, *Biografia lui Avram Iancu*, 148
Sterca Şuluţiu, Iosif, *Discursuri cu ocaziunea serbărilor Asociaţiunii*, 148

Sterca Şuluţiu, Iosif, *Memorii*, 148, 200
Sterca Şuluţiu, Iosif, *O femeie eroică*, 148
Stoica, S., *Tragedia lui Iulie Caesar*, *308*
Stoichescu, Nicolae, *Cum măsurau strămoşii*, 13
Stradă Măcelarilor din Sibiu (reşedinţa lui Andrei Şaguna), *50*, *59*, *82*, *86*, *105*
„Studia Universitatis Babeş-Bolyai“, 285, 297
„Studii“, 1—2, 14
Studii de istoria medicinii, 153
„Studii şi articole de istorie“, 134
„Studii şi cercetări de bibliologie“, 345
„Strigoiul“, periodic românesc din Pesta, *69*, 70
Suciu, Dumitru, *Activitatea lui Ilie Măcelariu în Dieta de încoronare de la Pesta (1865—1867)*, 140
Suciu, I. D., *Cîteva precizări privitoare la arhimandritul Patriciu Popescu*, 316
Suciu, I. D., *Nicolae Tincu-Velia (1816—1867). Viaţa şi opera lui*, 10, 290, 304, 313, 316, 356
Suciu, I. D., *Revoluţia de la 1848—1849 în Banat*, 10, 169, 173, 344, 357, 359, 363
Suciu, I. D., *Ştiri româneşti privitoare la revoluţia sîrbilor din 1848*, 52
„Suplement la Telegraful Român“, 67
Surdu, Bujor, *Conferinţa naţională de la Miercurea (1869)*, 168
Surdu, Bujor, *Corespondenţa dintre George Bariţ şi Visarion Roman (1867—1879)*, 165, 172
Susani, în Banat, *287*
Szalady, Antal, *A magyar hirlapirodalom statistikája 1780—1880-ig*, 316
„Századok“, revistă din Ungaria, 256
Szeben, vezi Sibiu
Szeged, în Ungaria, *312*, *343*, *345—346*
Szent Ivány, vezi Sîntionlunca, în Covasna
Szent Miklés, vezi Sînicolaul Mare, în Banat
Szigetvár, vezi Sighet
Szolnok, în Ungaria, *343*, *345—346*
Systhema Scholarum, legiuire şcolară austriacă, *101*

Ş

Şaguna, Andrei, *Anthorismos sau desluşire comparativă asupra broşurei Dorinţele*, 61
Şaguna, Andrei, *Cerculariu episcopesc*, 86
Şaguna, Andrei, *Istoria bisericei ortodoxe răsăritene universale de la întemeierea ei pînă în zilele noastre*, 13, *39*, 40
[Şaguna, Andrei], *Memorandul lui Şaguna* [pentru reinstaurarea mitropoliei române de Alba Iulia], 34—35
Şaguna, Andrei, *Memorii din anii 1856—1871*, 13, 35
Şaguna, Andrei, *Respingere a unor atacuri în treaba unei traduceri noue a Bibliei*, 37
Şandor, Atanasie, *ABC-dariu sau Literariu românesc cu slove cirilice şi litere latine de A.Ş.*, lucrare manuscrisă, 273—274
Şandor, Atanasie, *ABC-dariu şi ortografia română cu litere latine*, *367*, 369

Șandor, Atanasie, *Arad, 22 iulie*, articol în „Gazeta de Transilvania“ 1847, 353
Șandor, Atanasie, *Ceva despre versificare și prosodie*, 273
Șandor, Atanasie, *Cîteva întrebări ponderoase cu privire la ortografia română*, 281
Șandor, Atanasie, *Cuvinte românești de origine sîrbească...*, lucrare manuscrisă, 274
Șandor, Atanasie, *Despre dialectele limbii românești*, capitol din *Gramatica* manuscrisă, 281
Șandor, Atanasie, *Despre dialectele românești*, lucrare manuscrisă, 274
Șandor, Atanasie, *Despre istoria limbii române*, lucrare manuscrisă, 274
Șandor, Atanasie, *Despre ortografie*, capitol din *Gramatica* manuscrisă, 274
Șandor, Atanasie, *Despre sintaxă*, capitol din *Gramatica* manuscrisă, 274
Șandor, Atanasie, *Desvoltățiunea limbei române prin epoce*, capitol din *Gramatica* manuscrisă, 281
Șandor, Atanasie, *Din Bănat*, 281
Șandor, Atanasie, *Dissertatio inauguralis med. de scrophulosi*, 272
Șandor, Atanasie, *Eneida lui P.M. Vergiliu din latinie tot în versuri hexametre tradusă pe românie de dr. A.Ș[andor]*, 273
Șandor, Atanasie, *Epistolografia*, lucrare manuscrisă, 273
Șandor, Atanasie, *Fidei commissum*, 281
Șandor, Atanasie, *Gramatica limbii române*, lucrare manuscrisă, 274, 281, *284*, 287, *309*
Șandor, Atanasie, *Iarăși observări ortografice*, 273
Șandor, Atanasie, *Istoria naturală*, lucrare manuscrisă, 273
Șandor, Atanasie, *Istoria Ungariei*, lucrare manuscrisă, 273
Șandor, Atanasie, *La mormîntul doamnei... Panaiot în Lugoj*, 273
Șandor, Atanasie, *Limba română istriană în rugațiuni*, 273
Șandor, Atanasie, *Modul scrierii sau ortografia limbei române cu litere latine sau romane*, capitol din *Gramatica* manuscrisă, 274
Șandor, Atanasie, *Motivele pentru și contra lui* u *nerespuns de a se scrie ori de a nu se scrie la capătul cuvintelor, urmînd după consonantă (fragment dintr-un studiu)*, 37, 273
Șandor, Atanasie, *Numele Ardeal*, 281
Șandor, Atanasie, *Observări ortografice în privința trebuinței de a distinge sonurile guturale și nasale deolaltă prin ceva semne și cu strămutarea sonurilor a se lăsa de totul semnele la nesunătoariele* c, d, s, t; *mai urmînd încă observări și în privința altor litere nesunători*, 273
Șandor, Atanasie, *Ortografia română cu litere latine*, 273
Șandor, Atanasie, *Sonurile limbii române în vorbire și scriere*, 281
Șandor, Atanasie, *Ungaria*, 281
Șandor, Atanasie, *Ungaria*, articol în „Gazeta de Transilvania“ *din 1845*, *302*, 304
Șandor, Atanasie, *Ungaria*, articol din „Gazeta de Transilvania“ 1846, nr. 22, 325
Șandor, Atanasie, *Ungaria*, articol în „Gazeta de Transilvania“ 1846, nr. 45, *330*
Șarcad, „suburbiu“ al orașului Arad *284*
Școala Ardeleană, V, 280
Școala civilă de fete din Sibiu a ASTREI, 200
Școalele autonome, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 5
Șimleul Silvaniei, *194*

Șincai, Gheorghe, Cronica românilor și a mai multor neamuri..., 294, 310, 321, 369
Șiria, (vezi și Világos), în Banat, *288*, *299*, *317*
Șomcuta Mare, *228*
Știri de la Dieta din Cluj, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 117

T

Tabla Regească din Buda, 175, 212, 226, 298
Tabla Regească din Tîrgu-Mureș, 43, 52, *78*, 79, *118*, 140
Tabla Septemvirală din Pesta, *148*, *224*
Tacitus, Caius Cornelius, *Opurile lui Caiu Corneliu Tacitu traduse de Gavril I. Munteanu*, 86
Tartlen, vezi Toarcla, lîngă Brașov
Teatrul maghiar din Cluj, *150*
Teatrul Național din București, 157
„Telegariul“, poreclă, vezi „Telegraful Român“, *231*
„Telegraful Român“, 3, 7, 37, *39*, 40, 42–43, *44–45*, 45, 57, *66*, 67–69, 71, 74, 76, 78–79, 83, 86, *114*, *126*, *129*, 129, *141*, 143, 152, *162*, *167*, 168–169, *169*, *183*, *193*, *195*, 195, *198–199*, *231*, 233, *236*, 238–239, *241*, *263*, 263
Teleorman, 18
Temesvár, vezi Timișoara
„Temesvarer Zeitung“, *169*, 171
Teodor, Pompiliu, *Din nou despre „Magazinul istoric pentru Dacia“*, 15
Tezaurariatul Transilvaniei, 43
Timișoara, *9*, *24*, *51*, *61*, *155*, *165–168*, *185*, *187*, *190–191*, *194*, *196*, *282*, *289*, *291–292*, *295*, *298*, *304*, *311*, *315*, *317–318*, *320*, *330–332*, *335*, *338*, *340–343*, *345–346*, *356–357*, *360*
Tinăud, în Banat, *287*
Tincu Velia, Nicolae, *Istoria bisericească politico-națională*, 356
Tirol, provincie de coroană a Austriei, *226*
Tisa, *345*
Tîrgu-Mureș, *28*, *128*, *173–174*
Toarcla (vezi și Tartlen), lîngă Brașov, *87*
Tohanul Nou, lîngă Brașov, *83*
Tohanul Vechi, lîngă Brașov, *83*
Topleț, în Banat, *199*
Toracul Mic, în Banat, *314*
Tót-Várad, *308–309*
Török, Jani, *Nefericitul*, poezie manuscrisă necunoscută, *285*
Török, Jani, *Plugariul*, poezie manuscrisă necunoscută, *285*
Török, Jani, *Văduvul*, poezie manuscrisă necunoscută, *285*
„Traian“, *169*, 171, *174*, 238
Transilvania, *9*, *13–15*, *23–27*, *31*, *47*, *88–89*, *93*, *95*, *97*, *100*, *119*, *139*, *142–143*, *145–146*, *149*, *161*, *163–165*, *167*, *170–171*, *174*, *184*, *186*, *189*, *199*, *208*, *213*, *218–219*, *226–228*, *239*, *252*, *258–259*, *264–265*, *269*, *323*, *326*, *331*, *324*, *345–346*, *359*, *366*

„Transilvania“, 6, *110*, 153, 156—157, *160*, *165—166*, 167—168, *171—172*, 172—173, 175, *179*, 185, *187*, 188, *190*, 190—191, *192*, 193, 195, 275, *371—372*, 372
Transilvania. Copiile plenipotențelor alăturate la petițiunea românilor transilvani sușternută Majestății Sale imp. reg. în 30 dec. 1866, în „Federațiunea“, 216
Trausch, Joseph, *Schriftsteller-Lexicon oder biographischliterärische Denk-Blatter der Siebenbürger Deutschen*, 48, 68
„Tribuna“, de la Cluj, 196
„Tribuna“ de la Sibiu, 143, 269
„Tribuna Română“, 370
Tribunalul apelativ din Sibiu, *152*, 152
Tribunalul de desdăunări din Bistrița, *180*
Tribunalul de presă din Pesta, *223*
Tribunalul penal din Brașov, 86
Tribunalul Suprem al Transilvaniei (Curia Transsylvanica), 43, *140—141*, *144*, *149*
„Trompeta Carpaților“, *231*, 233
Troppan, *135*
Tulbure, Gheorghe, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare, Diverse*, 37, 73, 185
Turcia, *20*
Turda, *113*, *120*, *138*, *184*, *228*
Turda 21 iulie, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 127
Turnu-Roșu, *15*

Ț

„Țara Bârsei“, *3*, *10*, *28*, *205*
Țara Făgărașului, *108*
Țara Românească, *25—26*, *31*, *286*, *289*, *312*, *334*, *337*, *361*, *370*
Țețche, în Banat, *286*
Ține, Doamne, pe Împăratul!, imnul împăraților habsburgi, *326*

U

Ujvidék, vezi Novi Sad
„Un artist străin amator“, pseudonim din „Gazeta Transilvaniei“ 151
Un cuvînt la timpul său, articol în „Gazeta Transilvaniei“, *106*
Ungaria, *34*, *43*, *49*, *91—92*, *99—100*, *170*, *208*, *213*, *218*, *227*, *239*, *252*, *261*, *312*, *330*, *346*, *357*, *369*
Ungaria Superioară, *227*
Uniții, articol din „Românul“, 369
Universitatea din Buda, 1, *184*, 201, *209*, *223*
„Universitatea“ Săsească din Sibiu, *28*, 80—81, *81*, 86
„Universul“, 275, *322*, 324, *329*, *331—232*, *336—337*, *343*, *347*, *356*
Untere Donauzeile 19, adresa lui Alexandru Roman, *214*
„Unul dintre fundatorii Gimnasiului gr. răs. de la Brașov“, pseudonim al lui Vasici, 123—124

V

Vác, în Ungaria, *226*, *228—229*, *252*, *270*, *362*
Váczutza IV, adresa librarului Lampel din Pesta, *255*
Vad, în Făgăraș, *109*
Vaillant, I. A., *La Roumanie ou histoire, langue, ortographie, statistique des peuples de la langue d'or Ardialiens, Vallaques et Moldaves resumés sous le nom de Romans*, 275, *339*, 339
Valahia, *19*
Valkány, *331*
Vama de la Cenad, *317*
Vama de la Turnu Roșu, *15*
Varietăți, articol în „Concordia“, 209
Varjas, în Ungaria, 346
„Vasárnapi Ujság“, 206, *208*, 209
Vasici, Pavel, *Antropologia*, 1, *2*, 175
Vasici, Pavel, *Apa, mijloc sanativ în toate boalele*, 188
Vasici, Pavel, [*Apologie în apărarea românilor din Țara Românească*], articol manuscris, 25
Vasici, Pavel, [*Articol manuscris despre desființarea regimentelor românești de graniță*], 23
Vasici, Pavel, *Care nutremînt este pentru om mai priincios, cel de carne sau cel de vegetabile?*, 171
Vasici, Pavel, *Catechismul antropologic întocmit pentru poporul românesc și (școalele elementare)*, 6, *176—177*, 176—177, 188, *194*
Vasici, Pavel, *Catechismul sănătății (Igiena dietetică), întocmit pentru poporul românesc și școalele populare elementare*, 6, *176—177*, 177, 188, *194*
Vasici, Pavel, *Cercul vieții*, 6, *176*, 177
Vasici, Pavel, *Cluj, 21 ian.*, articol semnat W.Z. din „Gazeta Transilvaniei“, 138
Vasici, Pavel, *Cluj, 9 febr.*, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 140
Vasici, Pavel, *Cluj, 25 sept.*, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 133
Vasici, Pavel, *Cluj, 1 oct.*, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 133
Vasici, Pavel, *Cluj, 8 mai. Primirea comisarului regesc*, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 144
Vasici, Pavel, *Colera*, articol în „Albina“, 188
Vasici, Pavel, *Cum se ține la noi articolul de lege din 1863*, *131*
Vasici, Pavel, *Cunoștințe anatomice și fiziologice despre corpul omenesc*, lucrare nepublicată, dispărută, *172*
Vasici, Pavel, *Darwinismul*, 6, *193*, 195
Vasici, Pavel, *De la margini, 10 februarie* (articol manuscris), 21
Vasici, Pavel, *De la margini, 15 februarie* (articol manuscris), 21, 23
Vasici, Pavel, *Despărțirea. (Pe patul morții)*, 10
Vasici, Pavel, *Despre apă în privință dietetică și sanativă*, 188
Vasici, Pavel, *Despre medicină, cu privire la români*, 157
Vasici, Pavel, *Despre medicină cu privire la români. IV. Învîrtoșirea pelei*, 167
Vasici, Pavel, *Despre medicină, cu respect la poporul românesc*, 157

Vasici, Pavel, *Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania*, 40
Vasici, Pavel, *Dietetica*, 1, *2*, *175*
Vasici, Pavel, *Din Vîlcele, 1867*, articol în „Gazeta Transilvaniei“, *125*
Vasici, Pavel, *Domnule secretar !*, articol-epistolă, în „Transilvania“, 167
Vasici, Pavel, *Economia*, *197*, *199*
Vasici, Pavel, *Extras din o corespondență, Cluj, 22 iulie*, articol în „Concordia“, 126
Vasici, Pavel, *Higiena poporală, îndrumare la o viețuire rațională, cu deosebită privire pentru poporul român*, *197*, 197, *199*
Vasici, Pavel, *Istoria naturală pentru școalele elementare*, 6, *154*, 156, *194*
Vasici, Pavel, *Încă ceva despre școalele populari*, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 107
Vasici, Pavel, *La mormîntul doritei mele soții*, 10
Vasici, Pavel, *La mormîntul iubitei mele Corneliei* (rugăciune), 10
Vasici, Pavel, *La năprasnica moarte a scumpei mele fetițe* (rugăciune), 10
Vasici, Pavel, *Macrobiotica sau măiestria a lungi viața*, 10, 36 *175*, *179–180*, 179, *194*, 275, *284–286*, 286, *289*, *291–293*, *295*, *298–299*, *301*, *304–311*, *314*, *318*, *320*, *322–323*, 325, *327*, *329*, *332*, *334*, *237–338*, *340*, *347*, *351*, *354*, *362–363*
Vasici, Pavel, *Neputința și a ei totală vindecare cu mijloace simple, cercate prin experiență și aprobate de mulți pătimași*, 36, *175*
Vasici, Pavel, *Păreri la metafizica muririi*, 10
Vasici, Pavel, *Portretul unui bărbat cameleon*, 161, *164*
Vasici, Pavel, *Raport în cauza școlilor*, 87
Vasici, Pavel, *Reflexiuni la Ochire chronologică despre fundarea și augmentarea școalelor române ort. r. din Brașov*, 16, 38, 109, 123
Vasici, Pavel, *Suum cuique (Fiecăruia ce i se cuvine)*, 123, 125–126
Vasici, Pavel, *Tînguirea și mîngăierea*, 10
Vasici, Pavel, *Un rămas bun*, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 165
Vasilco, George, *Viena, 10 aprilie 1867*, articol în „Albina“, 143
Veneția, în Făgăraș, *109*
Veni Sancte Spiritus, cîntare bisericească, 117
Verdi, Giuseppe, *Aida*, operă, 151
„Vestitoriul Românesc“, 16, 18, 275, *322*, *329*
Viața cîmpeană și de grădini (Das Stadt um Landleben), lucrare de Herder tradusă de Andrei Mureșanu, 10
„Viața românească“, 341
Viena, *40–41*, *44*, *48–49*, *55*, *66*, *70*, *72*, *76*, *79*, *84*, *114*, *116*, *132*, *136*, *138*, *154*, *160*, *163*, *184*, *210*, *213*, *216*, *219*, *235*, *245*, *254*, *303*, *323*, *325*, *355*, *354*, *366*
„Viitoriul“, ziar românesc din Pesta, 204, 266–267
Világos, vezi Șiria, în Banat
Vințu de Sus, *28*, *113*
Virgiliu, *Eneida*, 183, 273
Viștea de Sus, *126*
„Vitriolul“, poreclă, vezi „Viitoriul“, ziar românesc din Pesta, *266*
Vînșca, în Banat, *286*
Vîrciorog, în Banat, *286*
Vîrșeț (Vrsač), în Jugoslavia, *184*, *198–199*, *358–359*
Vlad de Săliște, Alois, *A román nép és ugye védelmezve*, 175
Vlad de Săliște, Alois, *Beszédei*, 175
Vlad de Săliște, Alois, *Cuvîntări*, 175
Vlad de Săliște, Alois, *Originea familiei Wlad*, 175
Vlașca, *18*
Voivodina Sîrbească, *51*

W

„Wanderer“, *162*
Würtemberg, *319*

X

X, Un cuvînt la timpul său, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 87

Y

Young, Edward, *Night thoughts (Cugetări nocturne)*, 10

Z

Zagreb, capitala Croației, *235*
Zam, în Hunedoara, *157*, *160*, *165*
Zamfir, Mihai, *O polemică despre versificație la 1844*, 297
„Zastva“, ziar sîrbesc, *198*, 230
Zărnești, *37*, *63*, *83*
Zizin, *162*
Zlatna, *26*, *149*
Zur Parteistimmung unter den Romanen. Pest, 20 Ianuar, articol în „Hermannstädter Zeitung“, 156

CUPRINS

Cuvînt la volumul al doilea V
Notă asupra ediției VII
Tabel sinoptic al scrisorilor din volumul II IX
Scrisori ale lui Pavel Vasici către George Bariț 1
Scrisori ale lui Alexandru Roman către George Bariț 201
Scrisori ale lui Atanasie Șandor către George Bariț 272
Indici 373
    Indice de nume 375
    Indice de materii 400

Lector: IORDAN DATCU
Tehnoredactor: POMPILIU STATNAI

Bun de tipar 17 I 1975. Tiraj 1010 exemplare broșate.
Coli ed. 45,25. Coli tipar 28. Planșe tipo 24.

Tiparul executat sub comanda
nr. 452 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918“
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România

CIR { Fe 12.703/75
II 3243/75-1/2